R
a 111
155

A . III . 155

בגדי כהנים
DE VESTITU
SACERDOTUM HEBRÆORUM.
AUCTORE
JOHANNE BRAUNIO
PALATINO.
זהב AURUM.
שש Linum.
מעיל Pallium.
אפוד Ephodum.
חשן Pectorale.
מכנסים Brachæ
כתונת Tunica.
אבנט Balteus.
מגבעות Pileus.
AMSTELODAMI.
ANNO MDCLXXX.

בגדי כהנים

ID EST,

VESTITUS

SACERDOTUM HEBRÆORUM,

SIVE

Commentarius Ampliſſimus in Exodi cap. XXVIII, *ac* XXIX. *&*
Levit. cap. XVI. *aliaque loca S. Scripturæ quamplurima.*

LIBER PRIMUS.

Auctore JOHANNE BRAUNIO, Palatino.

Cum Indicibus locupletiſſimis & Tabulis æneis elegantiſſimis.

AMSTELODAMI,

Veneunt apud Janſſonio-Waeſbergios, Danielem Elſevirium, | Viduam J. à Someren, ET Henr. & Theod. Boom.

cIↄ Iↄc LXXX.

ILLUSTRISSIMIS, GENEROSISSIMIS & EXCELLENTISSIMIS VIRIS

HIERONYMO VAN BEVERNINGK

Teilingæ Toparchæ. Fœderati Belgii Extheſaurario: Lycei Batavi Curatori, in Conſeſſu Celſiſſ. & Præpot. D.D. ordinum Generalium aſſeſſori. Inclytæ Goudanæ Civitatis Exconſuli.

GUILHELMO VAN HAREN

Biltani in Friſiis Grietmanno, Ordinum Friſiæ Delegato novem viro, & Ærarii præfecto, Academiæ Franckeranæ Curatori.

Ad pacem Europæ conficiendam Neomagum cum plena poteſtate extraordinariis Legatis miſſis, variis Legationibus, non minus arduis quam optato ſucceſſu felicibus, conſpicuis. Viris Excellentiſſimis vere pacificis & pacificatoribus. PACEM &

S. P. D.

JOHANNES BRAUNIUS.

Hebræorum Sacerdotes, præſertim autem Pontifex Maximus, Illuſtriſſimi & Excellentiſſimi Viri, quoties ſolennibus ſuis Veſtibus erant induti, veri erant Dei Legati, miſſi ut pacem inter Deum & homines conciliarent. Ideo Pontif. Max. *Apoſtolus* & *Legatus* Dei dicitur. Eorum legatio tanto fuit auguſtior, quanto pax & tranquillitas animi cum Deo præſtantior eſt pace & tran-

quillitate corporis inter homines. Nullum bonum magis optatum mortalibus obvenire poteſt, quam PAX atque otium Reipublicæ; PAX enim eſt *optima rerum*; PACEM *poſcimus omnes*. Hanc ubi bellorum tempeſtates ſubortæ ſunt, civibus procurare ſolent Legati; ut nemo majus bonum Patriæ afferre poſſit quam Legati; ideo & ſummo amore atque laude omnibus pacem amantibus proſequendi ſunt. Cum autem Sacerdotes, tanquam tot *Legati* & *Internuncii*, in hoc laboraverint unice, ut hominibus peccatoribus pacem conciliarent cum ipſo Deo, eo etiam nomine omni honore afficiendi ſunt. Hoc ſane habitu, quo jam ornatos videtis Pontifices, ad Deum quotidie accedebant, ut pro ipſis etiam Regibus atque Principibus potentiſſimis, non minus quam pro infima plebe apud Deum intercederent. Quoties igitur videtis Sacerdotes, præſertim autem Pontificem Maximum, Regio hoc ornatu, cogitate vos Chriſtum ipſum, verum Dei ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα *Legatum & Summum Pontificem* iſto habitu velatum aſpicere, qui nos cum Deo patre proprio ſuo ſanguine reconciliavit.

Cum igitur hoc tempore, Illuſtriſſimi & Excellentiſſimi Viri, quotidie potentiſſimorum totius Europæ Regum & Principum Legatos in

in ædibus veſtris excipiatis eo quo oportet vultu, hos quoque qui ſuntLegati Dei, qui ipſius Dei filii imaginem quaſi gerunt, ſereno vultu, & non vulgari veneratione vos excepturos nullus dubito. Quicunque noverit me Civem eſſe hujus civitatis, meque commentarios hos edidiſſe, hoc ipſo tempore, quo habentur celeberrima & auguſtiſſima hæc Pacis comitia, ſimul etiam noverit eos Illuſtriſſimis & Excellentiſſimis veſtris nominibus inſcribi debere. Si gratiæ referendæ ſint victoribus, qui de hoſtibus Patriæ triumpharunt, quanto magis Pacificatoribus, cum PAX *innumeris triumphis* ſit *potior*. Nati eſtis, Viri Illûſtriſſimi & Excellentiſſimi, rebus feliciter gerendis, non tantum in otio & in Pace, cum ad Reipublicæ clavum admoti, curas cum reliquis Patriæ Patribus partiti ſitis, ſed & foris, ubi Reipublicæ fœderatorumque res turbatæ ſunt, ad ſedandas bellorum procellas & pacem ruptam inter populos reſarciendam. Quod nam, quæſo, fœdus ab hinc viginti ſex annis pactum eſt? quæ pax inita cum Germanis, Gallis, Hiſpanis, Anglis, Danis, Suecis, uno verbo, cum omnibus totius Europæ populis, ubi Patriæ proceres non ſint uſi veſtra opera? Adeo prudenter & feliciter rem gerere ſoletis, ut Patres Patriæ in nemine majorem ſpem collocent

 quam

quam in veſtra ſingulari prudentia, cura, vigiliis & laboribus indefeſſis. Ut hodie apud Cives ſit omen felicis exitus toties, quoties vobis Legatio demandatur, in rebus etiam maxime dubiis, arduis, & difficillimis. Veſtra cura, prudentia & labore jam non tantum Patriæ pax eſt reddida, ſed jacta ſimul ſunt fundamenta pacis totius Europæ, immo totius generis humani, quæ etiam ſubſequuta eſt: ut Patria, ut Europa, ut totum genus humanum debeat vobis non tantum gratias agere, ſed & gratias referre. Verum quidem eſt, tantam vos laudem atque gloriam conſequutos eſſe, tot præclaris negotiis domeſticis, tot arduis Legationibus, ut majorem compenſationem vix exſpectare poſſitis. Nam ſi ſummis placuiſſe viris, ſumma quoque laus eſt.; quænam veſtra erit gloria, cum non tantum quibuſdam, ſed cunctis etiam potentiſſimis Principibus & Regibus Europæ eorumque Miniſtris, non minus quam toti Reipublicæ placueritis, ab iis ſummopere æſtimari & laudari ſitis? Nullum eſt hodie magnum ingenium inter Regum & Principum miniſtros, immo nullus Rex, nullus Princeps, apud quem fama veſtra non percrebuerit, qui veſtram curam, vigilias, labores, conſummatam veſtram experientiam,

tiam, & incredibilem in rebus agendis prudentiam non ſit expertus, non miretur, & non ſummopere laudet. Maximum ſane Præmium virtutis eſt ipſa virtus. Nihilominus ne officio meo ego deeſſem, hos commentarios vobis, Viri Illuſtriſſimi & Excellentiſſimi, offero, in ſignum grati ſaltem animi, cum meæ facultates tantæ non ſint, ut juſtas vobis gratias referrem, pro communi beneficio, quo cum reliquis Patriæ civibus, immo cum tota Europa veſtris curis & laboribus fruor. Accedit & veſtra humanitas, & cum in omnes hujus civitatis Paſtores, tum & in me benevolus animus, quo me toties excepiſtis & complexi eſtis Oſtendiſtis utique Vos non ſolum eſſe Legatos prudentiſſimos & graviſsimos, qui Patriæ jura, qui domi dignitatem, foris auctoritatem incolumem tueri noſtis, ſed & qui omni humanitate, comitate & benevolentia de ſingulis bene mereri ſoletis. Tandem ſi mihi opus ſit protectoribus, contra malevolorum hominum livores, ad quem me converterem niſi ad vos, Viri Illuſtriſſimi, cum non tantum ſitis tanta gloria conſpicui, ſed & conſummatæ ſimul eruditionis; qui politiora ſtudia, præſertim autem Theologica vera pietate & amore proſequi, fovere & propagare

ſo-

ſoletis, quibus ideo celeberrimarum fœderati Belgii Academiarum cura demandata eſt, ubi tot Viri celebres, & magni nominis ſemper claruerunt. Quis in examinandis auctoribus acrius judicium & defœcatiorem animum adhibebit? Non eſtis ii qui ab aliorum judicio pendeatis, & de libris eorumque auctoribus judicetis, tantum ex relatu aliorum. Sed veſtris oculis creditis; Veſtro judicio confiſi ſententiam ferre ſoletis juſtiſſimam, re accurate examinata & penſitata, ut iniquorum hominum ſiniſtrum judicium reſpuere, & veritatem protegere noſcatis. Vobis itaque, Viri Illuſtriſſimi & Excellentiſſimi, offero, conſecro, & dedico hos meos commentarios *De Veſtitu Sacerdotum Hebræorum*, quantò debeo & poſſum ſubmiſſo & grato animo, tanquam pignus fidei & obſervantiæ meæ. Vos benevole eos ſuſcipite, & non tam ipſum munus, quod eſt exile, quam animum, quo vobis offertur, reſpicite.

Deum Opt. Max. Deum omnis Pacis precor, ut PACEM, quam veſtra opera & labore Patriæ dedit, æternum duraturam reddat, voſque omni bonorum genere cumulatos, Patriæ, Eccleſiæ & Reipublicæ Litterariæ diu incolumes conſervet. Dabam Neomagi. III Non. Octob. cIↃ IↃ c LXXIX.

Eru-

Erudito atque humano
LECTORI
SALUTEM.

Præterierunt ſedecim ſæcula, & quod excurrit, ex quo Templum Dei deſtructum & totum Sacerdotium abolitum eſt. Auguſtiſſimum illud & ad miraculum magnificum ædificium jacet. Splendidiſſima marmora, pulcherrima columnæ fractæ atque dirutæ ſunt. Pretioſæ atque æternæ cedri in cineres redactæ ſunt. Aurum ſuperbum, argentum & æra mirifica arte elaborata, gemmæ inæſtimabilis pretii, opera Phrygiana, acupicta artificioſiſſima, divinæ artis texturæ, altaria, menſæ, lampades, vaſa, & tota ſacra ſuppellex, uno verbo, quicquid ingenium humanum ab ipſo Deo edoctum excogitare & conficere potuit, ultima ſenſit fata, ſimul cum ipſis victimis, oblationibus, & ſacerdotibus. Et revera ſtupendum iſtud Dei palatium, omniaque ejus ornamenta, vaſa, ſacrificia & ſacerdotes, cum nihil aliud fuerint quam imagines atque umbræ venturi Chriſti ſalvatoris noſtri, non debuerunt nec potuerunt exiſtere eo præſente. Quemadmodum enim umbræ neceſſaria naturæ lege diſſipantur ſimul ac ſol oritur, ut in radiante ejus luce neutiquam ſubſiſtere queant, ita & Chriſtus verus atque æternus iſte Sol juſtitiæ *diſpellit & plane diſſipat templum cum toto iſto cærimoniarum choragio, tanquam tot umbras legis. Et quidem cærimoniæ iſtæ atque umbræ adeo diſſipatæ ſunt, ut in æternum non ſint rediture. Cum enim Chriſtus novo ſuo mundo, id eſt Eccleſiæ ſuæ ſemper ſit præſens omnibus horis, cum ſingulis*

momentis quaſi oriatur tanquam oriens ex altiſſimo, & ſtella matutina, ita ut nunquam occidat, nunquam radios divinæ ſuæ præſentiæ nobis ſubtrahat nec Templum nec altaria, nec menſæ nec ſacrificia, nec ſacerdotes exſpectandi ſunt amplius. Eſt vana certe Iudæorum ſuperſtitio, ſolis eorum carnalibus deſideriis digna, Templum, ſacrificia, ſacerdotes, & perituram gloriam poſtliminio revocatam exſpectare. Nihilominus non eſt inanis labor, ſi quis cærimonias legis, totumque Sacerdotium Aharonis perſcrutetur, ſerio examinet, & nobis explanare ſuſcipiat. Quemadmodum enim neceſſarios putamus labores, eorum qui nobis leges civiles & forenſes explicant, qui hiſtorias à prima creatione uſque ad Chriſti adventum exponunt, qui ritus, qui mores & reliqua omnia myſteria Iudæorum, cum politiæ tum Eccleſiæ, nobis ob oculos ponunt, quamvis hodie non obſtricti ſimus ad ea ſervanda, cum jam per Chriſtum vindicem noſtrum à legis ſervitute in libertatem vindicati ſimus; ita ſane magnam quoque adfert utilitatem orbi Chriſtiano, is qui cærimonias Sacerdotii nobis exponit, quamvis ſacerdotium ipſum hodie apud nos nullum habeat locum. Hac ratione clarius perſpecta habemus naturam diverſorum fœderum quæ Deus cum populo ſuo ab initio creationis pepigit, variaſque œconomias ſecundum quas tanquam ſapientiſſimus atque benignus paterfamilias ſpiritualem ſuam familiam regit, & in æternum recturus eſt. Quicunque recte intellexerit ſacerdotium Aharonis, ſane is intellexerit ſacerdotium Chriſti. At intelligere ſacerdotium Chriſti, quid id eſt aliud quam intelligere ſumma univerſæ Theologiæ myſteria? Omnes enim promiſſiones Dei, omnes prædictiones Moſis & Prophetarum, omniaque myſteria redemptionis noſtræ per ejuſmodi cærimonias tanquam per tot hieroglyphicas imagines clariſſime depicta fuerunt. Totum enim ſacerdotium veteris Teſtamenti eo unice collimat, ut nos certiſſimo gradu duceret ad Chriſtum noſtrum

ἀρχιε-

ἀρχιερέα & Salvatorem, & ut vivis coloribus (quod alias ne ipſius quidem Apellis nec Zeuxidis manu, nec Angelorum arte elegantius exprimi potuiſſet) depingeret ejus naturam divinam atque humanam, ejus munera, Regium ſcilicet, Sacerdotale & Propheticum, ejus paſſiones, plagas, vibices, dolores, ejus ſanguinem & mortem, ejus peccata quibus noſtra cauſa onuſtus fuit, ejus amorem erga electos ſuos, & curam erga Eccleſiam, ejus ſanctitatem, juſtitiam, reſurrectionem, vitam, gloriam, & in nos collata beneficia. Ut nemo, mea opinione, utilius in interpretanda S. Scriptura verſari queat, quam is qui veram naturam Sacerdotii Dei *ſub veteri Teſtamento ex tot cærimoniarum involucris & velamentis evolvit & explicat. In hoc laborarunt omnes auctores ſacri. Incredibile eſt quam laudabiliter, quanto cum fructu atque utilitate in hoc laboraverit magnus gentium Apoſtolus Paulus. Nec mirum, cum à Spiritu Sancto actus egerit. Ideo hanc materiam præ reliquis digniſſimam cenſui, cui indagandæ me traderem. Quum autem jam ante aliquot annos varia habuerim quæ in publicum ederem, non tantum aliquot Codices Talmudicos, ſed & alia quorum quædam controverſias, alia interpretationem Sacræ Scripturæ ſpectabant, nonnulla etiam humaniores litteras, & cum ſatis diu multumque haſitaverim, quid evulgari, quid ſupprimi à nobis debuerit, ob graviſſimas cauſas, in animum tandem induxi nil novi tractare, ſed vetuſtiſſima tantum, ea ſcilicet quæ ob antiquitatem omnem hominum cognitionem longe fugiſſe videbantur, præſertim autem ſanctum illud & Auguſtiſſimum* כהונה יהוה SACERDOTIUM DEI. *Opus illud in quatuor omnino partes diviſi. Prima pars erit hoc ipſum volumen, quod agit de* Veſtibus ſacris. II. De Tabernaculo in Deſerto, & de Templo Salomonis. De vaſis ſacris, *id eſt*, De Tota ſacra ſupellectili. III. De Sacrificiis & oblationibus. *Et*

tandem

tandem IV. De ipſis Sacerdotibus. De eorum origine, inſtitutione, Familia, Nativitate, Succeſſione, Honore, Muneribus, Juribus, Privilegiis, Prærogativis, & id genus alia. *In his omnibus obſervabo eandem methodum, quam obſervavi in hac prima parte; ut primum exponam* ſenſum literalem, *ex optimis & vetuſtiſſimis ſcriptis, non tantum Hebræorum, ſed & Græcorum ac Romanorum aliorumque, præſertim ex ſacra Scriptura. Deinde examinabo* ſenſum Typicum & Myſticum, *inquirendo ſcilicet in myſteria quæ hiſce cærimoniis, quaſi tot involucris & velis involuta ſunt; Chriſtum ſcilicet & ipſius Eccleſiam; Ejus munera & in nos collata beneficia. Priorem hanc partem in duos iterum libros diſtinxi, ut prior agat* de Veſtitu in genere, *de veſtium ſacrarum* Origine, numero, genere, *de earum* materia, colore, Textura & ornamentis. *Altera* de veſtibus ſingulis ſeorſum. *De* Brachis, Tunica, Balteo, Pileo *totius ſacerdotum turbæ*; *De* Pallio, Ephodo, Pectorali, Tiara *&* Corona *Pontificis Maximi*; *De* modo veſtiendi *veſtes ſacras, de earum* Pretio, Uſu, *ultimo de* Typis *&* Significatione. *Continet igitur hoc volumen ampliſſimum Commentarium in capita XXVIII. & XXXIX. Exodi ut & XVI. Levitici, aliaq; Scripturæ loca quam plurima. Incipiendum mihi eſſe exiſtimavi à rebus exterioribus, & quæ ſenſibus maxime ſunt obviæ, ideoque à* Veſtitu ſacro, *atque inde pergendum eſſe ad ea quæ intus latent, & quæ Chriſtum manifeſtius exhibent; ſcilicet ad* Templum, ſacra Vaſa, *ad* Sacrificia *&* Sacerdotes. *Quod ſi Deus mihi conceſſerit vitam atque otium, ut hæc abſolvam, omnia myſteria, etiam altiſſima, totam Theologiam Iudaicam, Chriſtianam & Gentilem, præcipuamque* Theologiam Typicam *me abſolviſſe credidero. Hoc quoque argumentum præ reliquis eo magis tractandum ſelegi, quod viderem illud hactenus parce admodum examinatum & explicatum eſſe.*

Verum

erum quidem eſt, apud viros doctos quædam reperiri De Templo, de Sacrificiis, de Sacerdotibus, de veſtibus ſacris *aliiſque rebus quæ* Sacerdotium Dei *ſpectant: ſed obiter tantum & quaſi per tranſennam ea attigerunt. Nemo autem data opera omnia iſta examinavit ſatis accurate, ut ex ſacra Scriptura, & ex vetuſtiſſimis ſcriptoribus, Hebræarum rerum peritis, erueret verum ſenſum literalem, multo minus Typicum & Myſticum. Maxime autem neglecta ſunt ea quæ de veſtitu ſacro dicenda erant. Quaſi veſtes ſacræ eſſent res nullius momenti; aut potius quaſi in verbo Dei quicquam revelatum eſſet dignum ut à nobis ſperneretur, aut intactum præteriretur, cum tamen integra ſacra Scriptura ſit θεόπνευστος, ideoque à nobis perſcrutanda, ut omnia Dei conſilia ſumma cum fidelitate Eccleſiæ annunciarentur. Ingens quidem volumen* De ornatu Aharonis *conſcripſit* Didacus del Caſtellio. *Sed nihilo per iſtum librum doctior evadet lector.* Johannes Hieronymus Sopranis *multa etiam congeſſit* De Veſtitu ſacro. *Sed Tropologiis & Allegoriis maxime delectatur. Senſum literalem & verum ſenſum Myſticum vix prioribus digitulis attigit. De iiſdem multa habet* Arias Montanus, *ut &* Lichtfootius *in ſuo Libro Anglico* De Templo & miniſterio Templi. Samuel Lee *etiam Anglus, integrum volumen Anglice edidit*: De Templo & Sacerdotio; *nec non* Leo Judæ *aliique multi, qui priores auctores ſatis male exſcripſerunt, & multo pejus ediderunt. At quantum nos juvare potuerint omnes iſti auctores, tu, erudite Lector, judicabis ubi omnia examinaveris. Quam miſere, quaſo, hactenus (ut jam aliquid dicam tantum de* veſtibus ſacris*) hallucinati ſunt interpretes, etiam doctiſſimi & celeberrimi noſtri ſeculi, in vertenda & exponenda ſacra Scriptura, præſertim ubi de cærimoniis Sacerdotii agitur! Nihil morantur etiam doctiſſimi Viri, ſi ponant* Xylinum *aut* Sericum *pro* Byſſo *&* Lino; Sericum *pro*

Lana. Viridem *aut* Flavum *colorem pro* Hyacinthino; Purpureum *pro* Coccino, *&* Coccinum *pro* Purpureo; *immo ſi Moſi obtrudant colores, & talem veſtimentorum materiam, aliaque de quibus Moſes forte nunquam cogitavit, quæ iſtis temporibus ignota fuerunt, ſaltem de quibus Spir. Sanct. nuſquam mentionem facit in S. Scriptura. Quam acriter quæſo hactenus diſceptatum eſt de* Textura veterum? *Quam miſere deſudatum in exponenda ſola Tunica ἀῤῥάφῳ* inconſutili *Salvatoris noſtri? De* Textura veſtium Sacerdotum *quidem non erant ſoliciti, quamvis Moſes docuerit eas fuiſſe textas, non minus quam tunica Chriſti texta dicitur ab Euangeliſtis. Si verba Moſis de ſacro veſtitu ſatis accurate perpendiſſent auctores, ſi intellexiſſent mentem ejus de* Opere Textoris, *proculdubio eorum quæſtiones de* Tunica Chriſti *ceſſaſſent, & tam fœde diſputatiunculis ſuis non laceraſſent egregium iſtud veſtimentum, cui etiam milites Romani pepercerunt. Cum autem hactenus nemo verum ſenſum Spiritus Sancti ſuper hac materia aſſequutus fuerit, quot ſane capita tot ſententiæ. Magnus* Hieronymus, *ὁ πάνυ* Salmaſius *aliique bene multi plenis buccis affirmare auſi ſunt ἀδύνατον eſſe, ut ejuſmodi veſtis in ſola tela per texturam, abſque ſutura, abſque acus opera abſolveretur. Multi, ut ſacram Scripturam ſuo ingenio exponerent, ſatis ingenioſe effinxerunt novas etiam artes, quæ iſtis temporibus in rerum natura non fuerunt. Adeo verum eſt: ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος τ' ἄλλα ἕπεται: Immo nonnunquam ut ſententiam ſuam tuerentur auctores, Sacræ etiam Scripturæ mens detorquenda erat, in ſenſus ab ea alieniſſimos, contra expreſſiſſima verba Spiritus Sancti: Nam tunica Chriſti, cum à Iohanne dicatur ἄῤῥαφος* inconſutilis, *Salmaſio dicitur* Tunica conſuta, *acus opera ſcilicet per ſuturas concinnata, ſed abſque fibulis. Nihil jam dicam de ſententia* Caſauboni, Ferrarii, Rubenii *& totius omnium ſcriptorum agminis. Quod autem hactenus nemo*

in-

ntellexit , *quod ſummi viri impoſſibile factu pronunciarunt, id nos poſſibile eſſe luculentiſſimis exemplis probavimus. Sed ulterius progreſſi ſumus, & ipſam præterea veterum artem texendi, quâ ejuſmodi veſtimenta rotunda, manicata & undique clauſa detexi ſolebant, docuimus. Non quidem quod noſtri ingenii id fuerit fœtus, (tantam enim gloriam nobis non arrogamus) ſed quod optimos & vetuſtiſſimos auctores Hebræos, Græcos aliosque expoſuerimus, iſtamque artem texendi, jam plane deperditam, ex antiquitatis ſpiſſiſſimis tenebris in lucem protraxerimus. Libuit etiam artem iſtam non tantum ex veterum ſcriptis eruere, & noſtris commentariis explicare, ſed eandem ſimul tabulis æneis elegantiſſimis ad oculum demonſtrare, ut in poſterum à nemine amplius ignorari poſſet, niſi ab iis qui omnia ignorare, & præclara inventa contemnere ſibi gloriæ ducunt. Addam ipſos etiam artifices, modo certa ſpes lucri non deeſſet, novas jam artes exercere poſſe, antea in Europa ignotas. Et fortaſſis non erit inutile inventum, modo ſocordia atque ignavia non negligatur.* De Gemmis ſacris *vix ullus commentatus eſt. Nonnulli de iis quidem mentionem fecerunt: ſed ita ut earum nomina nec noverint plerumque nec recenſuerint. Diceres eos nihil aliud feciſſe, quam quod ſolent rerum pretioſarum ignari & parum curioſi, qui eas quidem manibus cum aliqua voluptate contrectant, colorum elegantiam, ignem & inſignem ſplendorem totamque dotem mirantur, ſed ſtatim è manibus eas deponunt, nulli ſoliciti de earum nominibus, loco natali, natura, virtute & pretio. Tam arduum hactenus viſum eſt de* Gemmis ſacris *tractari, ut etiam materia iſta recenſita ſit inter iſtas res S. Scripturæ, quæ explicari non poſſe exiſtimantur.* Epiphanius *nonnulla* De Gemmis *commentatus eſt, & illius commentaria ſummopere laudantur ab Auguſtino, tanquam eruditiſſima & docto Epiſcopo digniſſima. Sed quoties deceptus fuerit*

doctiſ-

doctiſſimus Epiphanius, manifeſtum erit omnibus iis, qui vel parum in iſtis rebus ſunt verſati. Scilicet maluit vir magnus in medium proferre ea quæ habuit, quam plane nihil dixiſſe. Nihilominus tanta auctoritate valet apud doctos, ut vix ullus contra hiſcere auſus fuerit; ideoque ejus expoſitiones avide tanquam indubitatas veritates accipiunt, & magna ſocordia in iis exponendis eum κατὰ πόδας ſequuntur. Ludovicus de Dieu, *vir in linguis Orientalibus verſatiſſimus, & laboris indefeſſi, plura & quidem doctiora in lucem edidit de* Gemmis. *Sed librum iſtum nobis non contigit videre, niſi poſtquam noſtra jam typis fuerunt mandata. Immo ſi vel maxime ejus commentaria à me lecta fuiſſent, eo tamen non minus mihi dicenda fuiſſent, ea quæ de iſto argumento diximus. Accuratiorem enim videbantur requirere indaginem & uberiorem expoſitionem.*

Quam male hactenus veram formam veſtium ſacrarum auctores intellexerint, patet ex picturis & tabulis, quas non ſolum Chriſtiani ſed & ipſi Iudæi ediderunt. Nihil jam dicam de vulgo pictorum, quibus non minus quam ipſis Poëtis:

Quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas.

Sed inſpiciantur tabulæ quæ auctores habent doctiſſimos viros, Ariam Montanum, Arnoldum Andillenſem *alioſque, & quæ paſſim in Bibliis occurrunt; præſertim etiam illæ tabulæ quæ attribuuntur doctiſſimo* Bertramo, *olim Genevæ Linguæ Hebrææ Profeſſori celeberrimo. Examinentur tandem & Tabulæ ipſius* Leonis Judæ, *& quas alii non ita pridem ex eo pejus effingi, & multo ſordidius libris ſuis inferciri curarunt. Sane diceres viros iſtos vetuſtiſſimorum Iudæorum, præſertim Talmudicorum ſcripta, ſine quibus iſtam Corinthum adire nemini datum eſt, vix ſummis labris deguſtaſſe, & quod imprimis faciendum erat, Sacram Scripturam nunquam cum attentione, & qua oportuit ἀκριβείᾳ, legiſſe. Sed & eo uſque audaces fuimus, ut non tantum Sacrarum*

rum

rum veſtium novam deſcriptionem concinnare & in publicum edere ſuſceperimus, ſed & erudito orbi ab oculos ponere auſi fuerimus omnia veſtimentorum genera, in tabulis æneis depicta; ut non tantum verbis, ſed & picturis doceremus, & ut ſimul eadem via errores noſtri, ſi forte à nobis erratum eſt, manifeſtius deprehenderentur.

Si igitur hæc, quæ in hoc opere de veſtibus ſacris diximus, bene examinentur, conſtabit parum abeſſe quin pertractaverimus totam rem veſtiariam, de qua ſit mentio in ſacra Scriptura. Nam præcipuas veſtes, de quibus verbum Dei loquitur, attigimus: materiam, colores, texturam, ornamenta, formam, & ejuſmodi alia, quæ huc ſpectant, ſub incudem revocavimus. Et quamvis fortaſſis omne punctum non tulerimus, nec rem, uti dici ſolet, acu ſemper tetigerimus, tamen plura, & niſi vehementer fallor, veriora ex veterum monumentis, præſertim ex Iudæorum ſapientia, & quod ante omnia fieri debuit, ex Sacra Scriptura, erruimus, quam reliqui auctores qui materiam iſtam hactenus attigerunt. Vt ut ſit, in magnis aliquid voluimus, & forte aliis viam monſtravimus, qua propius ad veritatem accederent.

Modo tu, eruditiſſime Lector, conatibus noſtris annuas, noſtroſque labores excipias tanta humanitate, quanto à nobis ſunt editi, in bonas literas amore atque ſtudio, & modo dignos eos cenſeas, quod in dias exierint auras, facti non pœnitebit. Cenſuram tuam non reformido, immo humaniſſime à te peto, ut ſi quid tua animadverſione dignum obſervaſti, id me latere ne patiaris. Vtilitatibus Reipublicæ Litterariæ inſerviet, & ego id mihi gloriæ reputabo, ſi quis ex viris doctis me erroris monere dignatus fuerit, ubi errorem deprehenderit. Errare humanum eſt, & quis in opere ſatis grandi, & in quo tractandæ veniunt tot res, quæ non tantum acre judicium & defæcatum animum, ſed & multiplicem eruditionem poſtulant, ſibi ab errore cavere poſſet? Vnicum tantum hoc

peto, ut illud fiat eadem modeſtia atque humanitate, qua & nos in notandis aliis uſi ſumus. Nam & hoc à nobis ſæpius factum eſſe, negare non poſſumus. Non nunquam noſtri ſæculi lumina, viros incomparabiles, & immortalis gloriæ notare & ipſius monere coacti fuimus. Eorum manibus libentiſſime peperciſſem, niſi exiſtimaſſem ſcripta noſtra erudiendo orbi evulganda eſſe, & niſi crediḋiſſem in boni viri officium peccari, ubi quis tacet, quando lector monendus eſt. Et quo graviorem auctorem habet error, eo magis monendus eſt lector, cum facilius ſe abripi patiatur à viris magnis, quam à ſemidoctis, qui nullius ſunt famæ inter eruditos. Eandem igitur libertatem, qua nos uſi ſumus, aliis libentiſſime concedimus.

Scimus & hanc veniam petimuſque damuſque viciſſim. *Cæterum faſcino malevolorum hominum depellendo multum præfari, mihi ſemper viſum eſt indicium humilis atque nimis meticuloſi animi, gravioribus ſcriptoribus vix digni. Nihilominus juſtiſſimam habeo cauſam conquerendi, de ſciolorum quorundam invidia atque malevolo animo. Nihil jam moror calumnias & nugaciſſimas nugas quorundam Philoſophaſtrorum & Theologaſtrorum calumniantium, nos hoc opere non Theologum nos probaſſe, ſed Literatorem & Criticum tantum; quaſi doctiſſimi etiam Theologi nullam bonarum Literarum & Criticæ ſacræ poſſint & debeant habere notitiam. Sed maxime diſplicet quod iſti homines ſibi ſtolide perſuadeant, omnem ſcaturiginem ſapientiæ, jam eſſe exhauſtam, nihilque in publicum à Theologis proferri debere præter dogmata fidei, ſine quibus ſalus noſtra conſiſtere nequit. Sane diceres Doctiſſimi Philippi Melanchtonis, magni Eraſmi Rotterodami, aliorumque tempora rediiſſe, de quibus viri eruditi toties conqueſti ſunt. Præſertim autem Eraſmus in libello* De ratione veræ Theologiæ, *ubi in hæc erumpit verba:* Jam ſi gentium, apud quas res geſta narratur, ſive ad quas ſcribunt Apoſtoli, non ſitum modo,

verum

verum etiam originem, mores, inſtituta, cultum, ingenium ex hiſtoricorum litteris didicerimus, dictu mirum, quantum lucis, & ut ita dicam vitæ ſit acceſſurum lectioni, quæ prorſus oſcitabunda mortuaque ſit oportet, quoties non hæc tantum, ſed & omnium pœne rerum ignorantur vocabula. Adeo ut nonnunquam vel impudenter addivinantes, vel ſordidiſſimos conſulentes dictionarios, ex arbore faciant quadrupedem, è gemma piſcem, è citharœdo fluvium, ex oppido fruticem, è ſydere avem, ex braſſica bracam. Abunde dictum videtur iſtis, ſi tantum adjecerint; eſt nomen gemmæ, aut eſt ſpecies arboris, aut eſt genus aminantis, aut ſi quid aliud mavis. Atqui non raro ex ipſa rei proprietate pendet intellectus myſterii. *Cum iiſdem plane Lemuribus & Lamiis hodie nobis conflictandum eſt. Iam ſæpius audivi ejuſmodi homines, qui labores noſtros, ſolita ſua impudentia atque inſcitia allatrare & traducere auſi ſunt, etiam antequam vel apicem operis noſtri viderint. Vſque adeo ſunt judices iniqui, ut non tantum altera, ſed utraque parte inaudita, judicent. Scilicet de totius operis utilitate atque vanitate judicant ex ſolo argumento, & ſcriptionis genere. Vanus enim & inutilis illis viſus eſt labor, ſi quis* De Sacerdotio Dei, *ideoque* De veſtibus ſacris *ſcribat. Cui inquiunt uſui? Cui bono? Nonne hæc tuto ignorare poſſumus abſque ſalutis diſpendio? Quorſum igitur tot volumina? Tam magni libri? Hæc & ejuſmodi alia multa blaterones iſti in vulgus ſpargunt. Sane hujuſmodi hominum maledicentiſſima lingua ſæpe remoras injecit præclaris & piis conatibus virorum doctorum, magno Reipublicæ literariæ & Eccleſiæ damno. Teſtis nobis eſt noſtri ſæculi* Samuel Bochartus, *qui Librum ſuum* De Paradiſo *non alia de cauſa ſuppreſſit, quam ob cavillas ſciolorum, & propter eorum ſiniſtrum judicium. Dici non poteſt quantum inde Eccleſia Chriſti de-*

trimenti capiat. Et quamvis homunciones iſti à viris doctis tanti fieri non debeant, ut propter eorum livorem & inſcitiam Eccleſia & optima ſtudia laborarent, nihilominus tamen durum eſt, pro tritico lolium, pro ſuavi fructu laudis, & pro gratiarum actione, nihil niſi vituperationis & contemptus ſpinas & tribulos metere. An dices, Eruditiſſime Lector, in ejuſmodi hominibus vel micam ſapientiæ ineſſe? vel nomen ſolidæ eruditionis eis unquam innotuiſſe? Si quis forte ſcripſerit ſcombros metuentia & thus. *Si bonas horas perdiderit in vertendis quibuſdam auctoribus, Anglis aut Gallis, & ex iis quidem non optimis & doctioribus, ſi controverſias triviales millies recoctas exſcripſerit, & orbi erudito appoſuerit;* Si rancidulum quiddam balbo de nare locutus *fuerit. Si de Patriæ calamitatum cauſis, de pileis altis, de brachiis laxioribus aut ſtrictis, de colli loris, de puellularum dentatis fimbriis, & ejuſmodi quiſquiliis aliis multa ridicule effutiverit; ſi caſus conſcientiæ, quibus vetularum & puellularum mentes intricatiores redderentur, angerentur, & ad deſperationem redigerentur, magna ſubtilitate & ſolicitudine effinxerit, & lamentabili ſermone propoſuerit, ut ſuſpiria & gemitus infirmiorum pectoribus excuteret; ſi claſſicum cecinerit, aut claſſicum canentes ſequutus fuerit; Si Theologicis diſcordiis, & domeſticis diſſidiis excitandis & fovendis operam locaverit; ſi fratres otioſis & odioſis diſputatiunculis & argutiunculis fatigare, laceſſere & proſcindere noverit; ſi longum Catalogum hereſium & hæreticorum, etiam eorum qui ſunt fratres, qui eandem habent fidem & ſtationem, contexuerit, ſi* magno gaudeat ſuadere tumultu *Hanibalem jam ad portas eſſe; Id eſt ſi pulmones exercuerit; ſi magna laterum contentione, & importunis clamoribus, ad raucedinem uſque clamitaverit, ut proceribus perſuaderet aliquid monſtri ali, Eccleſiæ & Reipublicæ impendere ingens malum à* novatoribus & novaturientibus; *ſi impio*

&

& inhumano auſu viros pios, doctos, pacis amantes, & verbo Dei unice incumbentes, procerum iræ atque odio exponere omnibus viribus elaboraverit, ut tanquam hæretici proſcriberentur, ex Eccleſia & Patria ejicerentur & eliminarentur; Tandem ſi turpi inſcitia, aut deteſtanda hypocriſi politiora ſtudia contemſerit, & nugivendorum quiſquilias laudaverit. οἷ☉ ἀνήρ! Heu quantus ille vir fuerit! Quantus Theologus! Quantus ſcriptor! Dignus ſane ut ad altiora promoveretur; non tantum ut templum gloriæ conſcenderet, ſed ut in ipſo etiam adyto tanquam inſcitiæ idolum ab imperita plebecula adoraretur. Sed ſcruta ſua laudent ſcrutarii. Veſcantur iſti homines glandibus, & victitent lolio etiam tam vili tritico. κεῖνός τ' ἐκεῖνα στεργέτω κἀγὼ τάδε. *Sint ingrati hujus ſæculi puſiones & Deorum minorum gentium inferiorisque eruditionis Ganymedes, per me licet. Nihilo tamen ſunt doctiores, nec majorem gloriam conſequuti erunt, niſi gloriam Acherunti. Et ſi vel maxime ſapientes dicantur à vulgo, à doctis tamen nunquam ſapientum in cenſum referentur. Aliter ſane ſues aliter catuli olent. Eorum fortunam non equidem ego invideo, ſed miror magis, viros, qui à parentibus, qui à Republica, qui ab Eccleſia, qui ab ipſo Deo conſecrati videntur bonis literis, ſolidaque eruditioni, ut indies tanquam fidi patres familiarum nova atque vetera ex ditiſſimo S. Scripturæ theſauro, ex Linguarum & Antiquitatis inexhauſto fonte, ex fæcundiſſimo ſanæ rationis horto, aſſidua lectione, ſeria & longa meditatione, ad ædificationem Eccleſiæ, & Reipublicæ tranquillitatem, depromerent, delectari tantum tricis, quiſquiliis & vitilitigiis, veram eruditionem & ſolidiorem Theologiam, ipſum etiam verbum Dei reſpuere, negligere, & illius amatores & interpretes cane & angue pejus odiſſe, crudeliterque proſequi importunis ſuis clamoribus, & eriſticis nugis. Miſeros homines!* ſe cum fruſtrantur, fruſtrari alios ſtolide exiſtimant. *Sane illi quibus cor mo-*

deſte ſitum eſt, quamvis forte ad interiora ſeverioris eruditionis non penetraverint, veram tamen eruditionem in aliis venerantur, & doctis ſuam laudem non præripiunt. Sed quicquid iſti homines, quorum mens tam læva eſt, de noſtris lucubrationibus judicent, ſive eas laudent, ſive vituperent, ne ciccum interduim. Immo gratior nobis erit eorum contemptus, quam laudes. Turpe enim eſt à turpi laudarier. Iſtiuſmodi hominum venenoſis morſibus medela erit ipſa veritas, & eruditorum æquum judicium. Satius mihi erit vel tribus tantum placuiſſe doctis, quam ingenti turba imperitorum. Modo viri boni officio non defuero, modo conſcientiæ ſatisfecero, næ ego voti compos factus fuero, & ſi bonam famam mihi ſervaſſo ſat ero dives.

Non ſi quid turbida Roma
Elevet, accedas: examenve improbum in illa
Caſtiges trutina: nec te quæſiveris extra.

Sed ſi hoc genus ſcriptionis eſt adeo ineptum, adeo inutile, quid dicemus de ſummis totius orbis ingeniis, viris immortalis gloriæ, qui ſunt πρῶτοι καὶ δεύτεροι καὶ τρίτοι! Quid dicemus de Salmaſiis, *de* Lipſiis, *de* Caſaubonis *aliiſque bene multis, qui (ut jam nihil dicam de* Templis, *de* Sacrificiis *& de* Sacerdotibus) *multa commentati ſunt*, de veſtimentis Græcorum & Romanorum, *& qui de iiſdem rebus plura edidiſſent, prout id promiſerant, niſi leto abrepti fuiſſent, magno Reipublicæ litterariæ damno. Quid dicemus de* Bayfiis, *de* Manutiis, *de* Ferrariis, *de* Rubeniis, *de* Doniis, *aliis, quorum præclara commentaria* De Toga Romana, *aliiſque* veterum veſtimentis, *hodie omnium doctorum manu verſantur nocturna, verſantur diurna, magna cum voluptate? Nonne ἐπιφυλλίδες ταῦτ' ἐστὶ καὶ στωμύλματα! inanes logi? vanaque cantilenæ, digna ut pueris in cunis vagientibus à vetulis præcinerentur? At, inquiunt, Viri iſti non erant Theologi. Sed Theologos Theologica tractare decet. Quid dicent*

cent de Magno Bocharto, viro ſtupendæ eruditionis, qui ſcripſit de variis populis & nationibus, ut & de animalibus, de quibus fit mentio in Sacra Scriptura? Quid juvat noſſe gentium origines & tranſmigrationes? Quales populos intellexerit Moſes? utrum Hiſpanos, Gallos, Germanos, Italos, Anglos, Græcos, Afros, Pœnos, Ægyptios, Æthiopas, Aſſyrios, Armenos, Schytas, Meſſagetas, Arabas, Indos & Inſulanos, an alios? Qualia animalia memorentur in verbo Dei? Nonne hæc omnia & ſexcenta alia æque poſſumus ignorare abſque ſalutis diſpendio? Ideone indigna ut à Bocharto tractarentur? Sed an Bochartus non fuit Theologus pariter atque vir pius? Tandem quid dicent de ipſo Hieronymo, *viro doctiſſimo & ſanctiſſimo? Nonne etiam* De veſtibus Sacerdotum *ſcribere dignatus eſt, in docta ſua Epiſtola ad Fabiolam? An non vir magnus ille erat Theologus? Nonne Theologica tractamus quoties Sac. Scripturam exponimus, cum hæc ſit unica via, ut poſteritas tandem aliquando verbi Dei perfectam habeat verſionem. Eſt autem, uti dixi, totum hoc volumen* De veſtitu Sacro *nihil aliud quam* Ampliſſimus Commentarius in Capita xxviii. ac xxxix. Exodi, & xvi. Levitici, *aliaque S. Scripturæ loca quam plurima. Nec eſt quod calumnientur optimorum ſtudiorum iſtæ peſtes, præter critica nihil in hoc opere contineri. Eſto. Nonne cum ſumma laude critica tractantur, præſertim ſacra? Is mihi ſemper viſus eſt Reipublicæ utiliſſimus, qui vel ſolis auctoribus profanis illuſtrandis incumbit. Hac enim ratione barbaries diſpellitur, ſcientiæ & diſciplinæ eruuntur, optimaque ingenia excoluntur, quæ ſint utilia Patriæ, utilia agris, belli paciſque rebus agendis. Sed laude mihi ſemper viſus eſt digniſſimus, ille qui præterea auctoribus ſacris, qui ipſi Scripturæ facem accendit, aut potius qui lucentem iſtam lucernam ſub modio protrahit, & menſæ imponit, ut toti Dei familiæ luceret. Sed an nihil præter Critica tractamus? An is qui verum ſenſum literalem verbi Dei ex-*

po-

ponit, critica tantum tractat? Quis inquam intelliget myſteria quæ in S. Scriptura latent, nondum explanato vero ſenſu literali? Quomodo ad verum ſenſum, ſive literalem ſive myſticum perveniemus, niſi hac via? Si iniqui iſti Cenſores, aliam viam faciliorem & breviorem noverint, per omnia Muſarum ſacra eos rogo, ut eam nobis oſtendant. Ipſum ſane ſenſum myſticum expoſuimus, quantum ex Analogia fidei, & ex verbo Dei id fieri poſſe credimus: & proculdubio plura diximus quam reliqui omnes qui hoc argumentum ante nos attigerunt. Oportuit certe homines iſtos præceps ſuum judicium ſuſpendiſſe, & de opere noſtro non temere judicaſſe antequam ipſis lectum fuit. Legant tantum ultimum caput, ſi non dignentur reliqua examinare, fatebuntur proculdubio nos etiam tractaſſe ea quæ ſunt maxime Theologica, cum ibi explicaverimus Typos & ſignificationes ſacri veſtitus. *Forte ſuis importunis & nugacibus interrogatiunculis ſatisfactum animadvertent, nec amplius interrogabunt* cui uſui? *Agnoſcent non de nihilo fuiſſe quod Deus ejuſmodi præcepta dederit ſub Vet. Teſtamento. Evaneſcent eorum profana præjudicia & impiæ cogitationes, quaſi in verbo Dei multa eſſent revelata inutilia, quæ cum majori laude ignorantur quam ſciuntur, & in poſterum de Deo, & ejus conſiliis nihil cogitabunt, quod non ſit, magnificum, quod non ſit altis myſteriis plenum & Deo dignum. Uno verbo fatebuntur, niſi omnium mortalium ſint pertinaciſſimi, hæc omnia in S. Theologia ad tractandas controverſias, & pietatis πρᾶξιν, magnum habere uſum. Numquam enim cum majori fructu tractantur controverſiæ & pietatis officia, quam poſtquam S. Scripturæ verus ſenſus eſt explanatus. Ubi enim veritas ſe ipſam ultro prodit, ut clare cuilibet pateat, abſque diſputantis argutiis, hominum animis ſeſe facile inſinuat, ut etiam pertinaciſſimi veritatis hoſtes & nequiſſimi homines ad fidem & pietatem adducantur. Nam ſi operoſa tantum argumentatione adverſariis os* ob-

obturetur, id propriæ imbecillitati & diſputantis ſtrophis magis adſcribunt, quam ipſi veritatis vi atque luci. Vbi autem S. Scriptura clare eſt explanata, fit ut non tantum ſolidiſſima argumenta ad probandam veritatem ſeſe ultro offerant, ſed eadem via ſimul infinitæ controverſiæ præſcindantur, &, ſi quædam remaneant ſophiſtarum ſtrophæ, facili negotio detegantur, & contradicentium argutiunculæ enerventur, ut etiam adverſarii antequam campum diſputationis ineant, langueſcant, veritatis Vim & ſplendorem ſuſtinere nequeant, immo plane concidant.

Nihil reſpondebo ad ineptias iſtas quas effutire ſolent, ſcilicet illa non eſſe tractanda quæ abſque ſalutis diſpendio ignorari poſſunt. Nam nec eorum odia, & in fratres dicteria, & calumniæ, immo nec eorum quidem controverſiæ & ſpinoſi caſus conſcientiæ, aliaque nugæ tractari debent. An non omnia iſta abſque diſpendio ſalutis ignorare poſſumus? Immo ſane ad majorem tranquillitatem Eccleſiæ, & ad quietem conſcientiæ pleraque ignorare deberemus. Vno verbo, omnes controverſiæ, omniaque quæ mores, quæ praxim pietatis tractant, etiam doctiſſima, uno jactu ex Eccleſia ejicienda eſſent. Sola enim S. Scriptura, prout hodie vulgi manibus teritur, clare ſatis ſuperq; docet cum dogmata fidei tũ pietatis officia. Nec poterunt negare politiorum ſtudiorum peſtes illæ, controverſias aliaque quæ vitæ praxin ſpectant ad ſalutem neceſſaria, jam ante ſæculum abunde eſſe expoſita à viris doctis, ut ſecundum ſiniſtra eorum judicia labores omnium Theologicorum, qui hoc ſæculo ſcripſerunt, & qui in poſterum ſcripturi erunt, ſint vaniſſimi, & digni ut à toto orbe exſibillarentur. Hoc unicum, ut tritum ita & veriſſimum, addam: Artem non habere inimicum niſi ignorantem, *& homine imperito nihil unquam fuiſſe injuſtius, quia quod ipſe non fecit, nihil rectum putat. Cogita quæſo, eruditiſſime Lector, quinam ſint illi ſtudiorum hoſtes, quorum iras & ſuperba faſtidia patimur? Sane non ſunt illi*

quibus ex meliori luto finxit præcordia Titan, *qui pleno pectore ſapiunt, & qui unquam quidquam viro docto dignum præſtiterunt, ſed qui corticem exterius lambunt, medullam ſolidæ eruditionis nunquam attingunt; qui non niſi trivialia, & vix pueris qui nondum manum ferulæ ſubduxerunt digna tractare ſolent. Et ſi forte quoſdam ſecum rapiant viros qui ſapiunt ſupra vulgus, &, quod imprimis dolendum eſt, etiam cordatos & Reipublicæ proceres, quibus optimorum ſtudiorum cura demandata eſt, id in proceribus iſtis excuſari poteſt, cum magni viri aliis curis atque negotiis diſtracti, ſtudia iſta quæ ædificationi Eccleſiæ maxime inſerviunt, à tritis & vulgi ineptiis diſtinguere nequeant. Plerumque ſane fit, ut magni iſti viri de optimis literis, præſertim de ſtudio Theologico judicare non poſſint, niſi ex aliorum relatu. Beati ſane tunc terque quaterque beati ſi incidant in manus virorum qui ſolidam amant eruditionem! Beati tunc ſunt Scholæ, Eccleſiæ & Academiæ! Sed infelices ſunt proceres, ſi tunc ſuis conſiliis comites habeant eos qui ſunt optimorum ſtudiorum hoſtes atque pernicies; ſive oderint ſolidam eruditionem per ignorantiam, ſive per invidiam, & propter neſcio quas latentes cauſas, forte ut imperium facilius excercerent in fratres, forte etiam ne aliquid didiciſſe viderentur eo demum tempore, quo omnem eruditionis fontem jam diu exhauſiſſe videri volebant. Infelices ſane ſunt tunc Scholæ, Eccleſiæ & Academiæ. Nam quid ex ejuſmodi Scholis, Eccleſiis & Academiis prodire poterit præter ingenia inculta, barbariem, inſcitiam, & nugas? aut ſi quid inde prodit quod non plane ſit contemnendum, id nihil faciet ad profectum, & ſtudiorum culturam, ſed talia tantum erunt quæ à doctis jam diu tradita fuerunt, ut non opus ſit eadem ab illis iterum recoqui.*

Hoc vellem omnes viros cordatos ſerio cogitare: aut ſtudia Theologica plane eſſe negligenda, ideoque Theologos certis quibuſdam tantum capitibus, libris & formulis alligandos

eſſe;

eſſe; aut ſi omnia myſteria quæ in verbo Dei latent eruenda ſint, etiam concedendam eſſe libertatem, ut, adhibitis omnibus adminiculis, quæ Deus ipſe nobis tam benigne ſuggerit, totum Dei conſilium in ſacra Scriptura revelatum, tandem aliquando Eccleſiæ annuncietur.

Miſſum te facerem, Eruditiſſime Lector, niſi crederem rationem paucis reddendam eſſe tam longæ moræ, cum noſtri commentarii ultra ſeptenium ſub prælo ſudaverint. Sane habent ſua fata Libelli. *Habuit hic liber, ſi unquam ullus, ſua fata. Vix initium factum erat impreſſionis, quin in ipſis etiam cunis videretur opprimendus, luctuoſiſſimo ſcilicet hoc ſeptennali bello, quo Europa miſerrime turbata & fœdiſſime devaſtata eſt. Ut inter arma leges, ita ſane & Muſæ ſilere ſolent. Nihil jam dicam quam gravia paſſi ſimus nos, in hoc noſtro Batavorum opido, non tantum ab hoſtium ſolita vexatione, & militum inſolentia; ſed & ab ipſorum quorundam noſtrorum civium furore & inhumano odio. Quo factum eſt, ut omnino alia nobis meditanda & agenda eſſent, quam ut in excudendis libris multum occupati hæreremus. Non enarrabo quoties Bibliothecæ noſtræ uſu nobis interdictum fuerit: cum maximam partem libri noſtri in Hollandia. (quo deportati fuerunt ob metum hoſtilis deprædationis) laterent, quamdiu res in hac civitate adhuc incerta erant; ut fere per integrum biennium totum opus oblivioni traditum, & quaſi ad orcum relegatum fuerit. Ab imitibus noſtris hoſpitibus hac civitate jam liberata, ad opus redire ſedulo cogitavi & cœpi. Sed quot iterum obſtacula! quot remora! Dixiſſes omnia conſpiraſſe ut hoc opus æternis tenebris traderetur. Hinc negotia domeſtica, variæ lites & cauſæ forenſes, muſarum peſtes, quæ mihi multum temporis ſurripuerint, non tam meis quam affinium utilitatibus. Illinc miniſterii munera, quæ etim iſto tempore plus ſolito aucta fuerunt, & privata Collegia Theologica & Hebraica,*

quæ petitioni quorundam denegare non poteram. Nova iterum impedimenta attulerunt illuſtriſſima & toto terrarum orbe celeberrima comitia, quæ in hac urbe habentur ad conciliandam pacem. Inde ob reficiendas ædes per annum & ſemeſtre Bibliotheca mea iterum carere debui. Nihil jam dicam, quod interea alia quædam ediderim ad defendendam Patriam contra iniquiſſimas nequiſſimorum hominum calumnias. Nihilominus inter ipſos armorum fragores, inter tot bellorum ſtrepitus, inter militum clamores & vexationes, inter tot negotia quibus tantum non obrutus fui, à ſuſcepto labore non receſſi, quin omnibus viribus anniſus ſum, ut, quod ſemel inceptum fuerat, ad finem perduceretur opus: Ideo nos perpetuo Typographum rogare, monere, hortari, immo orare & obteſtari, ut, omnibus moris ruptis, in excudendo libro pergeret. Sed lapidi plerumque loquutus fueram. Non plane opus deſeruit, ſed tam lente feſtinavit, ut ſeſe vix movere videretur. Aliquando integro menſe, nonnunquam trimeſtri, immo ſæpe ſemeſtri unicum tantum folium excudebatur: ut etiam amicorum nonnulli vix ſibi perſuadere potuerint nos ſerio agere, in evulgando, hoc opere quaſi magno hiatu multa tantum promiſiſſemus, ſed nihil fuiſſemus præſtituri. Quæ fata etiam habuerit ipſe Typographus, & quomodo neglecta omni librorum & Typographiæ cura, aliis negotiis ſeſe tradiderit, omnibus, qui eum noverunt, manifeſtum eſt: ut tandem de alio Typographo mihi diſpiciendum eſſet, qui opus perficeret, adeo ut jam per ſemeſtre plus ſit præſtitum quam antea per ſexennium.

Deinde dici non poteſt quam difficilis fuerit ſtructura telæ Textoris, in qua veſtimenta rotunda, undique clauſa & manicata à veteribus detexi ſolebant. Incredibile eſt quantum laboris & moleſtiæ præterea nobis creaverint tabulæ æneæ, quibus non tantum iſtam artem texendi, ſed & veſtimentorum ſacrorum formam ad oculum demonſtraremus. Nobis

enim

enim non erat datum ea ex aliis depingere, cum eadem forma nuſquam exſtent apud auctores. Omnia de novo erant conficienda, & ad mentem ſpiritus ſancti, & vetuſtiſſimorum auctorum effingenda: ideoque via nobis ineunda erat minime trita, & quam ante nos nemo calcaverat. Nemo tam clare mentem ſuam unquam exprimet pictoribus, quin decies ſint repetenda & corrigenda, ea quæ nobis clariſſima videntur, antequam quid intelligamus capiant & ſatis accurate exprimant. Et quod pictor utcumque expreſſit, id non ſatis acurate poterat aſſequi ſculptor, præſertim cum tot minutiæ obſervandæ ſint, & cum ſculptoribus non potuerim eſſe præſens, ſed eorum errata non niſi per Epiſtolas corrigere. Ut ſi cogitem quantum ſuperſit difficultatis & moleſtiæ in depingenda vera ſtructura Tabernaculi, Templi, vaſorum ſacrorum, & quæ adhuc ad Sacerdotium Dei *requiruntur, ſola iſta difficultate ab opere fere abſterear. Igitur ſi occurrant quædam in tabulis, quæ non ex aſſe cum noſtra deſcriptione conveniunt, & quæ ad noſtram mentem non ſatis ſunt expreſſa, id Eruditus & curioſus Lector mecum æqui bonique conſulet, & ex noſtra deſcriptione ipſe omnia emendabit: Pictorum enim & Sculptorum errata mihi imputari nolo. Erratorum etiam typographicorum plus ſatis reperies, eo magis cum opus excuſum ſit me abſente. Sane Leopardus citius catulos pariet ſine maculis, quam illiuſmodi homines libros excuderent abſque erratis, præſertim ubi auctor non eſt præſens, ut omnia ad unguem caſtigaret. Sub calcem cujuslibet Libri hujus operis graviora errata correximus, leviora conſulto præterimus. Cætera quæ nos fugerunt tu ipſe corriges. Hiſce fruere, eruditiſſime & humaniſſime lector, ubi animadvertero te noſtris conatibus annuere, currenti calcar addideris, ut, modo Deus nobis vitam & otium concedat, quam primum id fieri poterit, primæ huic parti de* Sacerdotio Dei, *ſecundam, quæ aget de* Tabernaculo & Templo Salomonis *ſubjungam.* VALE.

Ad

Ad Reverendum Doctiſſimumque
VIRUM

D. JOANNEM BRAUNUM

Cum ſuos de veſtibus ſacris commentarios in lucem emitteret.

GAllia nunc docti non laudet ſcripta Bayffi,
Ferrarium ſileat Gens Patavina ſuum.
Schaldis ovans lætos Rubeni non jactet honores,
Neſcio quid, Brauni pagina, majus habet.
Hæc gemmis, auroque gravis, byſſoq; ſuperbit,
Et nitet innumeris arcula ſyntheſibus.
Materiam ſuperavit opus, quo, pollice dextro
Hîc rediviva micat Betſaleelis acus.
Non hîc Santonicus glomeratur Bardocucullus,
Hic non virgati Gallica burra ſagi.
Non trabea, prætexta, chlamis, non juſſa Lacerna
Aſſyriam toties evacuare Tyrum.
Non latus clavus, ſignis ingentibus aptus,
Pænula nec canos apta fovere ſenes.
Vana nec Auſoniæ Gentis toga, gloria, nec quæ
Fibula rugoſos mordet adunca ſinus.
Hîc nec anaxurides, Scythicæ nec tegmina braccæ,
Quæque tegunt pelles, hiſpida terga, Getas.
Non quæ ciſtiferos, ornavit candida Myſtas
Veſtis, nec Phariæ myſtica palla Deæ.
Tenuia nec Serum, queis cultæ, vellera, lænæ
Oſten-

Oſtentant potius, qnam ſua membra tegunt.
Nec torques, manicæ, redimicula, nec Saraballa
Gentis Achemeniæ luxuriantis opus.
Hîc mitræ ſublimis apex, veneranda Tiara,
Inſcripta & ſancti nomine Lamna Dei.
Hîc Ephod, & ſummi vera internuncia cœli
Urim, fatidicis fulgida Luminibus
Hîc ſtola candenti verrens veſtigia Limbo;
Cujus & in vario mira colore latent.
Pallia, queis cedunt pictorum pallia Regum,
Balteus, & ſtringens zona ſuperba latus,
Quâ tibi cultus adeſt, cunctis, Deus Alme, calēdis
Thura litans ſacros Grex pius ante focos.
Hæc promit Solymis Braunus quaſi natus in ipſis,
Nec procul à Templo, per ſua ſcripta ſumus.
Sunt magni Conclave Dei, quo ſancta ſupellex
Conditur, & ſacri pompa miniſterii.
Scilicet inſanos abhorret Jova Lupercos,
Gutta quibus caſti nulla pudoris ineſt.
Improbat & Salios, & turpia Numina Faunos,
Sacraque Belphegoris propudioſa Dei.
Caſto caſta placent, & puris veſtibus ornat
Pontifices ſummos, qui ſua ſacra colunt.
Has iterum mirâ Braunus contexuit arte,
Quâ ſibi perpetuum conſuit ipſe decus.
Artis Arachneæ laudatur nomine Dorcas
Idalias, Dorcas quæ ſuperavit acus.

Dor-

Dorcas, Niliacas quæ torto ſtamine matres,
Et fuſo, Coas vincere docta nurus.
Texturæ ſed Braune tuæ laudeſque, decuſque,
Pollicis & mollis fama volabit, ovans,
In mare purpureum violentus quâ ruit Indus,
Quâque Tagus rutilas in mare volvit opes:
Et ſi non falſæ fallunt præſagia mentis,
(Nec vero vates fallere Muſa ſolet)
Te manet in doctæ, veſtis, quæ Virginis arce
Ornat Palladios non temeranda Patres.
Donec nobilior candentes veſtiat armos
Numinis æternâ, purpura picta manu.
Angelicis cum tu tandem ſociabere turbis,
Et duces lætos jam ſuper aſtra choros.
Tunc tua cæleſti radiabunt tempora vittâ,
Pulſabiſque levi ſydera fulva pede,
Ornabuntque manus, ſanctorum gloria, palmæ,
Palmæ proſtratæ ſymbola certa necis.
Atque togâ gemmis, auroque rigente, ſuperbâ
Obvius in ſponſi brachia ſancta ruens,
Semper Nectareo Divum ſatiabere victu,
Et tua lætitiæ proluet ora liquor.

STEPHANUS LE MOYNE
In Academ. Lugduno-Batav. S.S. Theol. Doct. & Profeſſor.

In

JOHANNIS BRAUNII,

DE VESTITU

Sacerdotum Hebræorum

Commentarios.

Qui veterum Grajorum habitus, veterumq; Quiritum
Eruit, & tritum non prius ivit iter,
Rubenius, doctique fuit Ferrarius oris;
Et tenuit palmam victor uterque ſuam.
Defuit Hebræus: laceraque in veſte Sacerdos
Stabat, & antiquus ceſſerat ille nitor.
Non linum, non byſſus, & albi lana coloris.
Illum quæ tegeret, ſordida lana fuit.
Vellera nulla ſuo Libye tingebat aheno
Nulla venenabat vellera priſca Tyros.
Si qua fuit veſtis, nullo reſplenduit auro:
Nulla Semiramia picta nitebat acu.
Pallia pileolique, & qui latus ambit utrumque
Balteus, & tunica, & bracca jacebat humi
Squalidus ex humeris Ephodi pendebat amictus;
Nec, qui munimen pectoris eſſet, erat.
Pectore de medio nullus pendebat iaſpis.
Non hic chryſolithus, non radiabat onyx:
Non adamas, amethyſthus, & acre rubens hyacinthus
Quique in honore pari eſt, in pretioque lapis.
Aurea non capiti ſplendebat, ut ante, corona:
Cingebat ſacras nulla tiara comas.

Viderat hoc alacer, quid enim non ille videret,
Braunius, Hæbræ rore rigatus aquæ?
Ille antiſtitibus veſtes, ſolitumque nitorem
Reddit, & horrentem tergit ab ore ſitum
Fulget apex, radiant velamina, ſplendet achates
Puniceuſque nitet, purpureuſque color.
Docta redit Babylon coccumque interluit auro:
Pontificique ſuus continuatur honos.
Quin & de tenebris amiſſam protrahit artem,
Lanificum digitis & moderatur opus.
Quin & ſacratæ veſtis myſteria pandit
Omnia, venturi præſcia ſigna Dei.
Veſtibus hoc ſatis eſt. At tu doctiſſime Brauni,
Quæ tibi, quæ tanto palma parata viro?
Non tibi Rubenius, non ſe Ferrarius æquat
Quîs tanto ſcriptis major es ipſe tuis,
Hebræus quanto Grajum Latiumque Sacerdos
Anteit, & ornatus vincit honore ſui.

PETRUS FRANCIUS.

EPI-

EPISTOLA

Summi Literatoris, & toto orbe celeberrimi Viri,

JOHANNIS FREDERICI GRONOVII

AD AVCTOREM.

Reverendo & Eximio Viro *Johanni Braunio* *Johannes Fredericus Gronovius* S P. D.

E*volvi, & quantum hoc minime nobis vacuum tempus atque hæc inolita mihi ex morbi reliquiis ſtudendi pigritia permiſit, exegi doctas chartas tuas. Legiſti utique materiam tum elegantia & φιλοκαλίᾳ tua, tum* humana qua parte locatus es in re, *ut canit Perſius, digniſſimam: & in ea ſic elaboraſti, ut ubique ingenii, eruditionis, induſtriæ micent velut ſtrictura. Quare propitiam eis Lucinam opto, ut, quæ modo libavi, in ea me mox penitus ingurgitem & quaſi Threïcia amyſtide prolnam. De Scarlato, quod lingua vulgares appellant, non poſſum conjectura tua non diffidere. Non eſt enim purpura, multo minus Tyria. Quod ſi quis magiſtrorum ea voce uſus ſit, is non ex Hebraiſmo eam, ſed ex hodierno tot gentium ſermone vernaculo accepit. Denique mitto ad te, quæ ad Plinium in hanc rem notavi, quibus ſi acquieſces, (me certe nondum illorum pœnitet) bene eſt: ſin, ſalva amicitia, quod cuique placet, tenebimus. Si quid mihi credis, tunicam illam ἄρραφον Domini gloriæ, nunquam aliam ſum imaginatus quam totam textilem, ſine ſutura aut acus opera. Memineram enim togas, indumentum rotundum, & undique clauſum, textas fuiſſe. Vnde apud Titinnium:* quæ inter decem annos nequiſti togam unam detexere. *Horatius lib.*1. *ep.* 19. Exiguæque togæ ſimulet textore Catonem.

Ideo vix ulli apud melioris ævi ſcriptores Romanos ſartoris mentio, quod non ex ſectis lanis, ut hodie, ſuebantur veſtes, ſed totas in tela parabant. Centones & pannuceæ ſuebantur: unde illud, Sarcinatorem eſſe probum, ſuere centonem optime. Refrigerabat tamen non nihil, quod videbam ambiguum fieri, an ἡ ὑφαντικὴ καὶ τὸ ὑφαίνειν καὶ τὸ δῶρα Ἐργάνης δαίμονος ad tantum miraculi ſufficerent, legeramque apud primum in litteris virum, à nemine hactenus non deſudatum quærendo & inveſtigando, quanam ratione tale detexi potuerit veſtimentum, quod ſuturam non haberet; non poſſe enim per artem in tela hujuſmodi veſtimentum fieri. Huic terriculamento per te allatum remedium eſt, qui, qua ſagacitate es atque fortuna, eruiſti & inſperantibus ſtupentibuſque tam honeſti, frequentis, docti ſodalitii oculis ſubjeciſti, tunicæ inſtar, induſium egregie manicatum, omne à barbarica tela, omne textorii operis, ſine ullo veſtigio τῆς ῥαφίδος, ſine ſarcinatricis manus ſuſpicione. Cujus ſpectaculi & tunc omnes, qui aderamus, ingentem cepimus voluptatem, & ego nunc quoque libentiſſime recordor. Tam præclari inventi & εὕρετρον & μήνυτρον tibi ſemper debebimus, & hæc quæſtio deciſa erit una, haud quaquam dilutiſſima. Ex purpuris, quibus pretioſum polymitum, quod cum maxime artificis radio & pectine properas, cultius & conſpectius habebitur. Vale vir Reverende ac diſertiſſime, & incepta perage feliciter. Lugduni Batavorum a. d. V. Cal. Novembr. à CIƆ IƆ C LXXI.

INDEX

INDEX CAPITUM

LIBRI PRIMI.

Caput I. De *Origine* Veſtium ſacrarum.
Cap. II. De *Genere* & *Numero* Veſtium ſacrarum.
Cap. III. De *Defectu* Veſtium ſacrarum, & de Veſtibus redundantibus.
Cap. IV. De *Materia* primorum Veſtimentorum.
Cap. V. De *Materia* Veſtium Sacerdotum. Et quidem primo De *Lana*.
Cap. VI. De שש *Scheſch*, *Lino* Veſtium ſacrarum.
Cap. VII. De בגדי לבן *Veſtibus Albis* Pontificis Maximi.
Cap VIII. De *Serico* veterum.
Cap. IX. De צמר *Lana*, & ejus variis generibus.
Cap. X. De זהב *Auro* in veſtibus ſacris.
Cap. XI. De *Coloribus* ſacrarum Veſtium.
Cap. XII. De *Colore Auri* in veſtibus ſacris.
Cap. XIII. De תכלת *Colore Cæruleo.*
Cap. XIV. De ארגמן *Purpura Tyria.*
Cap. XV. De תולעת שני *Coccino.*
Cap. XVI. De מעשה ארג *Textura veterum.*
Cap. XVII. De שש משזר *Scheſch Moſchzar*, *variis liciis* in ſacro Veſtitu. תשבץ *Taſchbetz Fundis* & *Teſſellis.* מעשה חשב *Opere artificioſiſſimo.* Et מעשה רקם *Opere Phrygionico.*

INDEX

locorum S. Scripturæ,

quæ in toto hoc opere citantur & explicantur.

Cap.	Verſ.	Pag.
	Geneſis.	
1	3	752
	21	551
2		913
	12.	220.728.729.731.737
	21	78
3	7	14
	22	15
4		891
	22	327
	42	135
6	9	752
10		216.328
17		897.919
18	4	56
19	2	56
25		145
	1	886
	2	886
27	3	402
	15	87
	18	86
28	28	321
	30	321
30	35	706
	37	672
38		301
41	14	886
	50	834
49		744
	3	633
	13	690
	17	700
	19	707
	21	713
	Exodus.	
1		597
2	16	834
	21	755
3		44
	5	48
	6	928
	22	15
5	3	419
7	19	179
9		453.671
	31	132
10	13	752
	15	247
11	2	423
12		490
	5	752
	37.	144
13	16	70
16	10	166
	13	166
	20	391
17	3	803
19	4	551
	6.	833.927
	22.	883
23	23	898
24		671.674.682
	6	305.801
	10	672.674.676
25		160.200.203.246.253
	1	393
	3	131
	4	101
	5	101.131.306
	7	728
	9	731
	14	770
26		301
	1	[illegible]5.389.395.408
		26

Cap.	Verſ.	Pag.
26	31	385.408
	35	203
	36	385.388.389.395.401.408
27		754
	7	730.731
	9	408
	16	388.389
	17	306
	18	408
28		13.16.31.240.301.425.438.631.688.690.761.768.769.791.797.814.878
	2	33.47.368.824
	3	423.841
	4	33.457.461.476.546.580
	5	6.16.33.111.112.119.219.241.384.461
	6	579.585.615.
	8	384.385.417.587
	9	587
	10	596.728.729.
	11	378.808
	13	14.20.24.378
	14	610.
	15	384.408 607.
	16	607.771
	17	625.628.771.773
	18	388.389.771
	19	771
	20	*ibid.*
	21	*ibid.*
	22	221.560.610.771.
	23	609
	24	566
	27	729
	28	612.
	30	755.783.785
	31	546 549.565
	32	110.139
	33	334.464.
	34	546.575
28	35	841
	36	795.801.803.804.807
	37	221.806.810
	39	368.388.460.468.567.607.880
	40	110.139.502.824.927
	42	433.434.440
29		37.71.240
	8	36
	8.9	38
	10	898
	29	111
	30	37
30	8	9.16.408
	15	148
31		425
	10	425
34		773
35		301
	5	306.
	6	306.307
	9	730
	25	422
	26	422
	27	728
36		391
	26	408
	31	*ibid.*
	37	*ibid.*
	38	385
37		301
	3	402
38	6	385
	15	385
39		139.240.301.319.770.803
	2	384
	3	228.384.417
	6	728.730
	8	385.408
	9	476.502
	13	740
	15	221
	22	319

Cap.	Verſ.	Pag.
38	24	408.418.546
	26	422
	27	460.466
	28	434.435.476.502.508
	29	388
	30	801
	40	476
	Leviticus.	
6		71
	3	120
	31	16
8		770
	6	546
	7	590
	8	85
	9	801
	13	15
	45	925
10	11	750
14		301.306
	4	900
	6	307
	19	306
15	4	138
16		25.28.60.139.141.152. 783
	4	460.857
	6	899
	14	154
	23	856.857
	49	305
19		50.102.108.111.113. 116.198
21	10	37
23	2	238
25	30	10
	Numer.	
1		763
	60	883
2		619

Cap.	Verſ.	Pag.
4		301
	7	247.250
6	5	509
7	89	776
13	23	564
15		262.552
	28	551
	38	73
17	8	907
19		301
	6	899
	11	632.636
20	5	564.915
25		8.9
26		781
27	21	754.781.791
31	6	785
	Deuteron.	
6	8	70
8	8	564.715
16	14	183
17	8	750
	9	*ibid.*
18		926
	15	917
19	17	750
21	13	886
22		113
	11	104
	12	551
23		*ibid.*
	8	781
	19	259
25	30	301
27	12.13	597
28	39	301
31	9	750
32	35	459
33	10	750
	12	741
	17	736
	19	261
38	17	736

Ioſua.

Cap.	Verſ.	Pag.
	Joſua.	
1	4	301
	6	132
	18	332. 900
	21	900
6		786
7		210
11	21	180
14	16	921
	Judicum.	
2		775
5	22	689
	26	*ibid.*
	30	388
7	12	195
14	12	145
15	14	129
16	2	752
	14	329
17		603
	5	786
18		603
	I *Samuelis.*	
2		84
	4	487
	18	428. 602
4		786
13	10	792
	11	*ibid.*
14	11	564
	18	788
	19	761
15	27	552. 557
17	7	319. 329
	49	880
19	3	750
22	18	384. 602. 603
24	4	551
	5	*ibid.*
28	6	786. 788. 789
	14	559. 754
30	7	785. 787
	8	792
	II *Samuelis.*	
1		301
	9	382
	10	801
	24	312
6	14	590
	15	602. 603
8	18	834
10	4	910
12	30	722
13	18	402. 403. 591
15		61
	24	780
	32	471
19	13	201
20	16	834
21	19	319. 329
22	9	488
	I *Regum.*	
1	1	105
5	1	921
	2	*ibid.*
	18	907
	32	*ibid.*
	35	*ibid.*
6	7	619
	20	220
7	49	907
8	12	929
10		179. 180
	1	16
	10	724
	17	220
	18	*ibid.*
	22	724
19	12	777. 928
22	49	724

II *Re-*

Cap.	Verſ.	Pag.
	II Regum.	
1	8	91.477
3	21	486
9	5	107
	13	*ibid.*
	30	664
12		386
18	7	319
	24	180
23	7	428
	I Chronic.	
22	32	681
	33	319
15	27	692
18	7	834
19	4	910
20	5	319
28	18	220
29	2	661.664.728.729
	II Chronic.	
1	16	179
3	6	220.242
9	21	724
15	3	750
16	15	385
19	8	750
	10	*ibid.*
20	26	724
	37	*ibid.*
26	15	385
29	4	220
	Ezra.	
2	63	863
	69	836
	Nehemia.	
7	65	863
	70	836
8	3	752

Cap.	Verſ.	Pag.
	Eſtera.	
1		261
	5	732.735
	6	210
	8	183
6		576
	10	568.836
8	15	897
	16	183
	Jobus.	
1	3	195
7	6	180.319.331
8	19	907
12	19	834
14	2	802
28	5	671
	6	301.679
	16	628.671.730.787
	19	642
29	14	927
30	18	466
31	2	92
39	11	247
42	12	195
	Pſalmi.	
2	2	911
	6	927
	19	939
16	7	910
	10	*ibid.*
18	34	148
19		916
	11	925
	13	*ibid.*
22		917
	6	301
24		49.910
45		227.896
	8	913
	10	905
	14	368.370.371.377.885

15

Cap.	Verſ.	Pag.
45	15	388. 885
	19	905
50	12	939
60	10	59
60		913
	14	383. 551
62	32	86
72	7	907
	27	405
84	12	752
92	8	907
103	15	802. 907
	16	907
104	2	897
106		2
110		894
116		918
	15	323
118	22	ibid.
132	9	910
	16	910
133	1	905. 916
147		67

Proverbia.

Cap.	Verſ.	Pag.
3	19	918
22	26	92
31		428
	13	102
	17	488
	21	306. 307
33	31	636

Canticum.

Cap.	Verſ.	Pag.
1	4	922
4	1	201
	3	301.312.565
	8	312
	13	915
5		454
	2	471
	10	502

Cap.	Verſ.	Pag.
5	11	893
	14	621.637.642.661.665. 671.674.676.690.704. 710.716.719.723.740. 893.899.902
7	5	900
8	2	915
	6	924

Eſaias.

Cap.	Verſ.	Pag.
1	6	890
	18	212.301.303.305.306. 312.632.899.900
3		928
	18	375
	23	927
	24	147
5	6	619
6	2	698
7	14	913
9	5	920
10	5	911
	17	619
11	1	905
	2	301
	12	551
14	2	301
16	5	912
18	8	307
19	9	130.144. 170.323
	33	307
22	21	487. 488. 494.911
27	6	908
28	8. 19. 33	307
30	20	580
	22	604
36	8	307.
39	1. 2	ibid.
40	3	930
	6	907.
	8	ibid.
41	7	689
44	13	639

Cap.	Verſ.	Pag.
44	14	910
50	10	752
51	5	914
52	10	*ibid.*
53		890. 892
54	11	661. 664. 671. 924
58	8	907
59	5	321
	17	559
61	10	546. 913
	11	532
62	1	559
	3	927
63	23	901. 914
65		98

Jeremias.

Cap.	Verſ.	Pag.
3	3	880
4	30	301. 312
10	2	221
11	18	892
13	23	150. 389
15		763
34		84
48	2	802

Lamentatio.

Cap.	Verſ.	Pag.
2	12	146. 210
4	7	672. 673

Ezechiel.

Cap.	Verſ.	Pag.
1	16	716
	24	898
	26	674. 676
5	2	752
6	4	10
7	2	551
	10	807
9		671
	2. 3	892
	11	*ibid.*
10	2	892
	6. 7	*ibid.*
	9	716
15	1	892
	19	*ibid.*
16	10	388. 396. 885
	13	388. 396
	16	*ibid.*
	18	*ibid.*
19	11	889
21	13	885. 896
	17	925
	22	788. 790
	31	927. 929
23	15	487
26	15	661
27		211. 212
	7	144. 282
	10	651
	16	375
	24	388. 557
28		719
	13	629. 631. 632. 642. 671. 684. 716. 728. 730. 737. 740
	17	61
34	20	92
40	7	909
	12	*ibid.*
42	14	842
43	13	607
	17	*ibid.*
44	17	114. 132. 193
	18	434. 440
46	17	842
	18	*ibid.*
	19	*ibid.*
4	13	921

Daniel.

Cap.	Verſ.	Pag.
3	21	438. 454
7	9	897
10	5	721. 892

10

Cap.	Verſ.	Pag.
10	6	716. 718. 720. 721. 722
12	6	892

Hoſeas.

Cap.	Verſ.	Pag.
1	7	930
2	9	102
3		580
	4	604
4		12
14	2	939

Joël.

Cap.	Verſ.	Pag.
1	8	488
	12	564. 215

Amos.

Cap.	Verſ.	Pag.
2	6	58
7	7	685
8	6	58

Jonas.

Cap.	Verſ.	Pag.
4	7	301

Nachum.

Cap.	Verſ.	Pag.
2	4	301. 304
3	17	803

Hagæus.

Cap.	Verſ.	Pag.
1	8	863
2	19	915

Zacharias.

Cap.	Verſ.	Pag.
1		172
3	4	886
	5	ibid.
	8	907
4	12	896
5	12	619
6	7	907
13	4	21

Malachias.

Cap.	Verſ.	Pag.
1	11	912
2	6	925. 930
	7	925
4	2	926. 938

Libri Apocryphi.

Juditha.

Cap.	Verſ.	Pag.
4	9	68
16	17	ibid.

1 Macab.

Cap.	Verſ.	Pag.
4	23	263

Index locorum S. Scripturæ.

Ex Novo Teſtamento.

Matthæus.

Cap.	Verſ.	Pag.
3	4	91.195
	10	427
	11	59
	16	781
5	18	919
6	20	835
9	16	336.902
10		917
	9	52
	10	*ibid.*
	14	55.57
11	27	926
13		108
16		904.923
	2	667
17	5	864
	2	896
20	28	815
21	7.8	106
	42	923
22	11	885
23	24	53
26	65	842
27	28	288.305
28	3	901
	10	917

Marcus.

Cap.	Verſ.	Pag.
1	3	930
	24	*ibid.*
	38	917
	39	*ibid.*
11	16	851
	21	336
14	51	145
	63	901
15	17	281.288
16		901
	18	916

Lucas.

Cap.	Verſ.	Pag.
1	9	883
	10	*ibid.*
	17	91
	33	891
	35	930
2	49	52
3	16	59
5	36	336
9	29	897
10	1	918
	17	*ibid.*
16		73
	19	184
24	19	917
	22	886

Johannes.

Cap.	Verſ.	Pag.
1		926
	4	909. 926
	5	926.
	9	*ibid.*
	11	890
	14	913
	18	891
	29	892
2	17	929
3	14	899
4	44	922
5	23	927
	32	925
6	23	899
	53	915
8	12	926
	56	934
9	1	887
	4	926
		9

Cap.	Verſ.	Pag.
9	23	242
	24	344
	36	902
10	14	920
14	2	905
17		924. 927
	3	909. 927
	6	917
	19	931
20	12	901
21	18	490

Acta.

Cap.	Verſ.	Pag.
1	10	901
2	27	930
4	26	911
5	36	927
	38	904
7		424
11	47	922
17	31	925
	23	842

Ad Romanos.

Cap.	Verſ.	Pag.
5	1	925
8		927. 928
	1	925
	3	890. 923
	4	923
	15	884
	29	938
	32	910
	33	910. 917. 925
	39	912
10	17	918
	18	926
12	1	939
	2	ibid.
	3	929

I ad Corinth.

Cap.	Verſ.	Pag.
1	21	904
	24	ibid.
	29	925
1	30	926. 931
2	8	916. 927
3	2	923
	10	423
	12	918
4	6	929
6	20	895
11	4	928
	10	ibid.
12	12. 13	909
14	40	905
15	47	899
	48	ibid.
	49	ibid.

II ad Corinth.

Cap.	Verſ.	Pag.
1	5	896
3	7	907. 908
	8	908
	9	ibid.
	10. 11	ibid.
	18	929
5	3. 4	885
	10	925
	17	933
7	13	904
	14	ibid.
8	9	896

Ad Galatas.

Cap.	Verſ.	Pag.
3	13	900
	16	908
	18	ibid.
	27	940
4	4	928

Ad Epheſios.

Cap.	Verſ.	Pag.
1	3	908
	5	889
	8	896
	12	908
	18	896
	20	927
2		891

Cap.	Verſ.	Pag.
2	6	917.920
	7	8.6
	8	932
	13	884
	20	923
3	15	52
4		488
	6	916
5	25	921.935
	26	935
	27	*ibid.*
	32	903
6		491
	14	911

Ad Philippenſes.

Cap.	Verſ.	Pag.
2		890.895
	8	928.937
	9	808.810
	10	927
	11	*ibid.*
	12	905
4	18	939

Ad Coloſſenſes.

Cap.	Verſ.	Pag.
2	8	914.926
	9	926
	10	*ibid.*
	20	912
3	3	895

I *ad Timoth.*

Cap.	Verſ.	Pag.
2	5	891
3	16	913
4	8	912
6	13	917

II *ad Timoth.*

Cap.	Verſ.	Pag.
2	19	910
4	8	889
	13	308

Ad Hebræos.

Cap.	Verſ.	Pag.
1	3	918.926
3	1	884
	2	912
4	15	931
	16	*ibid.*
5	2	926
	4	834
	6	*ibid.*
	7	917
6	15	921
7		932
	1.2	894
	8	934
	9.10	*ibid.*
	23	894
	24	*ibid.*
	26	936
	27	884
	28	926
8	1	884
	7	*ibid.*
	26	*ibid.*
9	4	907
	5	928
	8	940
	9	894
	12	884.894
	13	895
	14	894.935
	15	894
	19	305.893.899
	23	923
	24	884
	26	935
	37	91.92
10	5	895
11		68
	4	931
	6	*ibid.*
12	10	915
	13	924

Cap.	Verſ.	Pag.
12	24	884
13	8	898
	15	931.939
	21	931
	Epiſt. Jacobi.	
1	17	424. 898
4	12	888
	I Petri.	
1	5	368
	7	896
	13	491.911
	18	895.923
	19	892.923
	24	907
2	5	912.924.931
	9	115.912
	24	900
4	12	896
	II Petri.	
1	2	894
	12	904
	18	936
	I Johannis.	
1	7	900
	16	887
2	1	917
	2	923
5	6	674
	Apocalypſis.	
1	4	898.900
	6	912

Cap.	Verſ.	Pag.
1	13	478.490.494.496.884
	14	212
2	7	909
	10	889
3	4	901
	5	*ibid.*
	18	85.115.885.889.895. 896.897
	19	915
4		720.722
	3	637.658.722
	4	901
5		892
6		*ibid.*
	8	172
	11	901
7		892
	9	901
	13	*ibid.*
	14	885.900.916
8	2.3	939
	3	932
	4	*ibid.*
9	12	289
13	8	893
15	6	236.490.496.884.892
	8	892
16	15	884
17	4	281.305
	5	809.810.812
18	12	185.281
	16	305
19		892
	14	892.897
21		629.662.685.699.704
	12	916
	18	896.916
	19	923.924
	20	700.720.923.924
	27	935
22	11	909

Index omnium Auctorum,

qui in toto hoc opere allegantur, aut notantur, aut explicantur & illuſtrantur.

Abarbanel. 118. 140. 160. 167. 169. 194. 202. 253. 277. 305. 315. 513. 518. 553. 557. 560. 561. 562. 574. 583. 586. 587. 588. 589. 593. 595. 596. 603. 611. 612. 617. 619. 623. 634. 644. 649. 650. 667. 685. 688. 693. 700. 704. 710. 717. 728. 731. 741. 754. 776. 781. 791. 807. 808. 818. 865

Aben Bitar. 292

Aben Ezra 16. 103. 118. 131. 160. 167. 200. 246. 247. 249. 276. 303. 304. 315. 389. 394. 403. 442. 513. 570. 672. 673. 674. 675. 685. 688. 689. 710. 719. 754. 761. 786. 797. 804

Abraham Ben David. 276. 281. 513. 553. 796. 797. 798

Abraham Seba. 763

Ælianus. 95. 197. 201. 209. 213. 261. 297. 321. 335. 337. 338. 384. 387. 478. 482. 605. 668. 683. 696. 753

Æſchylus 332

Æſchinus. 336

Agatharchides Samius. 631. 643. 648. 649

Agrariæ Rei Auctores. 524

Agricola. 712

Alcmanus. 292

Alcoranus. 11

Alexander Hieronymus. 523. 524. 530

Alexander Aphrodiſienſis. 631

Alexander Polyhiſtor. 643

Alexius Pedemontanus. 672

Altingius Jacobus. 552. 553. 693

Ambroſius. 251. 253. 434

Anaſtaſius. 223

Anaxagoras. 631

Angli interpretes. 55. 103. 121. 631. 642. 671. 685. 694. 705. 711. 720

Apollonius Rhodius. 239. 480

Apollonius Thianæus. 34

Appianus. 63. 214. 224. 225. 236. 284. 397. 404. 663

Apulejus. 134. 235. 409. 489. 492. 529

Aquilas. 167. 169. 246. 287. 289. 403. 440. 580. 686. 730. 753

Arabs interpres. 92. 127. 138. 254. 265. 287. 289. 305. 319. 351. 385. 389. 402. 408. 434. 454. 476. 502. 546. 580. 607. 631. 671. 684. 685. 728. 749. 752

Archelaus. 631

Arias Montanus. *ibid.*

Ariſtænetus. 690

Ariſtobulus. 631

Ariſtophanes. 95. 296. 516. 547. 819. 828. Ejus Scholiaſtes. 504. 506. 585

Ariſtoteles. 127. 163. 176. 195. 200. 221. 260. 697. 819

Arnoldus Andillenſis. 446. 463. 465. 805. 816

Artemidorus. 337. 353. 357. 396. 427

Azarias. 755. 771. 862

Aſterius Lazarus. 391. 398

Athenæus. 63. 99. 128. 228. 209. 236. 273. 403. 478. 480. 481. 489. 507. 509. 542. 654. 655. 809. 819

Auguſtinus. 50. 59. 342. 436. 766. 768. 858. 878

Auſonius. 146. 348

Baal Aruch. 125. 186. 665

Baal Hatturim. 15. 56. 97. 402. 404. 427. 621. 625. 755. 775

Bufius. 148. 248. 303

Balduinus. 48. 51. 57. 496

Bartenora. 39. 41. 45. 125. 144. 160. 173. 211. 426. 513. 611. 821. 828. 849. 850

Bar-

Barſelonius. 21. 121. 139. 234. 442. 459. 461. 481. 849
Baſilius Presbyter. 548
R Bechai. 625. 759. 776. 781
Beidavus. 11
Belgæ interpreres. 103. 121. 147. 160. 167. 175. 182. 246. 265. 287. 309. 383. 385. 388. 392. 401. 434. 457. 502. 546. 568. 580. 607. 631. 636. 642. 651. 661. 671. 685. 687. 694. 705. 711. 716. 741. 801. 808
Belunenſis Andreas. 202
Bertramus. 480. 858
Biblia Genevenſia. 466. 480 486
Biblia Complutenſia. 247
Biblia Regia. 665
Biblia Veneta. *ibid.*
Biblia Hannovienſia. 815
Bocchus. 631
Bochartus. 104. 113. 114. 118. 122. 123. 134. 150. 172. 177. 179. 200. 260. 274. 276. 278. 279. 292. 297. 299. 302. 619. 631. 646. 657. 675. 686. 706. 719. 724. 725. 732. 733. 736
Bodæus. 279. 297
Boëtius. 250. 295. 619. 643. 649. 650. 654. 660. 667. 668. 669. 673. 679. 682. 683. 691. 696. 701. 702. 707. 708. 710. 714. 726. 727. 743

Cæcilius. 296
Cæſar. 60
Calvinus. 309. 786. 878
Canepariuſ. 280
Capellus. 178. 302
Caph Nachat. 46. 849
Caphtor Liber. 755
Capitolinus. 162
Cardanus. 727
Caſaubonus. 62. 195. 223. 236. 289. 335. 338. 339. 340. 342. 343. 345. 350. 355. 357. 384. 444. 455. 492. 509
Caſſalius. 496
Caſſianus. 472
Caſſiodorus. 427
Caſtellio. 871
Celſus. 96
Cenſorinus. 373
Cerda. 436
Chaldæus interpres. 131. 138. 141. 146. 169. 170. 175. 177. 179. 182. 201. 202. 208. 209. 210. 211. 228. 265. 302. 385. 389. 390. 392. 405. 408. 410. 434. 441. 457. 458. 460. 476. 502. 519. 520. 570. 580. 587. 603. 607. 621. 629. 630. 633. 636. 642. 655. 661. 665. 687. 693. 704. 728. 732. 749. 801. 803. 873
Chariſius. 477
Choulius. 10. 63. 64. 65. 491. 493. 511. 525. 539. 615
Chriſtophorus Caſtri. 657. 756. 761
Chronicon Alexandrinum. 386
Chryſoſtomus. 352. 355. 356. 363. 429. 517. 753. 768
Cicero. 4. 6. 96. 98. 209. 213. 214. 238. 252. 268. 284. 354. 361. 362. 364. 365. 404. 427. 429. 437. 444. 474. 489. 509
Claudianus. 95. 231. 485. 832
Clemens Alexandrinus. 572 878
Clitus. 201. 209
Cocceius. 310. 382. 674. 675. 716. 719. 720. 721
Codex Juſtinianeus. 283. 429
Codex Theodoſianus. 282. 272. 494
Codinus. 216
Cœlius Rhodiginus. 96
Columella. 251. 253
Columna Trajani. 493
Cornelius à Lapide. 782
Corpus Juris. 483
Corteſius. 387
Coſri liber. 18. 63
Cotovicus. 299
Cragius. 303
Cratinus. 503
Cteſias. 149. 197
Cunæus. 22. 23. 25. 139. 787. 788. 798

Cuperus. 396
Curtius. 489. 507. 508
Cyrillus. 108
Cyrilli Lexicon. 291

Dalechampius. 123
Dallæus. 858
Delactius. 619. 659
Democritus. 631
Demoſthenes. 341. 819
Demſterus. 7
Diodatus. 131. 246. 265. 287. 309. 330. 368. 369. 353. 385. 388. 402. 457. 546. 580. 631. 661. 685. 694. 711. 717. 730. 741
Diodorus Siculus. 15. 148. 180. 374. 444. 524. 643. 647. 648. 649. 751. 753
Diogenes Laërtius. 52 147. 207. 211
Dion Caſſius. 162. 163. 164. 214. 251. 282. 339. 396. 494
Dionyſius Halicarnaſſæus. 283. 492. 538. 615
Dioſcorides. 133. 252. 277. 279. 293. 294. 683
Dodonæus. 279. 297
Donius. 309
Dorothanus Chaldæus. 631
Douſa. 65
Durandus. 572

Eginhardus. 428
R. Elias. 665
R. Eliezer. 50
Empedocles. 631
Ennius. 543
Epigrammata vetera Græca. 68. 489
Epiphanius. 250. 289. 439. 572. 628. 629. 632. 636. 637. 638. 640. 642. 649. 650. 658. 660. 662. 663. 666. 668. 678. 679. 681. 682. 684. 685. 694. 695. 697. 699. 701. 703. 705. 707. 709. 711. 713. 717. 720. 740. 742. 743. 745. 762. 764. 766. 784. 858
Etymologus. 149. 277
Eupolis. 253
Euripides. 93. 397. 435. 447. 450. 695
Euſebius. 663
Euſtathius. 261. 277. 386. 475. 486. 487. 512. 678. 803
Euthymius. 343

Faber Tanaquillus. 8
Ferarrius. 63. 118. 223. 235. 343. 345. 384. 445. 459. 472. 493. 496. 546. 547. 550
Feſtus. 5. 10. 94. 214. 273. 284. 296. 351. 352. 397. 510. 526. 537. 538. 542
Flavius Vopiſcus. 143. 223. 224. 226. 271. 296. 378. 384. 386. 396. 473. 482. 483. 547. 809
Florus. 64. 69
Friſius. 47. 486. 496. 805. 816
Fronto Conſularis. 241. 243
Fulgentius. 540
Fullerus. 167. 168. 172. 174. 387

Galenus. 320. 331. 334. 343. 516
Galica verſio. 147. 167. 265. 309. 330. 368. 369. 382. 385. 388. 392. 402. 408. 410. 434. 457. 482. 476. 501. 546. 568. 580. 607. 631. 632. 636. 642. 661. 671. 684. 694. 705. 711. 720 730. 740. 808
R Levi Ben Gamaliel. 466
Garcias ab Horto. 668. 669 682
Gelenius. 298. 356. 445. 465. 466. 531. 532. 806 853
A. Gellius. 237. 241. 473. 482. 537
Genadius. 81. 143
Germanica verſio. 147. 254. 642
Geſnerus. 255. 257. 694. 716. 764
Gevartius. 511
Gigæus Arabs. 344. 514. 607. 657
Gloſſa Baſil con. 385. 802
Gloſſæ veteres Græcæ. 291. 329. 385. 481. 503 634
Golius. 125. 197. 292. 686
Gratius. 130. 171. 174. 303

Gre-

Gregorius Nazianzenus. 80
Gregorius Nyſſenus. 45. 253. 284 878
Gronovius. 298. 348
Grotius. 32. 108. 116. 167
Gruteri Inſcriptiones. 493
Gualtherus Rudolphus. 283. 330. 354

Heydekkerus. 81. 118
Heraclitus Sicyonius. 631
Hermogenes. 384
Herodianus. 62. 384. 474. 483
Herodotus. 12. 62. 132. 143. 146. 147. 193. 112. 324. 326. 341. 350. 428. 429. 484. 486. 503. 506. 539. 738 758
Heſiodus. 353. 362. 427. 504
Heſychius. 121. 147. 168. 169. 295. 296. 335. 338. 353. 368. 371. 385. 392. 396. 398. 406. 437. 439. 454. 459. 478. 479. 480. 484. 506. 516. 555. 563. 581. 678. 688
Hieronymus. 9. 30. 32. 98. 121. 167. 169. 175. 233. 240. 246. 251. 253. 265. 281. 287. 303. 309. 310. 311. 313. 332. 339. 340. 345. 386. 435. 440. 442 444. 458. 460. 461. 467. 476. 484. 493. 518 521. 522. 529. 530. 531. 532. 546. 553. 560. 566. 573. 580. 582. 583. 602. 607. 628. 629. 631. 632. 636. 642. 651. 662. 663. 671. 673. 674. 684. 685. 686. 687. 689. 691. 694. 695. 698. 699. 705. 711. 716. 720. 730. 740. 753. 760. 828. 877
Hippocrates. 337
Homerus. 77. 180. 193. 261. 267. 309. 341. 352. 356. 357. 384. 427. 478. 480. 484. 485. 486. 487 489 494. 512. 527. 528. 655. 678. 803
Horatius. 177. 199. 237. 289. 290. 406. 437. 482. 487. 492. 519. 633. 828
Hottingerus. 773
Huetus. 81

Jarchias R. 438. 454. 718
Ja'kut. 624. 775. 784
Jamblichius. 65. 95
Janus Cornarius. 572
Japhet R. 246
R. Jarchius. 10. 16. 25. 56. 79. 87. 103. 115. 119. 130. 132. 138. 141. 144. 145. 149. 150. 151. 152. 155. 166. 170. 174. 179. 180. 184. 186. 187. 200. 202. 210. 211. 212. 214. 228. 242. 246. 249. 254. 279 315. 329. 375. 379. 389. 393 394. 417. 437. 438. 440. 441. 445. 448. 461. 462. 518. 519. 520. 547. 553. 557. 561. 565. 569 575. 582. 585. 586. 587. 588. 589. 594. 610. 611. 616. 623. 664. 687. 749. 786. 794. 803. 806. 813. 814. 816. 818. 845. 857. 863
R. Jom Tob. 150. 518
R. Jona. 279
Jonathan 150. 259. 262. 460. 629. 630. 636. 661. 662 665. 671. 672. 684 685. 690. 694. 696. 704. 710. 717. 728. 740. 744. 755. 786. 803. 812. 813. 818. 829
Jornandes. 537
R. Joſeph. 513. 518
Joſeph Ben Gorion. 863
Joſephus. 18. 25. 30. 32. 38. 60. 69. 111. 113. 121. 133. 193. 210. 227. 233. 234. 240. 246. 250. 253. 258. 259. 265. 277. 281. 287. 300. 304. 312. 338. 345. 356. 363. 369. 401. 412. 413. 434. 435. 436. 445. 446. 447. 449. 457. 460. 461. 462. 463. 464 465. 466. 467. 469. 476. 478. 479. 480. 481. 482. 484. 486. 496. 497. 502 508 512. 513. 520. 521. 522 529. 531. 532. 540. 546. 554. 555. 560. 561. 562. 563. 568. 579. 580. 581. 584. 585. 592. 594. 607. 608. 623. 626. 628. 629. 632. 635. 642. 671. 684. 685. 694. 704. 711. 720. 730. 731. 732. 738. 740. 741. 766. 767. 772. 777. 794. 795. 801. 804. 805. 806. 807. 813. 814. 816. 822. 825. 834. 842. 845. 847. 848. 850 852. 853. 855. 857. 862. 873. 874. 875. 877. 886

Iſidorus Hiſpalenſis. 81. 127. 133. 172. 176. 177. 185. 251. 253. 289 296. 313. 319. 320. 323. 332 334. 336. 341. 351. 357. 371. 373. 375. 376. 385. 387. 401. 436. 458. 459. 461. 472. 485. 487. 488. 495. 537. 538. 547. 573. 636. 638. 643. 645. 647. 657. 707. 742. 803. 804. 829
Iſidorus Peluſiota. 352
R. Juda Leo. 372
Julius Cæſar. 95. 96. 374. 507
Junius & Tremellius. 120. 122. 124. 127. 165. 167. 170. 287. 308. 309. 329. 368. 371. 383. 385. 392 402. 434. 440. 467. 476. 502. 531. 546. 580. 638. 639. 661. 673. 674. 685. 700. 705. 711. 717. 730. 741
Juſtinus. 61. 95. 422. 508
Juſtinus Martyr. 62. 572
Juvenalis. 45. 60. 61. 134. 202. 273. 310. 372. 429. 439. 508. 530. 550. 738. 828. Ejus Scholiaſtes. 214. 278. 530. 537
R. Joſeph Karo. 867

Keſeph Miſna. 276. 625
R. Kimchius. 115. 130. 167. 172. 173. 174. 175. 179. 181. 201. 254. 277. 278. 375. 382. 441. 547. 554. 583. 585. 603. 607. 639. 673. 685. 760. 781

Ælius Lampridius. 163. 215. 223. 224. 225. 435. 472. 578. 750. 829. 836
Lactantius. 8
De Laetius. 250. 640. 643. 654. 660. 667. 673. 679. 681. 691. 735. 744
Lee Samuel Anglus. 380. 465. 468. 469
Leo Juda. 442. 448
Leuſdenus. 24. 29. 139. 372. 442
Lichtfootius. 57
Lipſius. 125. 176. 751
Livius. 5. 43. 84. 215. 525. 526. 615
Lucanus. 386
Lucianus. 94. 149. 150. 336. 396. 509. 512. 515. 528
Lucilius. 336
Lucretius. 94. 326. 327
Lutherus. 103. 120. 121. 138. 160. 167. 169. 246. 265. 287. 309 330. 368. 369. 382. 385. 389. 402. 408. 4 0. 434. 457. 462. 496. 502. 546. 547. 565. 568. 580. 607. 631. 636. 639. 662. 668. 671. 685. 687. 694. 705. 711. 716. 730. 749. 753. 801
Machiavellus. 8
Macrobius. 269. 526
Magdeburgenſes centuriæ. 845
Magius. 47. 568. 570. 858
Manilius. 495
Marcellinus Ammianus. 9. 95. 126. 398. 409. 500 511. 512
Marmora. 63. 65. 455. 487. 491. 492. 495. 496. 510. 522
Martialis. 58. 146. 148. 168. 201. 236. 242. 251. 251. 272. 274. 290. 300. 313. 314. 376. 386. 391. 393. 452. 455. 494. 510. 583. 659. 738. 829. 830
Maimonides. 9. 10. 11. 18. 22. 25. 27. 28. 29 30. 32. 35. 36. 37. 39. 41. 44. 45. 46. 47. 50. 59. 72. 74. 105. 107. 109. 124. 125. 131. 138. 140. 173. 182. 187. 192. 193. 194. 190. 200. 206. 207. 211. 315. 364. 380. 383. 394. 410. 416. 426. 433. 435. 441. 442. 447 453. 461. 462. 463. 466. 467. 468. 481. 513. 518. 519. 553. 560. 562. 564. 566. 572. 573. 581. 585. 587. 594. 595. 599. 608. 613. 623. 624. 625. 680. 768. 775. 776. 781. 784. 791. 795. 796. 797. 822. 834. 837. 838. 839. 842. 844. 847. 849. 850. 851. 852. 857. 860. 861. 865. 866
Maſora. 408. 411. 418. 566
Mathenoth. Cohamim. 79 80
Mathiolus. 279. 297
Meletius. 226. 324
R. Menachem. 187

Menagius. 459. 490
Menander. 655
Metrodorus. 698
Meurſius. 303
Mikotzius. 35. 847. 855
Minhagim Libellus. 60
Le Moyne. 465. 864
Moſchus. 12
Moſes Ben Nachman. 517. 519. 574. 776. 781
Muretus. 490

Nævius. 296
Nemeſianus. 130. 323. 485
Nicias Malotes. 631
Nigronius. 51. 456
Nonnius. 252. 333. 362. 363. 386. 392. 472. 555
Nummi. 63. 65. 485. 487. 493. 496. 510. 511. 516. 523. 525. 615

Olaus Magnus. 77
Oukeloſius. 629. 630. 642. 661. 665. 671. 685. 690. 694 696. 704. 710. 716. 717. 728. 742. 744
Oppianus. 150. 371. 373. 378. 695
Origenes. 8. 79. 80. 99. 253. 842. 875. 878. 900
Orpheus. 93. 636. 643. 654. 686. 706. 708. 709. 742
Ovidius. 64. 95. 96. 151. 168. 177. 193. 214. 230. 236. 239. 252. 266. 267. 272. 274. 284. 312. 329. 330. 353. 390. 398. 428. 444. 473. 489. 495. 496. 507. 508. 537. 549. 677. 679. 697

Palephatus. 273
Palladius. 134. 172. 373
Paſchalius. 543. 802
Pammys. 524
Paulus Juriſconſultus. 337
Paulus Venetus. 198
Pauſanias. 94. 128. 129. 171. 213. 291. 295. 323. 328. 341. 365. 487. 505
Perſius. 45. 214. 226. 263. 738. Ejus Scholiaſtes. 576
Petronius. 210 828
Philo Judæus. 17. 100. 233. 246. 251. 253. 256. 265. 281. 304. 312. 334. 434. 554. 559. 568. 575. 576. 579. 729. 768. 801. 802. 811. 833. 857. 873. 879. 877. 882
Philoſtratus. 135. 302
Photius. 648
Pierius. 523. 524. 527
Piſcator. 16. 31
Piske Thoſaphoth. 852
Plato. 237. 262. 364. 427. 483. 489. 493
Plautus. 98. 126. 336 338. 391. 392. 398. 429. 440. 481. 494. 505. 509. 547. 555. 569. 677
Plinius. 11. 13. 15. 48. 62. 78. 122. 123. 124. 128. 129. 134. 135. 142. 150. 151. 162. 164. 165. 171. 176. 184. 193. 201. 208. 212. 225. 227. 228. 230. 235. 251. 255. 256. 257. 261. 262. 265. 266. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 277. 278. 282. 283. 285. 288. 289. 290. 291. 293. 294. 295 301. 311. 313. 315. 321. 323. 324. 327. 341. 371. 372. 373. 374. 384. 385. 391. 392. 396. 408. 419. 436. 483. 509. 528. 633. 636. 638. 639. 640. 643. 645. 647. 649. 656 658. 659. 660. 661. 662. 663. 665. 666. 671. 678. 679. 680. 682. 686. 687. 688. 689. 690. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 701. 702. 705 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 717. 718. 720. 724. 725. 726. 734. 735. 737. 738. 743. 744. 803. 819. 826. 828 829. 830. 831. 832
Plutarchus. 5. 7. 13. 46. 52. 66. 67. 93. 96. 99. 146. 193. 208. 212. 268. 269. 309. 321. 341. 341. 396. 478. 492. 528. 535. 536. 539. 540. 541. 568. 615. 697. 731. 738. 758. 831
Politianus. 62
Pollux. 95. 122. 124. 125. 128. 132. 145. 147. 148. 198. 213. 273. 283.

309.

307. 320. 323. 329. 330. 341. 353. 354. 374. 398. 40:. 406. 412. 437. 478. 479. 480. 503. 506. 512. 580. 581
Politianus. 171. 255. 259. 277. 278
Pomponius Fortunatus. 253
Pomponius Mela. 84. 123. 149. 150. 444
Porta. 169. 505
Porphyrius. 492. 525
Poſidonius Stoicus. 403
Priſcianus. 476
Procopius. 83. 164. 386. 403
Propertius. 94. 95. 177. 549
Proſper. 572
Prudentius. 7. 65. 382. 496
Pſellus. 643. 644. 647. 650. 658. 659. 660. 663. 669. 689. 690. 695. 702. 703. 713. 714. 727. 736. 742. 743. 745
Publius Syrus. 386
Ptolomæus. 734
Pythagoras. 134

Quintilianus. 315. 494

Rabboth. 87. 629. 630. 639. 672. 682. 684. 685. 689. 693. 717. 775
Rabboth Bereſchith. 16. 79. 80. 86. 92. 188. 261. 402. 404. 829
Rabboth Schemoth. 219. 621. 624. 635. 646. 662. 702. 711. 716. 718. 731. 740
Rabboth Bemidbar. 621. 637 644. 656. 657. 667. 685. 690. 700. 707. 713. 735. 744. 786
Ralbag R. Levi Ben Gerſom. 181. 383. 603. 781. 786. 787
Reyneſius. 686
Rhodius. 337. 592
Rivetus. 769. 782
Regerius. 65
Rolinus. 7
Rubenius. 275. 284. 288. 335 350. 374. 378. 395. 396. 484. 511. 522. 530. 582
Ruæus (Franciſcus) 640. 679. 691. 727
Ruellius. 298
Rufinus. 592
Rykius. 397

Saadias. 160. 454. 631. 716 720
Samaritanus Interpres. 773
Salmaſius. 51. 58. 106. 143. 162. 176. 184. 208. 226. 268. 273. 289. 291. 294 296. 297 325 335. 339. 340. 342. 343. 345. 350. 370. 371. 373. 374. 376. 378. 386. 391. 405. 406. 421. 444. 472. 538. 546. 548. 550. 639. 680. 686 687. 702. 735
Saluſtius. 94
R. Samuel fil. Nachmani. 80
Sariph. 292
Scaliger. 459. 476. 714. 810
Schechitoth Wedikoth Libellus. 11
Schefferus. 802
Scheringham. 21. 24. 139. 142. 149. 151. 242. 849. 850. 851. 853
Seldenus. 10. 20. 21. 36. 38. 112. 827. 850. 851
Seneca. 19 58. 134. 162. 164. 233. 239. 267. 272. 274. 319. 321. 334. 353. 354. 362. 423 515. 537. 828
Septuaginta Interpretes. 131. 147. 167. 174. 178. 201. 223. 246. 250. 287. 304. 306. 307. 308. 309. 310. 312. 319. 330. 331. 332. 333. 338. 369. 370. 382. 433. 434. 437. 440. 460. 461. 476. 502. 546. 554. 560. 566. 567. 775. 576. 579. 602. 603. 607. 608. 611. 617. 628 629. 632. 636. 642. 66.. 684. 685. 694. 711. 716. 720. 729. 730. 731. 740. 741. 748. 753. 80:. 801
Sidonius Apoll. 12. 134
Sigonius. 838
Silius Italicus. 63. 135. 142. 215. 474. 507. 509. 536
Simeon ben Lakiſch. 86
Siphre Liber Rab. 624. 775
Solerius. 543. 805
Solinus. 64. 251. 371. 663. 679. 682. 697. 699. 707. 738. 828
Sotacus. 631

Eze-

Ezechiel Spanhemius. 515
Ælius Spartianus. 309.339.482.582.
Joh. Spenceius. 754.761.777.785.
786
Statius. 272.295.296.485
Stephanus. 129.172.178.277.454.
509.563.643
Stobæus. 732
Strabo. 8.60.64.77.93.143.147.148
178.208.224.484.508.515.648.
649.694
Strada. 514.535
Stukius. 51.458
Sudines. 331.734
Suidas. 129.168.236.277.278.308.
309.341.368.395.437.454.478.
504.507.516.581.583.604
Suetonius. 60.61.63.163.238.251.
275.283.284.313.384.428.437.
491.494.509.809.819.829
Sulpitius Severus. 238
Sylburgius. 283
Symmachus. 167.246.287.444.651.
685.716.
Syneſius. 548
Syrus Interpres. 178.195.181.289.
305.306.344.351.667.752

Tacitus. 94.96.125.176.438.510.
513
Tacitus Imperator. 224

T A L M U D.

Illius Codices qui allegantur, cum ex Babylonico, tum ex Jeruſalemitano.

Bava Mezia. 133.826
Bava Batra. 260.780
Bechoroth. 199
Berachoth. 47.54.55.105.109.196.
249.482.718.851
Chagiga. 186.187
Cholim. 11.133.279.299.300.380.
389.618.826
Erachim. 847
Gittim. 73.618
Harajoth. 36
Jebamoth. 47.49.851
Joma. 21.22.24.26.28.32.45.60.
137.141.146.147.151.152.154.
155.219.235.241.305.364.389.
390.393.410.413.420.428.430.
463.467.481.496.518.566.613.
752.767.774.776.790.791.792.
823.825.826.827.839.844.845.
849.852.853.856.860.861.863.
866.878.899.936
Kelim. 443.851.852
Kerithoth. 857
Kidduſchim. 867
Kilaim. 104.105.107.110.119.122.
124.131.132.185.186.192.194.
198.278.828.
Maaſer Scheni. 851
Maccoth. 73
Megillath Eſter. 829
Menachoth. 208.254.258.262.818.
829
Middoth. 426.838.851.852.899
Moet Katon. 170
Nazir. 569
Nedarim. 242
Negaim. 194
Nidda. 103.437.438.445.449.454.
568
Oholoth. 690
Parach. 235.571.827
Peſachim. 133.279.299.818.845
Pirke Avoth. 50.610.806.863
Roſch Haſſchana. 850
Sanhedrim. 9.56.655.732.738.750.
755
Schabbath. 70.71.85.125.170.172.
186.188.212.260.420.459.555.
565.568.859.860
Schekalim. 45.426.839
Semachoth. 60
Sevachim. 35.39.41.44.71.74.132.
133.

133.410.416.441.462.463.495.
564.571.572.812.815.818.821.
844.859.880.899
Sotah. 185.188.595.618.845.863.
864.865
Succoth. 380.651.859
Thaanith. 845.857.863
Tamid. 420.846.848.849
Tanchuma liber. 759.781
Targum Jeruſal. 25.402.434.442.
621.629.630.636.642.662.671.
684.693.704.710.716.728.740
Targum Scheni. 150.187.230.568.
576.836
Tavernerius. 649.669.691.726
Terentius. 336.384.555
Tertullianus. 46.58.61.162.209.216.
231.239.257.295.309.314.322.
325.326.327.328.370.392.496.
548.549.550.556.819
Theocritus. 508
Theodoretus. 9.81.108.201.246.
253
Thodotion. 167.686.716
Theophanes Cerameus. 338.345.355
Theophilus. 631
Theophraſtus. 123.236.271.279.
297.503.636.659.660.664.665.
666.678.679.681.694.695.698.
702.707.708.711.714
Titinnius. 341.362
Tollius. 669
Thorath. Cohanim. 22
Thoſaphoth. 56.71.133.184.188.
260.420.455.844.866
Tibullus. 12.177.272.341.428.828
Trebellius Pollio. 143.391.398.409.
477.483
Turnebus. 294.295.303.373.374
Valerius Maximus. 4.238.509.512.
555
Varro. 107.172.177.200.210.212.
392.458.477.542.543.547.555
Vartomannus (Lud.) 668
Vilalpandus. 549.805.816
Virgilius. 5.43.83.84.93.96.97.172.
193.209.213.214.224.225.227.
266.267.272.273.283.289.309.
319.357.383.409.412.420.427.
483.484.485.487.492.530.537.
540.541.616.633.643.677.693.
819
Vlietius. 130.495
Ulpianus. 341
Voſſius (Dionyſius) 10
Voſſius (Joh. Gerhardus) 96.201.459.
479
Voſſius (Iſaacus) 123.176
Vrſinus. 525
Vulcatius. 487
Vulgatus. 167.169.175.177.178.
246.250.287.309.310.312.331.
363.369.385.388.403.408.410.
438.457.462.476.502.562.568.
580.607.629.632.636.642.684.
685.694.711.720.730.740
Waſerus. 825
Wolfius. 341
Xenagoras. 180
Xenophon. 129.130.143.193.263.
338.396.503.507.514.830
Xiphilinus. 339.409
Zacharias. 812
Zenothemis. 631.711.735
Zohar Liber. 755.759.768

JOHAN-

JOHANNIS BRAUN PALATINI.

DE VESTITU SACERDOTUM HEBRÆORUM

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Cur homines nudi naſcantur? Cur veſtiantur? Sacra quæ nudo corpore fiebant. Luperci & Lupercalia. Antonii Conſulis ſcelus, libertatem nudi inter Lupercos proditurі. Arcadum Lycæa. Moabitarum & Amonitarum ſacra. Baal Peoris turpitudo. Herculis Lindii & Perſarum ſacra cum execratione. Belphegor Machiavelli fabula. Septuag. βελφεγὼρ. Priapus, Jupiter Stygius, Saturnus. Arabum ſacra nudo corpore. Baal Peoris cultores ſe detegunt. Fœdus ejus cultus crepitu ventris & ſtercoribus. Dii גלולים *ſtercorei. Jupiter βροντῶος & πορδῶος. Crepi. Nudi ſacerdotes, popæ & ſacrificantes. Koreiſchitæ nudi ſacra faciebant. Ita & Britanni. Laniones Hebræorum nudo corpore mactare vetitum. Dii veterum nudi. Veſtes ſacerdotales in uſu apud Ethnicos. Cinctus Gabinus: veſtium, quibus utebantur Hebræorum ſacerdotes, origo. De veſtibus Adami è foliis, & pelliceis, an ſacerdotales? Veſtes ſacerdotum, cum ipſo Tabernaculo & ſacerdotio Levitico, initium ſumpſerunt.*

I. MIRAMUR ſæpe, cum cætera animantia fere omnia ſquamis, coriis, pilis, lana & plumis veſtita, cornibus, dentibus, unguibuſque armata naſcantur, per quæ tempeſtatum injuriis reſiſtant, hoſteſque procul à ſe depellant,

hominem (nobiliſſimum animal juxta & tenerrimum, tot caſibus tot tantiſque inimicis perpetuo agitatum) ſolum inermem & nudum procreari. *Nudi* enim *ex utero matris*, id eſt ex terra, *exeunt*, *& nudi illuc redibunt*, ut cum Jobo, ſingularis patientiæ viro, loquar. At ſi conſilium ſummi Numinis, atque ſapientiſſimi creatoris propius introſpiciamus, omnis admiratio è cordibus noſtris facile evaneſcit. Θεοῦ γὰρ γένος ἐσμέν. Ad imaginem ejus & ſimilitudinem conditi, perfecta eramus ornati juſtitia & ſanctitate, quam omnes creaturæ venerabundæ ſuſpiciebant, atque ita imperio noſtro tranquille parebant. Nullus ſyderum ardor, nullum frigus, nullus morbus, nullus denique hoſtis nos unquam impugnaſſet, ſi in noſtra integritate perſtitiſſemus, ita ut nec armis ullis, neç veſtibus ad corporis tutelam nobis unquam opus fuiſſet. Nec ad ornatum quicquam præterea deſiderabatur, ſive corpus ſive mentem reſpicias; Quid enim pulchrius corpore humano? Quæ partium concinnitas major? Quæ ſtructura admiratione dignior? Quæ forma elegantior? *Nil non laudabile videmus*, ut in re ſeria, ſerio cum ludibundo tamen Poëta loquar. Nullus ſerici ſplendor, nulla lini & Xylini ſubtilitas atque candor, nulla lanæ mollities, nullus auri atque argenti, gemmarumque fulgor, nulla tandem purpura, ſive arte, ſive natura pretioſa, corpus humanum vel tantillum ornatius reddere potuiſſet. Suum ſibi innatum habebat decus atque ornamentum. Sed quid mente præſtantius? *divina eſt particula auræ*, in qua ipſa divinitas clariſſime relucebat. Cum ergo nihil plane ad mentis corporiſque ornatum & felicitatem deſideraretur, utique mirum nemini videri debet, hominem nudum & inermem à creatore ſuo conditum fuiſſe; conſilio enim & mente

ſola

ſola omnia jucunde in profundiſſima pace & tranquillitate regebantur, omni vi atque crudelitate longiſſime remotâ. Peccati ergo luculentiſſimum teſtimonium eſt veſtis pariter & arma. Signum ſceleris & ſervitutis, ut, quotieſcunque veſtes noſtras aſpicimus, rebellionis noſtræ in Deum admoneamur. Inde etiam, ut, quoties nos nudos contemplamur, corporis & mentis fœditatem animadvertamus, atque ad omne nefas proni, corpore facile abutamur.

II Poſtquam igitur peccatum hominum corda tetra labe infeciſſet, ipſa honeſtas, quæ homines non tantum à brutis animantibus, ſed & ab ipſis hominibus ſecernit, corpora hominum certis quibuſdam tegumentis, plantarum & animalium ſpoliis obtegi voluit. Non tantum ut miſerrima corpora, jam ob peccatum mille calamitatibus obnoxia, ab æſtu atque frigore, aliiſque temporum injuriis defenderentur, ſed ut ſimul cum corporis nuditate, mentis fœditas aliquo ſaltem modo occultaretur. Ideoque politiores populi non minus amictum quam victum ſolicite quæſiverunt. Ab ipſo primo peccatore & in Deum credente Adamo, per continuatam ſeriem, inter omnes populos, nec ſolum apud illam gentem, quæ Dei peculium erat, veſtes ſemper in uſu fuiſſe, conſtat. Vix ad hunc uſque diem ulla reperta eſt gens, tam fera & tam barbara, etiam in calidioribus regionibus, quæ non ſpeciem aliquam veſtium habuerit. Et quamvis inter quaſdam nationes, plurima pars hominum, nudi inſtar pecudum pervagentur; nihilominus eorum Reguli & principes veſtibus quibuſdam, ſive avium aut ferarum ſpoliis, tegi ſtudent. uſque adeo verum eſt, omnes mortales cum ipſo Adamo, ſtatim, poſt funeſtiſſimam in Deum rebellionem, didiciſſe, nuditatem

tem mentis & dedecus corporis animadvertere. Quid mirum! cum primus noſter parens, etſi ſolus cum uxore in toto terrarum orbe vixerit, veſtibus ſibi opus eſſe perſpexerit. Hinc in ſacris & profanis rebus veſtibus uti conſuevere omnes populi.

III. Fateor equidem impurum illum Dæmonem ita mentis aciem perſtrinxiſſe quibuſdam gentibus etiam nobiliſſimis, ut honeſtatem atque decus in rebus ſacris minus quam in ipſis profanis colerent. Ideoque ipſam Religionem non tantum falſis opinionibus, ſed & deteſtanda impuritate conſpurcarunt, ſcortis & lupanaribus, magis quam Deo & templo, digno modo. Hinc factum eſt, ut ipſi terrarum principes populi aliquando, etſi aliàs nefas credidiſſent in publicum prodire nudos, tamen cum ſacra faciebant, ut Deos ſuos ſtercoreos honorarent, omnibus veſtimentis ſepoſitis, colere eos, illiſque ſacrificia & victimas offerre, auſi ſint nudo corpore. Et quemadmodum ſummum ſcelus viſum fuiſſet ordinario vitæ curſu nudo corpore incedere, *flagitii enim principium eſt, nudare inter cives corpora*, uti loquitur graviſſimus auctor Cicero lib. IV. Quæſt. Tuſcul. ſic impium factum credidiſſent, ſi veſtiti ſacra feciſſent coram Deo. Scilicet ut Deo Opt. Max. mentis & corporis ornatus placet, ita Dæmones omnem impuritatem atque dedecus ſummopere amant. Hinc plurima ſacra & ſacrificia olim fiebant nudo corpore, nec aliter fieri abſque piaculo potuere. Ejuſmodi fuere *lupercalia*. Nam lupercos nudos per plateas curſitaſſe, plus ſatis notum eſt. *Lupercalium mos*, inquit Val. Max. lib. II. cap. II. *à Romulo & Remo inchoatus eſt, tunc cum lætitia exultantes, quod his avus Numitor, rex Albanorum, eo loco, ubi educati erant, urbem condere permiſerat ſub monte palatino, hortatu*

tatu Fauſtuli educatoris ſui, quem Evander Arcas conſecraverat: facto ſacrificio, cæſiſque capris, epularum hilaritate, ac vino largiore provecti, diviſa paſtorali turba, cincti pellibus immolatarum hoſtiarum, jocantes obvios petiverunt. Ubi notandum eſt, quum Valerius dicit lupercos *immolatarum hoſtiarum pellibus cinctos* fuiſſe, id non eſſe ita intelligendum, quaſi toto corpore pellibus tecti fuiſſent, ut quidam Veterum pellibus veſtiri conſuevere, ſed ab ilibus tantum, nam ad ilia ſemper fuere nudi. Hæc clarius docet Plutarchus in Romulo, ubi lupercalia ſatis fuſe deſcribit, ad quem etiam lectorem remitto. *Ἐκ δὲ τούτου τὰ δέρματα*, inquit, *τῶν αἰγῶν κατατεμόντες, διαθέουσιν ἐν περιζώμασι γυμνοὶ, τοῖς σκύτεσι τὸν ἐμποδὼν παίοντες. Poſt hæc diſſectarum caprarum pellibus cincti, nudi currentes ſcuticis obvios cædunt.* Sic etiam in Vita C. Cæſaris, *τῶν δὲ εὐγενῶν νεανίσκων καὶ ἀρχόντων πολλοὶ διαθέουσιν ἀνὰ τὴν πόλιν γομνοὶ, σκύτεσιν λασίοις τοὺς ἐμποδὼν ἐπὶ παιδιᾷ καὶ γέλωτι παίοντες. Multi juvenes nobiles & principes nudi currunt per urbem, hirſutis ſcuticis obvios per jocum & riſum cædentes.* Livius quoque Romanæ hiſtoriæ princeps, ejuſdem turpitudinis mentionem facit. Lib. I. cap. V. *Ferunt*, inquit, *ibi Evandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempeſtatibus ea tenuerat loca, ſolenne allatum ex Arcadia inſtituiſſe, ut nudi juvenes Lycæum Pana venerantes per luſum atque laſciviam currerent.* Virgil. Æneid. lib. VIII.

Hinc exultantes Salios, nudoſque Lupercos.

Sic Feſtus in voce *Crepos. Crepos*, inquit, *Romani Lupercos dicebant à crepitu pelliculaarum, quem faciunt verberantes. Mos enim erat Romanis in lupercalibus nudos diſcurrere, & pellibus obvias quaſque fœminas ferire.* Sed non tantum ſacrificuli & viles popæ nudi aliquando erant, nec

ſolum laſcivi juvenes per urbes vagabantur, ſed etiam ipſi *ἄρχοντες principes*, uti modo ex Plutarcho, in vita C. Cæſaris, audivimus. Quid? ipſe Ἀντώνιος, inquit eodem loco, τῶν θεόντων τὸν ἱερὸν δρόμον εἷς ἦν. (καὶ γὰρ ὑπατεύεν) *Antonius, etiam quum conſul eſſet, inter lupercos diſcurrebat.* Pudet ſane hic meminiſſe, quod graviſſimi auctores, Cicero, Suetonius, & Plutarchus de hoc monſtro hominis ad hanc rem tradunt. Nequiſſimum hunc conſulem infami adulatione Cæſari regium diadema inter lupercos obtrudere conatum fuiſſe pro concione, nudo corpore. Scilicet inſtar ſalaciſſimi proci in ſtabulo ad genua impuri ſcorti provolutus erat, & quo facilius amicam venereis artibus in amorem alliceret, ut ſeſe ei manciparet, ſuam populique libertatem promptius peſſundaret, (forſan ut poſtea coram ſua Cleopatra) nudum ſe conſpiciendum præbuit. Nudus etiam hæc ſcelera auſus erat, quaſi Sacro Senatui populoque Romano omnem majeſtatem una cum veſtibus ſuis detracturus, & conſulatum ſecum ludibrio expoſiturus. Propudium hominis! Reipublicæ peſtem, pacis atque otii omniſque felicitatis hoſtem! Sed audiamus Reipub. Romanæ libertatis acerrimum vindicem, fideliſſimum Conſulem & tranquillitatis cuſtodem Ciceronem, *Sedebat*, inquit, (*in divina* illa *philippica, volvitur à prima quæ proxima*) *in roſtris collega tuus amictus toga purpurea, in ſella aurea, coronatus, aſcendis accedis ad ſellam. Ita eras Lupercus, ut te eſſe conſulem meminiſſe deberes, diadema oſtendis gemitus toto foro. Unde diadema? non enim abjectum ſuſtuleras, ſed attuleras domo meditatum, & cogitatum ſcelus, &c.* & paulo poſt: *O præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus. quid hoc turpius? quid fœdius? quid ſuppliciis omnibus dignius?* Sed de hac infami adulatione

&

& turpi laſcivia plura vide apud Plutarchum in vita C. Cæſaris, loco jam laudato. Nefariam iſtam Religionem apud Arcadas olim etiam obtinuiſſe, indeque ad Romanos allatam, cum Livio loco citato, docet quoque Plutarchus in vita C.Cæſaris ἦν μὲν γὰρ, inquit, ἡ τῶν λουπερκαλίων ἑορτὴ, περὶ ἧς πολλοὶ γράφουσιν, ὡς ποιμένων τὸ παλαιὸν εἴη καί τι καὶ προσήκει τοῖς Ἀρκαδικοῖς λυκαίοις. *Erant enim Lupercalia, de quibus multi tradunt fuiſſe olim feſtum paſtorum, conveniunt etiam cum Arcadicis Lycæis.* Percutiebant autem Luperci pellibus præcipue fæminas, ut iidem auctores docent, πεπεισμένας πρὸς εὐτοκίαν κυούσαις, ἀγόνοις δὲ πρὸς κύησιν ἀγαθὸν εἶναι. *credentes id multum facere ad facilem partum prægnantibus, & ad conceptum infæcundis.* Ideoque etiam principes fœminæ, non tantum avide exſpectabant donec percuterentur, ſed ultro ſeſe obtulerunt, manumque porrigebant, inſtar puerorum, ut à ludimagiſtro plagam acciperent. Et ſane non tantum ſcuticis aut pellibus feriebant, ſed etiam ferula, aut ſaltem pellibus inſtar ferulæ plicatis: hinc Plutarchus πολλαὶ δὲ καὶ τῶν ἐν τέλει γυναικῶν ἐπίτηδες ὑπαντῶσαι παρέχουσιν, ὥσπερ ἐν διδασκάλου, τὼ χεῖρε ταῖς πληγαῖς. *Multæ principes fæminæ ultro ſeſe offerunt, ac manus ferientibus ſicut in ludo literario cedunt.* hinc *Prudentius* lib. II. in Symmach. expreſſe mentionem facit *ferulæ*.

Inde Lupercales ferulæ, nudique petuntur
Diſcurſus juvenum.

Non eſt ergo cur miretur *Demſterus* ad Antiq. Rom. Roſini, lib. III. cap. II. Lupercis à Prudentio ferulas aſſignari, ex Plutarcho rationem ſatis clare ediſcere potuiſſet, ſi attendiſſet.

IV. Sed nefanda iſta ſacra non tantum fiebant apud Arcadas & Romanos, ſed etiam apud Moabitas & Midianitas.

dianitas. De hiſce Moſes Num. cap. xxv. *Tum manebat Iſraël Schittimis, ubi cæpit populus ſcortari cum filiabus Moabitarum. Nam invitaverunt populum ad ſacrificia Deorum ſuorum; commedebatque populus, ac incurvabat ſe diis illarum. Sic copulato Iſraële cum Baal-Pehor, accenſa eſt ira Domini in Iſraëlem.* Habes hic Baal-Peoris ſacrificia, habes etiam ſcortationem populi Iſraëlitici. Hunc Baal-Peorem fuiſſe omnis turpitudinis Idolum, minime dubito, eo magis, cum tam expreſſe illius occaſione ſcortationis mentionem faciat Moſes. Hinc Iſidorus Orig. l. VIII. *Beel-Phegor interpretatur ſimulacrum ignominiæ.* Et Origenes in Numeros Homil. xx. *Beel-Phegor idoli nomen eſt, &c. interpretationem nominis ipſius, cum requireremus attentius inter Hebræa nomina, hoc tantum invenimus ſcriptum, quod Beel-Phegor ſit ſpecies Turpitudinis.* Sed quale genus turpitudinis fuerit fatetur ſe ignorare. Ego minime dubito fuiſſe ſcortationem; Et forſan talem, quæ prope in publico fiebat, ſacerdotibus & ſacrificantibus nudis in publicum diſcurſitantibus. hiſce enim deliciis dæmones vehementer delectabantur. Talia erant etiam ſacrificia Herculis Lindii, quæ maledictis & diris imprecationibus fiebant, teſte Lactantio lib. 1. cap. xx. Et Perſarum ſacra, de quibus ſatis fuſe Strabo lib. xv. nullum enim fit ſine execratione. Ideo exſertis verbis Moſes ſcortationis in Baal Peoris ſacris meminit. Sic & Hoſeas Propheta cap. IX. com. X. *Venerunt ad Baal-Pehor, & ſepararunt ſe* לבשת *ad turpitudinem, ut committerent abominanda pro amore ſuo.* Baal-Peor igitur patronum libidinis atque ſcortationis fuiſſe, conſtat. Hinc Machiavellus in lepidiſſima illa fabula (quam etiam politiſſimum ingenium, Faber Salmurienſis ſermone gallico elegantiſſime reddidit) in qua dæmon in-

troducitur uxorem ducens in Italia; qua etiam fabula ingenium & importunitatem libidinoſæ, & luxui deditæ fœminæ vivis ſuis coloribus depingere voluit, quem, dæmonem inquam, *Belphegor* vocat, qua voce nihil aliud ſignificat quam *Baal-peor*, quemadmodum eum etiam ſeptuaginta Num. xxv. & alibi, *βελφεγὼρ* vocant. Sed Idololatras ſeſe etiam detexiſſe coram hoc idolo, quum ſacra illi faciebant, Hebræorum magiſtri clare docent. Sic in *Sanhedrin. cap.* VII. *halacha.* VI. ubi de vario cultu idolorum, de Baal-peor hæc habent: הפוער עצמו לבעל פעור זו היא עבודתו· *Si quis ſe detegat coram Baal-Pehor, nam is illius cultus eſt.* Magnus Moſes Maimonides, qui primus inter verpulos delirare deſiiſſe dicitur, in more Nevochim parte III. cap. XLV. idem docet: וכבר ידעת פרסום עבודת פעור בזמנים ההם אשר היתה בגלוי הערוה מפני זה צוה הכהנים לעשות מכנסים לכסות בשר ערוה בעת העבודה ושלא יעלה למזבח עם כל זה במעלות אשר לא תגלה ערותך עליו : *Iam noſti manifeſto cultum peoris illis temporibus poſtulaſſe, ut verenda detegerent; Ideo præcepit Deus ſacerdotibus, ut facerent ſibi bracchas ad tegendam nuditatem tempore miniſterii; eadem de cauſa prohibitum fuit ad altare aſcendere per gradus, ne eorum nuditas detegeretur.* Quidam crediderunt hunc Baal-Peor fuiſſe *Priapum*, ut Iſidorus Origin. libro VIII. Et Hieronym. ad cap. IV. Oſeæ. Alii *Iovem Stygium*, eo quod Pſalm. CVI. dicatur *& uniti ſunt Baal-peor, & commederunt ſacrificia mortuorum.* ubi per mortuorum ſacrificia intelligunt victimas, quæ mortuorum gratia Jovi ſtygio offerrentur. Alii denique, ut Theodoretus, *Saturnum* crediderunt. Videtur idem doceri ab Arabibus. Arabes enim Saturnum dicuntur adoraſſe cum Amonitis & Moabitis. Sed Horum Deus fuit Baal-Peor. Vide Hotting. Hiſtor. Or. l. I. c. VII. Jam

vero Saturnum, ut videre eſt apud eundem pag. clv. adorabant nudi. *Nudi ac tonſis capitibus thura dabant*: hic vero cultus Peoris. Vide etiam eundem Maimonidem de Idololatria cap. iii. ubi reperies eadem ex Miſna Sanhedrim deſumpta. Sed non ſolum coram Baal-Peor nudos ſe ſiſtebant, ſed, ſi magiſtris credendum, ut ei etiam turpe ſuffimentum, flatu Ventris facerent, & ſtercoribus conſpergèrent. Doctor Salomon Jarchi ad Num. xxv. Com. iii. hoc Idolum פעור vocari dicit: על שם שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי זו היא עבודתו: *Quia diſtendunt anum coram eo, & ſtercora emittunt, hic enim ejus cultus eſt.* Si hoc verum eſt (nam etſi à doctiſſimis viris negetur, cur tamen verum eſſe non poſſit, fateor me non videre, nam ut impurus ille ſpiritus imprecationibus, & execrationibus delectatur, ita forſan ſtercoribus aliiſque inquinamentis) non mirum, ſi ejuſmodi dii vocantur, גלולים id eſt *ſtercorei*, ut quidam vocem iſtam exponunt. Levit. xxvi. com. xxx. Ezech. vi. verſ. iv. & alibi. Sunt etiam, qui hoc idolum à crepitu (ventris ſcilicet) *Peor* dictum volunt, quaſi eſſet Jupiter *βροντῶς tonans*, aut etiam *πορδῶς pedens*. Sane ut in multis aliis conveniunt *lupercalia* & *ſacra Peoris*, ſic etiam quoad nomen. *Crepos enim Romani Lupercos dicebant à crepitu pellicularum, quem faciunt verberantes.* Vide Feſtum in *Crepos.* Sed de Baal Peore plura qui deſiderat, adeat Eruditiſſimum Seldenum, de Diis Syris, cap. v. Synt. i. & notas elegantiſſimi Juvenis, ſed immatura morte, proh dolor! erepti, Dionyſii Voſſii ad Majemon. de Idol. c. iii.

V. Sed olim popas & ſacrificantes in ſacrificando & victimis immolandis fuiſſe nudos, manifeſto conſtat, cum ex numiſmatibus, tũ ex marmoribus. Videatur nummus æneus Neronis apud Choulium pag. clxiii. Et conſtantini

tini Claudiique pag. CLXIV. Et Domitiani CCLXXXIV. Et Hadriani CCCII. Et columna Trajani, quæ eſt Romæ, pag. CCCXXIV. Et pag. CCLXXXIII. Et marmor Romæ repertum apud eundem pag. CCCI. ubique reperies non tantum popas, ſed & ipſos ſacerdotes & ſacrificantes nudos victimis & altaribus adſtantes. Niſi mavelis in quibuſdam ex nummis illis, imagines eſſe ipſius dei Genii Auguſti & po. Romani, aut exercituum potius, quam poparum aut ſacrificantium. Docet etiam doctiſſimus Hottingerus in ſua Hiſt. Orient. de Religione veterum Arabum lib. I. cap. VII. *Koreiſchitas ante Iſlamiſmum ſacra ſua celebraſſe nudos, atque ita Ædem Meccanam circuiviſſe.* quod ex Alcorano & Beidavi probat. Hic prætereundum non eſt, quod narrat Plinius libro XXII. cap. I. *Britannorum conjuges nuruſque toto corpore glaſto oblitas quibuſdam in ſacris, & nudas inceſſiſſe, Æthiopum colorem imitantes.* Ergo mos ille nudo corpore ſacrificandi ſatis frequens fuit apud veteres Ethnicos, ubique locorum. Hinc etiam factum eſt, ut Deus non tantum de veſtibus ſacerdotalibus præceperit, ut iſtius moris contrarium fieret, ſed etiam ut vetuerit, & ſacerdotibus & populo, ullum cultum Deo præſtare, vel nudo tantum capite. Prohibent quoque magiſtri precari ad mactationem, aut mactare lanionem nudum, ne videretur cultus idololatricus; quemadmodum nefas etiam pronunciant in navi mactare, ita ut ſanguis in mare defluat, ne Neptuno ſacrificaſſe crederentur, aut in foſſam, ne diis inferiis mactaſſe quis putet. De hiſce vide libellum *Schechitoth*, qui agit de ritu mactandi. Vide etiam *Maſſechet Cholim cap.* II. *miſna* IX. De piaculo in mare, fluvios, vaſa, & foſſam mactandi, vide etiam *Majmon: Hilchot Schechitoth, cap.* II. *Halacha* V. Sed non mirum ſpurciſſimos

 homines

homines gentiles aliquando nudos ſacra feciſſe, cum & ipſos Deos ſæpe nudos, & fœdo admodum more in templis & in publico collocaverint. Ipſum *Iovem conſervatorem, cuſtodem, Statorem, victorem. Saturnum, Neptunum. Apollinem, Martem, Mercurium. Herculem. Æſculapium*, & neſcio quem non. Sed ante omnes meminiſſe oportuit obſcœni illius *Priapi*, de quo Tibullus c. I. El. IV.

Nudus & hyberna producis frigora bruma
Nudus & æſtiva tempora ſua canis.

Et *Cupidinis*, de quo Moſchus Eidyll. I.

Γυμνὸς μὲν τό γε σῶμα, νόος δὲ οἱ ἐμπεπύκασται.

Et *Veneris*, nam,

Nuda Venus, fœcunda Pales, Pharetrata Diana.

Sidon. Apol. carm. VII. quod clariſſime etiã conſtat, cũ ex optimis auctoribus, tum ex innumeris marmoribus atque nummis. Cum igitur ipſi Dii nudos ſe conſpiciendos præbuerint in Templis & ubique locorum, utique mirum non eſt, ſacerdotes eorum & ſacrificantes eadem forma ſacra feciſſe. Et quod aliàs dicit Dei vates Oſeas cap. IV. כעם ככהן *qualis populus talis ſacerdos*. dicamus & nos, *quales Dii tales ſacerdotes.*

VI. Sed non omnes Sacerdotes nudi ſacra faciebant. Plerumque aliter fiebat. Immo complures non minus videntur fuiſſe ſoliciti, ut ſacerdotes ſimul & ſacrificantes veſtibus quibuſdam ſacris amicirentur, quam ipſi Hebræi. Nonnulli multo magis veſtiti erant. Nam à capite ad calcem, ad ipſas plantas pedum fere, ſemper tecti adminiſtrabant, cum Hebræorum Sacerdotes nudis pedibus ſacra ſemper facerent, ut infra clarius demonſtrabitur. Sic Herodotus de Sacerdotibus Ægyptiorum libro II. cap. XXXVII. ἐσθῆτα, inquit, φορέουσι

οἱ ἱρέες λινέην μούνην καὶ ὑποδήματα βύβλινα. Lineam veſtem tantum geſtant Sacerdotes & calceos papyraceos. Idem docet Plinius de Ægyptiorum ſacerdotibus libro XIX. c. I. *Nec ulla,* inquit, *ſunt eis* (loquitur de quibuſdam generibus lini & goſſypii) *candore mollitiave preferenda*: *veſtes inde ſacerdotibus Ægypti gratiſſimæ.* Sed de veſtitu ſacerdotum multa etiam habet Plutarchus quæſt. Rom. Seneca Med. III. I. *Vates amictu corpus & frontem quatit.* Notus eſt etiam *cinctus gabinus*: nam à veſtitu Sacerdotum originem trahit. Sed vix ullus reperitur auctor, qui non aliquid de veſtitu Sacerdotum habeat, & vix ullus de ſacrificiis & ſacerdotibus agit, qui non ſimul etiam de veſtibus eorum mentionem faciat. Pleraque igitur ſacrificia apud eos non poterant rite fieri abſque veſtibus, ita ut non levior veſtimentorum quam ſacrificiorum ipſorum cura fuerit. Sed inſpiciantur quoque nummi & marmora veterum, quæ ſacerdotum & ſacrificantium imagines exhibent, multo plures reperies veſtitos quam nudos. Ne vero lectorem multis teſtimoniis hic ſine cauſa onerem, remittam eum ad illa quæ deinde dicentur. Quicquid ſit, Hebræorum ſacerdotes expreſſo Dei mandato obligatos fuiſſe veſtibus quibuſdam amiciri, antequam ad ſacra properarent, ex verbo Dei clariſſime conſtat. De hiſce vero agere ſuſcepimus.

VII. Cæterum de origine veſtium ſacerdotalium apud Hebræos, non eſt quod ſolicite quæramus, quandoquidem initium ſumpſêre cum ipſo ſacerdotio, uti videre eſt, Exodi XXVIII. Quum enim Deus populum ſuum electum, ſtrictioribus legibus à reliquis populis totius terrarum orbis, ſecernere ſtatuiſſet, ſacerdotium, & tabernaculum & peculiaria quædam ſacrificia, & vaſa &

inſtrumenta varia, & ſacerdotes & ſacerdotum veſtes, & infinitas cærimonias, & ſacrificandi ritus ſimul imperavit, totumque miniſterium certis quibuſdam locis, temporibus, familiis & perſonis aſtringi voluit. Quandoquidem vero omnia iſta, & Tabernaculum, & ſacrificia, & vaſa, & inſtrumenta, & ipſi ſacerdotes ſignificationem rerum ſpiritualium & cæleſtium habuere, veſtes ſimul confici juſſit, quæ eadem ſignificarent; ut ita nihil in toto ſacerdotio reperiretur, quod non eſſet ſpirituale quid, & à rebus mundanis ſegregatum. Nam etſi ante cultum Moſaicum ſacrificia facta fuerint à certis quibuſdam hominibus, veluti primogenitis, nuſquam tamen legimus eos veſtes ſacras geſtaſſe à reliquis diſtinctas, quemadmodum certo alicui loco aut tempori non fuerunt alligati. Sabbatha enim & novilunia & ejuſmodi multa alia, ut initium, ita & finem habuere cum Moſe. Fateor equidem, ut ſacrificia ſine vaſis & inſtrumentis fieri non potuere, ita etiam peculiaria quædam tractu temporis quamvis ſimpliciſſima, ut lignea & teſtacea, adhibita fuiſſe in Eccleſia patriarcharum ante tempora Moſis; atque ita merito quem conjecturare poſſe, eoſdem etiam uſos fuiſſe veſtibus ſacris, à profanis, ſcilicet ab iis, quas vulgaris uſus ferebat, diſtinctis. Sane tam neceſſario Hæbræorum magiſtri veſtes ſacerdotum, cum ipſo ſacerdotio jungunt, ut etiam credant, ne Adamum quidem, Cainum, & Abelem ſine veſtibus ſacerdotum ſacrificaſſe. Docent igitur verpuli, primas illas veſtes, quas Deus Adamo fecit, fuiſſe veſtes ſacerdotales.

VIII. Et ſane legimus cap. III. geneſeos com. VII. primos parentes, lege Dei violata, nuditatem agnoviſſe, & ſtatim *conſutis foliis ficulneis ſubligacula ſibi confeciſſe.*

Primæ

Primæ ergo veſtes, quibus mortales unquam uſi ſunt, ex arborum foliis factæ erant, primoſq; homines earum inventores atque textores fuiſſe conſtat; ita ut earum originem gentiles fruſtra quærant apud Pelaſgum, aut Mercurium, aut Minervam, aut Arachnen, ut Diodorus lib. V. Plinius, & alii. Sed cum hæc nihil ad rem veſtiariam ſacram faciant, de illis hic quæſtionem inſtituere non opus eſt. Ergo Deum ipſum auctorem veſtium credunt Hebræi, eaſque ex pellibus factas fuiſſe tradunt. Legimus enim Geneſ. III. com. XXII. *Fecit dominus Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas, quibus veſtivit eos.* Has veſtes ſacerdotales fuiſſe, auctor eſt Baal-Turim ad hunc locum; quod duplici argumento (ſaltem ſuo more) conatur probare. Primo, quia Moſes eadem phraſi hic utitur ac Levitic. VIII. verſu XIII. ubi de veſtibus Aaronis & ejus filiorum, nam in utroque loco reperitur verbum וילבישם כתנות *Et veſtivit eos tunicis.* Deinde, quia in hoc verſu XXII. ſcilicet Exodi III. octo reperiuntur voces (quales ſunt ויעש יהוה אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם: ad indicandum octo veſtes ſacerdotum: nam octo ſunt numero, ut deinde patebit. Sed audiatur ipſe Baal-Turim: וילבישם inquit, שנים במס׳ הכ׳ ואידך גבי אהרן וילבישם כתנות׳ מלמד שעשה הקב״ה לאדם הראשון בגדי כהונה וציתא הכ״ר שבהן היו עובדין הבכורות וח׳ תיבות בזה הפסוק כנגד שמונת בגדי כהונה׃ *Vox* וילבישם *bis reperitur in Scriptura: hic ſemel, & alibi, quando de Aarone dicitur:* & veſties eos tunicis. *Inde diſcimus Deum Optimum Maximum Adamo, primo homini, feciſſe veſtes ſacerdotales. Docet quoque Bereſchit Rabba, quod primogeniti etiam in iis ſacra fecerint. Octo præterea voces reperiuntur in hoc verſu, ad indicandum octo veſtes ſacerdotum.*

dotum. Plura etiam reperies apud *R.S.I.* & *Aben Eſra*, & in *Bereſchit Rabba fol.* xxiv. *a.* unde Baal-Turim & Cæteri commentatores etiam ſua deſumpſerunt. Sed quam ſint mirandæ omnes iſtæ interpretationes, & quam ridiculæ, & quid per pelles iſtas (quibus Deus primos parentes veſtivit) intelligendum ſit, An revera veſtes ſacerdotales fuerint ex pellibus animalium & victimarum, quas Adam poſt peccatum mactavit, ad ſanciendum fœdus gratiæ, quod Deus cum eo pepigit poſt lapſum, uti fere in omnibus fœderibus fieri ſolet, & an ideo Adam primus ſacerdos fuerit, cui pelles victimarum cedere ſolebant, prout id Deus poſtea expreſſa lege ſanxit Lev. vi. xxxi. atque an hanc ob rationem Deus eum pellibus victimarum illarum veſtire voluerit ut ſacerdotem, & an ipſa, Eva uxor Adami, ſacerdos fuerit, & ſacerdotali veſte amicta, de hiſce omnibus, inquam, fuſius agemus infra ubi de materia veſtium noſtrarum. Quicquid ſit, apparet Hebræorum ſaltem doctores in ea fuiſſe ſententia, Deum ipſum eſſe veſtium ſacerdotalium auctorem, primumque hominem ſacerdotem, & veſtibus ſacerdotum veſtitum fuiſſe. Utrum auté hoc verũm ſit, an falſum, operoſe non diſputabimus. Et utrũ primogeniti ante legem Moſaicam ejuſmodi veſtibus, uti Adamus, uſi fuerint in ſacris, ut *Bereſchit Rabba* & *Baal-Turim* citatis locis docent, an aliis quibuſdam peculiaribus ad hunc uſum deſtinatis, an vero ordinaria veſte, jam non diſquiro. Nàm hæc omnia à clara hominum cognitione ſunt longe remotiſſima, nec quicquam certi de iis pronunciare poſſumus. Nec de earum numero, materia, forma, figura & colore quicquam conſtat.

IX. Ergo de veſtibus ſacris, prout à Moſe in deſerto Capite xxviii. Exodi, cum ipſo Tabernaculo, aut

potius

potius *φορετῷ ἱερῷ portatili illo templo*, ut Philonis verbis utar, (nam tabernaculum illud, cum Templo poſtea à Salomone conſtructo, ſi formam & uſum ſpectes, unum idemque fuiſſe, certum eſt) & toto ſacerdotio ſimul præſcribuntur, quæſtio inſtitui debet. De hiſce igitur veſtibus acturi. Primum de iis quædam in genere commentabimur; deinde de ſingulis, ut & de earum uſu, typis & ſignificatione, quoque dicemus. Ante omnia vero de genere & numero veſtium, poſtea de materia, colore, textura, aliiſque rebus quamplurimis, quæ circa Rem veſtiariam ſacram examinandæ veniunt, agemus.

Caput II.

Genera veſtium ſacrarum quot? Ioſephus emendatus. Pontificis veſtes aureæ. R. Levi Barſelonii & Seldeni error circa numerum veſtium aurearum. Veſtes aureæ cur ita dictæ? Quid בר *&* שש. *Cunæi, Scheringhami Leuſdenii & aliorum error. Pretium veſtium albarum. Linum Peluſiacum & Indicum. Majmonides de* בר *&* שש. *Veſtes albæ. Cur ita dictæ. Balteus veſtium albarum. Duplices veſtes albæ, matutinæ & veſpertinæ. Utrum id de Tunica tantum intelligendum ſit, an de omnibus? Tunicæ Iſmaëlis & Eleazaris. Veſtes albæ unico die tantum inſerviebant. Quædam de illarum uſu. Veſtes reliquorum ſacerdotum quot? Cur non dicantur aureæ? Leuſdenius notatus. Cur non dicantur albæ? Earum balteus coloratus. Pontificis, & reliquorum ſacerdotum veſtes diſtinctæ. alter alterius induere non poterat. Numerus veſtium ſacerdotum. An novem? an duodecim? an ſedecim? Mitznephet & Migbaoth. Octo fuiſſe tantum. Error Grotii de numero ſeptenario. Lex de octo veſtibus ubi extet? Aharon & ejus filii, qui? Nullum ſacerdotium ſine veſtibus ſacris. Conſecratio ſacerdotum, per oleum unctionis, & per veſtes ſacras.* מחוסר בגדים *in Talmude quid?*

I. Veſtes ſacerdotum quidem commode diſtribui poſſunt, in tot genera, quot fuerunt ordines ſacerdotum. At duos tantum fuiſſe ordines ſacerdotum conſtat, Pontificem M ſcil. & reliquos Sacerdotes. Ille ab He-

bræis vocabatur כהן גדול *Cohen Gadol*, aut Chaldaice כהנא רבא *Chabana Rabba.* Sacerdos Magnus. Hi vero כהן הדיוט *Cohen hediot*, quaſi diceres ἱερεὺς ἰδιώτης. Sacerdos Idiota, paſſim apud auctores recenſiores, ſacerdos *vulgaris*, & ſacerdos *gregarius*, quod tamen cultior latinitas reſpuit. Chaldaice כהנא ut & Hebraice כהנים *ſacerdotes* tantum dicuntur. In tot genera etiam ſacerdotes & eorum veſtes diſtribuit Joſephus. Antiquitatum libro III. cap. VIII. γίνονται δὲ, inquit, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ςολαὶ, πᾶσι τε τοῖς ἄλλοις οὓς χαναίας καλοῦσι, καὶ δὲ καὶ τῷ ἀρχιερεῖ, ὃν ἀναραβάχην προσαγορεύουσι. *Faciebant etiam veſtes, tam cæteris ſacerdotibus omnibus, quos Chaneas vocant, quam pontifici, quem dicunt Anarabachen.* Silentio hic non eſt prætereundum, ſacerdotes vocari à Joſepho χαναίας, & Pontificem ἀναραβάχην, ſed voces iſtas eſſe corruptiſſimas, quemadmodum ſunt fere omnes voces Hebrææ per totum illud caput, quibus veſtes ſacras vult deſignare, ut poſtea ad ſingulas voces oſtendemus, ubi eo deventum fuerit. Legendũ igitur eſt pro χαναίας, χαανας ſive χάνας à Chaldæo כהנא *Chabana, ſacerdos.* Et pro Ἀναραβάχη lege χαανα ſive χανα ῥαββά. Ch. כהנא רבא *Chabana Rabba.* i.e. כהן גדול *ſacerdos magnus*, ſive *Pontifex*. Duo igitur ſunt genera ſacerdotum, & duo genera veſtium, ſecundũ Joſeph. Sed notandum hic eſt, ipſum Pontificem M. duo genera veſtium habuiſſe. Primum ſcil. בגדי זהב *veſtes aureæ.* Alterum בגדי לבן *veſtes albæ.* adeo ut, ſi duo hæc genera Pontificis jungantur cum veſtibus, quæ omnibus ſacerdotibus ſunt communes, tria omnino genera veſtium habituri ſimus. Primum Pontificis M. *aureæ.* Secundum veſtes Pontificis *albæ.* Tertium veſtes *omnibus ſacerdotibus communes.* Hanc diſtinctionem etiam uſurpavit doctiſſimus Maimonides in הלכות כלי המקדש cap. VIII.

Sic

Sic enim ille: בגדי כהונה שלש מינים׳ בגדי כהן הדיוט׳ ובגדי זהב׳ ובגדי לבן׳ בגדי כהן הדיוט הם ארבעה כלים כתנת ומכנסים ומגבעות ואבנט׳ וארבעתן של פשתן לבנים וחוטן כפול ששה והאבנט לבדו רקום בצמר בגדי זהב הן בגדי כהן גדול והם שמנה כלים הארבעה של כל כהן ומעיל ואפוד וחושן וציץ ואבנטו של כהן גדול מעשה רוקם הוא והוא דומה במעשיו לאבנט כהן הדיוט ומצנפת האמורה באהרן היא המגבעות האמורה בבניו אלא שכהן גדול צונף בה כמי שלופף על השבר ובניו צונפין בה ככובע ולפיכך נקראת מגבעות בגדי לבן הם ארבעה כלים שמשמש בהן כהן גדול ביום הכפורים׳ כתנת׳ ומכנסים׳ ואבנט׳ ומצנפת׳ וארבעתן לבנים וחוטן כפל ששה ומן הפשתן לבדו הם׳ *Veſtium ſacerdotum tria ſunt genera. Veſtes omnibus ſacerdotibus communes Veſtes aureæ & veſtes albæ. veſtes omnibus ſacerdotibus communes, ſunt quatuor. Tunica, bracchæ, pileus & balteus, quæ omnes ſunt ex lino albo, & filo ſextuplo contorto, balteus vero ſolus lana ornatus eſt opere phrygionico. Veſtes aureæ, ſunt veſtes Pontificis, quarum ſunt octo. quatuor ſcilicet illæ ſacerdotib. omnibus communes, præterea tunica exterior, Ephod, pectorale & lamina. Balteus Pontificis etiam factus eſt opere phrygionico, balteo ſacerdotum reliquorum opere non abſimilis. Cidaris vero Aharonis, eſt inſtar pilei filiorum ejus. niſi quod Pontifex M. caput obnubat, quaſi quis membrum aliquod diffractum obvolveret. Et filii ejus eo caput obvolvunt inſtar galeæ, ideoque vocatur Migbaot. Veſtes albæ quatuor ſunt, quibus Pontifex miniſterium peragit die expiationum. ſuntque tunica, brachæ, balteus, & cidaris. omnes vero albæ ſunt, filo ſextuplo contorto & ex lino tantum.* Ecce ergo tria genera veſtium ſacerdotalium. Duo genera veſtium pontificis, veſtes aureæ, veſtes al-

bæ, & unum genus ſacerdotum reliquorum. Sed de hiſce ſingulis, de quolibet nempe genere ſeorſum, plura.

II. Primi ergo generis veſtes, ſunt Pontificis בגריזהב *veſtes aureæ*. Hæ octo ſunt numero, uti modo ex Maimonide audivimus. *Feminalia*, *tunica*, *balteus*, *Cidaris*, *pallium*, *Ephod*, *pectorale & lamina*. quatuor priores cum reliquis ſacerdotibus habuit communes, cæteræ Pontificem ſolum ornabant. Hæ *veſtes aureæ* בגרי זהב vocantur proculdubio ob quatuor iſtas veſtes quas ſibi peculiares habebat pontifex M. veluti מעיל' אפור' חשן וציץ *Pallium*, *Ephod*, *pectorale* & *lamina*. quia vel ſolido auro conſtabant, ut *lamina*, vel aurum ſolidum appenſum habebant, ut *pallium* tintinabula aurea, vel fila aurea intexta, ut *Ephod* & *pectorale*. Sed & ipſa cidaris aliquomodo aurea vocari poteſt, cum ob ornamentum Vittarum hiacynthinarum, tum ob auream laminam, quam etiam adnexam habebat. Tandem aureæ merito dici poſſunt ob ingens pretium gemmarum, & aurearum catenularum in pectorali & Ephodi humeralibus. Ob quatuor ergo iſtas veſtes, quas pontifex ſolus geſtabat, reliquæ omnes aureæ vocabantur, prout ad hunc uſque diem inter nos nil familiarius, quam dicere: hic totus auro fulget, totus auro veſtitus eſt, quamvis unica tantum veſte aurea veſtitus ſit, veluti pallio aut toga cæteris veſtibus injecta, ut ſpectantium oculos perſtringat. At reliquæ veſtes quatuor *feminalia*, *tunica*, *balteus* & *Cidaris*, ſi proprie loqui velimus, neutiquam poſſunt dici aureæ. Hinc eſt ut quidam auctores graviſſimi per veſtes aureas quatuor ſolummodo intellexerint: inter quos eſt eruditiſſimus Seldenus libro II. de ſucceſſ. in Pontific. Hebræor. cap. VII. Diſtinguit enim veſtes ſacerdotales nobiſcum, aut potius cum Hebræo-

rum

rum magiſtris, in tria genera, in *veſtes ſacerdotis gregarii*, (uti ipſe loquitur, id eſt: in veſtes omnibus ſacerdotibus communes;) *in veſtes aureas*; & *veſtes albas*, & cuilibet generi quatuor veſtes tantum aſſignat. *Primi generis*, inquit, *quatuor fuere*, כתנת ומכנסים ומגבעות ואבנט *Tunica, Fœmoralia, pileus & Cingulum. Secundi* (ſcilicet veſtes aureæ) *item quatuor*, מעיל ואפוד וחשן וציץ *pallium cui appenſa tintinnabula & mala punica, Ephod ſeu Epomis (quo nomine tamen tunicæ ſacerdotum etiam & Levitarum interdum denotatæ; ut alibi monitum eſt,) Pectorale ſeu Rationale judicii, in quo ſanctiſſimum illud oraculum, & demum Lamina, qua nomen tetragrammaton inſcriptum fronte eminebat.* &c. Ecce quatuor tantum recenſet veſtes aureas. In eadem ſententia fuerunt alii quoque inter verpulos, ut Doctor levi Barſelonius; præcepto XCIX. מצות לבישת בגדי כהנים diſtinguit enim veſtes lineas pontificis ab ejus aureis, utraſque vero ab albis, diei expiationis. nam antequam agat de בגדי לבן *veſtibus albis* pontificis M. prius de ejus veſtibus, quibus per totum annum induitur, loquitur; quas diſtinguit quaſi in duas ſpecies, nempe in *lineas*, quas cum reliquis ſacerdotibus communes habet; deinde in *aureas*, ſic enim ibi ſermocinari pergit: ועוד היו לו ארבעה אחרים של זהב ושמם חשן ואפוד מעיל ציץ. id eſt. *Erant præterea quatuor alia aurea, quorum nomina ſunt: Pectorale, Ephod, pallium & Lamina.* Ergo quatuor tantum ſtatuit aureas. expreſſis enim verbis dicit: ארבעה אחרים של זהב *quatuor alia aurea.* Sed errat doctiſſimus Seldenus, cum omnibus Hebræorum magiſtris, à quibus deceptus eſt. Optimo jure ergo à doctiſſimo ſcheringhamo ad Maſſechet Joma cap III. pag. LIV. & LV. erroris redarguuntur. Nam etſi in quatuor iſtis pretioſis veſtimentis tantum, aurum reperia-

periatur, nihilo minus tamen octo omnes aureæ vocantur. Exſertis enim verbis Maimonides loco citato octo numerat: ſic enim ille: בגדי זהב הן בגדי כהן גדול הם שמונה כליהם *veſtes aureæ, ſunt veſtes pontificis, & quidem octo.* Sed ne quis dubitet quæ nam ſint illæ octo ſtatim addit: הארבעה של כל כהן ומעיל ואפוד וחשן וציץ *Quatuor ſcilicet omnibus ſacerdotibus communes, & præter has, pallium, Ephod, pectorale & lamina.* Sed per totum opus Talmudicum, quotieſcunque Pontifex dicitur veſtes aureas induere, id ſemper intelligendum eſt de octo veſtibus, quas omnibus diebus totius anni induit, præter diem expiationum. Videatur præſertim codex Joma cap. III. & Torath Cohanim Paraſ. Achare Moth cap. VI. ubi ſexcenties fere reperies pontificem mutare veſtimenta aurea cum veſtimentis albis, & veſtimenta alba, cum veſtimentis aureis, ſed per aurea ſemper intelligunt omnes veſtes, quas per totum annum, excepto die expiationis, induere ſolebat, cum vero illæ octo fuerint, ſequitur omnes aureas vocatas fuiſſe. In eadem etiam fuit ſententia doctiſsimus Cunæus, de Republica Hebræorum libro II. cap. I. ubi ſe mentem Rabinorum optime aſſecutum (uti ſolet) oſtendit. *Fuere autem,* inquit, *hujus generis* (de veſtibus aureis loquitur) *indumenta octo; è quibus quatuor quidem erant communia pontifici cum cæteris ſacerdotibus.* כתנת ומכנסים ואבנט ומגבעות *tunica talaris, brachæ, balteus, & infula: quatuor autem propria pontificis erant.* מעיל ואפד וחשן וציץ *Pallium hyacinthinum cum tintinnabulis & malis punicis; item amiculum humerale ſive Ephod; Tum pectorale ſive choſchen; & poſtremo lamina aurea, quæ infulæ apponebatur.*

III. Cæterum, ex iis quæ jam à nobis dicta ſunt, ſatis manifeſto apparet, qua de cauſa, veſtes illæ *aureæ*

vocentur,

vocentur, nempe ob quatuor illas, quas nemini, præterpontificem veſtire licuit, *Pallium*, *Ephod*, *Pectorale*, & *Lamina*. Nam revera omnia iſta veſtimenta aurea erant. Nullum enim erat quod non ex ſolido auro conſtiterit, ut Lamina, aut quod ſolidum aurum non habuerit appenſum, ut Pallium hyacinthinum tintinnabula aurea, aut intextum, ut Ephod & pectorale, quod ſuo loco clarius demonſtrabimus. Atque hanc ob cauſam, quia pontifex ob quatuor iſtas veſtes totus aureus apparebat, omnes illius veſtes aureæ vocabantur. Sunt tamen qui credebant (& quidem viri doctiſſimi) veſtes Pontificis aureas vocari, non tantum ob quatuor iſtas auro & gemmis ſplendentes, ſed etiam ob reliquas, quas cum ſacerdotibus cæteris communes habebat, quales ſunt *Braccha*, *tunica*, *balteus* & *cidaris*, ob illarum pretium ſcil. Putabant enim veſtes pontificis, quibus per totum annum veſtitus miniſtrabat, pretioſiores fuiſſe, veſtib. albis, quas induebat die Expiationum: Ideoque quamvis ex lino tantum fuerint, nec quicquam auri admixtum habuerint, tamen aureas vocari ob pretium, quia fuerunt ex שש, quod *byſſum* interpretantur, cum veſtes albæ diei expiationum, & cæterorum ſacerdotum dicantur fuiſſe ex בר, quod *linum* vulgare, & minus pretioſum fuiſſe exiſtimant. In hac ſententia doctiſſimus fuit Cunæus de Repub. Hebræor. libro II. cap. I. *Ea*, inquit, *Talmudici* בגרו זהב *veſtimenta aurea vocant, non hercule quod intextum omnibus aurum eſſet, ſed quod ornatiora eſſent.* Et paulò poſt: *Neque vero dicat aliquis, ex octo illis indumentis, priora quatuor videri eadem eſſe cum illis, quorum uſum ante diximus fuiſſe peculiarem in ſancto ſanctorum. Nam & ex precioſiore lino erant, quæ pontifex extra adytum gerebat, & balteus fuit opere phygiano*

phrygiano. Quæ manifeſte cernet, qui contulerit, quæ leguntur in Exodi capite viceſimo octavo, & quæ extant in Levitici capite decimo ſexto. Nam etſi linea ſint, quæ deſcribuntur utrobique, tamen בד *vulgare linum eſt, cum* שש *byſſus exquiſitiſſimi generis ſit.* Doctiſſimus cunæus videtur etiam alios auctores minime vulgares decepiſſe, ut Scheringhamum, Leuſdenium Philol. Hebr. pag. 179. 180. alioſque aliàs acuratiſſimos. Sic enim Scheringham ad cap. III. Iomæ pag. LV. *Octo autem veſtes iſtæ dicuntur aureæ, non quod ſingulis aurum intextum erat, ſed quod cæteris ornatiores & ſplendidiores fuerint.* Sed, pace doctiſſimorum virorum dictum ſit, hi omnes errarunt errorem ſatis craſſum. Nam illas veſtes, quæ aureæ vocantur, & tamen nihil auri admixtum habebant, *cæteris ornatiores & ſplendidiores* fuiſſe nondum probatum eſt. Nec ſcio cur doctiſſimus Cunæus dicat loco citato, veſtes quas pontifex extra adytum gerebat ex pretioſiore lino fuiſſe, quam veſtes albæ, cum contrarium ſit veriſſimum. Nam ſi magiſtris Hebræorum ſtandum eſt, (nec rationem video cur ab eorum ſententia recedamus) adeo verum eſt, veſtes albas diei Expiationum, ex pretioſiore lino fuiſſe, quam linum cæterarum veſtium extra adytum, quam quod eſt veriſſimum. Docent enim doctores Miſnici Maſſechet Joma cap. III. halacha VII. veſtes albas conſtitiſſe ex lino *Peluſiaco* & *Indico*, quo pretioſius nullum reperitur. Addunt etiam doctores veſtes albas, quas Pontifex mane inducbat, valuiſſe octodecim, veſpere vero duodecim minas, quod pretium etiam in immenſum augent doctores Gemarici, ita quidem, ut, pretioſius fuiſſe linum minime credendum ſit. Sed nil omnino probant eo quod linum veſtium albarum dicatur בד, alterum vero שש.

Non

Non enim בר ſemper *linum vulgare* ſignificat, nec שש *byſſum exquiſitiſſimi generis*, uti ſermocinatur doctiſſimus Cunæus, utrumque enim byſſum ſubtiliſſimam ſignificat, ut vel ex ſolo Maimonide conſtat, Halach. Kele Hammikdaſch. cap. VIII. ſectione XIII. כלמקום שנאמר בתורה שש או בר היא הפשתים והוא הבוץ. *Vbicunque in lege dicitur* שש *aut* בר *linum ſignificatur & quidem byſſus.* Ergo nulla differentia inter utrumque. Sed de omnibus clarius & fuſius diſſeremus infra, ubi de materia veſtium. Hæc jam ſufficiant ad probandum, veſtes illas aureas vocari, non ob ornatum aut pretium lini, ſed propter aurum ſolummodo & pretium gemmarum, & alia ornamenta, ſi quid, præter aurum & gemmas, illarum pretium augere etiam poteſt. Et ſane R. S. I. ad Levitic. cap. XVI. videtur innuere, veſtes aureas non aliam ob cauſam ita dici, niſi שיש בהן זהב *quia illis aurum inerat*, nempe in quibuſdam ex octo illis, quod ſupra jam oſtendimus: Ideoque veſtes albas diei expiationis Joſephus libro VI. de bello Judaico cap. XV. ἐσθῆτα λιτοτέραν (ubi male in Genevenſi editione λιθοτέραν) *veſtem ſimpliciorem* vocat. Manifeſtum igitur jam eſt, cur aureæ veſtes illæ vocatæ fuerint, & quot numero. Octo ſcilicet: *Feminalia, tunica interior, baltens, & cidaris*, quas cum reliquis ſacerdotibus communes habuit; præterea *Tunica exterior*, ſive *pallium, Ephod, Pectorale & Lamina aurea.* Hebræis. מכנסים' כתונה' אבנט' ומצנפת' מעיל' אפור חשן' וציץ. Has autem veſtes omnes induere tenebatur Pontifex per totum annum, nec poterat officio ſuo fungi, ſi vel unica defeciſſet, excepto x. Tiſri, magno die piaculari, quum adytum intrabat.

IV. Veſtes ſecundi generis, ſunt בגרי לבן *veſtes albæ.* Hæ ſunt quatuor tantum numero, tot quot veſtes

gerere ſolebat tota ſacerdotum turba: 'מכנסים' כתונת אבנט' ומצנפת *Feminalia, tunica, Balteus* & *Cidaris*. Hæ veſtes לבן *albæ* vocantur, quia revera albæ erant, ſcilicet ex lino albiſſimo ſimul & tenuiſſimo. Et quamvis veſtes omnium ſacerdotum etiam albæ fuerint, & ex lino albo, ac ſatis tenui, nihilo-minus albæ non vocantur. Sed quotieſcunque magiſtri noſtri in Talmude & alibi loquuntur de בגדי לבן *veſtibus albis*, ſemper intelligendæ ſunt veſtes pontificis diei piacularis, non vero veſtes univerſi ordinis. Albæ igitur vocantur, quia revera albæ ſunt, ex lino albo. Albæ reſpectu cæterarum veſtium Pontificis, quæ זהב *aurea* vocabantur, & propter aurum & colores, albæ minime vocari poterant. Denique albæ vocabantur etiam, ſi quis eas contulerit cum ipſis veſtibus lineis pontificis, quas per totum annum ferebat, & quas etiam aureis adnumerant, quamvis nihil auri eis infuerit, & cum veſtibus ſacerdotum turbæ. Multo enim erant illis puriores, vel propter ſolum balteum; nam in omnibus veſtibus ſacerdotalibus, cum pontificis, tum toti ordini communibus, balteus ſemper acupictus erat, & duplicis materiæ, ex lino & lana. Sed in veſtibus לבן *albis* pontificis nulla erat omnino lana, nam ex lino tantum conſtabant, & quidem ipſe balteus, ut clarius oſtendemus infra, quando de materia harum veſtium diſſeremus.

V. Notantum etiam eſt, Pontificem, die expiationum, quum adytum intrabat, duplici veſtimento uſum fuiſſe. Aliis enim veſtibus mane induebatur, aliis vero veſperi, aliæ etiam aliis pretioſiores fuere; matutinæ enim dicuntur valuiſſe octò minas, veſpertinæ vero duodecim, ut docet codex *Ioma cap.* III. *halacha*. VII. ubi etiam animadvertendum eſt miſnicos doctores lo-

qui

qui tantum de veſtibus in genere, ita ut merito inde quis concludere poſſit, omnes veſtes albas eum duplices habuiſſe, id eſt, duas *tunicas*, duo *Feminalia*, duos *balteos*, & duas *Cidares*: בשחר inquiunt, היה לובש פלוסין של שנים עשר מנה ובין הערבים הנדוין של שמנה מאות זוז דברי רבי מאיר וחכמים אומרים בשחר היה לובש של שמנה עשר מנה ובין הערביים של שנים עשר מנה הכל שלשים מנה אלו משל צבור ואם רצה להוסיף מוסיף משלו: *Mane induebatur Peluſiacis* (veſtibus, nam in præcedenti halacha de בגדי לבן veſtibus albis locutus erat) *quæ duodecim minas, & veſperi Indicis, quæ octingentas dragmas valebant, auctore doctore Meir: ſed ſapientes dicunt, mane induebatur Veſtibus quæ octodecim, & veſperi quæ duodecim minas valebant. tota ſumma triginta minarum erat, quæ populo erogabatur. Si vero quid addere volebat Pontifex, de ſuo addebat*. Apparet ergo alias veſtes pontificem habuiſſe mane, alias veſperi, quum adytum ingrediebatur. Sed utrum omnes & ſingulas quatuor iſtas veſtes veſperi mutaverit, an vero tunicam tantum, miſna non exprimit. Maimonides videtur id intelligere de *Tunica* כתונה tantum: quaſi duas tantum habuiſſet tunicas, aliam mane, aliam veſperi, non vero duas *bracchas*, duos *balteos*, & duos *pileos*. Sic enim in Halach: Kele Hammikdaſch cap. VIII. שתי כתונות אחרות היו לו לכהן גדול ביום הכפורים׃ אחת לובשה בשחר ואחת בין הערביים׃ ושתיהם בשלשים מנה משל הקדש ואם רצה להוסיף מוסיף משלו ומקדיש התוספת וגו׳ *Duas alias tunicas habuit Pontifex die Expiationum. Alteram induebat mane, alteram vero veſperi; ambæ autem triginta minas valebant, quod de ſanctuario ſumebatur; ſi vero quid addere volebat, de ſuo addebat* &c. Hæc ex Miſna modo allegata deſumpta eſſe vides. Vides etiam eum

duarum *tunicarum* mentionem facere. De duabus *brachis*, duobus *balteis*, duabus *cidaribus* ne verbulum quidem. Fortaſſis Maimonides auctoritate Gemaræ motus hoc de tunica tantum intellexit. Nam illi de *tunica* pretioſa etiam loquuntur, nulla mentione facta de cæteris veſtibus. Solas enim tunicas Iſmaëlis & Eleazaris, quas matres illorum eis faciebant multo majoris exiſtimabantur, quam octo aut duodecim minarum, ut poſtea fuſius de hiſce agemus, ubi de pretio veſtium ſacrarum. Haſce veſtes albas non niſi ſemel veſtiebat Pontifex, uno ſcilicet die expiationum. Expiatione autem facta deponebantur, nec unquam poſtea Pontifex eas induebat denuo, quemadmodum veſtes aureas eaſdem quotidie reſumebat, uti etiam ipſi ſacerdotes reliqui. Nec ulli alii uſui inſerviebant, ut cætera veſtimenta trita, quemadmodum id de ſingulis ſuo loco oſtendemus.

VI. De uſu harum veſtium jam non multa commentabor, donec deventum fuerit ad caput de Uſu Sacerdotum habitus. Lectorem nunc tantum monitum velim, Pontificem haſce veſtes induiſſe die Piaculari, nempe decimo Tiſri, quem vocant יומא id eſt *diem*. Ita dictus eſt hic dies excellentiore ſignificatu, quia ſane erat dies ſingularis inter Hebræos; vel etiam הכפורים *dies expiationum*, ſcilicet quando Pontifex ſacra adyta intrabat, (Hebræis *Sancta Sanctorum*) ut ſua populique peccata, per totum annum commiſſa, expiaret. nefas enim erat in adyto coram Deo ſeſe ſiſtere aliis veſtimentis, quam hiſce albis, uti videre eſt Levit. cap. xvi. Hæc pertractant Talmudici doctores, per totum codicem quem vocant *Ioma*. præcipue cap. iii. quæ omnia paucis egregie comprehendit doctiſſimus Majmonides, Halachot Kele Hammikdaſch, cap. viii. בגדי לבן הםם ארבעה כלים

ששמש

ששמש בהם כהן גדול ביום הכפורים כתנת׳ ומכנסים׳ ואבנט׳ ומצנפת׳ וארבעתן לבנים וחוטן כפול ששה ומן הפשתן לבדו הם *veſtes albæ ſunt quatuor, quibus miniſterium peragit Pontifex, die expiationum, Tunica, feminalia, balteus & cidaris. Et omnes quatuor albæ ſunt, filo ſextuplo contorto & ex lino tantum.*

VII. Tertii generis veſtes ſunt, veſtes totius ſacri ordinis, בגדי כהן הדיוט ut verpuli noſtri loquuntur. Hæ fuerunt quatuor quoque, totidem quot fuerunt veſtes albæ Pontificis, fere ejuſdem nominis ac formæ, ſcilicet מכנסים ׳כתונה ׳אבנט ׳ומגבעות *Feminalia, tunica, balteus, & pileus.* Sic enim Majmonides Kele Hammikdaſch. cap. VIII. בגדי כהן הדיוט הם ארבעה כלים׳ כתנת׳ ומכנסים ומגבעות ואבנט׳ *veſtes ſacerdotibus communes ſunt quatuor: Tunica, Feminalia, Pileus & balteus.* Hæc deſumpta ſunt ex codice Joma cap. VII. Halach. V. כהן גדול משמש בשמנה כלים וההדיוט בארבעה בכהנות ומכנסים ומצנפת ואבנט *Pontifex operabatur in octo veſtibus, ſed reliqui ſacerdotes in quatuor, ſcilicet in Tunica, feminalibus, Pileo & balteo.* Hæ veſtes non dicuntur *aureæ*, ut Pontificis M. quia nihil omnino auri intextum habebant, multo minus ex auro ſolido conſtabant, vel ſolidi auri quicquam appenſum habebant; fuerunt enim ארבעתן של פשתן לבנים *omnes quatuor ex lino, & albæ.* ut ait Majmon. citato loco; adeo ut capere non poſſim, quid velit doctiſſimus Leuſdenus, apud Ultrajectinos Hebrææ Linguæ Profeſſor, in ſuo Philologo Hebræo-mixto pag. CLXXX. ubi veſtes illas *aureas* vocat. *gregarii ſacerdotes*, inquit, *quatuor veſtibus aureis (uti ſupra eas deſcripſimus) munus ſuum obierunt.* Sed nec בגדי לבן *veſtes albæ* dici poterant, ut veſtes Pontificis die expiationum; nam etſi ex *albo lino* factæ fuerint, ut ſacra Scriptura & Hebræorum magiſtri docent, ut etiam modo ex Majmonide audivimus, & clarius infra demonſtra-

monſtrabimus, quando de materia & colore dicendum erit, nihilo minus tamen balteus ex ſolo lino non conſtabat, ſed ex lana & lino ſimul, erat enim שעטנז ſive כלאים non unius materiæ, nec albus erat, ſed variis coloribus atque figuris opere polymito, inſtar ſerpentis exuviarum variegatus, teſte Joſepho Antiq. libro III. cap. VIII. Ἄνθη, inquit de balteo loquens, δ' εἰς αὐτὴν ἐνύφανται φοίνικι καὶ πορφύρα μετὰ ὑακίνθου καὶ βύσσου πεποικιλμένα. *Floribus etiam ornatur, puniceis, purpureis, hyacinthinis & byſſinis.* Hoc ipſum eſt quod vult Majm. loco toties jam laudato: והאבנט לבדו רקום בצמר *Et balteus ſolus lana acupictus eſt*, ſive *opere phrygionico ornatus.* Ex Joſepho fere eadem deſcripſit Magnus *Hieronymus* de veſtitu ſacerdotum, ſive in *Epiſtola ad Fabiolam. Textum eſt autem*, inquit, *cingulum hoc ſubtemine* (male in editione Froben. ſubtegmine) *cocci, purpuræ, hyacinthi, & ſtamine byſſino, ob decorem & fortitudinem: atque ita polymita arte diſtinctum, ut diverſos flores ac gemmas artificis manu non textas, ſed additas arbitreris.* Balteus igitur non erat albus ut cæteræ veſtes ſacerdotum, aut etiam Pontificis diei Expiationum, ſed coloratus variis coloribus. Ideoque vel ob ſolum balteum, ſacerdotum veſtes לבן ſive *alba*, ut pontificis Max. quibus intus adminiſtrabat, vocari non poterant; nec aureæ, quia nil auri habebant intextum nec appenſum.

VIII. Habuit ergo veſtes ſuas diſtinctas Pontifex à veſtibus reliquorum ſacerdotum, ita ut alter alterius veſtes induere non potuerit, ſine piaculo. Et ſi forte accidiſſet, ut Pontifex operatus fuiſſet veſtibus cæterorum ſacerdotum, aut ſacerdos veſtibus Pontificis, ſacrificium illegitimum fuiſſet. Sed de hiſce quoque poſtea. Pontifex Max. ergo ſuas habuit veſtes, & Sacerdos ſibi ſuas.

כהן גרול שלבש בגרי כהן הריוט ועבר עבורתו פסולה׳ כהן הריוט שלבש בגרי כהן גרול ועבר עבורתו פסולה *Si Pontifex M. indueret veſtes ſacerdotibus reliquis communes, ut in iis miniſterium perageret, miniſterium ejus illegitimum eſſet. Sacerdos, ſi indueret veſtes Pontificis, ut in iis miniſterium præſtaret, miniſterium ejus illegitimum eſſet.* Vide *Gemaram Babyl. ad Maſſechet Sevachim cap.* II. *fol.* XVIII. Sic etiam *Majmonides Hal. Kele Hammikd. cap.* X. *ſect.* V. כהן הריוט שלבש בגרי כהן גרול ועבר הז סחלל העבורה וחיב סיתי בירי השסים *Si Sacerdos ſeſe veſtiret veſtibus Pontificis Max. & in iis operaretur, ecce ille miniſterium profanaret, & dignus eſſet, quem Deus morte puniret.*

IX. Ex hiſce quilibet facili negotio colligere poterit, quot fuerint veſtes ſacerdotum. *Octo* ſcilicet. Verum eſt, ſi nomina ſpectemus, poſſe alicui dubium remanere, an non fuerint novem, immo annon etiam plures. Nam quod nomina attinet, Novem reperiemus Exodi cap. XXVIII. ubi ſacra hæc lex veſtaria extat. Scilicet præter חשן ' אפור ' סעיל ' ציץ ' אבנט כהונה ' וסכנסים *Pectorale, Ephod, Pallium, Laminam, balteum, tunicam & feminalia,* quæ ſunt numero ſeptem, adhuc duarum veſtium fit mentio סצנפת *Cidaris* pontificis & סגבעות *pilei* ſacerd. reliq. Itaq; hæc duo capitis tegumenta cæteris ſeptem juncta conficiunt *novem*. Sed quia utrumque capitis tegumentum erat, quamvis nomine & forma diverſum, ut unica tantum veſtis conſiderantur. Quid? Si reſpiciamus ad octo veſtes Pontificis, jam ſæpius enumeratas, quas extra adytum induebat, & ad quatuor albas, quibus intus miniſterium præſtabat, *duodecim* Pontificis M. habebimus. Et ſi hiſce jungas quatuor veſtes Sacerdotum univerſi ordinis, *ſedecim* minimum reperies. Et eo magis diverſæ veſtes videntur, quoniam illæ pontificis,

ficis M. hæ vero reliquorum Sacerdotum fuere. Immo ipſius Pontificis diverſæ dici poſſunt, pro vario uſu, quia *aureæ* per totum quidem annum inſerviebant, *albæ* vero die piaculiari tantum. Et ſane quandoquidem veſtes illæ omnes genere differunt, non mirum eſſet, ſi quis diceret etiam differre numero. Sed triobolari Logico has diſtinctiones & ſubtilitates excutiendas relinquimus; nihil enim ad noſtrum inſtitutum faciunt: nam quotcunque ſint genera veſtium, quæcunque nomina ſortiantur, & cuicunq; uſui deſtinentur, certiſſimum eſt, Pontificem M. nunquam plures quam octo ſimul induiſſe, & ſacerdotes reliquos non plures quam quatuor, & quia omnes iſtæ veſtes conveniebant, nomine & forma, exceptis ſolis מצנפת ומגבעות *Cidare & pileo*, & quia eaſdem corporis partes tegebant, tam in ſacerdotibus reliquis, quā in Pontifici Max. tam intus quam extra adytum, optime omnes octo hiſce nominibus comprehenduntur, ideoque optimo jure octo fuiſſe veſtes dicitur. Hinc tritiſſimum illud Talmudicum בגרי כהן גדול הם שמנה בגרי כהן הריוט ארבעה *veſtes Pontificis ſunt octo, & veſtes ſacerdotum reliquorum quatuor.* Sed audiamus Miſnam *Maſſechet Ioma cap.* VII. *Halacha* V. כחן גדול משמש בשמנה כלים והחדיוט בארבע בכתונת ומכנסים ומצנפת ואבנט מוסיף עליו כהן גדול חשן ואפור ומעיל ·ציץ *Pontifex Max. operabatur in octo veſtibus, at ſacerdotes reliqui in quatuor; ſcilicet in Tunica, fœminalibus, Cidari & balteo, Pontifex hiſce addebat pectorale, Ephod, pallium & Laminam.* Eadem jam audivimus ex *Maimonide Kele Hammikd. cap.* VIII. Sed martius lucus apud Romanos non notior eſt, quam hæc traditio apud Hebræos. Sane *Ioſephus Antiq. libro* III. *cap.* VIII. ubi quædam tractat de veſtitu Sacerdotum, omnes has octo nominatim recenſet & deſcribit. Idem etiam facit ejus imitator

tator in hac materia *Hieronymus*, *in Epiſtola ad Fabiolam*. Neſcio igitur quid moverit doctiſſimum Grotium ad Exodi cap. xxviii. iv. ut à receptiſſima omnium Hebræorum & Chriſtianorum opinione recedere voluerit, atque ſtatuere Pontificis veſtes ſeptem tantummodo fuiſſe, etiam ſi laminam annumeres. Sic enim ille: *Septem veſtimenta, ſi laminam annumeres, pro ſeptem lychnis. Duodecim gemmæ pro duodecim panibus. Cum his autem ornamentis Pontifex ille non procedebat extra urbem, niſi in graviſsimo periculo, ut Alexandri Macedonis temporibus.* Enimvero *ſeptem ſuis lychnis* nihil probabit, nec multum lucis opinioni ſuæ affundet. de veſtium vero ſacrarum ſignificatione, poſtea ſuo loco.

X. Octo illæ veſtes omnes præſcribuntur expreſſa lege Dei per Moſen lata, Exodi cap. xxviii. hoc quidem ordine: poſt legem hanc generalem verſu ii. *Et facies veſtes ſacras Aaroni fratri tuo, ad gloriam & ad ornamentum. Quapropter tu edicito omnibus peritis artificibus, quorum animum ſpiritu ſapientiæ replevero, ut faciant veſtes Aharonis, ad conſecrandum eum, quo ſacerdotio fungatur mihi.* Et paucis præfloratis de præcipuis veſtibus, & de majore parte, verſu iv. hoc inquam ordine ſingulæ præſcribuntur. Primo אפוד *Ephod* verſu vi. *Trimum facturi ſunt amiculum illud ex auro, hyacinthino, & purpura, & coccino, & lino internexo, opere artificioſiſſimo.* & quæ ſequuntur uſque ad verſum xv. Secundo חשן ſive *Pectorale* verſu xv. *Item facies pectorale judicii opere artificioſiſsimo, ſicut opus Ephodi facies illud. Ex auro, hyacintho, & purpura, & coccino, & lino internexo facies illud &c.* uſque ad verſum xxxi. Tertio מעיל *Pallium*, verſu xxxi. *Facies pallium ipſius amiculi totum hyacinthinum &c. uſque ad verſum* xxxvi. Quarto ציץ *Aurea lami-*

na verſu XXXVI. *Facies laminam ex auro puro: & inſculpes ei ſculpturam ſigilli:* Sanctitas Domini. &c. uſque ad verſum XXXIX. Quinto כתונת *Tunica.* Sexto מצנפה *Cidaris.* Septimo אבנט *balteus.* verſu XXXIX. *Et laculatam facies tunicam ex lino, facieſque cidarim ex lino: & balteum facies opere phrygionico.* Octavo: מכנסים *feminalia* verſu XLII. *Fac quoque eis feminalia linea ad tegendum carnem nudam, à lumbis uſque ad femina ſunto.* Sic ergo octo illæ veſtes omnes, nec plures nec pauciores lege Dei mandantur. Sed ipſa diſtinctio etiam inter veſtes Pontificis & ſacerdotum alterius ordinis, eodem capite fundata eſt. De Pontificis veſtibus intelligendum eſt, quidquid de ſeptem prioribus dictum eſt, à verſu quarto uſque ad verſum trigeſimum nonum. Aharon enim ſolus dicitur eos veſtire. Jam vero Aharonem Pontificem M. fuiſſe, & quoties fit mentio ejus filiorum, intelligendum eſſe ſacerdotes reliquos, in confeſſo eſt. Ergo habes ſeptem veſtes pro Pontifice tantum. *Ephod, Pectorale, Pallium, Laminam, Tunicam, Cidarim & balteum.* Sed ut hæ veſtes factæ dicuntur pro Aharone ſive Pontifice, ſic etiam jubetur Aharon cum filiis ſuis, id eſt, cum tota ſacerdotum turba, induere *feminalia*, verſu XLII. *Fac quoque eis feminalia linea ad tegendam carnem nuditatis, à lumbis uſque ad femina.* Jam vero ſi feminalia addas cæteris veſtimentis ſeptem, habebis octo. Atque hæ ſunt octo illæ veſtes Pontificis toties decantatæ apud Hebræorum doctores. בגדי כהן גדול שמנה *veſtes Pontificis ſunt octo*, quod ſexcenties in Talmude occurrit. Sacerdotes quatuor tantum habuiſſe veſtes, nec plures nec pauciores, eodem quoque capite nititur. Primo כתונת *Tunica.* Secundo אבנט *balteus.* Tertio מגבעות *Pileus* præſcribitur verſu XL. *Filius autem Aharonis* (filios Aharo-

nis

nis ſacerdotum turbam ſignificaſſe, jam indicavimus) *faciesi tunicas, & balteos & pileos, ad gloriam & ad ornatum.* Ergo tres jam habemus veſtes pro ſacerdotibus, *Tunicam, Balteum*, & *Pileum*. Jam vero hiſce jungenda ſunt *feminalia*: cum tam ſacerdotes, quam Pontifex, jubeantur feminalia induere, quod jam diximus, & quod clare conſtat ex verſibus XLII. & XLIII. Igitur quatuor veſtes habemus pro noſtris ſacerdotibus; atque id etiam toties ab Hebræorum magiſtris repetitur. בגדי כהן הדיוט ארבעה *veſtes Sacerdotum ſunt quatuor.*

XI. Omnia hæc veſtimenta adeo neceſſaria fuere Hebræorum ſacerdotibus, ut abſque illis ſacerdotio fungi nemini licuerit. Immo ne quidem pro ſacerdotibus reputabantur, ſed ut Laici habebantur, quamdiu veſtibus ſacris carebant. Hinc tritiſſimum illud Talmudicum בזמן שבגדיהן עליהן כהונתם עליהן אין בגדיהן עליהן אין כהונתם עליהם. *Quamdiu veſtibus ſuis veſtiti ſunt, ſacerdotes reputantur, quamdiu vero veſtibus carent, pro ſacerdotibus non habentur.* Vide Maſſechet Sevachim cap. II. in Gemara. fol. XVII. Hæc eadem ex hac Gemara deſcripſit Maimonides Kele Hammikd. cap. x. halacha IV. בזמן שבגדיהן עליהן כהונתם עליהן ׳ אין בגדיהן עליהן אין כהונתם עליהן אלא הרי הם כזרים ונאמר והזר הקרב יומת׃ *Quo tempore Veſtibus ſuis induti ſunt, ſacerdotium eorum ſuper illos eſt, ſed quo tempore Veſtibus non ſunt induti, Sacerdotium eorum non eſt ſuper illos. Sed ecce ſunt inſtar laicorum, dictum etiam eſt: laicus qui appropinquaverit morietur.* Ergo Sacerdotibus non magis permittebatur ſacerdotio fungi, abſque veſtimentis ſacris, quam laicis, immo mortis, tam illi quam hi, rei fuerunt coram Deo; Eadem iiſdemq; verbis docet *Mikotzius, precept. affirmat.* CCLXXIII. *fol.* CCXII. Verba ejus, cum ſint eadem quæ

Maimonidæ, recenſere ſuperſedeo. Hinc etiam factum eſt, ut Pontifex ſub templo ſecundo, alio ritu non fuerit initiatus, quam octo illis Veſtibus induendis. Notum enim eſt Pontificem ſub primo Templo ungi ſolitum fuiſſe quum Pontifex creabatur, ſecundum expreſſam legem Dei, Exodi cap. XXIX. com. VIII. *Et accipies oleum unctionis & fundes ſuper caput ejus, ſic unxeris eum.* Ideo etiam כהן המשיח *Sacerdos unctus* vocabatur. Jam vero nemo neſcit inter cætera *oleum unctionis* quoque defeciſſe ſub Templo ſecundo: Sic enim Gemara Hieroſolymitana Maſſechet Maccoth. fol. XXXII. col. I. אלו ה' דברים שחסר מקדש אחרון ממקדש ראשון ואילו הן אש · ארון · אורים ותומים · שמן המשחה · ורוח הקודש: *Quinque res defuerunt in Templo ſecundo, quæ fuere in templo primo: ſcilicet Ignis, Arca, Vrim & Thumim, Oleum unctionis, & ſpiritus ſanctus.* Idem etiam traditur, Gemara Hyeroſ. Horajioth cap. III. fol. XLV. col. III. ubi oleum illud vocatur שמן הקודש *oleum ſanctum*, niſi legendum ſit שמן המשחה *Oleum unctionis*, cum doctiſſimo Seldeno, de Succeſſione in Pont. Hebr. cap. IX. Cum ergo ſub ſecundo Templo oleum unctionis defuerit, ſacerdoteſque eo ungi & initiari amplius non potuerint, ſolis octo illis veſtimentis Pontifices initiari ſolebant. Ita ut Veſtes Pontificis induere, fuerit Pontificem creari. Sic docet Maimonides Halach. Kele Hammikd. cap. I. Halach. VIII. בבית שני שלא היה שם שמן המשחה היה כהן גדול מתרבה בלבישת בגדים · בלבד שהיה לובש בגדי כהונה גדולה: *Sub Templo ſecundo, quia nullum erat oleum unctionis, Pontifex initiabatur amictu veſtium; modo veſtiretur veſtibus ſummi ſacerdotii.* Sed hæc clarius exponit cap IV. halacha XII. מושחין אותו בשמן המשחה · ומלבישין אותו בגדי כהונה גדולה שנא' והכהן הגדול מאחיו אשר יוצק וגו' ·

ואם

ואם אין שם שמן המשחה מרבין אותו בבגדי כהונה גדולה בלבד שנא׳ אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו ללבוש את הבגדים׳ כשם שמתרבה׳ בשמן המשחה כך מתרבה בבגדים׳ כיצד מרבין אותו בבגדים׳ לובש שמנה בגדים ופושטן וחוזר ולובשן למחר שבעת ימים יום אחר יום שנא׳ שבעת ימים ילבשם הכהן תחתיו מבניו׳ וכשם שרבוי בגדים שבעה כך משיחה בשמן שבעה יום אחר יום ואם עבד קודם שיתרבה בבגדים כל שבעה׳ או קודם שימשח כל שבעה עבודתו כשירה׳ הואיל ונתרב׳ או נמשח פעם אחת נעשה כהן גדול לכל דבר: *Vngunt eum*, (Pontificem de quo ſermo) *oleo unctionis, & veſtiunt eum veſtibus ſummi ſacerdotii, quia dicitur* (Levit. xxi. x.) Sacerdos Magnus ex fratribus ſuis unctus, &c. *Sed ſi non adſit oleum unctionis, initiantur Veſtibus ſacerdotii ſummi tantum: quia dicitur* (Levit. xxi. x.) Cujus capiti infuſum eſt oleum unctionis, & conſecravit miniſterium ejus Veſtibus. *Quemadmodum initiantur oleo unctionis, ſic etiam initiantur Veſtibus. Sed quomodo initiant eos Veſtibus? Induit octo veſtes, deinde Veſtibus eum denudant, ille iterum induit mane, ſeptem continuis diebus, quia dicitur* (Exodi xxix. xxx.) Septem dies induet eos ſacerdos ex filiis ejus pro eo. *Et quemadmodum Veſtibus ſepties initiatur, ſic unctio olei fit ſeptem diebus conſecuturis. Si tamen miniſterium præſtitiſſet antequam ſepties Veſtibus initiatus fuiſſet, aut antequam ſepties unctus fuiſſet, miniſterium nihilominus legitimum fuiſſet. Nam etſi ſemel tantum Veſtibus conſecratus fuiſſet, aut ſemel tantum unctus, eſſet tamen ſacerdos creatus.* Patet ex locis illis quæ allegavit Maimonides in hac halacha, veluti ex Levit. xxi. & xxix, & Exodi xxix. aliiſque, Pontificem in ſacerdotium ſummum conſecratum fuiſſe, oleo

 unctio-

unctionis & Veſtibus, ex lege Moſaica. Sed cum hoc oleum ſub Templo ſecundo defecerit, id factum fuiſſe ſolo veſtitu. Ad hæc optime jam obſervavit Eruditiſſimus Seldenus, de Succeſſ. in Pontif. inde factum eſſe, quod Jonathan Haſmonæus Pontifex deſignatus, Pontificalem ſtolam induerit feſto Tabernaculorum, conſecrationis, ſcilicet ſuo ritu uſus; ut videre eſt apud Joſephum libro XIII. cap. v. & 1 Maccab. x. XXI. Et cum Agrippa Rex Pontificatum denuo Jonathæ Anani filio reddere vellet, Ἅπαξ, inquit ille renuens, ἐνδῦναι στολισμὸν ἱερὸν ἤρκεσέ μοι, *Mihi ſacrum illum amictum ſemel ſumſiſſe ſatis eſt*. Sacrum amictum enim induere, pro Pontificem creari uſurpabatur ſub Templo ſecundo. Sed ipſi etiam ſacerdotes reliqui, ex lege Dei alio ritu non ſolebant ſacris initiari, quam amictu quatuor veſtium. Lex exſtat Exodi cap. xxix. verſ. 8, 9. Nam poſtquam de conſecratione Aharonis, id eſt Pontificis M. mox de ejus filiorum, id eſt cæterorum ſacerdotum conſecratione hæc præcipit: *Poſtea filios ejus jubens accedere, indues eos tunicis: Et cingens eos balteo, Aharonem & filios ejus, alligabis eis tiaras, ut ſit eis ſacerdotium decreto perpetuo: ſic conſecraveris miniſterium Aharonis, & miniſterium filiorum ejus.* En conſecrationem utriuſque miniſterii. Sed ſolis Veſtibus uterque tam Pontifex, quam totus ſacerdotum grex, initiatus fuit. Sed ex hiſce omnibus manifeſto patet, quam neceſſariæ veſtes fuerint ad ſacerdotium, & abſque hiſce veſtibus neminem auſum fuiſſe ſacerdotio fungi.

XII. Sed ne unica quidem Veſtis deficere potuit. Si Pontifex M. ſeptem, aut alius ſacerdos tribus tantum Veſtibus, operatus fuiſſet, deficiente ſcilicet balteo, aut pileo, aut quavis alia, ſacrificium illegitimum fuiſſet; atque

que talis ſacerdos vocatus fuiſſet מחוסר בגדים *deficiens Veſtibus.* Hinc Magiſtri in ſacris ſuis Pandectis, vetant ejuſmodi ſacerdotem ſacra facere. Vide Maſſechet Sevachim. cap. II. halach. I. כל הזבחים שקבל דמן זר אונן טבול יום מחוסר בגדים פסל; *Omnia ſacrificia quorum ſanguinem ſuſcipit laicus, aut ſacerdos lugens, eodem die lavandus, aut qui veſtibus caret, illegitima ſunt.* Vides igitur מחוסר בגדים *Veſtibus carentem* eodem loco habendum, quo lugens, polutus, & ipſe laicus. Hæc autem verba מחוסר בגדים Bartenora ſic explicat: כהן הדיוט ששמש בפחות מארבעה בגדים וכהן גדול ששמש בפחות משמנה בגדים; *Sacerdos, qui ſacra facit in paucioribus quam quatuor veſtibus, & Pontifex qui pauciores habet quam octo veſtes.* Eodem modo locum iſtum etiam exponit Maimonides. Idem etiam repetit Halach. Kele Hammikd. cap. x. hal. IV. Hæc jam de genere & numero veſtium ſacrarum ſufficiant.

CAPUT III.

Veſtibus ſuperfluis Veſtitus, ſive יתר בגדים. *Parvulum ligamentum, Emplaſtrum. Veſtis id quod tres digitos longum, & totidem latum eſt. Hebræorum ſacerdotes nullas habuere Chirothecas. Fidei ſacra albo panno velatis manibus fiebant. Calceos nullos habuere ſacerdotes Hebr. Nudis pedibus in ſanctuario ſtandum erat. Supra nulla alia re. Morbi ſacerdotum. Varicoſus Haruſpex, & Varicoſus Centurio. Pontificis Maximi convivium decimo Tiſri. Præfectus ægrotorum. Medicus ſacerdotum. Plutarchi error de κοθόρνῳ Pontificis M. Hebræorum. Empedoclis calcei. Friſii, aut alterius ſculptoris error. Calcei in Templo laicis vetiti. Moſes jubetur calceos extrahere. Calcei Moſis quales? Suave inventum Spina ex quibus corona Chriſti. Vera ratio cur Moſi mandatum, calceos extrahere. Templi ſanctitas an congenita? Deſtructo templo locus ſanctus reputatur à Talmudicis. Adamus ibi altare ſtruxiſſe creditur. Eodemque loco Patriarchas ſacrificaſſe docent verpuli. Auguſtini ſententia de nudis pedibus. Morticinia. Calcei ex papyro.*

papyro Vſus Calceorum. Templum domus Dei, & Patris J. C. Chriſtus quomodo in Templo ſediſſe dicatur. Locus Matth. x. 9, 10. explicatus. Totus orbis templum Dei. Templum intrari cum baculo, calceo, crumena, pecunia, &c. Vetitum. Locus Marci x. 17. explicatus. Templum conſpui, & pedibus Templo pulverem inferri vetitum. ἐκτινάξειν τὸν κονιορτὸν Matth. x. 14. quid? Pulvis Idololatricus. Locus Geneſ. xviii. 4. explicatus. Calcei pretioſi veterum & Papæ. Calcei plerumque veſtes viles & ſordidæ. Calceos afferre, cuſtodire, ſolvere ſignum ſervitutis. Locus Lucæ iii. 16. explicatus. Nudis pedibus incedere, ſignum humilitatis & abjecti animi coram Deo. Tempore Jejunii, Decimo Tiſri, Tiſcha beaſ. In funeribus & luctu magno. Sabbathum quo ſenſu jejunium apud Hebræos. Juvenalis defenſus. Auguſti, Strabonis, Juſtini & aliorum error. Superſtitio veterum nudis pedibus contra erucas. Gentilium ſacerdotes calceati. Ægyptiorum ſacerdotum calcei papyracei. Phœnicum linei. Dialis ſacerdos & Flaviales crepidati. Habitus Domitiani. Athenienſium & Alexandrinorum ſacerdotum calcei albi. Phæcaſia. Gentilium ſacerdotes etiam diſcalceati. Herculis & Dianæ ſacerdotes nudis pedibus. Cretenſium, & apud Caſtabala quoque. Sic & Vates Cimbrorum. Pythagoræ ſymbolum. Nummi & marmora veterum. Mos calceos exuendi ante templum apud Turcas. Apud Indorum Bramines, ſive Brachmanes. Apud Pontificios. Lepida hiſtoriola de permixtis calceis Epiſcoporum quorundam ante ſacellum S. Crucis Romæ. Error Plutarchi de pelle Hinnuli Pontificis M. Hebræorum. Sacra Bacchi. Hiſtoria Juditha. de ſacco & cinere ſacerdotum. Ejuſmodi quid apud Joſephum. תפלין Phylacteria ſacerdotum. Capitis phylacteria ſacerdotibus licita. Manus phylacteria vetita. ציצית ſimbria. Longæ. Benzizith Hacciſſath quis? Locus Matthæi xxiii. 5. explicatus. μεγαλύνειν τὰ κράσπεδα quid? Fimbriæ an in Veſtibus ſacerdotum.

I. Manifeſtum igitur jam ſatis eſt, tria fuiſſe genera Veſtium ſacrarum, & quidem Pontificis M. numero octo, cæterorum autem ſacerdotum quatuor. Oſtendimus etiam adeo neceſſe fuiſſe, ſacerdotes omnibus hiſce Veſtibus indui, quum ſacerdotio fungebantur, ut ſine illis

lis ne quidem ſacerdotes dici potuerint, multo minus
t miniſterium peragerent, etiamſi vel unica tantum de-
iſſet. Sed quemadmodum tam Pontifici Max. quam
eliquis ſacerdotibus veſte aliqua carere vetitum erat,
a nec pluribus licuit uti inter miniſtrandum. Non
im defectus tantum, ſed & redundantia fuit prohibita.
iximus eum, qui pauciora veſtimenta habebat, dictum
iſſe מחוסר בגדים *veſtibus deficientem.* Sic is qui plu-
s induebat vocabatur יותר בגדים *redundans veſtibus.*
ed uterque à ſacris arcendus erat. Quemadmodum
im non licebat ſacerdoti miniſterium obire abſque
minalibus, aut balteo, aut quacunque alia veſte, ita
ohibitum ei fuit ad altare accedere cum duobus bal-
is, aut duabus tunicis, aut quovis alio veſtimento du-
ici. Hoc ſenſu interpretes & gloſſarum auctores ex-
icant Miſnam, quam modo capite præcedenti allega-
mus ex codice Sevachim, cap. 11. ubi dicitur vetitum
ſe, מחוסר בגדים *deficientem veſtibus*, ſanguinem ſuſci-
ere; nam idem etiam dictum volunt, ſi quis ſit יתר בגדים
ures habens veſtes. Sic enim Bartenora ad Miſnam il-
m. מחוסר בגדים inquit, כהן הדיוט ששמש בפחות מארבעה
בגדים וכהן גדול ששמש בפחות משמנה וכשם שמחו
פסו בגדים פסול כך מיותר בגדים *Deficiens veſtibus eſt*
erdos, qui operatur paucioribus quam quatuor veſtibus;
t Pontifex Max. quum operatur paucioribus octo. Et
emadmodum is qui veſtibus deficit illegitimus eſt, ſic & il-
qui plures habet. Idem etiam docet Maimonides, &
huc clarius: Kele Hammikd. cap. x. Halach. v.
כשם שמחוסר בגדים חייב מיתה ופוסל העבודה׳ כך הי
בגדים כגון שלבש שתי כתנות או שתי אבנ *Quemadmo-*
m is, qui veſtibus caret, reus mortis eſt, & miniſterium
gitimum reddit, ita & ille qui plures habet; veluti ſi ha-

F *beret;*

beret du as tunicas, aut duos balteos. Sed hæc omnia, cum Bartenora, tum Maimonides deſumpſerunt ex Maſſechet Sevachim cap. II. in Gemara fol. XVIII. b. לבש שני מכנסים שני אבנטים חסר אחת יתר אחת ועבר עבודתו פסולה: *Si quis induat duo feminalia, aut duos balteos, aut ſi deficiat veſtis, aut ſi plures habeat & miniſtret, miniſterium ejus illegitimum eſt.*

II. Adeo ſoliciti fuerunt verpuli, ne quis ſacerdotio fungeretur, pluribus veſtibus amictus, quam lex divina poſtulabat, ut etiam inter veſtes ſuperfluas, minutiſſima quæque reputare viderentur: qualia ſunt *emplaſtra*, *ligamenta* in digitis aut manu læſa, aut alibi. Ante omnia autem inter veſtes redundantes reputatur, quicquid eſt tres digitos longum & latum. quod dicunt אם היה בו שלש אצבעות על שלש אצבעות: Sic tradunt in Maſſechet Sevachim. cap. II. in Gemara fol. XVIII. b. loco modo citato: חסר אחת יתר אחת או שהיתה לו רטיה על מכת בשרו תחת בגדו: *Si unica* (ex veſtibus) *defuerit, redundaverit, aut ſi detur emplaſtrum ſuper vulnus ſub veſtibus.* id ſcilicet פסולה *illegitimum* erit. Et folio ſequenti a. תנן התם כהן שלקה באצבעו כורך עלי' גמי במקדש אבל לא במדינה ואם להוציא ממנה דם כאן וכאן אסור אמר רבי יהודה בריה דרבי חייא לא שנו אלא גמי אבל צילצול קטן הוי יתור בגדים ורבי יוחנן אמר לא אמרו יתור בגדים אלא במקום בגדים אבל שלא במקום בגדים לא הוי יתור וגו' *Alibi legimus; Sacerdos, qui digitum percuſſit, junco eum involvit, in ſanctuario, ſed non in Provincia. Si vero id fecerit ut ſanguinem educeret ubique illicitum fuerit. Dixit doctor Iehuda, filius doctoris Chajæ: hoc non traditur niſi de junco, ſed parvulum ligamentum eſt veſtis ſuperflua. Doctor Iohannes dicit; veſtis ſuperflua non dici poteſt niſi in loco veſtium; ſed quod non eſt in loco veſtium*

veſtium, non habetur pro veſte ſuperflua. Hæc eadem etiam docet Maimonides Halach. Kele Hammikd. cap. x. quæ forſan alibi allegabimus, ubi de rebus illis, quæ veſtes à carne ſeparare creduntur, quod vetitum putant. Notandum hic eſt, Gemaram & Maimonidem in locis hiſce docere, id quod non eſt in loco veſtis, non eſſe veſtem, quod vero eſt in loco veſtis, eſſe veſtem. Hinc quidem magiſtri concludunt, juncum, emplaſtrum, parvulum ligamentum, & filum inter veſtes & carnem pendens, non eſſe reputanda inter veſtes ſuperfluas, ſed inter res quæ veſtes à carne ſeparant. Quicquid ſit, apparet, nec ſecundum legem Dei, nec ſecundum ſententiam doctorum licitum fuiſſe ſacerdotibus, præter octo veſtes ſupra recenſitas, quicquam gerere, quod ullo modo pro veſte haberi poterat.

III. Chirothecas igitur nullas habuere, nam præterquam quod veſtes ſuperfluæ fuiſſent, ſeparationem feciſſent inter carnem & ſancta, quod æque vetitum fuit. Sed multo minus licebat illis calceos habere, ob eaſdem rationes, nec tibialia. Igitur veſtimenta manuum & pedum nulla habuere. Legimus tamen Flamines Fidei ſacra feciſſe tectis, & ad digitos involutis, manibus. Livius libro 1. cap. xxi. ubi de Religione Numæ: *Et ſoli Fidei ſolenne inſtituit. ad id ſacrarium flamines bigis, curru arcuato vehi juſſit, manuque ad digitos involuta rem divinam facere.* Et Servius Æn. lib. 1. ad hæc Virgilii: *Cana fides: quod ei albo panno involuta manu ſacrificatur, per quod oſtenditur, fidem debere eſſe ſecretam. unde & Horatius,*

Et albo rara fides colitur velata panno.

vide etiam ad librum vii. Sed de manibus non eſt quod multa dicamus, cum in eo nil fuerit peculiare ſacerdoti-

bus; vix enim ullum opus tectis manibus homines ſolent præſtare. Ita non eſt comparatum cum pedibus: plerique enim mortalium pedes tectos atque munitos, fere ubique locorum & in omnibus operibus, habere ſolent. Sed cum ſacerdotibus noſtris res ſeſe ita non habet; nam nudis pedibus omnia peragebant, à genibus enim, ubi feminalia finiebant, uſque ad calces nudis pedibus incedebant; niſi quod tunica pedes utcunque tecti fuerint, quamvis tamen inter miniſtrandum ad calces uſque non fuerint tecti, tunica enim ſurſum retracta balteo cingebatur, ut expeditiores in miniſterio eſſent, uti ad balteum demonſtrabimus. Igitur ubique locorum in Templo, in atrio & in ſanctuario, quum ſacra faciebant, ſuper pavimento ſemper nudis pedibus ſtandum erat; ita quidem, ut, ſi forte quis inter miniſtrandum ſtetiſſet, etiam ſuper veſtem aliquam aut aliud inſtrumentum, quod forte ibi jacebat, aut ſuper beſtiam, ut agnum, aut tale quid, immo vel ſuper pedes ſocii ſui, totum ſacrificium illegitimum fuiſſet. Sic enim docetur Codide Sevachim cap. II. miſna I. עומד על גבי כלים על גבי בהמה על גבי רגלי חבירו פסל: *Si quis ſteterit ſuper inſtrumenta, aut ſuper beſtiam, aut ſuper pedes alterius, illegitimum reddiderit ſacrificium.* Caph Nachat hujus traditionis rationem reddit: שצריך inquit, שלא יהיה דבר חוצץ בין רגליו לרצפה: *Quia neceſſe eſt ut nihil reperiatur quod pedes ſacerdotis à pavimento ſeparet.* Tenebantur igitur ſacerdotes עומדים על הרצפה *ſtare ſuper pavimento.* vide etiam Maimonidem Halach. ביאת המקדש cap. V. Halach. XVII: כל העוסק בעבודה מעבודת המקדש צריך שיהיה עומד על הרצפה ואם היה דבר חוצץ בינו ובין הקרקע כגון שעמד על גבי כלים או בהמה או על רגלי חבירו פסל: *Quicunque miniſterium Sanctuarii præſtat, tenetur in pavimento*

mento ſtare, ſi vero aliquid reperiatur quod eum à pavimento ſeparet; veluti ſi ſtet ſuper aliquo inſtrumento, aut beſtia, aut ſuper pedes alterius, ſacrificium illegitimum erit. Idem quoq; videtur docere Gregorius Nyſſenus Orat. 11. in Cantic: *volens hoc ipſum*, inquit, *pedi Sacerdotali cultus pulcherrimi loco eſſe, quod ab omni tegumento nudus ac immunis eſſet, quia ſcilicet iſtis in ſacro conſiſtendum pavimento.* Atque hinc præcipue cum etiam ob tenues tunicas, quibus leviter tantum veſtiebantur, ſæpiſſime in graves admodum dolores atque morbos incidebant ſacerdotes, quod ipſis etiam Ethnicorum ſacerdotibus accidiſſe docet Juvenales Satyra VI. ubi *Haruſpicem*, i.e. ſacerdotem (erant enim plerumque Sacerdotes Haruſpices; quod etiam de Hebræorum Pontifice aliquo modo dici poteſt) *varicoſum* vocat: cujus rei hanc rationem reddit vetus Scholiaſtes. *Multum ſtando*, inquit, *dum Deos, aut exta conſulit.* Huc fortaſſis etiam referri poteſt, quod habet Perſius Satyra V. de *varicoſis centurionibus*. Ob eandem cauſam Pontifex Max. decimo Tiſri die piaculari, quando in pace exierat è Sanctuario convivium dedit amicis, ut docet Miſna Maſſechet Joma cap. VII. ויום טוב היה עושה לאוהביו בשעת שיצא בשלום מן הקדש: Ideoque inter plurimos Templi præfectos, quos recenſet Codex *Schekalim cap.* V. *M.* I. & Maimonides *Kele Hammikdaſch cap.* VII. habuerunt quoque: ממונה על החולים *Præfectum ægrotorum*: id eſt Medicum quendam, aut talem, qui ſanitatis aliquam curam haberet. Sic enim habet Codex Schekalim cap. V. miſna I. ubi omnes præfectos templi recenſet, inter cæteros de hoc præfecto hæc tradit: בן אחיה אל חולי מעיים *Filius Achiæ conſtitutus erat, ut curam haberet eorum qui viſcerum dolore laborant.* Hunc locum optime explicat Bartenora his verbis: לפי

שהכהנים הולכים יחפים על הרצפה ואוכלין בשר הרבה ושותים מים היו מעיהן מתקלקלין וצריכין תמיד לרופא לומר להם זה הסם טוב למעים ׃ *Quia Sacerdotes ſemper diſcalceati incedunt ſuper pavimentum, multas carnes comedunt, & aquam bibunt, ſape viſcerum dolore laborant; Ideo neceſſe eſt, ut ſemper habeant medicum, qui illis dicat: hoc medicamentum bonum eſt viſceribus.* Eodem plane modo explicant Caph Nachat, & cæteræ gloſſæ. Eadem fere tradit Majmonides: Halach. Kele Hammikd. cap. VII. ſect. XIV. הכהנים מפני שהן עומדים על הרצפה תמיד ואוכלים בשר הרבה ואין עליהן בגדים בשעת העבודה אלא חלוק אחד הם חלין במעיהן· לפיכך מעמידין ממונה אחד שהיה מבק׳ אותן ומרפא כל תחלואיהן ועוסק בהן תמיד הוא ואנשיו שתחת ידו ׃ *Sacerdotes, quia perpetuo ſtabant ſuper pavimentum, & multas carnes commedebant, nec aliis veſtibus induti erant quam unica tantum tunica, ſæpius viſcerum dolore laborabant: Hanc ob cauſam præfectum aliquem conſtituebant, qui eos perſcrutaretur, eorumque morbis mederetur. Atque in hoc jugiter laborabat ipſe, cum illis, qui ei ſuberant.* Turpiſſime igitur deceptus eſt Plutarchus, libro IV. Sympoſiacôn, ſub finem libri, quemadmodum ſæpe ei accidit, ubi de rebus Hebræorum diſſerit. Docet enim ibi, Pontificem Hebræorum feſtis diebus κοθόρνοις ſacra feciſſe. Sed de hoc loco plura dicemus ſub finem hujus capitis. Decepit proculdubio magnum virum mos patrius. gentiles enim crediderunt Judæos Bacchum adoraſſe, in quo errore ipſe fuit Plutarchus, uti ex libro citato conſtat; Jam vero ſolenne erat Ethnicis Bacchi ſacra celebrare, æneis crepidis & cymbalis; Ejuſmodi calceamenta quoque habuit Empedocles ille Philoſophus, de quo Tertullianus, de pallio cap. IV.

Pro

Pro libertate pictoris etiam factum eſt, quod Friſius, ſive alius, in Tractatu Magii de Tintinabulis, Pontifici Hebræorum thymiamata facienti, appinxerit calceos. vide pag. XLV. Eadem alios pictores auſos fuiſſe, alibi etiam reperies.

IV. Sed non ſolis ſacerdotibus erat vetitum Templum ingredi cum calceis, at ipſis etiam laicis. Sic enim docet Miſna in Maſſechet Berachot. cap. IX. ubi non tantum Sacerdotibus, ſed omnibus Iſraëlitis præſcribitur officium circa loca ſacra, atque inter alia hæc habet Miſna ultima iſtius capitis: לא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשה קפנדריא ורקיקה : *Nullus intrabit montem Templi cum baculo, aut calceo, aut marſupio, aut pulvere ſuper pedes ſuos, nec brevioris viæ gratia, nec ſputo inquinabit illum.* Eadem fere verbotenus repetuntur in Gemara Bab. Jevamoth c. I. fol. VI. b. Et in Gemara Berachoth cap. citato fol. LXII. Hæc recitantur quoque à Maimonide Halach. Beth Habbechira cap. VII. additis tantum, quæ etiam leguntur in Gemara Berachot fol. LXII. unde Maimonides ea hauſit, his verbis: ובמעות הצרורין לו בסדינו *Et pecunia ligata in linteo.*

V. Fateor equidem expreſſis verbis calceos Sacerdotibus à Deo non prohiberi; ſed quoniam cum cæteris veſtibus non imperantur, & quia Deus claris verbis dixit: *hiſce veſtibus ſacerdotio fungentur mihi.* Exodi cap. XXVIII. verſ. IV. dubitandum non eſt, quin nullos omnino habuerint calceos; ita ut etiam ſilentio illo, de calceamentis conficiendis, revera vetitum fuerit ſacerdotibus ea facere, ac geſtare inter miniſtrandum. Rationem nihilominus quidam dare conantur hujus rei: Nempe quod Deus Moſi, rubum ardentem, ex quo eum compellavit,

pellavit, accedenti juſſerit calceamenta ſolvere: *Solve*, inquit, *calceamentum de pedibus tuis, quia locus in quo ſtas ſanctus eſt*, Exodi III. commate v. Idem mandatum quoque eſt Jehoſchuæ cap. v. verſu ultimo lib. Joſuæ, quum coram principe militiæ Domini ſtaret. Uterque igitur tam Moſes, quam Joſua juſſus eſt calceos extrahere, non tantum ſolvere, verbum enim שלל *ſpoliandi & extrahendi* ſignificationem habet, quum Deus eos alloquebatur. Qualeſnam fuerint illi calcei Moſis, & qua de cauſa Deus juſſerit eos exui, varia comminiſcuntur paſſim auctores, ſed pleraque vana & falſa. Dicere enim calceamenta Moſis fuiſſe ſtraminea, aut ex junco, aut ſparto, quales etiam fuerunt calcei paſtorum Ægyptiorum, inter quos Moſes numerari poterat, & ruſticorum apud Hiſpanos, & alibi, de quibus Plinius Hiſt. Nat. lib. XIX. cap. II. ideoque deponendos fuiſſe, ne forte igne, quem Moſes accedebat, conſumerentur, plane ridiculum eſt. Nec magis probare poſſum ingenioſum illud inventum, quod lepidiſſimus quidam, etſi doctiſſimus, ut eum vocat Balduinus de Calceo Antiquo cap. III. pro concione effutiit; calceos ſcilicet Moſis ex eodem junco compactos fuiſſe, ex quo poſtea Chriſti corona ſpinea facta eſt: ideoque juſſiſſe Deum Moſi, ut calceos exueret, *quod indignum videretur, ſervum pedibus calcare, quo ipſius dominus aliquando eſſet coronandus*. Spinoſum ſane plus ſatis eſt hoc commentum. Sic ſolent hi homines ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν. Cur ejuſmodi ſpinoſas rationes tam longe petere, cum ſacra Scriptura nos melius edoceat? Ob inſignem namque loci iſtius ſanctitatem Deus voluit id fieri. Exſertis enim verbis utrique, tam Moſi quam Joſuæ dicitur: כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא *Quia terra iſtius loci, in quo ſtas,*

ſancta

ſancta eſt. Non quod terra illa ſanctior fuerit, cæteris partibus terræ, eſt enim totius terræ una eademque materia, ejuſdem dignitatis & ſanctitatis, cum eundem Deum habeat Creatorem & dominum; *Tota enim terra Domini eſt, & tota plenitudo ejus. Pſalmo* XXIV. Sed ſancta dicitur terra illa in qua ſtabant Moſes & Joſua, ob ſingularem præſentiam Dei, qui ſanctiſſimus eſt, & qui in illis locis ſe manifeſtans, ſanctitatem ſuam certis quibuſdam operibus voluit declarare, ut non niſi cum timore & ſanctitate homines illum accederent: eodem plane modo, quo Tabernaculum, & Templum, & ſacra vaſa, & Sacerdotes, & Sabbatha, & Novilunia, & omnia quæ ad Dei cultum deſtinabantur, ſancta dicta erant. Nec fingenda nobis eſt ejuſmodi, qualem ſibi fingunt Judæi ſanctitatem Templi, quaſi Mons Moriah innatam aliquam haberet, præ cæteris locis totius univerſi, ſanctitatem: adeo etiam ut locus ille Templi ad hunc uſque diem ſanctus ſit, idem etiam honor ac reverentia ei debeatur, ac olim quum Templum adhuc illæſum ſteterat: ut ne hodie quidem ulli permiſſum ſit, per locum iſtum, in quo olim ſanctiſſimum illud ædificium ſteterat, ambulare cum calceis, aut baculo, aut pecunia, aut caput ibi detegere, aut ſcreare, ſpuere & ejuſmodi ſexcenta alia, quæ ſtante æde à magiſtris vetita erant. Hæc *credat Iudæus opella, non ego.* Dicunt nihilominus, ut ſunt audaculi, Codice Jebamoth. cap. 1. fol. 6. b. לא יכנס אדם
בהר הבית במקלו במנעל בפנדתו ובאבק שעל גבי רגליו ולא
יעשנו קפנדריא ורקיק׳ מק״ו ואין לי אלא בזמן שבית המקדש
קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מנין תלמוד לומר את שבתותי
תשמורו ומקדשי תיראו מה שמיר׳ האמור׳ בשבת לעולם אף מוריא
האמורה במקדש לעולם *Nemo intrabit montem ædis cum calceo, cum baculo, cum crumena, & cum cinere ſuper pedibus nec*

viæ brevioris cauſa, nec ſcreabit. Sed hoc mihi non videtur habere locum, niſi ſtante Templo, Templo deſtructo, quomodo id probabitur? Scriptura dicit: Sabbata mea cuſtodies, & Templum meum honorabis. (Lev. XIX.) *Sed quemadmodum id intelligendum eſt, de cuſtodia Sabbati in æternum, ſic etiam de reverentia Templi in æternum.* Hæc eadem docet Maim. in Beth Habbechira cap. VII. Halach. VII. & clarius quam Gemara. Nec mirum loco illi talem ſanctitatem quaſi congenitam aſcribi, cum in eo creatus fuerit (ſi diis placet,) Adamus, altare ibi ſtruxerit, in quo ſacrificaverit, quod etiam poſteris eodem fine inſerviebat, ut Caino, Hebeli, Noacho, Abrahamo, Davidi, Salomoni &c. donec tandem ibi Templum ædificatum fuerit à Salomone, de quibus vide R. Eliezer in Pirke cap. XXXI. & Maimon. Beth Habbechira cap. I. Hal. I. II. Et in More Nevochim par. III. cap. XLVI. Sed liræ, liræ, gerræ germanæ. Non tamen rejiciendam puto rationem, quam quidam dant viri docti, nempe Moſen juſſum fuiſſe calceamenta ſolvere, ut diſceret peccata & mentis inquinamenta eſſe rejicienda, & mortuis operibus renunciandum, ut eleganter D. Auguſtinus Serm. XLII. de ſanct. cap. VI. *Quid tam terra ſancta*, inquit, *quam Eccleſia? In illa ergo ſtemus & calceamenta ſolvamus, id eſt, mortuis operibus renunciemus.* Igitur ob loci ſanctitatem Deus calceos ſolvi voluit à Moſe & Joſua.

VI. Sed an ob eandem cauſſam Sacerdotibus quoque calcei prohibiti fuerint, merito quis dubitare poteſt, cum Scriptura id non doceat claris verbis. Sane de calceis, eorum ſignificatione, nudiſque pedibus varii varia fingunt, quæ jam non libet recenſere. Nil opus eſt ad *Tropologias*, *Allegorias*, & *Anagogias* recurrere, cum ſacræ Scripturæ ejuſmodi ſenſus non ſit attribuendus, niſi

ſi Spiritus Sanctus ipſe id indicet, quod ſæpius factum conſtat. Sacerdotibus calceos fuiſſe prohibitos, ideo quia ex cadaverum pellibus conſtabant, *quæ ſecundum legem immundæ haberi poterant*, quod videtur innuere Stukius de Conviviis cap. XXVII. lib. II. non probo, nam de pellibus cadaverum Hebræis non interdictum fuit, quod ſciam. Docet quidem Servius: *non licuiſſe Flaminca, nec calceos neque ſoleas morticinas habere*, ut obſervat Salmaſius in notis ſuis ad Tertullianum de Pallio. Sed hæc nihil plane ad pelles cadaverum, multo minus ad calceos Sacerdotum Hebræorum. Eadem lex de morticiniis, quæ Hebræorum Sacerdotibus, ipſis quoque laicis data fuit. Deinde ex alia materia quam ex corio calceos geſtare potuiſſent, veluti ex ligno, ſubere, lino aut papyro, ut Sacerdotes Ægyptiorum, ut Herodotus docet, & gentiles alii.

VII. Improbare tamen omnino non poſſum, rationem quam quidam reddunt: ſc. nullos fuiſſe calceos Sacerdotibus, ut in Templo moram, & abſtinentiam ab extraneis negotiis ſic imperatam ſcirent: quoniam domeſtica opera nudis pedibus, forenſia calceati curabant. Enimvero milites alioſque, qui rebus forenſibus operam dabant, calceatos, domi vero plerumque diſcalceatos, fuiſſe antiquos, ex Balduino, Nigronio, Salmaſio, aliiſque Auctoribus, qui de calceo tractarunt, conſtat. Quid? nonne & nos hodie, quam diu domi latitamus, ſive viri, ſive feminæ, diſcalceati ſolemus incedere, aut, ſi quid pedes munit, ſoleis, ſive mulleis, aut *Pantoufflis*, uti vocamus, quæ inter calceos hodie numerare non ſolemus, utimur; cum calceos induamus, quamprimum foras exſpaciamur. Cum vero Sacerdotes, quamdiu in Templo occupati erant, reputarentur domi eſſe, rem

patris cœleſtis, & ſanctæ iſtius familiæ, cujus *πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται*. *Tota patria nominatur in cælis & in terra.* Epheſ. cap. III. xv. curare, unde etiam Chriſtus, (quod obiter notare velim) quum in Templo ſedebat inter doctores (id eſt in porticu ſubdialis Iſraëlitarum, ut quidam id explicant, aut potius in Synagoga, quæ erat in ipſo circuitu Templi, ut poſtea clarius demonſtrabimus, nam in ipſo Templo ſedere non licebat) dixit: *ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναί με.* *Oportet me eſſe in iis quæ ſunt Patris mei*, id eſt, in ܒܝܬ ܐܒܝ *domo Patris mei*, ut optime id vertit Syrus, Lucæ II. XLIX calceos geſtare non debebant, ut nulli alii negotio intricati. Hinc non tantum calceos deponere jubentur, ſed & baculum, quo inter peregrinandum per vias uterentur; nec pecuniam, nec crumenam, aut linteum, quo pecuniam involverent ſecum ferre licebat; his enim uti ſolebant iter facientes, & ii qui negotiis urbanis inhærebant. unde etiam Chriſtus Matthæi x. verſ. IX. x. diſcipulis ſuis, poſtquam eos per totum terrarum orbem, ad prædicandum Euangelium, miſiſſet, vetuit more ſolito facere. *Μὴ κτήσησθε χρυσὸν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν. μὴ πήραν εἰς ὁδὸν, μηδὲ δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον.* *Ne poſſideatis aurum, neque argentum, neque æs in zonis veſtris, neque peram ad iter, neque duas tunicas, neque calceos, neque baculum.* Eodem igitur habitu eos accinctos voluit, quaſi ituros ad Templum rem divinam facturos; quia revera totus orbis, ſi officium ſpectes, iis quaſi domus Dei, atque ſanctiſſimum aliquod Templum fuit, prout ipſe Diogenes id olim agnovit, ad ſuperbientem & delicatulum iſtum juvenem Lacedæmonicum, de quo alibi apud Plutarchum. Ubique enim locorum ſupremi *δεσπότου* Chriſti, æternitatis Patris, rem faciebant.

faciebant. Hæc fortaſſis etiam cauſa fuit, ob quam verpulorum magiſtri tam expreſſe vetuerint populo, Templum ingredi : במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשה קפנדריא ולא במעות הצרורין לו בסדינו: *cum baculo, aut calceo, aut marſupio, aut pulvere ſuper pedes, nec compendii cauſa, nec cum pecunia ligata in linteo.* ut ſupra demonſtravimus paragrapho quarto: Ad quam traditionem etiam videtur reſpexiſſe ipſe Salvator apud Marcum cap. XI. commate XVI. Καὶ οὐκ ἤφιεν ἵνα τὶς διενέγκῃ σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ. *Et non permiſit inſtrumentum, aut vaſa per Templum deportari.* Sane non poſſum hic non animadvertere, quam appoſite, & quam ſcite Chriſtus, ſummus ille doctor, prohibuerit vaſa deportari per Templum, quemadmodum id à Marco notatur. Marcus poſtquam narraſſet verſu præcedenti. Jeſum ingreſſum in Templum cæpiſſe ejicere eos, qui vendebant & emebant ſancto illo in loco, menſaſque numulariorum, & cathedras vendentium ſubvertiſſe: mox addit; *& non permiſit inſtrumentum ullum per Templum deportari.* Vix dubito, quin Chriſtus exſertis verbis allegarit traditionem iſtam patrum, qua prohibentur intrare Templum cum *baculo*, aut *calceo*, aut *crumena*, aut *pecunia ligata in linteo.* Argumentum enim fecit Salvator ad hominem, ut cum Logicis loquar; nam quia ipſi tam ſevere prohibuerunt populo *montem Templi ingredi cum baculo, cum marſupio, aut cum pecunia in linteo*: nonne ſummæ impietatis fuit, eos ipſos videre in Templo *vendentes & ementes?* Nonne eadem lex multo magis prohibere debuiſſet *menſas numulariorum, & cathedras vendentium?* uſque adeo verum eſt, quod Chriſtus cæcis iſtis ducibus exprobrat, Matthæi cap. XXIII. verſ. XXIV. fuiſſe eos διϋλίζοντες τὸν κώνωπα, τὸν δὲ κάμηλον καταπίνοντες. Hic ve-

rus ſenſus eſt, mea opinione, iſtorum verborum: *καὶ οὐκ ἤφιεν ἵνα τὶς διενέγκῃ σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ*, quod eruditus lector mecum judicabit. Sed hæc in tranſitu dicta ſunto, è diverticulo in viam redeamus ad Sacerdotes noſtros diſcalceatos.

VIII. Quamvis igitur ſolum ſilentium de conficiendis calceis, ſufficiat ad diſcalceandos ſacerdotes noſtros, nec ulla alia lex data fuerit, quæ claris verbis calceamenta Sacerdotibus prohibuerit, non tamen vana erit conjectura, mea quidem ſententia, ſi quis dicat ob eaſdem rationes nudis pedibus operandum fuiſſe Sacerdotibus, ob quas & Moſes & Joſua juſſi ſunt calceos detrahere, quum coram Deo ſtabant: nempe ob inſignem loci ſanctitatem, aut potius ob ſingularem præſentiam Dei, qui ſanctiſſimus eſt, & omnia ſanctitate ſua replet. Et ſane, ſi iſta loca, in quibus ſtabant Moſes & Joſua, ſancta fuerunt reputata ob præſentiam Dei, quis non videt multo ſanctius fuiſſe Templum, cum Deus ibi præſentiam ſuam atque ſanctitatem anguſtiori modo manifeſtarit? Hinc ædes Dei בית המקדש *ſanctuarium* ſive *Ædes ſancta* vocantur. Quid? nonne in eodem Templo קדש הקדשים *ſanctum ſanctorum* fuit? Sane Hebræorum doctores hanc præcipuam dant rationem; quia ſcilicet Deus Moſi dixit: *Hic locus in quo ſtas ſanctus eſt.* Argumentantur igitur מקל וחמור uti loquuntur, *à minori ad majus.* Nempe quia locus in quo ſtabat Moſes ſanctus fuit, atque ideo calcei extrahendi erant: multo magis in Templo, quod multo ſanctius. Sic Gemara Babyl. ad hæc verba, capitis IX. Berachot fol. LXII. b. לא יכנס אדם להר הבית וכו׳ *Nemo ingredietur montem ædis* &c. probant calceis in Templo non fuiſſe utendum, eo quod Deus dixerit Moſi Exodi III. *ſolve calceamenta*

tua

tua de pedibus tuis. Addunt præterea vetitum ipſis fuiſſe, calceos in Templo geſtare, non vero in Synagoga, uti etiam vetitum fuit ſpuere aut ſcreare in Templo. Spuere vetitum fuiſſe ob contemptum, calceos vero ob mandatum; tandem ſic de calceo concludunt: ומה מנעל שאין בו דרך בזיון אמרה תורה של נעליך מעל רגלך *Sed quid cenſes de calceamentis, cum in iis nullus ſit contemptus? Dixit lex, ſolve calceamenta de pedibus tuis.*

IX. Sed propter eandem ſanctitatem loci vetitum fuit populo non tantum Templum ingredi cum calceis, ſed etiam Templum conſpuere, aut pulverem ſuper pedibus inferre; aut quicquam facere, quod contemptum ſignificare, aut munditiem minuere, aut ſancta polluere inter homines, & ſanctitati repugnare per legem cenſeretur. Hæc omnia ex locis ſæpius jam laudatis, ſatis conſtant; ibi enim non tantum iis prohibetur, montem ædis ingredi cum calceis, ſed etiam in Templo ſpuere, aut inferre pulverem ſuper pedibus. Jam vero ſpuere ſummum contemptum fuiſſe, apparet, vel ex ſolo ritu circa jus leviratus; cum in faciem recuſantis ſpueretur; unde etiam Chriſtus à petulantibus militibus conſpuitur. Hinc Gemarici ad Maſſechet Berachot fol. LXII. b. notant in Templo ſpuere vetitum illi fuiſſe שהיא דרך בזיו *quia eſt aliquis contemptus.* Et mox addit: שהיא מאוסה לפני מלך מלכי המלכים *quia eſt contemptus coram Rege Regum.* Pulverem vero ſuper pedibus immunditiem & contemptum quoque denotaſſe, præſertim apud Hebræos, vel inde conſtat, quod Chriſtus juſſerit, Apoſtolos, contra civitates & domos, quæ illorum ſermonem non eſſent recepturæ ſatis digne, *ἐκτινάξαι τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν. pulverem excutere de pedibus ſuis.* Mathæi cap. x. commate XIV. Ideo toties manus & pedes

pedes lavare tenebantur Sacerdotes. Non tamen ignoro moris fuiſſe apud Hebræos, ſollicite cavere, ne pulverem inferrent Templo ſuper pedibus: quia timebant ſcilicet, ne pulvis ſepulchri, aut ex Terra Ethnica & Idololatrica eſſet; ideo non tantum in Templum, ſed nequidem in totam terram Iſraëliticam inferendus erat. Prohibuerunt itaque Talmudici etiam olera è terra ethica inferi terræ Iſraëliticæ: Maſſechet Sanhedrin fol. xii. a. אין מביאין ירק מחוצה לארץ ורבותינו התירו מאי בינייהו אמר ר׳ ירמיה חוששין לגושיהן איכא בינייהו : *Non afferunt olera* (quæ ſunt) *extra terram in terram* (Iſraëlitarum) *Sed doctores noſtri id permiſerunt. Sed in quanam re differunt? dixit doctor Ieremiah, timent ne ſit gleba terra,* (pulvis) *inter olera iſta.* Hæc gloſſa ita exponit: חוששין לגושייהו שמא יביא עמה. מגוש ארץ העמים שמטמא באהל ויטמא טהרות של ארץ ישר׳ *Timentne afferetur cum eo* (id eſt olere) *gleba terra Ethnicorum, qua polluat tentorium, atque ita ne pollueretur mundities terra Iſraëlis.* Ejuſmodi quid reperitur in codice אהלות Et שבת, de quibus vide Thoſephoth ad hunc locum. Sed hæc omnia, meo judicio, deſumpta ſunt ex capite xviii. Geneſeos, commate iv. ubi Abraham tribus iſtis viris, qui ei apparuerunt in planitie Mamræ, dixit: *Sumetur jam parum aqua, inde lavate pedes veſtros.* Ad hæc verba obſervant Doctor Salomon Jarchi, & Baal Hatturim: Abrahamum timuiſſe viros iſtos Arabes, ideoque idololatras, fuiſſe, atque ſic eos rogaſſe, ut pedes lavarent, antequam tentorium ſuum intrarent, ne forte inferrent pulverem ſuper pedibus, cui ſeſe incurvaſſent, atque ſic ne Idololatriam aſportarent. Secus autem feciſſe Lot, quum illi apparuerunt duo angeli ad portam Sodomi, Geneſeos cap. xix. verſ. 11. rogavit enim eos ut pernoctarent ſecum, antequam pedes lava-

rent,

rent, quia eadem cura ſcilicet eum non ſollicitavit. Sic enim ſermocinatur Baal-Hatturim ורחצו רגליכם ב׳ במסירה הכא ואידך בהאי פרשתא גבי לוט׳ מהכא ילפינן שחשש לע״ז שלוט הקדים לינה לרחיצה ואברהם הקדים רחיצה ללינה שלמד שהיה חושש שמא ערביים הם ויכניסו עבודה זרה לתוך ביתו׃ *Hæc verba: Et lavate pedes veſtros, bis reperiuntur in Scriptura: hic atque alibi in hac ſectione, ubi de Lot ſermo ſit,* (Gen. xix.) *Ex hoc loco diſcimus timendam fuiſſe idololatriam, cum Lot ante ſollicitus fuerit de pernoctatione, quam de lotione. Sed Abraham curam habuit lotionis ante pernoctationem: unde diſcimus eum timuiſſe, ne eſſent Arabes, atq; idololatriam domui ſuæ inferrent.* Eadem fere reperies apud R. S. I. quem conſule. De hiſce etiam quædam reperies erudite obſervata à doctiſſimo Lichtfoetio, ad cap. x. Matthæi v. xiv.

X. Notandum etiam eſt calceamentum viliſſimum veſtimenti genus fuiſſe: Nam etſi alias veteres etiam luxum non mediocrem in calceis ponerent, plerumque tamen viles erant. Reperies ſane calceos aureos, argenteos, margaritis aliiſque gemmis diſtinctos, apud Curtium, Senecam, Plinium, Lampridium & alios Scriptores, immo & ſoleas aureas jumentorum, de quibus ſatis fuſe egit Balduinus de Calceo Antiquo cap. iv. qualia etiam ſunt calceamenta Imperatoris Diocletiani & Pontificis Romani. Pretioſiſſimi etiam fuerunt coloris, purpurei ſcilicet & coccinei, punicei & albi &c. Quid? inſignia etiam fuerunt calcei mullei triumphantium, & inſignis cultus priſcorum Regum Romanorum. Et noti ſunt calcei lunati, ſignum Senatoriæ dignitatis. Diebus feſtis, in honorem Deorum, Julius Cæſar, & alii, pretioſis calceis, etiam aliquando luxuriabant. Nihilominus tamen vix ullum veſtimenti genus fuit, quod vilius haberetur calceo, adeo etiam ut *immundiſſimam pedum tu-*

telam dixerit Tertullianus de pallio; ſcilicet cum ob pedum ſudorem odoremque, (quia in calceis pedes ſordidi olidique aura non exſpirante, ut quidam id explicant, quod tamen Salmaſius ineptiſſimum cenſet) tum ob pulveris & luti ſorditatem; unde Martialis:

Quam vetus à craſſa calceus udus aqua.

& Querolus non Plautinus:

Sume laneos cothurnos, ſemper refluos calceos,
Quos pluvia ſolvat, pulvis compleat,
Cœnum & ſudor glutinet.
Sume calceos humili fluxos tegmine,
Quos terra revocet, fraudet limus concolor.

Vide Salmaſii notas ad Pallium Tertull. Ad hæc etiam reſpexit Tertullianus de *cultu fœminarum cap.* VII. ubi mulierum luxum perſtringit his verbis: *Et in peronibus uniones emergere de luto cupiunt.* Nota quod dicat: *cupiunt de luto emergere*, quia perones ſive calcei plerumque in luto hærere ſolent. Ideo maximam partem ex craſſo corio, ligno & alia materia vili fiebant, vili ſane pretio, ut quatuor etiam denariis empta fuerint Philoſophorum phæcaſia, ut auctor eſt Seneca libro VII. de beneficiis, cap. XXI. ubi de quodam Pythagorico. Sane viliori pretio ullum veſtimentum apud Judæos conſtitiſſe, quam calceos, vix credebile eſt: ideo quæritur Deus apud prophetam Amoſum, quòd *egentem pari calceorum vendiderint, aut emerint*, quaſi homines viliſſimos, de lapide emptos, & nullius pretii, Amoſ. II. VI. & VIII. VI. Inde factum eſſe, ut alicui calceos afferre, aut ſolvere, aut extrahere, inter viliſſima miniſteria recenſeretur; ideoque moris fuit inter Judæos, cum aliquem ſervum emerint, non alia oppigneratione uti, ut conſtaret, eum jam in alterius domini poteſtatem migraſſe,

graſſe, quam ut ei (novo domino, aut emptori) calceos ſolveret ſervus aut indueret; adeo ut alicui calceamenta ſolvere, aut ligare, ſignificaret in ejus poteſtatem redactum, aut ejus ſervum eſſe. Hæc docet Gemara Babylonica. Maſſechet Kidduſchim, cap. I. fol. XXII. b.
עבר קטן כבהמה דמי תנו רבנן כיצר בחזקה התיר לו סנעלו
או והליך כליו אחריו לבית המרחץ הפשיטו הרחיצו סכו גרדו
הלבישו הנעילו הגביהו׃ *Parvus ſervus eſt veluti jumentum, tradunt Magiſtri noſtri. Quomodo poſſidetur ſervus apprehenſione? Si ſolvat* (emptori) *calceos, aut ſi portet aliquod inſtrumentum ad balneum, ſi veſtem illi extrahat, ſi eum lavet, ungat, fricet, ſi veſtiat eum, calceum induat, aut elevet.* Eadem docet etiam Maimonides in מכירה cap. II. Nullus dubito, quin Chriſtus ad hæc reſpexerit apud Lucam cap. III. verſ. XVI. *οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. Cujus*, nempe Chriſti, *non ſum dignus, ut ſolvam corrigiam calceorum.* Idem habes apud Marcum & Johannem: ſed apud Matth. cap. III. verſ. XI. reperies *ὑποδήματα βαστάσαι, calceos portare*, pro *λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων. Solvere corrigiam calceorum*; ſed ſenſus idem eſt. utrumque igitur idem ſignificat; ac ſi Johannes dixiſſet: *Non ſum dignus, ut ſim ſervus ejus.* Hic ſane genuinus ſenſus eſt hujus loci; nam quod quidam veterum, ut Gregorius, Auguſtinus & alii, id de incarnationis myſterio, aut prædicatione Euangelii explicare conati fuerint, hoc animadverſione vix dignum eſt. Viliſſimum igitur omnium veſtimentorum eſt calceus; Hoc etiam inde patet, quod calceos in aliquem projicere, ſit ſignum extremi contemptus. Hinc Pſalmo LX. verſ. X. *Super Edomæum projiciam calceum meum.* Id eſt, nihili eum facio, calceum meum ei projiciam, ut vili ſervo, quem mihi, ut domino ſuo curet, & cuſtodiet, at-

que ſic ſub poteſtate mea erit, ſervus, & ego ipſius dominus & herus ero.

XI. Hiſce addi poteſt, diſcalceatum incedere apud Hebræos, ſignum fuiſſe humilitatis, & abjectiſſimi animi coram Deo, cui miniſtrabant. Hinc non tantum ſacerdotes, ſed totus populus diſcalceatus incedebat diebus jejuniis, quod maxime obſervabant magno illo die expiationum, quem vocant יומא id eſt *diem*, *κατ' ἐξοχὴν*, vel etiam יום הכפורים *diem expiationum*, ut conſtat ex Maſſechet Joma cap. VIII. Idem etiam fiebat in *Tiſcha be Af.* de quo vide eorum *Minhagin*, id eſt ritus. In Germana editione hæc reperies: מן דארף קיין שויך אן טון Man darf kein ſchuh an thun. *Non licet calceis uti.* Vide Minhagin in תשע' באב fol. xxxv. b. de quo vide etiam Buxtorfii Synag. Jud. cap. xxx. Ad hæc videtur alluſiſſe Juvenalis Satyra VI. ubi de hoc Judæorum ritu, & fortaſſis de ipſa Berenice Regis Agrippæ ſorore, uti quidam exiſtimant, de qua Joſeph. de Bello Jud. l. II. cap. xv.

Obſervant ubi feſta mero pede Sabbata Reges.

Ergo nudo pede obſervant *Sabbata*, id eſt *jejunia*. præſertim diem expiationum, qui vocatur שבת שבתון, quaſi diceres, *Sabbatum quietis*. Levit. cap. XVI. quod velim criticos obſervaſſe, ne Juvenalem impoſterum inſcitiæ accuſarent, quaſi per Sabbata intellexiſſet, diem illum, qui ſingulis hebdomadibus recurrit, id eſt, diem Saturni, quo die ſane non jejunabant, nec etiam nudo pede incedebant, mallent enim, ſi ipſis facultas daretur, potius aurum eo die calcare quam corium, immo, pretioſioribus calceis uterentur, credo, quam ipſe Julius Cæſar, Popæa, Diocletianus, aut Papa R. cum ſit magnum מצוה *meritum*, hunc diem gula & veſtium luxu honorare. Auguſtum tamen, ut ex Suetonio conſtat, Strabonem

nem lib. XVI. & Juſtinum libro XXXVI. in illo errore fuiſſe, Judæos Sabbatum, id eſt, ſeptimum diem obſervaſſe, ut diem jejunii, certum eſt. Alii inter Ethnicos de ritibus Judæorum melius edocti fuerunt. Hoc feciſſe in luctu & diebus jejunii creduntur, ad exemplum Davidis, II Sam. cap. XV. ubi eum, in magno mœrore, legimus *aſcendiſſe per montem olivarum, flentem, capite operto, & diſcalceatum.* Idem etiam obſervarunt in funeribus, ubi diſcalceari oportere lugentes ob mortuum diſcimus, prout id ſatis fuſe docet Buxtorfius in Synag. Judaica cap. XLIX. quæ doctiſſimus vir hauſit, cum ex aliis ritualibus, tum ex Maſſechet Semachot. Sic enim cap. I. אין קורעין ואין חולצין וכו׳ עד שעת שימות *Non lacerabunt veſtes, nec calceos extrahent antequam obierit.* Et in Minhagin Germanicis *Hilchot Avaloth*, hæc quoque leges: ווען דער מת נוך ניט צו קבורה איז קומן טאר דער אבל ניט דיא שויך אויש טון: wen der Meth noch nit zu Keburah is kommen tar der abel nit die ſchuch auß tun. *Non opus eſt ut lugens calceos exuat, antequam mortuus ad ſepulturam delatus fuerit.* Et hoc obſervatum fuiſſe jam à temporibus Prophetarum, patet ex Ezechiele cap. XXIV. verſ. XVII. *clamare deſiſte, mortuorum luctum ne facito; tiaram tuam alliga tibi: & calceos tuos apponito pedibus tuis.* Ergo in mortuorum luctu *calceos induebant*, in lætitia ſecus fiebat. Id ipſum etiam obſervatum fuiſſe à Romanis, ut in funeribus nudis pedibus incederent, teſtatur Suetonius, in vita Auguſti cap. C. *Reliquias legerunt primores equeſtris ordinis, tunicati & diſcincti pedibuſque nudis, ac in Mauſoleo condiderunt.* Sed in publicis calamitatibus gentiles nudis pedibus ſolitos fuiſſe incedere, docet Tertullianus: *cum ſtupet cælum & aret annus, nudipedalia denunciantur.* Et Juvenalis Satyra VI.

 —inde

——*inde ſuperbi*
Totum regis agrum, nuda ac tremebunda cruentis
Erepet genibus.

Memoranda eſt etiam ſuperſtitio, de qua Plinius libro XVIII. *Privatim autem contra erucas ambiri arbores ſingulas, à muliere incitati menſis nudis pedibus recincta.* Hunc ritum gentiles didiciſſe à Moſe ſcribit Juſtinus in *Apologia ſecunda.* Vide Caſaubonum ad Suetonium in vita Aug. cap. c. Nudis pedibus & hodie videre eſt, Judæos currere ad Synagogam die piaculari, decimo *Tiſri*, & die *Tiſcha beaf*, aut laneis vel lineis ſoccis.

XI. Apud gentiles Sacerdotes & ſacrificantes, aliquando calceati, aliquando diſcalceati ſacrificabant. Sæpiſſime calceatos ſacra feciſſe, manifeſtum eſt. Sacerdotes apud Ægyptios geſtaſſe ὑποδήματα βύβλινα *calceos papyraceos*, teſtatur Herodotus. libro II. cap. VII. Phœnicum Sacerdotes *lineos* habuere, auctore Herodiano, libro V. ubi de quodam ſacrificio cap. XIII. τὰ δὲ σπλάγχνα τῶν ἱερουργηθέντων, τά τε ἀρώματα ἐν χρυσοῖς σκεύεσιν ὑπὲρ κεφαλῆς, οὐκ οἰκέται δέ τινες, ἢ εὐτελεῖς ἄνθρωποι τῶν στρατοπέδων, καὶ οἱ ἐν ταῖς μεγίσταις πράξεσιν: ἀνεζωσμένοι οἱ μὲν χιτῶνας ποδήρεις καὶ χειριδωτοὺς, νόμῳ Φοινίκων, ἐν μέσῳ φέροντες μίαν πορφύραν: ὑποδήμασί τε λίνου πεποιημένοις ἐχρῶντο, ὥσπερ οἱ κατ' ἐκεῖνα τὰ χωρία προφητεύοντες. *Exta vero victimarum, & aromata, vaſis aureis capiti impoſita, geſtabant; Non quidem famuli aliqui, ſed primi inter milites, & ii qui rebus maximis incumbebant: Induti tunica talari & manuleata, Phœnicum more,* (quæ verba νόμῳ Φοινικῶν, doctiſſimus Politianus non expreſſit) *unamque in medio purpuram ferentes; lineis autem calceamentis utebantur, ut vates in illis regionibus ſolent.* Dialis Sacerdos & Flaviales crepidati erant: eodem ſcilicet habitu quo Domitianus

tianus amicti, teſte Suetonio in vita Domitiani, cap. IV. *Certamini*, ait, *præſedit crepidatus, purpureaque amictus toga Germanica, capite geſtans coronam auream cum effigie Iovis, ac Iunonis, Minervaeque: aſſidentibus Diali ſacerdote & collegio Flavialium pari habitu: niſi quod illorum coronis inerat & ipſius imago.* Larenſium Pontificem calceatum tradit Athenæus libro VII. ἐσθῆτάς τε, inquit, ἔχομεν καὶ ὑποδέσεις ἀτελεῖς. Appianus de bello civili, libro V. docet: Athenienſium & Alexandrinorum Sacerdotes calceamenta alba geſtaſſe, quæ phæcaſia vocabant. Καὶ στολὴν εἶχε, loquitur de Antonio, τετράγωνον Ἑλληνικὴν ἀντὶ τῆς πατρίου, καὶ ὑπόδημα ἦν αὐτῷ λευκὸν Ἀττικὸν, ᾧ καὶ Ἀθηναίων ἔχουσιν ἱερεῖς καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ καλοῦσι φαικάσιον. *Habuit autem ſtolam quadratam græcanicam, pro patria, & calceum induit album Atticum, quibus Athenienſium & Alexandrinorum ſacerdotes utuntur, & quos phacaſia vocant.* Sed phæcaſia calceamenta fuiſſe Philoſophorum & Sacerdotum, jam diu demonſtratum eſt à doctiſſimo Balduino, de calceo, cap. XIX. Sed plurimos Sacerdotes & ſacrificantes reperies in nummis antiquis calceatos: ut in nummis Heliogabali, aut potius Algabali, Antonii Pii, Aurelii & aliorum. vide Choulium de Religione antiquorum Romanorum pag. LXXVII. & CCXVII. & CCLXXIX. Et in marmore Romæ repertum, apud eundem pag. CCXCVIII. Ejuſmodi ſacrificulum calceatum vide apud Ferrarium, de Re veſt. lib. I. cap. X.

XII. Sed quamvis plurimum calceati, ſæpiſſime tamen diſcalceati, operabantur gentilium Sacerdotes. Silius Italicus de Bello Punico libro III. Herculis ſacerdotem nudis pedibus introducit. Sic enim de toto illius veſtitu:

——nec diſcolor ulli

Ante

Ante aras cultus; velantur corpora lino,
Et Peluſiaco præfulget ſtamine vertex.
Diſcinctis mos thura dare, atque è lege parentum.
Sacrificam lato veſtem diſtinguere clavo.
Pes nudus, tonſæque comæ, caſtumque cubile,
In reſtincta focis ſervant altaria flamma.

Sane virgines veſtales nudis pedibus ſacrificaſſe patet ex Floro, libro I. cap. XIII. ubi narrans ob Gallos imminens periculum, inter alia autem hæc habet: *virgines ſimul ex ſacerdotio Veſtæ, nudo pede fugientia ſacra comitantur.* Sic Ovidius libro VI. Faſtor: tradit, matronas Romanas ædes veſtæ Deæ nudis pedibus adiiſſe.

Huc pede matronam nudo deſcendere vidi.

Tales quoque fuiſſe poſtea Auguſtales, patet ex nummo Caligulæ æneo Choulii pag. CCLXVIII. Dianæ ſacra nudis pedibus facta fuiſſe, colligere quis poteſt ex Solino Polyhiſtore cap. XVII. *Cretes*, inquit, *Dianam religioſiſſime venerantur*, Βριτομάρτιν *gentiliter nominantes, quod ſermone noſtro ſonat virginem dulcem. AEdem numinis præterquam nudus veſtigia nullus licito ingreditur.* De iiſdem Dianæ ſacerdotibus calceatis mentionem quoque facit Strabo libro XII. Ἐν τοῖς Καςαβάλοις, inquit, ἐςὶ τὸ τῆς Περασίας Ἀρτέμιδος ἱερὸν, ὅπου φασὶ τὰς ἱερείας γυμνοῖς τοῖς ποσὶ δι' ἀνθρακιᾶς βαδίζειν ἀπαθεῖς. *Apud Caſtabala Paraſia Dianæ fanum eſt, ubi narrant ſacrificulas nudis pedibus, per prunas ambulare, illæſas.* ubi notandum eſt: interpretem Latinum, non ſatis mentem auctoris aſſequutum fuiſſe, quum dicit, *illæſis pedibus* tantum, non vero *nudis pedibus*, quod tamen textus Græcus, & religio Dianæ poſtulat. Idem Strabo lib. VII. loquitur etiam de mulierculis quibuſdam vatibus canis, apud Cimbros, quæ caſtra ſequebantur, ζῶσμα χαλκοῦν ἔχουσαι γυμνόποδες. *Cinctu*

areo

areo & diſcalceata. Notatur etiam Triumphales coronatos & nudis pedibus ſacra feciſſe. Nihil jam addam de nudipedalibus. Notiſſimum etiam eſt Symbolum illud Pythagoræ: ἀνυπόδητος θύε καὶ προσκύνει. *Diſcalceatus ſacrifica & adora.* vide Jamblichium de vita Pythagoræ, Symbol. III. Hoc ſibi etiam vult Prudentius, Periſteph. hym. XIV.

Nudare plantas ante carpentum ſcio
Procères togatos matris Ideæ ſacris, &c.

In antiquis marmoribus atque nummis reperies etiam multos popas, & ſacerdotes quoſdam, imo genios & Deos, toto corpore nudos, de quibus capite primo egimus, alios etiam nudis pedibus tantum; veluti Claudii, Marci Antonii, Domitiani, in Græco Hadriani, Veſpaſiani, Juliæ piæ, Clodii, Fauſtinæ & aliorum. Vide Choulium de Relig. Antiquorum Rom. pag. CLXIV. & CLII. CCXXXV. & CCXXXVII. & CCLXXXIV. vide etiam marmora apud eundem pag. CCLXXXIII. CCCI. CCCXII. CCCXV. CCCXXIV. CCCXXVI. CCCXXIX. & alibi. Sed & multi alii diſcalceati erant, quemadmodum veneficæ in ſacris magicis, quæ altero pede nudæ erant. Virgilius Æneid. lib. IV.

Vnum exuta pedem vinclis in veſte recincta.

Et Ovidius Metam. Lib. VII. ubi de Medea.

Tectis egreditur veſtes induta recinctas,
Nuda pedem, nudos humeros infuſa capillos.

Et Seneca de eadem Medea, in Medea. Act. IV. ſc. II.

Tibi more gentis vinculo ſolvens comam,
Secreto nudo nemora luſtravi pede.

De hiſce plura vide apud Balduinum de Calceo Antiquo.

XII. Igitur non ſolum Hebræorum ſacerdotes nu-

dis pedibus ſacra faciebant in Templo, ob inſignem loci ſanctitatem, ſed ne quidem laicis calceatis templum ingredi licuit. Atque id ipſum etiam obſervatum fuit apud gentiles, eadem de cauſa. Quid? apud Turcas crimen eſſet morte piandum, propter eandem ſanctitatem, ſi diis placet, loci. Vide Georg. Douſæ Iter Conſtantinop. pag. xxxvi. ubi ſemet ipſum calceos extrahere coactum fuiſſe, ante Templum Sophiæ, ut intrare ipſi liceret, fatetur. Ipſi etiam Brachmanes apud Indos eadem ſuperſtitione hodie laborare, docet Rogerius, olim paſtor Societatis Indiæ apud iſtos populos, in libro ſane non contemnendo, quem de Braminum, aut Brachmanum ritibus & Relig. conſcripſit. Narrat enim eos *pagoda*, id eſt, Templa aut Deorum ſuorum delubra non ingredi, niſi detractis calceis ob ſanctitatem. Libro ii. cap. x. Sed quis neſcit id ipſum, ad hunc uſque diem, aliquando obſervari in Eccleſia Romana? Hinc non tantum maxima pars monachorum nudis pedibus, aut unica tantum ſolea pedibus aligata, incedunt, nec vulgus ſolum in ſacris publicis, quas proceſſiones vocant, calceos negligunt, ſed ipſi etiam Epiſcopi & antiſtites calceos exuere tenentur, ſi cum Pontifice R. ſacellum ad adorandam crucem intrare velint. Sane non poſſum hic ſilentio præterire, quod hoc ipſo die iv. Cal. Mai. anni cIↃ IↃ cLxxi legi, in publicis Relationibus Harlemenſibus. Narratur ibi, die Veneris ante feſtum Paſchatis, Epiſcopos, qui Romæ erant, cum Pontifice ſacellum intraſſe, ut crucem, patrio ritu, venerarentur, relictis Epiſcoporum calceis ante fores ſacelli: proculdubio, quia locus ſanctus reputabatur. Sed de calcelo ſatis.

XIII. Inter veſtes ſuperfluas, poſſumus etiam numerare, quæ Pontifici Hebræorum falſa attribuit Plutarchus,

tarchus, loco ſupra jam à nobis laudato, lib. IV. Sympoſiacon; ubi, præter calceos, ſive cothurnos, docet eum tectum fuiſſe pelle hinnuli auro contecta. Nam ut probaret Judæos Baccho ſacrificaſſe, ſic ſermocinatur: πρῶτον μὲν ὁ ἀρχιερεὺς ἐλέγχει, μιτροφόρος τε προϊὼν ἐν ταῖς ἑορταῖς, καὶ νεβρίδα χρυσόπαστον ἐνημμένος, χιτῶνα δὲ ποδήρη φορῶν καὶ κοθόρνους. κώδωνες δὲ πολλοὶ κατακρέμανται τῆς ἐσθῆτος, ὑποκομποῦντες ἐν τῷ βαδίζειν (ὡς καὶ παρ' ἡμῖν ψόφοις χρῶνται περὶ τὰ νυκτέλια) καὶ χαλκοκρότους τὰς τοῦ θεοῦ τιθήνας προσαγορεύουσι. καὶ ὁ δεικνύμενος ἐν τοῖς ἐναντίοις τοῦ μετεώρου θύρσος ἐντετυπωμένος καὶ τύμπανα. ταῦτα γὰρ οὐδενὶ δήπουθεν ἄλλῳ θεῷ ἢ Διονύσῳ προσήκειν. *Primum enim hoc arguit Pontifex, qui diebus feſtis mitratus ingreditur, hinnuli pellem auro contectam indutus, tunicamque talarem & cothurnos geſtans. Præterea multa tintinnabula dependent de veſte, quæ inter ambulandum ſtrepitum edunt, ut & apud nos. Sonitibus autem nunc utuntur in ſacrificiis, & æratas Dei nutrices appellant, monſtraturque in adverſis ſublimi thyrſus expreſſus, & tympana, quæ ſane non alii Deo, quam Baccho conveniunt.* En totum fere veſtitum Pontificis noſtri, ſecundum Plutarchum. Baccho quidem omnia conveniunt iſta, ut optime ipſe teſtatur. Sed peſſime deceptus eſt magnus vir, religionis Hebræorum minime intelligens, Deus enim ipſi ſtatuta ſua non revelavit, ut populo ſuo electo ſoli, Pſalmo CXLVII. Duo igitur veſtimenta Pontifici M. attribuit, quæ ille tamen nunquam gerebat. *crepidas*, ſive *cothurnos*; & *pellem hinnuli*. De cothurnis ſupra. Figmentum fuiſſe ſatis apparet, cum ſacerdotes noſtri nullum calceamenti genus habuerint. De pelle hinnuli idem plane judicandum eſt. Nam ex falſiſſimo præjudicio Pontifici utrumque adſcribit: Putavit enim Hebræos Baccho ſacrificaſſe, iiſdemque ritibus, quibus ipſi

Ethnici ſolebant, ideoque ipſe addit: *ὡς καὶ παρ' ἡμῖν*: *ut & apud nos*. Moris etiam fuiſſe, Bacchum & Bacchantes pelle hinnuli veſtitos, certum eſt. Hinc ipſe Bacchus Νεβρώδης, id eſt, *pelle hinnuli veſtitus*, vocatur, in veter. Epigram. εἰς Βάκχον, ubi fere omnia epitheta ejus recenſentur. Et in Orphei hymnis vocatur, νεβριδόστολος. vide τελεστηρικοῦ θυμίαμα ἀρώματα. Nec prætereundum veteres Hebræorum pellibus veſtitos fuiſſe, uti teſtatur Apoſtolus Epiſtola ad Hebræos cap. XI. forſan antiquiſſimus ille mos Plutarchum in errorem induxit. Miſeri enim illi Ethnici, religionis Hebræorum non valde periti, fortaſſis colligebant eorum etiam Sacerdotes ejuſmodi pellibus indutos ſacra feciſſe. Interim Plutarchus hic verba facit non de quavis pelle hinnuli, aut Leopardi, ut in ſacris Bacchi fieri ſolebat, ſed de pelle χρυσοπάστῳ *auro tecta*.

XIV. Interim circa hunc numerum veſtium non tantum gentiles errarunt, ſed ipſi quoque Judæi, ſi tamen Judæi fuerunt, qui hiſtoriam Judithæ concinnarunt. Legimus igitur capite IV. verſ. IX. & XVI. XVII. *Et Iojakim Sacerdos magnus, omneſque qui aſtabant coram Domino Sacerdotes, & qui miniſtrabant Domino, ciliciis accincti lumbos ſuos offerrent holocauſtum juge, & vota, & voluntaria dona populi. Et verſante cinere ſuper cidares ipſorum inclamarent Dominum omnibus viribus, ut benigne reſpiceret in totam domum Iſraëlis.* Sed quam ſuſpecta ſit hiſtoria iſta, doctis notum eſt. Miror ſane, ſi non omnia illa à Græculo quodam, rerum Hebræarum neſcio, prolata fuerint. Hebræi ejuſmodi exempla omnia ignorant. Et præterquam quod inquinamenta cinerum cum ſanctitate & munditie ſacerdotii, templique non conveniunt, ſaccus apud eos eſſet יתר בגדים *redundantia veſtium*.

ſtium. Si tamen hæc vera eſt hiſtoria, non fabularis Philoſophia, quod multo veriſimilius, id tum factum fuit proculdubio præter morem in ſumma calamitate, & fortaſſis expreſſo mandato Dei, quemadmodum ejuſmodi quid factum eſt, à Pontifice M. Jaddo, ſive Symeone Juſto, tempore Alexandri Magni, de quo infra plura dicemus, ubi de veſtibus ſacris extra templum diſſeremus. Reperio tamen apud Joſephum hiſtoriam, quæ non multum à Judithæ diſcrepat. Libro 11. de bello Judaico cap. xv. ubi legimus Pontificem M. & reliquos Sacerdotes, poſtquam omnia tentaſſent, ut Judæos moverent, militibus Cæſarea venientibus, obviam ut irent, prout Florus id poſtulavit, quo tandem à furore ac ſævitia deſiſteret, tandem, ubi viderunt ſe nihil profeciſſe, ſparſis cineribus capitibus, & pectora, diſruptis veſtibus, nuda monſtraſſe. Τοὺς δὲ, inquit, ἀρχιερεῖς αὐτοὺς ἦν ἰδεῖν καταμωμένους μὲν τῆς κεφαλῆς κόνιν, γυμνοὺς δὲ τὰ στέρνα τῶν ἐσθήτων περιερρηγμένων. *Erat autem videre ipſos principes ſacerdotum, ſparſis cinere capitibus, & laceratis veſtibus pectora nuda oſtendere.* Hæc in ipſo Templo facta eſſe, ex antecedentibus ſatis liquido conſtat. Sacerdotes enim εἰς τὸ ἱερὸν τὴν πληθὺν συναγαγόντες, *multitudine in Templo convocata* hæc fecerunt. *Omnes etiam Sacerdotes, omneſque Levitæ ſacra vaſa proferentes ornatumque Templi* (Græce καὶ τὸν κόσμον ἐν ᾧ λειτουργεῖν ἔθος, id eſt, *veſtes* in quibus fiebat עבודה λειτουργία miniſterium) *citharistæ etiam & cantores cum Muſicis organis procidebant ante multitudinem, ut illum Templi honorem cuſtoditum eſſe vellent, neque ad direptionem vaſorum ſacrorum Romanos contumeliis incitarent.*

XV. Cæterum etſi magiſtri noſtri ſolicite admodum caverint, ne ſacerdos יתר בגדים eſſet, id eſt, plures haberet veſtes quam lex permiſit, docent nihilominus eos

etiam inter miniſtrandum הפלין ſive phylacteria geſtaſſe, quemadmodum & ipſi laici. Nota ſunt verba Moſis Exodi c. XIII. verſ. XVI. והיה לאות על ירכה ולטוטפות בין עיניך׃ *Et erit pro ſigno ſuper manu tua, & pro totaphoth inter oculos tuos.* Et Deuter. cap. VI. VIII. וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך׃ *Et ligabis ea pro ſigno ad manum tuam, & erunt pro totaphoth inter oculos tuos.* Nolo jam operoſe diſputare de ſignificatione vocis *Totaphoth.* utrum ſignificet ἀσάλευτα ut volunt ſeniores; an *mobilia* ut potius velle videtur vulgatus. An *conſpicilla*, an *frontalia* ut alii. Dicam tantum Talmudicos, ut ſunt ingenioſi, phylacteria inde expiſcatos eſſe. Quatuor ſcilicet ſchedulas, quibus inſcriptæ ſunt ſectiones quædam, ſive verſiculi ex libris Moſis, quas quatuor cellulis coreaceis includunt, inſtar amuleti, (unde etiam in Gemara Schabath, c. I. fol. LIV. b. dicuntur *totaphoth* חוסרתא דקטפיתא *alligamenta ad abſcindendum*, ſc. periculum ab hoſte, vel invido, quomodo etiam tradunt recutiti, neceſſe eſſe ut phylacteria in precibus adhibeantur, בשביל להבריח את המזיקין׃ *ad fugandos nocentes.* Tal. Hieroſ. fol. II.) ex hac voce probari putant. Dicunt enim טט in Kaſpſe ſignificare *duo*, & פת in Aphrica totidem ut טטפת ſit quaſi *duo duo*, aut *bis duo*, id eſt *quatuor*, ob quatuor ſchedulas. Duo etiam habent phylacteria, quorum quædam manui ſiniſtræ, quædam vero fronti alligant, ideo quia dicitur: erunt pro ſignis *ſuper manu*, & *inter oculos.* Chaldæus תפלין habet. unde & hodie non aliter vocantur à Judæis. Diſtinguunt igitur inter הפלין של *phylacteria manus*, & תפילין של ראש *phylacteria capitis.* illa manui ſiniſtræ, ut diximus, hæc fronti applicari. vide Menachoth: fol. XXXIV. b. & R. S. J. ad Exodi cap. XIII. & Deut. VI. Et Buxtorfii Lexicon, ad vocem

טטפות

טטפות. Ex hiſce locis igitur ſibi fabricarunt (quo jure qua injuria, jam non diſquiro) ejuſmodi amuleta, quæ teneantur manui & capiti alligare, Sacerdotes, Levitæ & Iſraëlitæ, de quo vide etiam Toſephoth ad Gemaram cap. VI. Schabath. Hiſce hodie non utuntur, niſi quando ſtatas ſuas preces deblaterant; ſed olim ſanctiores ſemper fronti annexa habuere, ideo magno faſtu atque ſuperbia iis ornati in publicum exſpatiabantur, quo exactiores legis & traditionum obſervatores à vulgo haberentur. Quod jam inde à Chriſti temporibus obſervatum fuiſſe à Scribis & Pharizæis, ex Euangelio Matth. cap. XXIII. v. conſtat, quam ſuperſtitionem & hypocriſin etiam ipſe Salvator iis exprobravit his verbis: *πλατύνουσι τὰ φυλακτήρια αὐτῶν.* Tradunt igitur Doctores noſtri, Sacerdotes potuiſſe etiam inter miniſtrandum fronti applicare ejuſmodi phylacteria תפלין של ראש. Sed non תפלין של יד *phylacteria manus*, quia manibus operandum erat. Sed tunc phylacteria res ſanctas à manibus ſeparaſſent, cum tamen nulla חציצה *ſeparatio* eſſe debuerit inter ſacerdotis carnem & ſancta. De his vide Gemaram Babyl. Maſſechet Sevachim, cap. II, fol. XIX. ubi docent ſacerdotem liberum eſſe à phylacteriis, id eſt, poſſe eum illa gerere tempore miniſterii, ſi velit, exceptis tamen phylacteriis manus, quæ tunc neceſſario tenetur deponere propter ſeparationem, tandem ſic concludunt: מאי שנא דיד דכתב ילבש על בשרו שלא יהא דבר חוצץ בינו לבשרו דראש נמי כתיב ושמת המצנפת על ראשו תנא שערו היה נר' בין ציץ למצנפת ששם מניחין תפלין: *Sed quid manus differt?* (à capite) *quia ſcriptum eſt:* Et veſtiet ſuper carnem ſuam. Lev. cap. VI. & Exodi XXIX. *Ne quid ſepararet veſtes à carne. Sed de capite etiam dictum eſt:* Et pones cidarim ſuper caput ejus. *Docent capillos*

Ponti-

Pontificis conſpici inter laminam & cidarim, ubi ponunt phylacteria. Hinc etiam Maimonides Halach. Kele Hammikdaſch. cap. x. vi. אין הכהן יכול לעבוד בתפלין של יד שהרי חוצצת׳ אבל של ראש אינה חוצצת׳ ואם רצה להניחם בשעת העבודה מניח׃ *Pontifici non licet miniſterium peragere cum phylacteriis manus, quia daretur ſeparatio. Sed capitis phylacteria non ſeparant, ideo, ſi ea applicare fronti voluerit, tempore miniſterii, licitum erit.* Et Halach. Thephillin cap. iv. Hal. xiii. כהנים בשעת העבודה והלוים בשעת שאומרים השיר על הדוכן וישראל בשעה שעומדים במקדש פטורין מן התפלה ומן התפלין׃ *Sacerdotes tempore miniſterii, & Levitæ quum recitant canticum è ſuggeſtu, & Iſraëlitæ quando ſtant in ſanctuario, liberi ſunt à precatione & à phylacteriis.* Quomodo Pontifex phylacteria fronti alligaverit, infra docebimus, ubi de lamina aurea & cidari verba faciemus.

XVI. Hebræorum doctores fere ſemper eodem loco habent ציצית *peniculamenta*, quo phylacteria. Ideoque Sacerdotes ea gerere debuiſſe, etiam tempore miniſterii, non minus ac cæteri Judæorum, videtur. Quid ſint ציצית videre eſt Numer. cap. xv. verſ. xxxviii. ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדרותם ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת׃ *Et facient ſibi peniculamentum in oris veſtimentorum ſuorum per generationes ſuas; & adhibebunt peniculamenta ipſius ora filum hyacinthinum.* Non dicam quanto ſtudio & quam ingenioſe fieri ſoleant, quanta ſubtilitate iis ſignificent ſexcenta tredecim præcepta, quæ תרי״ג ſolent vocari; quorum ccxlviii. ſunt העשה *jubentia*, quot numerant membra in corpore humano, quia homo omnibus membris mandata Dei præſtare tenetur. Et ccclxv. לא תעשה præcepta prohibentia pro numero dierum anni; quia Deus jubet ne ullo die homo

mo à ſuis mandatis recedat. Sic igitur habes præcepta jubentia & prohibentia DCXIII. Tot autem debent eſſe præcepta, quia תורה, id eſt LEX, totidem ſignificat בגימטריא, uti àjunt, in Maſſechet Maccoth, Gemara fol. XXIII. b. & alibi. Magnum igitur myſterium ſub his fimbriis, ſive peniculamentis, latet, nec minor religio & ſanctitas, ſi diis placet, quam in phylacteriis; Ideoque pallio ſemper adnexa eſſe debebant. Hinc non minori faſtu ac hypocriſi hiſce utebantur quam illis. Fimbrias etiam producebant, quemadmodum philacteria dilatabant, id eſt, longas fimbrias geſtabant, ſive ipſæ fimbriæ revera longæ fuerint, & longiores quam hodie (nam hodiernæ quindecim digitorum longitudinem non excedunt) ſive in longa veſte, qualem divites & viri honorati geſtare ſolebant, longiores propenderint, quo ſanctiores & devotiores viderentur apud vulgus. ut videre eſt vel in ſolo illo בן ציצית הכסת qui ita vocabatur שהיתה ציצתו נגררת על גבי כסתו: *quia peniculamenta ejus trahebantur ſuper pulvinaribus.* Nempe ditiſſimus civis erat Jeruſalemitanus, qui non niſi tapetibus ſubſtratis inambulabat; forte inſtar divitis illius epulonis, de quo Chriſtus Lucæ cap. XVI. Sed de longis illis & ſuperbis fimbriis vide Gemaram Codicis Gittim, fol. LVI. a. Ad ejuſmodi etiam fimbrias reſpexiſſe Salvatorem, apud Matthæum cap. XXIII. verſ. V. nullus dubito. *μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν, producunt fimbrias palliorum ſuorum.* Hunc morem fuiſſe Scribarum ac Phariſæorum, atque hoc illis exprobraſſe Chriſtum, audacter adfirmo. *μεγαλύνουσι* enim *κράσπεδα αὐτῶν*, id eſt, ſecundum Gemaram, admodum longas fecerunt fimbrias illas, שהיתה ציצתו נגררת על גבי כסתו *ut traherentur uſque ad ſolium, aut ad pulvinaria ejus.* Cum vero

tanta religione apellæ noſtri hiſce uterentur, mirum non eſſet, ſi quis conjecturaret, ipſos ſacerdotes, qui ſanctitate nemini cedere volebant, idem quoque feciſſe. Sane id factum fuiſſe colligi poſſe videtur ex Moſe Maimonide, Halacha Kele Hammikd. cap. x. Hal. ultima. כהנים שלבשו בגדי כהונה שלא בשעת עבודה אפילו במקדש לוקין מפני האבנט שהוא כלאים ולא הותרו בו אלא בשעת עבודה שהיא מצות עשה כציצית: *Sacerdotes, qui induti erant veſtibus ſacerdotii extra tempus miniſterii, etiamſi factum fuerit in Sanctuario, vapulabant, propter balteum, quia ex materia duplici conſtabat, nec permittebatur niſi tempore miniſterii, quia eſt præceptum jubens, ut & fimbria.* Videtur igitur Maimonides ſacerdotibus fimbrias attribuere, non minus quam balteum, & ſtatuere, licitas fuiſſe tempore miniſterii, etſi in iis etiam mixti quid fuerit. Sed forte alia fuit mens Maimonidæ. Docent etiam recutiti מצוה לא דוחה מצוה *mandatum mandato non deſtrui.* Cum igitur fimbriæ mandentur, non minus quam ipſæ veſtes ſacræ, veriſimile eſt, ſacerdotes perinde ad illas quam ad has obligatos fuiſſe. Nec ulla ratio dari poſſe videtur, ob quam magis prohibitæ fuerint fimbriæ quam phylacteria. Verum: מצוה פוטר מן המצוה *mandatum à mandato liberat.* ut Gemara Maſſechet Sevachim cap. 11. ad phylacteria tradit. Sed illud tantum ita intelligendum eſt: alterum alteri contrarium eſt, aut alterum ab altero liberat, cum ſimul conſiſtere non poſſunt; veluti phylacteria manus ſacerdos gerere non poteſt, quia ſepararent res ſacras à carne, id eſt à manu ſacerdotis, ut modo docuimus; ideo magiſtri removent phylacteria manus à ſacerdote, non vero capitis, quia nihil impediunt. Sed utrum revera habuerint fimbrias ſacerdotes, & utrum fimbriæ appenſæ

penſæ fuerint ipſis veſtibus ſacerdotalibus בבגדי כהונה & cui parti veſtium, an alio modo id factum fuerit, fateor me neſcire, cum hactenus ejuſmodi quid in Judæorum pandectis, legiſſe, non meminerim, nec ſat otii jam detur, illa ulterius inquirendi.

CAPUT IV.

Primæ veſtes è foliis ficulneis. Vlyſſes foliis veſtitus apud Homerum. Veſtes Americanæ. Septentrionales. Veſtes ex avium ſpoliis è freto Davis. folia ficulnea maxima & umbroſa. Veſtes pelliceæ primorum parentum. Veſtes è foliis חגרת *cujus formæ? utrum* περιζώματα, *ſuccinctoria?* כתנות *Tunicæ pelliceæ cujus formæ? Inſtar turris, flammæ candelæ ardentis, aut paſtinacæ Locus Mathnoth Cohanim tentatus. Ex quanam materia veſtes pelliceæ? Quid* עור *apud Moſen. An legendum* אור*? Senſus Bereſchith Rabba. Quo ſenſu veſtes pellis. Rabinorum ſententiæ. Originis, Gregorii Nazianſeni, Genadii, Theodoreti & aliorum. Ex pellibus animalium. Corium ab Hebræo* עור. *Gomorrha à* עמרה *& Corvus à* ערב. *Pellis, vellus, vel fel/* vlies/ *belz/* pels/ *pelliſſon & peletier, apud Germanos, Belgas & Gallos. Scorteum. Hinc ſcortum, Belgice,* een Vel/ *pro meretrice. Pelles veſtium Adami unde. Vtrum creatæ? an ab Adamo animalibus detractæ? Fuerunt pelles victimarum ad fœdus gratiæ. Signa notabilia in fœderibus.* כרת ברית *fœdus ferire & ſecare. Fœda porca. Fœdus & fides à* πείθω. *Mos porcum ſaxo ſilice percutiendi. Sancire fœdus. Vtrum à ſanctitate an à ſanguine? Sanctum à ſanguine victimarum. Sanguis fœderis Chriſti. Pelles primarum victimarum Adamo relictæ, ut Sacerdoti. Lex Levitici cap.* VIII. VIII. *veſtes pelliceæ ſignum gratiæ Dei. Prima victima utrum hirci? an boves? Bos quem Adamus primum mactavit, unicum cornu habuit. Veſtes Adami ex pellibus hircorum. Eiſdem in ſacris uſi ſunt Abel, Noachus, Abrahamus, Iſaacus, Iacobus, Ioſephus & omnes primogeniti ad Aharonem uſque. Earum veſtium vis. Venerunt in manus Nimrodi. Eſavus, Nimrodo occiſo, eas abſtulit,* בגדי החמדות *Geneſeos* XXVII. *quo ſenſu dicantur. Eiſdem Rebecca Iacobum veſtivit. Earum odor Geneſ.* XXVII. *Odor Paradiſi. Alium odorem ſuper Iacobum quam ſuper Eſa-*

rum habuere. Ioſephus eas dono recepit à patre Jacobo. Tunica Evæ nuper è Cœlo miſſa ad uxorem novi illius impoſtoris Sabbathi Zebi. Vera ſententia de earum odore. Typus ſuavi odoris Chriſti. Veſtes pelliceas ſacerdotales fuiſſe ridiculum. Eva utrum ſacerdos? Fœminæ ſacerdotes nullæ apud Hebræos. Veſtis pellicea naturæ congruens. Veterum Hebræorum veſtes ex pellibus. Locus ad Hebræos XI. XXXVII. *Prophetarum habitus. Eliæ* II *Reg.* I. VIII. *Veſtes Johannis Baptiſtæ Matthæi* III. IV. *Hebræi in ædificiis & victu lautiores quam in veſtitu. Veſtes ex pilis Camelorum in uſu apud Hebræos. Priſcorum Heroum veſtes pelliceæ. Bacchi, Palladis, Herculis, Niſi, Camillæ, Primorum Senatorum Romanorum, Ruſticorum Græciæ, Comicorum, Schytharum, Germanorum, Getarum, Hunnorum, Hungarorum. Lorica* θώρηξ. *Tabernacula militum pellicea; & lecti ſub pellibus hyemare. Scuta ſcortea. Scutum* σκῦτος. *hinc cutis. Ægis* αἰγὸς *galea &c. Fabula de pelle hianæ. Supellex. Gentiles pellibus in ſacris etiam utebantur. Falſorum Prophetarum habitus toga villoſa. Pellibus victimarum incubare ad capienda ſomnia. Jovi incubare. Dermire pro dormire à* δέρμα *pelle. Hieronymi expoſitio loci Eſaiæ cap.* LXV. *Ritus pellibus incubandi falſo Strabo Moſi attribuit. Fons erroris pelles Tabernaculo in deſerto adhibitæ. Nefas Carmentæ ſacello pellem inferre. Larenſii Pontificis pileus ex ovilla pelle. Homines pellibus tecti in marmoribus. Pelles in Lupercalibus. Error Plutarchi Pontificem M. Hebræorum Hinnuli pelle auro tecta veſtitum fuiſſe. Poſt exitum ex Ægypto nullæ veſtes pelliceæ in uſu, apud Sacerdotes Hebræorum.*

I. Hactenus egimus de veſtium ſacerdotalium origine, de earum defectu, & redundantia. Ordo, quem nobis in hoc opere propoſuimus, poſtulat, ut jam de earum materia agamus. Et primo quidem de materia veſtimentorum ſacrorum in genere quædam dicemus; Deinde de materia veſtium totius ſacri ordinis; & tandem materia veſtimentorum Pontificis Maximi ſub examen revocabitur. Jam primo capite monuimus, primas veſtes, quarum memoria exſtat inter mortales, factas

factas fuiſſe ex arborum foliis. Enimvero nulla materia paratior eſt ad conficiendas veſtes, ſiquidem nulla Arachne, nulla Minerva, nulloque textore indigent folia, natura ipſa omnia pulcherrime concinnante. Folia illa fuiſſe ficulnea docet Moſes; Ex eadem quoque arbore folia ſumpſiſſe Adamum, tradunt Hebræorum Magiſtri, ex qua fructum vetitum decerpſit Eva. Quod utrum verum an falſum, nolo propius examinare. Interim non mirum, Adamum in medio Paradiſi, inter arbores latitantem, folia ſibi aptaſſe ad tegendum corpus, cum obvia fuerint. Eodem plane modo, quo legimus apud Homerum Odyſſeæ libro VI. Ulyſſem nudum errantem inter arbores in denſa ſylva, ne nudus deprehenderetur à Nymphis, aut quæcunque illæ fuerint mulieres, quarum clamores audiverat, ramum & folia decerpſiſſe, quibus corporis pudenda tegeret.

——— θάμνων ὑπεδύσετο δῖος Ὀδυσσεύς,
Ἐκ πυκινῆς δ' ὕλης πτόρθον κλάσε χειρὶ παχείῃ
Φύλλων, ὡς ῥύσαιτο περὶ χροῒ μήδεα φωτός.

——— *Arbuſtis clam egreditur divus Vlyſſes,*
Ex denſa autem ſylva ramum fregit manu craſſa
Foliis ut tegeret circa corpus pudenda viri.

Quo quælibet res paratu facilior eſt, & magis obvia, eo illius uſus communior frequentiorque. Sic quia in America infinita, omnis generis avium multitudo eſt, ejuſdem terræ incolæ, ex avium plumis & ſpoliis, veſtes quam maxime ſibi conficiunt. Sic Indiæ populi Ichtiophagi, ædificia, naves & id genus alia, conſtruunt ex cetorum, quorum ibi eſt magna copia, oſſibus, auctore Strabone libro XV. Quod idem de extremæ Septentrionalis plagæ incolis teſtatur Olaus Magnus libro XXI. cap. XXII. Ejuſmodi etiam veſtes elegantes, & cymbas ex

freto Davis, magna copia, Fliſſingam allatas, aliquando vidimus, & quaſdam etiam poſſedimus. Ficulnea autem folia ſumpſit Adamus præ cæteris, aut quia magis obvia erant, illiſque propius adſtabat, aut quia aptiora videbantur. Solent enim in calidioribus regionibus magis quam apud nos luxuriare, ut etiam aliquando inſtar panni, non exigui, fruſti, ſe conſpicienda præbeant. Plinius libro XVI. cap. XXVI. *Fico folium maximum umbroſiſſimumque.* Quicquid ſit, folia arborum, materiam præbuiſſe, primis omnium, quæ inter homines memorantur, veſtibus, certum eſt. Sed hæc non cenſentur ſacerdotalia. Deinde cum in iis parum præſidii contra tempeſtatum inclementiam fuerit, ea non diu geſtabant primi noſtri parentes: mox enim, illis detractis, aliis amiciebantur, ab ipſo Deo O. M. ſapientiſſimoque, qui multo melius quam illi, quæ inter mortales ad victum & amictum neceſſaria futura eſſent, novit.

II. Primæ igitur veſtes, quæ revera nomen veſtium merentur, & quas Deus O. M. ipſe Adamo & Evæ concinavit, ex pellibus factæ erant; ut prima omnium veſtium materia pelles fuerint animalium. Sic enim Moſes Geneſ. III. XXI. *Et fecit Dominus Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas, & veſtivit eos.* Sed hæc ab Interpretibus varie explicantur. Tunicas fuiſſe conſtat. Iſidorus Orig. libro XIX. cap. XXII. *Primum autem fuere vellicea tunica quibus offenſam & ejectionem de Paradiſo Adam & Eva induti ſunt.* Textus habet כתנות *tunicas.* Septuaginta χιτῶνας, quod eſt id ipſum כתנות & Latinum *tunica:* Nam *Tunicam* & χιτὼν originem habere ab Hebræo כְּתֹנֶת dubitare nemo ſanus poteſt, quod ſuo loco clarius demonſtrabimus. Quidam tamen *feminalia*, alii *ſucinctoria* expoſuere. Veſtes fuiſſe, ad tegendum corpus

pus conſtat, eo magis, quod Moſes ſtatim addiderit, וילבשם *Et veſtivit eos.* Sed utrum femina tantum velaverint, ut feminalia & ſuccinctoria ſolent, qualem habitum etiam aliquando reperimus apud veteres popas & ſacerdotes, non facile crediderim. Id fortaſſis inde quis colliget, quod Moſes antea commate VII. dixerit: Adamum & Evam ſumpſiſſe folia ficuum, & tegumentum inde ſibi confeciſſe; ubi habetur vox חגרת, quam *ſuccinctoria* quoque reddiderunt Interpretes. Seniores habent περιζώματα. Quid autem fuerit perizomatum docet Origenes, libro XIX. cap. XXII. *Perizomatum*, inquit, *id eſt ſuccinctorium, quo tantum genitalia conteguntur. Hoc primum primi mortales è foliis arborum ſibi fecerunt, quando poſt prævaricationem erubeſcentes pudenda velabant. Cujus uſum quædam barbaræ gentes, dum ſunt nudæ, uſque hodie tenent:* ideo Belgæ Schorten exponunt. Quidam igitur credebant כתונות tunicas pelliceas ſuccinctoria fuiſſe, quaſi Deus poſtea pellicea ſuccinctoria illis ſubſtituerit, loco priorum quæ ex foliis facta erant. Sed pelliceas tunicas veſtes fuiſſe, quæ totum corpus tegerent, non eſt quod dubitemus, hac enim plerumque ſignificatione venit vox כתונה, ut & χιτὼν *tunica.* Bereſchit Rabbah fol. XXIV. formam ejus etiam explicare conatur שהם דומין לפיגם רחבים מלמטה וצרין מל מעלה: *Similes ſunt turri inferne amplæ, & ſuperne anguſtæ.* Et in Mathnoth Cohanim comparantur cum ardente candela, & cum forma herbæ quæ in Aruch vocatur רוטא *Ruta.* Quid ſit רוטא fateor me ignorare, nam de *ruta* herba, id dici non poteſt. Suſpicor igitur ſcribendum eſſe כרוטא *Carotte*, & Belgice Crooten. aut Germanice רובא Rübe. quod paſtinacam ſignificat, aut רפא *Rapa*, quæ omnia figuram turris revera habent. Jarchius, ut Mathnoth Cohanim

quoque

quoque docet, habet פנם *tuniculam*. Sed præcipua quæſtio eſt de materia, ex quanam conſtiterit illa tunica? Moſes quidem habet עור *pellem*. Bereſchit Rabbah ex mente Doctoris Meir, docet legendum eſſe כתנות אור *Tunicæ lucis*. Atque hinc etiam colligit qua fuerit forma: nempe (ut explicat ibi Mathnoth Cohanim) inſtar candelæ quæ flammam habet, inferne ampliorem, ſuperne vero acuminatam, inſtar turris, ut modo audivimus. Putant igitur, ut ſunt faceti, veſtes Adami primo ex luce fuiſſe, deinde lucem אור à Deo mutatam in עור *pellem*. Vide ibi Mathnoth Cohanim. Alii aliter. יצחק רביא אומר חלוקים היו כצפורן ונאים כמרגלים: *Iſaac Rabia dicit glabras fuiſſe, ut ungula, & elegantes, ut margarita.* Dixit etiam Doctor Iſaac, fuiſſe; ככלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן *Inſtar veſtimentorum, ex lino ſubtiliſſimo, quæ afferuntur ex Bethſchan.* Docetur etiam ibi iſtas כתונות עור *tunicas pelliceas* ita vocari שהן דבוקין לעור *quia pelli adhærent*; talis eſt quælibet tunica interior. Doctor Samuel filius Nachman putat quod: צמר גמלים וצמר ארנבים היו כתנות עור׃ *Lana Camelorum & lana Leporum etiam fuerint veſtes pellium.* Quare? שהן באין מעור *quia cum pellibus creſcunt*, aut è *pellibus proveniunt*. Hæc ſunt præcipuæ ſententiæ Judæorum de tunicis pelliceis Adami, prout à Rabboth recenſentur. Sed nolo nugas illas diutius proſequi, adeat ipſam Rabboth cui datum eſt. Utrum igitur illæ veſtes revera ex animalium pellibus factæ fuerint, non facile quis inde colliget. Sed nec inter Chriſtianos ſemper fuit eadem opinio. Origines *tunicas pelliceas*, mortalia & caduca corpora interpretatur. Indignum enim putat ex Deo facere alutarium. Hæc etiam ſententia fuit ridiculi Præadamitarum auctoris. Gregorius Nazianzenus corporis nuditate exprimi

primi vult, immortale prius,& nullis obnoxium morbis, Adami corpus; veſtibus vero, mortalitatem, gravitatem, ac infirmitatem, quæ corpus illud invaſerunt. De hiſce vide Origeniana doctiſſimi Huetii, libro II. Quæſt. XII. Heidekerum de vita Patriarcharum, parte I. pag. CLVIII. Genadius arborum *cortices* fuiſſe putat, quaſi Deus pro prioribus foliis, cortices arborum dediſſet, Sed à Theodoreto docte refutatur. Sane עור nunquam corticem arborum ſignificaſſe, cum aliis non auſim adfirmare. Saltem apud Rabinos pro cortice aliquando ſumi, notiſſimum eſt.

III. Sed quicquid alii nugentur, עור plerumque pelles ſignificare in ſacra Scriptura, certum eſt. Derivatur enim à radice ערה, quod *nudandi* ſignificationem habet. Hinc quia pelles ab animalibus, & cortices ab arboribus detractæ, ea nudant, עורות vocantur. Forte ipſa vox *cortex* nihil aliud eſt quam *corium*. Iſidorus libro XVII. cap. VI. *Corticem Veteres corucem vocabant. Dictus autem cortex, quod corio lignum tegat.* Igitur *cortex* quaſi *corio tegens*. Sed utrumque Hebræum eſt. *Corium* enim fluxiſſe àb Hebræo עור nullus dubito, mutato ſolummodo ע in G. ut in עמרה *Gomorrha*, aut potius in C. ut ערב *Corvus*. Atque ſic *corium* eſt ipſiſſimum עור. nam à *caro* derivatum eſſe *corium*, ut vult Iſidorus, minime credo. Non tamen æſtimandum eſt Hebræum עור ſignificare id, quod proprie corium dicere ſolemus, pellem ſc. arte alutaria ſubactam, pilis detractis, unde nobis calcei & ejuſmodialia, quod Galli *cuire* vocant, Germanice leder/ & Belgice leder. Habet autem vox עור ſignificationem generalem, quamlibet pellem denotans, quemadmodum Latinorum *pellis*, quæ nihil aliud ſignificat, quam exuvias alicujus animalis, ſive pelles crudas, quales ab

animalibus detrahuntur, ſive arte alutaria præparatas, ſive glabras detractis pilis, ſive villoſas. Talem ſignificationem etiam obtinet Germanorum & Belgarum fell vel & vlies/ quæ omnia à *pelle* originem habere dubitandum non eſt, levi mutatione *p.* in *f.* & *u*, quod inſolens non eſſe norunt ii, qui in auctoribus vel parum verſati ſunt. Ipſum etiam Latinorum *vellus* nihil aliud eſt, quam *pellis*, nam *vellus* à *vellendo* dici, ut vult Iſidorus, nequeo credere. Sæpius pellis ut & עור ſignificant pellem crudam recenter ab animali detractam. Sæpiſſime tamen pellem arte alutaria ſubactam, ab omni corruptione præſervatã, quo eſſet gratior, & uſu diuturnior. Et inter ſubactas, quædam pilis nudatæ præparantur, undiq; glabræ, quod proprie *corium*, *cuire* & leeder dicimus. Inter quas duriores & craſſiores calceis conficiendis deſtinantur, aliæ veſtibus, chirothecis, quædam auro etiam, argento, aliiſque pigmentis & coloribus, ornantur, quas Græci χρυσοπάστους vocarunt, unde hodie nobis magna ſupellex, & parietibus contegendis ornandiſque, magna copia adhibentur. Has pelles plerumque dicere ſolemus *corium*, aut etiam *ſcorteum*, unde *ſcortum* ſive meretrix, ut & Belgice een vel. Sed non rarius עור & pellis ſumitur pro pelle villoſa, arte alutaria ita concinnata, ut pili aut lana firmius & ornatius adhæreant, qualem Germani cum ſuperiores, tum inferiores belz & pels vocant. Galli *peliſſon*. Hinc & *pelletier*, alutarius, qui ejuſmodi pelles præparat, quæ omnia etiam à *pelle* ita dicuntur. Ejuſmodi pelles villoſas fuiſſe, ex quibus factæ erant tunicæ primorum parentum, vix ego dubito. Nec ab hac opinione alieni ſunt Judæi: ſtatuunt enim fuiſſe ipſas illas veſtes Eſavi, quibus mater Rebecca filium Jacobum amicivit, ad fallendum patrem Iſacum, de quo poſtea plura dicemus;

Sed

Sed Jacobus villoſis pellibus veſtitum fuiſſe, ut parentem tutius, ſub perſona Eſavi, adiret, ſacer textus docet.

IV. Sed quales pelles, & unde deſumptæ fuerint, ſacra Scriptura non clarè exprimit. Ex nihilo creatas fuiſſe teſtatur Procopius. Quidam id factum credebant Angelis adminiſtrantibus. Sed cum Spiritus Sanctus de hiſce ſileat, nihil temere affirmandum eſt. Quid autem abſurdi ſi quis diceret, ipſum Adamum, animalibus prius mactatis, detraxiſſe pelles, Deo Optimo Maximo, pro paterna ſua cura, ipſi hoc monſtrante & jubente; adeo ut Adamus veſtes pelliceas feciſſe diceretur, quia ei mandatum erat animalia mactare, illiſque pelles detrahere, quibus pro veſtibus uteretur, eo modo quo honeſtas, neceſſitas & tempeſtatum inclementia id maxime requirebat? Quicquid enim de creatione iſtarum pellium, aut de miniſterio Angelorum circa eas, in medium proferant, eadem facilitate, qua dicitur, à nobis negari poteſt. Pedibus igitur eo in ſententiam illorum, qui ſtatuunt fuiſſe pelles victimarum, quas Adamus mactaverat, quum Deus cum eo fœdus gratiæ pepigerat. Conſtat ſiquidem in pleriſque fœderibus intercedere ſigna quædam notabilia, quæ habent aptitudinem aliquam commonefaciendi, vel generalem de fœdere & ſanctione ejus, vel ſpecialem per ſimilitudinem rei promiſſæ. Sic, ut Deus imperium & jus ſuum teſtaretur in peccatores, quibuſcum fœdus facit, ut oſtenderet, inquam, ſe jus & poteſtatem habere, igne, fulminibus cæteriſque ſuppliciis puniendi fœdifragos & peccatores, ignes etiam & fulmina & tonitrua, cum horribili fragore & coruſcatione, emiſit in monte Sinai. Exodi XIX. Quo fortaſſis reſpexit Virgilius Æn. libro XII.

 Audiat

Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine ſancit.

Sic plerumque in fœderibus ſacrificatum, & animalia immolata ſunt, quo ſignificaretur, Deo idem jus eſſe in peccatores ac in victimas, peccatorem eadem morte dignum eſſe, mortiſque reum, ſi legem tranſgreſſus fuerit. Hinc Hebræorum כרת ברית *ferire* vel *ſecare fœdus*, qua locutione ipſi etiam Ethnici utuntur, in pangendis fœderibus & victimis immolandis: de qua vide Briſſonium de formulis. Ideo quidam etiam *fœdus* à *feriendo*, ſcilicet à ferienda victima, dictum volebant, aut etiam à *fœda porca*, quia, ſecundum ſententiam Servii & Pomponii, *fœde & crudeliter in fœderibus occidi ſolebat.* Hinc Virgilius Æn. libro III. *Cæſa pangebant fœdera porca.* Sed quo ritu Tullus Rex Romanorum fœdus cum Albanis pepigerit, porcum ſaxo ſilice percutiendo, notum eſt ex Livio libro I. cap. CXXIV. Non tamen dubito, quin *fœdus*, & *fides*, & *fido*, à Græco πείθω derivata fuerint. Idem etiam ſignificare videtur *ſancire fœdera:* Sanctionem enim à ſanguine victimarum dictam putant, niſi cum quibuſdam mavelis à ſancto, quia fœdera ſancta ſunt. Sed ipſum ſanctum à ſanguine dici vix dubito. De comminatione, in ſanciendis fœderibus, per occiſa animalia, vide etiam Jeremiam XXXIV. & I Sam. II. In fœderibus Dei, immolatæ victimæ præterea ſignificant ſanguinem fœderis, Chriſti ſponſoris & ſalvatoris noſtri, quo ab ira Dei, & morte liberamur. Cum igitur Deus cum Adamo ſtatim poſt peccatum fœdus gratiæ pepigerit, non eſſet abſurdum, ſi quis diceret, eodem etiam momento victimas mactaſſe Adamum, quibus admoneretur mortis, quam metuerat, ſimulque ſanguinis promiſſi ſeminis, Jeſu Chriſti, qui ut illius vindex & גואל, ſerpenti quidem caput eſſet contriturus, ſed ita tamen, ut calca-

neum

neum ipſi quoque contereret ſerpens, nempe ut Romanos & Judæos ad ejus ſanguinem fundendum incitaret. Interim has victimas Adamus non poterat rite offerre, niſi expreſſo mandato Dei edoctus; fide namque offerre debuit, non minus quam Abel, omneſque credentes, at fides nititur mandato Dei. Deus igitur primum Adamo de mactandis victimis, ad ſacrificia, præcepit. Victimis autem mactatis, pelles ceſſit Adamo ut ſacerdoti, quod etiam originem dediſſe legi, quæ exſtat Levit. VIII. VIII. *Sacerdos, qui offert holocauſti victimam, habebit ejus pellem*, veriſimile eſt: nam Adamum primum fuiſſe Sacerdotem, veſteſque illas pelliceas ſacerdotales fuiſſe, Hebræorum magiſtros docuiſſe ſupra capite primo, ex Baal Hatturim & Rabboth, demonſtravimus. Addi etiam poteſt, Deum pelles, ut paratiſſima veſtimenta poſt peccatum ſtatim dediſſe Adamo, ut externis illis veſtimentis ipſi ſtatim teſtaretur gratiam ſuam, qua ipſius peccata tecturus eſſet, ne ob ſenſum peccati & mœrorem animus labaſceret; veſtes enim gratiæ Dei quoque Symbolum eſſe apparet ex Apocalypſeos capite III. commate XVIII. prout etiam præteritio peccatorum in veteri Teſtamento exprimitur per verbum כפר peccata *obducere*, aut *tegere*.

V. Hactenus tamen nondum conſtat cujuſnam generis fuerint animalia illa, ex quibus Adamus primas victimas obtulit Deo? ut merito quis quærere poſſet, ex quo genere animalium pelles illæ deſumptæ fuerint, quæ materiam primi parentis veſtibus præbuerunt? Fuerunt ex verpulis, qui crediderunt Adamum bovem Deo primum ſacrificaſſe, & quidem bovem, qui unicum tantum cornu habuerit. Sic enim Gemara ad Codicem Schabath folio XXVIII. b. ר׳ יהודה שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת

אחת היתה לו במצחו שני ותיטב לה' משור פרמקרין ומפרים:
Doctor Iehuda dixit: Bos, quem obtulit Adam primus, cornu unicum habuit in fronte, ſicut dicitur, Gratius erit Domino, quam bos aut vitulus, cornu habens & ungulas ſciſſas, Pſalmo LXIX. XXXII. Hircum tamen fuiſſe multo veriſimilius eſt. Eo magis id colligi poſſe videtur, quod frequentiora ſacrificia non fuerint, quam ex capris & hircis, adeoque Deum Opt, Max. ſtatim Adamo adumbrare voluiſſe, ſemen promiſſum, Chriſtum veram victimam, qui toties ſub lege per hircos repræſentatur, præſertim magno die piaculari x. Tiſri. unde etiam agnus Dei ſub Novo Teſtamento vocatur, qui tollit peccata mundi, & agnus mactatus ante jacta fundamenta mundi. Quicquid ſit, ſi veſtes primorum parentum factæ fuerunt ex pellibus victimarum, quas Adamus primum obtulit, hœdos, vel hircos fuiſſe dicendum eſt, ſecundum ſententiam magiſtrorum. Nam veſtes illius pelliceæ ex pellibus hircorum fuerunt; ſiquidem veſtes Eſavi, Jacobi &c. (ut mox oſtendemus) ex ejuſmodi pellibus erant. Adde quod Geneſeos cap. XXVII. verſu XVIII, legamus Rebeccam quum filium Jacobum veſtiret (veſtibus ſcilicet Adami) ut patrem falleret, *pellibus hœdorum lactentium induiſſe manus ejus, & glabritiem colli ejus.*

VI. Parum igitur eſſet recutitis noſtris docere, veſtes Adami pelliceas fuiſſe ſacerdotales, ſed & ad alias fabulas lepidiſſimas inde delabuntur. Docent enim in iiſdem veſtibus ſacrificaſſe Abelem, Noachum, Abrahamum, Iſaacum, Eſavum, Jacobum, immo omnes primogenitos ad Aharonem uſque. Bereſchit Rabba loco jam ſæpius laudato, folio XXIV. inter multas & vanas opiniones doctorum, quas recenſet, addit quoque ſententiam Doctoris Simeonis Ben Lakiſch: ſcilicet ובכן

היו

:היו בכורות משמשים *Et in iis miniſtrabant primogeniti.* Docent præterea veſtibus illis tantam fuiſſe vim, ut omnes feræ & beſtiæ, quamvis truculentiſſimæ, ad earum conſpectum exhorruerint, & ſeſe ſubjecerint. Tandem veniſſe in Manus Nimrodi, celeberrimi iſtius venatoris, quarum virtute etiam feliciſſime venatus eſſet; Eſavum vero eas deſideraſſe, &, Nimrodo occiſo, ſuas feciſſe. Hinc vocatas credunt בגדי החמודות *veſtes deſideratiſſimas.* Geneſ. xxvii. com. xv. שחמד אותן מן נמרוד *quoniam eas deſideravit à Nimrodo*, ut explicat Jarchius. Et Rabboth in Paraſcha Tholdoth fol. lxxiii. שחמד מנמרוד והרגו ונטלן *Quia deſideravit eas à Nimrodo, & occidit eum, & arripuit eas.* Hac via igitur ad manus Eſavi pervenerunt. Eadem etiam fuiſſe veſtimenta, quibus Rebecca Jacobum filium amicuit, ut fraude, Deo tamen divina ſua providentia, ex æterno decreto omnia ſic dirigente, vota, quibus Iſaacus Eſavum beare voluit, interciperet. Odorem autem gratiſſimum illum, qui patrem exhilerabat, ſumpſiſſe in ipſo Paradiſo, atque inde conſervatum ad tempora uſque Eſavi & Jacobi. Nam ad verba illa Gen. xxvii. verſu xxvii. וירח את ריח בגדיו *Et odoratus eſt odorem veſtimentorum ejus.* interrogat Rabboth in Paraſcha Tholdoth fol. lxxiv. quomodo id fieri potuerit, ut tam gratum haberent odorem, quandoquidem odor hircorum eſt naribus moleſtiſſimus. (veluti Latine *hircum olet.* Et *hircum ab alis*) Reſpondent autem, id inde factum eſſe, quod eſſet odor Paradiſi. אמר רבי יוחנן אין לך דבר שריחו קשה מן השטף הזה של עזים ואת אמרת וירח את ריח בגדיו ויברכהו׳ אלא בשעת שנכנס יעקב אבינו אצל אביו נכנס עמו גן עדן הדה דא״ל ראה ריח בנו כריח שדה ובשעה שנכנס עשו אצל אביו נכנס עמו גהינם היך מה דאת אמר בא זדון ויבא קלון:

Doctor

Doctor Iohannes docet: nihil reperies quod graviorem odorem emittat, odore hircorum. Quando igitur dicitur (Gen. xxvii.) Et odoratus eſt odorem veſtimentorum ejus, & fauſta illi præcatus eſt, *id intelligendum eſt: Quod, quando pater noſter Iacobus ingreſſus eſt, ad patrem ſuum, ſimul cum eo ingreſſus fuerit hortus Eden. Et hoc quidem illud eſt quod dicitur.* Et odoratus eſt odorem filii ſui, ut odorem agri: *Sed quum Eſavus ad patrem, ingreſſus eſt, ingreſſa ſimul cum eo fuerit Gehenna, quia dicitur* (Prov. xi. 11.) *Si advenerit ſuperbus, advenerit ignominia.* Idem ſenſit Jarchius ad Geneſeos locum citatum. והלא אין אין ריח רע יותר מטשף העזים אלא מלמד שנכנסה עמו ריח גן עדן: *Nonne verum eſt, pejorem non eſſe odorem, odore hircorum? Sed docemur quod cum eo ingreſſus fuerit odor horti Edenis.* Et ad hæc verba quæ mox addit Jacobus ריח בני כריח שדה אשר ברכו יהוה: *Odor filii mei eſt inſtar odoris agri, quem Deus beavit.* ſic commentatur: שנתן בו ריח טוב וזהו שדה הפוחים כך דרשו רז״ל: *Quia Deus illis indidit gratum odorem, & hic quidem eſt ager pomorum, ſic enim exponunt doctores noſtri beata memoria.* Hæc valeant quantum poterunt. Mea quidẽ ſententia, per odorem illum nihil aliud intelligi voluit Spiritus ſanctus, quam in regionibus illis moris fuiſſe, ſuaviſſimis odoribus veſtes condire, non tantum, ut adverſus corruptiones tutiores eſſent, ſed ut & cerebrum corroboraretur: Stultos ideoque eſſe eos, qui odores gratos, aut quævis alia dona Dei, quæ pro paterna ſua bonitate mortalibus largitus eſt, faſtidioſe ſimul & ſuperſtitioſe ſpernere ſolent. Sed & typus erat ſuaviſſimi illius odoris Chriſti, fratris noſtri primogeniti, cujus juſtitia, tanquam pretioſis veſtimentis, ſuaviſſimum odorem ſpirantibus, amicti, grati eſſemus Deo patri, quem accedere nobis liceret cum omni fiducia, ad

impetranda

impetranda omnia bona ſpiritualia in Cœlis: Epheſ. 1. Sed has veſtes pelliceas primi parentis, tandem perveniſſe ad manus Joſephi in Ægypto, docet Targum Jeruſalemitanum, in paraſcha ויחי ſive capite XLVIII. Geneſeos, ubi de precibus Jacobi, quibus vota concepit pro Joſepho: Inter alia Jacobus promittere dicitur Joſepho veſtem, quam geſtavit Adamus, ut rem quæ pretio ſuperat, etiam ea quæ cariſſima & deſideratiſſima ſunt mortalibus. ואנא יהתיב לך חולק חד יתיר על אחך לבושיה דאדם קדמאה נסיב יתיה אברהם אבוי דאבא מן ידוי דנמרוד רשיעא ויהב יתיה ליצחק אבא ויצחק אבא יהב יתיה לעשו ואנא נסבית יתיה מן ידוי דעשו אחי לא בחרבי ולא בקשתי אלאהין בזכותי ובעובדי טביא: *Ego autē dabo tibi partē aliquā ſupra fratres tuos, veſtem Adami primi noſtri parentis, quam accepit avus meus, è manibus Nimrodi impii, & dedit Iſaaco patri meo, & Iſaac dedit Eſavo. Ego vero accepi eam ex manibus Eſavi fratris mei, non quidem gladio aut arcu meo, ſed meritis meis & bonis operibus.* Toti terrarum orbi notam eſſe credo, putidam fabulam, quæ & hodie inter Judæos, qui quaſcunq; fabulas credunt, pro vera hiſtoria narratur; ante paucos annos, uxorem, novi iſtius impoſtoris *Sabbathi zebi*, tunicam pelliceam, quam Eva ante fere ſex M. annos gerebat, è cœlo dimiſſam nactam fuiſſe, plurimis ſanctorum & Patriarcharum nominibus depictam, & aureis litteris ornatam, in quodam campo, in quem à parentis genio, qui Judæus fuerat, ea tamen non aliter ſciente quin Chriſtiana nata fuerit, nudą deducta erat, ſtupendo plane miraculo. Utrum vero cœleſte illud veſtimentum illæſum, à nova illa nupta, novi Meſſiæ, in arca ſervatum fuerit, an detritum & jam lacerum alicubi in angulo inter ſordidos verpulos jaceat, & cui uſui hodie inſerviat, fateor me neſcire. Sane nænias illas, dignas ut à vetula pueris in

M cunis

cunis vagientibus præcinantur, à recutitis, ſibi pulchre de novo ſuo Meſſia blandientibus, narratas accepi. Sed veſtes illas Adami pelliceas, ſacerdotalem habitum fuiſſe Adamo & poſteris ejus, ut verpuli garriunt, ridiculum eſſe non vereor dicere. Saltem primo ſacrificio inſervire non poterant, ſi verum eſt, eas ipſis primis victimis fuiſſe detractas, nam à Deo creatas fuiſſe ex nihilo, ſupra jam refutatum eſt. Igitur quidquid dicant, oportet ut Adamus ſacrificium iſtud nudus, aut, ſi quod veſtimentum habuit, arborum tantum foliis tectus, fecerit; atque ſic non niſi cæteris ſacrificiis, quæ ſequebantur, adhiberi poterant. Deinde nequidem unquam ſacerdotales fuiſſe, ſatis manifeſto probari poſſe exiſtimo: cum Deus non tantum Adamum veſtiverit, ſed ipſam etiam Evam. Ejuſdem igitur naturæ fuerunt veſtimenta Evæ ac Adami. Dicendum itaque eſt, veſtes Adami non fuiſſe ſacerdotales, aut Evæ tunicam quoque fuiſſe ſacerdotalem, Evamque ſacerdotem, & ſacerdotio functam fuiſſe; quod tam eſt abſurdum, quam quod eſt abſurdiſſimum. Fœminas enim ſacerdotes, populus Dei, nec ante legem in Eccleſia Patriarcharum, nec ſub lege unquam, agnovit, etſi apud reliquas gentes illud fuerit frequentiſſimum. Ex claris igitur verbis Moſis aliud nihil colligi poteſt, quam Deum primos noſtros parentes pellibus veſtiviſſe, detractis foliorũ ſuccinctoriis, ad tutamen corporis contra tempeſtatum inclementiam, & ad velandam nuditatem. Cætera verò, quæ diximus de typo & ſignificatione rerum ſpiritualium, non niſi ex analogia fidei, prout bona temporalia plerumque beneficia ſpiritualia credentibus ob oculos ponere ſolent, colligi poſſunt.

VII. Interim mos ille pelliceas veſtes geſtandi, ſimpliciſſimus, & naturæ maxime congruens fuit. Hinc pleri-

plerique veterum, ſive exemplum Adami primi parentis (nam *premimus veſtigia patrum*) ſecuti, ſive natura ipſa hoc poſtea monſtrante, pelliceis veſtimentis amictos fuiſſe, conſtat. Patriarchis nulla materia, in re veſtiaria magis nota, nec frequentior fuit, quam pelles. plerique enim pellibus tecti incedebant, quod paucis verbis etiam nos docet Apoſtolus ad Hebræos Capite XI. verſu XXXVII. ubi tradit veteres (de ſanctis loquitur) ambulaſſe *ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις, in ovillis & caprinis pellibus.* Hunc prophetarum habitum fere ordinarium fuiſse, quibuſdam creditur. Plerumque villoſa etiam eorum veſtimenta fuerunt. Sane Elias II. Regum Cap. I. VIII. dicitur: איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו *vir piloſus, & cingulo pelliceo accinctus lumbos ſuos.* Sane Zacharias ita ſermonem inſtituit de prophetis, præcipue ubi de falſis prophetis loquitur, ac ſi extra villoſam veſtem non prophetaſſent, ſed veſtes illas expreſſe induiſſent, ut in iis prophetarent. *Ita*, ait, *erit die illo, ut erubeſcant iſti prophetæ, quiſque à viſione ſua, quam prophetaverit, neque induant* אדרת שער למען כחש *togam villoſam ad mentiendum.* Zachariæ cap. XIII. com. IV. Hunc habitum non fuiſſe rarum apud gentilium vates, infra patebit. Eodem fere habitu creditur quoque amictus Johannes Baptiſta, quo & Elias: atque id non abſque ſingulari Dei providentia factum fuiſſe, quidam autumant. Nam quandoquidem cum ſpiritu & virtute Eliæ venerat Lucæ I. XVII. etiam habitu aliquo exteriori Eliam referre debuiſſe credunt. Hinc Mathæus capite III. commate IV. *εἶχε τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ἀπὸ τριχῶν καμήλου, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ. Habuit veſtimentum ex pilis cameli, & Zonam pelliceam circa lumbos ſuos.* Sed utrum hæc veſtimenta fuerint ex camelorum pellibus, an ex pannis craſ-

 ſioribus,

ſioribus, qui ex eorum pilis, ſive lana, fieri ſolebant, (veſtes enim ex lana camelorum, non adeo raras fuiſſe apud Judæos, tempore Chriſti, poſtea patebit) jam non diſputo. Sanè molles fuiſſe veſtes, prout auctores etiam mentionem faciunt, de lana camelorum, quæ vel mileſias lanas mollitie æquet, non puto: Nam parum id conveniſſet cum ejus victu, qui erat parcus & agreſtis, quamvis alias Hebræi in ædificiis & in victu multo lautiores eſſe debuerint, quam in veſtimentis, quemadmodum id docet Bereſchit Rabba, fol. XXIV ſect. XX. Pelliceam tamen zonam circa lumbos habuiſſe, atque ſic habitum Prophetarum aliquomodo imitatum fuiſſe, certum eſt. Interim non conſtat, utrum zona illa villoſa, an vero, pilis arte alutaria detractis, corium fuerit. Ex Syri verbis nihil quoque colligi poteſt; nam ſequitur fere *κατὰ πόδα* textum Græcum. ܗܘܐ ܠܒܘܫܗ ܕܣܥܪܐ ܕܓܡܠܐ ܘܐܣܪܗ ܗܘܐ ܕܡܫܟܐ ܥܠ ܚܨܘܗܝ *Erat veſtimentum pilorum Camelorum, & cingulum pelliceum, ſuper lumbos ejus.* Vox ܡܫܟܐ proculdubio eſt ipſiſſimum Græcum *μέσχος*. Eadem voce etiam utitur in Epiſtola ad Hebræos capite XI. commate XXXVII. ubi tamen Apoſtolum loqui de villis, multi credunt. Nec aliter locum Matthæi vertit Arabs quam Syrus: وكان لباس يوحنا من وبر الابل ومنطقة جلد على حقويه. *Erant autem veſtimentum Iohannis ex pilis Cameli, & Zona corii ſuper lumbos.* Quidquid ſit, veſtimenta pellicea uſitatiſſima fuiſſe apud Hebræos neutiquam dubitandum eſt. Hinc quidam referunt verba Jobi XXXI. verſu II. *De vellere agnorum meorum incaluit.* Ezechielis XXXIV. XX. *Adipem comeditis & lanam induitis.* Et Prov. XXVII. verſu XXVI. *Agni erunt ad veſtimentum tuum.* quamvis loca

ca illa intelligi poſſint etiam de pannis ex lana confectis, non minus quam de integris pellibus.

VIII. Ejuſmodi veſtimenta uſitatiſſima fuiſſe apud cæteras gentes, manifeſto conſtat. Priſci Heroes (quorum maximam partem ipſos Hebræorum Patriarchas fuiſſe, ab aliis jam eſt demonſtratum) apri, tigridis, leonis aut hinnuli exuviis, aut Lybiſtidis urſæ, aut nebride, id eſt hinnuli, aut baſſari, id eſt vulpis pelle tecti per orbem vagabantur. Hinc Apolonii Rhodii Scholiaſtes libro I. συνηθὲς τοῖς ἥρωσι τὸ δερματοφορεῖν. *Solenne eſt Heroibus pelles geſtare.* De Bacho, pelle hinnuli veſtito (unde etiam Νεβρώδης & νεβριδόστολος) ex Plutarcho, veteribus Epigrammatis, & Orphei hymnis, ſupra capite III. nonnulla diximus. Herculem pelle Leonis veſtitum, neminem ignorare credo. Euripides in Hercule inſano.

Στολήν τε θηρὸς ἀμφέβαλες σῷ κάρᾳ
λέοντος, ἧπερ αὐτὸς ἐξωπλίζετο.

Hinc eſt, quod Lucianus in Necyomantia, Menippum ad inferos mittat, pelle Leonis veſtitum, ipſique mandet, ut ſe Herculem diceret. Καὶ ἐνεσκεύασε τῷ πίλῳ καὶ τῇ λεοντῇ καὶ προσέτι τῇ λύρᾳ, καὶ παρακαλεύσατο ἤν τις ἔρηται λέγειν Ἡρακλέα ἢ Ὀδυσσέα ἢ Ὀρφέα. *Et ornavit pileo, & leonis Exuviis & inſuper lyra, juſſit etiam, ut ſi quis nomen roget, me non Menippum quidem, ſed Herculem, aut Vlyſſem, aut Orpheum, dicerem.* Hanc veſtem etiam Lucianus μηδικὴν *Medorum* vocat. Feſtus: *Pellem habere Hercules fingitur, ut homines cultus antiqui admoneantur. Lugentes quoque diebus luctus in pellibus ſunt.* Ubique fere in nummis reperies Herculem, Leonis pelle veſtitum. Sed ipſæ quoque Heroinæ pellibus tectæ erant. Pallas ægide. Virgilius:

Ægidaque horrificam, turbatæ Palladis arma,
Certatim ſquamis ſerpentum auroque polibant,

Connexoſque angues.

Idem etiam de Camilla, libro xi.

—— — pro magna tegmine palla
Tigridis exuvie per dorſum à vertice pendent.

Primos homines pelles geſtaſſe ex Feſto, loco jam modo allegato patet, quum dicit: *Pellem habere Hercules fingitur, ut homines cultus antiqui admoneantur.* Clarius Lucretius lib. v.

Nec dum res igni ſcibant tractare, neque uti
Pellibus, & ſpoliis corpus veſtire ferarum.

Et mox:

Tunc igitur pelles nunc aurum & purpura curis
Exercent hominum vitam belloque fatigant.
Quo magis in nobis (ut opinor) culpa reſidit.
Frigus enim nudos ſine pellibus excruciabat
Terrigenas.

Pauſanias in Phocicis, ubi de agro Locrorum. Λέγεται δὲ καὶ οἱ πρῶτοι τῶν ἐνταῦθα ἀνθρώπων ἦσαν αὐτόχθονες. ἐσθῆτα δὲ οὐκ ἐπιστάμενοί πως ὑφαίνεσθαι, σκέπην πρὸς τὸ ῥῖγος θηρίων δέρματα ἐποιοῦντο ἀδέψητα, τὸ δασὺ τῶν δερμάτων ἐς τὸ ἐκτὸς ὑπὲρ εὐπρεπείας τρέποντες. *Dicitur autem homines illos indigenas fuiſſe: Eoſque quum nondum noverant veſtem texere, ſolitos fuiſſe corpora amicuiſſe ferarum pellibus crudis, pilis extrorſum converſis, ob decorem.* Idem fuit habitus priſcorum Senatorum Romanorum, ut videre eſt apud Propertium Eleg. lib. I. IV.

Curia prætexto quæ nunc nitet alta ſenatu
Pellitos habuit, ruſtica corda patres.

Hinc Lucanus:

pretioſaque veſtis
Hirtam membra ſuper Romani morte Quiritis.
Induxiſſe togam.

Media

Media in Græcia ruſticos ſenes ab Ariſtophane in Νεφέλαις act. I. ſcena I. & Polluce libro IV. cap. XIX. comicis dici διφθερίας, *pelle veſtitos*, Seneca Epiſtola XC *Frigus intolerabile eſt corpori nudo. Quid ergo? Nunquid non pelles ferarum & aliorum animalium à frigore ſatis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleraque gentes tegunt corpora? Non avium plumæ in uſum veſtium conferuntur? Non hodieque magna Schytharum pars tergis vulpium induitur ac murium? quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis ſunt?* Videatur etiam Juſtinus libro II. cap. II. Saluſtius auctor eſt, *Germanos intectum rhenonibus*, id eſt, agninis pellibus, *corpus habere*; Et Tacitus de Moribus German. *Gerunt*, inquit, *ferarum pelles, proximi ripæ negligentius, ulteriores exquiſitius.* Et Julius Cæſar de Bello Gallico libro VI. *Pellibus aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda. Getas* etiam *pellitos* vocat Ovidius, de Ponto & alibi. Et Claudianus Getarum *Curiam pellitam* dicit, libro de bello Getico.

Crinigeri ſedere patres, pellita Getarum
Curia.

De Hunnis & Hungaris idem teſtantur Ammianus Marcellinus, Jornandes, & alii. Hodieque illis gentibus, ut & Schytis & Moſcovitis, nihil familiarius. Lectis, Tegumentis, Tabernaculis, armis & ſexcentis aliis rebus pelles adhibebantur. Juvenalis ſat. VI.

Sylveſtrem montana thorum cum ſterneret uxor.
Frondibus, & culmis, vicinarumque ferarum
Pellibus.

Propertius:

Atque hinnuli pellis totos operibat amantes
Altaque nativo creverat herba thoro.

Et Ælianus libro XIII. var. Hiſt. cap. I. de Atalanta:

ἦν

ἦν δὲ ἄρα τῇ Ἀταλάντῃ ϛρωμναὶ μὲν αἱ δοραὶ τῶν τεθηραμένων. *Stratis autem lectoque utebantur ferinis pellibus.* Venatoribus quoque ſolenne erat cervorum aliarumque ferarum exuviis ſeſe tegere, qua fraude facilius feras deciperent. Vide Plutarchum de Fortuna Alexandri. Et Ovidium Metam. libro I. ubi de Nympha Peneide. Cicero Orat. pro L. Murena: *Tubero ille homo eruditiſſimus & ſtoicus, in funere Scipionis Africani, cum epulum populo Romano nomine Q. Maximi daret, ſtravit pelliculis hædinis lectulos punicanos, & expoſuit vaſa ſamia.* Tabernacula militum pellibus tecti erant. Ideo & milites ſub pellibus hyemare dicebantur antiquitus. Vide Cæſarem de bello civili libro III. & Taciti Annales lib. XIII. Et Curtium lib. VII. Nihil etiam uſitatius militibus, quam habere arma, ſcuta ſcortea & pellicea. Hinc Maro libro XI. de Ornyto.

Cui pellis latos humeros exempla juvenco
Pugnatori operit.

Hinc *lorica* à *loro*, niſi ita dicatur *lorica* quaſi θώρηκα, littera ϑ in λ abeunte, ut monet Magnus Voſſius de Idol. libro III. cap. LXX. Hinc *Scutum* à σκύτος *cutis* germanice & belgice, *haut*, *huit*. *Ægis* quia è pelle αἰγὸς *capræ*. Et galea, γαλῆ, quia è corio *muſtela*, & κυνέην dicunt ex pelle *canis* & λυκέην, quia ex *lupinis*. & ſic de cæteris. Notum etiam eſt Ægyptiorum commentum, vulnerari non poſſe eum qui indutus ſit pelle hidræ. Sed de hiſce vide Voſſium de Idol. libro III. cap. LXX. Tandem omnibus fere rebus inſerviebant pelles apud veteres; hinc etiam factum eſt, ut fere omnia vaſa & inſtrumenta, quibus domi forique uti ſolebant, *ſupellex* vocarentur: quod etiam animadvertit Celſus juriſconſultus Digeſtis de ſupellectili legata. Vide etiam Cælium Rhodiginum libro

bro XXVII. cap. XIV. & alios bene multos.

IX. Non tantum rebus prophanis, ſed etiam ſacris inſerviebant pelles. Diximus jam ſupra, Hebræorum prophetis in more poſitum fuiſſe veſtes pelliceas, & quidem villoſas, gerere, quod exemplo Eliæ demonſtratur. & exemplo falſorum prophetarum, de quibus Zacharias cap. XIII. commate IV. ubi Deus minatur, *Eos non amplius indui toga villoſa ad mentiendum,* ſcilicet ad prophetanda falſa pro more ſuo. Unde non ſine cauſa colligi quidam putant, togam villoſam falſis prophetis propriam fuiſſe. Fortaſſis reſpexit propheta ad morem adeo receptum inter prophetas idololatras, qui pellibus victimarum tegebantur, iiſque in fanis, in Templis aut ſepulchris ſubſtratis incubabant, ut futura prædicerent. Pauſanias in Atticis, ubi de Amphiarao, cui arietem immolant. Καὶ inquit, τὸ δέρμα ὑποστρωσάμενοι, καθεύδουσιν ἀναμένοντες δήλωσιν ὀνείρατος. *Subſtrata pelli incubantes, per ſomnia exſpectant interpretamenta.* Virgilius Æn. libro VII.

Hinc Italæ gentes omniſque Oenotria tellus
In dubiis reſponſa petunt: huc dona ſacerdos
Quum tulit, & cæſarum ovium ſub nocte ſilenti
Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſque petivit:
Multa modis ſimulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque Deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur avernis,
Hic & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus
Centum lanigeras mactabat rite bidentes,
Atque harum effultus tergo, ſtratiſque jacebat
Velleribus.

Hinc *Deo* alicui, ut *Iovi*, *Æſculapio* &c. *incubare* dixerunt veteres, pro incubare victimarum pellibus, in Deorum illorum Templis aut Fanis. De quo vide Servium ad

N hunc

hunc locum Virgilii, Plautum in Curculione, & Ciceronem de divinatione libro I. Strabro libro XI. mentionem quoq; facit cujuſdam *μαντείου ἐγκοιμωμένων oraculi incubantium* in urbe Ναβάρκῃ prope mare Caſpium. A vetuſtiſſimo illo ritu verbum *dormire* initium ſumpſiſſe, docti non dubitant, niſi tamen ab Hebræo דרם. Nā à *δέρμα pelle* fit *dermire*, i. e. pelli incubare. *Dermire* etiã antiqui dixere, pro *dormire*, ut *benus, bonus: hemo, homo.* Hunc ritum non ignoravit B. Hieronymus Eſaiæ cap. LXV. ad hæc verba prophetæ: Qui habitant in ſepulchris, & in delubris idolorum. Nihil, ait, *fuit ſacrilegii, quod Iſrael populus prætermitteret; non ſolum in hortis immolans, & ſuper lateres thura ſuccendens: ſed ſedens quoque, vel habitans in ſepulchris, & in delubris idolorum dormiens; ubi ſtratis pellibus hoſtiarum incubare ſoliti erant, ut ſomniis futura cognoſcerent. Quod in fano Æſculapii uſque hodie error celebrat Ethnicorum, multorumque aliorum, qua non ſunt alia, niſi tumuli mortuorum.* Stultum iſtum ritum pellibus victimarum incubandi, ad capienda ſomnia, & ad interpretanda oracula, Moſi & Hebræis inſulſe adſcribere auſus eſt Strabo, libro XVI. ubi tradit, Moſen inter alia multa præcepta docuiſſe: Eos qui caſte vivunt, pro ſe & pro aliis dormituros in templo, ut bona ſomnia haberent. Ἐγκοιμᾶσθαι, ait, δὲ καὶ αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν τε, καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ἄλλους τοὺς εὐονείρους. καὶ προσδοκᾶν δεῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ δῶρον ἀεί τε, καὶ σημεῖον τοὺς σωφρόνως ζῶντας καὶ μετὰ δικαιοσύνης. τοὺς δ' ἄλλους μὴ προσδοκᾶν. *Dormiendum illis eſſe, pro ſe & pro aliis, qui, bonis ſomniis capiendis apti eſſent; Et exſpectandum à Deo aliquod donum, aut ſignum, ſi juſte vivant: cæteris autem nihil exſpectandum eſſe.* Sed miſer in hunc errorem abductus eſt proculdubio, quia audiverat Sacerdotibus & Levitis in templo dormiendum fuiſſe, ſecundum

dum ſuas cuſtodias. Aut forſan quia ipſi narratum fuit; aut in Hebræorum monumentis legerat; Tabernaculum, & menſam & vaſa ſacra pellibus tecta fuiſſe.

X. Nec eorum prophetæ & vates ſoli, ſed & ipſi ſacerdotes pellibus aliquando tecti erant. Scio equidem, nefas fuiſſe ſacello Carmentæ pellem inferi, quemadmodum canit Ovidius Faſtorum libro I.

Scortea non illi fas eſt inferre ſacello,
Ne violent puros exanimata focos.

Sed hoc aut intelligendum eſt, de morticiniis, non de pellibus quæ ab animalibus mactatis trahebantur, aut dicendum eſt, id ſacra Carmentæ tantum poſtulaſſe, non vero cæterorum Deorum: contrarium enim, ex iis quæ modo diximus, ſatis apparet. Sane Larenſius Pontifex cum ſuis apud Athenæum libro VII. pileum habuit ex ovilla pelle. Ἐσθῆτάς τε ἔχομεν καὶ ὑποδέσεις εὐτελεῖς, πίλους τε ταῖς κεφαλαῖς περικείμεθα προβατίων δερμάτων δασεῖς. *Exigui pretii amictus calceatuſque nobis eſt: pileo caput opertum ex ovium pelle villoſa.* Reperies etiam in marmoribus homines ab ilibus pelle tectos, qui, victimam ducunt immolandam. De uſu pellium in ſacris lupercalibus, ſupra capite primo ex Plutarcho, valerio Maximo & aliis ſatis diximus.

XI. Quidquid ſit, Hebræorum ſacerdotes pelliceas veſtes nullas agnoverunt. Putidiſſimam igitur fabulā orbi obtrudere conatus fuit Plutarchus, ſympoſiacon libro V. (de quo vide ſupra capite III.) ubi, ut ſuis perſuaderet, Judæos Bacchum adoraſſe, multis argumentis, quæ quidem ſpeciem aliquam habebant, quamvis ipſe, eorum quæ in medium profert, veritatem ac fontem, ob ignorantiam linguæ hebrææ, & imperitiam in Religione Judaica, aſſequi non potuerit, pueriliter adfirmat,

Pontificem Max. apud Judæos veſtitum fuiſſe *νεβρῖδα χρυσόπαστον. hinnuli pellem auro contectam.* Sed nænias illas ſupra jam plus ſatis refutavimus. Ideoque ſi veſtibus quibuſdam pelliceis uſi ſunt Hebræi, quum ſacerdotio fungebantur, id factum fuiſſe ſolummodo in Eccleſia Patriarcharum, ante legem Moſaicam, ſed non poſt exitum ex Ægypto, dicendum eſt. Sed ſatis fuſe jam docuimus ex magiſtrorum placitis, Adami veſtes pelliceas fuiſſe ſacerdotales, inque illis primogenitos ſacra feciſſe. Sed hæc valeant quantum poterunt. Quæſtio nobis eſt, de veſtimentis, ſacris tantum, prout à Deo per Moſen præſcribuntur Aharoni & filiis ejus, & quatenus in Republica Judaica inde à Tabernaculo ad uſque tempora Chriſti obſervatum fuit illud mandatum.

Caput V.

Tabernaculi in deſerto & ſacrarum veſtium eadem materia Eodem tempore initium ſumpſerunt. Lana & linum apud Hebræos & alios vulgatiſſima materia veſtium. Lex veſtiaria de veſtibus duplicis materia. Levit. 19. כלאים & עטנז *quid? Levigare,* Carminare, Kammen, hekelen, nere, texere *Sententia Talmudicorum.* Tirentay. *Filo lineo non ſunt conſuenda veſtimenta lanea. Cannabum, Bocharti ſententia de Etymo* Schaatnez *Quid proprie ſit Schaatnez? Ex lana & lino mixtum, non ex ſerico, goſſipio &c. Schaatnez quale vetitum ex ſententia patrum ad evitandas offenſas.* כלף, *pinna & πτέρυξ.* בגד *ſive* veſtis *quid? David quo ſenſu veſtibus tectus. Locus* 1 *Reg.* 1. *explicatur. Delirium Judæorum de pœna Davidis ob laceratum pallium Saulis. Veſtis ἐσθής, vox generalis. Locus Mathæi cap.* xxi. *explicatus. Et* 11. *Reg.* ix. *verſ.* xiii. *Quouſque licuerit Judæis commercium habere cum Schaatnez? Cur à Deo vetitum? In zizith fuiſſe ſchaatnez. Cuilibet permiſſum fuit veſtem ſchaatnez publice lacerare. Veſtimenta ſacerdotum an fuerint ſchaatnez? Regula Talmudica. Veſtes ſacerdotum nulla ex ſerico. goſſipio, lana camelorum, leporum, aut caprarum. Balteus erat ſchaatnez, ut & Ephod & pectorale. Joſephi*

ſephi ſententia de veſtibus duplicis materiæ. Seldeni explicatio hujus loci. Ejus error. רקם *&* חשב *differunt. Quo ſenſu balteus dicatur* רקם*. Bocharti error. Joſephus explicatus & vindicatus. Cur ſacerdotibus V. T. mandatum. Veſtem aliquam duplicis materiæ ſacerdotum, ſignum rerum mundanarum ſub V. T. Judæorum & Ethnicorum uniendorum per Chriſtum. Signum peccati veterum. Flaminicæ tunicam laneam lino conſutam habuiſſe vetitum.*

I. Veſtes igitur ſacerdotales, de quibus hic quæſtio inſtituitur, initium cum ipſo Tabernaculo in deſerto, poſt exitum ex Ægypto, ſumpſiſſe, ſupra capite primo diximus. Sed ejuſdem quoque materiæ fuiſſe, ex capite XXVIII. Exodi, cum capite XXV. collato, conſtat. Excipio tantum, præter lignum, quod in re veſtiaria uſum commodum nullum habere poteſt, argentum, æs & pelles. Materia Tabernaculi deſcribitur Exodi capite XXV. verſſ. III. IV. V. וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחשת ׃ ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים ׃ ועורות אלים מאדמים וערת תחשים ועצי שטים ׃ *Hæc autem eſt oblatio illa, quam accipietis ab iis, aurum & argentum, & æs, & hyacinthina, purpuram, & coccinum, & byſſum & caprarum lanas; Et pelles arietum rubras, & pelles Tachſchim, & ligna Schittim.* En totam materiam Tabernaculi. Eadem eſt materia veſtium ſacerdotalium: Hæc enim leges eodem libro capite XXVIII. commate V. והם יקחו את הזהב ואת התכלת ואת הארגמן ואת תולעת השני ואת השש׃ *Et illi acceperunt, aurum & hyciathinum, & purpuram & coccinum & byſſum.* En materiam veſtium ſacerdotalium: additis tantum lapidibus pretioſis in pectorali & humeralibus Ephodi Pontificiis Maximi, qui tamen plus ad ornatum quam ad veſtes ipſas, contulerunt; de quibus ſuo loco plura. Apparet igitur ut initium, ſic &

eandem fere habuiſſe materiam veſtes ſacras & Tabernaculum. Sed de materia Tabernaculi alibi fuſius, ſi Deus longiorem vitam & otium nobis concedat, in noſtro Tractatu de Tabernaculo, & templo, cum ſacra ſupellectili. Notandum etiam eſt, in his verbis capitis xxviii. materiam omnium veſtium, tam Pontificis Max. quem cæterorum ſacerdotum ſimul comprehendi; Alias varie examinari poſſe materiam veſtium, pro vario ordine ſacerdotum. Aliter enim veſtitus erat כהן גדול. Pontifex Max. qui & ipſe duo genera veſtium habuit, albas ſcilicet, quibus die Expiationum ſacra faciebat, & aureas, quibus cæteris diebus totius anni operabatur, ut à nobis jam demonſtradum eſt; Aliter כהנים הדיוטים ſacerdotum turba. Sane quantum Regum ornatus ſubditorum centones & panuceas ſuperare ſolet, tantum habitus Pontificis Max: pretioſior, ſplendidior & cultior erat, quam veſtes totius ſacerdotum cætus.

II. Nihil majorem uſum unquam habuit in re veſtiaria, quam *lana* & *linum*. Vtrumque autem valde abundaſſe in terra Iſraelis, ad conficiendas veſtes, manifeſto conſtat ex ſacra ſcriptura. Hanc ob cauſam lana & linum fere ſemper, junguntur ut videre eſt Levit. xiii. lix. Prov, xxxi. xiii. Oſeæ ii. ix. & alibi pluribus in locis. Adeo quidem ut lana & linum ſæpiſſime ſumantur pro ipſis veſtimentis, quæ ex iis confici ſolent. Sed hic ſilentio non eſt prætereundum, omnes veſtes Hebræorum laneas & lineas, ex ſola lana aut ex ſolo lino conſtitiſſe, non autem ex utroque ſimul. Nota eſt lex veſtiaria, quæ exſtat Levit. cap. xix. de non conficiendis veſtibus ex materia duplici, id eſt ex lana & lino, quam barbari, philoſophico ſtilo, *heterogeneam* vocare ſolent. בגדי כלאים שעטנז לא יעלה עליך *veſtimentum mixtum, duplicis materiæ*

ria non erit ſuper te. Quid hic intelligendum ſit per vocem כלאים non eſt quod operoſe inquiramus, eſt enim in confeſſo, nihil aliud quam mixtum ſignificare. Sic explicat Aben Extra ad iſtum locum. כלאים, inquit, שני מנים *Kilaim eſt id, quod conſtat ex duabus ſpeciebus.* Ideo Chaldæus pro כלאים habet עירובין *mixta.* Seniores habent ἐκ δύο ὑφασμένον quaſi diceret *ex duabus ſpeciebus textum.* Hac voce etiam utitur Moſes, non tantum in re veſtiaria, ſed etiam in omnibus rebus, quas Deus miſceri vetuit, ut præſertim ex lege agraria patet, eodem loco. Majorem difficultatem peperit vox quæ additur שעטנז Chaldæus eandem vocem retinet, Septuaginta id exprimere videntur per κίβδηλον. Lutherus, Von wollen unde leinen geweben. Belgæ, tweederley ſtoffe door een vermengt. Sic fere & Angli. Quod autem Etymologiam שעטנז *Schaatnez* attinet. Jarchius animadvertit, quoſdam crediſſe, dici שעטנז ſcilicet: שהוא שוע טווי ונוז *quia eſt res levigata, neta & texta*: שוע enim *lævigare, carminare*, belgice kammen & heeckelen/ ſignificat: טוה autem *Nere*, & נוז *Texere*, ut *Schaatnez* ſit id, quod ex diverſis ſpeciebus eſt carminatum, netum & textum, id eſt mixti quid. Hoc Jarchius hauſit ex Codice Kilaim cap. ultimo: שעטנז דבר שהוא שוע טווי ונוז *Schaatnez eſt res, quæ eſt carminata, neta & texta.* Vide etiam Maſſechet Nidda fol. LXI. Ex tribus iſtis vocibus concludunt, rem etiam tribus modis, in re veſtiaria fieri poſſe *Schaatnez.* ſive mixtam. Primo per שעיעות *carminationes.* ut ſi linum & lana in unum lævigentur, aut carminentur. Deinde טווה *Nendo.* ut ſi quis linum & lanam in unum neret, aut ejuſmodi duo fila in unum torqueret: quod Germani gezwirnt dicunt. Tandem per נוז *Texturam* ut ſi lana & linum in unam telam texerentur, quod hodie

hodie vocamus *Tirentaj*, quando ſcilicet ſtamen eſt ex lino, & ſubtemen ex lana. Sed pro *Schaatnez* etiam habetur omne id, in quo netum ſive filum cum texto jungitur. videatur Codex kilaim cap. ultimo: אין אסור משום כלאים אלא טווי וארוג׃ *Nihil eſt prohibitum propter mixturam, niſi netum & textum*. Hinc etiam vetitum eſt filum lineum ducere per laneam telam, & lanea conſuere filis lineis, id enim fieri debet aut ſerico filo, aut ex cannabo, quod Judæi inter פשתים *lina* non reputant, unde etiam hodie magna mercatura fili cannabei, Judæis Metenſibus cum Amſtelodamenſibus & Francofurtenſibus. Aliam tamen hujus vocis originem dat celeberrimus Bochartus de Animalibus. libro I. cap. XLV. Putat enim vocem illam hybridam eſſe ex arabico سوط ſive ساط שאט *ſata*, *miſcere*, pro שעט litera ע in א permutata, ut in Syro ܛܐܐ pro ܛܥܐ & ex hæbræo נז *nez*, *textum*.

III. Sed non omne mixtum eſt *Schaatnez*. Apparet enim ex Magiſtrorum interpretatione, aut potius ex ipſis verbis Moſis Deut. XXII. XI. id proprie in re veſtiaria mixtum, ſive *Schaatnez* eſſe, quod conſtat ex lana & lino. Ideo lex non tantum prohibet τὸ *Schaatnez*, ſed ſtatim addit, *Ex lino & lana*, quaſi clarius exponeret quid pro *Schaatnez* habendum ſit. Igitur *Schaatnez* plus ſignificat quam *kilaim*, non quidem quodlibet כלאים *mixtum*, ſed illud ſpeciatim quod conſtat ex lana & lino, ut ſpecies ſimul exprimerentur, quæ in re veſtiaria miſceri non poſſunt. Sic enim Moſes Deuteron. cap. XXII. commate XI.: לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו׃ *Non indues Schaatnez, lanam & linam juncta*. Itaque quamvis plures aliæ ſpecies poſſent miſceri præter lanã & linum, ut goſſypium ſericum, & id genus alia, ſive cum aliis miſcerentur

tur

tur, ſive cum lana, aut cum lino, nihilominus pro *Schaatnez* non haberentur; ſola enim mixtura lini & lanæ *Schaatnez* dicitur. Hoc etiam exſertis verbis docet Maſſechet Kilaim cap. IX.: אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתן *Nihil vetitum eſt propter mixturam, niſi lana & linum.* Et per lanam iſtam ſpeciatim intelligenda eſt lana ovilla, non autem camelorum, caprarum &c. quemadmodum ex codice Berachot, Maimonide & aliis poſtea, ubi de lana in ſacris veſtibus, docebimus. Sane ex lege nihil aliud mixtum vocari in re veſtiaria poteſt, ideoque vetitum dici non debet. Nihilominus propter externam ſpeciem, & quia offendunt infirmos, multa alia pro mixtis & vetitis habentur, non quidem ex lege, ſed ex doctrina magiſtrorum. Sic ſi linum & goſſypium texerentur in unam telam, quod hodie quidam *bombacinum & bombaſijn* vocant, etſi id ex diverſis ſpeciebus conſtaret, tamen *Schaatnez* non eſſet, ſecundum legem, ſed ſanctiores eo veſtiri non deberent, propter externam ſpeciem, quia infirmiores forſan crederent, id eſſe ex lana & lino contextum. Idem manifeſto docet de ſercio & pinna codex Kilaim, Capite IX. halacha II. השריים והכלך אין בהם משום כלאים אבל אסורים מפני מראית העין : *Sericum & pinna non prohibentur ob mixturam, ſed tantum propter externam ſpeciem.* Hæc eadem etiam obſervavit, & clarius expoſuit Maimonides, Halach. Kilaim capite X. halach. I. ויש בכרכי הים כמו צמר שגדל על האבנים שבים המלח הבניתו כהבנית הזהב והוא רך ביותר וכלך שמו ואסור עם הפשתן מפני מראיה העין שהוא דומה לצמר רחלים וכן השירים והכלך אסור מפני מראית העין : *Eſt in urbibus maritimis quædam lana, quæ naſcitur in lapidibus, in mari ſalſo, aurei coloris & teneriſſima, nomine calach: Illam cum lino miſceri vetitum eſt, propter externam ſpeciem, quia ſimilis eſt lanæ agnorum. Sic*

etiam ſericum & calach non licet miſceri propter externam ſpeciem. De calach כלך *pinna πιννικὸν,* ſive *lana marina,* (quod in tranſitu lectorem monitum velim) plura qui deſiderat, adeat Magnum Salmaſium, ad Tertullianum de pallio, pagina CCXVIII.

IV. Hic etiam notandum eſt, Hebræos per בגד ſolere intelligere, non tantum veſtimenta ſic proprie dicta, ſed omnia, quibus ad tegendum corpus utimur, aut etiam quæ delitiis & luxui inſerviunt, quibus ſubſtratis lautiores ſolent inſedere, incubare & inambulare, qualia ſunt pulvinaria, lecti, ſtragula, tapetes, & id genus alia. Sic David, 1. Regum cap. 1. com. 1. dicitur in ſenectute tectus, etiam בבגדים *veſtibus.* Non quidem veſtimentis ſic proprie dictis, quemadmodum pauperiores, tempore intenſioris frigoris, pannuceis & centonibus ſuis, tunicis, bracchis, palliis & aliis veſtibus, ſeſe tegere non raro coguntur, ſed ſtragulis, pulvinaribus & ejuſmodi rebus, quæ ſenem fovere poſſent. Nam potentiſſimum Regem veſtibus opus habuiſſe, ad tegendum corpus, quemadmodum homines tenuioris fortunæ, ridiculum foret, ſi quis cogitaret. Quod etiam quidam dicant, Davidem veſtimentis proprie dictis tectum fuiſſe, nec tamen iis calefieri potuiſſe, eo quod pallium Saulis laceraverit, quemadmodum magiſtri verpulorum docent, id eſt ſuaviter delirare. Sed veſtis eſt vox generalis, quodlibet tegumentum, & quæ ad ornatum faciunt, ſignificans. Hoc ſenſu etiam à Græcis, præſertim in novo Teſtamento ſumitur, vox ἐσθὴς *veſtis.* Mathæi XXI. VII. VIII. *Plurima turba ſtraverunt veſtimenta ſua in via* &c. *& turba quæ ſequebatur clamabat, Hoſanna filio Davidis.* Utrum autem veſtes revera in ipſa terra, aut ſemita ſtratæ fuerint, prout mos eſt & hodie apud Europæos, pe-

dibus

dibus Regum & Imperatorum, quo die coronantur, tapetes ſubſternere, an vero juxta viam tentoria & tabernacula ex veſtibus arborum ramis impoſitis; confecerint, ad morem feſti ſcenopegiæ, ut quidam id explicant, non auſim adfirmare. Utrumque enim, mea ſententia fieri poterat, abſque equitantis periculo, & ſæpe ita factum fuiſſe conſtat. Fere ejuſmodi quid factum fuiſſe legimus II Reg. IX. v. XIII. Docemur ibi populum, *Iehu Regi ſuppoſuiſſe veſtes in faſtigio graduum, & clangentes buccina dixiſſe: regnat Iehu.* Ubi per veſtes iterum nihil aliud intelliges, quam ſtragula, tapetes & ejuſmodi alia. Sed & apud ipſos ſcriptores Romanos veſtis lato admodum ſenſu ſumitur, pro qualibet re, quæ tegendi & ſubſternendi uſum habet; *veſtis* enim *generaliter dicitur, ut ſtragula, forenſis, muliebris* &c. ut actor eſt Terentius varro. Sed quando in lege Dei *Schaatnez*, ſive duplex materia ex lino & lana prohibetur, id intelligendum eſt de veſtibus ita proprie dictis, ſive de corporis tegumentis, quæ confici ſolent ad tempeſtatum inclementiam, frigus, ardorem & pluviam arcendam, non de quacunque ſupellectili, quæ ex lana & lino confici poteſt: quod ſatis fuſe docetur, codice Kilaim capite ultimo, & Maim. Halach Kele Hammikdaſch capite X. hal. XI. & XII. Multa tamen præterea ex traditione patrum vetita ſunt, quæ lege permittuntur, ut magiſtri ibidem docent. Nec prohibitum volunt ſibi quo minus ejuſmodi veſtimenta conficerent, emerent & divenderent, & ex uno loco in alium portarent; modo id fieret abſque intentione, ut in iis calefierent, aut ut iis uterentur tanquam veſtimentis, ut ibidem ſatis fuſe docetur.

V. Patet igitur quid Judæi intelligant per כלאים *Kilaim* & שעטנז *Schaatnez*, nempe mixtum in veſtimentis

ex lino & lana. Rationem autem, ob quam ſapientiſſimus legiſtator hanc legem populo ſuo tulerit, operoſe inveſtigare ſuperſedeo. Non tamen vanos puto, eos qui credunt, id factum fuiſſe eadem de cauſa, quâ eodem capite xix. Lev. Deus omnem mixturam in agris, in ſatis, in animalibus, prohibuit. Scil. ut, quemadmodum Deus omnes opiniones monſtroſas, & hæreſes, omnem hypocriſin, omnemque mixturam veri & falſi, boni & mali, impiorum & piorum, in agro ſuo ſpirituali, id eſt in Eccleſia, prout Eccleſia ibi per agrum repræſentatur, quod etiam ab ipſo Salvatore factum fuiſſe conſtat, Mathæi capite xiii. ferre non poteſt; ita etiam eum magnopere cupere, ut unuſquiſque omnes vires intendat, ne mens vitia contrahat, & impietatem cum virtutibus copulet. Ne animus ſit duplex, aut deteſtanda hypocriſi tanquam veſte duplicis materiæ tectus, ſed ut omnia ſint ſimplicia ſincera & nuda ante oculos Dei. Veram charitatem ſiquidem Deus, cum ſimplicitate & integritate, erga Deum & proximum, amat. Hanc etiam fuiſſe ſententiam veterum, ex Theodoreto in Levit. quæſtione xxvii. Cyrillo & aliis, apparet.

VI. Tradunt tamen apellæ ſivi, etiam lege permiſſum fuiſſe, ut aliquo ſaltem modo geſtarent *Schaatnez* duplicem materiam, nempe ציצית ſive *ſacras fimbrias*, quas Deus populo ſuo mandavit eodem capite decimo nono Levitici. Zizith enim ſive fimbriæ laneæ adnecti poſſunt veſtimento lineo, quod illis eſt *Schaatnez*, & in cæteris rebus fieri non poteſt. Animadvertunt etiam, Deum Levit. xix. poſtquam prohibuiſſet *Schaatnez*, ſtatim adjeciſſe præceptum illud de *zizith, fimbriis*, quaſi dixiſſet; Etſi vetitum vobis ſit, ne veſtem duplicis materiæ gereretis, licet tamen habere ſacras fimbrias, ita veſtimentis adnexas, ut

ſit

ſit *Schaatnez*. De hiſce vide Talmudicos. Sed præcipue Maimonidem Halachoth zizith cap. III. Sectione VI. & alibi. Sed præter has zizith, *Schaatnez* ſive veſte duplicis materiæ populo plane interdictum fuit, nec ſine piaculo quiſquam, cujuſcunque fuerit conditionis aut dignitatis, eam gerere potuit. Adeò quidem, ut, ſi quis judæum vidiſſet tali veſte amictum in publico ambulantem, præſertim ſi fuiſſet *Schaatnez* ſecundum legem, & non tantum ſecundum traditiones patrum, integrum illi fuiſſit, talem virum aggredi, veſtem ei detrahere, illamque lacerare, uti docet Gemara Berachot capite tertio, folio XIX. Sed clarius Maimonides Halach. Kilaim capite ultimo ſect. XXIX. הרואה כלאים של תורה על חברו אפילו היה מהלך בשוק קופץ לו וקורעו עליו מיד' אפילו היה רבו שלמדו חכמה: *Si quis videret veſtem duplicis materiæ ſuper aliquem, etiamſi ambularet in foro, eum aggrederetur, & veſtem ſuper eum laceraret, etiamſi eſſet magiſter, qui ſapientiam eum doceret.* Videatur etiam ſectio ultima ejuſdē capitis, ubi idem docetur de ſacerdote, ſi ejuſmodi veſtimento indutus eſſet extra tempus miniſterii. Nam extra miniſterium eidem legi adſtricti fuerunt ſacerdotes, nec eorum veſtes à veſtimentis vulgi diſcernebantur, ut ſuo loco clarius demonſtrabimus, tunc enim ut זרים *privati* tantum conſiderabantur.

VII. Jam vero operæ pretium erit hic inquirere, utrum Sacerdotibus noſtris, qua ſacerdotibus, & tempore miniſterii id non permiſſum fuerit? Id eſt utrum veſtimenta ſacerdotalia non fuerint *Schaatnez, duplicis materiæ?* Infra manifeſtius oſtendemus, ſacro veſtitui lanam & linum tantum præbuiſſe materiam, (de auro & gemmis jam nihil dico, cum magis ornamento quam materiæ inſervierint) ſericum & goſſypium nullū uſum habuiſſe:

ſecundum generalem iſtam regulam Talmudicam, quæ extat Maſſechet Kilaim capite IX. אין הכהנים לובשים לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים׃ *Sacerdotes non veſtiuntur, ad miniſtrandum in ſačtuario, niſi lino & lana.* Quod non ita intelligendum eſt : quaſi omnes veſtes ſacerdotales conſtiterint ex lino & lana mixtis & contextis atque ita quod omnes fuerint *Schaatnez duplicis materia,* aut ex lino tantum, aut ex ſola lana. Sed hoc ſenſu accipiendum eſt : omnes ſcilicet veſtes ſacerdotales conſtitiſſe ex ſola lana & lino, ut non conſtiterint ex ulla alia quoque materia, nec ex ſerico, nec goſſypio, nec lana camelorum, caprarum & ejuſmodi rebus aliis. Sed quaſdam ex ſola lana factas fuiſſe, ut pallium Pontificis Maximi, aut ex ſolo lino, ut omnes veſtes Pontificis Maximi die piaculari, & cæterorum ſacerdotum feminalia, tunicam & cidarim: aut etiam ex lana & lino, ut Balteus, Ephod & pectorale, quæ erant veſtimenta duplicis materiæ. Ita etiam Miſnam illam explicat gloſſa R. M. ואמר בבגדי כהונה כלם שלא יהו אלא מתכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזור או מכלם או מאחת מהם׃ *Dicitur etiam de veſtibus ſacerdotalibus, quod nullæ fuerint, niſi ex hyacintho, ex purpura, coccino, & lino retorto; ſcilicet conſtabant ex hiſce omnibus, aut ex uno eorum.* Quæ ex uno illorũ tantum conſtabant non erant quidem *Schaatnez*, ſed quæ ex illis omnibus fiebant, *Schaatnez* fuere proculdubio. Ex hiſce omnibus autem, id eſt ex lana & lino, conſtabant primum *balteus*, tam Pontificis Maximi (excepto tantum x. Tiſri) quam cæterorum ſacerdotum. Deinde *Ephod* & *pectorale* Pontificis Maximi. Balteum *Schaatnez* ſive ex lana & lino fuiſſe, Hebræi in Talmude, & alibi ſexcentis in locis, clamant. Nec mirum cum id ſacra ſcriptura clare doceat. Sic Exodi XXVIII. XL. : ואבנט תעשה מעשה רקם *Et facies balteum*

balteum opus Rokem. Ubi talmudici docent *Rokem* ſignificare opus phrygionicum ex lino & lana Clarius capite vigeſimo nono, commate vigeſimo nono: ואת האבנט שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רקם כאשר צוה יהוה את משה: *Fecit etiam balteum ex lino retorto, ex hyacinthino, ex purpura & coccino, opere phrygionico, quemadmodum Deus mandavit Moſi.* Idem dicitur de Ephod & Pectorali. De Ephod vide capite XXVIII. commate VI. ועשו את האפוד זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר מעשה חשב: *Facies autem Ephod ex auro hyacinthino, purpura, coccino, & lino retorto, opere artificioſiſſimo.* De pectorali vers. XV. ועשית חשן משפט מעשה חשב כמעשה אפוד תעשנו זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר תעשה אתו: *Facies etiam pectorale judicii opere artificioſiſſimo, ſicut opus Ephod facies illud, ex auro, hyacinthino, purgura, coccino & lino retorto.* Tria igitur illa veſtimenta, *Baltheus, Ephod* & *pectorale* ex lino & lana (hyacinthinum enim, purpuram & coccinum lanam eſſe poſtea docebimus) conſtabant, erant itaque *Schaatnez.* Hoc etiam manifeſtius fiet Libro ſecundo, ubi de qualibet veſte ſeorſum agemus.

VIII. Omnes igitur ſacerdotes veſtem aliquam geſtaſſe duplicis materiæ, tam manifeſtum eſt, quam quod manifeſtiſſimum. Huc reſpexiſſe credo Joſephum Antiquitatum Libro IV. cap. VIII. ubi de lege veſtiaria, de non geſtandis veſtibus duplicis materiæ, quæ extat Levit. XIX μηδεὶς, inquit, ἐξ ὑμῶν καλῶς τὴν ἐξ ἐρίων καὶ λίνου στολὴν φορείτω, τοῖς γὰρ ἱερεῦσι μόνοις ταύτην ἀποδέχεσθαι. *Nullus ex vobis veſte ex lana & lino utatur: Hæc enim ſolis ſacerdotibus eſt conceſſa.* Sane ſolus Pontifex Max. balteum, Ephod & pectorale ex lino & lana geſtabat, & ſoli ſacerdotes cæteri balteum ejuſdem materiæ habuere. Id præter eos nemini conceſſum erat. *Hunc locum Ioſephi,*

ait

[illegible] Doctiſſimus Seldenus De Synedriis libro III. capite [illegible] *Genebrardus ſic dictum innuere videtur Tunicas, ſtolas & indumenta ſacerdotum reliqua fuiſſe ex lino & lana confecta.* quibus mox addit: *Nec forte ex ipſo ſermone ſacro aliud rite eliciendum* ad quod probandum citat Exodi cap. XXVIII. v. & XL. Et cap. XXXIX. II. &c. Sed non capio quomodo id ex verbis Genebrardi aut etiam Gelenii, quos citat auctores, elici poſſit. Deinde nec ex ſacro ſermone, quem laudat. Ex ſacro ſiquidem ſermone Exodi cap. XXVIII. & XXXIX. nihil aliud concludi poteſt, quam id ipſum quod jam docuimus: nempe balteum omnium ſacerdotum, ut & Ephod cum Pectorali Pontificis Max: duplicis fuiſſe materiæ, non autem, ut ait vir doctiſſimus, *Tunicas, ſtolas, & indumenta ſacerdotum reliqua.* Non poſſum etiam ſilentio præterire, quod ibidem doceat, Talmudicos crediſſe balteum ſolum fuiſſe Schaatnez, reliqua autem indumenta omnia fuiſſe linea. *Sed Talmudici*, inquit, *reliqua ajunt fuiſſe ex lino puro* ואבנט לכרו רקס כצמר צבוע׃ *Cingulum autem ſolum acupictum eſſe lana colorata.* Nã hiſce verbis Talmudici non intelligunt ſolum balteum *Schaatnez* fuiſſe, quaſi illud negarent de Ephod & Pectorali, ſed tantum ſolum balteum fuiſſe רקסבצמר *lana acupictum.* Diſtingunt enim recutiti inter מעשה רקם *opus acupictum*, & מעשה חשב *opus artificioſiſſimum*, quod nos fuſius exponemus. ubi de textura ſacrorum veſtimentorum. utrumque tamen fuit *Schaatnez*, quia in utroque fuit lana & linum, ut ex locis ſupra laudatis conſtat. Deinde quum etiam Talmudici alicubi dicunt, balteum ſolum eſſe acupictum, aut duplicis materiæ, id intelligunt proculdubio tantum de veſtibus totius Sacerdotum turbæ, qui revera nullam aliam veſtem Schaatnez habent, quam balteum ſolum, nam Tu-

nica

nica, feminalia & Infulæ ex lino tantum conſtabant. Sed de veſtimentis Pontificis Maximi idem dici non poteſt, cum præter *Balteum* habuerit *Ephod* & *Pectorale.*

IX. Interim maxime miror, quod reperio apud Magnum Bochartum, De Animalibus Libro II. cap. XLV. ubi hæc verba Joſephi ita explicat, ac ſi docuiſſet, legem Levit. XIX. & Deut. XXII. *ubi veſtis heterogenea uſus interdicitur,* (ſunt ipſiſſima illius verba) *non tam Sacerdotes & Levitas reſpexiſſe, quam reliquas Iudæorum tribus.* Ideoque eum dicit, *legum interpretem quandoque peſſimum.* Sane Joſephus ex regia ſtirpe, ipſe ſacerdos, & iſtarum rerum oculatus teſtis, illiſque veſtibus ſæpius indutus, uſque adeo fungus non erat, ut tam apperte falſa orbi obtrudere conatus fuerit. Non enim illius mens fuit, Sacerdotibus licuiſſe extra tempus miniſterii veſtes duplicis materiæ geſtare, quum per urbem, aut per Provinciam ambulabant ut privati. Nec etiam reliquos Sacerdotes, præter Pontificem Max. in ipſo miniſterio veſte duplicis materiæ amictos fuiſſe, alia præter balteum. Ipſe enim libro III. cap. VIII. ubi de veſtitu ſacro ex profeſſo agit, & ubi ſingulas veſtes ſeparatim deſcribit, ſatis manifeſto docet; nullas veſtes ſacerdotales, totius ſcilicet ſacerdotum turbæ, conſtitiſſe ex lino & lana præter balteum. Quum igitur dicit. *Solis ſacerdotibus fuiſſe conceſſum, veſtem ex lino & lana gerere,* id tantum intelligendum cenſeo, de balteo omnibus Sacerdotibus commune, & de Ephod & Pectorali Pont. Max. tempore miniſterii: atque ſic Sacerdotes revera diſtinguebantur à reliquis Iſraelitis, cum his nunquam conceſſum fuerit, id quod ſacerdotibus tempore miniſterii permittebatur. Quando etiam loquitur περὶ ςολῆς de *Stola,* hinc concludendum non eſt, ipſius mentem fuiſſe, omnibus Sacerdo-

tibus conceſſam fuiſſe *tunicam*, quæ ſæpe per *ſtolam* deſignatur aut togam ex duplici materia. Utitur tantum hac voce στολῆ, ut ſignificaret Ephod & Pectorale Pontificis Max. aut etiam metonymice, ut cum Rhetoribus & Philoſophis loquar, ſpecie pro genere, ad ſignificandam quamlibet veſtem; ut perinde fuerit, ac ſi dixiſſet. *Sacerdotibus conceſſum fuiſſe, aliquam veſtem ex lino & lana geſtare.* Sed admirationem fere in ſtuporem vertit, quod mox addit Eruditiſſimus vir. *Et vero,* inquit, *licet Sacerdoti variæ veſtes aſſignentur, byſſinæ, purpureæ, coccineæ, hyacinthinæ; tamen illarum nulla pars ex tali miſtura conſtitit; Quum certi miniſterii tempore lanearum veſtium uſus Sacerdotibus prorſus fuit interdictus. Ezech.* XLIV. XVII. *Cum ingredientur portas interiores atrii, veſtes lineas induent, nec laneum indumentum gerent.* Ad verbum, *Non aſcendet ſuper eos lana, cum miniſtrabunt in portis interioris atrii.* Hæc eruditiſſimus Bochartus. Sed vellem hæc non dixiſſet, cum ſacra ſcriptura expreſſis verbis contrarium doceat, uti jam ſupra à nobis demonſtratum eſt. Fallitur doctiſſimus vir, quum dicit: *illarum veſtium nulla pars ex tali miſtura conſtitit.* Nonne *balteus* ex tali miſtura conſtitit? Nonne Ephod & Pectorale ejuſdem fuerunt materiæ? Nunquam miniſtrarunt ſacerdotes quin aliquam veſtem habuerint duplicis materiæ. Nec intelligo quodnam fuerit illud miniſterii tempus, quo *lanearum veſtium uſus ſacerdotibus prorſus fuerit interdictus*, ut loquitur vir doctiſſimus, niſi intelligat ſolum diem piacularem, x. Tiſri. Illo enim die Pontifex Max. lineis veſtibus tantum indutus fuit, adeo quidem ut ipſe balteus etiam ex lino tantum fuerit. His lineis veſtibus tamen non toto die, nec in omnibus miniſteriis illo die, utebatur; ſed tantum quum ſacra faciebat, quæ dies ille

pro

pro expiatione requirebat, quum ſancta ſanctorum ingrediebatur, nam quum ſacrificia jugia faciebat eodem die, veſtibus ordinariis indutus fuit, ut ſuo loco clarius patebit. Ita etiam locum illum Ezechielis exponunt Iarchius & Kimchius. Sed locus ille myſtice intelligi debet proculdubio. Et per lineas illas veſtes nihil aliud deſignare voluit propheta, quam ſanctitatem & munditiem credentium ſub novo Teſtamento, qui, ut ſacerdotes *βασιλείου ἱερατεύματος Regii* illius *Sacerdotii*, de quo Petrus prioris Epiſtolæ Capite II. com, IX. puri & ſancti eſſe debent, tanquam Chriſti ſponſoris & ſummi ſacerdotis toga juſtitiæ, quæ eſt candidiſſima & ab omni labe pura, veſtiti: quo etiam reſpexiſſe videtur locus Apocalypſeos capite III. verſ. XVIII. *conſulo tibi ut emas à me veſtimenta alba, ut induatis, nec appareat dedecus nuditatis tuæ.* Ita quidem ut nulla lana, nullus color & miſtura in veſtimentis noſtris ſpiritualibus appareat, quemadmodum in veſtimentis ſacerdotum veteris Teſtamenti, quæ ſigna erant rerum mundanarum, & peccati quo adhuc poluti erant veteres, vera expiatione nondum facta; de quibus plura dicemus libro II. ubi de uſu & ſignificatione veſtium. Stat igitur ſententia Joſephi noſtraque: *conceſſum fuiſſe ſacerdotibus ſolis, veſtes duplicis materiæ gerere, non vero privatis.*

X. Rationes autem inveſtigare, ob quas Deus Sacerdotibus veteris Teſtamenti, non tantum permiſerit, ſed etiam mandaverit, veſtes duplicis materiæ, non magni laboris erit, modo cogitemus, tempore cultus Levitici, Judæos omnes, tam Sacerdotes, quam privatos, adhuc ſub pœdagogia fuiſſe, & elementis mundi implicitos; variam igitur iſtam materiam in ſacerdotum veſtibus argumentum fuiſſe, duorum populorum, Judæorum &

Ethnicorum, per ſolum Chriſtum, ſummum Pontificem & Internuncium, Deo conciliandorum, vero illo ſacrificio, quod Chriſtus oblaturus eſſet præſtituto tempore. Deinde miſturam aliquam legalem etiam ſignificaſſe, dici poteſt: ſcilicet Judæos, pro quorum peccatis ſacerdotes illis veſtibus quotidie ſacrificabant, nunquam perfecte fuiſſe purificatos à peccatis, ſed ſemper illis aliquam adhæſiſſe labem, quemadmodum veſtes non ex puro lino, albo & nitido, ſed coloribus & diverſa materia variegatæ fuerunt, ut hac ratione peccatorum ſuorum ſemper eſſent memores, & ad verum ſacerdotem ſacrificiumque mentem dirigerent. Sed nec prætereundum cenſeo, quod docet Servius, ad ultimum Æneidos, citante Grotio, ad caput xix. Levit. *Romanos credidiſſe, ſi Flaminica inventa eſſet, tunicam laneam lino habuiſſe conſutam, ob eam cauſam piaculum eſſe commiſſum.* Sane ſi hoc verum eſt, apud gentiles ſacerdotibus quibuſdam prohibitum fuiſſe veſtem duplicis materiæ habere, mirum utique non eſt, ſi Deus hoc Sacerdotibus ſuis permiſſerit, immo mandaverit; cum D. O. M. in Religionis negotio plerumque ſoleat mandare, ea quæ Idololatrarum ritibus plane contraria eſſent, quo mentem magis ab omni idololatria abſtraherent, & ad verum Deum converterent. Sed hæc de materia in genere ſufficiant.

Caput VI.

Lex de Materia veſtium ſacerdotum Exodi xxviii. Thechelet, Argaman *&* Tholaath Schani, *utrum materiam an colorem ſignificent?* בוץ byſſus *aliquando color. Quid ſit calor? Lana tincta per* Thechelet *&c. intelligitur. In veſtibus ſacris nulla materia præter lanam & linum. Lex Talmudica. Cannabum, goſſipium, Xylinum, Sericum*

cum, pili camelorum, caprarum & leporum &c: non adhibentur. Lutherus, Iunius & alii notati. Veſtes totius cætus ſacerdotum lineæ. מדו בד *Levit.* VI. III. *quid?* מדו *Græcorum* μανδύας. *Sententia Ioſephi, Hieronymi. Quale linum* שש & בד. *Male legitur* בר *pro* בד. *Error Lutheri qui* שש *ſericum putat. Verſio Belgica. Iunii, Scheringhami & aliorum error de* Xylino. *Veſtes Sacerdotum Ægypti ex Xylino. Plinius Reprehenſus ab Vlitio. Ægyptus Xylini ferax. Et Iudæa. Locus Talmudis male intellectus à Bocharto.* ἔριον. *verus ſenſus.* צמר גפן lana vitis Baum-wol. ἐριόφοροι & lanigeræ *arbores.* ξύλον *ut* עץ *lignum & arborem ſignificat. Pro* שש & בד *Arabs* كتن Caton. *Gallice, Belgice, Italice.* Coton, Catone, Catoen. Merketon *pro* melicoton, *& malum cotoneum.* מוך molle קוטן Bombaggio, bombace, βάμβαξ & βάμπάτζι. bombaſijn. *Error Lypſii diſtinguentis* bombycina *à* ſericis. *bombycum vermium netum. Eruca. Cea & Coa differunt. Iſidorus defenſus contra Lypſium. Conjectura de* קוטן كتن caton. *an idem quod* כהן & כתנא. linum. βύσσος, בוץ & בוצא. πιννικὸν, βύσσος & βυσσὸς *differunt. Byſſus an ſericum aut goſſipium? Pollux de Byſſinis. Byſſus eſt linum. Byſſus Eliaca.* κεκρύφαλος. *Plaga, retia &c. ex lino. Et funes Simſonis Lino multum firmitatis. Plaga cumana. Anctores Rei venatica de lino ad conficienda retia. Locus Eſaia* XIX. IX. *explicatus.* חורי & שריקות *quid? Iarchius, Opianus, Kimchius, Diodatus.* Verba byſſina. כד & שש *Hebrais* פשתן. *Locus Ezechielis* XLIV. XVII. *laudatus. Quid piſchtim Talmudicis.* קנבוס Κάναβις. cannabum. פשתים קנבוס λίνα καναβέως *Polluci. Littera* ק. *K, C. H. permutantur ut* halm, culmus, *aut* calamus. Cutis Haut. Hes, Katz. Catti & Heſſen. κάναβις קנבוס Hanf. Henep. chanvre, Caneſas. Flachs, Filace. *Iſidorus notatus.* ὀθόνη. *Veſtes Sacerdotum ex lino optimo. Chald.* כתנא *Ioſephi* χεθὸν. כתנא רומיא Linum Romanum. *Aſris & Pœnis linum* פשתן. *Diſcoridis* ζεραφῖς. *Locus ille emendatus* ζεραφισά. זרע פשתה ſemen lini. *Gentilium Sacerdotes lino veſtiuntur. Goſſipio Brachmannes in India. Et* amianto *ſive* Asbeſtino. *Herculis Sacerdotes. An Pythagoras lini inventor. Linum in uſu tempore Moſis.*

I. Omnis ſacrorum veſtimentorum materia comprehenditur Exodi capite xxviii. verſu v. his verbis; והם יקחו את הזהב ואת תכלת ואת הארגמן ואת תולעת השני ואת השש׃ quæ verba ſic reddunt ſeniores: *Καὶ αὐτοὶ λήψονται τὸ χρυσίον, καὶ τὴν ὑάκινθον, καὶ τὴν πορφύραν, καὶ τὸ κόκκινον, καὶ τὴν βύσσον. Ipſi autem accipient aurum, hyacinthinum, purpuram, coccinum, & byſſum.* Quæritur autem, utrum hæc omnia colorem tantum, an vero materiam ſignificent? Materiam, non autem colorem, eſſe intelligendum, videtur innuere vox זהב *aurum*, cum aurum ſit materia, non color. Idem judicium eſto de שש, quod *linum*, ſive *βύσσον* & בוץ, ut habet Chaldæus, ſignificat, non colorem. Non tamen ignoro, ſecundum quoſdam, illlud שש *βύσσον*, & בוץ, non ſemper apud auctores, præſertim in ſacra ſcriptura, denotare linum, ſed etiam colorem aliquem, puta purpuram, ut ex Heſychio & Suida probare conatur ὁ πάνυ Bochartus in ſuo Phaleg libro iii. cap. iv. quamvis de eo dubitare videatur doctiſſimus Ferarius de Re veſt. parte ii. lib. iv. cap xii. Sane aliquando colorem ſignificaſſe, aut ſaltem byſſum colore purpureo infectam, negare non auſim. Nequeo tamen probare quod quidam in ſacra ſcriptura שש וארגמן toties repetitum exponant, per *byſſum purpuream*, quæ etiam eſt opinio poſt Bochartum Summi Theologi, & in Hebraicis verſatiſſimi viri, Heidekeri. Hiſt. Patr. parte ii. Exercit. xx. duæ enim res, mea quidem ſententia, ſemper ſignificant. *byſſum* & *purpuram*. Sed hoc *lanam*, illud *linum*. Utrumque tamen pretioſiſſimum, quale viros honoratos & divites decet. Certiſſimum quidem eſt, & infra clarius patebit, omnes iſtas voces, quæ in dubium

revo-

revocari poſſunt, coloremne ſignificent, an materiam, ut ארגמן תכלת תולעת השני colorem ſignificare. Interim cum omnis color merum ſit accidens, ut Philoſophi vulgares loquuntur, aut, ſi mavis, cum colores nihil aliud ſint, quam certæ quædam figuræ, iſtarum particularum, ex quibus corpora conſtant, unde fit ut aër, aut potius globuli cæleſtes, pro variis figuris, quæ in particulis ejuſmodi corporis reperiuntur, nervos opticos moveant vario modo, quos varios motus varios colores vocamus, dicendum neceſſario eſt, illud accidens, ſive illas figuras eſſe in aliquo corpore aut materia, cum revera ab ipſa materia ſeparari non poſſint. Materiam igitur & colorem ſimul ſignificant, aut, ſi mavis, materiam quandam coloratam, quæ etiam mens eſt Hebræorum, dicunt enim iſta omnia ארגמן תכלת תולעת שני eſſe צמר צבוע *lanam tinctam.* Videantur Jarchius & Aben Eſra, in commentariis ad Exodi caput xxv. com iv. & Abarbanel ſuper legem fol. cxc. Igitur circa voces illas, examinanda primum eſt materia, deinde colores.

II. Nullam aliam materiam veſtimentorum ſacerdotum doctores noſtri agnoverunt, quam *linum* & *lanam:* cætera enim ut aurum & gemmæ plus faciunt ad ornatum Pontificis Maximi quam ad ipſam materiam. Optime itaque Hebræorum magiſtri, codice Kilaim capite ix. miſna prima: אין כהנים לובשים לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים: *Sacerdotes non veſtiuntur ad miniſtrandum in Templo, niſi lana & lino,* quæ verba apud Maimonidam & alios ſæpius repetuntur. Ergo nec cannabum, nec goſſipium ſive Xylinum, nec ſericum, nec pili camelorum, caprarum, leporum, aliorumque ullum prorſus uſum habuerunt in veſtimentis ſacris, etſi aliàs non raro in re veſtiaria, iis uterentur Hebræi. Ideoque turpiſſi-

piſſime aliquando decepti ſunt auctores alias non contemnendi, ut Lutherus Junius, cæterique in interpretanda S. Scriptura, ubi ponunt *Xylinum*, *ſericum*, & ejuſmodi alia quæ ſacer textus non agnovit; Sed de hiſce ſuis locis plura dicemus. Linum igitur & lanam tantum adhibuere noſtri ſacerdotes in veſtibus ſacris, nec quicquam præterea ex verbis illis Exodi XXVIII. modo allegatis, erui poteſt. *Linum* quidem denotatur voce, שש. *Lana* cæteris : תכלת ארגמן תולעת שני quæ nihil aliud ſignificant quam צמר צבוע *lanam tinctam*, ut optime magiſtri. Et ex his quidem contexuntur omnes veſtes ſacræ, cum totius turbæ, tum Pontificis Maximi. De lineis primum diſſeremus, deinde de laneis.

III. Supra jam documus plura dari genera veſtimentorum, ut plura genera Sacerdotum. Alius enim totus cætus Sacerdotum, alius Pontifex maximus. Sic aliæ ſunt veſtes illorum, quam hujus. Veſtes totius cætus lineæ erant præter balteum, qui ex lana & lino mixtus. Capite XXVIII. Exodi, materia illarum veſtium quidem non exprimitur, niſi feminalium tantum, quæ מכנסי בד *feminalia linea* dicuntur. Sed capite XXXIX. verſu XXVII. & ſequentibus, exſertis verbis omnes veſtes filiorum Aharonis, id eſt totius turbæ pontificum, dicuntur lineæ. ויעשו את הכתנות שש מעשה ארג לאהרן ולבניו : ואת המצנפת שש ואת פארי המגבעות שש ואת המכנסי הבר שש משזר : ואת האבנט שש משזר וגו׳ *Fecerunt tunicas illas ex lino, opere textili: Aharoni & filiis ejus. Et cidarim illam ex lino, & tiaras illas ex lino, & femoralia linea, lino internexo. Et balteum illum ex lino, lino internexo* &c. habes igitur omnes quatuor veſtes ſacerdotum ex lino. Idem docetur Lev. VIII. ubi mentio fit non ſolum מכנסי בד *feminalium linearum*, ſed מדו בד quoque : i.e. *tunicæ*, aut *veſtimenti linei*; vocem enim

tionem ſimul reddit cur ita vocentur שתהא כמדתו, *quia tunica eſt quaſi menſura ejus*, id eſt ad menſuram corporis compoſita. Hinc proculdubio Græcorum *μανδύας* quod eſt *εἶδος ἱματίου περσῶν πολεμικὸν ἢ μαντείας, genus veſtimenti quo Perſæ utuntur in bello, aut in vaticiniis*, ut ait Heſychius; aut *λωρίκιον*, ut explicat Suidas Barſelonius præcepto XCIX, poſtquam de quatuor veſtibus ſacerdotum egiſſet, ita tandem concludit: וארבעות כלים אלא של פשתן היו לבנים: *Et quatuor iſtæ veſtes ex lino erant albo.* In eadem ſententia fuerunt cæteri Hebræorum doctores omnes. Joſephus, qui ob antiquitatem, & tanquam teſtis oculatus, primus allegandus fuit, libro III. Antiq. cap. VIII. *feminalia* vocat *διάζωμα ἐκ βύσσου κλωστῆς. Tunicam, λινᾶιον ἔνδυμα διπλῆς σινδόνος βυσσίνης. Cidarim, λινᾶιον* quoque & *σίνδωνα* dicit. *Balteum* etiam floribus byſſinis conſtitiſſe docet, immo *στήμων* ait *ἐστὶ μόνη βύσσος* Hieronymus Joſephum ſecutus, ut ſolet, omnes iſtas veſtes lineas vocat: loquitur enim de *lineis feminalibus*, de *tunica ex lino*. De *Balteo* cujus *ſtamen linum dicit*, & de *pileo byſſino*. Vide ejus Epiſtolam ad Fabiolam.

IV. Sed quæritur cujuſnam generis fuerit linum illud, ex quo factæ erant veſtes ſacerdotales? Et ſane non immerito, cum multa paſſim reperiantur apud auctores, quæ linum vocantur, nec eodem ſenſu exponantur voces illæ ab interpretibus. Textus Hebræus quidem habet שש & בד, pro quo nonnulli peſſime legerunt בר, ut animadvertit Hieronymus ad Fabiolam. Lutherus vocem illam שש Exodi XXVIII. Verſu V. Et capite XXXIX verſ. XXVII. & ſequentibus, exponit per weiſſe ſeyde/ *ſericum album*; ſic etiam habet vetus verſio Belgica. Sed accuratius verſio anni CIↃ IↃC XVIII, ubi fijn linnen leges, quemadmodum in Anglica. Sed de ſerico nos fuſius in-

ſra, ubi oſtendemus ſericum apud Hebræos, tempore Moſis, non fuiſſe notum, multo minus uſum habuiſſe in veſtibus ſacris. Junius & Tremellius fere ſemper habent *Xylinum*, & ab his decepti Scheringham in ſuo Tractatu Joma, aliique multi. *Xylinum* goſſipion eſſe optime docet Plinius Libro XIX. capite I. Inde etiam factas fuiſſe veſtes ſacerdotum Ægyptiorum ibidem tradit. *Superior pars AEgypti*, inquit, *in Arabiam vergens, gignit fruticem, quem aliqui goſſipion vocant, plures Xylon, & ideo lina inde facta Xylina. Parvus eſt, ſimilemque barbatæ nucis defert fructum, cujus ex interiore bombyce lanugo netur. Nec ulla ſunt eis candore mollitiave præferenda. Veſtes inde Sacerdotibus Ægypti gratiſſimæ.* Putat tamen doctiſſimus Ulitius in ſuis notis ad auctores Rei venaticæ, Plinium falli in hoc loco; eum hæc deſumpſiſſe ex Herodoto, qui de lino intelligit ea quæ Plinius de goſſipio habet. Sed Plinii verba ſatis ſunt clara, & fortaſſis ſacerdotes Ægypti tam ſcrupuloſe non diſtinguebant goſſipium à lino, ut utroq; uterentur in veſtibus. Deinde Ægyptum ſatis feracem fuiſſe ejuſmodi lini, ſive Xylini, non tantum ex Plinio, ſed & ex Polluce aliiſque auctoribus conſtat. Hinc vicina loca, ut ipſa Judæa, ejuſuſmodi arboribus lanigeris conſita erant, quod patet vel ex ſolo codice Kilaim capite VII. ubi Magiſtri diſputant an liceat ſerere ejuſmodi arbores lanigeras inter vites, unde uvæ colliguntur. Quem locum (ut & hoc in tranſitu notarem) male intellexit doctiſſimus Bochartus, in ſua Phœnicia libro. I. cap. XLV. Putat enim ibi diſputari an goſſipium poſſit adhiberi ad uſum veſtimentorum, quaſi ibi ageretur de miſtura in veſtibus, cum quæſtio ſit tantum de ſeminibus mixtis in agris; de miſtura autem in veſtibus poſtea capite nono agitur. Talmudicis dicto loco & alibi Xylinum voca-

vocatur : צמר גפן *lana vitis*, quia revera lanæ ſpeciem refert, hinc & Germanis Baum wol / *lana arboris*. Ideo & Græcis ἔριον, & arbores in quibus naſcitur ἐριόφοροι, Latinis *lanigeræ*. Fortaſſis *Xylinum* & *Xylum* dicitur, quia ξύλον etiam arborem ſignificat, ut hebræum עץ, quod utrumque, cum lignum tum arborem, denotat. Nec mirum ab Hebræis vocari צמר גפן *lanam vitis*, cum arbores illæ, in quibus naſcitur, viti non admodum ſint abſimiles. Hinc Theophraſtus libro IV. capite IX. ταῦτα δὲ φύλλον μὲν ἔχειν (loquitur enim de arboribus illis laniferis) ὅμοιον τῇ ἀμπέλῳ πλὴν μικρόν. quæ verba ſic vertit Plinius libro XII. capite X. *His folia infœcunda, quæ ni minora eſſent, vitium poterant videri.* Et Idem Theophraſtus ejuſdem libri capite IV. πόῤῥωθεν ἀφορῶσιν ἄμπελοι φαίνονται. quæ Plinius iterum libro XII. capite VI. *nec eſt gratior villarum aſpectus.* Sed audiamus Plinium. *Sed unde veſtes lineas faciunt, foliis, moro ſimilis, calyce pomi cynorrhodo. Serunt eam in campis: nec eſt gratior ullarum aſpectus.* Doctiſſimus Voſſius ad Pomponium Melam libro III. cap. VII. hunc locum optime emendavit, ſcribendo *villarum* pro *ullarum*; *villa enim*, inquit, *diminutivum vineæ.* Ideo etiam Plinius ejuſmodi arbores inter Aminæarum vitium genera recenſet, libro XIV. capite II. *Quintum genus lanatæ, ne Seres miremur aut Indos, adeo lanugo eam veſtit.* Ad quem locum optime Dalechampius: *Frutex eſt humilis, foliis latis, altius inciſis, viti aut alceæ quadantenus ſimilibus ſed minoribus.* Non mirum igitur goſſypion ab Hebræis vocari צמר גפן *lanam vitium.* Non tamen omnes iſtæ arbores lanigeræ plane eædem fuere, ſed quaſi diverſæ ſpecies, ut ex Plinio & aliis conſtat, quod etiam ab oculatis teſtibus confirmatur. Quædam lanuginem circa fruticem habebant: Quas Plinius vocat Goſſampinos,

libro XII. c. XI. *Arbores, ait, vocãt goſſampinos, fertiliore etiã Tylo minore, quæ diſtat X. M. paſ. Iuba circa fruticem lanugines eſſe tradit, linteaque ea Indicis praſtantiora.* Aliæ vero *fructum ferunt ſimilem barbatæ nucis, ex cujus interiore bombombyce lanugo netur.* Plinius Libro XIX. capite I. Pollux. Libro VII. cap. XVII. quod caput quidam male inſcripſerunt. περὶ βυσσίνων, cum etiam de aliis rebus agat. τῷ δένδρῳ καρπὸς ἐπιφύεται, καρύῳ μάλιστα προσεοικὼς, τριπλῷ τὴν διάφυσιν, ἧς διασχισθείσης, ἐπειδὰν ἐξανθῇ τὸ ὥσπερ κάρυον, ἔνδοθεν ἐξαιρεῖται, τὸ ὥσπερ ἔριον *Arbori fructus enaſcitur, nuci ſimilis, triplici cortice munitus, qua dirempta poſtquam inſtar nucis floruerit, interius quid inſtar lanæ reperitur, quod eximitur.* Quædam *ferunt cotonei mali amplitudine cucurbitas, quæ maturitate ruptæ oſtendunt lanuginis pilas.* Libro XII. cap. X. Nec mirum, cum vix ullum genus fructuum reperiatur, quod non plures habeat quaſi ſpecies. Quot obſecro ſunt ſpecies pomorum, pyrarum, nucum, avelenarum, ficuum, immo vitium &c?

V. Fortaſſis Junius, Tremellius & alii, qui has voces שש & בד reddiderunt per *Xylinum*, decepti ſunt ab Arabe: Is enim fere ubique locorum, præſertim Exodi cap. XXVIII. & XXXIX. habet كطان & كطن, والكطن *Coton*, ſive *cotnon*. Sane etſi omnibus fere linguis notum ſit *coton*: dicimus enim gallice *du coton*, Italice *cotone*, belgice Catoen (inde fortaſſis etiam *malum cotoneum*, ita dictum ſcilicet à lanugine, quæ pelliculæ adhærere ſolet, & noſtrum *Merketon*, pro *melicoton*, aut *malum cotoneum*) certum tamen eſt vocem eſſe arabicam, & ex Arabia forſan primum ad Hiſpanos, deinde ad cæteras gentes in Europa delatam. Hæc ſententia eſt Maimonidæ, in lingua Arabica viri peritiſſimi, ad Maſſechet Kilaim capite VII. ad hunc locum modo à nobis laudatum: רבי

מאיר אומר אף צמר גפן אסור: Sic enim ad hæc verba Maimonides: וצמר גפן וקרא בלשון ערב ק"וטון: *Lana vitis arabice dicitur coton.* Ceteri tamen omnes fere Gloſſatores habent בלע"ז *barbare.* Bartenora ad caput VII. Kilaim צמר גפן *lanam vitis*, exponit per מוך *Much.* צמר גבן מוך שקורין קוטו"ן *Lana vitis eſt much, quod vocant Coton.* Sed notum eſt מוך Hebræis eſſe, omne id quod eſt molle, ut docet gloſſa in Maſſechet Schabath, capite IV. כל דבר רך קרוי מוכין *Omnis res mollis vocatur Much.* Cum vero *goſſipion*, ſive *Xylinum* ſit molliſſimum (nihil enim ei *candore molitiave præferendum*, uti ſupra ex Plinio audivimus) mirum non eſt, מוך ſive *molle* vocari. Quicquid ſit, كُتن nihil aliud ſignificat quam *goſſypium*, ſive *Xylinum.* Hinc Golius in ſuo Lexico قُطن *Italice Cotone.* Id ipſum Italis etiam *bombaggio* & *bombace* dicitur. Hinc Baal Aruch vocem קוטין dicit ſignificare מוך ובלעז בנבצי: *Much & barbare Bombace.* Ideo Græcis & Græco barbare βάμβαξ & βαμβάτξι. Germanis & Belgis bom-baſijn / quamvis per ſuum bombaſijn plerumque intelligant id cujus ſtamen eſt lineum, & ſubtemen goſſipium quale eſt id de quo Pollux libro VII. capite XVII. *unde* (nempe ex arborum lana) *ſubtemen conficitur, ſtamen autem illi ſubtendunt lineum.* Et fortaſſis ita vocatur *bombace*, & bombaſijn quia è nuce, tanquam ex *bombyce erumpit*, ut habet Plinius, loco ſupra laudato. Alias non ſine magno errore goſſipium ita vocari poterit, cum bombycina revera ſint *ſerica*, ita dicta à bombyce verme, à quo ſericum netur. Ideoque male admodum diſtinguit Lipſius inter *Bombycina* & *Serica.* Ad Taciti Anal. II. *Nolim*, inquit *erres, diſtincta genera veſtium olim Byſſina, Bombycina, ſerica. Byſſina è lino, Bombycina è verme, Serica ex arborum lana confecta. Bombycina eadem eſt cum*

Cea ſive Coa (nihil enim intereſt) manetque hodie: reliquorum nihil ſupereſt) niſi nomen, Byſſum cum ſerico imperite confundit Philoſtratus lib. 11. *& vult ex arbore Indica naſci, qua altitudine quidem populos æquet, foliis ſalici non abſimiles. Sericum debuiſſet dicere. Nam byſſus è terra gignitur ut linum, circa Elidem præcipue Achaiæ urbem. Eadem imperitia Bombycinam, Sericum facit Iſidorus lib.* XIX. *Si tamen imperitia eſt, & non opinio inferioris ævi.* Sed craſſum errorem & multiplicem (pace magni viri dictum ſit) erravit Lipſius. Dum alios erroris ſatis libere inſimulat, ipſe turpiter lapſus eſt. Fallitur quando diſtincta genera facit veſtium olim, *bombycina & Serica*: nam ſericum non minus eſt opus vermium, ſive βομβύκων quam id quod *Bombycinum* vocat. Et quamvis de ſerico loquantur auctores, tanquam de fœtu, aut etiam lana arborum, prout Virgilius ea vocat *vellera Serum*, id non obſtat, quo minus ſint texturæ quædam vermium: avermibus enim in illis Regionibus netur. Siquidem arbores aſcendunt & penſa ſua abſolvunt abſque cultura, ſola enim natura miniſtra earundem arborum folia nutriuntur, donec ſeſe contra frigus munire & veſtes conficere conentur, atque ſic molliſſima juxta & gratiſſima lana ſe involvant. Plane eodem modo, quo apud nos erucæ, nequam illæ & damnificæ beſtiæ, (ut cum Plauto noſtro loquar) quæ arbores quoque ultro invadunt, ubi eas conficere nidos, non quidem tanto lucro ut apud Seres, ſed mala quadam peſte, folia, flores & fructus depaſcere, triſtes plus ſatis videmus, ut non ſine magno labore eas inde detrudere cogamur, niſi arborum proventu nos plane privari patiamur, pro vana & ſordida inſecti quadam ſaliva. Nec eſt quod quis miretur veteres, Plinium, Marcellinum & alios dixiſſe, frondium canitiem

aqua

aqua debuiſſe perfundi, ut vellera depecti poſſent. Nam id ſane cum fœtu bombycum etiam convenit. Norunt enim artifices, qui hodie ſerico texendo dant operam, non niſi aqua ſuffuſos nidos & glomeres poſſe redordiri. Errat Lipſius quum confundit *Cea* & *Coa*. Toto enim cœlo diſtant illæ Inſulæ. *Cea* eſt Inſula Europæ circa Euboeam, *Co* ſive *Κῶ* Aſiatica, prope cariam, ut norunt ii, qui norunt patriam Hypocratis. Non eſt igitur imperitia Iſidori, nec *opinio inferioris avi*, quod Bombycinum Sericum fecerit. Quicquid ſit, noſtrum שש & בר non eſt *Xylinum*, ſive goſſipium, non magis quam Sericum, atque ideo male Arabs, Junius & alii كتن & *Xylinum* reddiderunt. Quid tamen ſi dicamus falli eos qui קוטון vocem arabicam, atque ideo *Xylinum* ſignificare volunt? An adeo abſurda eſſet conjectura, ſi quis diceret קוטון nihil aliud eſſe quam chaldæorum כתן & כתנא *Kitan* & *Kitna*, quod denotat linum? Atque ſic ferri poſſet verſio Arabica كتن pro שש & בר *lino*.

VI. Optime Septuaginta, qui *βύσσον Byſſum*, ut & verſio vulgata. Sed hi proculdubio ſecuti ſunt Chaldæum, qui etiam habet בוץ & בוצא quod nihil aliud eſt quam ipſiſſima *byſſus*, ut vel ex ſolis literis & ſono vocis patet, ita ut Græcum *βύσσος* derivatum ſit à Chaldæo בוץ. Quid autem ſit byſſus iterum quæritur. Sunt qui lanam etiam Byſſum vocatam crediderunt, alii *πιννικὸν*, quia lanæ valde eſt ſimilis. Atque id conantur probare ex Ariſtotele, quod dicat *αἱ πίνναι φύονται ἐκ τοῦ βυσσοῦ*. Sed locum illum male intellexerunt, non animadvertentes differentiam inter *βύσσον* & *βυσσὸν*. Illud enim *ὀξυτόνως* genus lini aut colorem, hoc vero *βαρυτόνως profunditam*, ſignificat, ut Suidas animadvertit. Ariſtoteles de hoc, non de illo loquitur; revera enim ex profundo mari extrahitur pinna,

ut

ut ſuo loco oſtendemus. Ideo Athenæus habuit ἐκ τοῦ βυθοῦ, pro βυσσοῦ. Nam βυθὸς & βυσσὸς idem ſignificant. Alii putabant communiter nomine byſſi venire etiam bombycinum ſive goſſipium & ſericum, & auctorem allegant Pollucem; ideo quod libro VII. cap. XVII goſſypium & ſericum comprehendat ſub byſſo. Caput enim inſcripſit *de byſſinis*, & ſimul agit de goſſipio & ſerico. Sed inſcriptio illa eſt à neſcio quo ſciolo, non autem ab ipſo Polluce. Sed eodem capite hæc opinio refellitur, cum Pollux non tantum clare diſtinguat inter βύσσον, ἔριον ξύλον & Bombycinum ſive ſericum, ſed inſuper expreſſe addat *βύσσον eſſe ſpeciem lini Indici.* καὶ ἡ βύσσος λίνου τι εἶδος παρ' Ἰνδοῖς.

VII. Linum igitur eſt byſſus, & non omne quidem linum, ſed certa quædam ſpecies βύσσος λίνου τι εἶδος, ait Pollux. Nulla byſſus magis ab auctoribus celebratur, quam illa quæ circa Elim naſcitur. Ideo inter pretioſa lina eam numerat Plinius, & poſt linum asbeſton, primum ei dat locum, Libro XIX. cap. I. *Huic lino* (asbeſtino) *principatus in toto orbe. Proximus byſſino, mulierum maxime deliciis circa Elim in Achaia genito.* Fuſius Pauſanias Eliacor. Prior: ſive libro I. Θαυμάσαι δ' ἄν τις ἐν τῇ Ἠλείᾳ τὴν τε βύσσον, ὅτι ἐνταῦθα μόνον, ἑτέρωθι δὲ οὐδαμοῦ τῆς Ἑλλάδος φύεται. Et paulo poſt. Ἡ δὲ βύσσος ἡ ἐν τῇ Ἤλει, λεπτότητος μὲν εἵνεκα οὐκ ἀποδεῖ τῆς Ἑβραίων, ἔστι δὲ οὐχ ὁμοίως ξανθή. *Inter Elei Miracula etiam byſſus eſt. Hic tantum, nuſpiam alibi in Græcia naſcitur. Byſſus Elei eſt tenuiſſima, non cedit Hebræorum, non tamen eſt æque flava.* Vide eundem libro ſexto & ſeptimo. Byſſus Judaica tamen etiam eſt cebris, teſtante Polluce, loco modo à nobis laudato. Ἡ βύσσος, inquit λίνου τι εἶδος παρ' Ἰνδοῖς. *Byſſus eſt ſpecies lini ex India.* Sed apud Hebræos optima byſſus erat, ut ex eodem

Pauſania apparet; comparat enim Eliacā cum Hebraica. immo huic illam præfert. *Byſſus enim Eliaca eſt tenuiſſima, Hebræorum byſſo non cedit, ſed minus flava eſt.* Sed omnis byſſus, & Eliaca,& Hebræa & Indica linum eſt ſubtiliſſimū & pretioſiſſimū,etſi alii id etiam de ſerico & goſſipio explicent.Sane Pauſanias Eliacor.poſter: ſive lib.VI.byſſum Eliacam dicit ſeri ut canabum, & ex ſtirpe provenire. Ἡ δὲ Ἠλεία χώρα τὰ δὲ ἄλλα ἐστὶν ἐς καρποὺς καὶ τὴν βύσσον οὐχ ἥκιστα ἐκτρέφειν ἀγαθή. τὴν μὴν δὴ κανναβίδα καὶ λίνον καὶ τὴν βύσσον σπείρουσιν. *Eſt autem ager Eliacus ut & cæterarum rerum, ita & byſſi ferax. Cannabem quidem, linum & byſſum ſerunt.* Linum & Cannabem ſeri manifeſtiſſimum eſt. Sed & opera, quæ inde conficiuntur, id docent: Non enim veſtibus tantum præbet materiam, quod etiam facit ſericum, lana & goſſipium, ſed & retibus: ut idem Pauſanias docet in Achaicis. Βιός δὲ, inquit, αὐτῶν ταῖς πολλαῖς ἐστὶν ὑπὸ τῆς βύσσου τῆς ἐν Ἤλιδι φυομένης κεκρυφάλους τε γὰρ ἀπ' αὐτῆς καὶ ἐσθῆτα ὑφαίνουσι τὴν ἄλλην. *Earum plures Eliacæ byſſo dant operam, texentes reticula & alias veſtes.* Ubi notandum, quamvis vox κεκρύφαλος ſignificet reticulum, quo mulieres crines ſuos compeſcunt, tamen etiam ſæpiſſime ſumi pro plaga, ſive reti venatorio, in quod feræ incidūt,ut Stephanus ex Xenophonte optime notavit. Retia autem, ſive ejuſmodi plagas ex lino fieri, non ex goſſipio (quod parum habeat firmitatis, ut quotidiana experientia plus ſatis docet) certum eſt. Debent enim plagæ eſſe tenaces & firmæ, ad retinendas feras. Nihil autem plus habet firmitatis quam linum. Ideo funes, quibus ligabatur Simſon Judic.XV.XIV.fuerunt ex פשתים *lino*: ſcilicet credebant Philiſtæi iſtam materiam firmiſſimam tenaciſſimamque eſſe,ideoque funibus conficiendis aptiſſimam. Audiatur Plinius oculatus teſtis,

qui *plagas ſe vidiſſe* adfirmat, *tantæ tenuitatis, ut annulum hominis cum epidromis tranſirent, uno portante multitudinem qua ſaltus cingeretur. Nec id maxime mirum, ſed ſingula earum ſtamina centeno quinquageno filo conſtare.* Sic de plaga Cumana. *Sed Cumanæ plagæ concidunt apros, & hæ caſſeſve ferri aciem vincunt.* Libro xix. capite 1. Has plagas auctores rei venaticæ ex lino fieri jubent. M. A. Ol. Nemeſianus, in Cynogetico ſuo: & Gratius, qui *linum tenax* vocant. Vide etiam Opianum & alios, & Ulitii doctiſſima commentaria. Xenophon lib. de venatione. τὰς δὲ, inquit, ἄρκυας φασιανοῦ ἢ καρχηδονίου λεπτοῦ λίνου *Retia ex phaſiano aut Carthaginienſi lino tenui fieri debent.* Id ipſum & Hebræis notum erat. Eſaias capite xix. commate ix. Egyptios retia ſua ex *lino* feciſſe docet. ובשו עובדי פשתים שריקות ואורגים חורי׃ *Et pudeſient opifices linorum ſubtilium & textores retium.* Ita locum iſtum interpretor; Non enim placet verſio Junii & aliorum, qui habent *lineorum generoſorumque, & textores alborum operum.* שריקות enim non ſignificat *generoſa*, ut ille interpretatur. Quid ſibi vult τὸ *generoſa*? Nec חורי *alba opera*: ſed *retia*, ut ex ipſo contextu facile colligi poteſt. Nam verſu precedenti, mentione facta de piſcatoribus, mox addit: *Textores retium* perituros. Id eſt merces iſtæ cum toto linificio, unde Egyptiis magnus quæſtus, peribit. Sic exponunt optimi auctores. Jarchius שריקות inquit, פשתים שסורקין אותן ואורגין מהם מצודות דגים שהן עשויות חורין חורין׃ Scherikoth *eſt linum quod pectunt, & ex quo conficiunt retia piſcium, quæ ita facta ſunt ut habeant multa foramina.* חורי exponunt per *foramen* à חרר *perforare*, non vero à חור *albeſcere*: quia retia revera multa habent foramina; Ideo Opianus lib. 1. ea vocat πλύστεμα δέσμα (aut ſi aliá lectionē retinere velis πλυστομαδεσμά) *multiforatile textum.*

Ita

Ita etiam locum iſtum exponit Kimchius, ubi docet, *Aegyptios pectere linum pectine, optimum autē pulcherrimumq; adhibere ad conficienda retia*, dictumque eſſe à propheta הרשתות הן עשויות נקבים נקבים: quia ואורגים חורי *retia facta ſunt cum multis foraminibus*. Qui אורגים חורי *texentes alba opera* expoſuerunt, proculdubio decepti ſunt à ſeptuaginta, qui *ἐργαζομένυς τὴν βύσσον operantes byſſum* reddidere, byſſus ſcilicet natura eſt alba & candidiſſima. A quibus etiam deceptus eſt Diodatus, qui *fine toile blanche* poſuit. Sed hunc locum fuſius exponemus infra, capite VIII. ubi de ſerico aliquid dicendum nobis erit. Igitur Chaldæi בוץ & Græcorum vulgatique *βύσσος byſſus*, nihil aliud eſt quam linum, ſed linum ſubtiliſſimum pretioſiſſimumque: hinc mollia byſſina vocari ſolent, unde & *verba byſſina*, id eſt *molliſſima*, qualia poſtulat Regina Pariſatis, in Regum alloquio. Cum vero noſtrum שש & בד interpretentur בוץ *βύσσος byſſus*, patet eos per voces iſtas intellexiſſe *linum*.

VIII. Sed Hebræorum magiſtrorum doctiſſimi illud שש & בד nunquam aliter exponunt quam פשתים aut פשתן Idcirco Exodi XXV. V. שש הוא הפשתן Scheſch *eſt linum* ſive *piſtan*. Aben Ezra שש׳ הוא הבד מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו רק הוא לבן ואינו צבוע: Scheſch *idem eſt quod* bad, *ſpecies quadam lini, quod naſcitur in Ægypto tantum, tenue eſt, & album, & non tingitur.* Sed in opere Talmudico nunquam aliter vertitur בד & שש quam per פשתן. Vide Maimonidem cum in Jad Chaſakah, tum in notis ad Kilaim, & alibi. Imprimis videatur Halachoth Kele Hammikd. capite VIII. בכל מקום שנאמר בתורה שש או בד. הוא הפשתן והוא הבוץ *ubicunque in lege dicitur* Scheſch *aut* bad, *intelligitur* piſchtan, *id eſt byſſus.* Nec mirum, cum auctorem & doctorem habeant ipſum

Prophetam Ezechielem capite xliv. verſ. xvii. & ſeq. ubi loquitur de ſacris veſtimentis, quæ omnia dicit fuiſſe פשתים loco בד & שש uti habet Moſes. והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צמר בשרתם וגו׳ פארי פשתים יהיו על ראשם ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם *Et erit quum intrabunt atrium interius ut veſtiantur veſtibus piſchtim, nec lana tegentur inter miniſtrandum. Pileos piſchtim habebunt ſuper caput, & feminalia piſchtim circa lumbos.* Quid *piſchtim* ſit explicant Talmudici, in Gemara babylonica, Maſſechet Sevachim capite ſecundo: Nempe cujus ſemen unicum tantum fert culmum. אמר רב יוסף בר חנינה דבר העולה מן הקרקע בד בבד: *Dixit Doctor Ioſeph, verbis doctoris Chaninæ, bad eſt quod ſeorſum ſurgit ex terra.* Quod Jarchius ita exponit: קנה יחידי מכל גזעי ואין ב״ קנים עולים מגזע אחר: *Culmus unicus ex quolibet trunco, nec duo culmi ſurgunt ex trunco uno.* Vide etiam Gloſſam ad caput ix. Maſſechet Kilaim. בד שעולה יחידי קנה יחידי מכל גרגר ואין שני קנים עולים מגרעין אחד: Bad *eſt id quod habet ex quolibet grano ſeminis unicum culmum, nec ſurgunt duo culmi ex grano uno.* Jam vero פשתים linum ſignificare Hebræis, certiſſimum eſt: Nam in culmum creſcit, & ſtipulas habet. Exodi ix. verſu xxxi. & Joſuæ capite ii. verſu vi. Verum quidem eſt, idem dici poſſe de *cannabo*, ideo & inter ſpecies *piſchtim* קנבוס cenſetur: ſed magnam ponunt differentiam inter utrumque. Nec *piſchtim* abſolute vocatur *Cannabum*, ſed פשתים קנבוס *Piſchtim cannabum*, ut Herodotus apud Pollucem Lib. vii. c. xvii. *λίνου κανάβεως*. Hinc proculdubio (quod in tranſitu etiam dictum volo) noſtrum *κάναβις cannabum*, ſive *cannabis*, Germanice, Belgice & Gallice, hanf/ hennep / *Chanvre*, & *Cannefas*. mutata tantum littera ק K. aut C. in H. ut

Germanis

Germanis halm/ pro *culmus* aut *calamus*. haut pro *cutis*. *Hes* pro tag. felis, unde & *Catti* & *Heſſen* dicti ſunt, ut male Iſidorus cannabum dictum voluerit *à ſimilitudine cannæ:* ſive à Græca Etymologia. At ejuſmodi linum non fuit noſtrum בר & שש ſed optimum & ſubtiliſſimum, quod flachs & *filace* dicimus, Græce proprie ὀθόνην & βύσσον aut בוצא Chaldaice; debebat enim eſſe מן המובחר *ex ſelecto*, ut cætera omnia quæ templo & ſacerdotio conſecrabantur. Talmudicis Gemara bab. Maſſechet Sevachim capite II. non tantum exponitur בוץ ſive βύσσος, ſed etiam כיתנא. Hoc vero *linum* ſignificare vel Joſephus docet Antiq. libro tertio cap. octavo. χεθὸν γὰρ τὸ λίνον ἡμεῖς καλοῦμεν. *Nos autem linum chethon vocamus.* Sexcentis in locis apud paraphraſtas habebis כתנא pro פשתים. Inter pretioſiſſimas veſtes etiam recenſentur כלי פשתן כתנא רומיתא *Veſtis lini*, ſive ex *lino Romano.* vide Gemaram bab. Maſſechet Bava Metzia capite II. אמר רבי יוחנן מי שהניח לו אביו מעות הרבה ורוצה לאבדן ילבש בגדי פשתן: *Doctor Iohannes dicit ſi alicui, pater magnam pecuniam reliquerit, & ſi eam cito dilapidare voluerit, veſtiat ſe veſtibus piſchtan.* Et mox additur: ילבש בכלי פשתן בכתנא רומיתא: *veſtiatur veſtibus piſchtan, id eſt lino Romano.* Eadem reperies codice cholin capite VI. atque ſic פשתן illis ſemper eſt *linum*. Supra jam demonſtravimus funes fortiſſimi & retïa, quæ ex lino fieri ſolent, ex פשתן fuiſſe facta: cujus rei exemplum habemus in funibus Simſonis, & in operibus mercibuſque Ægyptiorum. Sed ipſis quoque Afris *linum* פשתן vocatum fuiſſe, videtur poſſe probari ex Dioſcoride. Nam in iis quæ notha cenſentur, mentione facta de quodam lino quod λινοκαλαμὶν vocant, dicit Afros illud vocare ζεραφοῖς, quam vocem optime eruditiſsimus Bochartus reſtituit

per ζεραφοιστὲ quaſi זרע. פשתה *Zeraphiſchtah*, id eſt, *ſemen lini.* Vide Bocharti Phœniciam libro II. capite XV. Sane cum plurima in nothis illis Dioſcoridis corruptiſsima reperiantur, non mirum eſſet ſi quis diceret, librarios imperitos, præſertim in rebus exoticis, quales ſunt voces Afræ aut Pœnæ, ſcripſiſſe ζεραφοῖς pro ζεραφοιστὲ, aut potius ζεραφιστέ. Notandum etiam eſt, capite CXXV. libri II. unde notha illa deſumpta ſunt, quæſtionem eſſe, non tam de *lino* ipſo quam de *ſemine lini*, cum ibi agatur de medicamentis, quibus ſemen lini adhibetur. vides ergo quid ſibi velit ζεραφιστὲ זרע פשתה *ſemen lini?* Stat igitur ſententia noſtra שש & בר nihil aliud eſſe quam *linum* tenuiſsimum & pretioſum, atque ita veſtes Sacerdotum noſtrorum lineas fuiſſe.

IX. Sed ejuſdem quoque materiæ plerumque fuerunt Ethnicorum veſtimenta ſacra. Supra jam audivimus ex Herodoto, Sacerdotes Ægyptios lino fuiſſe veſtitos. Hinc *linigeri* dicti ſunt, & *grex liniger*. Vide *Iuvenalem* & *Lucanum*. Apulejus teſtatur quoque libro II. Metam. *Antiſtites ſacrorum proceres, candido linteamine injectos fuiſſe.* Et libro XI. in Pompa Iſidis *viros feminaſque*, ait; *fuiſſe lintea veſtis candore luminoſas.* Hanc ob cauſam *Otho ſacra Iſidis in lintea religioſaque veſte propalam celebraſſe fertur.* Vide Suetonium in vita Othonis. Plinium tamen libro XIX. cap. I. docere eos Xilino ſive Goſſypio uſos fuiſſe, ſupra memoravimus. Sed aut fallitur Plinius, aut utroque uſi ſunt. Lineæ tamen veſtes magis fuerunt in uſu apud Sacrificulos. Seneca de brevitate vitæ ſacerdotem quendam *linteatum ſenem* vocat. Sic Apollonius Thianæus, quum illi objectum fuerat, ſe præter morem linea veſte uti, exemplo Pythagoræ & ſacrificantium ſeſe defendit, quod ſcilicet ſibi

commu-

communis veſtis fuerit, cum Pythagora & cum ſacrificantibus. Vide Philoſtratum libro VIII. cap. III. Tales etiam fuiſſe veſtes Brachmanum in India, quarum ſcilicet *materia fuerit linum,* teſtatur idem Philoſtratus libro II. cap. IX. Eoſdem tamen Brachmanes veſtes geſtaſſe ex lapide amianto, (quod Plinius asbeſtinum vocat, & inter lini genera ponit) reperies apud Hieroclem, χρῶνται δὲ, inquit, ἐσθῆτι λινῇ τῇ ἐκ πετρῶν. λίθων τὰ μηρύματα μαλακὰ καὶ δέρματα, ὃ δὴ συνυφαίνουσιν, ἐξ ὧν ὑφάσματα γίγνεται, μήτε πυρὶ καιόμενα, μήτε ὕδατι καθαιρόμενα ἀλλ' ἐπειδὰν ῥύπου καὶ κηλῖδος ἐμπλησθῇ, ἐμβληθέντα εἰς φλόγα, λευκὰ καὶ διαφανῆ γίνεται. *Vtuntur veſte linea ex lapidibus. Quod quidem texunt. Mollia ſunt lapidum ſtamina, & membranæ ex quibus panni fiunt, qui neque igne exuruntur, neque aqua expurgantur, ſed cum ſordes & maculas contraxerunt, in flammam injecti albeſcunt.* Herculis Sacerdotes apud Silium Italicum libro III. de Bello Punico, lino veſtiti erant.

—— ——— velantur corpora lino,
Et Peluſiaco præfulget ſtamine vertex.

Coronidis loco hic addam turpiter deceptos fuiſſe Gentiles, Plinium, & Apolonium apud Philoſtratum, qui crediderunt, Pythagoram lini inventorem fuiſſe, vide Plinium libro VII. capite LVI. & Philoſtratum, loco modo à nobis citato, cum jam ante tempora Moſis fuerit in uſu apud Ægyptios: nam ipſum Joſephum, Jacobi filium, byſſo tectum fuiſſe legimus, Geneſeos capite XLI. verſu XLII. Sed fortaſſis Pythagoras primus lino uſus eſt inter Græcos.

Caput VII.

Pontificis Max. veſtium aurearum quædam linea. בגדי לבן veſtes albæ P. M. Balteus diei expiationis totus lineus, non Schaatnez. Quale linum illo die adhibitum? varia ſententia. Error Cunæi, Scheringhami, Leuſdenii & aliorum de שש & בד. Nulla differentia inter שש & בד ratione materiæ. Utrumque פשתן, בוץ & βύσσος vocatur. Linum cur dicatur בד? cur שש Bad textum unius fili. Scheſch ſextuplicis fili. Scheſch linum Ægyptiacum. linum die piaculari pretioſiſſimum. בר Chaldæo בוצא Sententia Talmudicorum. Peluſium à πηλὸς, Hebr. סין à luto. Linum peluſiacum. Plinius, Silius Italicus de lino Peluſiaco. Error Scheringhami. Linum Peluſiacum non eſt Xylinum. Plinius explicatus & contra Scheringham vindicatus. Terra pinguis, rigua & humida lino ferendo apta. Palladius, Gratus & Xenophon. AEgyptus optimi lini ferax. Aegyptii Linyphones, linitextores. Sententia Hebr. de lino Peluſiaco. רעמסס Ramſes Peluſii: בד & שש in Aegypto tantum. Sindon Ægyptiaca Pollucis. Sindon ſæpe pro veſte. Locus Marci XIV. LI. explicatus, & Mathæi XXVIII. LIX. סדינים Judic. XIV. XII. Sindon aliquando materiam ſignificat ſæpe craſſam & vilem. Olitor Sindone veſtitus. Ein Kidel. Martialis de Endromide. Sindon lanea, Mileſia, Tyria. Sericum, Satin. goſſipium. Sindon linum Peluſiacum. Crates Sindone amictus. Bacchantes Sindone veſtiuntur. Ita & Brachmanes. Sindon mulieribus propria. Sindon male ab urbe Zidone. Error Baifii & magni Etymologi. Conjectura de Sindone, an à סין urbe Peluſio? Peluſium monumentum AEgypti. Ezech. XXXVIII. XV. Linum הנדויין Indicum. Errat iterum Scheringham id de Xylino explicans. Cteſiæ explicatus & vindicatus. Indicum linum in Talmude quid? ὀθόνη linum proprie dictum. In Bengala multum Goſſipii. India olim lini ferax. India, Æthiopia, Arabia. Iope urbs Indica dicta. Linum die expiationis pretioſiſſimum. Ejus pretium ingens. Xylinum ſatis vile. Linum in veſtibus albis diei Expiationum pretioſius, quam cæteris diebus. Rationes Hebræor. doctorum. Hodie pretioſiſſima lina Cameracenſia & Harlemenſia. Eorum pretium. Humilitas diei expiationis vilius linum non poſtulabat. Illo die omnia ſumptuoſius fiebant. Velum byſſinum die expiationis inter populum & Pontificem Maximum.

I. Non

I. Non tantum Sacerdotes minores, ſed & ipſe Pontifex Maximus, linea habuit veſtimenta. Alias quidem habuit *veſtes aureas*, alias *albas*. Inter *aureas* numerantur lineæ quædam, ut *feminalia*, *tunica interior*, & *Cidaris*. Sed ſupra jam demonſtravimus has veſtes Pontifici Maximo cum cæteris communes fuiſſe. Idem enim præceptum datum eſt Aharoni, quod filiis ejus, id eſt Pontifici M. quod toti pontificum turbæ, ut ſcilicet omnes haberent veſtes lineas. מכנסי כהונה ומצנפת *feminalia*, *tunicam* & *cidarim* בד & שש ex *lino*, ſive *byſſo* tenuiſſima. Cur hæ veſtes Pontificis Maximi aureæ vocentur, ſupra monuimus. Et de earum materia poſtea plura dicemus. Quicquid ſit, eaſdem veſtes lineas habuit Pontifex Maximus ſingulis diebus totius anni, quas habuere cæteri Sacerdotes Sed præter has veſtes quibus ſingulis diebus veſtitus erat, & quæ aureæ etiam dicebantur, habuit & alias, quas ſemel tantum in anno induebat, decimo ſcilicet Tiſri, magno die expiationis.

II. Atque hæ vocantur בגדי לבן *veſtes albæ.* Hoc die Pontifex Maximus lino tantum veſtitus erat, immo multo magis quam ipſi Pontifices minores. nam cum totus ſacerdotum cœtus habuerit balteum, cui lana ineſt, ſummus Sacerdos balteum habuit ex lino tantum, ut non fuerit שעטנז *mixtæ materiæ*, nec quicquam intermixtum habuerit. Expreſſis verbis hoc docetur, Gemara Jeruſalemitana Maſſechet Joma, capite ſeptimo, Halacha. IV. תנו לא נחלקו ר׳ ורבי אליעזר בי ר״ש על אבנטו של כהן ביום הכפורים שהוא של בוץ ועל שאר ימות השנה שיש בו כלאים וגו׳: *Traditur: queſtionem non eſſe inter doctores noſtros, & doctorem Eliezarem nomine doctoris Simeonis, ſuper bal-*

teo Pontificis Maximi, die expiationis, quia eſt ex byſſo, & balteo cæterarum dierum anni, qui mixtæ eſt materia? &c. Balteus igitur Summi Pontificis diei expiationum eſt ex byſſo tantum, non vero mixtæ materiæ. Atque ſic die illo, totus lineus eſt Pontifex Maximus. Ita Maimonides Halach. Kele Hammikd. capite VIII. בגדי לבן הם ארבע כלים ששמש בהם כ״ג ביום הכפורים וארבעתן לבנים ומן הפשתן לבדיהם: *veſtes albæ ſunt quatuor veſtimenta, quibus Pontifex Maximus operatur die expiationum, & omnes quatuor albæ ſunt, & ex lino tantum.* Barſelonius præcepto XCIX. ubi de veſtibus albis: וארבעתן inquit, של פשתן לבנים לבדו *Quatuor iſtæ ſunt ex lino tantum.* Sed hæc ſexcenties in Talmude & alibi apud magiſtros reperies. Nec mirum, cum Deus ipſe ita fieri mandaverit. Levit. XV. IV. כתונת בד קדש ילבש ומכנסי בד יהיו על בשרו ואבנט ·בד יחגר ובמצנפת בד יצנף· *Tunica ſancta linea veſtitus erit, & feminalia linea erunt ſuper carnem ejus, & balteo lineo cingetur, & Cidari linea caput obvolvet.* Ad hunc locum optime obſervat Jarchius, Pontificem M. in ſanctuario, non niſi quatuor veſtimentis tantum operari, ut Sacerdotes minores, & addit: וכלן של בוץ *Et illæ omnes ſunt ex byſſo.* Seniores in hoc loco ubique habent λίνον. vulgatus *lineum.* Et Lutherus ipſe, leinen. Chaldæus iterum בוצא *byſſum.* Atque ſic omnes fere interpretes *linum* interpretantur. Solus Arabs retinet vocem قطن *Coton,* ut fere dubitem, utrum Arabs per ſuum *coton* non intelligat linum, ſive byſſum; nam cum adeo recepta fuerit ſententia, ut apparet, veſtes iſtas lineas fuiſſe, vix credibile eſt ſolum Arabem id ignoraſſe, & eum ſolum crediſſe *Xylinum* ſive *Goſſypium* fuiſſe.

III. Sed merito quæri poteſt, quale linum fuerit

veſtium

veſtium diei expiationis, ſunt enim qui credunt magnam differentiam fuiſſe inter linum illud, & linum totius anni, alterum altero fuiſſe ſubtilius & pretioſius. Plurimi ex auctoribus recentioribus ſibi aliiſque perſuadere conabantur, linum illud, quo induebatur Pontifex Maximus die piaculari, vilius fuiſſe eo, quod gerebat cum veſtibus aureis, per totum annum. Atque hanc ob cauſam, linum veſtium albarum dictum fuiſſe בד, ut, Levitici capite XVI. videre eſt, ſed linum aurearum veſtium שש, ut Exodi XXVIII. & XXXIX. & alibi. בד autem vulgare linum putant, & שש linum ſubtile & prætioſiſſimum, qualis eſt *byſſus*. In hoc errore fuerunt Cunæus de Republica Hebræorum libro I. cap. I. Leuſdenius Philol. Hebr. pag. CLXXIX. & ſeq. Scheringham ad Jomæ caput III. & alii quam plurimi, ut jam oſtendimus ſupra capite II. Sunt etiam qui putant debuiſſe Pontificem Maximum viliori lino veſtiri die expiationum, quam cæteris diebus, ob humilitatem: quoniam ſcilicet illo die extraordinarie ſeſe coram Deo tenebatur ſubmittere, cum pro ſe & pro populo precari debuerit, ut peccata expiarentur. Nihilominus omnes falluntur. Certiſſimum enim eſt nullam dari differentiam inter בד & שש ratione materiæ; nec vilioris fuiſſe materiæ veſtes quas Pontifex Max. intra adytum gerebat, quam eas quibus extra veſtiebatur. Utrumq; tam בד quam שש non tantum à Judæis פשתן *linum* vocatur, ſed & à Chaldæo בוץ, à Græcis *βύσσος*, & vulgato *byſſus* dicitur. Sine diſcrimine & eodem ſenſu ſumuntur voces בד & שש, nam quod in uno loco בד vocatur, alibi dicitur שש. Hinc מכנסי בד dicuntur quoque שש משזר Exodi XXXIX. verſu XXVIII. quod optime reddidit vulgatus: *feminalia linea, byſſina*. Utrumque Hebræorum Magiſtri *byſſum* vocant, ut patet

ex eorum commentariis, à nobis ſupra allegatis. Sed imprimis repetere lubet expoſitionem Maimonidæ, Halach: Kele Hamikd. capite VIII. בכל מקום שנאמר בתורה שש או בד הוא הפשתים והוא הבוץ: *ubicumq; in lege occurrit* Scheſch *aut* bad, *intelligitur linum, & quidem byſſus.* Non auſim tamen adfirmare, nullam omnino differentiam fuiſſe inter בד & שש. Sane voces illas aliqua in re differre, docent magiſtri. Non quidem ratione materiæ, aut pretii, ſed tantum ratione texturæ. בד enim tradunt eſſe linum unius fili, aut cujus textura ſit ex ſimplici filo. Dictum enim ſic volunt à בדד id eſt *ſolum*, tum quod ſolum ex terra creſcat, ex quolibet grano ſeminis, ſcilicet unicus tantum culmus, ut ſupra docuimus, tum quod non retorto, nec bilici, nec trilici filo, ſed ſimplici, texatur. שש autē ita dictum volunt, quod texatur ex filo retorto, & quidem *ſextuplo*, nempe ex ſex filis, prout שש *ſex* ſignificat. Ideo aliquando additur משזור *retortum.* Audiamus Maimonidam Halach. Kele Hammikd. capite VIII. כל מקום שנאמר בתורה שש או שש משזור צריך שיהיה החוט כפול ששה׳ ומקום שנאמר בד אם היה חוט אחד לבדו כשר: *Vbicunque in lege dicitur* Scheſch *aut* Scheſch Maſchſor, *neceſſe eſt ut ſit ex filo ſex duplici. Sed ubicunque dicitur* bad, *ſi unius tantum ſit fili, legitima erit* veſtis. Et Abarbanel ſuper legem c.xxv. Gen שש הוא פשתן מצרי שהוא משובח מאד במינו וכשהוא כפול ששה חוטים ביחיד נקרא שש או שש משזור וכשהוא חוט אחד לבדו נקרא בד כי בד מורה על היחידים כמו שש שמורה על ששה ושם הדבר בעצמו הוא הפשתים או בוץ Scheſch *eſt linum Ægyptiacum, quod eſt pretioſiſſimum inter ſpecies lini. Quum vero retortum eſt ſex filis in unum, vocatur* Scheſch aut Scheſch Maſchſor, *Sin ex unico filo tantum, dicitur* bad: *cum* bad *referatur ad ſingulare, quemadmodum* Scheſch Maſchſor, *ad ſex. Nomen*

men autem ipſius materiæ vocatur Piſchtim *aut* butz, *linum aut byſſus.* Aliam differentiam inter שש & בד magiſtri non agnoſcunt. Error igitur eſt בד vulgare linum ſignificare, שש autem pretioſiſſimam byſſum.

IV. Sed veſtes albæ die piaculari etiam ex ſubtiliſſimo lino, aut pretioſiſſima byſſo factas fuiſſe, non minus verum eſt. Omnes enim Magiſtri uno fere ore fatentur, eas fuiſſ בוץ *byſſinas.* Jarchius ad locum Levitici capite XVI. וכלן של בוץ *Et illæ omnes ex byſſo erant.* Sane hæc mens fuit quoque Chaldæi, nam pro בד in iſto loco ſemper habet בוצא Ubi Hebræus habet: כתנת בד מכנסי בד אבנט בד וסצנפת בד Chaldæus ponit כתנא דבוצא מכנסין דבוץ המינא דבוץ וסצנפתא דבוץ: *Tunicam byſſinam, feminalia byſſina, balteum byſſinum, & Cidarim byſſinam.* ſed ſupra jam oſtendimus ipſum בד non minus byſſum & pretioſum linũ ſignificare quam שש. Quid? veſtes albas non ſolum ex pretioſo lino, ſed ex optimo, fuiſſe, & quidem ex pretioſiori, quam cæteris diebus anni, ſatis manifeſto docent Talmudici, Maſſechet joma capite III. halach. VII. Ubi tradunt ex lino Peluſiaco & Indico fuiſſe, & non niſi ingenti pretio emi ſolitas fuiſſe. בשחר ait Miſna, תיה לוכשי פלוסין של שנים עשר סנה ובין הערבים הנדויין של שמנה מאות זוז דברי רבי מאיר וחכמים אומרים בשחר היה לוכש של שמנה עשר סנה ובין הערביים של שנים עשר סנה הכל שלשים סנה אלו משל צבור ואם רצה להוסיף מוסיף משלו; *Mane induebat veſtes Peluſiacas, quæ duodecim minas; veſperi Indicas, quæ octingentas drachmas valebant, teſte Doctore Meir. Sed ſapientes tradunt, mane induebat veſtes quæ octodecim, & veſperi, quæ duodecim minas valebant; tota igitur ſumma triginta minarum erat, quæ populo quidem irrogabatur; ſi vero ipſe quid addere volebt de ſuo addebat.* Peluſium urbẽ fuiſſe Ægyptiam ad Nili oſtium Peluſiacũ verſus Orientem

tem, conſtat. Ita dictum, non quidem à Rege *Peleo*, ſed *ἀπὸ τῦ πηλῦ à luto*, & Hebræis סין quod etiam *lutum* ſignificat. Sed hanc urbem, cum ob antiquitatem munitionem, & alia multa, tum ob elegantiſſimum linum, celeberrimam fuiſſe, non minus certum eſt. Plinius Libro XIX. capite I. *Ægyptio linio minimum firmitatis*, inquit, *plurimum lucri. Quatuor ibi genera: Taniticum, ac Peluſiacum, Buticum, Tentyriticum, cum regionum nominibus, in quibus naſcuntur.* De hoc lino mentionem facit Silius Italicus, loco ſupra à nobis laudato:

——— — Velantur corpora lino.
Et Peluſiaco præfulget ſtamine vertex.

V. Hoc linum Peluſiacum doctiſſimus Scheringham ad Joma cap. III. Miſnam VII. *goſſipium*, ſive *Xylinum* contendit; & ad hoc probandum adducit locum iſtum Plinii. *Ex lino illo*, inquit, *veſtes quædam ſacerdotis Magni, quibus ad ſacra proceſſit, concinnatæ erant, & propterea Peluſiacæ veſtes vocabantur. Linum hoc ex Goſſipii ſive Xili arboris lana factum fuiſſe, tradidit Plinius, iſtis quæ in loco citato ſequuntur.* Sed fallitur doctiſſimus vir. Nec id ex Plinio probari poteſt. Mentionem quidem facit in illis quæ ſequuntur de *Xylino*, cui nulla lanugo *candore mollitiave præferenda ſit*, & ex quo *Ægypti ſacerdotibus veſtes gratiſſimæ fuerint.* At ſupra jam oſtendimus Plinium forſan erraſſe, quum dixerat, Ægypti ſacerdotibus veſtes fuiſſe *Xylinas*: Id de lino potius intelligendum eſſe, ut ex Herodoto videtur poſſe probari. Quicquid ſit, Plinius magnam ponit differentiam inter linum Peluſiacum, & Xylinum, ſive goſſipium, ex quo Ægypti ſacerdotibus veſtes tradit. Toto ſane cœlo differunt *Peluſiacum*, & *Xylinum*, cum ob naturam, tum ob agrum in quo naſcitur. Goſſipion enim *in ſuperiori parte*

AEgy-

Ægypti in Arabiam vergente, gigni ait: cum Peluſiacum linum gignatur circa urbem Peluſium, verſus mare ad oſtium Nili, Peluſiacum quoque dictum. Ex quonam auctore probaverit Scheringham, circa Peluſium naſci Xylinum, neſcio. Sed agrum illum feraciſſimum eſſe lini, novi: Aptiſſimus enim fuit lino, non autem ligno, aut arboribus; quia paludoſus erat: inde Peluſium *ἀπὸ τοῦ πηλοῦ à luto* aut *paludibus* dictum eſſe, docet Strabo Libro XVII. *Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Πηλούσιον κύκλῳ περικείμενα ἔχει ἕλη, ἅτινες βάραθρα καλοῦσι, καὶ τέλματα. Ipſum Peluſium autem cinctum eſt lacubus, quæ nonnulli Barathra vocant, & paludibus.* Ὠνομάσθαι, addit, ἀπὸ τοῦ πηλοῦ. *Nomen habet à luto.* Jam vero in locis paludoſis & riguis naſcitur linum. Ideo Palladius de cannabo, quod eſt ſpecies lini; *Menſe februario ultimo cannabum ſeres, terra pingui, ſtercorata, rigua atque humida.* Et Gratius in ſuo Cyneget:

—— — Ne quid cunctere paludes
Lina dabunt.

Nec hoc ignoravit Xenophon de Athenienſi Rep. *οὐδεμία*, ait, *πόλις δύο τούτων ἔχει οὐδ' ἔστι τῇ αὐτῇ ξύλα καὶ λίνον. ἀλλ' ὅπου λίνόν ἐστι πλεῖστον λεία χώρα, καὶ ἄξυλος. Nulla civitas utrumque habet, nec ſuppetunt eadem ligna & linum. Sed ubi maxima lini eſt copia, ibi regio plana eſt, & lignis caret.* Nullum igitur Xylinum Peluſium ferebat, ſed linum, Græcis proprie *ὀθόνη* dictum, Hebræis פשתים, & Gallis *Filace*, Germanice Flachs. Nulla ſane merx frequentior celebriorque fuit in Ægypto, quam linum & Stupæ. vide Flavium Vopiſcum in D. Aureliano. Hinc optimum linum Ægyptiacum dicitur apud Trebellium Pollionem in Gallieno. *Quid? ſine lino Ægyptiaco eſſe non poſſumus?* Et Ægyptii *Linyphones linitextores*, ut exponit Salmaſius in Flav. Vopiſc. Herodotus quoque tradit libro ſecundo-

cundo: in Ægypto linum fieri, ut in Colchide. Sed nec à Prophetis id ſilentio præteritur: Eſaias. xix. ix. quem locum jam citavimus; *Et erubeſcunt opifices linorum, & textores retium.* Hic non agi de *generoſis*, nec de *albis operibus*, ſed de *lino*, & retibus, ſupra jam demonſtravimus, ut demonſtraturi ſumus, de *ſerico* quoque non agi. Et Ezechiel cap. xxvii. vii. mentionem facit שש ברקמה ממצרים *Lini & operis phrygiano ex Ægypto.* Et Proverb. cap. vi. verſ. xvi. mentio fit אטון מצרים *funiculi ſive lintei ex Ægypto.* Ægyptum etiam mercatura lini celebrem fuiſſe, patet ex 1 Reg. x. xxviii. ii. Chron. i. xvi. de quo plura infra cap. viii. Et inter ea quibus maxime damna illata ſunt, famoſis illis plagis in Ægypto, tempore Moſis, etiam פשתה *linum* recenſetur. Exodi ix. xxxi. Lini igitur imprimis ferax fuit Ægyptus, præſertim circa Peluſium.

VI. Ejuſmodi itaque linum fuit illud peluſiacum, non *Xylinum.* Et ſane Hebræorum Magiſtri ad Miſnam illam Jomæ, nunquam aliter explicant, quam פשתן id eſt *linum*, & בוץ *byſſum.* Jarchius: זו היה פשתן של מדינות פילוסים שהוא חשיב ומעולה: *Linum eſt ex provincia Peluſiaca, quod eſt optimum & laudatiſſimum.* Et Bartenora in ſuis gloſſis: פלוסין inquit, בוץ דק ויפה הבא מארץ רעמסס תרגום ירוש' רעמסס פילוסא: *Peluſiacum, eſt byſſus tenuis & elegans, quæ adfertur ex terra Ramſes. Targum Ieruſalemitanum id vocat Ramſes peluſii.* Ramſes autem urbem fuiſſe Ægypti, ex qua profecti ſunt Iſraëlitæ, cum tyrannidem Pharaonis effugerent, Exodi xii. xxxvii. plus ſatis notum eſt. Sane ſi Ramſes non fuit ipſa urbs Peluſium, ſaltem non multum ab ea diſtabat. Sed omne linum quod Sanctuario abhibebatur, שש à Moſe dictum, Ægyptiacum fuiſſe tradit Abarbanel. Ad

Legem

Legem, Capite xxv. Geneſeos שש הוא פשתן מצרי שהוא משובח מאד במינו : Scheſch *eſt linum Ægyptiacum, quod eſt præſtantiſſimũ omnis generis lini.* Quod videtur didiciſſe à Jarchio, qui fere eodem modo ad locum iſtum, Exod. xxv. שש׳ הוא הבד מין ממיני פשתים ימצא במצרים לבדו Scheſch, *eſt* bad, *ſive linum, ſpecies quadam lini: Reperitur autem in Aegypto tantum.* Nota quod dicat: *Reperitur in Aegypto tantum*, quaſi alibi tam pretioſum non fuerit. Unde etiam colligi poteſt, in toto ſanctuario Judæos nunquam in rebus ſacris alio lino uſos fuiſſe, quam Ægyptiaco, non Judaico, non Eliaco, aut alio. Sed falluntur, cùm etiam Indico uſi fuerint, ut Talmudici, in Miſna ſupra allegata, docent. Fortaſſis ejuſdem generis linum intelligit Pollux, libro VII. capite XVI. ubi de *Sindone Aegyptiaca* ſermonem facit. Sed operæ pretium erit, de *Sindone* etiam aliquid hic memoraſſe.

VII. Verum quidem eſt *Sindonem* ſæpius ſumi, pro veſte potius, quam pro certa quadam materia. Hoc ſenſu videtur uſurpari à Polluce: *σινδὼν, ἐστιν Αἰγυπτία μὲν, περιβόλαιον δ᾽ ἂν εἴη τὸ νυνὶ δίκροσσον καλούμενον. Sindon eſt Aegyptiacá, eſtque amiculum, quod jam utrinque fimbriatum vocatur.* Igitur Polluci *Sindon* veſtis eſt. Eodem modo, quo apud Marcum, capite XIV. verſ. LI. legimus; *Sindonem*, quam habuit Juvenis ille, qui noctu aufugiebat, *περιβόλαιον veſtem* fuiſſe: Dicit enim eum *περιβεβλημένον σινδόνα* fuiſſe *amictum Sindone.* Ideo *σινδὼν* Matthæi capite XXVIII. verſ. LIX. & alibi Syro eſt כתונא quod propriè ſignificat *tunicam*, aut *περιβόλαιον*, quo aliquid circumvolvitur. Sed Sindones veſtes fuiſſe, & quidem pretioſas, patet ex triginta illis סדינים *Sindonibus*, quas Simſon deponebat. Judicum XIV. XII. Sed apud Talmudicos סדין ſæpius ſumi pro veſte, certum eſt. Videatur

Maſſechet Joma, capite III. Sect. VI. ubi reperies סדין שׁל בוץ. *Sindon ex byſſo*, id eſt, *veſtis*, aut *velum byſſinum*: prout & ipſe Herodotus habet σινδόνα βυσσίνην. Et Auſonius *linteam Sindonem*.

Puer eja ſurge, calceos & linteam da Sindonem.

Et quemadmodum סדין & σινδὼν veſtem ſignificat, ita etiam ſæpiſſime materiam aliquam, ex qua veſtes fiunt. Vilem aliquando & non magni pretii. De hac ſermonem facit Plutarchus de *Fortuna Alexandri*, ubi narrat: pauperrimum quendam olitorem *Sindone veſtitum* adductum fuiſſe ad Alexandrum. Iſta Sindon cum olitor ille pauper fuerit, ut etiam aliorum auxilio indigeret ad vitam ſuſtentandam, proculdubio vilis fuit admodum. Forſan tunica erat ex craſſiori lino, ut noſtrorum ruſticorum & aurigarum, quas Germanice Ein Kidel dicimus. Ad ejuſmodi Sindonem fortaſſis reſpexit Martialis, libro IV. de Endromide.

Ridebis ventos hoc munere tectus & imbres.

Non ſic in Tyria Sindone tectus eris.

niſi cum quibuſdam legas *cultus eris*, & tunc quidem ſubtilem & pretioſam veſtem ſignificabit. Ex varia etiam materia fiebant *Sindones*. Aliquando ex *lana*. Hinc Chaldæus Lamentat. II. XX. סדינין דמילתא *Sindones Mileſiæ*: ubi proculdubio lana, aut molliſſimus pannus, ex lana Mileſia, ſignificatur, de qua nos plura infra, ubi de lana in veſtibus ſacris ſermo fiet. Ejuſmodi forſan etiã fuit *Sindon Tyria* apud Martialem & alibi, ſi verum eſt eam pretioſam, & cultui deſtinatam fuiſſe. Nam panni purpura Tyria infecti apud Tyrios ſunt celeberrimi; ſed an idem de byſſo aut lino dici poſſit neſcio. Immo *ſericum* aliquando ſignificare Sindon, non auſim negare. Et inde forſan noſtrũ *ſatin*, certum quoddam genus panni ſerici.

rici. niſi *ſatin* ita dictum ſit à *ſeta*, unde & Germanice & Belgice ſeyde/ Gallice *ſoye*. Et *goſsipium* Sindon dicitur, ut ex Strabone & aliis doceri puto. Plerumque tamen per סדין *σινδὼν* & *Sindon*, pretioſum linum aut byſſum intelligunt auctores, aut veſtem ex lino, aut byſſo. Ideo eadem veſtis, quam Matthæus capite XXVII. XLIX. *Sindonem* vocat, Johanni capite XIX. XL. dicitur *ὀθόνη linum*. Heſychius *ὀθόνη*, *Σινδών*. *Ὀθόνια λινᾶ ἱμάτια*. Et Pollux libro ſeptimo capite XVI. *Sindonem Aegyptiacam* inter *lina* numerat. Et quando Sindon pro lino ſumitur, fere ſemper ſumitur pro ſubtiliſſimo & pretioſiſſimo, Mulierum luxui deſtinato. Legimus apud Diogenem Laërtium, Ædiles Athenienſium Crateti ſuccenſuiſſe, *ὅτι σινδόνα ἠμφίεστο: quod Sindone eſſet amictus*, proculdubio quia cultus tanti pretii Philoſopho non conveniebat. Bacchantes muliebriter egiſſe, & inſtar mulierum ſumptuoſe excultos fuiſſe, notum eſt. Ideo eis Strabo & alii mitras & Sindones attribuunt, & ubi de Brachmanum luxu, poſt ætatem triginta & ſeptem annorum, diſſerit: eos quoque Sindonibus veſtitos fuiſſe, docet. *ἔτη δ' ἑπτὰ ἐ τριάκοντα* &c, Civiliores apud Indos, ait, *ἐσθῆτι λευκῇ χρῆσθαι καὶ σινδόσι*, *veſte alba & Sindonibus uti*. Vide Strabonem libro decimo quinto. Heſychius in voce *ὀθόνη*, *σινδόνα* ponit inter *γυναικεῖα ὀθόνια λεπτά*. *muliebria veſtimenta ex lino tenui*. Atque ſic *Sindone amiciri*, eſt nota luxus, & fere muliebris ſuperbiæ. Unde neceſſario colligi debet Sindonem plerumque ſignificare linum tenue & pretioſum, qualis eſt byſſus. Ideo *byſſus* vocatur à ſeptuaginta interpretibus Eſaiæ cap. III. verſ. XXIV. Nam pro Hebræo סדינים Seniores habent *βύσσον*. Hinc Herodotus *σινδόνα βυσσίνην*. Et Miſna Codicis Joma סדין של בוץ *Sindon byſſina*. Sindonem autem linum Peluſiacum

fuiſſe, aut ſaltem inde ſic dictam, vix dubitare poſſum. Scio equidem Baifium de Re veſtiaria, credidiſſe Sindonem ita dictam eſſe ab urbe *Sidone*, ita forſan edoctus ab Etymologo. Σινδὼν, ἀπὸ Σιδῶνος τῆς πόλεως. Οἱ γὰρ Σιδόνες ἐφεῦρον πρῶτοι κάμνειν σινδόνας. *Sindon ab urbe Sidone. Primi enim Sidones artem invenerunt elaborandi Sindones.* Eo videtur reſpexiſſe Martialis loco citato, ubi de *Tyria Sindone*, mentionem facit. Sed & hi fortaſſis falluntur. Multo enim veriſimilius eſt *Sindonem* dici ab urbe סין *Sin*, quam ab urbe *Sidon*. Scribendum enim eſſet cum צ *zade*, non cum ס *Samech*. *Sidon* urbs non ſcribitur סידון ſed צידון *Zidon*. Sed noſtra *Sindon* per ס, ut סדין, Syris סדונא. Jam vero סין eſt urbs Ægypti: ut videre eſt Ezechielis cap. xxx. xv. Sed illam urbem eſſe *Peluſium*, ſupra jam diximus, & ab aliis clarius demonſtratum eſt. *Peluſium* dictum ἀπὸ τοῦ Πηλοῦ à *luto*, ut docet Strabo. Sic & סין Hebraice & Chaldaice *lutum* denotat. uti patet ex Paraphraſi Pſ. xviii. 34. Eſt etiam revera Peluſium מעוז מצרים *Munimentum Aegypti*, ut ait Propheta; cum Peluſio Ægyptus ſit δυσπρόσβολος *acceſſu difficilis*. teſtibus Strabone libro xvii. Diodoro Siculo libro xv. & aliis. סדין *Sadin* ſive *Sindon* ergo eſſet ab urbe *Sin* Peluſio, per augmentum literarum Heemanticarũ, quemadmodum fit in verbis: ut זכרון *memoria*, צקלון *gluma*. ראשון *primus* &c. ששון *gaudium*. Et eliſo *nun* in medio סדין pro סנדון niſi quod littera ד deberet eſſe dageſchata, ut in הודו *Hoddo* pro הונדו *Hondo*, vel הינדו *Hindo*, *India*. מדו *Middo* pro *Mindo*, Græce μανδύας. Sic celeberrima illa *Sindon*, σινδὼν, & סדין, ſi originem ſpectes, nihil aliud eſſet, quam optimum *linum Peluſiacum*. De quo *Plinius*, *Silius Italicus*, *Talmudici*, & alii bene multi. Sed nihil temere auſim adfirmare, eo magis quod ne hæc quidem

dem etymologia ſatis ſit legitima: æquus & eruditus le-ctor judicet. Quidquid ſit, ex his omnibus mihi videtur conſtare, פלוסין *veſtes Peluſiacas*, Pontificis Maximi, fuiſſe ex optimo & pretioſiſſimo lino Peluſiaco, non ex *Xylino*, ſive *Goſſipio* ut Scheringham male expoſuit.

VIII. Sed non felicius aſſecutus eſt mentem Miſnæ, circa *linum* הנדויין *Indicum*. Ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος τ' ἄλλα ἕπεται. *Erant*, inquit, *veſtimenta hæc ex lino Indico contexta*, (hactenus bene) *quod & ipſum ex Goſſipii ſive Xyli arboris lanugine factum erat*. Hæc male. Male etiam citat Cteſiæ ἱμάτια ξύλινα, *Pomponium Melam* & *Lucianum*. Memorat quidem Cteſias ξύλινα ἱμάτια, *veſtimenta Xylina*, quæ à Cynocephalis emuntur. Sed quid hoc ad *linum Indicum?* Mela & Lucianus quoque de *lino* aut veſte Indica loquuntur, & ex iiſdem locis, quæ allegat Scheringham, patet, *linum* in ipſa *India* à Goſſipio diſtingui. Quomodo igitur probabit linum Indicum *Xylinum* fuiſſe? Sane linum, ſive ὀθόνην fuiſſe, docent Hebræorum magiſtri in ſuis Gloſſis ad iſtam Miſnam. Jarchius הנדויין inquit, שהיה פשתן של ארץ הנדויין *Eſt* Piſchtan, *ex terra India*. Sed ſupra diſputavimus *piſchtan* eſſe ὀθόνην *linum*. Verum quidem eſt, hodie non multum lini in India naſci, tenue & pretioſum. Saltem ejuſmodi merces nobis non aſportantur magna copia. Inde tamen non poteſt colligi, olim non magis fuiſſe feracem. Nam & *Elis* & *Peluſium* hodie lini nihil nobis mittit. Sane Indiam olim multum lini habuiſſe conſtat, & quidem byſſum, tenuem & pretioſam. Hinc Pollux βύσσον vocat λίνου τι εἶδος παρ' Ἰνδοῖς. *Lini ſpeciem apud Indos*. Et Cteſias in Indicis ait inter Cynocephalos ditiſſimos, quorum ſunt pauci, linum geſtare. Οἱ δὲ πλουσιώτατοι αὐτῶν λινᾶ φοροῦσιν. οὗτοι δ' εἰσὶν ὀλίγοι. *Ditiſſimi eorum linum ferunt.*

runt. Hi autem ſunt pauci. Sic Plinius, Pomponius Mela, Lucianus & multi alii de Indico lino loquuntur, & inter præſtantiſſima genera linorum ponunt. Quod Xylinum attinet, totam fere Indiam hodie ejus eſſe feraciſſimam conſtat. Integræ enim ſylvæ reperiuntur arborum *ἐριοφόρων lanigerarum.* Certe quam abundans Goſſipii ſit Bengala, aliæque Provinciæ Indiæ, mercatores noſtri, Indiæ Societatis, teſtabuntur. Naves onerarias plenas, hodie totius Orbis Theſaurus, & incomparabile emporium Amſtelodamum exhibebit Goſſipii.

IX. Interim notandum eſt quid per הנדוין *Indiam* intelligant Magiſtri? Negari quidem non poteſt הנדוין ſignificare *Indiam.* Sic Bartenora ad iſtam Miſnam הנדוין exponit per ארץ הודו. Sed הודו *Indiam* eſſe eliſo tantum ן ut in מדו, ſupra jam oſtendimus. Videatur de hiſce fuſius Bocharti Phœn: libr. I. cap. XVIII. Sed Jarchius *Indiam* explicat per ארץ כוש *terram Aethiopiæ.* הנדוין ait, שהיו פשתן של ארץ הנדוין והיא ארץ כוש כדמתרגם יונתן בן עזיאל היהפוך כושי עורו הינדווא Indicum, *eſt linum ex terra Indiæ, quæ Aethiopia eſt, ut expoſuit Ionathan filius Vzielis: An Æthiops mutabit pellem?* (Jerem. cap. XIII. XXIII.) *id eſt India.* Sic enim הינדוא habet Chaldæus pro כושי quaſi *Indum* pro *Aethiope.* Hæc eadẽ obſervata reperies in Toſephot Jom Tof, ubi addit ſe legiſſe in Targum Eſter: מהודו ועד כוש מן הינדיא רבא ועד כוש: *Ex India uſque ad Aethiopiam, id eſt ex India Magna uſque ad Aethiopiam,* quaſi India magna tantum diſtingueretur ab Æthiopia. Mirum non eſt verpulos in ea fuiſſe opinione Æthiopiam quoque dictam fuiſſe Indiam, & tempore prophetæ Jeremiæ Indiam & Æthiopiam eandem fuiſſe Regionem, cum conſtet apud veteres Indiam etiam vocari, quidquid erat extra mare mediterraneum, ut Arabia, Æthiopia,

pia, immo ipſa Judæa. Ideo *Ioppe* quæ eſt urbs Phœniciæ *Indica* dicitur, ab Ovidio de arte Amandi libro primo:

Andromedam Perſeus nigris portarat ab Indis.

Sed Andromeda advecta fuit ex civitate Joppe, teſtantibus Plinio lib. IX. c. V. & Strabone lib. I. & XVI. Obſtat tamen quod Poëta de *nigris Indis* loquatur, nam etſi Judæi non valde albi fuerint, an tamen *Nigri Indi* à Poëta dicantur, dubitari poteſt. Ideo ad Arabes aut Æthiopes eum reſpexiſſe, forſan aliquis dicet. Quicquid ſit, certum eſt, veteres per Indiã Arabiã & Æthiopiã intellexiſſe, præſertim temporibus Jeremiæ, cũ tunc temporis India proprie dicta, vix nota fuerit inter Judæos. Nec opus erat hominem nigrum, qui pellem mutare non poterat, ex India accerſere, cum propiores fuerint, ut Æthiopes & Arabes. Linum igitur Indicum, de quo Miſna Codicis Joma, ſecundum doctores, eſt *Aethiopicum*, aut *Arabicum*. Atque iterum male Scheringham qui id *goſſipium* putat, quemadmodum de *Peluſiaco* judicaverat: quod ex ſacra ſcriptura probari non poteſt, & patrum traditioni aperte repugnat: Nam אין לובשים הכהנים· לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתן: *Non veſtiuntur Sacerdotes, ad miniſtrandum in Templo, niſi lino & lana.*

X. Sed linum illud veſtium albarum, die expiationum pretioſiſſimum fuiſſe, & non vilius lino veſtimentorum aureorum, ideóq; בד & שש tenuitate & pretio non differre, mihi manifeſto conſtat. Linum enim Peluſiacum pretioſiſſimum erat teſte Plinio. חשיב ומעולה *laudatiſſimum & pretioſum*, ut ſupra ex Jarchio andivimus. Enimvero ſi cogitemus pretium earum veſtiũ prout tradunt Talmudici, ubinam quæſo pretioſius reperiemus? Mane enim veſtiebatur lino duodecim minarum, veſpere autem octo minarum; Aut, ſecundum Sapientes: Mane octodecim

minarum,

minarum, Veſperi duodecim, quæ faciunt ſummam triginta minarum. Si hæc referantur ad noſtram monetam, ſumma octodecim minarum faciet quadringentos quinquaginta imperiales, ſecundum computationem quorundam. Et hoc quidem populo irrogabatur. Si quid addere volebat, ad augendum pretium, de ſuo addebat, ut pergit Miſna ; ad docendum, Pontificem M. aliquando etiam pretioſiora veſtimenta habuiſſe. Et hoc quidem factum fuiſſe, expreſſis verbis docent Gemarici ad eandem Miſnam. Tradunt enim, ut de magnis majora loquuntur, ibi, Iſmaëli filio Papæ matrem tunicam feciſſe centum minarum. Quid? Eliezeri matrem feciſſe tunicam duarum myriadum, id eſt vigeſies mille minarum. Cogita an pretioſior tunica, ex lino tantum, excogitari poſſit? Sed nugentur licet verpuli noſtri, inde tamen patet veſtes albas omnium pretioſiſſimas fuiſſe. De pretio ipſo nos fuſius infra diſſeremus. Sane Xylinum Indicum aut Ægyptiacum tam carum fuiſſe non puto: ſaltem noſtra ætate. Multo enim vilius apud nos, etiam tenuiſſimum & pretioſiſſimum Xylinum quam mediocre noſtrum linum eſt: ut vel ex ſolo pretio colligi poſſit, veſtes ſacerdotales ex Xylino non fuiſſe. Gemarici ad dictam Miſnam codicis Joma, probare conantur, veſtes albas ex pretioſiore lino fuiſſe, quod quater repetatur (ſcilicet Levitici capite XVI.) vox בד. Sic enim ſolita ſua ſubtilitate argutantur. אמר רבי הונא בריהדרב עילאי אמר קרא בד בד בד בד סובחר בבד: *Docet doctor Huna filius doctoris Ilai, Scriptura dicit linum, linum, linum, linum, quia eſt optimum linum.* Hinc Jarchius : בד בד ארבע זימני כתב בלבישת בגדי שחרית למימר דהוי בד בד הסובחר בבד: *Linum, Linum, quater ſcribitur in veſtitu veſtium matitutinarum, ut doceremur linum, linum, optimum eſſe ex omni genere*

genere lini. Hæc Toſephoth adhuc fuſius explicat. בד בדבד בד נראה לי חד לגופיה וחד בד לשון לבד שאין לובש עמהם בגדי זהב כדרך שהוא עושה כל ימות השנה ובד שלישי לומר יותר טוב מבד של שאר ימות השנה הרביעי לומר שטוב משל ערבית אינמי בד שלישי ורביעי מידריש הכי בד המובחר שבבד: Bad, *Bad*, *Bad*, *Bad*, ſive *linum*, *linum*, *linum*, *linum*. *Mihi videtur ſemel poſitum eſſe linum propter ſe ipſum, ut prima voce lini ſignificaretur, quod debeat eſſe veſtis ex lino: Alterā vocē lini eſſe ad oſtendendum, eum non debere veſtiri veſtibus aureis, ut cæteris diebus anni. Tertiam vocē lini docere, tunc præſtantius eſſe linum quā cæteris diebus anni. Quartā vocem lini indicare hora matutina linum pretioſius fuiſſe quam hora veſpertina. Dici etiam poteſt: Tertium & quartum linum ita exponi debere, ut ſignificaretur fuiſſe omnium generum linorum pretioſiſſimum.* Et ex ipſo præcepto Levitici cap. XVI. ſubtiles noſtri logici exterebrare noverunt; linum veſtimentorum alborum, die expiationum, non ſolum pretioſum, ſed pretioſius fuiſſe lino veſtium aurearum, & quidem matutinum pretio & bonitate præponi veſpertino. Et quamvis linum veſtium aurearum, immo ipſorum ſacerdotum minorum, etiam diceretur בד,שש & בוץ, *linum* & *byſſus*, tamen aliud alio præſtantius fuit. Scilicet ut pretioſum fuerit cæterorum ſacerdotum, pretioſius Pontificis Maximi, in veſtimentis aureis. Pretioſiſsimum veſtium albarum: omnibus tamen præferendum matutinum iſtius diei. Sic & hodie inter pretioſiſsima & tenuiſsima lina Cameracenſia & Harlemenſia datur quidam gradus pretii & bonitatis. Habebis enim Harlemenſe linum duorum florenorum noſtræ monetæ, & vilius, habebis & V. VII. X. immo olim ulnam cujuſdam lini Harlemenſis viginti florenis conſtitiſſe, quod Princeps Arauſiacus sereniſsimæ ſuæ ſponſæ in Angliam miſit,

mihi de pretioſiſsimo lino inquirenti, ab ejuſmodi mercatoribus narratum eſt. Eodem plane modo concludendum eſſe puto: Quamvis omnis byſſus ſacerdotii pretioſa fuerit, tamen præſtantiſsimam fuiſſe eam ex qua fiebant veſtes albæ.

XI. Nec obſtat huic ſententiæ, quod quidam dicant: Magno illo die piaculari Pontificem Maximum omnem debuiſſe fugere faſtum atque ſuperbiam, cum miniſterium iſtius diei poſtularet, ut ſeſe profunde coram Deo ſubmitteret, ad deprecanda ſua populique peccata. Sane negari non poteſt iſtum diem humilitatem imprimis poſtulaſſe. Hinc tot præcepta, quæ humilitatem mandant, non tantum in lege, ſed & in ipſa traditione patrum, ut videre eſt in codice Joma. Ideo & hodie apellæ noſtri die *Hackipurim* non niſi linteis ſuis ſepulchralibus, & lineis, aut laneis ſoccis, aut etiam calceis ex coactili materia, quod *feltrum* vocamus, induti viſuntur per vias & in Synagogis. Quid? Sola humilitatis cauſa Pontificem M. veſtibus aureis ſacra adyta intrare non auſum fuiſſe, ſed lineis, quia ſcil. ſupplex accedebat, cum ſuplicem non deceat ſuperbire, aut ex reo fieri accuſatorem, tradunt magiſtri. Videatur Jarchius ad verſum quartum capitis decimoſexti Levitici. ubi prohibitum docet Summo Pontifici Sancta Sanctorum veſtibus aureis ingredi: לפי שאין קטיגור נעשה סניגור ; *ne accuſator fieret procurator.* Profunda tamen illa ſubmiſſio Pontificis Max. qua tenebatur animum abjectum & vere contritum Deo ſiſtere, cum toto populo, non impediebat, quo minus cætera omnia ſplendide & ſumptuoſe fierent; quod vel inde patet, quod eo die etiam carius lavaret manus & pedes, quam cæteris diebus anni, ex aureo ſcilicet, quum reliquis diebus ex æreo labro tantum fieret. Et quæ cæteris

teris diebus aureis vaſis fieri ſolebant, ex auro viridi, hoc die fiebant ex auro rufo, quod pretioſius erat. Videatur Maſſechet Joma capite quarto, Halacha quarta & quinta. Libet verba integra proponere. בכל יום היה חותה בשל כסף ומערה בתוך של זהב ובה היה מכנים בכל יום חותה בשל ארבע קבין ומערה בתוך של שלשה קבין והיום חותה בשל שלשה קבין ובה היה מכנים ר' יוסי אומר בכל יום חותה בשל סאה ומערה בתוך של שלשה קבין ובה היה מכנים בכל יום היתה כבדה והיום קלה בכל יום היתה ידה קצרה והיום ארוכה בכל יום היה זהבה ירוק והיום אדום דברי רבי מנחם בכל יום מקריב פרס בשחרית ופרס בין הערביים והיום מוסיף מלא חפניו בכל יום היתה דקה והיום דקה מן הדקה בכל יום כהנים עולין במזרחו של כבש ויורדים במערבו והיום כהן גדול עולה באמצע ויורד באמצע רבי יהודה אומר לעולם כהן גדול עולה באמצע ויורד באמצע בכל יום כהן גדול מקדש ידיו ורגליו מן הכיור והיום מן הקיתון של זהב רבי יהודה אומר לעולם כהן גדול מקדש ידיו מן הקיתון של זהב בכל יום היו שם ארבע מערכות והיום חמש דברי רבי מאיר רבי יוסי אומר בכל יום שלש והיום ארבע רבי יהודה אומר בכל יום שתים והיום שלש: *Omnibus diebus deprompſit thuribulo argenteo, & in aureum infundebat: hodie deprompſit aureo, & intrabat cum eo. In omni die deprompſit thuribulo quod quatuor cabos continebat, & in alterum infundebat quod tres cabos capiebat. Hodie deprompſit thuribulo trium caborum, & intrabat cum eo. Doctor Ioſe dixit: Omnibus diebus thuribulo deprompſit quod Seam continebat, & infundebat in alterum quod tres cabos capiebat, & intrabat cum eo. In omni die erat grave, hodie leve. Omnibus diebus manus ejus (thuribuli) brevis erat, hodie longa. Omnibus diebus ex auro viridi erat, hodie rufo.*

ruſo. docente Doctore Menachem. Omnibus diebus offerebat dimidiam libram mane, & dimidiam libram veſperi, hodie addebat plenum pugillum. Omnibus diebus tenue erat, hodie tenue ex tenui. Omnibus diebus aſcendebant Sacerdotes ab Oriente, & deſcendebant verſus plagam Occidentalem, hodie autem aſcendebat & deſcendebat in medio. Omnibus diebus Pontifex Maximus lavabat pedes & manus ſuas ex labro æneo, hodie ex pollubro aureo. Doctor Iehuda tamen dixit: Summum Pontificem ſemper manus & pedes lavaſſe ex pollubro aureo. Omnibus diebus quatuor erant lignorum ordines, hodie quinque, ſecundum ſententiam Doctoris Meir. Sed Doctor Ioſe dicit omnibus diebus tres, hodie quatuor. Doctor Iehuda vero; omnibus diebus duo, hodie tres. Et capite tertio, Miſna decima legimus: מונבז המלך עשה כל ידות הכלים של יום הכיפורים של זהב: *Mombas Rex fecit omnia manubria vaſorum diei expiationis ex auro.* Deſinant igitur Viri docti in poſterum adfirmare, בר, præſertim die expiationis, eſſe *vulgare linum*, שש autem veſtium aurearum fuiſſe *byſſum pretioſiſſimam.* Deſinant ſtatuere, id poſtulaſſe humilitatem, quæ illum diem decebat. Deſinant tandem שש & בר per *Xylinum* interpretari.

XII. Coronidis loco, antequam materiam veſtium albarum miſſam faciam, ut omnibus adhuc clarius conſtaret, linum illud, in quo Pont. Max. miniſterium obibat die piaculari, byſſum, & ex optimo fuiſſe, addam quod obſervant Miſnici Doctores Codice Joma capite tertio, ſectione ſexta, jam toties à nobis allegata. הביאוהו לבית הפרווה ובקדש היתה פרסו סדין של בוץ בינו לבין העם: *Adducebant eum* (ſcil. Pont. M.) *ad domum Happarvah, qua in ſancto erat. Extendebant ſindonem byſſinam inter ipſum & populum.* Sindon iſta extendebatur inter Pontificem Maximum & populum, ut honeſtius pedes & manus lavaret.

lavaret. Nota hic, Sindonem ſumi pro velo, ut jam ſupra docuimus eam ſæpius veſtem ſignificare: Et obſerva ſimul eam ex byſſo fuiſſe, ut oſtendimus plurimum ſindonem ſignificare linum tenuiſſimum. Gemara ad hunc locum docet die piaculari aliquid immutatum fuiſſe: Cæteris enim diebus ejuſmodi ſindonem non tendebant, ſed hoc die tantum, ut conſtaret & diem expiationum fuiſſe, & omnia miniſteria iſtius diei fieri debere veſtibus byſſinis. מאי שנא של בוץ אמר רב כהנא כדי שיכיר עבודת היום בבגדי בוץ׃ *Quid ſibi vult byſſinum? Doctor Chabana dixit, hoc fieri ad oſtendendum miniſterium hujus diei fieri in veſtibus byſſinis.* En igitur veſtes albas Pontificis Maximi, tam die piaculari quam cæteris diebus totius anni ex byſſo fuiſſe, perinde ac totius Sacerdotum turbæ; omneſque illas voces בוץ׳ בד׳ שש׳ סרין & *βύσσος*, *linum*, aut *byſſum* ſignificare tenuiſſimam & pretioſiſſimam: Ita tamen ut veſtes aureæ Summi Pontificis ex pretioſiori fuerint, quam veſtes Sacerdotum minorum, & veſtes albæ diei piacularis iterum ex pretioſiori quam veſtes aureæ, quas veſtitus erat cæteris diebus anni. Sed hæc de materia veſtium linearum, cum cæterorum omnium Sacerdotum, tum Pontificis Maximi ſufficiant. Sequitur jam materia veſtium aurearum.

Caput VIII.

תכלת ארגמן תולעת שני׃ qualem materiam ſignificent? Error Lutheri, Aben-Ezræ, Abarbanelis & aliorum, qui ſericum exponunt. Regula Talmudica huic opinioni contraria. Sericum pretioſiſſimum apud veteres. Magnatum Fœminarum, Bacchi & Bacchantum ornatus. Ex eo veſtes tenuiſſimæ. Barbarica mollities. Lex Senatus ſub Tiberio contra veſtes ſericas. Subſerica & holoſerica. Sericum rarum apud

 Romanos

Romanos uſque ad Auguſtum. Sericum ἰσόχρυσον, Auro contra carum. Lex Rodia. Sericum ad Romanos advectum ex India, Aſſyria, & Κῶ. Ratio conficiendi ſericum apud Romanos innotuit demum ſub Juſtiniano. Bombyces an in Inſula Co *naſcantur? Pamphila Latoi filia quo ſenſu dici poſſit ſericum inveniſſe in Inſula* Co? Camelot de Hollande, *quo ſenſu ſic dicatur? Bombyx Coa quo ſenſu diſtinguatur ab Aſſyria? Sericum apud Hebræos & Ægyptios tempore Moſis ignotum. In toto Veteri Teſtamento nulla ſerici fit mentio.* משי *apud Ezechielem cap.* x. xiii. *Jarchii, Junii, Lutheri, Grotii, Gallorum & Belgarum lapſus, id de ſerico exponentium. Lutheri* Seydene ſchleyer. *Fulleri error. Et Grotii de* περὶ πετάσμασι *ſericis. Sericum in Tabernaculo nullum uſum habuit.* משי *poſterioribus Judæis Sericum. Aquilæ* αὐθινὸν, floridum palpabile. *βαπτὸν pro ἁπλὸν. Symachus, Hieronymus,* Theodotion. *Græcorum* τρίχαπτον. *Hieronymi ſententia de* τριχάπτῳ. *Fulleri & Heſychii ſententia.* Crinale Ovidii. *Capillare* πολύμιτον. *Crinale aurum. Heſychii & Suidæ opiniones de* τριχάπτῳ. *Portæ & Lutheri. Lapſus Suidæ. Vera ſententia Heſychii.* משי *Chaldæo veſtes tinctæ: Noſtra conjectura.* משי *Chaldæus de Veſtibus Pont. Max. intelligit.* שריקות *Eſaiæ* xix. ix. *Junio & Buxtorfio* generoſa. *Sed male. Aliquando colorem ſignificat. Et quidem Rubrum, Coccineum. Minium.* σηρικόν. סרק Syrico tingere. *Fucus mulierum. Bocharto color flavus. Linum flavum. Variorum colorum. Byſſus Eliaca minus flava quam Hebræa. Candidum linum retibus minus aptum. Grotii ſententia.* שרוק *Zachariæ* i. *quid? Equi fulvi aut Gilvi, non rari in Dania. Locus Apocal.* vi. viii. *explicatus.* שריקות *apud Eſaiam materiam ſignificat. Male Buxtorfius & Fullerus* ſericum *volunt.* Σηρικὸν *Rabinis* סיריקון. η *pro* ι. *Hebræis per Chireck longum aut per Zere ſcribitur.* Alſerac *à Kimchio male Arabicum dicitur. Græcum eſt: ut &* מלקוניא μελαγχολία. *Arabes & Medi qui?* שריקות *Eſaiæ linum.* סרק, סורק & מסרק. *Pectinator. Pecten. Septuag.* λίνον σχιστόν. *Verſio vulgata, Belgica, Lutheri & Chaldæi. Buxtorfii mens emendata. Locus* i *Reg.* ii. xxviii. *explicatus. &* ii *Chron.* i. xvi. מקוה *pro Κῶ male à Vulgato & Hieronymo.* Co *Inſula Aſiatica. Iſidorus emendatus. Male Coa confunditur cum Cea. Ars ſericum conficiendi in Co inventa à Pamphila creditur. Veſtes Coæ. Utrum ex lana, an ex ſerico? Κῶ ſive Co Hebræis* קו. *Bochartus laudatus.* מקוה *non eſt* מן קוה. *Latous Pamphylæ pater an ante Salomonem*

monē vixerit. Græcorū Ἐχ θεκυὲ, *quaſi* חקוה, Ἐκ κυὲ, *&* ἐξ ἐκυέ. *Syro Aphelia.* ἀφηλιώτης *ventus.* מקוה *pro* מקו à Linea. *Luthero* wahre. *Multitudo equorū. Germ.* Ein ſtute. *Collectio aquarū.* מקוה *Bocharto vectigal. Chaldæis* מגביתא *&* גבא. *Ægyptus Equorum abundans. Teſtimonium ex* II *Reg.* XVII. XXIV. *Homero, Diodoro & aliis. Ægyptus lini ferax. Ius à Pharaone Salomoni conceſſum, de educendis ex Ægypto equis & neto lineo. Hebræorum ſententia. Verſio Chaldæa. Belgica. Verus ſenſus iſtius loci. Ubicunque in Veteri Teſt. fit mentio de veſtibus, id de lino & lana tantum intelligendum eſt. Sententia Majmonidæ. In ſummo luxu Scriptura lanæ & lini tantum meminit. Loci Eſtheræ cap.* I. VIII. *& cap.* VIII. XVI. *explicati. Traditio Talmudica de ſummo luxu fœminarum in lino. Belgarum Proverbium* **op ſijn beſt Paeſch-pronck.** *Veterum Judæorum quidam carne lætabantur. Pluſculum ſeſe vino invitabant. Tempore Chriſti ſericum adhuc rarum apud Judæos. Locus Lucæ* XVI. XIX. *explicatus. Omnes voces quibus Rabini ſericum exprimunt, ſunt Græcæ: quales ſunt* מטכסא שיראה *&* סיריקן. שיראה *eſt ipſiſſimum* σὴρ. σῆρες σκώληκες *&* Ἰνδικὸς. *Gemara Jeruſalemitana de* שירים *&* כטכסא. כלך *eſt ſericum. Pro* σηρικὸν *Apocal.* XVIII. XII. *Syrus habet* ܫܝܪܐ שירא. כטכסא *&* כטכסין *Græcis* μέταξα. Μέταξα *antiquitus Græcis omne filum ſubtemen.* μέταξα *quaſi* μετάταξις *&* μεταταχθὸν *à* τάσσω. *Hinc Rabinorum* טַכֵּס ordinare, ordire, *Iſidoro* Texere. *Pannus dictus à* πήνη Trama. Μέταξα *tandem ſericum ſignificavit apud Græcos, ſic & apud Hebræos.* סיריקן *ſæpius in Talmude. Sericum voces & res Judæis innotuiſſe videtur demum ſub Imperio Græcorum.* כלך *quibuſdam ſtupa ſerici. Noſtrum* **Fileſel.** *Jarchii* פולוייל. *Locus ille tentatus.* כלך *Miſnæ non eſt ſericum: Eſt pinna,* πιννικὸν ἔριον, *Lana marina. Verpulorum delirium Sericum Hebræis omni ævo notum fuiſſe. Menachem cum* LXXX. *paribus diſcipulorum Serico veſtitus. Menachem vixit ſub Auguſto. Veſtes Aſſueri Eſtheræ* I. VIII. & VI. VIII. IX. & VIII. XV. *Ex ſerico fuiſſe docet utrumque Targum. Targum Scheni. In uſu fuiſſe ſub Templo primo docet Gemara. Sericum* Parnadinum. *Targum emendatum. Difficultas Thoſephot. Sericum in Ægypto notum fuiſſe tempore Abrahami fabulatur Bereſchith Rabba. Lepidiſſima fabula de Sara in Arca abſcondita. Ejus mirabilis ſplendor. Nullum ſericum in uſu in ſanctuario niſi Religione depravata.*

I. Summi

I. Summi Pontificis בגדי זהב *veſtes aureas* conſtitiſſe, præter aurum & gemmas, ex תכלת ארגמן תולעת שני ſupra, ex capite vigeſimo octavo Exodi, jam demonſtravimus. Oſtendimus ſimul voces iſtas ſignificare cum materiam tum colorem. Utrumque jam ſub incudem revocandum eſt. Et primum quidem de materia dicendum erit, deinde de colore. Quod materiam attinet, ſunt qui *ſericum* fuiſſe credebant. Lutherus & vetus verſio Belgica, Exodi xxviii. commate iv. מעיל ſive *pallium* Summi Pontificis vocat: ſeydenrock/ *tunicam ex ſerico.* Et תכלת ſemper reddit per gele ſeyde *ſericum flavum.* verſibus ſeqq. quemadmodum & vocem שש ſeyde/ *ſericum* interpretatur, ut ſupra audivimus. תולעת שני Aben-Ezræ etiam eſt *ſericum*, Exodi capite xxv. Aut ſaltem refert, multos crediſſe, id ſericum ſignificare. והגאון inquit, אמר בו קרים'ז כי הוא ארום רק איננו בצבע הארגמן ובעבור תולעת אמרו רבים כי הוא משי׃ *Excellentiſsimus vir* Saadias (ſic enim virum iſtum *κατ᾽ ἐξοχὴν* vocare ſolet Aben-Ezra, quod etiam eſt commune epitheton, ſummorum doctorum.) dicit: *ineſt illi Kermes, quia eſt rubrum, ſed non colore Argaman, ideoque multi dicunt* תולעת *eſſe ſericum.* Abarbanel ſuper legem capite xxv. Exodi, omnia vult ſignificare ſericum, & תכלת & ארגמן & תולעת שני. Sic enim ibi diſputat: והרל״בג כתב שהיה כל זה צמר צבוע כמראות והצבעים ההם׳ ואינו נכון כי הצמר קרא אותו הכתוב עזים אבל תכלת וארגמן ותולעת שני הם כלם משי והתכלת הוא המשי הצבוע בצבע דומה לים והארגמן הוא המשי הצבוע ארום והתולעת שני הוא המשי שהוא נאת כפי תולדתו ואין לו צבע אחר׃ *Doctor Levi Gerſomius*

ſomius ſcripſit, hæc omnia ſignificare lanam tinctam: Sed non recte: ſcriptura enim vocat lanam עזים (id eſt caprarum.) *Nam* תכלת ארגמן ותולעת שני *omnia ſericum denotant. Et* Thechelet, *quidem eſt ſericum tinctum colore, qui mari ſimilis eſt.* Argaman *eſt ſericum tinctum rubrum, ſed* Tholaat Schani *eſt ſericum, quod natura ſua elegans eſt, nec habet colorem aliunde.* In hac opinione quoque ſunt multi Judæi hodierni. Germani noſtri fere aliter non explicant: quam ſeyde & gezwirnte ſeyde/ *Sericum, & ſericum retortum*, quod etiam aliquando de שש intelligi volunt.

II. Sane inter Chriſtianos aliquos reperiri, qui Sacerdotes noſtros Sericatos voluerint, tantopere mirari non debemus, cum plurima pars nec voces hebraicas intellexerint, nec Judæorum ritus & traditiones perſpectas habuerint: Sed id aliquibus etiam Judæis, & quidem inter eos Viris doctis, accidiſſe, excuſari vix poteſt, cum debuerint didiciſſe illud effatum, ex Talmude, quaſi ex tripode, depromptum: אין הכהנים לובשים לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים: *Sacerdotes non veſtiuntur ad miniſterium peragendum in ſanctuario niſi lana & lino.* Sericum igitur nullum prorſus uſum habere potuit. Inter recentiores ſunt qui putant ſericatos fuiſſe, eo quod ſericum pretioſiſſima fuerit materia, ex qua ſacerdotum veſtes fieri debuerint, cum facta fuerint, *ad gloriam & ad honorem*. Sed cum hæc nullis argumentis probent, non eſt quod à receptiori ſententia magiſtrorum recedamus. Nec ulla ratio eſt, cur ſericum potius quam lanã ſtatueremus. Quid quæſo plus tribuiſſet, ſive ad ornatum pontificatus, ſive ad myſteria repreſentanda quam lana, quæ ſane nec pretio nec ſplendore à ſerico ſuperabatur? Nec minus lanæ quam ſerici in Regum, qui omnibus deliciis fluunt, ita & luxu ſuperbiunt, or-

natu adhiberi ſolet. Fateor equidem ſericum apud antiquos pretioſiſſimam fuiſſe materiam ad conficiendas veſtes, nec unquam adhibitum niſi molliſſimis & delicatiſſimis mulierculis,& inter viros,his, qui pæne muliebriter ornari volunt. Plinius libro 11. capite xxiii. *Nec puduit has veſtes uſurpare etiam viros levitate propterea æſtiva, in tantum à lorica gerenda diſceſſere mores ut oneri ſit etiam veſtis. Aſſyria tamen bombyce adhuc fœminis cedimus.* Et capite xxii. *Telas aranearum modo texunt ad veſtem luxumque fœminarum, quæ bombycina appellatur.* Meminit quoque Capitolinus, M. Antonium Philoſophum in foro Trajani,cum multis aliis ornamentis Imperatoriis, vendidiſſe quoque veſtem *uxoriam ſericam & auratam.* Uxor D. Aureliani, ut auctor eſt Flav. Vopiſc. ab Imperatore petiit *ut unico pallio blatteo uti ſibi liceret.* Et Dion Caſſius libro xliii. mulierculis luxui deditis ſericum attribuit. Πρὸς ἡμᾶς ἐς τρυφὴν τῶν πάνυ γυναικῶν περιττὴν ἐσπεφοίτηκεν. *Ad nos pervenit muliebriter plane deliciis fluens.* Ideo & χλιδὴν βάρβαρον *barbaricam mollitiem* vocat. Seneca De Beneficiis libro vii. cap. ix. *Video ſericas veſtes, ſi veſtes vocandæ ſunt, in quibus nihil eſt in quo defendi, aut corpus, aut pudor poſſit. Quibus ſumptis, mulier parum liquido, ſe nudam non eſſe, jurabit. Hæc ingenti ſumma ab ignotis etiam ad commercium gentibus accerſuntur, ut matronæ quidem noſtræ, ne adulteris quidem plus ſui in cubiculo, quam in publico oſtendunt.* Ob eandem cauſam veſtis ſerica indicium fuit viri effœminati & inglorii. Ideo non tantum fœminis, ſed & Baccho & Bacchantibus, qui plane, muliebriter agere ſolent, adſcribitur, ut docet Salmaſius ad Tertullianum de pallio. Et Empedocles philoſophus ille delicatulus, à Tertulliano *Sericatus* vocatur. Hoc innuit lex à ſenatu ſub Tiberio lata, apud Tacitum;

citum; Annalium libro primo, qua ſerico viris interdictum eſt: *Ne veſtis ſerica viros fœdaret*: quaſi ſummum fuiſſet dedecus ſerico veſtiri. Vide Dionem lib. LVII. Vix Imperatoribus eo uti honeſtum fuit, & id Imperatrici aliquando negatum. Flavius Vopiſcus in vita Divi Aureliani: *veſtem holoſericam*, inquit, *neque ipſe in veſtiario ſuo habuit, neque alteri utendam dedit. Et quum ab eo uxor ſua peteret, ut unico pallio blatteo uteretur, ille reſpondit, abſit ut auro fila penſentur: libra enim auri tunc libra ſerici erat.* Omnium apud Romanos Virorum, veſte ſerica primum uſum fuiſſe Heliogabalum, docet Ælius Lampridius. *Primus Romanorum holoſerica veſte uſus fertur, quum jam ſubſerica in uſu eſſent.* Negari quidem non poteſt, jam diu ante tempora Heliogabali ſericum in uſu fuiſſe apud Romanos: nam Galigula (monſtrum ſane hominis) omnis luxus atque ſpurcitiei magiſter & patronus, ſericatus quidem dicitur Suetonio. Et apud Dionem libro LIX. καὶ ἐπ' αὐτῷ χλάμυδα σηρικὴν ἁλουργῆ ἐπένεδυ *Chlamydem ſericam purpurei coloris induit*. Sed forſan ſubſerica tantum fuit. Magna enim differentia erat inter *holoſericam*, & *ſubſericam* veſtem. Illa ex ſerico tantum conſtabat, hæc mixtæ erat materiæ, cujus ſtamen erat linum, ſubtemen ſericum, qualia & hodie reperiuntur ex ſerico & lino, aut ſerico & lana contexta, ut panni quidam ſerici, quos *ferandin* vocamus. Fuerit tamen etiam holoſerica, rarum admodum erat exemplum, cum & ipſe Suetonius obſervet fuiſſe *veſtem extraneam*. Sic Dio Caſſius, loco modo à nobis laudato, poſtquam dixiſſet Auguſtum in ſpectaculis vela ſerica tendi curaſſe, ſtatim addit id fuiſſe χλιδῆς βαρβάρου ἔργον *barbaricæ mollitiei opus*. Alexander Severus, ut ex Lampridio in vita ejus diſcimus, *veſtes ſericas raras habuit; holoſericas*

nunquam induit, ſubſericam nunquam donavit.

III. Conſtat igitur apud Romanos ſericum innoteſcere cepiſſe, demum circa tempora Auguſti, Holoſericam veſtem raram admodum fuiſſe ad Tempora uſque Heliogabali, ſubſericam ipſam, etſi uſitatior fuerit, viris tamen illo tempore raro conceſſam: Cum ob mollitiem, quæ viros non decebat, (forti enim viro lorica magis quam ſericum conveniebat) tunc ob ingens pretium, *ἰσόχρυσον* utique erat tunc temporis. Nam libra ſerici, libra auri fuit, temporibus D. Aureliani. *Abſit*, inquit generoſus Imperator, *ut auro fila penſentur, libra enim auri tunc libra ſerici erat:* quod de *holoſerica*, non *ſubſerica*, eſt intelligendum, ut patet ex Lege Rhodia: *ὁλοσηρικὰ ὅμοια τῷ χρυσίῳ Holoſerica auro contra cara ſunt.* Non mirum eſt, ad tempora illa tam rarum atque carum fuiſſe ſericum, apud Romanos & Græcos: cum non niſi ex locis ſatis remotis, ad eos delatum fuerit. *Tam multiplici*, ait Plinius, *opere, tam longinquo orbe petitur.* Et Seneca: *Hæc ingenti ſumma ab ignotis etiam ad commercium gentibus accerſuntur.* Ideo à Dione χλιδῆς βαρβάρου ἔργον dicitur. Ex *India* ſcilicet, à *Seribus*, ex *Aſſyria* & *Coo* mittebatur. Nec ſerici cultura & conficiendi ratio apud Romanos, Græcoſque nota fuit ante tempora Juſtiniani. Narrat Procopius cum ſummo ſtudio Imperator moliretur, ut commercium cum Æthiopibus ſtabiliret, ut ſcilicet ſericum inde Romam adferi poſſet, ſtante bello Perſico, duos Monachos ex India reverſos fuiſſe, qui ſe omnem ſerici conficiendi artem noviſſe dixerunt, atque id in Europa fieri poſſe: ideoque eos ab Imperatore miſſos in Indiam, ut inde bombycum ova adferrent, quo facto, bombyces, & ſerici conficiendi rationem Byzantii, & poſtea per totam Europam innotuiſſe. Nec eſt quod

quem

quem moretur, quod Plinius dixerit libro xi. capite xxii. in Inſula Co etiam bombycas naſci: itaque non opus fuiſſe tempore Juſtiniani eas ex India acceſſi. Nam non adfirmat Plinius exſertis verbis, bombycas in iſta inſula naſci, ſed tantum id tradi dicit. Et ſane cum toties legamus apud auctores Coas mulieres veſtes, & quidem ſericas texere, mirum eſſet tam raro mentionem fieri Coarum bombycum, ſi verum eſſet bombycas in inſula Coo naſci. Plurima pars auctorum mentionem faciunt tantum de arte redordiendi & texendi veſtes ex ſerico, non de ſericum ipſum conficiendi ratione, aut bombycum cultura. Plinius capite xxii. libri xi. loco à nobis modo allegato, poſtquam de Aſſyria bombyce loquutus eſſet, mox addidit nidos earum redordiri, & veſtes inde texi in Co inſula, quam inventionem Pamphilæ Latoi filiæ attribuit. *Primas eas redordiri*, inquit, *rurſuſque texere invenit in Inſula Coo mulier Pamphila Latoi filia, non fraudanda gloria excogitatæ rationis, ut denudet fœminas veſtes.* Hoc Plinius habet ex Ariſtotele libro v. Animal. capite xix. ἐκ δὲ τούτου τοῦ ζώου καὶ τὰ βομβύκια ἀναλύουσι τῶν γυναικῶν τινὲς ἀναπηνιζόμεναι, κἄπειτα ὑφαίνουσι. πρώτη δὲ λέγεται ὑφᾶναι ἐν Κῷ Παμφίλη Λατώου θυγατήρ. Nota quod Ariſtoteles non dicat Pamphilam in Ko quicquam aliud inveniſſe quam ex ſerico aliquid *texere.* Πρώτη λέγεται ὑφᾶναι. Itaque ſuſpicor, an non à Seribus & Aſſyriis ad Inſulam Coon delata tantum fuerint nemata, & lanuginem bombycum, & an ibi à fœminis Cois non ſolita fuerint redordiri & texi, atque ſic an hanc ob cauſam non dicta fuerit veſtis Coa, quemadmodum & hodie optimi panni, qui in Hollandia conficiuntur ſæpius dicuntur Hollandici, quamvis lana ex Hiſpania afferatur. Eſt etiam aliud genus panni, quod dicunt Galli *Camelot de*

Hollande, quaſi *Zambalotti Hollandicum*, quia in Hollandia texitur, quamvis fila aſportentur ex Ægypto aliiſque locis. Et quamvis ſericum Aſſyriacum à Coo diſtingueretur, ut Aſſyria bombyx pretioſior diceretur Coa, fortaſſis tamen una eademque materia atque bombyx fuit, ſiquidem ab Aſſyriis ſubtilius fiebat quam à Cois: ut & hodie Angli & Galli ſerica ſubtiliora conficiunt, quam Belgæ aut Germani, quamvis illis à Belgis ex India & Perſia advehatur. Sed ne de hiſce multum diſputemus, certum eſt, apud Græcos & Romanos ſericum diu multumque ignotum fuiſſe, cariſſimum & rariſſimum ad uſque tempora primorum Imperatorum, culturam bombycum, totamque rationem ſerici conficiendi, in Europa circa tempora Juſtiniani tantum innotuiſſe. Hinc concludo, apud Hebræos & Ægyptios ſericum tempore Moſis plane ignotum fuiſſe. Qui enim credibile eſſet tam diu latuiſſe Græcos & Romanos, ſi jam inde ab illis temporibus Judæis familiare fuiſſet? Nec ullus reperietur auctor probatus inter Hebræos, quantum ſciam, qui ſerici mentionem faciat, quo natio ſua veſtita fuerit ante tempora Chriſti, & priorum Imperatorum: In toto Veteri Teſtamento de ſerico ne γρῦ quidem, quod dignum obſervatu cenſeo.

IV. Sunt tamen qui ſericum in ſacra Scriptura reperiri putent. Et primo quidem occurrit vox משי apud Ezechielem Prophetam capite decimoſexto, verſibus x. & xiii. Hæc ibi habet Propheta: ואלבשך רקמה ואנעלך תחש ואחבשך בשש ואכסך משי: *Et veſtivi te opere phrygiano, & calceavi te melinis, Et accinxi te byſſo, & operui te* Meſchi. ומלבושך שׁשי ומשי *Et veſtimentum tuum fuit byſſus &* Meſchi. Hanc vocem משי Jarchius interpretatur *ſericum.* שויאה בלע״ז *vulgo dicitur Soye*, id enim Gallis eſt

eſt ſericum. Hanc interpretationem ſecuti ſunt *Iunius*, *Lutherus*, *Galli*, *Belgæ*, *Grotius* & alii multi. Lutherus non contentus materiam exprimere, ſimul etiam genus veſtimenti indicare tentavit; habet enim ſeidene ſchleyer/ als ornatu noſtrarum mulierum. Veſtimentum muliebre fuiſſe certum eſt, ſed an præciſe ejuſdem generis, docti viderint. Fullerus etiam *Sericum* eſſe vult, in Miſc. lib. II. c. XI. Grotii interpretatio minime feri poteſt: *Id eſt*, inquit *è ſerico feci tibi lecti* περιπτάσματα. *Hic ſignificantur ornamenta ſacri tentorii.* Hæc ibunt quo poterunt, ſaltem ego nullis conditionibus adducar, ut ei aſſentiar: cũ ſericũ in ſacro tentorio nullum prorſus uſum habuerit. Sane vocem משי Hebræis poſterioribus *ſericum* eſſe, patet, non tantum ex iis quæ jam dicta ſunt, ſed ex Kimchio, Aben Ezra, Abarbanele, & ex omnibus gramaticis & Interpretibus. Atque ſic jam temporibus Sedeciæ, apud Hebræos ſericum in uſu fuiſſet. Sed ab omnibus interpretibus pro ſerico non ſumitur, nec puto ita ſumi debere. Aquila ἀνθινῷ *florido*, ſive *palpabili*, quaſi משי eſſet à משש *palpare*. Sed forſan Aquila βαπτὸν pro ἀπτὸν ſcripſit, ut cenſet doctiſſimus Fullerus, loco citato. Symachus *indumentum* habet. Hieronymus *ſubtilia*. Sic & vulgatus verſ. X. ſed verſ. XII. *polymitum*. Theodotion ipſum verbum hebraicum משי retinuit. Adeo ut viri docti dubio animo hærerent, quid per משי intellexerit propheta? Seniores in utroque verſu habent τρίχαπτον. Sed quid eſt τρίχαπτον? Obſcurum per obſcurius interpretari videntur. Porro non minus Græcorum τρίχαπτον quam Hebræorum משי torſit, magnum Virum Hieronymum. *Cum diligenter*, inquit, *inquirerem, quid ſibi vellet vocabulum Trichapti; quod ſeptuaginta tranſtulerunt; & à nullo Græcorum nec uſum, nec Etymologiam poſſem invenire ſermonis:*

tan-

tandem didici à ſeptuaginta eſſe compoſitum. (Rebus enim novis nova fingenda ſunt nomina) Quod tanta ſubtilitatis fuerit veſtimentum, ut pilorum & capillorum tenuitatem habere credatur. Vnde & ego volens tenuitatem exprimere veſtimenti, pro Trichapto ſubtilibus tranſtuli: quod tenui ſtamine atque ſubtegmine (lege ſubtemine) *textum erat.* Quid igitur per Græcorum τρίχαπτον intelligeremus, cú id ne quidē ipſe Hieronymus intellexerit? Ex Hieronymo ſaltem patet, eum non credidiſſe משי ſignificare materiam, alias eam expreſſiſſet, ſed certum aliquod veſtimenti genus & quidem ex materia aliqua ſubtiliſſima, ut etiam *pilorum & capillorum tenuitatem habere* crederetur. Sed quod ſubtile, ideone ſericum? Ita ſermocinatur Fullerus & alii: At nonne & byſſus ſubtiliſſima, & pellucida, adeo ut corpus magis detegere quam tegere videretur? Sane & experientia & Hebræorum doctores id docent. Pro genere veſtimenti ſumit etiam Heſychius: Et quidem pro capitis ornamento, quod Latini *crinale* dicerent: ut Ovidius de Ponto III.

—— *Nec habens crinale capillis.*

Optime quidem: nam τρίχες *Crines* & *capilli* ſunt. Ideo & Martiali *capillare.* Heſychius etiam & Suidas πολύτιμον *pretioſum* dicunt. Ideone ex ſerico? non ſequitur, cum poſſet aureum eſſe, nam ex auro quoque crinale fiebat, unde Maro *crinale aurum.* Ex ſerico tamen τρίχαπτον fuiſſe exiſtimarunt Heſychius & Suidas. τὸ βαμβύκινον ὕφασμα ὑπὲρ τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς ἁπλόμενον, ἢ πολύτιμον. Ita Heſychius. Suidas fere eodem modo: τρίχαπτον, inquit, τὸ βαμβύκινον ὕφασμα ἱμάτιον πολύτιμον. Igitur βαμβύκινον ὕφασμα eſt τρίχαπτον, id eſt *bombycum textum*, quod nihil aliud eſſe quam ſericum, liquido conſtat. Silentio hic præterire non poſſum, illud ἱμάτιον πολύτιμον apud Suidam

dam à Porta exponi per *Pallium valde pretioſum.* Atque ſic τρίχαπτον non erit ornamentum capitis, ſed totius corporis tegumentum. Ideo Lutherus ein ſchleyer reddidit, quod nontantum capitis ornamentum, ſed certum aliquod velum, quod toti corpori injicitur, ſignificat apud Germanos. Deinde id ipſum τρίχαπτον ſic exponit: *Ex crinibus contextis factum veſtimentum.* Sic materia τοῦ τριχάπτου *crines* eſſent. Sed lapſus eſt doctiſſimus vir: nomen enim habet τρίχαπτον quidem ἀπὸ τῶν τριχῶν *à crinibus,* non quod huic veſtimento materiam darent crines, ſed quod eo crines tegerentur; ſcilicet quia erat ὑπὲρ τῶν τριχῶν τῆς κεφαλῆς ἀπτόμενον. *Super crines capitis alligatum,* ut optime Heſychius. Chaldæus pretium & ornamētum τοῦ משי conſiſtere facit, in colore magis quā in materia, aut veſtimenti forma: Reddidit enim per לבושי צבעונין *Veſtes tinctas,* ſive *coloratas*; eodem plane modo, quo Aquila qui αἰθινὸν *floridum* habet, & Hieronymus cum vulgato, quum *Polymitum* interpretantur: quia polymitum variis coloribus diſtinctum eſt. Interim nondum conſtat quid ſignificet noſtrum משי. Sericum ſignificare, vix adduci poſſum ut credam, cum mihi nondum ſit probatum, id tempore Ezechiëlis inter Hebræos notum fuiſſe. Nihil aliud igitur denotare exiſtimo, quam, aut tegumentum aliquod muliebre, variis coloribus diſtinctum, atque ea de cauſa pretioſum, qualia ſunt polymita, mulierum deliciæ, (veſtimenta enim colorata mulieribus propria eſſe, conſtat iis, qui in litteris vel parum verſati ſunt) aut capitis aliquod ornamentum, qualia ſunt crinalia, auro & gemmis pretioſa. De *Serico* nihil certi ex hoc loco probari poteſt.

V. Cæterum ſilentio præterire non poſſum, mirum non eſſe, Abarbanelem & alios veſtes ſacerdotales Se-

ricas contendiſſe, ſi verum eſſet משי ſericum in hoc loco ſignificare. Nam quod Ezechiël dicit de veſtimentis illis pretioſis, id Chaldæus de veſtibus Sacerdotalibus, & quidem ſummi Pontificis, vult intelligi. Nam pro ואכסך משי Chaldæus habet: ויח כהנא רבא בלבושי צבעונים: *Et Pontificem maximum* (veſtiam) *veſtibus tinctis*, aut *polymitis*. Igitur ſi משי apud Ezechiëlem *ſericum* ſignificaret, Chaldæum ſummi Pontificis veſtes ſericas credidiſſe ſequeretur. Dicendum etiam eſſet, Abarbanelem & alios ab eo ſeductos fuiſſe, cum dicerent *Argaman* noſtrum, *thechelet* & *Tholaat Schani* ſignificare non lanam, ſed ſericum. Sed quamvis forte veſtimenta illa per figuras, non tantum de toto populo Iſraëlitico, ſed de ſummo Pontifice intelligi debeant, ex Chaldæo tamen probari non poteſt, ea fuiſſe ex ſerico, cum ea tantum dicat לבושי צבעונין *veſtimenta tincta*, ſive *florida ἀνθινὰ*, & *polymitum*, ut habent Aquila, Hieronymus, & verſio vulgata, uti ſupra oſtendimus.

VI. Quidam conantur ſericum eruere ex Eſaiæ capite XIX. verſu IX.: ובשו עברי פשתים שריקות ואורגים חורי: *Et pudefiunt opifices linorum ſubtilium & textores retium.* Hæc verba ſupra jam allegavimus, & ex parte ventillavimus, capite VI. ubi oſtendimus חורי non eſſe *alba opera*, ut interpretes putant, *ſed retia.* De voce שריקות jam plura dicenda ſunt. Junius *generoſa* vertit, ſcilicet à שרק viti generoſa derivatum putat, ex quo fonte fluxiſſe etiam Buxtorfius credidit in ſuo Lexico Hebraico. Sed quid per ſuum *generoſa* intellexerint auctores, fateor me ignorare, nec forſan ipſis interpretibus conſtabat. Alii pro colore ſumunt, alii pro materia. In Talmude סרק colorem ſignificare certum eſt. In Maſſechet Schabbath folio XCV.a. & Moed Katon fol. IX.b

:לא תעביר אשה סרק על פניה מפני צבועת *Mulier non ilinet faciem ſtibio ad tingendum.* Jarchius סרק ait eſſe צבע ארום *colorem rubrum.* Pomarius *coccineum.* שרוק צבוע מצבע :תולעת שני *Saruk tinctum eſt colore coccineo.* Hinc etiam vox שרוק Zachar. I. VIII. Chaldæo (ut quidam legunt) eſt קוחין, quod viri docti *κόκκον* putant. Minium igitur ſignificat, eundem nempe colorem quem Græci *συρικὸν* vocant, ex ſinopide & ſandice factum, de quo Plinius lib. XXXV c. VI. hinc verbum סרק *Syrico tingere.* ut *συρικὸν* ſit ab Hebræo סרק aut סרק à Græco *συρικοῦ*. Ejuſmodi minio & rubris coloribus veteres, præſertim mulieres, ſeſe pinxiſſe, Plinius & alii tradunt. Hanc vocem autem colorem ſignificare apud Eſaiam, docet Bochartus de Animalibus libro I. capite VII. Sed flavum contendit. Ideoque פשתים שריקות exponit per *linum flavum.* eo magis quod Plinius libro XIX. cap. I. dicat linum apud Italos, natura ſua flavum eſſe. *Apud nos*, inquit, *maturitas lini duobus argumentis intelligitur*, *intumeſcente ſemine*, *aut colore flaveſcente.* Enimvero omne linum maturum non flaveſcit. Eſt quod nigricat, eſt quod ſubrufum eſt, Eſt & aliud ſubalbum & ſplendens, ut ipſe Plinius ibi teſtatur. Flavum optimum linum eſſe videtùr ſtatuere Pauſanias in Eliacis, libro primo. Ἡ δὲ βύσσος ἐν τῇ Ἠλείᾳ λεπτότητος μὲν ἕνεκα οὐκ ἀποδεῖ τῆς Ἑβραίων ἐστὶ δὲ οὐχ ὁμοίως ξανθή. *Byſſus autem in Elide naſcitur tenuiſſima, quæ Hebræorum non cedit, ſed non eſt æque flava.* Linum autem ex quo fiunt retia non debet eſſe candidum & ſpendeſcens, ideo à Gratio in ſuo Cynegetico rejicitur, & *damnoſus candor* vocatur.

Ipſe in materia damnoſus candor inerti
Oſtendit longe fraudem atque exterruit hoſtes.

Quamvis Gratius de Retibus venatorum, non de piſca-

 torum

torum, loquatur. Sane colorem ſignificare vocem שרוק Zachariæ capite primo, negari non poteſt, cum cæteræ voces quæ huic junguntur verſu octavo, veluti אדמים & לבנים. Et quidem fulvum aut gilvum fuiſſe colorem, cum Magno Bocharto facile crediderim. De equis ejuſmodi coloris mentionem faciunt Varro, Palladius, Virgilius, Servius, Iſidorus & alii. Nec adeo rari ſunt hodie in Dania. Sed an ex noſtro שריקות apud Eſaiam id probari poſſit, dubito; cum ibi non agatur de colore, ſed de materia, ut mox oſtendemus. Johannis Theologi teſtimonio, in ſua Apocalypſi capite VI. commate octavo, magis moveor: cum ἵππον χλωρὸν *equum fulvum*, aut *gilvum*, vocet, ubi fortaſſis reſpicit ad equum שרוק Zachariæ.

VII. Aſſentior Nihilominus iis qui שריקות apud Eſaiam materiam ſignificare volunt, non vero colorem. *Sericum* exiſtimat Buxtorfius in ſuo lexico Hebræo, forte ſequutus Stephanum, qui in priori editione quoque habet *ſericum*. In eadem ſententia fuit Fullerus, Miſcell. Sacr. libro II. capite XI. *Sericum*, inquit, *apud Eſaiam prophetam reperimus. cap.* XIX. IX. *ubi veſtes* Serikoth *memorat*. Sed male hi omnes. Fortaſſis ſolo ſono decepti ſunt, quia שריקות quaſi σηρικὸν ſonat. Sericum ſive σηρικὸν Hebræis etiam vocari סיריקין certum eſt. Videatur Maſſechet Schabath fol. XX b. Idem docet Kimchius in radice שרק. Sed hanc ſignificationem obtinuit à Talmudicis. Non autem ſic dictum puto ante tempora Chriſti hebraice; ut facile crediderim סיריקון vocem eſſe peregrinam, nempe Græcam, à σηρικὸν, quod vel ipſa ſcriptio docet: prima enim ſyllaba סיר nihil aliud eſt quam Græcorum σὴρ, ſiquidem η Magiſtris per chirek longum exprimitur, quod & hodie multi alii populi obſer-

obſervant, & ipſi Græci barbari ita pronunciant, non enim dicerent, *pſyche* ſed *pſychi* pro ψυχή. Sed ita exprimunt η etiam per *Zere*. Terminatio quoque eſt Græca. Et quamvis Kimchius loco modo citato dicat וכן יקרא בלשון ערבי אלשרק *Et ſic vocatur lingua Arabica Alſerak*, eo non minus eſt Græca vox: cum non inſolens ſit Arabibus, voces Græcas ſua civitate donare, ſuaſque facere, ut manifeſto conſtat vel ex voce Μελαγχολία, quam vocem Maimonides ad Codicem Schabbath capite ſecundo, miſna quinta, docet Arabicam eſſe. רוח רעה קיראין לכל מיני החולין הנקרא בערבי מלקוניא כי יש מין מן החולין *Spiritus Malus dicitur omnis ſpecies morbi, dicitur autem Arabibus Melancholia, quia eſt ſpecies morbi.* Nota vocem iſtam מלקוניא corruptam eſſe, quod Hebræis non eſt inſolens, aut depravatam ſcriptionem, & ſcribendum eſſe מלנקוליא. Ejuſmodi voces plures reperiuntur, quæ ex Græcis Arabes factæ ſunt, ut & apud Hebræos. Tales eſſe creduntur *Amanac*, *Alambix*, *Alchymiſta*, *&c.* Videtur, ut & hoc moneam, vocum iſtarum quaſdam à Judæis ad Arabas eſſe delatas, hoſque eas didiciſſe ab illis. Nam revera per Arabas & Medos, Magiſtri ſæpius intelligunt Judæos inter Arabas & Medos habitantes. Sic ad eundem Codicem Schabbath c. VI. Miſna VI. ubi ſit mentio ערביות & מדיות *Arabum & Medorum*, Bartenora & Maimonides notant id intelligendum eſſe de Mulieribus, aut filiis Iſraëlis, quæ in Arabia aut Media habitarunt. Hæc eo tartum fine dicta ſunto, ut conſtaret, quamvis σηρικὸν Arabibus & Hebræis סיריקין & אלסרק dicatur, nil tamen obſtare, quo minus credatur vox Græca, aut ſaltem non Hebræa, aut Arabica.

VIII. Pedibus igitur eo in ſententiam eorum, qui שריקות apud Eſaiam nec *colorem*, nec *ſericum*, ſed *linum* ſignifi-

pectine pectitur, eo filamenta ejus magis ſeparantur, dividuntur, & eo ſubtilius fit. Quicquid ſit, illi nihil agnoverunt præter *linum*. Bene itaque vulgatus: *Qui operabantur linum, plectentes* (forſan ſcribendum eſt *pectentes*) *& texentes ſubtilia.* Bene & Belgæ: **De werkers in fijn flas:** *qui operantur in lino tenui.* Sed omnium optime Lutherus, quamvis alias ſæpiſſime ſibi imponi patiatur à Græcis: Die da gute garn wircken / Und netze ſtricken. Hæc à Chaldęo didiciſſe potuit; Sic enim ille: ויבהתן פלחי כתנא דסריקין ומחן מניה מצדן *Et pudeſient facientes linum pexum, & texentes ex eo retia.* Optime etiam Doctiſſimus Buxtorfius mentem emendavit, in ſuis Concordantiis, & Lexico Chaldaico-Rabinico, ubi non *ſericum*, ut alibi, ſed *ſelecta vel pectinata lina* expoſuit. Tandem igitur colligo, noſtrum שריקות apud Eſaiam non eſſe Sericum, ſed linum optime pexum & carminatum, retibus conficiendis aptiſſimum, ut nec ex hoc loco probari poſſit, ſericum fuiſſe notum & in uſu apud Hebræos, tempore prophetarum.

IX. Tertius occurrit locus in Veteri Teſtamento, ex quo, ſericum in uſu fuiſſe apud antiquos Hebræos, jam inde à temporibus Salomonis, conantur probare. Locus extat primo libro Regum capite decimo, commate Vigeſimo octavo. ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים ומקוה סחרי המלך יקחו מקוה במחיר׃ Hæc verba ſic tranſtulit Vulgatus, & Hieronymus: *Et educebantur equi Salomonis de Ægypto & de Coa. Negotiatores enim Regis emebant de Coa.* Hæc verba repetuntur II. Chron. capite I. verſu XVI. Niſi quod ibi מקוא ſcribatur cum א. Sed litteræ אהוי מתחלפים *permutantur*, ut ad locum iſtum notat Kimchius. Quid negotiatores Regis emebant de Coa? *Sericum*; nam in iſta Inſula fiebat. Videtur igitur vulgatus

vulgatus credidiſſe, jam tempore Salomonis, ſericum Hebræis notum & in uſu fuiſſe, atque de Coa eis advectum fuiſſe. Κῶ Inſula eſt Aſiatica Cariam contra, patria Medicorum Dei Hippocratis. *Coos*, ait Iſidorus libro xiv. Orig capite vi. *Inſula adjacens Provinciæ Atticæ, in qua Hippocrates Medicus natus eſt.* Errat tamen Iſidorus ſi putat Coon Atticam Inſulam eſſe, cum revera ſit Aſiatica. Sed fortaſſis vitium eſt librariorum, & ſcribendum *Aſiaticæ*, pro *Atticæ*, levi mutatione. Hic error tamen & alios doctiſſimos viros in errorem induxit, ut putarent Coon Græcam & Europeam Inſulam eſſe. Ideo confundunt Inſulam *Coam* cum *Cea*; quod fecit Lipſius ad librum ii. Analium Taciti, ut ſupra demonſtravimus. Sed & Salmaſius ipſe hic manes ſuos paſſus eſt, in Inſcriptione Herodis, ubi *Simonidem* Coum facit, & Coam Inſulam confundit cum Cea, quaſi una eademque eſſet, cum tamen toto cœlo diſtent; Hæc ſcilicet Europea eſt, circa Eubæam; illa Aſiatica, prope Cariam, uti jam abſervatum eſt à docto Literatore Dyoniſio Voſſio, ad Pomponium Melam. Error forſan inde ortus, quod in Plinio quoque male ſcribatur *Cea* pro *Coa.* libro xi. cap. xxii. In hac Inſula ars & ratio ſericum conficiendi & texendi notiſſima fuit, & inventa à Pamphila Latoi filia, ut docet Ariſtoteles, libro v. Animal. cap. xix. Et Plinius libro xi. cap. xxi. videatur etiam caput xxiii. quæ loca ſupra jam allegavimus. Idem docet Iſidorus Originum libro xiv. cap. vi. *Coos Inſula &c. eſt, quæ, ut Varro teſtis eſt, arte lanificii prima in ornamenta fœminarum inclaruit.* Et libro xix. cap. xxii. *Bombycina eſt à bombyce vermiculo, qui longiſſima ex ſe fila generat, quorum textura bombycinum dicitur, conficiturque in Inſula Coa.* Huc plerumque referunt
aucto-

auctores iſta omnia quæ de veſte Coa decantantur à Poëtis. Tibullus lib. II. Eleg. VI.

> *Illa gerat veſtes tenues, quæ fœmina Coa*
> *Texuit.*

Propertius lib. II. ad Mecænatem

> *Sive togis illam fulgentem incedere Cois,*
> *Hoc totum à Coa veſte volumen erit.*

Ovid. lib. II. de Arte Amandi

> *Sive erit in Cois, Coa placere puta.*

Horatius Sat. II.

> *Vt nudam.* ---- *Cois tibi pæne videre eſt.*

Poſſet quidem aliquis dubitare, utrum auctores iſti de ſerico loquantur omnes, an non etiam de pannis, aut veſtibus ex lana? Plurima pars auctorum id quidem de ſerico intelligunt. Nihilominus videtur etiam de lana poſſe intelligi. Sane Iſidorus ex Varrone de *Lanificio* videtur intelligere. Libro XV. cap. VI. *Coos Inſula* &c. *eſt quæ ut Varro teſtis eſt arte lanificii prima in ornamentum fœminarum inclaruit.* Varro aut de pannis ex lana tantum loquitur, aut per lanificium intelligit etiam artem conficiendi ſericum. Fortaſſis utrunque ibi viguit, ſolet enim ars artem trahere in urbibus mercatura celebribus: Ita tamen ut forte lanificium vetuſtius fuerit, quam ars ſericum conficiendi, in Inſula Coa, quod demonſtratu non impoſſibile credo. Hanc Inſulam *Coam* ab Hebræo קו dici, multis argumentis eruditiſſime probavit Bochartus, in ſua Phœnicia libro I. capite VII. קו Hebræis eſt *filum*, ut Eſaiæ LV. VI. Chaldæus habet קוין דעכוביתא *fila araneorum.* Et apud Talmudicos קיואין ſunt *textores.* Atque ſic Inſula Κω, *Co*, ſive קו dicta eſt quaſi à *filo*, & arte textoria, aut lanificio, quod ibi maxime claruit. Videtur igitur vulgatus ſuum *de Coa* feciſſe ex verbo מקוה,

 quaſi

quaſi duæ eſſent voces, ita ut מ eſſet una ex litteris בכלם, id eſt præpoſitio מן *Ex*, non vero littera *heemantica*, aut radicalis, & קוה vel Κῶ Inſula *Coa*. ut מקוה ſit quaſi מן קוה *ex Coa*. Cum igitur ſericum maxime in *Inſula Coa* confici crederetur, mirum non eſſet, ſi quis colligeret ſericum Salomoni inde allatum fuiſſe, ſi interpretatio vulgati vera eſt. Sed vehementer erravit vulgatus, & quicunque eum ſequuntur. מקוה enim non eſſe duas voces מן קוה dignoſcere potuiſſet ſi puncta inſpexiſſet, modo punctata tunc Biblia habuerint, de quo jam non diſputo. Nam nullum Dageſch reperitur in littera ק ad compenſandum ן eliſum, quod leges punctorum requirunt. Deinde Salomonis temporibus Inſulam iſtam notam fuiſſe ſub nomine Κω, *Co* & קו, veriſimile non eſt, cum antiquitus Κώων πόλις Ἀστυπάλαια *urbs Coorum Aſtypalaa* diceretur teſte Strabone libro XIV. & Stephano de Urbibus. Si tamen verum eſt ita dictam fuiſſe à קו *filo*, aut arte texendi & ſericum præparandi, id factum fuit tantum à temporibus Pamphilæ Latoi filiæ, quæ iſtam artem ibi invenit. Sed Latoum vixiſſe ante Salomonem vix credo. Ante tempora Ariſtotelis vixiſſe, certum eſt; ſed ante Salomonem, nuſquam reperio. Græci hanc vocem מקוה etiam ſumpſerunt pro urbe aut Regione aliqua, ſed plane aliter videntur legiſſe, ac vulgatus, & aliter quam in Hebræo; nempe חקוה pro מקוה, habent enim Ἐκ θεκουὲ: quod miror magnum Criticum Capellum non animadvertiſſe. Quamvis tamen non neſciam, quoſdam codices habere Ἐκ κουὲ, vel ἐξ Ἐκουὲ, etſi nec hoc *Coon* ſignificet, cum *Co* Græcis non ſit Κουὲ nec Ἐκουὲ ſed Κω. מקוה pro loco etiam ſumptum videtur à Syro, qui habet ܘܡܢ ܡܕܝܢܬܐ [ܐܦܠܝܐ *Et ex Provincia Aphelia.*

quæ

quæ videtur Ægypti pars *ἀφελιῶτις* vel *ἀπηλιῶτις*. unde ventus *ἀπηλιώτης*, qui flat ab ortu æquinoctiali, quaſi מקוה eſſet מקו *à linea* æquinoctiali. De quo vide Bochartum de Animal. lib. II. cap. IX. Sed male vulgatus Syrus & Græci, cum nomen loci non fuerit, ut non ſit legendum: nec *De Coa*, nec Ἐκ Θεκουὲ aut ἐκ Κουὲ, ſed mercem aliquam ſignificare non dubito.

X. Melius Lutherus Wahre/ *merces*. Nondum tamen exprimit quales merces fuerint. Jarchius מקוה pro multitudine equorum ſumit. מקוה, inquit, אסיפת סוסים במצרים וקורין לו בלשון אשכנ"ז שטוט'א Mikveh. *Congregatio eſt equorum, quam Germanice* Ein ſtut *vocant*. Ein ſtut Germanis eſt multitudo equorum, ubi alter alterius caudæ fune alligatur, quemadmodum hodie videre eſt in nundinis equorum, quum magna copia ad forum, & inde alio deducuntur. Kimchius idem videtur intelligere ad ſecundum librum Chron. cap. I. verſu XVI. מקוה לשון קבוץ Mikveh *ſignificat congregationem*. Et revera collectionem ſignificat, ut Exodi VII. XIX. מקוה מים *Collectio aquarum*. ad I Reg. cap. X. tamen aliter accipit. Senſus igitur horum verborum erit: *Et eduxit equos Salomoni ex Ægypto, & quidem multitudinem per mercatores Regis*. Celeberrimus Bochartus de Animalibus lib. II. cap. IX. מקוה pro *collectione* & pro *vectigali* putat poſſe accipi hoc loco, & ſimul pro ſocietate mercatorum: ita ut Hebræum מקוה credat idem eſſe, quod Chaldæum מגביתא; Chaldæis enim גבא idem ſignificat quod Hebræis קוה *colligere*; atque ſic מגביתא & מקוה *collectionem* ſcilicet *tributi* ſignificare. Itaque ſenſus talis eſſet: *Et eduxit equos Salomoni ex Ægypto, & vectigal* quod attinet, *mercatores Regis vectigal* illud *accipiebant pretiô* redemptum à Rege Ægypti. Hæc etiam videtur eſſe ſententia

Jarchii ad 1 Reg. cap. x. Saltem ille accipit מקוה quod prius occurrit, pro ſocietate mercatorum, ideo notatum animadvertit accentu *Sakeph Gadol*, quia vox ſtat per ſe, nec alteri jungitur. Merces hic intelligi per מקוה non dubito, ſed non Coas, multo minus ſericum, aut equorum multitudinem, ſed aliam, nempe Ægyptiacam, quæ inde adducebatur cum equis, *linum*, *fila*, ſive *netum* ex lino. Sane id ſignificat vox מקוה & תקוה ut videre eſt Joſ. II. XXI. Job. VII. VI. Optime quod Equi & netum jungantur, & Salomoni ex Ægypto adduci dicantur, nam utrumque ferebat Ægyptus. De optimis equis conſtat ex ſecundo libro Regum cap XVIII. verſu XXIV. *Equi Ægyptiorum ſunt caro, & non ſpiritus.* Ideo Deus: *Væ illis, qui deſcendunt in Ægyptum ad auxilium, & innituntur equis, & confidunt curribus, cum multi ſunt & equitibus, cum ſunt numeroſi valde.* Sic Sedekias Rex equos per legatos petiit ab Ægyptiis. Thebis, quæ Ægyptia urbs fuit, equis abundaſſe teſtatur Homerus Iliad. I.

Αἱ θ' ἑκατόμπυλοί εἰσι, διηκόσιοι δ' ἀν' ἑκάστην
Ἀνέρες ἐξοιχνεῦσι σὺν ἵπποισιν, καὶ ὄχεσφιν.
His ſolido portæ ſunt centum ex ære, viroſque
Curribus inſignes, & equis, dat quæque ducenos.

Diodorus libro I. narrat ex relatu aliorum, ex ſolis illis Thebis, ad bella exiiſſe *δισμύρια ἅρματα viginti millia curruum.* Apud Apollonii Scholiaſten *Xenagoras* Chronologus tradit: *ἵππους τοὺς Αἰγυπτίους ἀρχαιοτάτους γεγονέναι, Aegyptios equos antiquiſſimos eſſe.* Et Σεσογχωσίδα πρῶτον εὑρηκέναι ἵππων ἄνθρωπον ἐπιβαίνειν, οἱ δὲ ταῦτα εἰς Ὧρον ἀναφέρουσι. Seſonchoſidem *primum inveniſſe equum conſcendere, quamvis alii ad Oron referant.* Sed Ægyptum, vel inde à temporibus Moſis, equis abundaſſe, & hoc nomine apud omnes populos ſemper celebrem fuiſſe, atque in hoc, ut

&

&in aliis rebus multis, Hollandiæ ſimilem fuiſſe, quamvis tandem apud eos equitatus in deſuetudinem abierit, tota Ægypto jam facta inacceſſa equitatui, quemadmodum apud Batavos, fuſius explicavimus in noſtra *Hiſtoria Gelrica*, quam ſermone Gallico conſcripſimus, & quæ lucem videbit, quamprimum Deo pacis ita viſum fuerit.

XI. Sed ut Ægyptus equis abundabat, ita & lini feraciſſima erat, & quidem optimi & pretioſiſſimi, unde veſtes ſacerdotales, & omnis byſſus quæ in ſanctuario adhibebatur. Hæc jam plus ſatis probavimus duobus capitibus præcedentibus. Et quemadmodum optimi equi educebantur ex Ægypto, ſic etiam pretioſiſſimum linum, aut lini netum. Sunt ex Hebræorum Interpretibus, qui מקוה non quidem *netum* exponunt, ſed. שש aut *byſſum* ex filo, aut neto Ægyptiaco. Hujuſmodi ergo netum aut byſſus Salomoni aſportabatur ex Ægypto, quemadmodum & equi inde educebantur, unde magnus quæſtus Salomoni per mercatores ſuos acceſſit. Salomon enim ita cum Pharaone Ægypti Rege convenerat, ut ſibi ſoli jus eſſet equos & netum inde deducendi, quod jus certo pretio aquiſiverat, equos autem illos & netum is deinde ſolus per ſuos mercatores divendebat cæteris populis, quo factum ut magnas divitias corraſerit. Sane de neto intelligit Kimchius. כי חוט הפשתן הוא המשובח בארץ מצרים *Eſt filum*, ſive netum *lini, quod in Aegypto eſſet pretioſiſſimum*. Et Doctor Levi Gerſomius, de veſtibus byſſinis exponit: בגדי שש, inquit, כי כמו שהחוט יקרא תקוה כן יקרא הנארג מהחוטים מקוה והנה היו במצרים בגדי פשתן חשובים מאד כמו שנתפרסם *Sunt veſtes byſſina, nam quemadmodum filum dicitur* Thikveh, *ſic & id quod ex ejuſmodi filis textum eſt*, Mikveh *vocatur*.

Erant autem in Aegypto veſtes lineæ pretioſiſſimæ quemadmodum conſtat. Plura addit de equorum & byſſi mercatura in Ægypto, & de jure habendi equos, & veſtes byſſinas geſtandi inter Judæos, quæ brevitati ſtudens non addo. Legat qui volet. Chaldæus plane in eadem fuit ſententia, ideo vocem מקוה retinuit, cum idem ſignificet, quod apud Hebræos, nempe *netum.* תגרי מלכא זבנין מקוה בדמין *Et Mercatores Regis emerunt netum pro pecunia.* Belgæ, **De koop-lieden des Koninx namen het Linnegaeren voor den Prijs.** Significantius dici poſſit: **voor een gheſtelden prijs.** Ad clariorem intelligentiam horum verborum, hic notatum velim, videri certum aliquod pretium conſtitutum fuiſſe pro neto, non quidem pro equis; quod facile fieri poterat, cum optimum linum ejuſdem pretii fuerit: pro equis autem tale pretium ſtatui non poterat, cum proculdubio alter alteri multum anteferendus fuerit. Ideo in ſacro textu tam expreſſe hæc verba adduntur סחרי מלך יקחו מקוה במחיר: *Et Mercatores Regis acceperunt*, ſive *emerunt netum pro pretio*; id eſt, certo aliquo pretio noto, prout ante cum Rege conventum erat. Hic ergo erit ſenſus integer iſtorum verborum, mea quidem ſententia: *Et educebant Salomoni equos ex Aegypto, & netum*: Et quidem quod ad *netum*, *mercatores Regis*, *illud emebant pro* conſtituto *pretio*, de quo jam conventum fuerat cum Rege. Nil itaque de Co, aut ſerico temporibus Salomonis, ex hoc loco erui poteſt.

XII. Sic manifeſto patet, in toto V. Teſtamento ſericum non reperiri, ideoque non eſſe veriſimile, in uſu fuiſſe tempore Prophetarum, multo minus tempore Aharonis, ut in cultu Pontificum adhiberetur. Sane ſi Maimonidæ credendum, facile autem ipſi aſſentiar,

Scriptura

Scriptura nunquam mentionem facit, cum de Re Veſtiaria eſt quæſtio, quam de lino & lana tantum. Halach. Zizith cap. III. בכל בגדים האסורים בתורה סתם אינם אלא צמר ופשתים בלבד׃ *Vbicunque Scriptura loquitur de veſtibus abſolute, intelligi debet lana & linum tantum.* Nec ſilentio prætereundum cenſeo, quoties de ſummo luxu in veſtitu, in aulæis & aliis rebus fit mentio, auctores ſacros tantummodo memorare lanam & linum, *purpuram* ſcilicet & *byſſum*, quod patet vel ex ſolo loco Eſteræ, capite primo, commate octavo, ubi de ornatu vere Regio, & pæne inaudito, tamen nullius ſerici fit mentio, ſed tantum ; תכלת ארגמן ובוץ *hyacinthi, purpura* & *byſſi.* Et capite octavo comm. XVI. Mardecai veſtitus dicitur veſtibus Regis, nihilominus textus non meminit niſi תכלת חור ובוץ *hyacinthi, albi & byſſi.* Nihil enim pretioſius fuit lana purpurea, hyacinthina & byſſus; hæc enim per תכלת ארגמן ובוץ ſignificantur, ut ſupra ſatis fuſe oſtendimus. Digna obſervatu eſt traditio Talmudicorum, Maſſechet Peſachim fol. CIX. a. ubi ad mulierum luxum, quando ſcilicet ſumptuoſiſſime veſtiuntur diebus feſtis, præſertim die Paſchatis, nullo ornatu neglecto, quaſi Belgice diceres, **op ſijn beſt Paeſchpronck** / nihil fere requiritur quam byſſus. De ſerico altum eſt ſilentium. ת״ר חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל שנ׳ ושמחת בחגך במה משמחם ביין ר׳ יהודה אומר אנשים בראוי להן ונשים בראוי להן אנשים בראוי להן ביין ונשים במאי תני רב יוסף בבבל בבגדי צבעונין בא״י בבגדי פשתן מגוהצין׃ *Docent Doctores noſtri: Tenetur homo exhilarare filios ſuos, & filios familiæ ſuæ diebus feſtis, ut ſcriptum eſt:* (Deuteron. XVI. XIV.) Et lætaberis in feſto tuo. *Sed quibus rebus lætabitur? Vino. Doctor Iehudah dicit, viri, eo quod viros decet,*

&

& mulieres, eo quod decet mulieres. Viros decet vino exhilarari; Mulieres autem quanam re? Doctor Ioſeph dicit: Babyloniæ veſtibus coloratis, & in Terra Iſraëlis veſtibus lineis dealbatis. Thoſephot hoc tantum vult intelligi poſt Templum deſtructum, non vero ſtante adhuc ſanctuario, cum tunc temporis viri carne magis lætarentur, quam vino. Quamvis etiam temporibus antiquiſſimis, verpuli ſeſe aliquando vino pluſculum invitaverint. בזמן הזה, inquit, אבל בזמן בית המקדש אין שמחה אלא בבשר; *Hoc quidem tempore, ſed temporibus Sanctuarii non lætabantur niſi carne.* Sed quocunque tempore ſumas, mirum eſſet in ſummo hoc ornatu, ſerici, quod alias in ornamenta fœminarum excogitatum fuit, ut ait Plinius, nullam fieri mentionem, ſi apud Hebræos in uſu fuiſſet tempore Prophetarum. Sed temporibus Chriſti, etſi non auſim adfirmare, ſericum prorſus nullum uſum habuiſſe apud Judæos, tamen adhuc valde rarum fuiſſe credo, quod probari poſſe puto ex Parabola Chriſti de divite iſto Epulone, qui ut lautus fuit in victu, ita & ſplendidus in veſtitu, tamen aliter veſtitus à Salvatore non dicitur, quam *πορφύραν καὶ βύσσον purpuram & byſſum*, id eſt Hebraice שש וארגמן quæ *lanam & linum* tantum ſignificare, toties jam à nobis repetitum eſt. Ideo Syrus בוצא וארגונא. Lucæ XVI. com. XIX. Si ſerico veſtitus fuiſſet proculdubio σηρικὸν ſcripſiſſet Lucas, non πορφύραν, ſed eo non indutus fuit, quod non valde uſitatum tunc temporis apud Hebræos.

XIII. Imprimis etiam notandum eſt, omnes voces illas, quibus Rabbini ſericum exprimere ſolent, Græcas eſſe, quales ſunt מטכסא שיראה' & סיריקון. Quis non videt שיראה eſſe ipſiſſimum σὴρ vel σῆρα, hac enim voce uti ſolent Græci, ut vermes ſericum nentes exprimerent. Hinc

Hinc apud Pauſaniam. σῆρες γὰρ οἱ σκώληκες. Et alii σῆρας Ἰνδικοὺς habent. In Talmude Hieroſolymitano, Gemera Maſſechet Kilaim cap. IX. Miſna II. הסירוים explicatur per מטכסה, itaque *Metaxa* idem eſt quod סיראה. Sed metaxam ſericum eſſe mox patebit. Gemarici Bab. Maſſechet fol. XX. b. כלך explicant per שירא. Sed & כלך ſericum eſſe contendunt. Jarchius ad hunc locum & Sotah. cap. IX. fol. XLVIII. שירא dicit eſſe מין משי *ſpeciem ſerici*. Sed ante omnia obſervari debet locus Apocalypſeos capite decimo octavo verſu duodecimo. Ubi Syrus Græcum σηρικὸν vertit ܫܝܪܝܐ שיריא. Idem judicium eſto de מטכס. Hanc vocem Græcam eſſe nemo neſcit, niſi qui in Græcis plane peregrinus eſt. Eſt enim id ipſum μέταξα. Ideo & alibi integrum ſcribitur מטכסא & מטכסין. Sed μέταξαν ſericum eſſe doctiſſime demonſtravit Magnus Salmaſius, in ſuis notis ad Tertulliani Pallium & ad Scriptores Hiſt. Aug. Verum quidem eſt, ut docet Salmaſius ad Capitolinum, in vita Pertinacis, & ad Flavium Vopiſcum, in vita Aureliani, apud vetuſtiores Græcos nihil aliud ſignificaſſe quam omne filum ſubtemen, ſed poſterioribus pro ſerico uſurpatum fuiſſe. Optime quidem Salmaſius; nam ſi originem ſpectes, apparet μέταξαν dici quaſi μετάπλεξιν, aut μεταπλεκτὸν, rem ordine diſpoſitam, à verbo πλέκω & πλέξις, cum in ſtamine aut ſubtemine fila pulcherrimo ordine diſponantur. Inde etiam vox Rabinica טכס *ordine diſponere*. Hinc forſan Latinis *ordire* quod Iſidoro *texere* ſignificat, fortaſſis eſt *ſtamen ordinare*. Credibile eſt *ordire* veniſſe ab *ordine*, non minus ac *ordinare*. Tandem vero uſus voluit, ut omne filum ſericum, & pannus ſericus μέταξα diceretur, quemadmodum nunc πήνη ſive *pannus* ſumitur pro texto integro, ex ſtamine & ſubte-

mine, & hodie per πήνην Græci *ſericum* intelligunt, quamvis antiquitus *tramam* tantum ſignificarit. Sed ut *μέταξα* Græcis *ſericum* ſignificat, ita & Hebræis. Ideo Hebræorum Gloſſæ in Talmude מטכסא exponunt per משי *ſericum*, & quidem מן המובחר & משובח *optimum.* Sericum Magiſtri noſtri etiam vocant סיריקן, quod plurimis in locis Gemaræ occurrit. Videatur imprimis Maſſechet Schabath cap. II. fol. XX. & Chagiga fol. XVI. Sed & iſtam vocem Græcam, & quidem *αὐτόπτιλον σηρικὸν* eſſe, ſupra jam demonſtravimus. Omnes itaque illæ voces, & שיראה & מטכסא & סריקין Græcæ ſunt *σῆρα*, *μέταξα* & *σηρικόν*. Proculdubio quod ſericum ſub Imperio Romanorum aut Græcorum, ipſis demum innotuerit, ut voces ſimul cum re didicerint. Occurrit præterea vox כלך Maſſechet Schabbath capite ſecundo, & Kilaim cap. IX. Hac voce quidem Gemara & aliæ gloſſæ etiam ſericum ſignificari volunt. Sed non omnes conſentiunt. *Sunt* enim, ut ait Baal Aruch: מפרשים כלך פסולת של משי אותן קליפות שנאסרו מן המש, כלך *qui interpretantur* שמוציאין התולעין ואין נוחין לטוות: *ſtupam ſerici aut cortices, ex quibus erumpunt bombyces, ſunt autem ad nendum inepti.* Idem docet Jarchius ad Maſſechet Schabbath. cap. II. ubi vocem גושקרא qua Gemarici כלך exponunt, dicit eſſe ſtupam ſerici פוסלת של משי inquit, העשוי ככובעים והוא בית התולעת וקורין לו פולויי"ל ונופצים אותו וטווין ועושין אותו ממנו בגד: *Eſt immundities ſive ſtupa ſerici, inſtar galearum, ſuntque nidi bombycum, quos vocant pulviel. Eos excutiunt, nent & veſtes inde conficiunt.* Idem videtur eſſe ac hodie noſtrum *ſileſel.* Hoc puto intelligere Jarchium (ut & hoc obiter notem) per ſuum פולויי"ל, in quo mendum ſuſpicor,

cor, & ſcribendum eſſe פילזו״ל levi mutatione, *filſel* à filamentis. Quid enim *pulvel*, aut *pulviel* ſignificet, fateor me neſcire. Sed nec hoc quidem puto Miſnam intellexiſſe per ſuum כלך. mirum utique eſſet, ſericum ipſum non fuiſſe prohibitum. Niſi quis dicat, mentionem de ipſo ſerico Miſnam quidem non feciſſe, quod optime noverit, id eſſe pretioſiſſimum & auro contra venire, ideo homines eo non facile abuſuros in conficiendis elychniis ad lucernam Sabbathicam, quod de ſtupa ſerici præſumi non potuit, cum tanti pretii non fuerit. כלך tamen Miſnæ non eſſe ſericum ſed *pinnam*, τὸ πιννικὸν ἔρεον, ſive πιννικὸν, *lanam marinam*, docet Maimonides Halach: Kilaim cap. XI. quem locum ſupra jam allegavimus capite quinto.

XIV. Si tamen verpulis noſtris credamus, ſericum ab omni ævo inter Judæos fuit notum, uſumque habuit in Re veſtiaria. Gemarici in Chagiga cap. II. fol. XVI. b. Menachem tradunt, cum octoginta paribus diſcipulorum ſerico veſtitum fuiſſe. יצא מנחם לעבוד המלך ויצאו עמו שמונים זוגות תלמידים לבושין סיריקון: *Exivit Menachem ut miniſtraret Regi, & exiverunt cum eo octoginta pares diſcipulorum, veſtiti ſericum.* Nota hunc Menachem vixiſſe circa tempora Hillelis, id eſt circa tempora Chriſti, aut initium imperii Auguſti. Has veſtes Jarchius ad iſtum locum בגדי מלכות *veſtes Regias* dicit, quippe quod ſericum rarum & cariſſimum fuerit tunc temporis. Ipſas veſtes Aſſueri, de quibus libro Eſter Cap. I. VIII. Et VI. VIII. IX. X. Et VIII. XV. ex ſerico fuiſſe docet utrumque Targum, nam quas Textus Hebræus vocat ארגמן cap. I. VI. Targum מטכסין id eſt *ſericas*; aut potius: מטכסין צביען בארגוונא: *metaxam*, ſive *ſericum purpura infectum*. Sed audiamus Targum Scheni

Capite ſexto verſ. x. ואמר מלכא להמן סרהיב ועיל לבית גנזי דמלכא וסב מתמן חד מן כיסויא דארגוונא טבין וסב מתמן לבושא שיראה טבא פרגינן דמטכס באבנין טבין ומרגליין תלין בארבע קרנתיה דידיה וזגא דדהבא ורימונא לכל רוחא ורוחא : *Et dixit Rex Hamani, Abi cito ad Theſaurum Regium, & accipe inde unum ex tegumentis purpureis optimis, & accipe inde veſtes ſericas optimas paraginas* (lege parnadinas) *Et Metaxam cum lapidibus pretioſis, margaritis appenſis in quatuor angulis ejus, & tintinnabulis aureis & malogranatis undique appenſis.* Sericum pretioſiſſimum, immo pretioſius quam hodiernum jam in uſu fuiſſe delicatulis noſtris apellis, ſtante Templo primo tradunt Gemarici, Maſſechet Sotah. capite IX. fol. XLIX. משחרב מקדש ראשון בטל שירא פרנדא : *Ex quo vaſtatum fuit Templum primum deſiit ſericum Parnadinum. Parnadinum* eſt ſericum optimum, ut patet ex Gemara Schabbath. c. II. ubi de כלך doctores dicunt: אנן שירא פרנדא קרינא ליה *Nos id vocamus ſericum Parnadinum.* Ita quoque legendum eſt in Targum Schenis, loco modo citato, פרנדא non vero פרגינן. Sed Thoſephot jure difficultatem movet Gemaricis ad Maſſechet Schabbath; Quomodo optimum ſericum Parnadinum dici potuerit tunc temporis, cum Parnadium jam ſub Templo ſecundo non amplius exſtiterit, ut ex capite IX. Codicis Sotah patet? Quem nodum ſuo modo tamen conatur ſolvere, dicendo nondum plane deperditum fuiſſe. Quid? Jam temporibus Abrahami ſericum fuiſſe in uſu apud Ægyptios, docet Bereſchit Rabbah, Paraſcha XL. א"ל מטכסין את טעין *Dixerunt illi, tu portas metaxam.* Sed quia fabula ſatis lepida eſt, & fortaſſis digna ut pueris in cunis vagientibus aliquando præcinatur, lubet integram

tegram tranſcribere. ויהי כבוא אברהם מצרימה ויראו מצרים ושרה היכן היה נתנה בתיבה ונעל בפניה כיון דמטא למכסא אמרין ליה הב מכסא אמר אנא יהיב מכסא׳ אמרין ליה מאנין את טעין אמר אנא יהיב דמאנין׳ א״ל דהב את טעין אמר אנא יהיב דמי דדהב׳ א״ל מטכסין את טעין אמר דמטכסין אנא יהיב׳ מרגלין את טעין אמר אנא יהיב דמרגלין׳ אמרין ליה לא אפשר׳ אלא דפתחת וחמית לן מה בגוה׳ כיון שפתחה הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה׃ *Accidit cum Abraham in Aegyptum proficiſceretur, ut eum viderent Aegyptii. At ubi erat Sarah? Repoſita erat in arca recluſa. Quum accederet ad Telonem dixerunt ei da vectigal. Reſpondit* (Abraham) *ego dabo vectigal. Dixerunt ei veſtimenta portas; Reſpondit dabo de veſtimentis. Dixerunt ei aurum portas: Reſpondit ſolvam de auro. Dixerunt ei metaxam portas; Reſpondit ſolvam de metaxa. Dixerunt ei margaritas portas; Reſpondit ſolvam de margaritis. Dixerunt illi hoc fieri non poteſt, Sed aperi & oſtende nobis quid ſit in arca. Quum autem aperiretur* (arca) *ſplendebat tota terra Aegypti ex ſplendore ejus*, ſcilicet Saræ. En Saram ſtupenda pulcritudine egregie fulgentem, ut inſtar fulguris uno ictu totam Ægyptum ſuo fulgore repleret. En Saram in arca, inſtar horrendi alicujus monſtri, quod hodie nobis ab Afris aut Indis viſendum advehitur, incluſam. Sed ecce etiam inter pretioſiſſimas merces *ſericum* ſive *metaxam*, adeo ut veſtimentis & auro pretioſius æſtimaretur; nam quaſi per gradus procedit: primum ad veſtimenta, deinde ad aurum, tandem ad metaxam, ſolis margaritis cedit. Interim vides ſericum in Ægypto inde à temporibus Abrahami notum fuiſſe. Sed nugæ nugaciſſimæ. Quicquid magiſtri nugentur, ex illis quæ dicta ſunt manifeſto patet, probari non poſſe ſericum in uſu fuiſſe

apud Judæos ſtante primo Templo, multo minus temporibus Aharonis, ut veſtibus ſacris adhiberetur. Ideoque ſericum nullam materiam præbuiſſe veſtitui noſtrorum Pontificum, aut ſi factum fuerit, id accidiſſe tantum ſub Templo ſecundo, Religione jam depravata, & omnibus ſacris & profanis jam in deterius vergentibus.

CAPUT IX.

Thechelet, Argaman, *&* Tholaat Schani *non eſſe ſericum, ſed* צמר צבוע *lanam tinctam. Regula Talmudica. Balteus* Schaatnez. *Ex eadem lana, ex quâ balteus, fiunt & catera veſtes. Quid* Schaatnez? *Joſephi ſententia. Locus Ezechielis* XLIV. XVII. *laudatus. Lana & linum antiquis notiſſimum. Toga Servii Tullii. Qualis lana hic intelligenda? Occaſio quæſtionis Abarbanel. Varia genera lana. Lana Camelorum. Veſtes Johannis Baptiſta Mathai* III. IV. *Verſio Syri. Utrum intelligendum Camelorum villa, an lana? Debere lanam intelligi. Judaa & vicina loca abundant Camelis. Panni ex lana Camelorum in uſu apud Judaos. Error Caſauboni id negantis. Johannes quo ſenſu pilis Camelorum veſtitus? Locuſtas, mel agreſte comediſſe & in deſerto pradicaſſe dicitur.* Ὀρεινὸν ἱμάτιον veſtimentum montanum *Polluci. Camelorum molliſſima lana in Caſpio. In Arabia veſtes ex Camelorum lana. Arabes, more Judaorum miſcent lanam Camelorum, cum pilis caprarum, aut lana ovilla.* خلة *Arabibus quid? Zambilotti ex pilis Camelorum. Veſtes Johannis ex Camelorum lana, non mollieri ſed craſſiori. Weſtphalorum* peye. *Hac lana veſtibus Sacris inepta. Camelorum lana cum lino miſta non facit* Schaatnez. *Ethnicorum Sacerdotes veſtes habuere ex lana Camelorum. Lana Caprina. Ex illa veſtes apud Hebraos. Regula Talmudica de lana Caprarum. Lana Capra qua ab hirco & ove, aut ariete & capra progenitur. Caprarum lana alia craſſior, alia mollior.* שער *craſſior.* נוצה flos, *mollior. Virgilius, Varro, Ariſtoteles laudati. Cilicia ſive ſacci unde dicti. Plinius emendatus.* Syrtes *male pro* Syrias *aut* Scyrum. כביר *1. Sam.* XIX. XIII. *quid? Non* hepar, *non* Uter, *non* Pulvinar,

non

non Corum, nec Lagena, ſed Galericulus. Perruque. πλωίνη. Cincinni & comarum Cirri ex Caprarum pilis apud antiquos. Ita & apud Luſitanas, Belgas & alias fœminas. Caprarum lana molliſsima & ſplendidiſsima. Belluvenſis Merhaſi, pro Amerhazi: צמר עזי. Meſcha. Caprarum lana in Ægypto & alibi in Oriente pretioſiſsima. Locus Exodi XXV. ubi de caprarum lana ad uſum Tabernaculi explicatur. Germanice ein geiß, & Belgice een geit à voce עז. Chaldai מעזי. Ejuſmodi lana ex Oriente nobis adfertur, ſed craſsior. Netum & filum ex iſta lana, magna copia. Camelot de Hollande. Keemelshaer. Zambelotti. Ejuſmodi capras olim vidimus prope Vltrajectum, in villa aquiſsimi mercatoris l'Epol. Geitenſtein quaſi Capreæ. Non niſi Caſtratæ ad nos mittuntur. Iſtarum caprarum brevis deſcriptio, à diſertiſsimo viro N. Colvio apud Amſtelodamenſes paſtore ad nos miſſa. Lana Caprarum ad veſtes ſacras inepta. Non tingitur Thechelet. nec ex ea fiunt Zizith, nec Schaatnez. Vtrum lana arietum requiratur? Talmud Jeruſalem. Expoſitio loci II. Regum III. IV. Lana fœminarum, ſecundum quoſdam, mollior. Ovicula conteguntur ad conſervandam lanæ munditiem. Sic & arietes. Lana ovilla ſola hiacynthino tingendo apta. Sola inficitur lepra. Sola ad Zizith adhibetur, per eam ſolam fit Schaatnez. Lana pretioſiſſima ad uſum ſacrum. Hodie molliſsima lana. Vigonia ex India Occidentali, & Perſica. Pilei molliores Vigonii ex pilis caſtoris & ejuſmodi lana. Demicaſtors, ſubcaſtorei. Caſtors entiers Holocaſtorei. In lanificio optima Hiſpana. Loydenſes optimi panni ex lana Hiſpanica. Apud veteres lana Apula, Mileſia, Gallica, Tarentina, Altinates, & Selgica. In S. Scriptura celebratur Damaſcena. Locus Ezechiëlis XXVII. XVIII. explicatus. Chaldæus Vinum coctum. Geſchwerter wein. Ad libamina ineptum. Vinum Chelbon totius Syriæ præſtantiſsimum. Lana Mileſia omnium celeberrima. Miletum urbs Ioniæ. Optima Capra ex Scyro. Oves ex Mileto. Mileſia Hebræis notiſſima. מלט & מילת. Omne genus lanæ pretioſæ Hebræis Mileſia dicitur, ut Cuprum, Chalybs, Sericum, Caricæ, Phaſiani, Aſturcones, ex Cypro, &c. dicuntur. Pallium Sinhar ex Mileſia. Chaldæus Eſtera I. VI. Mileſiam memorat. Et Lament. II. XX. Sindones Mileſiæ. Veteres utebantur pannis ex lana molliſſima pro linteis. Trimalcio apud Petronium. In terra Sancta oves tegebantur veſte

ob pre-

ob pretium lanæ ut alibi. Megarenſium ſtultitia. Eam ridet Diogenes. Oves die ſabbathi exire poſſunt cum veſte qua teguntur. Cur oves tegantur? Lana natura colorata tincturæ inepta, præſertim hyacynthino. In veſtitu ſacro adhiberi nequit. Alba requirebatur. Lanæ albæ in S. Scriptura ſæpe mentio. Apud Gentiles quidam ſacerdotes laneas veſtes gerere non poterant. Vallæ verſio Herodoti. Quidam ſæpius lana veſtiti erant. Lanæ ſuccidæ Cereris aræ porriciebantur. Lapis lana ſuccida velatus in Templo Apollinis. Deorum imagines lana veſtitæ. Caſpiorum Sacerdotes lana Camelorum veſtiti. Apud Romanos & alibi lana. Ænea lana apud Virgilium. Servii explicatio. Varroni lana quid? Feſtus χλαῖναν *putat. Juvenalis Scholiaſtes. Cæſaris ut Pontificis Veſtis* πορφύρα ἱερή. *Et* διβάφῳ *Sacerdotes veſtiebantur. Veſtales* purpura. Rica *Flaminica.* Laticlavia *Herculis Sacerdos. Severus* prætexta. *Lex Pontificis ſecundum Livium. Omnes illæ veſtes laneæ. Flaminibus lana peculiaris. Virga lanata in eorum pileis. Filum laneum. Hinc Servio* Flamines *quaſi* Filamines. *Arabum Sapientes* صوفي. *Cur ita dicantur?* صوف lana. *Hinc* Σοφὸς *&* אשף: Aſtrologus, Sapiens, Philoſophus, *&* Sacerdos. *Lanificium in uſu tempore Moſis. Id Ægyptii Iſidi attribuunt. Tempore Ammonis à Mercurio fortuito reperta ratio lanam nendi.* Oſiris, Mizraim. Ammon, Cham. *Error Juſtini qui lanificium Athenis attribuit.*

I. EX his quæ jam dicta ſunt manifeſto conſtat תכלת ארגמן ותולעת שני non eſſe *ſericum*, ut *lanam* ſignificare neceſſario dicendum ſit. Ideoque iſta omnia, à doctiſſimis interpretibus, ſi paucos tantum excipias, dicuntur צמר צבוע *lana tincta*. Solus locus, jam toties à nobis laudatus, huic opinioni firmandæ ſufficiet: Kilaim c. IX. אין הכהנים לובשים לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים: *Sacerdotes non veſtiuntur ad miniſtrandum in ſanctuario niſi lana & lino*, quæ pœne verbotenus repetuntur à Majmonide Halach: Kele Hammikd. Capite VIII. Dubitandum non eſt, quin *Thechelet*, *Argaman*, & *Tho-*

& *Tholaath Schani*, in cæteris veſtibus Pontificis idem fuerit, quod in baltheo. Sed in balteo lanam fuiſſe tam manifeſtum eſt, quam quod manifeſtiſſimum, שעטנז enim erat, id eſt, duplicis materiæ. Sed apud magiſtros nihil reputatur pro *Schaatnez*, niſi quod conſtiterit ex lino & lana: ſcilicet אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים: *Nihil pro veſte duplicis materiæ habendum eſt, niſi lana & linum.* Optime igitur Joſephus libro IV. cap. VIII. τὴν ἐξ ἐρέων καὶ λίνου στολὴν τοῖς ἱερεῦσι μόνοις ἀποδείχθαι. *Veſtem ex lana & lino ſolis Sacerdotibus conceſſam eſſe.* Sed hæc ſatis fuſe pertractavimus ſupra capite v. Nec prætermittendum eſt, quod dicat Ezechiel XLIV. XVII. *Et lana non aſcendet ſuper eos*, poſtquam dixerat, omnia veſtimenta debere eſſe *linea.* Ex quo facile colligi poteſt, veſtes Pontificis Maximi, ut die expiationum ex ſolo conſtabant lino, nulla lana admixta, ita cæteris diebus conſtitiſſe ex lana & lino; de Xylino, ſerico & ejuſmodi rebus, quæ alias in Re veſtiaria uſum ſuum habent, ne γρῦ quidem, eo quod omnibus notum fuerit præter linum & lanam nihil uſum habuiſſe in veſtibus ſacris. Quid? Nonne Maimonides docet: ubicunque in ſacra Scriptura fit mentio de veſtibus, intelligendum eſſe linum & lanam? Et quidem optimo jure id dici poteſt, de temporibus Moſis; cum tunc temporis vix ulla alia materia nota fuerit. Quemadmodum linum vulgatiſſimum fuit, apud auctores profanos, ita & lana. videantur vetuſtiſſimi ſcriptores. Homerus, Xenophon, Herodotus, Plautus, Virgilius, Ovidius, Plinius, tot alii. Ideo pretioſiſſimæ veſtes antiquorum Regum & Principum ex lana factas fuiſſe docemur. Serv. Tull. Regis veſtis lanea erat, teſte Plinio, lib. VIII. cap. XLVIII. *Lana cum colo & fuſo Tanaquillus, quæ eadem Caja Cæcilia voca-*

ta eſt, in Templo Sangi duraſſe prodente ſe auctor eſt M. Varro, factamque ab ea togam Regiam, undulatam in æde Fortunæ, qua Servius Tullius fuerat uſus.

II. At quæritur hic cujuſnam generis fuerit lana iſta, ex qua conſtabant Summi noſtri Pontificis veſtimenta. Quæſtio quidem non eſt de voce lanæ, ut aliquando ſumitur apud Græcos & Romanōs, cum non raro intelligant per lanam omne id quod ſpeciem aliquam lanæ præ ſe fert, nempe quod habet aliquam lanuginoſam naturā, ut ſericum & goſſypium, quæ ideo ſæpiſſime nomine lanæ veniunt: Sed de lana ita proprie dicta, quæ à beſtiis detondetur, & ad texturam lanificiumque apta eſt. Huic quæſtioni diſcutiendæ præſertim anſam dedit Abarbanel, ut ſupra innuimus in ſuis commentariis ſuper legem, ubi Scripturam per צמר intelligere עזים contendit, ut ſecundum ejus opinionem nulla lana adhibita fuerit ad ornatum Sacerdotii, præter lanam caprarum.

III. Apud Hebræos varia memorantur lanarum genera. Et primo quidem, lanam camelorum apud eos in uſu fuiſſe conſtat, ex Codice Killaim c. 9. ubi diſputatur, an & quouſque lana agnorum, ſi cum lana camelorum mixta eſſet, miſceri poſſet cum lino, ne peccaretur in legem de veſtibus duplicis materiæ non geſtandis. צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה אם רוב מן הגמלים טהר ואם רוב מן הרחלים אסור מחצה עם מחצה אסור וכן הפשתן והקנבס שטרפן זה בזה: *Lana Camelorum & lana agnorum, ſi mixtæ fuerint, ita ut plurima pars eſſet Camelorum, licitum erit,* (ſcilicet ut cum lino texeretur) *ſin plurima pars fuerit lana agnorum, vetitum. Si fuerit æqualis utriuſque quantitas, vetitum quoque erit. Idem ſtatuitur de lino & cannabe ſi miſcerentur.* Idem docent Maſſechet Negaim Capite 11. Miſna 11. Et Maimonides Halach. Kilaim

Kilaim cap. x. & טומאת צרעת cap. xiii. ubi fere totidem verbis eadem repetuntur. Ad tempora uſque Chriſti lanam Camelorum in uſu fuiſſe, videre eſt in veſtimentis Johannis Baptiſtæ, Matthæi capite iii. iv. Fuerunt enim ἀπὸ τριχῶν καμήλου *ex pilis Camelorum*. Hebræi dicerent צמר גמלים *ex lana Camelorum*. Syrus quidem habet ܕܣܥܪܐ ܕܓܡܠܐ *pilis Camelorum*. Hunc locum nonnulli ex interpretibus intelligunt de villis Camelorum, id eſt de pellibus, quibus pili adhærent, prout veteres, cum Hebræi, tum cæteræ gentes villoſas & hirſutas pelles geſtare ſolebant, de quibus Capite quinto fuſius diſputavimus. Cum nihil temere adfirmandum ſit, nolim pro certo ſtatuere, has veſtes Johannis fuiſſe ex ipſa lana Camelorum, non vero ex eorum pellibus. Tamen multo magis inclino ad ſententiam illorum, qui putant veſtes illas revera fuiſſe, non ex pellibus, ſed ex pannis, qui è Camelorum pilis netis & textis conſtabant. Eo magis, cum tam expreſſe dicat textus, ἀπὸ τῶν τριχῶν *ex pilis*, non vero ἀπὸ τῶν δερμάτων *ex pellibus*, & cum manifeſto conſtet per auctores Talmudicos, lanam, ſive pilos Camelorum, apud Hebræos magnum uſum habuiſſe, in conficiendis pannis ad veſtitum. Quam magna fuerit copia Camelorum in Judæa, & vicinis Regionibus, plus ſatis conſtat, cum ex ſacra Scriptura, ut Jobi cap. i. iii. xlii. xii. Judic. vii. xii. tum ex profanis auctoribus, præſertim ex Ariſtotele, Hiſtor. Animal. libro ix. cap. l. Sed non attinet hæc jam dicere. Meridiana luce clarius eſt, pannos & veſtimenta ex pilis Camelorum apud Hebræos non fuiſſe inſolita. Ut non ſatis poſſim mirari hæc tam manifeſta, potuiſſe latere Magnum Caſaubonum, in Exercitationibus ad Baronium, Exercitat. xiii. anni xxxi. num. xi. ubi exſertis verbis

dicit: *veſtem è pilis Camelorum in aliquo uſu fuiſſe apud Iudæos, nullo teſtimonio probari poſſe è Bibliis, aut alio ſcriptore veteri.* Atque hinc colligi putat, veſtes Johannis Baptiſtæ non fuiſſe ex pilis Camelorum contextas, *nec ea, quæ de Iohanne narrantur, ad communem vitæ rationem poſſe revocari.* De veſtimentis ex pilis Camelorum conſtat, non tantum ex Euangeliſtis, ſed & ex Talmude, ea communem vitæ rationem tuliſſe. Idem dicendum eſt de ejus victu. Locuſtis enim veſcebatur, qui cibus ſatis communis in Judæa, non minus quam in aliis Regionibus; ſed pauperibus tantum expetitus, ut etiam dubitari merito poſſit, utrum victus vocandus ſit. Hinc Talmudici, cum reliquos cibos omnes precationibus conſecrari vellent, antequam iis veſcerentur, diſputant quibus precationibus utendum ſit circa locuſtas. Maſſechet Berachot, cap. VI. Mel agreſte, aut ſylveſtre, alii etiam pauperiores commedebant, non minus quam ille. Tandem quod dicitur prædicaſſe in deſerto, id non debet intelligi, nec de loco ἀοικήτῳ *inhabitabili*, nec de Regione Montana, ſed de quolibet pago Judææ extra urbem Jeruſalem, id enim ἔρημος, aut מדבר apud Hebræos ſignificat, quod ex plurimis locis, cum Scripturæ tum Talmudicis, ſatis manifeſto demonſtrari poteſt; ut præter officium, nihil de Johanne dictum fuerit, quod ipſi non fuerit commune cum reliquis Judæis tenuis fortunæ, qui in agro extra urbem habitarunt. Fateor tamen veſtes illas optime conveniſſe patriæ Johannis, quæ erat Regio Montana; ut docet Matthæus cap. primo. Montana ſiquidem loca rudes veſtes requirebant. Pollux libro VII. cap XIV. Τὸ δὲ ἄκναμπτον ἱμάτιον, ὀρεινὸν ἱμάτιον οἱ μέσοι κωμικοὶ, ὥσπερ ἐν ὄρει ἐργαστήριον, ἤτοι ἀκναμπτόν. *Veſtem autem non politam, veſtimentum Montanum vocant medii Comici*

Comici, veluti in monte confectum, aut expolitum. Lana Camelorum textilia dedit ad amictum, non ſolum Judæis, ſed & aliis. Ælianus Hiſtor. libro XVII. cap. XXXIV. meminit in Caſpiis olim fuiſſe Camelos, ex quorum pilis molliſſimæ veſtes, non niſi delicatioribus, fiebant. Κάμηλοι, inquit, δ' ἀριθμοῦνται πλείους, αἱ μέγισται κατὰ τοὺς ἵππους τοὺς μεγίστους, εὔτριχες ἄγαν· ἁπαλαὶ γὰρ εἰσι σφόδρα αἱ τούτων τρίχες. ὡς καὶ τοῖς μιλησίοις ἐρίοις ἀντικρίνεσθαι τὴν μαλακότητα. οὐκ οὖν ἐκ τούτων οἱ ἱερεῖς. καὶ οἱ τῶν Κασπίων πλουσιώτατοί τε καὶ δυνατώτατοι. *Cameli* (in Caſpio) *magno numero reperiuntur, quorum maximi ad maximorum equorum magnitudinem accedunt. Optimos habent pilos; eorum enim villi ſunt valde molles, ut etiam Mileſiis lanis mollitie certent. Ex iis non ſolum Sacerdotes, ſed ditiſſimi & potentiſſimi Caſpiorum veſtes habent.* Id ipſum narrat Cteſias, ut auctor eſt Apollonius Mirabil. cap. XX. Κτησίας δὲ ἐν τῇ δεκάτῃ Περσικῶν καμήλους τινὰς ἐν τῇ χώρᾳ γίγνεσθαι, ἃς ἔχειν τρίχας πρὸς Μιλήσια ἔρια τῇ μαλακότητι· ἐκ δὲ τούτων τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἄλλους δυνάστας τὰς ἐσθῆτας φέρειν. *Cteſias Perſicorum libro decimo narrat, in ea Regione eſſe Camelos, quorum pili mollitie lanas mileſias aquent, ſacerdoteſque & alios proceres, veſtes ex iis geſtare.* Apud Arabas id quoque fiebat: Nec tantum veſtes habuere ex pilis Camelorum, ſed & more Hebræorum, pilos Camelorum cum lana ovium aut caprarum miſceri, apud eos non inſolens fuit. Hinc Arabicum قلة quod ſignificat *lanam*, vel *ſolam*, vel *cum pilis Camelorum* aut *caprarum mixtam*. de quo vide Lexicon Golii. Sed nuſquam Cameli lanam ferebant tanta mollitie, quam in Caſpiis: nam Mileſias, quæ molliſſimas fuiſſe omnium poſtea patebit, fere ſuperabant. Ejuſmodi quid auctores moderni narrant de panno Zambilotte, ex pilis Camelorum, quo vix pulchrior in mundo inveni-

 tur

tur, ut Paulus Venetus libro 1. cap. LXIII. At non ejuſdem mollitiei aut pretii fuit Camelorum lana apud Judæos, & tam delicatæ non fuerunt veſtes Johannis Baptiſtæ. Sed craſſa & durior lana, non niſi ruſticis montanis, & pauperibus veſtimenta præbuit, qualia forſan fuerunt veterum Chriſtianorum Cilicia è pilis Camelorum, aut caprarum, ut poſtea patebit, contexta, quibus utebantur in pietatis exercitio. Tales ſunt craſſiores noſtri panni hodie, quorum nobis magnam copiam mittit Weſtphalia, pauperibus & ruſticis, qui nivi & pluviis perpetuo exponuntur, contegendis deſtinati, quos Belgice **pepe** dicimus, quaſi *pili*, eliſo è medio *l*. Unde Hebræi, ut pannos illos paulo molliores redderent, pilos Camelorum cum lana ovium, aut etiam caprarum ſolebant miſcere, ut ex Talmude, locis ſupra citatis, & eorum gloſſis, liquido conſtat.

IV. Veſtes autem ſacras, noſtris ſacerdotibus ex ejuſmodi lana Camelorum, etiamſi fuiſſet molliſſima, & Mileſias ſuperaſſet, fieri, fas non erat. Debuit enim ejuſmodi lana adhiberi in veſtibus ſacerdotalibus, quæ cum lino mixta faciebat *Schaatnez*, contra legem Levit. cap. XIX. qua prohibetur lana cum lino miſceri. Sed lana Camelorum, ſalva lege, cum lino miſceri & texi potuit, ita quidem, ut etiam pars aliqua lanæ ovillæ cum eà mixta, modo mediam partem attigiſſet, lino intexi potuerit, uti docet Codex Kilaim cap. IX. ut proprie loquendo pro צמר *lana* (etſi aliquando à Talmudicis ita dicatur) pili Camelorum habendi non ſint, ideoque uſum in veſtibus ſacris habere non potuerint. Secus fiebat apud gentiles. Nam veſtes Sacerdotum apud Caſpios ex lana Camelorum molliſſima factæ erant, ut & cæterorum procerum teſtibus Æliano, & Cteſia, locis modo à nobis citatis.

V. Hebræi

V. Hebræi quoque mentionem faciunt de Caprarum lana, quam Horatius *Lanam caprinam* dicit. צמר עזים. Alias etiam שער עזים *pili caprarum*. עזים *Capras* eſſe, non dubitatur, hinc Germanis Ein Geiß/ mutato ע in *G*. ut in *Gomorrah*, pro עמורה. Quæſtio quidem nobis hic erit de Lana caprina, ſed non plane inutilis diſputatio, cum non parum luminis allaturam credam locis quibuſdam ſacræ Scripturæ. Ex Caprarum lana veſtes fuiſſe factas apud Hebræos, quemadmodum ex lana Camelorum, non minus conſtat. Diſputant Talmudici, utrum pili caprarum lino intexti, pro שעטנז haberi debeant, & utrum is, qui tales veſtes geſtat, quadraginta plagis cædi mereatur? Deinde an veſtes ex pilis caprarum lepra inficipoſſint, quemadmodum veſtes ex lana ovium. Audiamus Maſſechet Bech. c. 11. Gemara f. XVII. רב אחא בר יעקב הכל מודים דאין לוקין על צמרו משום כלאים שנאמר לא תלבש שעטנז׃ *Doctor Acha filius Iacobi dicit: Omnes fatentur neminem vapulare ob lanam ejus, quaſi geſtaſſet Kilaim, uti dicitur non ſumes veſtem duplicis materiæ.* Et mox: אמר רב פפא הכל מודים שצמרו פסול לתכלת וגו׳ אמר רב נחמן בר יצחק הכל מודים שאין צמרו מטמא בנגעים שנאמר בבגד צמר או בבגד פשתן׃ *Dixit Doctor Papa, omnes fatentur lanam ejus illegitimam eſſe ad tingendam Thechelet &c. Dixit Doctor Nachman filius Iſaaci, Omnes fatentur, lanam ejus lepra non infici, quia dicitur: In veſte lanæ, aut veſte lini.* Sed hic quæſtio eſt de Capra, quæ à Hirco & ove genita eſt: nam etſi videretur ovis, tamen quia hircum habet patrem, magis pro capra quam pro ove habetur. Idem intelligitur de ove, quæ capræ ſpeciem præ ſe fert. Idem multo magis intelligendum eſt de Capra, quæ plane nihil de ove participat. De veſtibus ex lana caprarum loquitur etiam Maimonides in

Halach.

Halach. Zizith. cap. III. Sect. II. Kilaim cap. x. Et Halach. Tomath Zarath. cap. XIII. In omnibus iſtis locis mentio fit de veſtibus ex caprarum lana. Aulæa tabernaculi Exodi cap. xxv. ex ejuſmodi lana fuiſſe mox docebimus.

VI. Ut vero Camelorum alia craſſior alia mollior fuit, ſic & caprarum lana. Ipſi Hebræi diſtinguere videntur; craſſiorem enim שער *pilos*, molliorem autem נוצה quaſi *florem*, vocant. Hac voce, cum Talmude, utuntur cæteri doctores. ut Maimonides, locis modo citatis, & Jarchius ad cap. xxv. Exodi, ubi עזים exponit per נוצה של עזים *florem*, ſive *plumas caprarum*, quod ſit quaſi flos pilorum caprarum, aut mollis inſtar plumæ; quamvis Aben-Ezra tantum שער של עזים *pilos caprarum* habeat. De caprarum pilis craſſioribus, & ex iis veſtibus loquitur Virgilius Georg. libro III.

Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondent hirci, ſetaſque Comantes,
Uſum in Caſtrorum, & miſeris velamina nautis.

De hiſce Varro de Re Ruſtica lib. II. ſub finem libri. *Sic capra pilos miniſtrat, ad uſum nauticum, & ad bellica tormenta, & fabrilia vaſa. Nec non quædam nationes harum pellibus ſunt veſtitæ, ut in Getulia, & in Sardinia. Cujus uſum apud antiquos quoque Græcos fuiſſe apparet, quod in tragædiis ſenes ab hac pelle vocantur* διφθερίαι &c. Et mox: *Tondentur, quod magnis villis ſunt in magna parte Phrygia, unde Cilicia, & cætera ejus generis fieri ſolent. Sed quod primum ea tonſura in Cilicia ſit inſtituta, nomen id Cilicas adjeciſſe dicunt.* De eadem tonſura Ariſt. Hiſt. An. lib. VIII. cap. XXII. ἐν κιλικίᾳ αἱ αἶγες κείρονται ὥσπερ τὰ πρόβατα παρὰ τοῖς ἄλλοις. *In Cilicia Capræ etiam tondentur ut oves apud alios.* Ex quibus locis diſcimus non tantum capras tonderi

deri apud alias gentes, ſed etiam morem iſtum initium ſumpſiſſe à Cilicia, atque inde dicta eſſe Cilicia, ſacci iſti, quibus utebantur ſancti, quum ad pietatem convertebantur. Ejuſmodi lana craſſior caprarum apud Hebræos & alios vicinos in uſu fuiſſe, præter Talmudicos ſupra citatos, mentionem facit Plinius libro VIII. capite L. *In Cilicia*, inquit, *circaque Syrtis* (ita libenter cum aliis lego non Syrtes, niſi tamen legendum ſit *Scyrum*, nam in Inſula Scyro optimæ erant capræ, ut patet ex Clito in libro de Mileto) *villo tonſili veſtiuntur*. Ex ejuſmodi pilis factum fuiſſe כביר Samuëlis capite XIX. XIII. non dubito. Nam id explicare de *hepate caprarum*, cum Septuaginta & Theodoreto eſſet errare: non enim legitur כבד quod *hepar* ſignificat, ſed כביר. Nec probo Chaldæi נודא *utrem*, nec Kimchii כר *pulvinar*, nec aliorum *corum* aut *lagenam*. Sed omnino puto ſignificare galericulos iſtos, quos *Vne perruque* Gallice dicimus, quibus capillitium mentiuntur ii, quibus capilli defluxerunt. Et fortaſſis inde ipſum Gallicum *Perruque*, per literarum metatheſin & mutationem, בריך *Berich*, *&* *Perich*, *Peruch*, *Perruque*, niſi à Græco πηνίκη, ut exiſtimat Voſſius de vitiis Sermonis. Libro II. cap. XV. Ex ejuſmodi enim pilis caprarum fieri ſolebant apud Judæos, ut ex Cant. IV. 1. conſtat, *capillitium tuum eſt ut gregis caprarum*. Martialis Epigramate XLV. libri XII.

Hædinâ tibi pelle contegenti
Nudæ tempora verticeſque calvæ.

Ideo Ælianus Hiſt. lib. XVI. cap. XXX. pilos caprarum dicit eſſe quaſi βοςρύχȣς & ἕλικας κόμης *cincinnos & comarum cirros*. Quid? adhunc uſque diem apud Judæos ejuſmodi cirris ex caprarum pilis mulierculas ſuperbiores ornantur præſertim inter Luſitanos. Sed mos ille hodie to-

tam Galliam & noſtrum Belgium invaſit, ubique enim videbis mulieres & virgunculas caprarum ſpoliis ornatas, ſive ut viros hac deformitate, quaſi horribili terriculamento & μορμολυκείῳ abſterrerent, & ſui faſtidium darent, ſive ut per laſcivi animalis ſpolia, innatam quoque laſciviam procis ſuis in publico indicarent. Unde apparet nil novi eſſe in ridiculis iſtis ornamentis quibus mulierculæ noſtræ faciem deformare amant, cum id tot retro ſeculis jam in uſu fuerit, apud plures gentes, ut optime Poëta:

Nil erit ulterius, quod noſtris moribus addat
Poſteritas: eadem cupient facientque minores.

VII. Non tamen omnis lana caprarum rudis & craſſa fuit. Reperiebatur alia, quæ mollior & delicatior erat, immo quæ mollitie & ſplendore cum ſerico certare videretur. De tali loquitur Ælianus Hiſtor. libro XVI. cap. XXX. Ἐν Λυκίᾳ λέγει Καλλισθένης ὁ Ὀλύνθιος κείρεσθαι καὶ τὰς αἶγας, ὥσπερ οὖν πανταχῇ τὰ πρόβατα, γίνεσθαι καὶ δασυτάτας καὶ εὔτριχας δεινῶς τὰς αἶγας, ὡς εἰπεῖν βοστρύχους, ὥς τινας ἕλικας κόμης ἐξηρτῆσθαι αὐτῶν. *In Lycia dicit Calliſthenes Olynthius etiam capras tonderi, ut oves ubique locorum, ibi enim eſſe hirſutiſſimas & egregiis villis, ita ut ab iis cincinni & tanquam retorti capilli dependere videantur.* Molliorem hanc caprarum lanam Hebræi vocant נוצה עזים *florem* aut *plumas caprarum.* Andreas Bellunenſis eam *merhazi* vocat. *Lana*, inquit, *Merhazi, eſt lana caprarum ſubtiliſſima, ex qua fiunt Zambelotti, & alia vellera ſubtilia.* Scribendum eſſet *Amerhazi* pro *Merhazi*, Chaldaice עמר עזא lana capræ. Idem auctor docet *Meſcha* rudis eſſe panni genus, contextum ex pilis aſinorum & caprarum, & interdum ex ſolis caprinis, ex quo, qui deſerta habitant Arabes, tentoria & ſaccos ſibi conficiunt. Hujuſmodi

modi lanam pretioſam ex capris tonderi in Ægypto & aliis locis Orientis, docet Abarbanel, ad Legem Paraſcha ויקחו לי תרומה, quando contendit Scripturam nullam lanam ad uſum ſanctuarii agnoſcere quam caprarum, adeo etiam ut in locis iſtis lanam caprarum ovilli multum anteferendam putet. והנה inquit, לא זכר צמר הרחלים והכבשים לפי שבארץ מצרים וגם בשאר ארצות המזרח צמר העזים הוא משובח מאד וצמר הרחלים הוא פחות ונבזה: *Ecce non memorat* (Moſes) *lanam Agnorum & Ovium, quod in Ægypto & cæteris Regionibus Orientis lana caprarum valde æſtimetur, cum lana ovilla ſit vilis & contempta.* Exodi cap. XXVI. & XXXV. legimus, Moſen mandaſſe populo, ut inter alia dona etiam afferrent caprarum lanam, & mulieres neviſſe lanam caprarum ad conficienda aulæa Tabernaculi. Verum quidem eſt Moſen dixiſſe, populum attuliſſe עזים, quæ vox nihil aliud ſignificat quam Capras, quod ſupra oſtendimus. Ideoque dubitari poteſt, utrum id non ſit intelligendum de capris ad ſacrificium, an de pellibus caprarum integris, an vero de earum lana? Sed cum dicatur, mulieres ſediſſe & *neviſſe capras*, manifeſtum eſt id intelligi de lana earum, lana enim netur. Ideo Interpretes optime ſupplent per vocem שער *pilos*, aut נוצה *florem*, aut etiam *plumas*, quia earum lana eſt mollis inſtar floris, aut plumarum. Sicque legendum erat, שער עזים vel נוצה עזים id eſt pili, aut flos caprarum. Hinc Chaldæus מעזי quaſi מן עזים quod provenit de capris, ut optime obſervatum Jarchio, ad caput XXV. Exodi. ועזים inquit, נוצה של עזים לכן תרגם אונקלוס ומעזי הבא מן העזים ולא עזים עצמן: Et capras, *id eſt flos, ſive mollior lana caprarum: Ideo Onkelos vertit* ומעזי. Et de capris, *id quod venit de capris, non autem capras ipſas.* Hanc autem lanam caprarum, à Mo-

ſe ad ornatum tabernaculi aliam fuiſſe non puto, quam illam, quæ nobis hodie magna copia aſportatur Smirna & aliis locis Orientis, per noſtros mercatores Hollandos. Non quidem multum lanæ nobis adfertur, niſi craſſior & pileis conficiendis apta, etſi tam firmiter non coeat in coactione, quemadmodum lana ovilla. Pretioſiorem autem apud ſe retinent, ibique neri curant, nec niſi raro ditione ſua exire ſinunt lanam. Sed ex ejuſmodi lana, netum & filum, quod in ipſis iſtis Regionibus netur, plenis fere navibus onerariis ad nos mittitur quotannis. Atque inde fiunt optimi panni, molles & egregie ſplendentes, ut vix ſerico cedant mollitie & ſplendore, quo maxima pars in hiſce Regionibus utuntur ii qui ſerico parcunt, quia diuturnior, aut etiam quia ſuperbiam & muliebrem luxum minus præ ſe ferre creditur. Hos pannos Galli dicunt *Camelot de Hollande*, quia in Hollandia ex neto iſto texuntur, præcipue Lugduni Batavorum. Belgæ **Kemels hayr**/ *pilos Camelorum*, ideo ſcilicet, ſecundum quoſdam, quod è pilis Camelorum fiant; aut, ut alii volunt, quod revera ſit caprarum lana, ſed Camelis ex Ægypto & aliis locis Orientis Alexandriam & Smirnam delata. Sed falluntur quicunque hoc credunt. **Kemels hayr**/ belgice dici puto pro *Camelot*, ex quo vulgus, rerum ignarum, ut ſolet, facile ſuum **Kemels hayr** fabricavit. At id ipſum *Camelot* corruptum eſt ex *Zambelotti*, ut Bellunenſis & alii id vocant.

VIII. Noſtris Capris Europæis non ſunt plane ſimiles, ſunt enim grandiores & ferociores. Tales ipſe vidi ante ſeptennium prope Ultrajectum, in villa eximii viri L'Eſpaul, Amſtelodamenſis mercatoris nobiliſſimi, qui ex ejuſmodi neto, & alia mercatura, quam prudentiſſime & feliciſſime exercuit, ſplendidas ſane & lauti

tiſſimas ſibi divitias contexuit, & in memoriam hujus mercaturæ, & egregiæ fortunæ, capras duas ex illis Amſtelodamum adduci,& in pratis illius villæ paſci curavit. Villamque iſtam eandem ob cauſam *Geitenſtein*, id eſt, *Caprarum lapidem*, (quaſi diceres *Capreas*) vocavit. Cæterum uterque tam hircus quam capra genitalia exſecta habebat, cum Barbari nullas ſuis terris exire ſinant, niſi caſtratas. Initio quum primum in has Regiones appulerunt lanam. gerebant quidem ſatis mollem & ſplendentem; ſed, ſeu aëre, ſeu paſtu, ſeu denique ætate, natura paulatim immutata, degenerem etiam lanam gerebant. Non poſſum quin addam deſcriptiunculam harum caprarum, prout ex relatu cujuſdam mercatoris Armeni, Reverendus & diſertiſſimus vir Nicolaus Colvius, apud Amſtelodamenſes Eccleſiæ Gallo-Belgicæ Paſtor digniſſimus, & mihi veteri amicitia arctiſſime junctus, quem honoris cauſa nomino, eam conceptam ad me miſit, poſtquam humaniſſime eum rogaveram, ut de ejuſmodi rebus inquirere vellet meo nomine. Præcipui loci in Armenia, ubi aluntur, ſunt *Angori*, *Bigbazar*, *Silvyzar* & *Grabazar*, urbes ſub Imperio Turcarum, ubi tondentur & earum lana netur. *Bigbazaris*, aut lana jam detonſa, aut etiam netum, ſapone lavatur, quod in aliis locis adeo vulgare non eſt. Fœminarum lana mollior eſt marium. In dorſo & circa latera molliſſima reperitur. ubi bidentes (aut ſi mavis *biennes*) factæ fuerint tonderi incipiunt, deinde ſingulis annis ſemel tondentur. uſque ad quintum ſextumque annum mollior eſt. A ſexto ad decimum annum fit craſſa, nec amplius expetitur. Eadem ætate pariunt, ſemel tantum ſingulis annis, at hœdos tres aut quatuor uno partu, circa menſem Martium, aut Aprilem. Sunt feroculæ & cornupetæ.

IX. Quamvis autem capræ molliſſimam & pretioſiſſimam lanam gerant in iſtis locis, ut etiam ad ornatum Tabernaculi adhiberetur, veſtes noſtræ ſacerdotales tamen inde fieri non poterant. Iſta enim lana quæ cum lino mixto nullum faciebat שעטנז contra legem de veſte duplicis materiæ, veſtibus Sacerdotalibus inepta eſt. Balteus enim, & cæteræ fere omnes veſtes Pontificis Maximi, debent eſſe *Schaatnez*, ut ſupra demonſtratum eſt. At lana caprarum *Schaatnez* non facit. Deinde lana iſta quæ ad veſtes Sacerdotales adhibebatur apta debebat eſſe, ut fieret תכלת *hiacynthina*. Nam in Balteo & cæteris veſtibus Pontificis M. præcipuus color erat *Thechelet*. Lana vero caprarum inepta erat ad *Thechelet*. Ideo & ad veſtes ſacerdotales. Ineptam autem fuiſſe ut ex ea fieret *Schaatnez* & *Thechelet*, docetur Maſſechet Bechoroth. Maimonides in Halach. Zizith. in Kilaim, Tomath Zarath. Locis ſupra citatis paragrapho quinto. Nulla itaque lana veſtibus ſacris adhiberi potuit, quam lana ovilla.

X. Talmud Jeruſalemitanum, Maſſechet Kilaim capite nono, videtur ſtatuere, lanam in ſacra Scriptura ſic proprie dictam, eſſe lanam arietum, eo quod II Reg. cap III. verſ. IV. dicatur: *Meſcha Rex Moabitarum erat pecuarius, pendebat Regi Iſraëlis centena millia agnorum & centena millia* אילים צמר *Arietum lanatorum*. ideo Arietum vellera lanam proprie dictam exiſtimat. Sic ſermocinantur Magiſtri: אמר רבי יהשוע בן לוי כתיב ומישע מלך מואב היה נוקד׳ מהו נוקד רועה׳ והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ומאה אלף אלים צמר אין לך קרוי צמר אלא צמר אלים בלבד: *Dixit Doctor Iehoſua filius Levi, ſcriptum eſt*: & Meſcha Rex Moabitarum erat Noked. *quid eſt Noked? Paſtor. Et adducebat Regi Iſraëlis Centena millia ovium*

ovium & centena millia arietum lanatorum. Nulla vocatur lana, niſi ſola lana arietum. Sed hæc eſt expoſitio Rabinica, & non magni momenti. Sacra ſcriptura, nec ullus, quod ſciam, hactenus definivit, cujus generis lana iſta eſſe debuerit, utrum ovium an arietum, fœminarum an marium, hæc, inquam, nemo hactenus definivit. Fœminarum tamen molliorem eſſe marium, contendit Maimonides in ſuis Gloſſis ad caput v. Schabbath, ad Miſnam 11. Ideo ſolæ fœminæ, uti tradit, teguntur ad conſervandam lanam puram, non autem mares. Quod tamen vix credo. Saltem id ubique non obſervatum fuit, & arietes ligabantur, aut tegebantur non minus quam fœminæ, ſi Diogeni Cynico credimus, referente Laërtio lib. VI. ubi innuit non tantum *πρόβατα oves*, tectas fuiſſe, ſed & *κριὸν arietem.* de quo mox dicemus. Ovillam requiri certiſſimum eſt, quia, ubiq; in ſacra Scriptura quando de lana ſermo eſt, ovilla ſemper intelligitur, quia ſola prohibetur cum lino miſceri, ſola Thecheleth tingendo apta eſt, & ſola lepra infici poteſt, & peniculamentis indiget. Duo tamen circa hanc lanam obſervari animadverto à Talmudicis. Primum quod debeat eſſe ex optimo lanarũ genere. Oportet enim ut omnia, quæ Deo conſecrantur in Sanctuario ſint מן המובחר *ex Optimo.* Ideo linum, quod בד & שש dicitur, ex præſtantiſſimo & tenuiſſimo conſtabat, idcirco בוץ *byſſus* vocatur, ut à nobis ſatis fuſe demonſtratum eſt.

XI. Hodie omnium lanarum, molliſſima & pretioſiſſima eſt, quam nobis Hiſpani ex India Occidentali advehunt, & quam noſtri mercatores Vigognewol / *lanam Vigoniam* vocant. Huic proxime accedit lana Perſica, quam Societas Indiæ Orientalis ante non multos annos adferi curavit. Sed utraque tam Perſica quam Indica

Indica pannis conficiendis adhiberi nequit, ut inepta coactioni. Et quidem Vigonia illa pileis conficiendis aptior, imprimis ſi cum pilis Caſtoris, aut cuniculi miſcetur, quos pileos *demy-caſtors*; (*ſubcaſtoreos* dicerem) cum cæteros qui ex ſolis caſtoris pilis fiunt, *Caſtorsentiers* (*holocaſtoreos* ego) vocare ſoleant Galli. Omnium tamen molliſſima & pretioſiſſima, quæ lanificio in Europa adhibeatur, eſt Hiſpana. Ex illa hodie panni conficiuntur in Hollandia, præſertim Lugduni Batavorum, quos non tantum tota Europa, ſed totus terrarum Orbis, apud cultiores populos, novit & expetit. Hinc purpura Regum & Principum ornatus, luxus in Oriente & Occidente. ut vix credibile ſit veterum Minervam molliores & pretioſiores contexuiſſe unquam. Veteres nihilominus ſuas habebant lanas, molliſſimas & valde pretioſas. Videatur imprimis Plinius libro VIII. cap. XLVIII. *Apula* & *Mileſia* plurimum commendantur. *Apulam* citato loco Plinius omni lanarum generi anteponit. Columella tamen *Gallicam* præfert. *Tarentinæ* & *Altinates* multum quoque æſtimantur. *Selgicam* celebrem fuiſſe docet Salmaſius contra depravatores ad Tertullianum de Pallio. In ſacra Scriptura maxime laudatur lana Damaſcena. Ezech. XXVII. XVIII. *Damaſcus eſt negotiatrix tua vino Chelbon & lana candida.* Chaldæus reddit חמר מבשל *vinum coctum*, quod Germani geſcii-wertterwein vocant. quale vinum ſatis erat in uſu apud Hebræos, ut patet ex capite octavo Codicis Menachot. Sed cum vinum *Chelbon* optimum fuerit totius Syriæ, ut patet ex Strabone, Plutarcho, Athenæo & aliis, coctum dici non poteſt, quia tale illegitimum erat ad libamina, ut videre eſt dicto loco Menachoth. Lanam melius expoſuit, nempe pro Mileſia, quæ ſane omnium pretioſiſſima,

ſima. Nullum enim genus lanæ apud Scriptores veteres magis laudatum commendatumque fuit, quam lana *Mileſia*, ita vocata à Mileto urbe Joniæ. Clitus in libro de Mileto teſtatur, Polycratem Sami Tyrannum, exquirentem quicquid in qualibet Regione eximium eſſet, Reſponſum habuiſſe inter alia: Αἶγας ἐκ Σκύρου, ἐκ δὲ Μιλήτου πρόβατα. *Capras ex Scyro, & oves ex Mileto.* Athenæus libro XII. Ἐφόρουν δ' οἱ Συβαρῖται καὶ ἱμάτια ἐκ Μιλησίων ἐρίων πεποιημένα. *Ferebant Sybaritæ veſtes ex Mileſiis lanis factas.* Ælianus libro XVII. capite XXXIV. Mileſiam lanam pretioſiſſimam ſtatuit: de quo nos ſupra, ubi de lana Camelorum. Virgilius Georg. III.

— — *Quamvis Mileſia Magno*
Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.

Quem locum ſic exponit Servius: *Lanæ pretioſiſſimæ. Nam Miletus civitas Aſiæ eſt, ubi tinguntur lanæ optimæ.* Ita Servius. An omnia recte alii viderint. Nec ignota Ciceroni in Verrem: *Quid à Mileſiis lanæ ſuſtulerit.* Nec Tertulliano neglecta *de pallio*, & de *habitu fœminarum.* Quid? tonſoribus fere & lippis nota fuit. Hujus pretium & mollities adeo cognita Hebræis, ut quodlibet genus lanæ molle ac pretioſum מלט *lanam Mileſiam* vocaverint. Ideo Chaldæus Ezechiel. cap. XXVII. lanam *Damaſcenam*, מילת *Mileſiam* interpretatur, ſc. ob bonitatem & pretium; Idem factum eſſe ex Thalmude, ubique conſtat. Non dubito quin apud auctores profanos omne genus lanæ pretioſæ ita ſæpiſſime dicatur. Nam quemadmodum omne *Cuprum*, *Chalybs*, *Sericum*, *Caricæ*, *Phaſiani*, *Aſturcones*, non veniunt ex *Cypro*, *Chalybum* Regione, à *Seribus*, ex *Caria*, ex *Phaſi* & *Aſturibus*. Nec omne opus *Phrygionicum*, & *Babylonicum* fit à *Phrygibus*, & *Babyloniis*, & ejuſmodi ſexcenta alia, quæ ex vulgari

modo loquendi allegare poſſumus, ita non omnis lana Mileſia, eſt revera lana ex Mileto. Optime igitur cum doctiſſimo Bocharto in ſuo Phaleg libro I. capite IV. colligimus, apud Hebræos & alios auctores, מילת ſive Mileſiam, non quidem eſſe lanam ex Mileto, ſed quamlibet aliam, quæ cum Mileſia poſſit bonitate certare. Ideo pretioſiſſimæ quæque veſtes Mileſiæ dicuntur. Pallium illud Sinhar, celebre & pretioſum interdictum Jerichuntis, quod Achan ad furtum impulit Joſuæ VII. ex lana Mileſia fuiſſe magiſtri docent. Jarchius illud vocat, non tantum אצטילא בבלי *ϛολὴν Βαβυλονικὴν Stolam Babylonicam*, cum Joſepho, ſed & דמילתא *Mileſiam.* In Regio illo luxu Eſteræ I. cap. VI. ſecundum Paraphraſten, fuit pannus ex Mileſia lana. אותיב יתהון עלוי ערסן דמלתין דמתחן על דרגשין דנקליתיהון דדהב טב׃ *Et accumbere eos fecit ſuper ſtrata Mileſia extenſa ſuper lectos, quorum poſtes erant ex auro optimo.* Et Lamentat. II. XX. ubi lugetur miſeria infantulorum delicatiorum. עולמיא רגיגיא דהוו מלפפין בסדינין דמילתא *Pueri in cunis involuti Sindonibus Mileſiis.* Nota quod dicatur pueros involutos eſſe Sindonibus Mileſiis: unde apparet, quod in tranſitu quoque notatum velim, veteres uſurpaſſe etiam pannos ex lana molliſſima pro linteis. Idem patet ex lautiſſimo iſto & molli, Trimalcione apud Petronium, qui in balneo unguento perfuſus, *Non linteis, ſed palliis ex molliſſima lana factis, tergebatur.* Et hoc forſan ut ſanitati conſulerent, ut pori eſſent apertiores, utque vapores facilius evaporarent. Sed hæc Medicis relinquo.

XII. Atquemadmodum Mileti fuit lana molliſſima & pretioſiſſima, ita & in Terra Iſraëlis. Et ſane eadem cura lana apud Judæos excolebatur, qua apud alias Gentes. Varro quidem de Re Ruſtica, libro II. docet: *Oves*

pellitas

pellitas propter lanæ bonitatem, ut ſunt Tarentinæ & Altinates, pellibus integi, ne lana inquinaretur. Vide etiam Columellam de Re Ruſtica libro VIII. capite IV. Idem obtinuit apud Megarenſes, ut patet ex Diogene Laërtio lib. VI. Qua de cauſa lepidiſſime eorum ſtultitiam & inhumanitatem erga liberos riſit Diogenes Cynicus. Ἐν Μεγαρεῦσιν, inquit, *ἰδὼν τὰ μὲν πρόβατα τοῖς δέρμασιν ἐσκεπασμένα, τοὺς δὲ παῖδας αὐτῶν γυμνοὺς, ἔφη: λυσιτελέστερόν ἐστι Μεγαρέως εἶναι κριὸν ἢ υἱόν. Videns apud Megarenſes oves pellibus tectas, eorum vero liberos nudos; dixit, Præſtat Megarenſium arietem eſſe quam filium.* Eodem modo & Judæi oves tegere ſolebant, quod conſtat ex Gem. Maſſechet Schabbath c. v. fol. LIV. מכבנין אותו למילת *Circumligant ovem propter Milat*, id eſt, ut fieret pretioſa inſtar Mileſiæ. Eo proculdubio reſpexit Chaldæus, loco ſupra laudato ex Ezechiële cap. XXVII. ubi lanam Damaſcenam dicit מילת כבינא *Lanam Mileſiam ligatam.* Jarchius omnium celeberrimus Gloſſarum conditor, ad hæc loca ſic commentatur: שמכבנין קושרין בגד סביבו ביום שנולד שצמרו נקי ומשמרו צמרו שלא יטנף: *Ligant veſtem circa eam,* (ſcilicet ovem) *quo die naſcitur, ut lana ejus pura eſſet, & cuſtodiunt lanam ejus ne inquinaretur.* Hæc edocti ſunt magiſtri ex capite v. Codicis Schabbath, Miſna II. ubi permittitur ovem die Sabbathi exire כבונה *ligatam.* De quibus vide Maimonidem & Bartenoram ad locum illum. Ut autem lana illa molliſſima & tenerrima erat, ſic & candidiſſima. Atque hanc ob cauſam præcipue pellibus aliiſque tegumentis oves in campo ligantur; non quidem ut immunes eſſent à lupis, quemadmodum quidam in Gemara Schabbath diſputant, ſed ut earum lana à ſordibus præſervaretur. Ideo Jarchius שצמרו נקי ut *earum lana pura eſſet.* Et שלא יטנף *Ne inquinaretur*;

quinaretur; quæ etiam ſunt ipſiſſima verba Varronis. In eodem Tractatu Schabbath, quidam ex Gemaricis id explicant de צמר לבן *Lana alba.* Verumenimvero multi paſſim traduntur lanarum nativi colores. Eſt lana nigra, ſunt oves variæ & punctatæ, Hebræis טלוא' נקוד' עקוד' ברוד׃ Eſt & fuſca, & rubra. Sed de his nihil jam dicam, cum certum ſit ejuſmodi lanam natura coloratam, colores, qui in veſtibus ſacerdotalibus requiruntur, imbibere non poſſe. *Lanarum nigra nullum colorem bibit*, ait Plinius libro octavo cap. XLVIII. Idem ſane dicendum eſt de aliis. Et ſi forſan colorem aliquem imbibant, proculdubio Infectorem fallunt, & non niſi languidum & adulterum recipiunt. At lana illa quæ veſtitui ſacro adhiberi potuit, apta debuit eſſe hyacinthino, ut ſupra demonſtratum eſt. Ergo alba requirebatur. In ſacra Scriptura plurimum fit mentio lanæ albæ, & talis maxime laudatur. vide Eſaiæ capite I. XVIII. *Si fuerint peccata veſtra, ut coccinum, ſimilia lanæ erunt*, id eſt *alba.* Et Danielis VII. IX. *Et pili capitis ut lana munda.* Et Apocal. I. XIV. *Caput ejus & capilli erant candidi ut lana alba tanquam nix.* Ideo lana, de qua Ezechiel cap. XXVII. צחר id eſt, לבן *alba*, uti exponit Jarchius, dicitur. Concludo igitur lanam illam ex qua factæ erant veſtes Sacerdotum, fuiſſe ejuſmodi pretioſam & molliſſimam albam, ſolo infectu coloratam.

XIII. Apud veteres gentiles, quorundam Sacerdotes laneas veſtes abſque piaculo in ſacris geſtare non poterant. Tales fuere Sacerdotes Iſidis apud Ægyptios, ut docet Plutarchus in Iſide. τῶν μὲν ἐρίων, ὥσπερ τῶν κρεῶν, σεβομένους τὸ πρόβατον ἀπέχεσθαι λέγουσι, &c. Herodotus libro II. cap. LXXXI. Ἐνδεδύκασι δὲ κιθῶνας λινέους, περὶ τὰ σκέλεα θυσανωτούς, οὓς καλέουσι καλασίρις. ἐπὶ τούτοισι δὲ εἰρίνεα

εἵματα

εἵματα λευκὰ ἐπαναβληδὸν φορέουσι. οὐ μέντοι ἔς γε τὰ ἱερὰ ἐσφέρεται εἰρίνεα, οὐδὲ συγκαταθάπτεταί σφι. οὐ γὰρ ὅσιον. Amiciuntur veſtibus lineis, circa femina fimbriatis, quas vocant Calaſiris, illiſque veſtimentum laneum album injectum habent: (Nota Vallam omittere hoc *εἰρίνεα laneum*; Ideoque nullas laneas omnino geſtarunt, aut id factum fuit tantum extra Templum, quod & Hebræorum Sacerdotum turba minor obſervavit) *Laneæ enim veſtes nec in ſacris geſtantur, nec cum mortuo ſepeliuntur. Id enim profanum cenſeretur.* Lineis igitur veſtibus plerumque utebantur ut ſupra oſtendimus. Id tamen ubique, & apud omnes non obtinuit. Lanæ, non illæ quidem ad lanificii opus purgatæ, ſed plane ſuccidæ, & ſuis ſordibus referta vellera, ad Cereris aram porrici ſolebant. *Pauſanias in Arcadicis. In Phocicis* narrat, in Templo Apollinis Delphis, lapidem quendam, quem Saturnus pro puero devoraverat, & poſtea vomitu ejecerat: *κατὰ ἑορτὴν ἑκάστην ἔρια ἐπιτιθέασι τὰ ἀργά. ſingulis feſtis lana ſuccida velant.* Deorum quoque Imagines lana veſtiebant. Pollux libro VII. cap XIV. *ἔστι δὲ ἐξ ἐρίων πίλημα φοινικοῦν, ᾧ φαιδρύνουσι τὰ ἕδη τῶν θεῶν. Eſt autem è lana contextus pileus Phœniceus, quo Deorum ſtatuas exornant.* Sed Sacerdotes Gentilium ſæpiſſime lana veſtitos fuiſſe, adeo certum eſt, ut nihil certius. Audivimus ſupra ex Æliano, Sacerdotes Caſpiorum, lana Camelorum amictos fuiſſe. Notum etiam eſt Sacerdotes in *lana* ſacra feciſſe. Cicero de claris Oratoribus: *M. Pompilius, cum Conſul eſſet, eodemque tempore ſacrificium publicum cum lana faceret, quod erat Flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione & ſeditione nunciata, ut erat Lana amictus, ita venit in concionem.* Apud Virgilium libro IV. Ænead. *Lana* quoque amictus erat Æneas.

—— Tyrioque ardebat murice Læna
Demiſſa ex humeris.

Hoc Servius de veſte Sacerdotali explicat. *Eſt*, inquit, *autem proprie toga duplex: amictus inauguralis. Alii amictum rotundum, alii togam duplicem in qua Flamines ſacrificant infibulati.* Jam vero læna plerumque lanea veſtis erat, unde & *læna* dicta videtur, quaſi *lanea*. Varro libro IV. de Lingua Latina, *Læna quod ex lana multa:* quamvis Feſtus & alii à Græco χλαῖνα dictam credant. Hinc vetus Scholiaſtes Juvenalis ad hæc verba:

— — *quem Coccina læna.*

notat, *Antiquos Amphimallum lanam appellaſſe, id eſt utrinque villoſam.* Ipſe etiam color lænæ indicat eam ex lana fuiſſe factam; erat enim, ut ait Virgilius *Tyrio murice tincta*, & *coccina læna*, ſecundum Juvenalem. Aut *hyacinthina læna*, ut habet Perſius. Cæſaris quoque veſtis, non tantum ut Imperatoris, ſed ut Pontificis Max. πορφύρα ἱερὴ *ſacra purpura* dicitur, Caſſio & Appiano, lib. IV. Civil. Sed iſti colores non reperiebantur, niſi in veſtibus laneis & ſericis. Et ſecundum Jarchium illis coloribus nihil infici poteſt, niſi lana & ſericum. Sed lænam, de qua hi auctores, non credo fuiſſe ex ſerico. Διβάφῳ Sacerdotes etiam veſtiebantur, quod indicat Cicero libro XI. Epiſtola IX. ad Atticum, his verbis: *Denique etiam Vatinii ſtrumam ſacerdotii διβάφῳ veſtiant.* Et *purpuream* veſtales habebant. Ovidius libro IV. Faſtorum.

Illic purpurea canus cum veſte Sacerdos.

Talis erat & Rica; videatur Feſtus libro XVI. *Rica eſt veſtimentum quadratum, fimbriatum, purpureum, quo Flaminicæ pro pallio utuntur, alii dicunt quod ex lana fiat ſuccida alba, quod conficiunt Virgines ingenuæ patrimæ matrimæ*

 cives.

cives. Laticlaviam quoque gerebant, quod videre eſt in Sacerdote Herculis, de quo Silius Italicus de Bello Punico libro III.

Diſcinctis thura dare, atque è lege parentum
Sacrificam lato veſtem diſtinguere clavo.

Sic & prætextam, ut Alexander Severus, auctore Lampridio, in vita ejus. *Accepit*, inquit, *prætextam etiam cum ſacra faceret, ſed hoc Pontificis Maximi, non Imperatoris.* Lex enim Pontificis poſtulabat togam prætextam, ut docet Livius libro XXXIII. cap. XLII. His triumviris, ut Pontificibus lege datum togæ prætextæ habendæ jus. Sed omnes iſtas veſtes, & togam laticlaviam, & prætextam, & Ricam & trabeas, laneas fuiſſe, præſertim illo tempore de quo Livius, non puto quemquam ſanæ mentis dubitare. Denique Flaminibus lanam peculiarem fuiſſe videtur inde poſſe colligi, quod in eorum pileo fuerit apex ſive virga lanata. Et ſi forte pileos deponere vellent, propter æſtum, tenebantur minimum capita filo religare, unde etiam *Flamines*, quaſi *Filamines* dicti à nonnullis creduntur. Servius Æn. libro II. *Flamines in capite habebant pileum, in quo erat virga brevis, deſuper habens lanæ aliquid, quod cum æſtus ferre non poſſent, filo tantum capita religare cæperint; nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat, unde à filo quo utebantur, Flamines dicti ſunt, quaſi filamines.* Apud Arabes Sapientes & Sacerdotes lana veſtitos fuiſſe, apparet vel ex ſolo nomine; dicuntur enim eorum ſapientes صوفي à voce صوف *lana*, unde forſan & Græcorum σοφὸς & Hebræum אשף quod ſignificat Aſtrologum; Antiquorum enim ſapientes plerumque Sacerdotes, Philoſophi & Aſtrologi erant.

XIV. Ex his omnibus manifeſtum eſt, Lanificium

in

in uſu fuiſſe jam inde à temporibus Moſis. Quidni? cum Ægyptii id attribuant Iſidi, & Oſiridi. Tertullianus de Pallio: *Cedo jam de veſtro, quod Ægyptii narrant, & Alexander digerit, & Afer legit, ea tempeſtate Oſiridis, qua ad illum ex Lybya Ammon vaſit ovium dives: denique cum ipſis Mercurium autumant forte palpati arietis mollitie delectatum deglubaſſe oviculam: dumque pertentat quod facilitas materiæ ſuadebat tractu proſequente filum eliquaſſe, & in veſtis priſtinæ modum, quam philyra tenui vinxerat, texuiſſe.* Scilicet ante tempora iſta alias veſtes non agnoverunt mortales, præter pelles animalium, aut ex papyro, aut foliis arborum, aut etiam ex philyra, id eſt tenui membrana tiliæ arboris, quas in modum reſtis ſolebant torquere, & ex iis inter ſe nexis & plexis in retis modum veſtes conficere. Sed tempore Amonis & Oſiridis fortuito factum eſt, ut Mercurius oves Ammonis palpans, & mollitie lanæ delectatus floccum traheret & torqueret, unde didicit lanam poſſe torqueri in modum philyræ, & neri, ut inde veſtes conficerentur, quod Oſiridem docuit aut Iſidem. Atque inde initium lanificii. Sed *Oſiris* ille eſt ipſe *Mitzraim* Chami filius, de quo Moſes Geneſeos cap. x. Ideoque patrem dicitur habuiſſe *Ammonem*, qui & ipſiſſimus *Cham* merito creditur. Lanificium igitur initium ſumpſit tempore Chami, multis ſeculis ante Moſen, ut male Juſtinus Athenis attribuat illud inventum, cum Athenæ multa ſecula poſt conditæ fuerint.

CAPUT

Caput X.

Veſtes Pontificis Maximi auro & gemmis ornatæ. Ideo בגדי זהב veſtes aureæ. Ephod *&* Pectorale *ex auro,* Catenulæ *&* annuli aurei. Pallium *hyacinthinum.* Tintinnabula *aurea habuit.* ציץ corona *ex ſolido auro. Varia genera* auri *Talmudicis. Aurum* viride & Rufum. *Aurum* Tob, Tahor, Sagur, Mupaz, Meſukak, Schachut, Parvaim *&* Ophir. *Ex quibus locis Scriptura probentur. Unde quodlibet genus auri ſic dicatur?* Tabrobane *idem quod* פרוים *quaſi* טף פרון littus Parvan. *Aurum catenarum, coronæ, tintinnabulorum* טהור Tahor *dictum in S. Scriptura. Vtrum* textilia *in ſacro veſtitu ex eodem genere auri? Textilia conſtitiſſe videntur ex auro* שחוט Schachut. *Aurum in S. veſtitu puriſſimum, nulli alii metallo miſtum.* Draps d'or & Brocars. *Bracteolæ argenteæ & aneæ inauratæ. Tenuiſſimas bracteolas ab altera tantum parte inaurare noverunt Veneti.* Laneæ *veſtes ſolum aurum intextum habebant, non lineæ. Hujus rei ratio.* Lineæ *aliquando aureæ apud Romanos. Id ut rem ſtultam damnavit Alexander Severus.* Caſauboni *&* Ferarii *diſſidium ſuper loco Lampridii. Ab utroque* Anaſtaſii *locus male allegatur. Uſus auri in veſtibus communis apud Veteres. Leges Aureliani, Taciti, & Severi contra abuſum auri. Apud* Perſas *præter veſtes etiam periſtromata & vela aurea. Pelles auratæ. Triumphantes auro veſtiti. Veſtimentis* aurea tintinnabula *appendebant Perſæ. Agrippina* Paludamentum *ex auro textili, ſine alia materia. Aureæ armillæ, inaures, torques &c. Cyclade non licuit uti quæ plus auri, quam ſex uncias haberet. Lex Severi. Sacerdotes gentilium & ſacrificantes aureis veſtibus induti. Flaminum* lænæ auratæ. *Aſellius Prætor ſacrificans auro veſtitus.* In ſancto *multum auri adhibebatur.* Argenti *in re veſtiaria apud Veteres nullus uſus. Hinc majus damnum auri quam argenti tempore D. Aureliani. Ars argentum in fila deducendi & veſtibus intexendi, ſub ultimis Imperatoribus apud Græcos in uſu.* Syrmatina. συρματὸν *argenteis textum filis. Ars aurum veſtibus intexendi antiquiſſima. Æneas auro veſtitus. Helena & Ledæ veſtes aureæ. Error Plinii qui iſtius artis inventorem facit in Aſia Attalum Regem. Locus Pſalmi* XLV. *laudatus.* Pallium Sinhar *tempore Joſuæ aureum, ſecundum*

Ioſephum. Tempore Aharonis ars iſta cognita. Quomodo ex auro facta fuerint filamenta docet Moſes. Quem explicant Chaldæus, & Iarchius, Exodi xxviii. v. *& cap.* xxxix. iii. *Veteres eadem arte, qua hodie, metalla in rotunda filamenta inſtar neti deducere, non noverunt.* Klinkant. *Tempore primorum Imperatorum illa ars in uſu. Tẽpore Moſis aliter fiebat.* Gemmæ *in veſtitu Pont. M. Ex. c.* xxviii. *verſibus* xvii. xviii. xix. xx. *Veterum luxus in gemmis. In* Armillis &c. *In* veſtimentis. *Margarita* Clopatræ. *Perſarum Regum veſtes margaritis & aliis gemmis ornatæ. Totum corpus gemmis tectum ex Plinio probatur.* Calcei, Perones, Cinguli *&* vaginæ *gemmatæ.* Heliogabali *ſtulta ſuperbia. Parthorum & Medorum luxus. Iulius Cæſar, Severus & alii Imperatores gemmas prohibuerunt. Pontifices gentilium veſtimenta gemmis ornarant.* Ægyptiorum *Sacerdotes.* Cælia *virgo veſtalis.*

I. Hæc de lino & lana, ſacerdotalium veſtimentorum, ſic propriè dicta materia, ſufficiant. Alia occurrit materia, ſed quæ magis ad ornatum, quam ad veſtitum facit, *aurum* ſcilicet & *lapides pretioſi:* quamobrem etiam veſtes Pontificis Max. בגדי זהב *veſtes aureæ* dicuntur. Has veſtes non tantum ex lino & lana, ſed & ex auro conſtitiſſe, manifeſtum eſt, Exodi capite xxviii. ubi aurum ſimul cum lino & lana præſcribitur, & in veſtimentis ſacris adhiberi jubetur; vide verſum v. Sed præter legem iſtam generalem, habemus etiam leges ſpeciales, quæ mox ſequuntur, ubi de certis quibuſdam veſtimentis tantum fit mentio. verſu vi. ועשו את אפוד זהב *Et facient Ephod illud ex auro.* De Pectorali: ועשית חשן משפט מעשה חשב כמעשה אפוד· תעשנו זהב תו' : *Et facies Pectorale judicii opere artificioſiſſimo; ut opus Ephodi facies illud ex auro &c.* Ergo *Ephod* & *Pectorale* ex auro erant: id eſt filamenta aurea, cum hyacinthinis, purpureis & coccineis adhibebantur, & veſtimentis illis

intexebantur, de quibus nos plura infra, ubi ad genus texturæ deventum fuerit. Non tantum intexebatur aurum, verum etiam ſolidum aurum exterius in ornamenta appendebatur. In Ephodi humeralibus, & in Pectorali judicii erant *catenulæ aureæ* & *annuli aurei*, quibus humeralia & pectorale, quaſi fibulis adnectebantur. מעיל ſive *Tallium* Pontificis Max. nil quidem auri intextum habuit, erat enim כליל תכלת *totum hyacinthinum* commate XXXI. *Aurum* tamen adpenſum habuit, ut *tintinnabula aurea.* com. XXXIV. Præter hæc omnia, quæ aurum vel intextum vel adnexum habebant, aliud genus veſtimenti memoratur, quod ex ſolido auro, abſque ulla alia materia, conſtabat: nempe ציץ ſive *corona* ſacra in fronte Pont. Max. verſu XXXVI. Sed de hiſce omnibus plura, libro ſecundo, ubi quodlibet veſtimentum ſeorſum examinabimus.

II. Varia auri genera memorant magiſtri, plurimis in locis, quæ uſum habuerint in ſacris. Maſſechet Joma cap. IV. Halacha IV. loquitur Miſna de auro viridi & rufo.: בכל יום היה זהב ירוק והיום אדום *Semper erat aurum viride, ſed hoc die* (nempe die expiationum) *erat rufum.* Gemarici, in utraque Gemara, cum Jeruſalemitani, tum Babylonici ſuper hac Miſna non tantum duo, ſed ſeptem genera auri recenſent. שבעה זהבים הן זהב טוב זהב טהור זהב סגור. זהב סופז זהב מוקק· זהב שחוט· זהב פרוים: *Septem ſunt genera auri. Aurum Tob, aurum Tahor, aurum Sagur, aurum Mupaz, aurum Meſukak, aurum Schachut, aurum Parvaiim.* Ita enumerantur à Jeruſalemitanis, quæ fere iiſdem verbis repetuntur in Schemoth Rabboth, paraſcha XXXV. fol. CLII. Babylonici, ad eandem Miſnam addunt זהב אופיר *aurum Ophir*, neglectis tamen זהב טהור *auro Tahor*, & זהב מוקק *auro*

Meſukak. Hæc omnia didiciſſe videntur ex Sacra Scriptura; iſta namque epitheta auro, in ſacro textu attribuuntur. Aurum *Tob* eruunt ex capite II. Geneſeos, verſu XII. וזהב הארץ ההיא טוב *Et aurum iſtius terræ eſt Tob.* זהב טהור *aurum Tahor* pluribus in locis reperitur, etiam hoc capite XXVIII. Exodi. זהב סגור *aurum Sagur.* 1 Reg. VI. XX. ויצפהו זהב סגור *Et obduxit illud auro Sagur.* זהב מופז *aurum Mupaz* 1 Reg. X. XVIII. ויצפהו זהב מופז: *Et obduxit illud auro Mupaz.* : זהב מוזקק *aurum Meſukak* 1 Chron. XXVIII. XVIII. זהב שחוט *aurum Schachut.* 1 Reg. X. XVII. מגנים זהב שחוט *Scuta ex auro Schachut.* זהב פרוים *aurum Parvaim.* 2 Chron. III. VI. והזהב זהב פרוים *Et aurum illud erat aurum Parvaim.* זהב אופיר *aurum Ophir*, quod memorat Gemara Babylonica, reperitur 1 Chronicor. XXIX. IV. De hiſce omnibus generibus auri, vide alibi pluribus in locis.

III. Cunctæ illæ ſpecies auri ita vocantur, aut à natura & bonitate auri, aut à colore, aut à loco unde eruitur. Talmudici tradunt aurum *Tob* ſic dici à *bonitate*, prout טוב *Tob* bonum ſignificat, quia revera bonum & utiliſſimum. זהב טוב כמשמעו *aurum Tob*, inquiunt, *ita dicitur ſecundum ſignificationem vocis.* טהור *Tahor*, quod puriſſimum, & plane nil admixtum habet. שמכניסין אותו לאור ואינו חסר כלום *Injiciunt illud in ignem, ſed plane nihil amittit*; טהור *Tahor* enim *mundum* ſignificat. סגור *Sagur* dicitur à *claudendo*: סגור enim *claudere* eſt: ſcilicet quod occludatur ob pretium; aut etiam quod omnes tabernæ (præſertim nummulariorum) claudantur quando hoc venale exponitur, quæ opinio eſt Babyloniorum בשעה שנפתח כל החניות נסגרות *quando venale exponitur, omnes tabernæ clauduntur*: nullum enim aliud aurum tunc divendi poterat; ut etiam exponit gloſſa.

gloſſa. מופז *Mupaz*, שדומה לפז *quia eſt inſtar paz*, ut loquuntur Babylonii, aut שדומה לפז מצהיב כמרגליות *quia ſplendet inſtar Margaritarum*, ut habet gloſſa. Jeruſalemitani דומה לאש מצחת גפרית *Eſt inſtar ignis ardentis ſulphure.* Sed multo verius quod addit ipſa Gemara, ſcilicet ita dici à loco. לשם מקומו הוא נקרא חהב מאופז *Secundum nomen loci ita vocatur, quaſi aurum ex Vphas.* Jerem. cap. x. IX. מזוקק *Meſukak* שהיו טוחין בו את הכתלים: *quia hoc auro obducunt parietes*, ut habet Rabboth & Talmud Jeruſalemitanum. שחוט *Schachut*, שהיה נטוה כחוט *quia netur inſtar fili*, ut habet Gem. Babylonica, aut, uti ait Jeruſalemitana, שהיה נמשך כשעוה *quia ducitur inſtar ceræ*, quæ Rabboth, dicto loco, ſic contraxiſſe videtur: זהב שחוט שהיה נמשך כחוט והיה סכין בו כשעוה הנחינה על גבי פינקס: *Aurum Schachut, quia deducitur inſtar filamenti, & quo aliquid tegi poteſt inſtar ceræ, qua tabula obducitur.* פרווים *Parvaim*, שהיה אדום דומה לדמו של פר *quia eſt rubrum, ut ſanguis juvenci.* Vide utramque Gemaram & Rabboth: ſed rectius dixiſſent ita vocari à loco, unde afferebatur, veluti ex *Tabrobane*, aut aliis locis: Ipſum ſiquidem פרוים nil aliud eſſe creditur, etiam à doctiſſimis viris quam *Tabrobane*, quaſi טף פרון *littus Parvan.* אופיר *Ophir*, דאתי מאופיר *quod venit ex Ophir.* Fortaſſis una eademque ſpecies auri eſt, illud מופז, פרפוים, & אופיר, ſed de hiſce omnibus fuſius diſputabimus, ubi de Templo & ſacris vaſis.

IV. Cæterum ubi mentio fit de auro, quod in ſacro veſtitu adhibetur, veluti Exodi XXVIII. XXII. XXXVII. & cap. XXXIX. XV. XV. XXV. XXX. præſertim quando ſermo eſt de rebus illis quæ ex ſolido auro conſtabant, quales ſunt *catenulæ aureæ* in pectorali, *Corona* & *tintinnabula*, vocatur ſempér זהב טהור *aurum Tahor*. Utrum autem

diverſæ iſtæ voces, quas jamjā recenſuimus & explicavimus, revera diverſa genera auri ſignificent, & an omnia veſtimenta ſacra, etiam textilia opera, ex auro *Tahor* conſtiterint, nemo facile probaverit. Fortaſſis aurum *Tahor* adhibitum fuit tantum in iſtis rebus, de quibus expreſſe dicitur. Textilia autem opera facta fuiſſe potius ex auro *Schachut*, credibile eſt, ut ejuſmodi operibus aptiſſimum: erat enim valde ductile, & facilius quam ullum aliud in filamenta deduci poterat, unde & שחוט *Schachut* dictum שחיה; נשורה; כחוט *quia nebatur ut filamentum*. Ex tali itaque auro facta fuiſſe filamenta, quæ cum lana hyacinthina, purpurea & coccinea torquebantur, quis conjecturare merito poterit. Puriſſimum itaque & præſtantiſſimum aurum adhibebatur, quod alterius metalli nil admiſtum habuit, nec erant filamenta iſta ex argento, aut alio metallo inaurato, quales ſunt filamenta & bracteolæ, quibus noſtri artifices hodie utuntur, in ſuis texturis aureis, quas pannos aureos, *drap d'or* & *brocars* fortaſſe à *bracteolis* vocant, in qua arte exercitatiſſimi ſunt Veneti, qui non tantum tenuiſſimas bracteolas ducere norunt ex argento & alio metallo, & inaurare ut alii; ſed & ab una parte ſolum ſciunt inaurare, altera parte auro nudata, arte ſane ingenioſiſſima, quæ ars cæteros populos, fere per totum orbem latet, faciilius enim eſt ab utraque parte, quam ab una tantum, laminas tam minutas auro tegi.

V. Laneæ veſtes ſolæ, ut ex dictis ſatis apparet, aurum intextum habebant, non autem lineæ, nam feminalia, tunica & infulæ nullum aurum habebant, nec mirum, cum moris non fuerit aurum intexi, niſi laneis aut ſericis, non autem lineis. Et ratio manifeſta eſt: aurum enim rigidas reddit veſtes, & cum corpori nudo maxime

me adhærere ſoleant lineæ, multum illi moleſtiæ adferrent. Optimo igitur jure veſtes illas ut ſtultas damnavit Alexander Severus, referente Lampridio, in vita ejus. *Boni*, inquit, *linteaminis appetitor fuit, & quidem puri, dicens ſi lintei, idcirco ſunt ut nihil aſperum habeant, quid opus eſt purpura? in linea autem aurum mitti etiam dementiam judicabat, quum aſperitati adderetur rigor.* Eo enim dementiæ venerant homines tunc temporis, luxui dediti, ut, non contenti ſericis veſtibus auro & purpura ornatis, etiam lineas purpura & auro clavatas geſtarent, quæ carni nudæ adhærentes, aſperitate purpuræ, & rigore auri, corpus facile lædebant. Ejuſmodi veſtium meminiſſe Anaſtaſium in vita Benedicti Tertii, docet Caſaubonus ad dictum locum Lampridii. Has autem veſtes Caſaubonus non ad uſum comparatas credidit, verũ ad ornatum ædium ſacrarum. Refutatur tamen à doctiſſimo Ferrario de Re veſtiaria libro III. cap. V. *Nihil aliud*, inquit, *illæ Camiſiæ fuerunt, quam lineæ tunicæ ſacrificantium, & ad uſum ſacrorum, non ad ornatum templorum.* Sed quid veſtes illæ lineæ, de quibus Alexander Severus apud Lampridium, ad veſtes ſacras Anaſtaſii? cum fuerint *Camiſiæ albæ ſigillatæ holoſericæ, cum Chryſoclavo.* Audin *holoſericas* fuiſſe, non *lineas?* Ideo non mirum ſi aurum intextum habuerint. Utut ſit, nullas veſtes lineas noſtrorum ſacerdotum aurum intextum habuiſſe certum eſt. Rarum id etiam fuit in veſtimentis gentilium.

VI. Secus res ſeſe habebat in veſtibus laneis & ſericis. Tempore Aureliani, ut auctor eſt Vopiſcus in vita ejus, tantus fuit abuſus auri in Cameris, in tunicis & in pellibus exornandis, ut Imperator in animo habuerit legem dare, *ut aurum neque in Cameras, neque in tunicas, neque in pellibus, neque in argentum mitteretur, dicens plus*

auri

auri eſſe in rerum natura, quam argenti: ſed aurum per varios bractearum, filorum liquationum uſus perire. Hujus autem rei illi auctor fuit Tacitus Imperator, ut tradit Vopiſcus in vita Taciti: *Auro clavatis veſtibus*, inquit, *idem interdixit, nam & ipſe auctor Aureliano fuiſſe perhibetur, ut aurum à veſtibus & Cameris & pellibus ſubmoveret.* Alexander Severus ut immoderatum iſtum luxum, & auri damnum tandem reprimeret, ut refert Lampridius, voluit *Regias matronas contentas eſſe uno reticulo, atque inauribus, & baccato monili, & corona cum qua ſacrificium facerent, & unico pallio auro ſparſo, & cyclade qua ſex unciis auri plus non haberet.* Apud Perſas non tantum veſtes aureas, ſed & periſtromata, & vela aurea in uſu fuiſſe certum eſt. Videatur imprimis Briſſonius de Regno Perſarum libro III. & alibi. Pelles auratas Græci χρυσοπάστους vocabant. Veſtes præterea pro vario ornatu clavium, virgarum, litterarum & ſignorum χρυσοπήνους, χρυσοσήμους, & *Chryſoclavatas* dicebant. Veſtes aureas Regum & Magnatum, præſertim feminarum, ornatum fuiſſe, evidens eſt magis quam ut probatione egeat. Virgilius Æn. lib. I.

—— Pallam ſignis auroque rigentem.

Et Æn. lib. III.

Fert picturatas auri ſubtemine veſteis.

Apud ipſos Gallos, proceres geſtaſſe veſtes tinctas & auro variegatas tradit Strabo libro IV.

Aurea cæſaries illis, atque aurea veſtis,
Virgatis lucent ſagulis, tum lactea colla
Auro innectuntur.

Triumphantes auro veſtitos docet Appianus libro I. Punicor. Ἔσταλται δ᾽ ἐς τὸν πάτριον τρόπον πορφύραν ἀστέρων χρυσῶν ἐνυφασμένων. *Induitur togam purpuream aureis ſtellis in-*

intextam. Hinc & ii qui funus viri Triumphalis comitabantur geſtarunt ἐσθῆτας διαχρύσεις *veſtes aureas.* Nec aurum veſtibus tantum intextum & adpictum habuerunt, ſed & adpenſum, ut tintinnabula aliaque ornamenta, quemadmodum in Pallio Pontificis M. præſertim Perſarum Reges. Sed de his plura ſuis locis. De coronis aureis, quas ſacrificantes & alii geſtarunt, etiam aliquid dicemus, ubi eo deventum fuerit. *Nebatur etiam aurum & texebatur lana modo, & ſine lana. Tunica aurea triumphaſſe Tarquinium Priſcum, ex Verrio* docet Plin. lib. XXXIII. c. III. *Nos vidimus Agrippinam Claudii Principis, edente eo navalis prælii ſpectaculum, aſſidentem ei, indutam paludamento, auro textili ſine alia materia.* Vide ibidem. Taceo aureas armillas, inaures, torques, annulos, crinalia, & id genus infinita. Ut uno verbo abſolvam, tantus fuit abuſus auri in veſtibus, ut etiam Imperator Alexander Severus, teſte Lampridio, prohibuerit uti *Cyclade, quæ plus auri haberet, quam ſex uncias,* quem locum modo allegavimus.

VII. Porro veſtes aureas habuerunt non tantum Hebræorum Pontifices Maximi, ſed & Ethnicorum Sacerdotes & ſacrificantes. Flaminum lænas purpureas & auratas fuiſſe, colligi poteſt ex Virgilio Æneid. libro IV. ubi Æneam ut Flaminem introducit auro veſtitum:

— *Et tenui telas diſcreverat auro.*

Et Appianus libro primo de Bello Civili, ubi de Aſellio, Prætorem, ait, ſacrificantem καὶ ἱερὰν, καὶ ἐπίχρυσον ἐσθῆτα, ὡς θυσία περικείμενον. *Sacram atque auro intextam veſtem, ut in ſacris, indutum.* Nota quod dicat ὡς θυσία, ut conſtaret moris eſſe inter ſacrificandum ejuſmodi veſtibus uti. Et libro II. καὶ θύειν μὲν αὐτὸν αἰεὶ θριαμβικῶς ἠμφιεσμένον. *Et ſacrificando triumphali veſte utebatur.* Sed modo

 oſten-

oſtendimus ex eodem auctore, triumphantes *πορφύραν ἀστέρων χρυσῶν ἐνυφασμένων, purpuram aureis ſtellis intextam* habuiſſe. At in rebus ſacris aurum ſatis fuiſſe familiare, ſive in veſtibus ſive aliis in rebus, colligi quoque poteſt, ex Perſio, Satyra Secunda.

Dicite Pontifices in ſancto quid facit aurum?

Sane quam commune fuerit aurum in Templo Jeruſalemitano, præter veſtes Pontificis Maximi, ſive ad ipſius Templi ornatum, ſive ad vaſa & inſtrumenta, omnes ſciunt, modo non ſint plane peregrini in Sacra Scriptura. Sed plane ſtupendam fuiſſe copiam auri, & cæteris populis fere inauditam, in ſacro hoc ædificio, fuſius docebimus alibi, in noſtro Tractatu de Templo & vaſis ſacris, nec non in noſtris obſervationibus ad auctores de Re Nūmaria. De auri colore vide infra, ubi de coloribus.

VIII. Argentum veſtibus noſtris non intexebatur, nec id notum fuit apud veteres. Temporibus Aureliani *argentum in uſu ſuo manebat*, non autem aurum, quod *peribat per varios bractearum, filorum & liquationum uſus. Habuit in animo*, ait Vopiſcus de Divo Aureliano in vita ejus, *ut aurum neque in Cameras, neque in tunicas, neque in pelles, neq; in argentum mitteretur, dicens plus auri eſſe in rerum natura, quam argenti: ſed aurum per varios bractearum, filorum & liquationum uſus perire, argentum autem in ſuo uſu manere.* Ad quæ verba optime Magnus Salmaſius adnotavit: nondum ætate Aureliani inventum fuiſſe argentum in fila deducere, & filis argenteis veſtimenta contexere, id vero ſub ultimis Imperatoribus apud Græcos multum in uſu fuiſſe; eaque *Syrmatina* dicta fuiſſe à *Syrmate*, hoc eſt filo argenteo, & apud Codinum *συρματένιον* argenteis textum filis, & argentatum ſignificare, quod ibi multorum Græcorum teſtimoniis probat.

IX. Interim

IX. Interim ars aurum veſtibus intexendi antiquiſſima eſt: Æneas enim & alii illis temporibus auro veſtiti dicuntur à Virgilio, ut ſupra audivimus. Et apud Trojanos talia ornamenta non fuiſſe ignota, conſtat ex eodem Virgilio Æn. libro primo.

Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre jubet: pallam ſignis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret, inconceſſoſque Hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.

En jam temporibus Helenæ & Ledæ palla auro rigens nota fuit. Hujus artis inventorem facit in Aſia Regem Attalum, Plinius libro octavo, capite XLVIII. *Aurum,* inquit, *intexere in eadem Aſia invenit Attalus Rex: unde nomen Attalicis.* Sed vehementer fallitur Plinius: nam multum ante Attalum viguit ars aurum intexendi. Tempore Salomonis jam in uſu fuiſſe docet Pſaltes Pſalmo XLV. ſiquidem ſponſa ejus במשבצות זהב לבושה *veſtibus laculatis aureis veſtita erat.* Si Joſepho credimus ipſum pallium Sinhar, interdictum Jerichunticum aureum erat. Antiq. lib. v. cap. I. ubi illud vocat *χλαμύδα βασίλειον ἐκ χρυσοῦ μὲν πᾶσαν ὑφασμένην. Paludamentum regium ex auro totum intextum.* Sed quid opus iſta omnia referre; cum ex veſtibus Aharonis conſtet, id tempore Moſis jam repertum fuiſſe? Attalus igitur iſtius artis primus inventor non fuit, ſaltem non in Aſia. Et ſi quid præſtitit præter cæteros, id forſan in Græcia factum fuit, niſi forte probari poteſt, etiam ante tempora illius jam in Græcia notam fuiſſe artem aurum intexendi veſtibus.

X. Tradit præterea Moſis quomodo aurum in fila-

menta deductum fuerit, Exodi capite xxxix. iii. וירקעו את פחי זהב וקיצץ פתילים לעשות בתוך התכלת וגו׳ *Extendebant laminas auri & ſcindebant filamenta, ut eſſent inter hyacinthina* &c. Chaldæus habet: ורדידו ית טסי דדהבא וקציצו חוטין: *Extendebant*, vel ducebant *laminas*, aut bracteas, *auri*, *& ſcindebant filamenta.* Hiſce verbis idem exponit Jarchius ad Exodi caput xxviii.v. ויו מרדדין את הזהב כמין טסין דקין וקוצצין פתילין מהם וטווין אותו חוט של זהב עם שש וגו׳: *Extendebant aurum inſtar bractearum tenuium, & ex iis ſcindebant filamenta, & nebant filamentum aureum cum byſſino, &c.* Hinc conſtare videtur veteres, tempore Moſis, eandem artem metalla deducendi & nendi, quæ hodie viget apud nos, non habuiſſe; ſcilicet ut ex metalli maſſa, ſatis craſſa, inſtar longioris bacilli, filamenta ſubtiliſſima & quidem rotunda ducerent, ſive id fieret mola, ſive alia arte, uti fit Aquiſgranis, Venetiis, in Weſtphalia & alibi, cum prius laminas tantum tenues, ſed latiores duxerint, ex quibus minores & anguſtiores bracteolas ſcindebant, ita quidem ut fuerint filamenta non rotunda, ſed in modum laminarum minutiſſimarum, quales ſunt bracteolæ illæ noſtræ aureæ & argenteæ, quæ cum ſerico nentur, unde textilia opera fiunt, & quas etiam *Klinkant* vocamus. Apud nos ducuntur ex metallo filamenta tenuiſſima & rotunda, infinitæ longitudinis, quæ deinde eadem fere arte planæ fiunt ad formam laminarum. Tempore priorum Imperatorum artem æs & alia metalla in rotunda filamenta deducendi, cognitam fuiſſe ſatis conſtat ex veteri ſupellectili quæ ſubinde eruitur, quales ſunt *ſtili, fibulæ*, & alia opera ſatis nota, & omnium fere manibus trita. Si *aurum textile* fuit, ut inde veſtimenta, *ſine ulla alia materia*, fierent, ut ſupra ex Plinio libro

xxxiii.

XXXIII. audivimus, proculdubio ars aurum in filamenta rotunda deducendi, tunc temporis nota fuit. Saltem in noſtro veſtitu ſacro, aurum eadem arte qua hodie, prius in filamenta rotunda deductum fuiſſe, quæ deinde in bracteolas planas formarentur, non liquet, immo contrarium conſtat. Prius laminas ſatis latas faciebant; ſed tenues, ex qua poſtea aliis inſtrumentis ſcinderentur anguſtiores bracteolæ quæ cum hyacinthino &c. torquebantur & texebantur.

XI. Tandem ut veſtes noſtræ ſacræ ornatiores & pretioſiores fierent, ad majorem pontificis gloriam atque decorem, non ſolum molliſſima lana, tenuiſſimum linum & puriſſimum aurum adhibebatur, ſed præterea etiam *gemmæ* ingentis pretii in Ephodi humeralibus, & in pectorali; ut præter duos lapides pretioſos שוהם *Schoham*, quibus Ephodi humeralia, quaſi fibulis, in humeris nectebantur, adhuc duodecim alios geſtaverit in pectorali judicii. In quatuor autem ordines diſpoſiti erant, prout recenſentur Exodi cap. XXVIII. verſibus XVII. XVIII. XIX. & XX. אדם׳ פטדה וברקת׳ נפך׳ ספיר׳ ויהלם׳ לשם׳ שבו׳ ואחלמה׳ תרשיש׳ ושהם׳ וישפה׃ *Odem, Pitdah, & Bareketh, Nophech, Saphir & Iahalom, Leſchem, Schebo, & Achlama, Tarſchiſch & Schoham & Iaſchpe.* Quales autem hæ gemmæ fuerint, accuratius examinabimus capite ſecundo, ubi ad pectorale deventum fuerit.

XII. Nec gentilium veſtimenta ſacra monilibus & gemmis carebant. Veteres ſiquidem non minori luxu ſuperbire ſolebant, in gemmis, quam in auro & aliis ornamentis, præſertim nequior ſexus. Nihil jam dicam de

de gemmis, quas Veteres gerebant à veſtimentis ſejunctas, quales ſunt torques, armillæ, annuli, inaures, crinalia, & id genus plus ſatis; de quibus Ovidius libro I. de Remedio Amoris.

Auferimur cultu: gemmis auroque teguntur
Omnia: pars minima eſt ipſa puella ſibi.

Et Martialis lib. v. Epigr. xi.

Sardonichas, Smaragdos, adamantas, Iaſpidas uno
Verſat in articulo ſtella, Severe, meus.

Unde Tertullianus, de Habitu muliebri: *uno lino decies ſeſtertium inſeritur,* & *Saltus & Inſulas, tenera cervix fert. Breviſſimis loculis patrimonium grande profertur.* Ut taceam Margaritam Cleopatræ, quæ plus *centies ſeſtertium* valuit. Ipſa etiam veſtimenta, non tantum auro ſed gemmis ornabant. Perſarum Reges habuiſſe *veſtes ſericas, cum lapidibus pretioſis & margaritis undique adpenſis,* capite VIII. ex *Targum Scheni*, jam demonſtravimus. Audiatur Plinius libro IX. cap. xxxv. *Sed quota hæc portio eſt reputantibus purpuras, conchylia, margaritas? Parum ſcilicet fuerat in gulas condi Maria, niſi manibus, auribus, capite, totoque corpore à fœminis juxta viriſque geſtarentur. Quid mari cum veſtibus? Quid undis fluctibuſque cum vellere? Non recte recipit hæc nos rerum natura, niſi nudos. Eſto ſi tanta ventri cum eo ſocietas, quid tergori? parum eſt, niſi qui veſcimur periculis, etiam veſtiamur.* Tam immoderato luxu quidam effuſi erant, ut gemmas, tanquam naturæ vilia munera, ad ſordidos calceos, perones & crepidas deprimerent, quaſi parum eſſet caput, collum brachia, pectus, tergum, latera, cingulos & gladiorum vaginas ornare, niſi & calceamenta iis oneraſſent. Lampridius, de monſtro hominis Heliogabalo. *habuit in calceamentis gemmas,* & quidem (quod ſtultitiā auxit) *ſculptas, quod riſum om-*

omnibus movit; quaſi poſſent ſculptura nobilium artificum videri in gemmis, quæ pedibus adhærerent. Luculentus teſtis erit & Tertullianus, de Habitu Muliebri cap. VII. *Gemmarum quoque nobilitatem vidimus Romæ, de faſtidio Parthorum & Medorum, cæterorumque gentilium ſuorum, coram matronis erubeſcentem, niſi quod ad oſtenſionem fere habentur. Latent in cingulis Smaragdi & cylindrinos vaginæ ſuæ, ſolus gladius ſub ſinu novit; & in peronibus uniones emergere de luto cupiunt, jam gemmatum habent, quod gemmatum eſſe non debet, ſi non comparet: aut ideo comparet ut neglectum quoque oſtendatur.* Claudianus libro II. de Raptu Proſerpinæ.

Parthica quæ tantis variantur cingula gemmis,
Regales junctura ſinus.

Julius Cæſar, Severus & alii Imperatores, intollerabilem hanc ſuperbiam non ſemel reprimere conati ſunt. De quo videantur Suetonius, Lampridius, alii. Pontifices autem gentilium gemmis pretioſiſſimis veſtitum ſuum ornaſſe, infra, ubi de Ephodo & pectorali, dicendum erit, clarius patebit, ubi Sacerdotes Ægyptiorum, Cæliam virginem veſtalem, & alios ejuſmodi gemmis & monili ornatas fuiſſe, demonſtraturi ſumus. Sed hæc de materia ſacrarum veſtium ſatis, tempus poſtulat, ut & de coloribus aliquid dicamus.

CAPUT

CAPUT XI.

De coloribus non niſi hariolando, ut cœci de coloribus, judicare poſſumus. Septuaginta interpretibus, Joſepho, Philoni, Hieronymo & aliis non ſemper credendum. Eorum teſtimonia tamen ponderanda. Quinque colores in veſtitu ſacro recenſet Joſephus. Veſtes totius ſacerdotum turbæ albæ. *Sic & Pontificis Max. die Expiationum.* בגדי לבן veſtes albæ. *Hæ magis albæ quam cæterorum ſacerdotum, cum balteus tunc quoque albus, cæterorum vero Sacerdotum coloratus ſemper.* Velum album *inter Pont. Max. & populum die Expiationis.* Vacca Rufa *veſtibus albis comburebatur. Gentilium Sacerdotes etiam albas veſtes geſtarunt. Sic & Ægyptiorum & Athenienſium.* Λαμπρὸν *apud Theophraſtum idem quod* λευκόν. *Sic in Apocalypſi* xv. vi. Ὀλολυγμὸς *ſcurris Athenienſibus* ſacrificans. *Demoſthenes albis veſtibus bovem mactat. Gallorum Druidæ albis veſtibus. Virgines Veſtales. Cereris ſacra alba veſte. Flamen Dialis album habuit Galerum. Fratres Arvales albas infulas. Fœminæ ſacerdotes Germanorum* λευχείμονες. *Fidei ſacra fiebant manu involuta albo panno.* Cana Fides *Athenienſium & Alexandrinorum ſacerdotes calceos albos habebant. Albus color Diis gratiſſimus. Dii Gallorum veſtibus albis tecti.* Alba *Gallice* une aube *in Eccleſia Romana. Privatorum albæ veſtes. Candidati veterum Romanorum & Chriſtianorum.* Dominica in albis. Cretati. *Veſtes creta dealbare opera fullonum. Principum miniſtri albis veſtibus. Dictum Domitiani. Codex de veſtibus holoveris. Aliquando gentilium ſacerdotes* nigras *veſtes geſtabant. Vellus nigrum. Palla lugubris. Bellonæ veſtes nigræ.*

I. De coloribus, quorum apud Veteres, cum ſacris, tum profanis auctoribus fit mentio, non niſi admodum parce, & hariolando ſermocinari licet: ut de rebus illis vix aliter quam cœci de coloribus, judicare poſſimus. Et ſane ſi quid ex Veterum artibus interiit (multa autem interierunt) inter res deperditas, maxime colores ponendi ſunt, præſertim cum ars inficiendi, cum antiquis

antiquis infectoribus, ſæculo noſtro, quaſi invida fortuna, aut potius irato numine, quod immoderatum luxum inter mortales diutius ferre non potuerit, erepta ſit. Certiſſimum eſſe, quod ait Seneca, homines facilius credere viſui quam auditui, experientia tot retro ſæculis plus ſatis docuit: multo enim clarius percipere ſolemus veritatem rerum, quæ oculis noſtris ſeſe produnt, quam earum, quas auribus percipimus. Cum igitur nullus ſenſus de coloribus nos edocere poſſit, præter viſum, veteres autem colores ad nos non pervenerint, mirum utique non eſt, ſi in hac materia cæcutiamus. Et quod difficultatem auxit, in hac noſtra materia, ubi de veſtitu ſacro quæſtio inſtituitur, illud eſt, quod tot & tam luculentos auctores non habeamus, quam in rebus profanis. Quis, quæſo, noſtram purpuram, quis coccinum, quis tandem hiacynthinum ſacri veſtitus oculis uſurpavit? Seniores, Joſephus, Philo Judæus, Hieronymus, alii, de coloribus in ſuis ſcriptis paſſim ſermocinantur; ſed quis eorum vidit eos, aut ſi viderint, ut de Joſepho ſane dubitandum non eſt, eorumne libri caſti, & ſinceri ad nos pervenerunt? Quot enim nothi, pro legitimo fœtu nobis non obtruduntur? Nihilne adulteravit ſciolorum inſcitia, librariorum incuria, & interpretum ſive præceps judicium, ſive linguarum & rerum, præſertim in Religione & ſacris ritibus, ignorantia? utinam nullum mendum in Joſepho, Philone & Senioribus unquam animadverſum fuiſſet! ſanè ut teſtes omni exceptione majores lubentiſſime adduceremus, fidemque eis haberemus, ut occulatis teſtibus, cæteris omnibus anteferendis. At cum toties nos fallant, non niſi admodum caute audiendi ſunt. Ideo non plane rejiciendi, ſed cum vexpulorum cæteris magiſtellis examinandi, eorumque om-

nium conſenſus & teſtimonium ponderandum. Et ſi conjecturis aliquid dandum, hiſce multum concedendum eſſe, certum eſt.

II. Quinque omnino colores in ſacro veſtitu recenſet Joſephus, de Bello Judaico Libro VI. *χρυσοῦ τε καὶ πορφύρας, καὶ κόκκου, βύσσου καὶ ὑακίνθου, Auri, purpuræ, cocci, Byſſi & Hyacinthi.* De ſingulis jam agendum eſt, & primo quidem de *albo*. Plus ſatis jam oſtendimus duo genera fuiſſe veſtimentorum, alias lineas, laneas alias, lineas veſtitam fuiſſe totam ſacerdotum turbam juxta & Pontificem Max. die piaculari, x. Tiſri. Has fuiſſe albas, nemo dubitabit, ſiquidem omne linum natura ſua album eſt. Fateor expreſſis verbis non conſtare, cujus fuerint coloris veſtimenta ſacerdotum minorum, ſed cum dicatur lino eos veſtitos fuiſſe, nulla mentione facta de colore, meridiana luce clarius eſt, eorum veſtes fuiſſe albas. Ubi Scriptura loquitur de lino, nulla mentione facta de colore, color albus intelligendus eſt. Audiamus Maimonidem Halacha Kele Hammikdaſch cap. VIII. בגדי כהן הדיוט הם ארבעה כלים׳ כתנת׳ ומכנסים׳ ומגבעות ואבנט׳ וארבעתן של פשתן לבנים׳ *Veſtes Sacerdotum minorum ſunt quatuor, tunica, feminalia, pileus & balteus, quæ omnes ſiunt ex lino, ſuntque albæ.* Doctor Levi Barſelonius, præcepto XCIX. ubi de veſtibus Sacerdotum turbæ, *albas* eas quoque affirmat. וארבעות כלים אלה של פשתן היו לבנים ; *Et quatuor illæ veſtes lineæ ſunt & quidem albæ:* Ejuſdem plane coloris fuerunt veſtimenta Pontificis Maximi, quibus amiciebatur, quum ſacra adyta intrabat magno die expiationum, ejuſdem namque erant materiæ; cum ex byſſo fuerint, niſi fortaſſis ex ſubtiliori & pretioſiori. Hinc excellentiori ſignificatu vocantur בגדי לבן *veſtes albæ.* Nec immerito, nam multo magis

albæ

alba dici poſſunt, quam ſacerdotum reliquorum veſtes, cum hæ non omnes albæ fuerint: habuerunt enim colores alios admiſtos, quod in balteo videre licuit, qui conſtabat non tantum ex lino albo, ſed & ex lana hiacynthini, purpurei, & coccinei coloris: at veſtes Pontificis Maximi die Expiationum omnino nullum alium colorem agnoverunt, etiam in ipſo balteo, qui illo die ex albiſſimo & puriſſimo lino conſtabat, non minus quam feminalia, tunica & cidaris. Immo ut conſtaret, miniſterium illius diei fieri debere in veſtimentis albis, velum quoque byſſinum, id eſt *album* pandebatur inter Pontificem Max. & populum, quum veſtes mutabat, quod cæteris anni diebus fieri non ſolebat, quod jam ex codice Joma, capite III. probavimus. Vaccam rufam albis veſtimentis comburi ſolere, docet Miſna Maſſechet Parah capite IV. de quibus nos fuſius, ubi Codicem illum, quem cum pluribus aliis, qui de ſacrificiis & oblationibus, latinitate donavimus, & commentariis illuſtravimus, publico dederimus.

III. Cum gentilium ſacerdotes etiam lineas veſtes geſtaverint, uti ſupra demonſtravimus, eorum veſtes quoque albas fuiſſe propter eandem cauſam, certum eſt. Ægyptiacum linum hoc nomine præcipue laudatur à Plinio, libro XIX. capite I. ubi de Goſſypio: *Nec ulla* (id eſt lina) *ſunt eis candore mollitiave præferenda. Veſtes inde Sacerdotibus Ægypti gratiſſimæ.* Plinio adſtipulatur Apulejus libro XI. de Aſino aureo, ubi de ſacris Iſidis: *viros feminaſque*, ait, *habuiſſe lineas veſtes, atque ita candore luminoſos fuiſſe omnes. Antiſtites ſacrorum proceres*, addit, *candido linteamine cinctum pectorale aduſque veſtigia ſtrictum injecti, potentiſſimorum domini proferebant inſignis exuvias.* Apud Athenienſes, qui rem di-

vinam faciebant, alba veſte amicti erant, ut patet ex Theophraſti Caracteribus, capite xxii. ubi *μικροφιλότιμον* quendam introducit, qui inter alia erat *παρασχόμενος ἱμάτιον λαμπρὸν*, *veſtimentum album*, non tantum *ſplendidum* ſed *album*, quod etiam τὸ λαμπρὸν ſignificat. Idem patet ex Apocalypſi cap. xv. vi. & alibi. Ideo veſtis λαμπρὸς, καθαρὸς & λευκὸς eſt una atque eadem. Uſque adeo veſtis alba propria videbatur ſacrificantium apud Athenienſes, ut etiam ſcurræ eos, qui candidati in publicum prodire ſolebant, ὀλολυγμοὺς vocarent, quaſi dicas *ſacrificantes.* Anaxandrides in Ulyſſe apud Athenæum libro vi. cap. ix.

— — λαμπρός τις ἐξ ——
Ἐλήλυθεν, Ὀλολυγμὸς οὗτός ἐστιν.
—— *Si quis ſplendidus*
progreditur, ſacrificans is eſt.

id eſt, ſi quis *albus* progreditur &c. Sed ad hunc locum vide doctiſsimum Caſaubonum. Demoſthenes ab Æſchino dicitur, *στεφανωσάμενος καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβὼν* *coronam & albam veſtem ſumens*, atque ſic ἐβουθύτει *bovem mactavit.* Nec aliter Gallorum Druidæ ac Sacerdotes amicti. Plinius libro xvi. cap. xliii. *Sacerdos candida veſte cultus arborem ſcandit. Falce aurea demetit. Candido id excipitur ſago. Tum deinde victimas immolant.* Non niſi alba veſte virgines veſtales amiciri poterant, ut teſtis eſt Suidas, in Νουμᾶς Πομπίλιος. Καὶ, inquit, διὰ τοῦτο οὐ μύρῳ, οὐκ ἄνθεσιν, οὐχ ἱματίῳ χρῆσθαι συνεχωροῦντο, πλὴν λευκοῦ. *Atque ideo nec unguento nec floribus, nec veſte niſi alba, uti ipſis conceſſum fuit.* Cereris ſacra albis fiebant veſtibus. Ovidius libro x. Metamorph.

Feſta piæ Cereri celebrabant annua matres
Illa quibus nivea velatæ corpora veſte.

Et Libro IV. Faſtorum.

Alba decent Cererem, veſtes cerealibus albas
Sumite, nunc pulli velleris uſus abeſt.

A. Gellius libro VI. cap. VII. & libro X. cap. XV. de Flamine Diali, ex Varrone hæc habet. *Is ſolus album habet Galerum, vel quod Maximus eſt, vel quod Iovi immolata hoſtia alba fieri oportet.* Et Fratrum Arvalium Sacerdotii inſigne eſt ſpicca corona & *alba infula.* Fœminæ Sacerdotes apud Germanos caſtra ſequebantur, λευχείμονες, καρπασίνας ἐφαπτίδας ἐπιπεπορπημέναι, *albis veſtibus carbaſinis ſupparis deſuper fibulis affixis.* Supra capite III. oſtendimus Flamines Fidei ſacra feciſſe tectis manibus. Sed *albo panno* manus ad digitos involutas habebant. Hinc *cana fides*: *quod ei albo panno involuta manu ſacrificatur,* explicante Servio. Unde Horatius:

Et albo rara fides colitur velata panno.

Et calceos albos & phæcaſia habebant Sacerdotes Athenienſium & Alexandrinorum. Vide Appianum de Bello Civili, libro V. ubi de Antonio. Καὶ, inquit, ϛολὴν εἶχε τετράγωνον Ἑλληνικὴν ἀντὶ τῆς πατρίου, καὶ ὑπόδημα ἦν αὐτῷ λευκὸν Ἀττικὸν, ᾧ καὶ Ἀθηναίων ἔχρουσιν ἱερεῖς καὶ Ἀλεξανδρέων, καὶ καλοῦσι φαικάσιον. *Habuit autem ſtolam quadratam Græcanicam, pro patria, & calceum induit album atticum, quibus Athenienſium & Alexandrinorum Sacerdotes utuntur, & quos phæcaſia vocant.* Nec prætermittendus locus apud Artemidorum libro II. cap. II. ubi *albas veſtes ſolis ſacrificantibus conferre,* docet. Quid mirum cum albus color Diis gratiſſimus reputaretur, ut docet Plato Νόμων ιβ. χρώματα δὲ λευκὰ, inquit, πρέποντ' ἂν θεοῖς εἴη καὶ ἄλλοθι καὶ ἐν ὑφῇ. Colores albi *Diis decori ſunt, cum in cæteris, tum in textili.* βάμματα δὲ addit μὴ προσφέρειν, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα. *Tincta non niſi bellicis ornamen-*

tis adhibebantur: quæ repetuntur à Cicerone fere totidem verbis, libro II. de Legibus. *Color autem albus præcipue decorus Deo eſt, tum in cæteris, tum maxime in textili. Tincta vero abſint, niſi à bellicis inſignibus.* Hinc & ipſi Dii Deæque albis veſtibus & velamine tegi aliquando ſolebant. Sulpitius Rhetor libro I. de Vita Martini. *Quia eſſet hæc Gallorum ruſticis conſuetudo ſimulacra Dæmonum, candido tecta velamine, miſera per agros ſuos circumferre dementia.* Nihil jam addam de victimis albis, quæ Jovi, Junoni, Herculo aliiſque diis immolabantur. Hæc fuſius pertractamus in noſtro tractatu de ſacrificiis, & de *vacca Rufa*. Nonne hic ritus pervenit ad Eccleſiam Romanam, ut ſacrificuli ſacra non aliter facerent, niſi veſte aliqua alba veſtiti? Inde *Alba* & Gallice *une aube*.

IV. Non ſoli tamen ſacerdotes albis veſtibus amiciebantur, ſed & privati. Noti imprimis ſunt *Candidati* apud Romanos, qui forſan originem dederunt veterum Chriſtianorum candidatis, & *dominica in albis*. Nec minus *cretati*, unde & proverbium. Veterum mos veſtes lavare, & quidem creta dealbare opera fullonum, lippis & tonſoribus notus eſt. Hinc toties mentio de fullonibus qui veſtes lavarunt, unde etiam apparet, eos veſtes habuiſſe albas laneas non minus quam lineas. Principum & magnatum quoque miniſtri albis veſtibus & aliquando auro diſtinctis ornabantur, cum miniſteria ſua obierunt. Suetonius de Domitiano refert in vita ejus: quod generum fratris indigne ferens & ipſum albos miniſtros habere, exclamaverit, οὐκ ἀγαθὸν πλυκοιρονίη. Notat Valerius Maximus lib. VI. cap. I. *Imperatoribus in prælium exeuntibus paludamentum album aut purpureum dari ſolere.* Chriſtus ideo veſtimento albo induitur. Luc. XXIII. II.

V. Ni-

V. Nigras tamen veſtes veterum Sacerdótes etiam ſæpiſſime habuere, imprimis quando Diis inferiis immolabant, quorum victimæ quoque nigræ erant, cum Jupiter, Venus, Ceres & alii magis albis gauderent. Apollonius libro III. Argon.

Ἑπτάκι δὲ Βριμὼ κουροτρόφον ἐκκαλέσασα,
Βριμὼ νυκτιπόλον χθονίην, ἐνέροισιν ἄνασσαν
Λυγαίῃ ἐνὶ νυκτὶ σὺν ὀρφναίοις φαρέεσσιν.
Tunc alma Brimo ſtans terque quaterque vocavit,
Brimo nocturnam, terreſtrem, quæ imperat umbris,
Induta obſcuram per noctem veſtibus atris.

Ex Ovidio modo audivimus.

Alba decent Cererem, veſtes Cerealibus albas
Sumite, nunc pulli velleris uſus abeſt.

Ergo *pulli* velleris veſtes erant aliquando. Et Seneca Oed. III. I. vatis pallam *lugubrem* dicit.

Vates amicti corpus & frontem quatit.
Lugubris imos palla perfundit pedes.

Tandem nigrum veſtitum Bellonæ attribuit Tertullianus, ut Cereri candidum. Vide Tractatum de Pallio. *Cur*, inquit, *iſtos non ſpectas, vel illos item habitus qui novitati ſuæ ſtare religionem mentiuntur? Cum ob cultum omnia candidatum, & ob notam vittæ, & privilegium Galeri Cereri initiantur: cum ob diverſam affectionem tenebricæ veſtis & tetrici ſupra caput velleris, in Bellona mentis fugantur.* De cæteris coloribus in noſtro veſtitu ſacro plura in ſequentibus.

Caput XII.

Veſtes Pontificis Maximi plures habuere colores. Ioſephus quinque recenſet, quales & Moſes. Philo quatuor. Auri color Fulvus. *Quid fulvum docet Fronto conſularis apud Gellium. Fulvum ex rufo & viridi. Miſna & Martialis explicati de auro viridi. Sheringhamius notatus. Aurum viride dicitur Martiali à repercuſſu Smaragdorum.* ירוק *Hebræorum non ſemper* viride, *ſed &* flavum *ſignificat. Locus* Nedadarim *&* Jarchius *allegati.* ירקון Icterus, aurigo *&c. Color auri in ſacro veſtitu ſubrutulis ex flavo & rufo miſtus, inſtar ardentis ignis.* Πυῤῥὸς Birrus *veſtimenti genus, ab igne & colore rubro. Ioſephus laudatus.*

I. Veſtes Pontificis Maximi per totum annum, quas aureas diximus, & Hebræi בגדי זהב plures habuerunt colores, ut & balteus omnium Sacerdotum, tum Summi, tum Minorum. Joſephum quinque colores recenſere in ſacro veſtitu, capite præcedenti demonſtravimus: *auri* ſcilicet, *purpuræ*, *Cocci*, *Byſſi* & *Hyacinthi*. Hieronymus tamen in Epiſtola ad Fabiolam poſt Philonem, de Congreſſu quærendæ Eruditionis gratia, aliique multi, immo ipſe Joſephus Antiquit. libro III. cap. VIII. quatuor tantum colores ſtatuunt, propter quatuor elementa, nempe *album* in lino, *hyacinthinum*, *purpureum* & *coccinum* in lana: atque ſic *auri color* non numeratur, quaſi ei nullus eſſet. Suum tamen peculiarem ſibi habuiſſe colorem aurum, dubitari non poteſt, cum non *album* fuerit, nec idem cum *hyacinthino*, *purpureo*, & *coccino*. Quinque itaque colores recenſendi ſunt neceſſario, prout Joſephus alibi eos enumerat: *χρυσοῦ, πορφύρας, κόκκου, βύσσου, καὶ ὑακίνθου*. Et Moſes Exodi capite XXV. & XXVIII. & XXXIX. ubi habet: זהב׳ תכלת׳ ארגמן תולעת שני ושש *Aurum, Hyacinthinum, purpuram coccinum & byſſum*

quæ omnia colores ſignificare, non minus quam materiam, jam docuimus. De albo actum eſt, nunc de cæteris, & primo quidem de aureo, deinde de aliis, eodem ordine quo recenſentur à Moſe, Exodi xxviii. verſu vi.

II. De auri colore non opus eſt ut operoſe diſputemus, cum vix ullus ſit inter mortales, à quo ignoretur ſuperbum hoc metallum, & à quo non ſummopere appetatur: cujus enim pectora non torſit,

— *auri ſacra fames?*

Fulvi coloris eſſe aurum plus ſatis conſtat, ſed ita ut non nihil participet de rubore, & quo magis rutilum eo præſtantius eſt. Qualis ſit color fulvus, & cur aurum fulvum dicatur, docet Fronto Conſularis apud A. Gellium libro ii. capite xxvi. *Fulvus*, inquit, *videtur de rufo atque viridi miſtus, in aliis plus viridis, in aliis plus rufi habere: ſicuti Poëta verborum diligentiſſimus, fulvam aquilam dicit, & Iaſpidem, fulvos Galeros*, Fulvum Aurum, *& arenam fulvam & fulvum leonem.* Color itaque fulvus ex rufo & viridi miſtus eſt, atque ille verus eſt & nativus color auri, quamvis reperiatur, in quo plus rufi ſit quam in alio.

III. Talmudici in Miſna Joma capite iv. Halacha iv. mentionem faciunt de auro quod ſit *viride*, & de alio quod ſit *rufum*, quem locum allegavimus capite præcedenti, ubi de generibus auri diſputavimus; בכל יום ajunt, חיה זהב ירוק והיום ארום *ſemper erat aurum viride, ſed hoc die* (die Expiationum) *erat rufum.* En aurum *rufum* & *viride.* Supra jam docuimus ex Gemaricis, cum Babyloniis tum Jeruſalemitanis, & ex Raboth, cur dicatur rufum? nempe quia eſt דומה לדם הפרים *ſimile ſanguini juvencorũ*, ideoq; dici זהב פרוים *au-*

rum Parvaim, 2 Chron. III. VI. & alibi, quamvis ibidem alii verius ſtatuant, ita dici à loco, ubi reperitur, qualis forſan eſt *Tabrobane*. De colore *viridi*, quem Miſna auro etiam adſcribit, cæteri magiſtri fere omnes ſilent. Doctiſſimus Sheringhamius ad hunc locum, allegat Martialem lib. XII. Epigram. XV.

Miratur Scythicas virentis auri
Flammas Iupiter, & ſtupet ſuperbus
Regis delicias.

quaſi Martialis per illud *virens* intellexiſſet, revera in rerum natura dari aurum viride. Sed fallitur doctiſſimus Scheringamius, nam Commentatores optime notant, aurum dici virens à Martiali, non quod reperiatur aurum coloris viridis, ſed tantum à repercuſſu Smaragdorum, aureis imaginibus & poculis inſertorum, quæ explicatio eo facilius accipi poteſt, quod mox addat:

Hæc ſunt pocula, quæ decent tonantem
Hæc ſunt, quæ Phrygium decent miniſtrum.

Sive itaque pocula iſta aurea, viridia dicantur à Poëta, ob Smaragdos virides, quibus ornabantur, ſive ab alia materia viridi, certum eſt talem colorem proprie loquendo auro non attribui; ſaltem fateor me in ſcriptis veterum nunquam tale quid legiſſe, nec ab ullo mortali, quamvis plures aurifabros noſtri temporis conſuluerim, quicquam audiviſſe, quod vel minimam ſuſpicionem de *auro viridi* mihi injicere potuerit. Quicunque in Rabbinorum ſcriptis vel parum verſatus eſt, facile capiet quid Magiſtri intelligant per ſuum aurum *viride*, nempe *flavum*, id enim ſignificat ירוק זה; nam etſi ſæpius viride intelligatur per iſtam vocem, tamen aliquando etiam flavum ſignificare, non dubito. Hoc ſenſu uſurpatur Maſſechet Nedarim capite VII. בצלים שירדו עליהם גשמים

נשמים וצמחו אם היו עלין שלהן שחורין אסורין הוריקו מותרין׃ *Cepæ ſuper quas deſcendit pluvia, ſi germinent, quamdiu earũ extremitates nigreſcunt, illegitimæ ſunt, quando flaveſcunt, legitimæ.* Sic enim exponit Jarchius: הוריקו inquit, שהן כמו כמושים ירוקין והכסיפו פניהן׃ *Quando flacceſcunt tunc Iaruk dicuntur: & facies earum fit pallida.* Quod autem Jarchius de cepis dicit הכסיפו, idem quoque dicitur de auro, quod palleſcit, uti alibi animadvertimus. Quis neſcit ירקון ſignificare *Rubiginem*, *Pallorem*, *Auriginem*, *Icterum* aut *morbum regium*, quæ omnia flavum colorem denotant? Igitur non mirum ſi aurum à Talmudicis ירוק dicatur, cum nihil aliud intelligant Magiſtri, quam auri nativum colorem, qualis eſt flavus, eo magis cum color flavus ſit ſpecies viridis, & quaſi viride dilutum & moriens, unde & folia arborum, & herbæ, & alia viridis coloris, ubi incipiunt flacceſcere & arboribus decidere, ex viridibus flava fiunt, quod *feuille mort*, quaſi folium emortuum, dicimus. Nec ignorant infectores ſe vix quidquam colore viridi inficere poſſe, niſi prius flavum reddiderint, ut optime Fronto conſularis, uti modo audivimus, *Fulvus videtur de rufo & viridi mixtus.* Nihil igitur moror *virens aurum* Martialis, ad explicandum זהב ירוק Miſnæ, cum aliud nihil dicat, niſi ſingulis diebus totius anni, ſacra vaſa, de quibus fit mentio, fuiſſe ex auro minus pretioſo, etſi pretioſum, quale eſt aurum flavum: die autem piaculari, ut tunc omnia pretioſius fieri ſolebant, eſſe ex auro rufo, id eſt pretioſiſſimo, quod *plus rufi habet*, ut ait Fronto, unde magiſtris *ſimile* dicitur *ſanguini juvencorum.*

IV. Proculdubio aurum illud in ſacro veſtitu, non fuit viride, aut potius flavum, ſed optimum & pretioſiſſimum, nam non niſi pretioſiſſimum & puriſſimum in

filamenta deduci ſolet, ideo facile crediderim fuiſſe illud זהב שחוט *aurum Schachut* ita dictum quia netur inſtar fili, de quo capite præcedenti. Videtur igitur color auri in ſacro veſtitu ſubrutilus, ex flavo & rufo miſtus, lucidiſſime micare; ut ſuo ſplendore atque flamma oculos ſpectantibus perſtringeret, inſtar ardentiſſimi ignis, prout color ruber græcis πυῤῥὸς dicitur, ἀπὸ τοῦ πυρὸς ab igne, unde & *birrus* veſtimenti genus, à colore rubro. Hoc videtur innuere Joſephus Antiq. libro III. cap. VIII. ubi aurum veſtibus noſtris intextum putat διὰ τὴν προσοῦσαν ἅπασιν αὐγὴν, *propterea quod omnibus inſit ſplendor,*

CAPUT XIII.

Colores factitii in lana תכלת' ארגמן' תולעת שני. *Circa hos major difficultas quam circa nativos.* Thechelet *variæ interpretationes. Plurima per* ὑάκινθον, cæruleum *volunt, alii* flavum, nigrum *alii, alii* viridem. *Thechelet non eſt flavus color. Lutherus notatus. Gallica verſio* pourpre, *quo ſenſu? Non fuit* nigrum. *Japhet notatus. Non Viride. Iarchius & Aben-Ezra notati. Quo ſenſu excuſari poſſint?* ירוק *quid? viride, flavum, fortaſſis & cæruleum. cæruleum viride eſſe docet Baiſius. Sine cæruleo viride tingi non poteſt. Ruſticus ab infectoribus Delphenſibus lepide deceptus. Ejus tibialia ex viridibus ſubito cærulea facta. Jarchius* ירוק *à viridi videtur diſtinguere. Inter viride & cæruleum difficilis diſtinctio. Vetuſtiſſimi interpretes* תכלת ὑάκινθον hyacinthum *interpretantur. Græci ſemel* ὁλοπόρφυρον *&* πορφυροῦν. Thechelet *ſive* hyacinthus *lapidem & florem ſignificat. Quid lapis hyacinthus auctoribus modernis?* Iacinte la belle. *hyacinthus varii coloris. Boetius & De Laet laudati. Epiphanio quinque genera hyacinthorum. Error noſtrorum lapidariorum. Confundunt hyacinthum, chryſolithum, carbunculum, amethyſtum, ſapphirum &c. Hyacinthus Veterum colore violaceo & cæruleo, qualem ſapphiro hodie attribuunt.* cœli *colorem refert &* maris. תרשיש *Hieronymo* mare. *Epiphanio* θαλασσίτης. *Martiano* flucticolor. *Cœli & maris color cæruleus.* Cumatilis κῦμα *fluctus.* ἁλουργίς. *&* ἁλιπόρφυρα *conchyliata veſtis.* Viride marinū, ultramarinum. Cæſium, *quaſi* cœlium. *Flos hyacinthus lapidi concolor.*

concolor. Hujus floris varii colores. Fabula de hyacintho ex Ajacis ſanguine. Flos argenteus, Albus, & cæruleus. Thech. *eſſe* cæruleũ. *Confirmatur auctoritate veterum. Quatuor colores in S. veſtitu ad quatuor elementa relata. Thech. ſive hyacinthina ad* aera, *ad* cælũ, *ad* firmamentum, *ad* mare *& ad* ſapphirum. *Veterum teſtimonia. Arabi* اسمانجونا cœleſtis color. *Judæis Germanis* himmel blauw *Sic & Belgis. Thechelet non eſt cæruleum valde dilutum, quale* Bleu-mourant, *ſed preſſum & nigricans. Donker blauw. Teſtimonia veterum.* חלזון *vermis niger. Spuma Indica.* Indicum *Hiſpanis* indigo. *Philoni* thechelet *in pallio P. M. aera nigricantem refert. Hodie unica ratio tantum eſt tingendi cæruleum & purpuram. Herbis. Antiquitus herbis & piſce fiebat. veſtis* conchyliata *à conchylio. κόχλος &* conchylium *à* חבלא. *Antiquorum ars geminam purpuram & conchylium tingendi interiit.* conchylium *&* purpura *veteribus diverſa.* Bleu *&* blaeuw *à barbaro* bluto, *quod ab* abluto *aut* diluto. *Quia cæruleũ* diluta purpura. *Colla pavonis cærulea. Conchylii & purpuræ infectura eadem materia, ſed temperamento diverſa.* Thechelet *noſtrum ex conchylio ſive murice. Hebræis conchylium* חלזון chilzon. *Paraphraſis Jonathanis Deuteron.* XXXIII. *verſ.* XIX. *chilzon in mari mediterraneo capitur. Maimonides à Bocharto notatus. Utrum explicari poſſit?* ים המלח mare mortuum. מלחים *nauta à ſalſugine maris. Capi dicuntur in mari Zabulonis. Septem maria terræ Iſraelis ſecundum Talmud. Ibi mare mortuum* ים של סדום Mare Sedom. *Nulla ibi fit mentio* ים המלח. *Maimonides in Talmude doctiſsimus. Chilzon vivæ capi, & uno ictu vivæ contũdi debent. Ratio tingendi* thechelet *apud Maimonidem. Sola chilzon adhiberi poteſt. Non autem* indicum. *Judæi hodierni nulla filamenta cærulea adhibent in ſacris fimbriis contra legem Num.* XV. Thechelet *color pretioſus. Chilzon theſaurus. Res laudatiſsima in terra Iſraelis.* Hyacinthina, conchyliata *magnatum ornatus. Hyacinthina lana.*

I. Colores, de quibus jam egimus, lini & auri ſcilicet, nativi erant, ſola natura miniſtra, nulla artificis opera intercedente, ideoque omnibus mortalibus notiſſimi, res enim naturales, nulla adhibita arte, cuilibet ex æquo pateſcunt, ut operoſa diſquiſitione non opus ſit,

qua homines edoceantur. Major difficultas occurrit circa colores cæteros, qui in lana reperiuntur, non nativos ſed arte factos quales ſunt: תכלת' וארגמן' ותולעת שני *Thechelet, Argaman, & Tholaat Schani.* De his nunc agendum eſt, & primo quidem de תכלת: de cæteris duobus capitibus ſequentibus.

II. Primus igitur color in lana, dicitur à Moſe תכלת, Chaldæus eandem vocem ſua dialecto retinet, תכלא Septuaginta, Joſephus, Philo Judæus, Aquila, Symmachus, Theodotion, vulgatus, Hieronymus, cæterique veterum ὑάκινθον *hyacinthum.* Sic & Diodati. Belgæ hemels blaeuw. Lutherus gele ſeyde/ *ſericum flavum.* Vetus verſio gallica *pourpre, purpuram.* Sunt ex Hebræorum magiſtris qui *nigrum*, alii qui *viridem* ſtatuere videntur. *Nigrum* fuiſſe credidit Japhet quidam, referente Aben Ezra ad Exodi cap. xxv. אמר יפת שהוא כדמות שחרות כי הוא תכלית כל הצבועים והכל ישובו אליו והוא לא ישיב במעשה אדם לעולם: *Dicit Iaphet, eſſe colorem ſimilem nigro, quia perficit omnes colores, & quia omnes in nigrum convertuntur, hic vero nunquam in alium converti poterit, arte humana. Viridem* fuiſſe credidit ipſe Aben Ezra, eodem loco, ubi ſe Japheto opponit: ואני inquit, נסמך על ר"זל שאמרו שהוא ירוק והוא צמר; *Sed ego aſſentior doctoribus noſtris b. m. qui ſtatuunt fuiſſe viridem, & quidem in lana.* In eadem ſententia eſt Jarchius, ad eundem locum. תכלת' צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק: *Thechelet eſt lana ſanguine Chilzon infecta, coloris viridis.*

III. Sed horum plures decepti ſunt. Sane duplicem errorem erravit Lutherus. Primum quod *ſericum* crediderit, cum tamen lanam fuiſſe certum ſit. Deinde quod *flavum* dixerit, quod falſum eſſe mox ſatis patebit. Nec *purpura* veteris verſionis Gallicæ ferenda eſt, niſi noſtrum

ſtrum *thechelet* ad genus purpurarum referre velimus, quod commode fieri poteſt, præſertim ſi reſpiciamus piſcem, cujus cruore tingitur. Ideo forte à Græcis Num. IV. VII. ὁλοπόρφυρον & πορφυροῦν, ut habet Complutenſis editio, vocatur. *Nigrum* fuiſſe minime ferrendum eſt. nec facile crediderim ullum inter Judæos reperiri, qui id credat, niſi Aben Ezra affirmaſſet. Putaſſem ipſum etiam Japhetum per ſuum שחרות non intellexiſſe *nigrum*, ſed potius cęruleum exſaturatum, ut ſæpe, quod demonſtraturi ſumus. Hanc tamen non fuiſſe ejus ſententiam, inde colligendũ eſt, quod dicat: *hic color perficit omnes colores, & omnes in eum convertuntur, ille autem in nullum alium,* quod de nigro ſane intelligendum eſt, ſed non de cæruleo, aut aliis. Nec erat *viride,* ut explicare videntur Jarchius & Aben Ezra, per ſuum ירוק. Fateor equidem hanc vocem plerumque ſignificare viride, tum in S. Scriptura, tum in ſcriptis Magiſtrorum. Hinc color herbæ ירוק, immò herba ipſa, ut olus hoc nomine venit, quoniam natura viride. vide Job. XXXIX. XI. Exodi X. XV. & alibi. Sæpe tamen alium ſignificat colorem, *flavum* ſcilicet, ut capite præcedenti demonſtravimus. Aliquando etiam *cæruleum*. Atq; id ſignificaſſe Aben Ezræ & Jarchio, vix dubito, eo magis quod Jarchius Exodi cape XXV. dicat תכלת tingi בדם החלזון *ſanguine chilzon.* At non potuit ignorare, ſanguinem chilzon cæruleum colorem habuiſſe, non viridem. Quis crederet doctiſſimos hos Rabinos, Talmudis tam diligentes indagatores, & ad miraculum in hoc genere ſtudiorum verſatos, ignoraſſe, qualis fuerit color *Thechelet*, ſoloſque credidiſſe viridem eſſe, cum experientia & omnes Talmudici contrarium clament? ut facile crediderim, eos per ſuum ירוק cæruleum, non viride intellexiſſe, eodem plane ſenſu, quo

& Gal-

& Galli hunc colorem, *viride marinum* vocant. Cæruleum colorem, viridem vocari ſuſtinet etiam Baifius. de Re veſtiaria capite 11. *viridis vero color*, inquit, *appellatur quoque cæruleus, qui à Græcis glaucus dicitur, unde Pallas γλαυκῶπις dicta, à veteribus autem latinis cæſia quaſi cælia, à colore cæli, ut inquit P. Nigidius. Auſonius quoque de Biſſula latine dixit :*

Oculos cærula, flava comas.

Nec mirum ſi viridis vocaretur, cum ſine eo viridis color vix tingi poſſit, ut viridis ex flavo & cæruleo miſtus ſit. Quæ viridia tinguntur, prius flavo colore inficiuntur, deinde cæruleo. Quid? nonne notum eſt pannos, quos cæruleo colore tingunt infectores, quum primum è cortina extrahuntur, virides eſſe, quam diu caleſcunt, cæruleo colore ſuccedente tantum ubi refrixerint, & ſicci facti fuerint? Sane non poſſum ſilentio præterire, lepidiſſimam non minus quam veriſſimam hiſtoriolam, quam mihi narravit optimus vir, Henricus Gromæus, Delphis Batavorum Infector celeberrimus, & meus olim hoſpes dilectiſſimus, atque ad hunc diem mihi veteri amicitia junctus, de quodam ruſtico, à ſervis tinctoribus jucundiſſima fraude decepto. Quum ruſticus quidam, homo rudis & ineptus, ſervos ejus accederet, eoſque vehementer urgeret, ut quam citiſſime ſibi tibialia colore viridi tingerent, etſi ipſi ſæpius dixerint, id uno inſtanti fieri non poſſe, ſed tempore opus eſſe ad hanc infecturã (oportet enim ut prius flavum colorem imbibant, deinde cæruleum) tandem ut importuni nebulonis ſtultitiam punirent, eique ſimul ſatisfeciſſe viderentur, cortinæ cærulei coloris tibialia immittebant, eodemque momento, poſtquam ſatis temporis ibi remanſerant, ad imbibendum colorem, extrahebant, & ſtulto homini ob-

trudebant, quæ miſer egregio virore ſplendentia videns, ſacculo magna feſtinatione indidit, & pretio infectura ſoluto, domum aufugit, iratus infectorum mendaciis, quaſi eum deludere voluiſſent, nec dignati fuiſſent ei tam cito ſatifacere, & ſimul lætus ob tam promptum ſucceſſum. Domum autem reverſus, tibialibus ſacco extractis & jam frigefactis, mirabile ſpectaculum ſeſe oculis eis exhibuit, quæ enim viridia credidit, & modo ejuſdem coloris viderat, ecce repente cærulea facta fuerant, quod non ſine ſtupendo miraculo, immo non ſine ſuſpicione magiæ, & dæmonis arte factum credidit, de quo etiam conqueſtus eſt apud amicos. Cum igitur tanta ſit convenientia inter viride & cæruleum, non mirum Aben-Ezram, Jarchium & alios *thechelet* noſtrum vocaſſe ירוק, atque hac voce intellexiſſe cæruleum, non autem viride. Et ſane Jarchius diſtinguit alibi inter viride & ירוק. dicit quidem thechelet eſſe ירוק ſed quod accedat ad viride. תכלת inquit, תכלת ירוק הוא וקרוב לצבע כרתי שקורין פור"ויש *Thechelet eſt Iaroc, & accedit ad colorem Kerati, quem vocant porrinum.* Berachoth. cap. 1. Videtur igitur ſtatuere thechelet non eſſe viride, ſed aliquomodo ad illud accedere: prout revera cæruleum prope accedit ad viride, immo ſine eo viride infici non poteſt, & niſi clara luce alterum ab altero diſcerni. Quod ſi revera crediderunt viridem coloré non cæruleum fuiſſe תכלת, vehementer errarunt: cum *thechelet* & viride in Talmude manifeſto diſtinguantur, & ſibi opponantur, quaſi diverſi colores. Hoc nemo negabit quicunque vel primum caput Thalmudis, nempe Berachot cap. 1. hal. 11. legerit: מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן ר"א אומר בין תכלת לכרתי׃ *Quando legendum eſt* Schema? *mane, quando diſcerni po-*

teſt

teſt inter thechelet & album. Doctor Eliezer dicit, quando diſcerni poteſt inter thechelet & viride. כרתי ſignificare viride certum eſt. Differunt igitur viride & *thechelet.*

IV. Nec erat *viride* noſtrum *thechelet.* Inquirendum itaq; qualis fuerit color iſte. Vetuſtiſſimi Scriptores inter Græcos & Latinos eum vocant ὑάκινθον *hyacinthum*, ut Joſephus, Philo, Septuaginta & vulgatus: niſi quod ſeptuaginta habeant ὁλοπόρφυρον aut πορφυροῦν. Num. IV. VII. *Hyacinthinum* igitur fuiſſe nullus dubito, cum uno ore id omnes fateantur quotquot ſunt veterum. At nondum conſtat qualis fuerit color hyacinthinus. Manifeſtum eſt, duo reperiri in rerum natura quibus illud nomen conveniat, & florem & lapidem, ut colorem noſtri *thechelet* ignoremus, quamdiu ignoramus colorem iſtorum florum & lapidum. Hyacinthinorum lapidum genera varia recenſentur. Apud modernos auctores plerumque ſignificat lapidem qui rutilat inſtar ignis, & cocci colorem refert, minii nativi, aut ſanguinis admodum bilioſi inſtar, quem Galli *jacinte la belle* vocant; ideo ad carbunculi genera refertur. Eſt qui rubedine croci flaveſcit. Alius qui ſuccini flavi colorem exacte oſtendit. Alius qui fulvum & cæruleum colorem mixtum habere dicitur. Aut etiam qui nihil prorſus rubedinis in ſe habet, quique albus pellucidus ſuccini colorem refert, de quibus vide Boëtium libro II. de Lap. & Gem. cap. XXIX. & XXX. Et de Laet de Gem. & Lap. libro II. cap. VI. Epiphanius in Tractatu de Gemmis in veſte Aharonis, plura numerat: Καὶ ὁ μὲν πρῶτος λίθος, inquit, καλεῖται ταλασσίτης: ὁ δὲ δεύτερος, ῥοδινός. ὁ τρίτος, νάπιβος. ὁ τέταρτος λέγεται χαυκαῖος. ὁ δὲ πέμπτος περίλευκος. *Primus autem lapis vocatur talaſſites, ſecundus Rhodinus, tertius Natibus, quartus Chancaus, & quintus perileucus.* Noſtri

ſtri lapidarii hodie vehementer errarunt, circa nomina veterum gemmarum, ut huic nomen illius indiderint. Ita factum eſt, ut eorum hyacinthus, hodie nihil aliud ſit, quam veterum chryſolithus, aut carbunculus; veterum autem hyacinthus, ipſis Amethyſtus aut ſapphirus. Hyacinthus autem veterum fuit colore violaceo & cæruleo, qualem hodie ſapphiro aſcribunt. Plinius libro XXXVII. cap. IX. *Multum ab ea diſtat hyacinthus, tamen è vicino deſcendens. Differentia hac, quod ille emicans in amethyſto fulgor violaceus, dilutus eſt in hyacintho. Primo quoque aſpectu gratus, evaneſcit antequam ſatiet, adeoque non implet oculos, ut pene non attingat, marceſcens celerius nominis ſui flore.* Accinit Iſidorus in Originibus lib. XVI. cap. IX. *Hyacinthus ex nominis ſui flore vocatur. Hic in Æthiopia reperitur cæruleum colorem habens.* Solinus cap. XXXIII. De Æthiopia. *Inter hæc quæ diximus nitore cærulo hyacinthus invenitur, lapis pretioſus, ſiquidem inculpabilis reperitur.* Cœli color ei adſcribitur. Hieronymus Ezech. I. XVI. *Aquila*, inquit, *hyacinthum poſuit, qui lapis, cœli habet ſimilitudinem.* Ambroſius in Apocal. XXI. XX. *Hyacinthus, cujus ſpecies hyacinthino colori nomen impoſuit pretioſiſſimus eſt, cœli ſereni colorem habens, ſicut ſapphirus.* Sed ut huic lapidi color cæli aut aeris attribuitur, ſic & maris. Ideo תרשיש Ezech. I. XVI. Hieronymus *mare* vertit. Proculdubio hanc ob cauſam ab Epiphanio, loco modo citato θαλασσίτης *marinus* dicitur. Martianus: *nec flucticolor hyacinthus credebatur abeſſe profunditas.* Et Hieronymus ad Demetriadem, Epiſtola VII. *Vt taceam de inaurium pretio, candore margaritarum, ſmaragdorum virore, ceraunorum flammis, hyacinthinorum pelago.* Ideo Græcis ἁλουργὶς, & ἁλιπόρφυρον, à *mari*. Et pro *conchyliata veſte*, apud Suetonium, Dio habet ἐσθῆτι ἁλουργῆ. At cœli ſereni, & maris colorem cæruleum eſſe nemo negabit,

niſi τυφλὸς ἐκ γενετῆς. Egregie utrumque expreſſit Sulmonenſis Poëta de Arte Amandi lib. III.

Aeris ecce color tum cum ſine nubibus aer
Nec tepidus pluvias concitat auſter aquas.
Ecce tibi ſimilis qui quondam Phryxon, & Helle
Diceris Inois eripuiſſe dolis.
Hic undas imitatur, habet quoque nomen ab undis
Crediderim Nymphas hac ego veſte tegi.

Maris colorem cœruleum eſſe docet Nonnius in voce *purpuraſſit*, ex Cicerone Academ. lib. II. *Quid mare nonne cæruleum?* Nonne eadem de cauſa *cumatilis* dicitur à κῦμα *fluctibus?* unde Ovidius:

Hic undas imitatur, habet quoque nomen ab undis.

Idem eſt *viride marinum*, & *ultramarinum*, pictoribus notiſſimum. Et *cæruleum* à quibuſdam dictum *cæſium* quaſi *cælium* Quidquid ſit, veterum hyacinthus lapis cærulei coloris eſt, ut, ſi noſtrum *thechelet* à lapide iſto ita dictum ſit, *thechelet* quoque cæruleum ſit.

V. Idem ſtatuendum, ſi nomen ſortitum credatur à flore, cum ejuſdem ſit coloris. Fateor equidem omnes flores illius nominis, cum apud veteres, tum apud nos, non unius eſſe coloris. Tot enim & fere iidem colores in flore reperiuntur, qui hodie vulgo lapidi adſcribuntur. Eſt Hyacinthus *rubens.* virg. Ecclog. III.

Munera ſunt lauri, & ſuave rubens hyacinthus.

Et Ovidius Metamorph. libro x.

— Tyrioque nitentior oſtro
Flos oritur, formamque capit quam lilia, ſi non
Purpureus color his, argenteus eſſet in illis.

Hunc fortaſſis Dioſcorid. & Athenæus *purpureum* vocant. πλήρη πορφυροειδῆς, & ὑάκινθον πορφυρέαν. Athen. libro XIV. An iidem flores, quibus in Gallia hyſginum pro cocco tingi ſolebat? Plinius libro XXVI. cap. XVIII. *Hyacinthus*

in Gallia optime provenit, hoc ibi pro cocco hyſginum tingitur. Hinc forſan origo fabulæ: hyacinthos ex Ajacis cruore editos, de quo vide, inter alios, Pomponiũ Fortunatum, ad Carmina Columellæ. Sunt *argentei* coloris, ut ex Ovidio jam jam audivimus. Et *Albi*: de quibus vide Columellæ Carmina de cultu Hortorum. Sed & *Cærulei* ut ipſe docet Columella.

Nec non & niveos & cæruleos hyacinthos.

Ideo & Iſidorus, ut dictum eſt. *Hyacinthus ex nominis ſui flore vocatur, cæruleum colorem habet.* Sive igitur noſtrum thechelet ὑάκινθος *hyacinthus* dicatur à lapide, ſive à flore, neceſſario dicendum eſt cæruleum eſſe colorem.

VI. Id ipſum confirmatur auctoritate omnium fere veterum. Joſephus, Philo Judæus, & alii non contenti תכלת per ὑάκινθον vertiſſe, præterea referunt, quatuor colores hyacinthinum, purpureum, coccinum & byſſinum, in ſacro veſtitu, & in Tabernaculo, ad quatuor elementa, & hyacinthum quidem dicunt *aera ſignificare.* Joſephus Antiquit. lib. III. cap. VIII. τὸν γὰρ ἀέρα βούλεται δηλοῦν ὁ ὑάκινθος. *Aera ſignificare vult hyacinthus.* Et mox ὁ ὑάκινθος τὸν πόλον. *Hyacinthus polum refert.* Philo in libro de Congreſſu quærendæ Er. gr. ἀέρος γὰρ ὑάκινθος μέλας γὰρ οὗτος φύσει. *Hyacinthus aëris nigricantis naturam refert.* Et de vita Moſis libro III. ubi de tunica exteriori Pontificis Max. quæ à Moſe כליל תכלת *tota hyacinthina* dicitur, οὗτος ὁ χιτὼν σύμπας ἐστὶν ὑακίνθινος, ἀέρος ἐκμαγεῖον. *Hæc tunica tota hyacinthina eſt, aëris ſimulacrum.* Hos ſequuntur Origenes, Hieronymus, Gregorius Nyſſenus, Ambroſius, Theodoretus, alii. Nec ab his diſcrepant reliqui Hebræorum Magiſtri, cum omnibus, paucis tantum exceptis, de quibus ſupra, תכלת ſit cæruleum. Abarbanel ad cap. XXV. Exodi. תכלת הוא

 המשי

המשי הצבוע בצבע דומה לים Thechelet *eſt ſericum, infectum colore qui mari ſimilis eſt.* Kimchius exprimit per *Vltramarinum* & *Azur*, quæ eximie ſunt cærulea. הוא העין שקורין לו בלעז אזורו אולטרי״מרין *Hic eſt color, quem vernaculo vocant Azur, ultramarinum.* Et Maimonides Kele Hammikdaſch, cap. VIII. halah. XIII. ubi de ſacris veſtimentis. ותכלת inquit, האמורה בכל מקום הוא הצמר הצבוע בעצם שמים שהוא פחיך מן הכוחל: Thechelet *de quo fit mentio* (in ſacra Scriptura) *ubique ſignificat lanam tinctam colore cæli, mixtura è ſtibio.* Et Halacha zizith, cap. II. ubi de thechelet in ſacris fimbriis, clarius. תכלת האמורה בתורה בכל מקום היא הצמר הצבוע בפחוך שבכוחל וזו היא דמות הרקיע הנראין לעין השמש בטהרו של רקיע Thechelet *de quo mentio fit, ubique ſignificat lanam tinctam miſtura quæ eſt in ſtibio, & quidem ſimilis eſt firmamento, quemadmodum ſol apparet, in firmamento ſereno.* Hæc didiciſſe videtur ex Gemarâ Menachot cap. IV: ר״ם אומר מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד שנאמר ותחת רגליו במעשה לבנה הספיר ובעצם השמים לטהר: *Doctor Mejer dixit: quid differt color* thechelet *à reliquis colorum ſpeciebus?* (quod ſcilicet Deus juſſerit præciſe hunc colorem, præ cæteris omnibus in ſacris fimbriis adhiberi, uti exponit Jarchius) *Quod* thechelet *ſit ſimilis mari, & mare firmamento & firmamentum throno gloriæ, ut dicitur* (Exodi XXIV. X.) *Sub pedibus ejus tanquam ſapphirini lateres, qualis eſt cæli ſereni aſpectus.* Optime igitur Arabs Exodi XXV. תכלת reddidit اسمانجونا quaſi cæleſtis color. Et noſtri Judæi Germani Himmel blauw. ut & Belgæ hemels blauw.

VII. Obſervandum etiam eſt hunc colorem dici ſimilem

milem cœlo ſereno, ad indicandum non fuiſſe colorẽ remiſſum ſive dilutũ, qualis eſt ille cæruleus quem gallice *bleu-mourant, cæruleum moriens* vocamus, Sed intenſiſſimum, exſaturatũ & nigricantem, Belgice **doncker blaeu/** nam quo cœlum magis eſt ſerenum, eo intenſior eſt ipſius color, ut quaſi in nigricantem abyſſum introſpiciamus. Sane tale fuiſſe *thechelet* noſtrum ſatis colligi poteſt ex Maimonide Halach. zizith. cap. II. hal. VIII. ubi quæſtio eſt ſi quis habeat pallium totum hyacinthinum, ex quo colore fimbriæ fieri debeant? Et reſpondetur nigrum colorem adhibendum non eſſe, quia nigrum videtur eſſe illud ipſum thechelet. השחור נראה תכלת. In eodem capite ait ſanguinem חלזון *Chilzon*, quo thechelet infici debet, ut mox docebimus, eſſe שחור כדיו *Nigrum inſtar atramenti*, ideo colorem iſtum inter המשחירין *nigros* enumerat. Inde forſan quod Pomarius dicat, חלזון תולעת שחור. *chilſon vermis niger eſt*. Idem animadvertiſſe videtur Vitruvius libro VII. cap. III. ubi de variis purpuræ generibus, & inter alias mentionem facit purpuræ coloris atri. *Quod legitur*, inquit, *Ponto & Gallia, quod hæ regiones ſunt proximæ ad ſeptentrionem, eſt atrum.* Geſnerus in Hiſtoria Aquatilium, ad hunc locum optime notat, illud *atrum* eſſe *cæruleum. Hic animadvertendum, purpuram nigram ſumi pro violacea exſatura. Sic enim ſæpe à veteribus nigrum ſumi, alibi demonſtravimus.* Sane talis nativus color cæruleus eſt, ſi ſit exſaturatus, non tantum ſanguinis *Chilzon*, ſed & *indici*, Hiſpanis *indigo*; quo enim nigrius apparet, quo præſtantius. Immo & maceratum & in liquorem redactum, in cortina, atramentum videtur, quod noverunt infectores. De hujuſmodi vide quoque Plinium libro XXXV. cap. VI. *Ex India*, inquit, *venit harundinum ſpuma adhæreſcente limo,*

cum

cum teritur nigrum: at in diluendo miſturam purpura caruleique mirabilem reddit. Hunc colorem vulgo auctores vocant *auſterum* & *exſaturatum.* Plinius libro IX. c. XXXVI. *Vnde conchyliis pretia, quis virus grave in fuco, color auſterus in glauco, & iraſcenti ſimilis mari?* Et libro XXI. cap. VIII. *Tertius eſt qui proprie conchyliis intelligitur, multis modis; unius in heliotropio, & in aliquo ex his plerumque ſaturatior: alius in malva, ad purpuram inclinans, alius in viola ſerotina, conchyliorum vegetiſſima.* Tale igitur fuit noſtrum *thechelet,* cæruleum exſaturatum in ſuo genere, quaſi nigrum inſtar atramenti, ut optime Philo, de *hyacinthino* dixerit; *ἀέρος μέλας γὰρ ὤν φύσει aeris nigricantis naturam refert.*

VIII. Notandum eſt, non omne cæruleum à Judæis reputari pro *thechelet,* nec omnem infecturam legitimam fuiſſe ad tingendum *thechelet,* Sed infici debet ſolo ſanguine conchylii, quod eſt genus quodam purpuræ. Hodie quidem unica ratio tantum ſupereſt tingendi hyacinthinum, aut cæruleum; *Indico* ſcilicet, aut ſi quid præterea adhibeatur, color nec adeo tenax, nec tam preſſus, nec æque pretioſus erit. Antiquitus autem tingebatur *indico* aliiſque herbarum ſuccis, aut *murice,* ſive *conchylio.* Idem de purpura dicemus capite ſequenti; nam cum olim & myrice & herbis tingeretur, hodie non niſi herbis, id eſt cocco, & certis quibuſdam radicibus. Ita ut tota ars genuinam purpuram tingendi, plane interierit. Herbis cæruleum tinctum fuiſſe aliquando à veteribus, ex Plinio libro XXXV. cap. VI. modo audivimus. *Ex India venit harundinum ſpuma adhareſcente limo, cum teritur nigrum: at in diluendo miſturam purpura caruleique mirabilem reddit.* vide in eodem capite de *indico* plura. Et libro XXII. cap II. *Tranſalpina Gallia herbis Tyrium atque conchylium*

(cæruleum)

(cæruleum) *tingit.* Et lib. xvi. cap. xviii. *Eſt & in Apennino frutex qui vocatur cotinus, ad lineamenta modo, conchylii colore inſignis.* Non omnis tamen color cæruleus herbis tingebatur antiquitus, ſed certo quodam genere purpuræ, ſive piſcis. Ideo color ille *conchylium,* & *conchyliatæ veſtes* dicuntur cæruleæ. Notandum itaq; eſt *conchylium* & *purpuram* apud auctores fere ſemper diſtingui. veluti apud Plinium lib. ix. xxxv. *Conchylia & purpuras, omnis ora atterit.* Eadem reperies ſexcentis aliis in locis, & apud alios auctores. Purpura rubra erat, at conchylium cæruleum. Et inter purpurarum genera conchylium minimam habuit auſteritatem, ut ut aliquando color preſſus & floridus, maximeq; dilutus, unde gallice *bleu* ab infima latinitate *blutum* pro *ablutum* ſive *dilutum.* De hoc colore Tertulianus de Pallio cap. iii. ubi eum comparat cum collo pavonis. *Omni conchylio preſſior qua colla florent.* colla autem pavonis cærulea eſſe nemo negabit. Ideo *conchylium* cæruleum Libro ix. cap. xxxvi. *Unde conchyliis pretia, quis virus grave in fuco, color auſterus in glauco, & iraſcenti ſimilis mari?* Et libro xxi. cap. viii. ubi tria genera ponit conchyliorum, quorum colorum *conſpicitur alius in heliotropio, alius in malva, & tertius in viola ſerotina, conchyliorum vegetiſſima.* De hoc genere purpuræ intelligi vult Geſnerus, ea quæ habet vitruvius libro vii. cap. iii. *Quod legitur,* inquit, *Ponto & Gallia, quod hæ regiones ſunt proximæ ad ſeptentrionem, eſt atrum.* Et ſane ne quis erret & putet hunc colorem vocari quidem conchylium, revera autem non eſſe ex concha ſive conchylio, aut purpura, factum, ſed ex herbis aut alia materia, libro xxi. cap. ii. poſtquam dixerat: *tranſalpinam Galliam conchylium tingere herbis,* ſtatim addit: *Nec quærit in profundis murices.* Audin alios murices quærendos

eſſe, quibus conchylium tingeretur? Sed clarius libro IX. c. XXXIX. ubi docet eadem materia tingi conchylium & purpuram, differri tantum temperamento. *In conchyliata veſte cætera eadem ſine buccino. præterque jus temperatur aqua, & pro diviſo humani potus excremento: dimidia & medicamina adduntur. Sic gignitur laudatus ille pallor ſaturitate fraudata, tantoque dilutior quanto magis vellera eſuriunt.* In hoc itaque differunt conchylium & purpura: quod *purpura* tingeretur buccino conchylio admiſto, ſine humani potus excremento (id eſt ſine lotio) addito etiam medicaminum duplo. Sed conchylium ſolo conchylio, abſque buccino, addito lotio, & dimidio tantum medicaminum. Utut ſit, antiquitus cæruleus color, non tantum herbis tingebatur, ſed etiam murice. Non poſſum ſilentio præterire (quod jam ab aliis obſervatum eſt) noſtrum *Thechelet* adeo convenire cum veterum *conchylio*, aut *conchyliata veſte*, ut etiam hoc ex illo factum videretur. Græcorum enim κογχύλιον ex κάχλη, ſive κόχλον aut κάλχη (animal quo tingitur purpura ſecundum quoſdam) factum puto. At Græcorum κάχλη eſt illud ipſum תכלת *Thechelet*, aut potius Chaldaice תכלא *Tichla*, mutato ſolummodo ת in K, quod non inſolens, ut in κίβωτος pro תיבות.

IX. Non alius itaq; color fuit noſtrum תכלת, quam *conchylium*, ut uno ore omnes fatentur doctores Hæbræorum illiſq; vocatur hic murex חלזון Maſſechet Menachot, c. 4. f. 44. ת"ר חלזון זה גופו דומה לים וברייתו דומה לדג ועולה אחד לשבעים שנה ובדמה צובעין תכלת לפיכך דמיו יקרים. *Doctores noſtri docent, chilzon habet corpus ſimile mari, naſcitur ſimilis piſci, & aſcendit unus ſingulis ſeptuaginta annis, & ſanguine ejus tingunt thechelet, ideo ſanguis ejus pretioſus eſt.* Iarchius ad Exodi Cap. XXV. תכלת צמר צבוע בדם חלזון

The-

Thechelet eſt lana tincta ſanguine chilzon. Kimchius in Lexico. תכלת והוא צבוע בדם חלזון עם הסמים ידועים. *Thechelet, eſt color factus ſanguine chilzon, additis medicaminibus notis.* Idem docent Maimonides, Pomarius, & cæteri fere omnes. Hæc omnia didiciſſe videntur ex Deuteron. cap. XXXIII. verſ. XIX. Secundum paraphraſin Jonathanis (ſi tamen paraphraſis illa eſt Jonathanis) ארום על ספר ימא רבא שרן יתפרנקין מן טריתא וחלזונא יאחדון יצבעון מאדמיה תיכלא לחוטי גוליתהון. *Quia circa littus maris magni habitant, & in deliciis habent Taritha, & Chilzona capient, cujus ſanguine tingent Tichla ad fila veſtium ſuarum*, id eſt ad ſacras fimbrias. Hinc Jarchius ſua deſumpſit, in gloſſa ad hunc locum. Sic enim explicat verba Moſis. כי שפע ימים יינקו ושפני טמוני חול *quia affluentiam marium ſugent, & occultos theſauros arenæ.* כסויי inquit, טמוני חול טרית והלזון וזכוכית לבנה היוצאים מן הים ומן החל. *Tecti & occulti theſauri arenæ, ſunt tarith & chilzon, & vitrum album, quæ ex mari & ex arena proveniunt.*

X. Docent etiam Magiſtri noſtri, murices ſive *chilzon* capi in mari magno, id eſt in mediterraneo, ut ex Jonathanis paraphraſi, modo allegata, conſtat. Idem docet Maimonides Halach. zizit cap. II ſectione II. החלזון הוא דג שדומה עינו לעין התכלת ודמו שחור כדיו וביום המלח מצוי. *Chilzon eſt piſcis, cujus color eſt inſtar coloris thechelet, & ſanguis ejus ater eſt inſtar atramenti, reperitur autem in mari ſalſo.* Hic tamen turpiter erravit Maimonides, ſi per Mare ſalſum intelligat mare mortuum, nam in eo nullum animal vivere poteſt. Si vero mare Mediterraneum vocat ים המלח id fieri quidem poteſt, cum revera ſalſum ſit, unde & nautæ מלחים à ſalſugine maris, in quo vivunt; ut ſalſum dici poſſit opponendo illud mari Galilææ, & cæteris lacubus aquæ dulcis: Interim S. ſcriptura

ubique conſtanter intelligit mare mortuum per ים המלח *mare ſalſum*. Sed Maimonidam jam refutavit olim doctiſſimus Bochartus. Hiſt. Animal. parte II. lib. V. cap. IX. vix tamen induci poſſum, ut credam Maimonidam ignoraſſe capi piſces iſtos in mari Zabulonis, nimius enim diligens Talmudis indagator fuit. Deinde non poſſum ſilentio præterire, quod Codice Bava Bathra, capite quinto, ubi ſeptem numerantur maria terræ Iſraëlis, mare mortuum dicatur ים של סדום *Mare Sedom*, nulla mentione facta ים המלח *maris ſalſi*. Ideo etſi in Græcorum & Latinorum ſcriptis parum ſint verſati verpulæ, tamen ad miraculum edoctus fuit Maimonides in Talmude, ex quo ſatis edoceri poterat. Sed nolo virum doctum nec accuſare nec juſtificare. Opportet autem haſce purpuras vivas capi, & ſtatim contundi vivas, alias ſi exſpectes donec moriantur, cum vita ſuccum evomunt. Vide Maſſechet Schabath. cap. VII. ubi diſputatur, quomodo quis ſæpius peccare poſſit die Sabbathi. Inter alia vero diſputat Gemara, utrum is, qui *chilzon* capit die Sabbathi, & è veſtigio conterit, unum tantum committat peccatum, an plura? תנו רבנן הצד החלזון והפוצעו אינו חייב אלא אחר: *Doctores noſtri docent, ſi quis capiat chilzon,* (die Sabbathi) *& conterit, non peccat niſi ſemel.* Hujus rei optime rationem dat *Thoſephot*. Mentionem ſcilicet fieri de captura & contuſione conchylii ſimul, quia mos eſt eam contundere ſtatim poſt capturam, dum vivit. דרך inquit, לפצעו מיד אחר צדה כל זמן שהוא חי· *Mos eſt eam contundi ſtatim poſt capturam, quamdiu vivit.* Hæc didiciſſe potuit ex Ariſtotele, qui eadem plane docet de purpura Hiſt. lib. V. cap. V. Σπουδάζουσι δὲ ζώσας κόπτειν. ἐὰν γὰρ πρὶν κόπτειν πρότερον ἀποθάνῃ, συνεξεμεῖ τὸ ἄνθος. *Dant operam ut vivas contundant. Nam ſi, prius quam tuderis, morian-*

moriantur, florem ſimul evomunt. Quæ repetuntur à Plinio libro IX. cap. XXXVI. *Vivas capere contendunt, quia cum vita ſuccum eum evomunt.* Legendum videtur. *vivas captas contundunt*, g. c. v. ſ. e. e. Egregie Ælianus de Animalibus libro XVI. cap. I. Non lubet integrum caput exſcribere. Adnotabo tantũ eum toto iſto capite hanc materiam tractare, docereque, ſi quis conſtantem & genuinum colorem vellet fieri, opus eſſe ut uno ſaxi ictu purpuram cum teſta interimat, quod ſi ictus repetatur inutilem fieri ad tincturam: ideo Homerum ſubitam mortem, ſi quis quaſi uno ictu moriatur, πορφύρεον θάνατον *purpuream mortem* vocare. Eadem ad Homerum annotavit Euſtathius ad Iliad. lib. V.

XI. Totam autem rationem tingendi thechelet hoc piſce, docet Maimonides Halach. Zizith. capite II. ſectione II.
כיצד צובעין תכלת של ציצית· לוקחין הצמר ושורין אותו
בסיד ואחר כך מכבסין אותו עד שיהיה נקי ומרתיחין אותו
באהלא וכיוצא בו כדרך שהצבעין עושין כדי שיקלוט את העין
ואחר כך מביאין דם חלזון והוא דג שדומה עינו לעין התכלת
ודמו שחור כדיו ובים המלח הוא מצוי ונותנין את הדם ליורה
ונותנין עמו סממין כמו הקמוניה וכיוצא בהן כדרך שהצבעין
עושין ומרתיחין אותו ונותנין בו הצמר עד שיעשה בעין רקיע
וזו היא תכלת של ציצית· *Quomodo fit thechelet fimbriarum?* (in veſtitu ſacro & in fimbriis idem color, ut ſæpius diximus) *Sumunt lanam quam macerant in calce, poſtea lavant eam, donec ſit pura, ubi elixant eam in ſapone, aliiſque hujuſmodi rebus, pro more infectorum, ut colorem imbibat. His peractis adferunt ſanguinem chilzon qui eſt piſcis colore ſimilis thechelet, eſt autem ſanguis ejus ater inſtar atramenti, & in mari ſalſo reperitur. Sanguine in cortinam effuſo, cum variis pigmentis, cimolia, aliiſque rebus, pro more infectorum,*

 ſatiſque

ſatiſque elixato, lanam in eum immergunt, donec fiat color firmamenti. Et hic eſt thechelet, color fimbriarum. Nullus alius color, quantumvis cæruleus pro thechelet habetur à verpulis, etiamſi flore atque dote præſtantiſſimum thechelet ſuperaret. התכלת inquit Maimonides eodem capite halacha prima, האמורה בציצית צריך שתהיה צביעתה צביעה ידועה שעומדת ביופיה ולא תשתנה וכל שלא נצבע באותה צביעה פסל לציצית א על פי שהוא כעין הרקיע כגון שצבעו באסטים או בשחור או בשאר המשחירין הרי זה פסול לציצית: Thechelet *de quo quæſtio eſt in fimbriis, debet eſſe tinctum colore noto, qui conſiſtat in ſuo nitore, nec aliter fieri poteſt: quicquid enim hac infectura non eſt tinctum illegitimum eſt ad fimbrias, etiamſi color ejus ſit ut firmamentum, quale eſt indicum, aut color ater, aut cætera quæ nigrum reddunt; Sane illa omnia ſunt illegitima ad fimbrias.* Hinc eſt quod Judæi hodierni, nullum colorem cæruleum amplius habeant, in ſuis peniculamentis, quamvis expreſſa lege id mandatum fuerit à Moſe. Numer. xv.

XII. Noſtrum *thechelet*, ſive conchylium etiam aliquando purpuram dici à veteribus, ex dictis ſatis conſtat. Ideo color pretioſus & ubique inter res pretioſas ponitur. Plinius libro IX. cap. XXXVI. *Vnde conchyliis pretia.* Et capite XXXX. *libram violaceæ purpuræ denariis centum veniſſe*, tempore Divi Auguſti. Sed hanc ſpeciem conchylii fuiſſe puto. Codice Menachoth cap. IV. de quo ſupra, ſanguis Chilzon dicitur יקר *pretioſus*. Quanto in pretio fuerit apud Hebræos patet, ex Megillath Eſter cap. I. ubi Deus introducitur Zabuloni ad quærimonias reſpondens, his verbis. כולן צריכין לך על ידי חלזון שנאמר ושפוני טמני חול תני רב יוסף ספוני זה חלזון. *Omnes illi* (fratres tui) *te opus habebunt, propter chilzon, quia dicitur* (Deuter. XXXIII. verſ. XIX. de cujus paraphraſi Jonathanis

nathanis, ad quam reſpicit, ſupra) *Theſauri abſconditi arena. Docet doctor Ioſeph* שפוני *Theſauri ſignificant ibi chilzon.* Ecce inter maximos theſauros ponitur conchylium. Bereſchit Rabba, ſectione XCI. inter res pretioſiſſimas, quæ poſſidet terra ſancta conchylium quoque numerat. דברים שהן סוסרין בעולם חלזון ׳ חמר ׳ קטף ׳ ומר אגורי. *Res* (terræ Iſraelis) *quæ maxime laudantur per totum orbem, ſunt chilzon, vinum, balſamum, myrrha & oliva.* Ideo Regum & magnatum ornatus. Perſius ſatyra prima.

Hic aliquis, cui circum humeros hyacinthina lana eſt.

Suſianæ regi Abradatæ offert uxor Panthea inter alia munera magni pretii, χιτῶνα πορφυρῦν ποδήρη ϛολιδωτὸν κάτω, καὶ λόφον ὑακινθινοβαφῆ, *tunicam purpuream talarem, in extrema ora rugatam, & conum hyacinthini coloris.* Xenophon Cyrop. libro VI. Judas Maccabæus *accepit aurum multum, & argentum & hyacinthum.* I. Macchab. IV. XXIII. De Thechelet ſatis.

CAPUT XIV.

ארגמן Argaman. *Ejus variæ interpretationes. Error Lutheri & Gallicæ verſionis. Eſſe purpuram. Varia genera purpuræ. Violacea, cærulea, rubra, amethyſtina.* Thechelet, Argaman & Tholaath ſchani *purpura dici poſſunt. Purpura colore rubro plurimum intelligitur. Purpura rubere dicitur. Sanguis purpureus.* πορφύρεος θάνατος. Labella, ora, genæ, roſa, narciſſus, vinum, uva, avis Porphyrio *purpurea dicuntur.* Et coccinum. *In ipſa* purpura *varius rubor. Tria genera præcipue. Purpura rubra, ſed obtuſa & quaſi fuſca, Rubor floridus & acuto lumine ſplendens. Nigricans & ſplendens. Primum genus* plebeja. *Secundum Coccus. Tertium Purpura. Tyria. Jocus Auguſti in purpuram nigricantem. Optima purpura in altum elevata ſuſpicienda, non aſpicienda erat. Tria iſta genera cum noſtris purpuris collata.* Crappe. *Hujus ferax Zeelandia.* Cramoiſy. Scarlatum *coccinum.* Ponceau, *Vetus purpura Tyria cum floribus collata.* Anemonis, ra-

nunculis,

nunculis, & roſis nigricantibus. Blatta. θρόμβος αἵματος. *Non erat violacea. Theophraſti* lapis hæmatites. *Purpura aliquando herbis tingebatur.* & Sandice Indica. *Purpura incomparabilis a Perſarum Rege Imp. Aureliano data. Genuina purpura ſolo* murice *tingebatur: Hinc* murice rubere. *Dicitur* Tyria purpura, Rubor Tyrius, Tyria dibapha. Tyrius murex. Sarrana, & Sarranum oſtrum. Sarra *Tyros.* Sar, Sara, Sarra, Zur, Tyr, Syr & Tyrus *idem. Feſto* Tyrus Inſula. Infectura *purpuræ.* Tyrus *purpuræ inventrix. Origo hujus artis. Canis Herculis. Amica ejus* Tyrus. *Fons fabulæ.* כלב & כליב *canem & infectorem ſignificat. Hæc purpura* διβαφα bis tincta. *Cur ita dicta videtur Plinius docere.* Hyſginus *cocco & murice tinctus. Color colori induci ſolet. Rubenius lapſus. Auguralis Trabea quid? Hyſginus à cocco,* ארגמן *Cujus coloris. Error Rabbi Abraham F. D. qui à textura dictum vult.* ארג texere. Amorgus *Inſula.* אם ארגים. mater textorum. Argaman *color ruber* ἀμόργη *color* ἀργεμώνη *flos ruber.* Argema *rubor oculorum, à noſtro* Argaman. *Dioſcorides emendatus.* مرجان margian *Arab. corallium.* Magran *rubrica.* ῥῆγος amictus purpureus ارجوان Argiawan, *arbor flore rubro in Perſia.* Argaman *noſtrum an* purpura Tyria? *Error Kimchii & Pomarii qui* קרמז Carmeſinum volunt. לקא laccam *aliqui Hebræorum. Lacca Serapionis quid? utrum* Κάγκαμον *Dioſcoridis? Lacca rubra eſt. Codex Peſachim emendatus qui* לבא *pro* לכא. *Sanguis avium ad laccam. Lacca corium tingitur. Elegans hodie corium rubrum Smirna advehitur.* maroquin du levant. Argaman *purpura Tyria præſtantiſſima Septuaginta* Argaman πορφύρα. Sic in N. T. βύσσος καὶ πορφύρα *junguntur, ut* שש וארגמן. *Et* πορφύρα καὶ κόκκινα *pro* ארגמן ותולעת שני *Apoc.* XVIII. XII. *Ioſepho & Philoni* argaman *eſt* πορφύρα. *Ad mare referunt: quia ex ejus cochleis tingitur.* ארגמן *per metatheſin* ארם גון Aram gavan, color Syrius. *Tyrus Syriæ civitas dici poteſt.* Argaman *ſive* purpura *res pretioſiſſima. Loci Ezechielis* XXVII. & *Danielis* V. *allegati.* Argaman *præſtantius quam* Thechelet. *Purpura ſolis Regibus & magnatibus conceſſa.* Πορφύρα ἱερὴ & Sacer Murex. *Sacro ærario tradenda. Gentilium Pontifices purpura amicti. Auguralis trabea de purpura & cocco mixta. Dialis Sacerdos & Flaviales ut Domitianus purpura veſtiti.* Dibaphum *pro* Auguratu. *Rubenius notatus. Plebejam purpuram non omnes ſacerdotes geſtarunt*

1. Secun-

I. Secundus ex coloribus factitiis, in ſacro veſtitu eſt ארגמן *Argaman*. Chaldæus habet ארגונא *Argavana*. Arabs ارجوانا *Argiavana*. Septuaginta πορφύραν. Sic & Joſephus, Philo Judæus, vulgatus, Hieronymus, & reliqui Veterum. Junius quoque *purpuram*. Diodati & Belgæ *pourpre*. Lutherus Scharlaken. Vetus verſio Gallica *de l'Eſcarlatte*. Sed fallitur Lutherus, cum Gallis. Rubrum quidem colorem eſſe, certum eſt: ſed à Scharlacken noſtro non parum differt, quod in ſequentibus clarius demonſtrabitur, præſertim capite ſequenti, ubi de cocco. Purpuram eſſe, nullus dubito, non tantum quod ita vocetur à Joſepho & Philone, qui tanquam oculati teſtes, cæteris omnibus præferri poſſent, ſed ob multas alias rationes, ſatis evidentes, mea quidem ſententia.

II. Varia fuerunt olim genera purpurarum, nam & illud ipſum *thechelet*, de quo capite præcedenti, ſive *conchylium*, purpura aliquando dicebatur, uti docuimus. Erat purpura *violacea*, & *cærulea*, & *rubra*. De utraque Plinius libro IX. cap. XXXIX. *Nepos Cornelius, qui D. Auguſti principatu obiit: Me, inquit, juvene violacea purpura vigebat, cujus libra denariis centum veniebat: nec multo poſt rubra Tarentina. Huic ſucceſſit dibapha Tyria, quæ in libras denariis mille non poterat emi.* Ad purpuram violaceam etiam referri poſſet eximius ille color *amethiſtinus*, omnibus votis expetitus, de quo Plinius eod. lib. c. XXXVIII. *Buccinũ per ſe damnatur, quoniam fucum remittit. Pelagio admodum alligatur, nimiæque ejus nigritiæ dat auſteritatem nitoremque, qui quæritur, cocci. Ita permiſtis viribus, alterum altero excitatur, aut aſtringitur, ſumma me-*

dicaminum in libras vellerum, buccini ducenta pelagii CXI. *Ita fit amethyſti color eximius ille.* Et libro XXXVII. cap. IX. *Indicæ abſolutum felicis purpuræ colorem habent: ad hancque tingentium officinæ dirigunt vota. Fundit autem eum aſpectu leniter blandum, neque in oculos, ut carbunculi, vibrat.* Eadem pæne videre eſt libro IX. cap. XLI. ubi de hyſgino. Sed hæc purpura violacea erat. teſtante eodem Plinio lib. lib, XXI. cap. VIII. *Amethyſtus, qui in viola: & ipſe in purpureum, quemque janthinum appellamus.* Ecce purpura *violacea, Rubra Tarentina* & *dibapha.* Quicquid aliquam rubedinem habebat, aut cærulei quid, ſive ſeparatim, ſive miſtum ex utroque, illud purpuræ nomen aliquando ſortitum eſſe, apparet, ſi quis auctores attentius legerit, præcipue poëtas, qui licentius de rebus loqui ſolent. Quales hodie Belgice & Gallice dicimus **Blaeuw/ Doncker-blaeuw/ Hemel-blaeuw/** *Violet,* **Koninx Couleur/** *Gris de lin.* **Root/ Karmeſijn/ Scharlaecken/** *Couleur de roſe, Incarnaet, Couleur de feu,* **Nacker/ Oſſen-bloet/** *Ponceau,* & ejuſdem generis alia, quæ ſunt hyacinthina, cærulea, violacea, roſacea, rubra, fuſca, & obtuſa rubra, ignita, & florida, aut rubra nigricantia & exſaturata, ut omnes tres colores factitii in ſacro noſtro veſtitu, *Thechelet, Argaman* & *Tholaath ſchani,* purpurei, ſive purpura dici poſſint.

III. Plurimum tamen color ruber intelligitur per purpuram, non violaceus nec cæruleus. Ideo *conchylium* à purpura diſtinguitur, ut cap. præcedenti dictum eſt. Hinc lana quæ purpura tincta eſt, rubere dicitur. Ovidius de Atte Amandi lib. III.

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

Virgilius Georg. lib. III.

—— *quamvis Mileſia magno*

Vellera

Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.

Ita omnibus rebus rubris comparatur, veluti ſanguini, genis, labellis rubentibus. Homerus Iliade P.

— αἵματι δὲ χθὼν
δεύετο πορφυρέῳ
Sanguine autem terra madebat purpureo.

Et apud eundem mors dicitur πορφύρεος θάνατος *purpurea mors*, niſi ita dicta quæ fit ſubito & uno ictu, uti purpura uno ictu contundi ſolet, prout ſupra id demonſtravimus. Ovidius Amor. libro I.

Purpureas tenero pollice tange genas.

Et lib. III.

Illic purpureis condetur lingua labellis.

Seneca Hypol. act. II.

Non ora tingens nitida purpureus rubor.

Et roſa & narciſſus purpurei dicuntur. Veterum catalecta

Pande puella genas roſeas
Perfuſas rubro purpura Tyria.

Virg. Ecclog. V.

Pro molli viola, pro purpureo narciſſo.

Et vinum & uva. Ovid. de Arte Am. lib. II.

Plenaque purpureo ſubrubet uva mero.

Et avis *porphyrio* dicta eſt, ob roſtrum punicei, ſive rubri coloris. Euſtathius ad Odyſſ. καλεῖται δὲ, inquit πορφυρέων διὰ τὸ τοῦ ῥύγχους φοινικοῦν. *vocatur autem Porphyrion ob roſtrum puniceum.* Eandem ob cauſam *coccinum* aliquando *purpureum* dicitur, Non quod coccineus revera ſit purpureus color, ſed quod ſit ruber, & ad purpuram prope accedat. Horatius lib. II. Sat. VI.

— *rubro ubi cocco*
Tincta ſuper lectos candebat veſtis eburnos

Et paulo poſt de eadem veſte.

Ergo ubi purpurea porrectum in veſte locavit.
En coccus purpura dicitur, ſcilicet quia rubet uterque color, etſi ſæpius coccus & purpura diſtinguantur, de quo infra. Vera igitur purpura, quæ hoc nomine maxime venit apud auctores, colore rubra eſt.

IV. At ipſa rubedo in purpura, quæ ita dicta eſt, varia animadvertitur. Plutarchus in Catone loquitur de purpura ſaturi coloris & acuto rubore ſplendente, & de obtuſa & quaſi fuſca. Ἐπεὶ, inquit, πορφύραν ἑώρα τὴν κατακόρως ἐρυθρὰν, καὶ ὀξεῖαν ἀγαπωμένην αὐτὸς ἐφόρει τὴν μέλαιναν. *Cum purpuram ſaturi coloris, & acuto rubore ſplendentem in pretio videret eſſe, ipſe fuſcam & obtuſam gerebat.* Hanc Cicero pro Sextio proculdubio intelligit, quam *purpuram plebeiam & pene fuſcam vocat.* Tria genera (quæ genera in multas ſpecies ſe ſpargebant, ut Plinii verbis utar) purpuræ rubræ apud antiquos, in uſu fuiſſe animadverto. Primum genus erat purpura infimi pretii, & plebeia, rubra quidem, ſed *obtuſa* & quaſi *fuſca*. Secundum genus erat *rubor floridus*, & *acuto lumine ſplendens*, qualis micat in roſa; Tertium genus erat rubor eximius quidam, qui de utroq; priorum participat. Erat enim *nigricans, ſed ſaturus, aſtrictus & preſſus color, cum cocci lumine & acumine, inſtar nigricantis roſæ micans.* Prior purpura obtuſa, fuſca & plebeia dicitur à Plutarcho & Cicerone. Secundum genus coccus eſt magis quam purpura. De hoc Plinius libro XXI. cap. VIII. *Hos* (nempe colores) *animadverto tres eſſe principales: unum in cocco, qui in roſis micat, gratius nihil ſuſpectu, trahitur* (ita libenter lego cum Salmaſio) *& in purpuras Tyrias, dibaphaſque ac laconicas.* Ergo coccineus color inſtar roſæ micat, & in purpuras Tyrias trahitur. Et libro IX. cap. XXXVIII. *Pelagio admodum alligantur, nimiaque ejus nigritiæ dat auſteritatem*

tem illam, nitoremque, qui quæritur, cocci. In cocco igitur
quæritur *nitor*, id eſt accutum illud lumen, & micans
ignis. Tertium genus vera & genuina purpura Tyria
erat. Plinius libro IX. cap. XXXVIII. *Laus ei ſumma, color*
ſanguinis concreti, nigricanti aſpectu, idemque ſuſpectu re-
fulgens, unde & Homero purpureus dicitur ſanguis. Et cap.
XXXVI. ejuſdem libri. *Liquoris hic minimi eſt in candida*
vena. Vnde pretioſus ille bibitur nigricantis roſæ colore ſub-
lucens. Macrobius lib. II. Saturnal. de Auguſto purpu-
ram empturo. *Cum de Tyriæ purpuræ, quam emi juſſerat,*
obſcuritate quæreretur, dicente venditore. Erige altius & ſu-
ſpice, his ſalibus uſus eſt. Quid? ergo ut me populus Romanus di-
cat bene cultum in ſolario ambulaturus ſum. Et ut habet Plu-
tarch. κατακόρως ἐρυθρὰν καὶ ὀξεῖαν quærebant veteres. Un-
de facile dignoſci poteſt genuinus color purpuræ. Nem-
pe quod fuerit rubor ſaturus, auſterus & nigricans, ita
ut ejus dos & præſtantia vix animadverteretur primo
intuitu, at ubi in altum elevebatur, & ſuſpiciebatur, de
medio iſtius nigritiæ acutiſſimum lumen & egregius ni-
tor ſplendebat, qui cocci fulgori non cedebat. Suſpectu
enim tantum fulgebat, ut habet Plinius, & altius elevata
ſuſpicienda erat. Ut vero colores illos, quantum id fieri
poterit, cum noſtris conferam, quo facilius verus color
genuinæ purpuræ, tantopere apud veteres laudatæ &
decantatæ, dignoſci poſſet: Puto primum illud genus pur-
puræ, quam plebeiam vocavit Cicero, non multum fuiſſe
præſtantius noſtro colore rubro, quem hodie *Crappe* dici-
mus, ex herbis, & certis quibuſdam radicibus, quarum
ſatis dives eſt Zelandia; aut plurimum inſtar coccinei
iſtius coloris, quem *Cramoiſi*, belgice karmeſijn / &
quem à *Scarlatto* diſtinguimus, cum ſit obtuſior & ma-
gis fuſcus. Secundum genus, quod antiqui coccum vo-

 cabant

cabant,colorem illum rubore florido&grato lumine micantem,auſteritate tamen&nigritia fraudatum,noſtrum eſſe coccineũ,quem hodie ſcharlaken & de *l'ecarlatte* dicimus,de quo capite ſequenti.Sed tertium genus purpuræ,nigricantis roſæ inſtar,rubore auſtero,ſaturo,& ſimul grato lumine micantem colorẽ non plane abſimilẽ fuiſſe noſtro *Ponceau*,eximio illi & pretioſiſſimo colori,in cujus infectura Angli cæteras nationes longe ſuperant. Quamvis nollem adfirmare noſtrum *Ponceau* ad antiquæ purpuræ præſtantiam & dotem accedere, utut nigricet, & miro igne micet, & quamvis hodie pretioſiſſimus ſit color, Veterem tamen purpuram multo plus habuiſſe nigritiæ & luminis, nullus dubito. Eadem etiam materia non tingitur. Liceat Veterem purpuram Tyriam conferri cum floribus noſtris, quorum quoſdam & nos in hortulo noſtro habemus, quales ſunt certæ quædam anemonæ & ranunculi rubri nigricantes ſaturi coloris, quos & ob colorem oſſenbloet / *ſanguinem boum* vocamus, inſtar nigricantis roſæ. Et ſane ipſis Veteribus genuina purpura dicitur ſanguineo colore, & quidem inſtar *ſanguinis concreti*, & nigricantis, & ſanguis πορφύρεος *purpureus*. Servius ex hoc verſu Æneid. VI.

Purpureaſque ſuper veſtes, velamina nota,

purpuram ſanguinei coloris docet. *Quoniam ſumptuoſum erat, & crudele victimas vel homines interficere, ſanguinei coloris cepta eſt veſtis mortuis injici.* Hanc Scriptores Hiſtor. Auguſtæ, & alii auctores poſterioris ævi *blattam*,de quo ſæpe apud Juriſconſultos, & θρόμβον αἵματος, *grumam ſanguinis*, (ut habent gloſſæ) vocarunt. Omnium optime Plinius libro IX. cap. XXXIX. *Laus ei ſumma, color ſanguinis concreti, nigricans aſpectu, idemque ſuſpectu refulgens, unde & Homero purpureus dicitur ſanguis.* Vides igitur

igitur *concreto & nigricanti ſanguini* ſimilem eſſe genuinam purpuram. Omnem autem purpuram violaceam fuiſſe, præcipue plebejam illam, quam gerere malebat Cato, ut doctiſſimi etiam Viri ſtatuünt, non poſſum à me impetrare ut credam, cum toties dicatur rubra, & à violacea & amethiſtina diſtinguatur, nec noverim nigricantem roſam, aut ſanguinem concretum, qui ſit violaceus aſpectu, *nigricans* quidem *eſt aſpectu*, ut ait Plinius, ſed *violaceam* nuſquam legi. Eodem modo Theophraſtus nobis deſcribit lapidem hæmatitem, quo Plinius purpuram. Dicit enim eum eſſe ſimilem *αἵματι ξηρῷ πεπηγότι ſanguini arido & concreto*. Sed *hæmatitem* non violaceum, ſed egregii & ſaturi ruboris eſſe, ſciunt qui vident.

V. Omnis vera & genuina purpura ſolo murice tingebatur, aut piſce illo, quem veteres *purpuram* vocabant, unde & color *purpura* dicitur. Fateor equidem id aliquando herbis fieri. Plinius lib. XXI. cap. VIII. *Tranſalpina Gallia herbis Tyrium atque conchylium tingit.* Ecce non ſolum *conchylium* (de quo plura ſupra) ſed & *Tyrium*, id eſt *rubram purpuram*, herbis tingi. Sandice Indica etiam tingitur color quidam egregius, qui purpura dicitur, immo divino aliquo fulgore pretioſiſſimam Imperatorum purpuram, cineris ſpecie decolorare, quale genus purpuræ poſtea nec ulla gens detulit, nec Romanus orbis vidit. Vopiſcus in Aureliano. *Meminiſtis fuiſſe in templo Iovis Opt. Max. Capitolini pallium breve, purpureum, laneſtre, ad quod cum matronæ atque ipſe Adrianus jungerent purpuras ſuas, cineris ſpecie decolorari videbantur cætera, divini comparatione fulgoris. Hoc munus Rex Perſarum ab Indis interioribus ſumptum Aureliano dediſſe perhibetur, ſcribens ſume purpuram, qualis apud nos eſt.* Mox

addit:

addit: *Dicitur enim ſandix Indica talem purpuram facere, ſi curetur.* Vera tamen & genuina purpura rubra nullis herbis, qualis Sandyx & aliæ, ſed ſolo murice tingebatur. Ideo purpura dicitur *murice rubere.* Ovid. Amor. lib. III.

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

Martialis Epigram. lib. IV. ad Baſſum.

Non niſi vel cocco madida, vel murice tincta
Veſte nites, & te ſic dare verba putas.

Clarius Plinius libro XXII. cap. 11. *Nec quærit in profundis murices,* poſtquam dixerat, *tranſalpinam Galliam herbis Tyrium atque conchylium tingere.* At hæc adeo ſunt cognita, ut riſum lectori movere crederem, ſi id multis argumentis probare vellem. Addo tantum hunc colorem plerumque *Tyrium* dici & *Tyriam purpuram*, & *Tyrium dibaphum*, & *ruborem Tyrium*, & *Tyrium muricem.* Virgil. Georg. lib. III.

— quamvis Mileſia magno
Vellera mutentur Tyrios incocta rubore.

Tibullus Eleg. VI. lib. II.

Illi ſelectos certent præbere colores
Africa puniceum, purpureumque Tyros.

Statius lib III. Propemptico Metii Celeris.

Quà pretioſa Tyros, quà purpura ſucco
Sidoniis iterata vadis.

Ovid. loco ſæpius laudato.

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

Ideo Plinius *tranſalpina Gallia Tyrium* (id eſt purpuram Tyriam) *tingit.* vocatur *Sidonius* quoque ob vicinitatem loci. Seneca in Hercule Oetæo Actu ſecundo.

Nec Sidonio mollis Aheno
Repetita bibit lana ruborem.

Eodem

Eadem reperies ſæpius alibi. Sed & *Sarrana* dicitur. Hinc *Sarrano oſtro dormire*, apud Virgilium Georg. lib. II. Et Juvenali tunica Jovis *Sarrana* dicta Sat. x. Vetus ejus Scholiaſtes ad hæc notat. *Tunicam Iovis palmatam dixit, Tyria purpura infectam.* Omnino eadem docet Servius ad iſtum locum Virgilii. *Sarrano oſtro*, ait, *id eſt Tyria purpura: quæ enim nunc Tyros dicitur, olim Sarra vocabatur.* Optime quidem. Eſt enim *Sar* vel *Sarra* nihil aliud quam Hebræorum צור id eſt *Tyrus*, levi ſane permutatione literarum צ in Z. S. & T. ut צור *Zur, Tyr, Syr. Sar, Sara*, & *Sarra*, unum idemque ſit. Nec omittendum teſtimonium Feſti, qui *Sar* & *Sarra* dicit eſſe *Tyrum Inſulam.* Quomodo autem purpuram Tyriam veteres tingere ſoliti fuerint, vide apud Plinium lib. IX. cap. XXXVIII. Audiamus tantum verba quæ habet ſub finem iſtius capitis. *At Tyrius pelagio primum ſatiatur immatura viridique cortina: mox permutatur in buccino. Laus ei ſumma, color ſanguinis concreti, nigricans aſpectu, idemque ſuſpectu refulgens. Vnde & Homero purpureus dicitur ſanguis.* De ratione purpuram tingendi plura vide apud Salmaſium, in ſuis notis ad Pallium Tertulliani. Nota eſt fabula de inventione purpuræ, à cane ſcilicet Herculis, qui purpuram in petra prominentem videns, ejus carnem mordicus arripuit, qua devorata, canis fauces piſcis cruore phœniceo colore tinctas cum videret Herculis amica, veſtem ejuſdem coloris ab Hercule petiit, ſi ipſius amoribus frui diutius vellet, quo facto Hercules artem purpura inficiendi veſtes invenit. De his vide Athenæum, Palephatum, Pollucem & alios. Nota quod dicant auctores, *Tyrios* illam hiſtoriam narrare, Herculiſque amicam *Tyrum* vocatam fuiſſe, unde conſtare videtur, iſtos auctores Tyro purpuram attribuiſſe.

buiſſe. Sed originem hujus fabulæ detexit eruditiſſimus Bochartus. De Animal. parte II. lib. v. cap. xi. Syris ſcilicet כלב & כולב ſignificare *canem* & *tinctorem*, unde fabulati ſunt Græculi, canem hanc artem inveniſſe.

VI. Hæc quoque purpura Tyria Græcis dicebatur δίβαφα *dibapha*. Latinis *bis tincta*. Plinius libro ix. cap. xxxix. *Dibapha tunc* (Cicerone conſule) *dicebatur, quæ bis tincta eſſet, veluti magnifico impendio, qualiter nunc omnes pene commodiores purpuræ tinguntur*. Hoc Martialis vocat *vellus bis murice inquinatum*. Ovid. Amor. lib. III.

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

Seneca:

Nec Sidonio mollis aheno
Repetita bibit lana rubores.

Non tantum *bis*, immo aliquando *pluries* tincta videtur, ut fere colligi poteſt, ex Martial. lib. II. Epigr. xxix.

Quæque Tyron toties epotavere lacernæ.

Audin? non tantum *bis* ſed *toties* epotavere, id eſt *pluries*, niſi illi *toties* ſignificet *bis*. Plinius libro ix. capite xxxviii. ubi de infectura purpuræ, innuere videtur, cur dibapha dicatur, & quomodo bis tingatur. *Quinis*, inquit, *lana potat horis, rurſuſque mergitur carminata, donec omnem ebibat ſaniem*. Cum enim lana coquendo coeat, & inſtar coactilis alicujus operis compingatur, inter coquendum, ita ut pars ejus intima ſaniem non ſatis abunde bibere poſſit, poſtquam quinis horis cocta fuit, extrahitur, & extracta frigefactaque carminatur, carminata aheno iterum immittitur, ut omnes partes, & ſinguli flocci lanæ ſaniem largius poſſint ebibere. Deinde reperitur certum aliquod genus purpuræ, quæ dibapha dici poteſt, quia ex duobus diverſis coloribus conſtat, ex *coc-*

co ſcilicet & *Tyrio*, quod *Hyſginum* vocant. Nam quemadmodum flavo colori, noſtri infectores cæruleum ex indico inducunt, ut fieret viridis; aut cocco cæruleum, ut fieret violaceus, aut color, quẽ *regium* dicimus; aut rubro etiam ex croco ſylveſtri, coccus inducitur, ut fieret talis quem belgice naker vocamus, & id genus alia, ita veteres aliquando colori colorem alium inducebant, unde exſurgebat tertius aliquis miſtus & ab illis diſtinctus. Talis fuit *Hyſginus*, de quo Plinius, libro IX. cap. XLI. *Non eſt ſatis abſtuliſſe gemmæ nomen amethyſtum, rurſum abſolutus* (lege *ablutus*) *inebriatur Tyrio, ut ſit ex utroque nomen improbum, ſimulque luxuria duplex: & cum confecere conchylia, tranſire melius in Tyrium putant.* Et paulo poſt: *Et genuina demonſtrata via luxuriæ, ut color alius operiretur alio, ſuavior ita fieri leniorque dictus. Quin & terrenam iſcere, coccoque tinctum Tyrio tingere, ut fieret hyſginum.* Vides itaque hyſginum ex cocco & tyrio factum, quod prius ſcilicet cocco tinctum ſit, deinde Tyrio. Ejuſmodi colorem fuiſſe illum, de quo Servius lib. VII. Æn. ad hunc verſum.

Ipſe quirinali trabea, cinctuque Gabino.

Suetonius in libro de genere veſtium, dicit tria eſſe genera trabearum, unum diis conſecratum, quod eſt tantum de purpura: aliud regium, quod eſt purpureum, & habet tamen aliquid album: tertium augurale, de purpura & cocco mixtum; docet doctiſſimus Rubenius, de Re Veſt. lib. II. cap. XIV. cui tamen aſſentiri non poſſum. Non enim dicit Servius illud *augurale* veſtimentum *primo cocco deinde purpura tinctum fuiſſe*, ſed tantum *de purpura & cocco mixtum*, ſcilicet quod habuerit trabeas ex cocco & purpura, ſive quod purpura fuerit prætexta & coccineis trabibus diſtincta veſtis, ut ipſe id erudite explicat lib I.

cap. v. ut mirer doctiſſimum virum eruditioni ſuæ quaſi vim feciſſe, ut id jam de *Hyſgino* explicaret. Forſan hoc voluit Suetonius apud Servium, augurale veſtimentum trabeas habuiſſe ex filis coccineis & purpureis tortis, aut alternis textis, cum ceteræ trabeæ fuerint ex purpura tantum; aut ex purpura & albo. Hunc colorem autem *hyſginum* dici à *cocco*, quo tingitur, priuſquam Tyrius inducatur, nullus dubito. Sed de his plura capite ſequenti.

VII. Ex his ſufficienter conſtare puto, quid fuerit purpura veterum. Ejuſmodi colorem fuiſſe noſtrum ארגמן vix dubito. Verum eſt Abrahamum filium Davidis, in ſuis השגות ad Halochot Maimonidæ Kele Hammikd. cap. VIII. ſectione XIII. velle hunc colorem magis ita dictum eſſe à *textura* quam ab *infectura* aut colore, nempe quod ex diverſis coloribus contextum ſit. Sic enim contra Maimonidem diſputat. א״א לי נראה ארגמן . ארוג משני מינים או משלשה צבעין על כן נקרא ארגמן: *Ego vero dico: Argaman mihi videtur textum ex duabus aut tribus ſpeciebus colorum, ideoque vocatur Argaman.* Huic cenſori itaque dicitur *Argaman* à verbo ארג *texere*, quod ſcilicet textum ſit ex filis diverſorum colorum; ut *Argaman* ſit מלה מורכבת *vox compoſita*, uti exponitur in Ceſeph Miſna; quemadmodum quibuſdam etiam Inſula *Amorgus* ſic dicitur, quaſi אם אורגים *mater textorum*; aut עם אורגים *populus textorum*. De quo vide Bochartum Phœnic. lib. I. cap. XIV. Sed errat, & male carpit doctiſſimum Maimonidem. Non enim hic eſt quæſtio de textura, aut filis diverſorum colorum. Nam hoc ſenſu tota veſtis potius *Argaman* dici deberet, cum ex diverſis coloribus, albo ſcilicet cæruleo & rubro, contexatur. Colorem igitur ſignificare neceſſe eſt. Rubrum etiam fuiſſe tot teſtes clamant, ut ne ob-

obſtinatiſſimus quidem dubitare poſſit. Maimonides Kele Hammikdaſch cap. VIII. הארגמן הוא הצמר צבוע אדום *Argaman eſt lana rubro colore tincta.* Aben-Ezra ad cap. XXV. Exodi. ארגמן כרמות אדום *Argaman colore rubro eſt.* Et Abarbanel ad eundem locum: צבוע אדום *color ruber.* Eundem colorem crediderunt Kimchius, Pomarius & alii, ideo ארגמן illis eſt קרמז *Carmeſinus*, & לכא *lacca*, qui rubri colores, quamvis fallantur, ut mox oſtendemus. Jarchius non dicit quidem exſertis verbis, fuiſſe rubrum, ſed tamen nihil aliud eum intellexiſſe puto. ארגמן inquit, צמר צבוע ממין צבע ששמו ארגמן: *Argaman lana tincta eſt, certo aliquo colore qui dicitur Argaman.* At cum cæteri verpulorum fere omnes adfirment *rubrum* eſſe colorem, Jarchium idem intellexiſſe exiſtimandum eſt. Talem fuiſſe colorem qui *Argaman* vocaretur, non tantum Hebræi fatentur, ſed & apud cæteras gentes notum fuit: quis enim non videt Hebræorum Argaman fuiſſe Græcorum ἀμόργην? Suidas in ἀμόργινα ait eſſe χρώματος εἶδος ἀπὸ νήσου Ἀμοργοῦντος. *ſpeciem coloris ex inſula Amorgon.* Eadem reperies apud Etymologum, Euſtathium, Stephanum & alios. Rubrum autem fuiſſe hunc colorem, & quidem purpureum iidem docent. Euſtathius *Odyſſ.* θ. ἀμόργη πορφύραν σημαίνουσα. *amorge purpuram ſignificat.* Etymologus in voce ἀπομόρξατο vult ἀμόργινα ἱμάτια eſſe τὰ πορφυρᾶ, & ἀμόργη, εἶδος βοτάνης πορφυρᾶς. Nota eſt apud Græcos herba quædam ἀργεμώνη, & *argema* apud Plinium, quas nomen habere, ob colorem, ex noſtro *Argaman*, nullus dubito. Sunt enim rubri earum flores, punicei coloris. Dioſcorides lib. II. cap. CCVIII. Ἀργεμώνη ὅλον μὲν ἐστι ὅμοιον ἀγρίᾳ μήκωνι. τὸ δὲ φύλλον ἀνεμώνῃ ἔχει ὅμοιον. ἄνθος ἐσχισμένον. καυλὸν φοινικοῦν. *Argemone*

in totum Sylveſtri papaveri ſimilis eſt: folia habet anemones florem diviſum & caulum puniceum. Hic tamen legendum credo, ut hoc obiter notem: ἄνθος ἐσχισμένον καὶ φοινικοῦν *Flos diviſus & puniceus.* Sane ita emendari poteſt ex Plinio lib. xxi., cap. xxiii. ubi de anemonis, quæ à quibuſdam cum argemonis, ob ſimilitudine confunduntur. *Sylveſtri amplitudo major, latioribus foliis, flore phœniceo. Hanc, errore ducti, argemonem putant, alii rurſus papaver.* Vide etiam lib. xxv. cap. xiii. ubi *argema rubens* dicitur ulcus oculi, propter ruborem. Sane non poſſum ſilentio præterire doctiſſimas obſervationes incomparabilis viri Bocharti, in ſuo opere de Animalibus, parte ii. lib. v. cap. ix Arabibus corallium dici مرحان *margian*, & *magram* rubricam Synopidem eſſe, unde etiam factum putat ῥῆγος, quod Etymologus *amictum purpureum* explicat. Præterea arborem eſſe in Perſia quæ dicitur ارجوان *Argiavvan*, ob florem qui inſigniter rubet, atque ideo purpuram ſic ab ea denominari.

VIII. Eſt itaque *argaman* noſtrum ruber color, non minus quam *purpura Tyria.* Sed an plane eadem eſt purpura, & eadem materia tingitur? Hoc tam facile demonſtratu non eſt. Etymologus ἀμόργη, εἶδος βοτάνης πορφυρᾶς. *Amorge eſt ſpecies herbæ purpureæ.* Et Suidas, *ſpeciem coloris ex Inſula Amorgon,* dicit. Kimchius & Pomarius *carmeſinum* volunt: reddunt enim קרמז *Carmes.* Sed falluntur, cum *carmes* ſive *Carmeſinus* fiat ex cocco. At noſtrum ארגמן non eſt coccinum, nam hoc potius תולעת שני eſt, ut capite ſequenti docebimus. Sunt qui docent *argaman* lacca tinctum fuiſſe, de quo vide Gloſſam ad caput ix. Kilaim. ארגמן inquit, נקרא בערבי ארגואן והוא הצמר הצבוע בצבע לא"כא: *Argaman Arabice vocatur* Argavan, *& eſt lana tincta, colore quem* laccam *vocant.*

Eadem

Eadem habet Rabbi Jona ·הצבע שקורין לקא *Color quem vocant lacca.* De quo vide Bochartum, de Anim. p. II. lib. V. c. XIV. Quid ſit *lacca* docent alii, ſcilicet eſt *gummi arboris quæ naſcitur in Arabia, quæ eſt ſimilis myrrhæ, habens odorem bonum, & adminiſtratur in ſuffimigiis, & tinguntur ex ea panni rubei coloris, & dicitur tinctura illa Kartas, & defertur ſimiliter ex Armenia.* Hæc lacca plane eadem videtur eſſe cum Cancamo Dioſcoridis, lib. I. cap. XXIII. quamvis Dodonæus in ſuo herbario & multi alii contrarium aſſerant. Κάγκαμον δάκρυόν ἐστιν Ἀραβικοῦ ξύλου σμύρνῃ προσεοικὸς, βρομῶδες ἐν τῇ γεύσει, ὥσπερ ὡς θυμιάματι χρῶνται. *Cancamum arabici ligni lachryma eſt, mirrhæ quodammodo ſimilis, viroſi guſtus, quam ad ſuffimenta uſurpant.* Alia datur lacca, ſed fictitia ex variis rebus. De quibus plura vide apud Mathiolum alioſque, imprimis apud Bodæum in Theophraſtum de plantis. Sed omnis lacca ſemper rubra traditur ab auctoribus. Judæi variis in locis memorant *laccam*, ut Cholin fol XLII. ubi etiam ſcribitur per ב· לבא ſed male .לכא ſive לקא ſcribendum eſt. Sic ubique ſcribitur. In Miſna Peſachim capite III. quæſtio eſt de furfure & farina aqua macerata, quibus infectores utuntur, (quam aquam Miſna, זומן & Gemara מיא רחיורי *aquam farinæ*) an inter fermentata, quæ illo tempore prohibita ſunt, numerari debeat? Gemara iſta explicans, dicit tantum רצבעי בהו לכא *quia ea tingunt laccam.* Jarchius hic laccam exponit per סר״כא de qua voce cap. ſequenti. Sed cujus coloris fuerit inde non conſtat. Colore autem rubro fuiſſe laccam, clarius conſtat ex Cholim cap. II. Fol. XXVIII. Quæſtio eſt de ſanguine avis, utrum tegi debeat, ſi quis avem jugulet, non ut eam commederet, ſed ut ejus ſanguine uteretur, ad tingendam laccam ·בעי ליה לדמיה ללכא *Opus habet ejus ſanguine ad*

ad laccam. Lacca igitur, ſecundum hanc gemaram fiebat ex ſanguine, aut ſaltem ſanguine ad iſtam infecturam utebantur. Vt ut ſit, ſanguinei & rubri coloris fuiſſe *laccam*, ex his conſtat. Hoc ſenſu Jarchius hanc Gemaram explicat; de rubro enim colore id intelligi vult, quamvis in corio magis, quam in pannis. יצבע, inquit, עור אדום שקורין פר"קא *color eſt corii rubri, quem vocant* פר"קא (de voce פר"קא capite ſequenti) At iſtud corium eſt egregii ruboris, nec coccino in pannis cedit fulgore & lumine. Procul dubio idem color & idem corium erat, quale nobis & hodie adfertur Smirna & ex aliis locis, quod gallice *Maroquin du levant* dicimus. Nihil dicam de Imperatorum & triumphantium *calceis coccineis* & *puniceis*. Quamvis autem per לקא *laccam* non intelligenda ſit purpura Tyria, ſed aut *lacca* proprie ſic dicta, aut, quod multo veriſimilius eſt, color coccineus (Nam ex cocco etiam fit genus laccæ factitiæ, quam vocant Itali *lacca de grana*, ut videre eſt apud Caneparium, in ſuo *Tractatu de Atramentis*) de quo vide cap. ſequenti, rubrum tamen colorem ſignificaſſe, certum eſt. En quocunque modo explicent noſtrum *Argaman*, ex his omnibus neceſſario colligendum eſt, fuiſſe coloris rubri, & quidem purpurei.

IX. At non ſolum rubri coloris erat noſtrum *argaman*, ſed, ut opinor, vera & genuina *purpura Tyria*, ſive *dibapha*, nigricantis roſæ, aut concreti ſanguinis inſtar. Nigra quidem aſpectu ob ſaturitatem, ſed ſuſpectu vegetiſſimo & acutiſſimo lumine refulgens, ideoque Tyrio murice, non herbis, nec lacca aliave materia, tincta. Primum quidem animadvertendum eſt, *argaman* non tantum apud Septuaginta & alios ſcriptores, ſed & in ipſo Novo Teſtamento, ſemper exponi per πορφύραν *purpuram*

puram, qua voce plerumque intelligitur *purpura Tyria*, immo ut per *βύσσον* intelligunt שש ita per *πορφύραν* ארגמן: ideoque *βύσσον καὶ πορφύραν* jungunt, ut Hebræi שש וארגמן Apocal. xviii. xii. ut & *πορφύραν καὶ κόκκινον* quod Hebræis ארגמן ותולעת שני, Ap. xvii. iv. & alibi Nec omittendum, quod Syrus in N. T. *πορφύραν* vertat per ארגונא id eſt *argaman*. vide Marci cap. xv. xvii. & Johannis cap. xix. ii. Quamvis autem verpuli in ſcriptis ſuis nullam purpuram videantur agnoſcere, præter *chilzon*, ſive *conchylium*, de quo capite præcedenti, tamen rubram Tyriam nec negant, nec plane ſilent. Saltem Philo & Joſephus, qui inter eos poſtremi non ſunt, etſi eorum ſcripta hebræo ſermone ad nos non pervenerint, id expreſſis verbis docent. Cum enim quatuor noſtros colores in ſacro veſtitu, ad quatuor elementa referant, purpuram aut potius *Argaman* noſtrum, mare ſignificare volunt, quia inde deſumitur, quod nempe ſanguine cochleæ, id eſt purpuræ, tingerentur. Philo de congreſſu quærendæ Eruditionis gratia, *ὕδατος δὲ ἡ πορφύρα· τὸ γὰρ τῆς βαφῆς αἴτιον ἐκ θαλάττης, ἡ ὁμωνυμοῦσα κογχύλη.* *Aquam vero repræſentat purpura, quia cauſa hujus tincturæ ex mare petitur, quæ alias conchyla dicitur.* Eadem & Joſephus Antiq. lib. iii. cap. viii. *ἡ δὲ πορφύρα τὴν θάλασσαν, τῷ πεφοινίχθαι τὸν κόχλον τῷ αἵματι.* *Purpura mare ſignificat, cum ex cohleæ ſanguine tingatur.* Horum Simia Hieronymus, ut ſolet, in Epiſtola ad Fabiolam. *Purpurea mari deputatur, quia ex ejus cochleolis tingitur.* Ergo ex ſanguine cochleæ, ſive muricis *argaman* noſtrum tinctum fuit, ideoque vera purpura Tyria. Sed ipſum nomen ארגמן idem videtur ſignificare. Eſt enim ſecundum quoſdam vox ex duabus compoſita. Non quidem, ut vult Abraham filius Davidis, à verbo ארג *texere*, de quo ſupra, ſed ab ארם & גון

Syria & *color*, quaſi diceres *color Syrius*, prout Syri & Arabes ſolent addere vocem גון *color*, ut ܣܣܓܘܢ *ſaſgon color hyſginus*, اسمانجون *Iſmanagium*, *hyacinthus color cœli.* Sic autem diceretur ארגמן *Argaman*, quaſi per metatheſin litterarum ארמגנן *Aramgavan*, *color Syrius*, quia Tyro, quæ Syriæ civitas dici poteſt, tingitur. Vt ut ſit, ex hiſce omnibus, quæ hoc capite dicta ſunt, ſatis manifeſto colligi, mea ſententia, poteſt, noſtrum ארגמן *argaman* nihil aliud fuiſſe, quam pulcherrimam & pretioſiſſimam purpuram Tyriam.

X. Inter res pretioſiſſimas hæc purpura poni ſolet, ideo cum auro, byſſo, hyacinthino & coccino fere ſemper jungitur, non tantum in re veſtiaria, ſed & alibi, ubi ſit mentio de rebus caris & pretioſis. videatur Ezech. cap. XXVII. verſu VII. Et quamvis *thechelet* hyacinthinum, ſive conchylium ſit pretioſum, tamen *argaman* ei præfertur. Legimus Danielis cap. V. regem Aſſyriorum eum, quem volebat honorare, veſtiviſſe *argaman*, nulla facta mentione de *Thechelet*, ut pretioſius crederem illud quam hoc, alias *thechelet* potius quam *argaman* eum veſtiviſſet. Quanto autem in pretio fuerit purpura Tyria, vel inde patet, quod non niſi regibus, pontificibus aliiſque magnatibus, conceſſum fuerit eam geſtare, quæ Plinius egregie expreſſit his verbis. *Huic faſces ſecureſque Romanæ viam faciunt: idemque pro majeſtate pueritiæ eſt. Diſtinguunt ab equite curiam: Diis advocatur placandis: omnemque veſtem: illuminat in thriumphali miſcetur auro.* libro IX. cap. XXXVI. Hanc ob cauſam à Caſſio in Oratione ad milites *πορφύρα ἱερὴ*, *ſacra purpura*, & ab Imperatoribus Theodoſio, Arcadio & Honorio *Sacer murex* dicitur, quod tamen de conchylio quoque volunt intelligi. *Cod. lib.* XI. *Tit.* VIII. *De veſtibus Holoberis, & auratis, &*

de

de intinctione ſacri muricis. Privatis etiam purpurâ interdicitur & ſimul jubetur, ſi quis purpuram poſſideat, eam *ſacro ærario tradat. L.* III. *Cod. Theod. & l.* IV. *Cod. Juſtin. de veſtibus holoveris.* Sed de immàni pretio purpuræ, deinceps plura, ubi de ſacrarum veſtium pretio diſſeremus.

XI. Hanc autem purpuram adhibitam fuiſſe ad veſtitum Pontificum apud gentiles, omnes fere auctores clamant. *Diis* enim *advocatur placandis*, ut ait Plinius loco jamjam laudato. Unde apud Pollucem πορφυροβαφεῖς ἐσθῆτας Eupolis dicit περίσημνα τῇ θεῷ *ornamenta Deæ*, aut ſi mavis cum Rodolpho Gualthero. *veſtes conſecratæ Deæ*, ut ad marginem annotat. Servius lib. VII. Æn. ad hunc verſum.

Ipſe Quirinali trabea, cinctuque Gabino.

hæc animadvertit: *Suetonius in libro de genere veſtium, dicit tria eſſe genera trabearum: unum diis conſecratum, quod eſt tantum de purpura: aliud regium, quod eſt purpureum, & habet tamen album aliquid: tertium augurale, de purpura & cocco mixtum.* Dionyſius libro VI. ubi de Saliis. Τηβέννας, ait, ἐμπεπορπημένοι περιπορφύρους φοινικοπαρύφους, ἃς, καλοῦσι τραβέας. *Tebennas habent fibulis annexas, prætextas purpurâ & puniceis trabibus diſtinctas*, (aut, ſi cum Sylburgio, *palmis intextas*) *quas vocant trabeas.* Et Servius ad hæc Æn. lib. IV.

—— *Tyrioque ardebat murice lana.*

Eſt genus veſtis. Eſt autem toga duplex, amictus auguralis. Idem intellexit virgilius.

Purpureo velare comas adopertus amictu.

Vbi purpureus amictus nihil aliud ſignificat, quam partem illam prætextæ quam ſacrificaturi, aut vota ſuſcepturi capiti injiciebant. *Dialis Sacerdos* & *Flaviales* veſti-

ti erant *purpurea toga Germanica*, aut ſi mavis, *Græcanica*, nam ita amictus erat Domitianus, & eodem habitu Dialis ſacerdos & Flaviales, teſte Suetonio, in vita Domitiani. Nonne Cic. Ep. I x. lib I I. ſatis innuit Sacerdotes διβάφῳ veſtitos eſſe? *Proinde*, ait, *iſti licet faciant quod volent conſules tribunos plebis, denique etiam vatinii ſtrumam ſacerdotii διβάφῳ veſtiant*. Et Epiſtola xvi. libri I I. ad Cælium *dibaphum* pro *auguratu* ſumit. *Curtius noſter dibaphum cogitat, ſed eum infector moratur.* Ovidius libro IV. Faſtorum. *Illic purpurea canus cum veſte Sacerdos.* Et Ricam, veſtimentum purpureum, geſtabant. Feſtus lib. XVI. *Rica eſt veſtimentum quadratum, fimbriatum purpureum, quo Flaminicæ pro pallio utuntur.* Habebant & *laticlaviam* veſtem, & *prætextam*, quod c. I X probavimus. Sed eas fuiſſe purpureas, aut minimũ purpurei quid habuiſſe, non dubito. Ex his meridiana luce clarius apparet, ſacerdotes veterum geſtaſſe optimam & pretioſiſsimam purpuram, cum eadem regibus, Conſulibus & imperatoribus ornamento fuerit. Non copio itaque cur exactiſſimus Rubenius, de Re Veſt. lib. II. cap. XIV. crediderit, Sacerdotes plebeia tantum & vili purpura veſtitos fuiſſe, non pretioſa & imperatoria. Nec illud colligi poteſt, ut putat, ex verbis Ciceronis, pro Sextio *veſtitus* (Piſo) *aſpere noſtra hac purpura plebeja ac pene fuſca.* Nam locus ille intelligi poteſt, non de omnibus Sacerdotibus, ſed de auguribus tantum, & fortaſſis de quibuſdam ex pontificibus. Eodem ſenſu intelligi poteſt locus, quem allegat, ex D. Gregorio Nyſſeno Orat. de S. Theodoro. *Me etiam imperatorum illorum miſeret, quod, cum per ſe ſatis magna inter homines dignitate ob regium imperium præditi ſint, pontificis appellationem ſibi ſumpſerunt, & lugubri obſcuraque purpura hujus dignitatis nomine induuntur, ad imitationem inſe-*

infelicium pontificum, in dignitate ſplendida atque illuſtri triſte atque inamœnum geſtantes indumentum. Fortaſſe tempore D. Gregorii res mutatæ erant, ut viliorem tunc habuerint purpuram pontifices, quam ſub primis imperatoribus. Sane, uti audivimus, Plinius ſacerdotibus eandem adſcribit, quam imperatoribus. Eadem diis conſecrata eſt, quæ ſacerdotibus, ſecundum Servium, Dialis ſacerdos & Flaviales eodem habitu, quo Domitianus, ornati erant. Tyrio murice & διβάφῳ amicti erant, eorum igitur veſtitus aliquando ex purpura pretioſioſſiſſima fuit. Sed de *purpura* ſive ארגמן in ſacro noſtro veſtitu ſatis.

CAPUT XV.

תולעת שני *Variæ interpretationes. Veſtis Chriſti* coccinea *& purpurea dicitur. Non erat hyſgina contra Rubenium. Coccineus color ruber. Ignei coloris eſſe* purpuram *maxime* coccinum. θώρακες πύρινοι *Apocal.* IX. XVII. *Chlamys Chriſti* λαμπρά. [illegible] זהר ſplendere. *Scrupulus Caſaubono ablatus. Arabs* بريقا *Aquilæ* διάφανον. ὀξεῖα μέταξα. *Coccinea. Græcis ignis hodie* λαμπρός. coccinum *differt à purpura pretioſa. à plebeia, & ab hyſgino.* Coccinum *cocco tingitur, unde & nomen.* Coccus *qualis fructus? Ejus ſuccus facile corrumpitur, & in vermem mutatur. Hinc* vermiculus *dictus. Græce* σκώληξ. vermeil, *&* vermillon. Scolecion. قرمز Kermes, *vermis quaſi* قرمز ſermes. *Apud Arabes* F. & K. *uno apice differunt, ut* F. *&* Γ. gamma *&* digamma *apud Græcos.* Kermes *eſſe animal. Hinc coccinum* Carmeſijn *Belg. & Gallis* Cramoiſy. Carmeſinum *quomodo à Scarlato differat.* Confectio Alkermes, *ſic dicta à cocco. Pellicula* cocci. *Animal ſive ſuccus in cocco.* Κόκκος *quia granum.* κόκκος βαφική granum tinctorium. Nux Indica *coccus.* Kokusnoot *Belgis. Coccus fructus ilicis. Plinius, Dioſcorides, Serapio & alii de* cocco. *Naſcitur in Galatia, in Armenia,* Cilicia, *Hiſpania,* Gallia *& Polonia. Omnium optimus* Galaticus. *vocatur à Galatis* ὗς. *Inde* hyſginum. *Pauſanias explicatus. Turnebus, Heſych. & Suidas male* ὕσγινον *pro* ὗς. Hyſginum *quaſi Saſginum.* Syr. ܣܣܓܘܢ *Hebrais* סס

Sas, *Vermis. Hinc Græce σὴς.* Saſgon, *color vermis. Vermitinctum. H. ſive* aſpiratio *aſſumit aut rejicit S.* Sus *pro* ὗς, *Germ.* Saum Hyſginum *dicitur quia prius* cocco *tingitur antequam purpura inducatur.* Cuſculium, *Quiſquilia quid?* κοσκύλλιον, κοσκυλμάτια. Coccus *cur quiſquilium dictus? Hodie* cochenille, coccenille *quaſi* coccinulum. Coccinum *hyacintho tingitur. Puniceus color eximius in Indiâ animalibus inſtar canthari tingitur.* Coccinum *hodie* Scarlatum. *Sententia Ruellii, Gelenii & Groenhovii de ſcarlato. Noſtra conjectura.* Scarlatum *non dici à* cuſculio, *non à* Galatico, *ſed à* Sarlaca. Londres *pro* London. Nimaigre *pro* Nimaigue Sar *in* Sarlaca *Tyrus.* Lacca *color ruber.* סרלקא *Judæi. Iarchi* פר"קא *&* סר"קא. *Circa has voces Bocharti difficultas. A nobis explicantur.* סר"בא *forte pro* קרמא, *aut pro* סקרא. *Talmudicorum* חוט של סקרא filum coccineum. סר"קא *pro* סרלקא Sarlaca. Apices (") *pro* ל *extruſo. Aqua farina & furfure fermentata ad tincturam coccini: Corium cocco tingi.* Sarlaca *quaſi* Tyrius rubor, *aut* Tyria lacca. *Sic dicta non quod eſſet purpura Tyria, ſed ob ſimilitudinem* Cotobicus laudatus. תולעת שני *Hæ voces ſæpe ſic junguntur. Aliquando* שני תולעת *Nonnunquam* תולעת *abſque* שני. *Et* שני *ſine* תולעת. Tholaat *ſæpe* Vermem *ſignificat. Sæpe* colorem. *Locus Nahum cap.* II. IV. *explicatus contra ſeptuaginta. Belg. & Germ.* **lachen** *ab Hebr.* לעג ridere. *Veſtes rubræ bellatores decent.* Tholaat Schani *qualis color? Abarbanelis error qui* ſerici nativum *putat. Eſt color* ruber. *Eſt* coccineus. *Græcis, vulgato, Joſepho & Philoni* κόκκινον *&* φοινικοῦν, *&* coccinum. *Arabi* قرمز Kermes *&* Alkermes. Igneus rubor. Chaldæo צבע זהורי Color ſplendidus. *In Novo* T. tholaath ſchani *eſt* κόκκινον. *Loci Apocal.* XVII. IV. *&* XVIII. XVI. *Mathæi* XXVII. XXVIII. *& Lucæ* XXIII. XI. [illegible] *Syro & Chaldæo* coccinum. לשון של זהורית Lingua coccinea *hircis appenſa* x. *Tiſri. Paulo* tholaath ſchani *coccinum Hebr.* IX. XIX. *Ipſa vox* תולעת coccinum *denotat. Eſt enim* vermis. שנים *in plurali. Sunt qui volunt* שני *&* שנים *eſſe* duplicia, *quaſi eſſet* שְׁנֵי *&* שְׁנַיִם *à radice* שנה *iterare.* τῶν LXX. *& Germanorum Judæorum variæ interpretationes.* κλώθω, κλωστὸν, *Belgice* een Kloſſe, **kloſſe garen** Dentelles. **kanten**. *Falſa omnes.* שני *non eſſe* κλωστὸν, διανενησμένον *&c.*

cum

cum id exprimatur per משור. *Locus Prov. cap.* XXXI. XXI. *explicatus* δίσσαι χλαίναι. *Græcorum verſio vitioſa.* χρονίζειν, מִשְׁלַג pro לִין׳מִשְׁלַג pernoctare. *Hinc Belgis* **een loen**/ percunctator, homo deſes *Pœnula Pauli* II *Tim.* IV. XIII. χλαῖνα *quid Suidæ? Veſtimentum hybernum.* J. Baptiſta Donius *laudatus.* Hieronymus, vulgatus, Lutherus, Junius, Belgæ, Galli, Diodati, Buxtorfius, *aliique multi à ſeptuaginta decepti.* χλαίναι πορφυρέες *Homeri.* Tyria læna, Coccinea, Hyacinthina. *Chaldæus laudatus, Lapſus* vulgati, Hieronymi, Buxtorfii, Cocceii, *omniumque fere interpretum, qui* coccinum *dicunt* dibaphum *&* bis tinctum. *Ante Hyeronimi tempora nemo ſic locutus eſt.* δίβαφον *proprium epithetum eſt purpuræ Tyriæ. Plinius explicatus. Error Lexicographorum & interpretum.* שני *eſſe colorem Rubrum.* שני *quibuſdam à* שנה iterare. *Conjectura an non à* שנן acutus eſt? Schani *quaſi* acutum, *ut Græcis* ὀξεῖον. *Hebræis* coccinum *dici* שן Sen, *docet Hieronymus.* Tholaath Schani *quaſi* vermiculus acutus. *Coccineus color pretioſus. Imperatorum & Magnatum veſtimentis dicatum. Purpura & coccinum junguntur, & aurum* χρυσοκόκκινον. *Gentilium Sacerdotes cocco veſtiti.* Purpura, coccus & conchylium, *ut pretioſiſſimi colores junguntur à Quintiliano. In ſacris veſtibus tingitur lana, non panni integri, uti apud nos.*

I. Tertius factitiorum color in ſacro noſtro veſtitu, eſt תולעת שני *Tholaath Schani.* Chaldæus habet צבע זהורי. Septuaginta κόκκινον *Coccinum,* & κόκκινον διπλοῦν *coccinum duplum.* vulgatus *coccum bis tinctum.* Joſephus κόκκον. Aliquando Joſephus etiam & ſeptuaginta φοινικοῦν. Arabs صباغ القرمز *Colorem alkermes.* Aquila διάφανον Symachus δίβαφον, Hieronymus *coccum.* Junius *coccinea dibapha.* Lutherus Roſinroth Belgæ **ſcharlacken**/ ſic & Diodati cum aliis. In multiplici ac dubia hac interpretatione, quemadmodum in reliquis coloribus, vix aliquid certi adfirmari licet. nihilominus *Coccineum* fuiſſe noſtrum *Tholaat ſchani,* vix dubi-

dubito, quod ideo probare ſuſcepimus.

II. Capite præcedenti jam oſtendimus, omnes colores, qui aliquem ruborem habebant, ab antiquis ſæpe purpureos dici, ideoque ipſum coccinum, eodem nomine venire. Atque hanc ob cauſam Horatium lib. II. Sat. XVI. veſtem *rubro cocco* tinctam confundere, cum *purpura*. Nec immerito idem colligunt quidam inde, quod eadem veſtis, qua Chriſtus à perfidis Judæis amictus fuit, & quam Matthæus cap. XXVII. verſ. XXVIII. vocat *χλαμύδα κοκκίνην chlamidam coccineam*, à Marco & Johanne dicatur *πορφύρα* & *ἱμάτιον πορφυροῦν purpura* & *veſtimentum purpureum*. Marc. XV. XVII. Joh, XIX. II. Nec ulla neceſſitas me cogit hæc de hyſgino explicare, cum celeberrimo Rubenio, de Re veſt. lib. II. cap. XIV. quaſi tunica illa Chriſti ab uno Evangeliſtarum *coccinea* diceretur, ab aliis vero *purpurea* quod cocco & purpura tincta, ideoque hyſgini coloris, fuerit, quod minime probabile puto. Itaque Vel inde patet, coccineum colorem rubrum fuiſſe, apud veteres. Sed hæc ſunt cuilibet obvia. Oſtendimus etiam cujuſmodi ruboris fuerit coccinum, & quomodo à purpura Tyria differret? Scilicet purpuram rubram fuiſſe, inſtar nigricantis roſæ, aut ſanguinis concreti, ita ut fere mixta fuerit ex auſtera aliqua nigritia & nitente rubedine: Coccinum vero rubrum fuiſſe, rubedine florida & acuto lumine ſplendens, inſtar micantis roſæ, ſed nigritia iſta & ſaturitate purpuræ fraudatum. Roſæ enim ſplendorem, & gratum admodum nitorem cocco adſcribit Plinius lib. IX. cap XXXVIII. & lib XXI. cap. VIII, ut capite præcedenti diximus. Igneus color præterea dicitur ab aliis, & quidem non ſine cauſa, cum inſtar candentis ferri, aut ardentiſsimi ignis rubeat & ſplendeat. Sane omnem purpuram ignei coloris fuiſ-

ſe

ſe docet Plinius lib. xxxvii. cap. ix. *Fulgorque quidam in illa* (gemma ſcil.) *purpura non ex toto igneus.* Iſidoris *purpuram* ſic dictam vult, *à puritate lucis.* Et Virgilius Æn. lib. iv. *Tyrium muricem* (id eſt *purpuram*) *ardere* dicit. *Ardere* ignis eſt. Igneus tamen fulgor multo vehementius ſplendet in coccino quam in purpura Tyria, ideo coccino maxime attribuitur : excitatior enim & acutior color in cocco, preſſior autem & aſtrictior in purpura roſæ nigricantis. Ideoque coccinum præcipue fulgere & ſplendere dicitur inſtar ignis. Hinc Epiphanius θώρακας πυρίνους, Apoc. ix. xvii. exponit per κόκκινα, in Alogis ſect. xxxiv. quod coccineus color ſit maxime igneus. Sic chlamys coccinea, ut habet Matthæus cap. xxvii. xxviii. à Luca cap. xxiii. xi. vocatur λαμπρὰ *ſplendida*, quod de coccino omnino intelligi debet. Nec aliter intellexit Syrus, cum pro λαμπρὰ habeat ܙܗܘܪܝܬܐ quod eſt ipſiſſimum Chaldæorum זהורי & זהוריתא coccinum, ſic dictum à זהר *ſplendere*, quia inſtar ignis ſplendet. Miror itaque eruditiſſimum Caſaubonum in Exercit. Anni xxxiv. num. lxxix. tam ſolicitum fuiſſe, de hujus vocis radice & origine, cum Chaldæo & Syro coccinum ita dicatur ob ignis ſplendorem. His adſtipulatur Arabs, nam cum potuerit reddere per قرمز *Kermes*, maluit tamen uti voce, quæ ſplendorem aut fulgorem ſonaret. بريقا ab Hebræo ברק *fulſit, corruſcavit.* Idem intellexiſſe videtur Aquila per ſuum διάφανον, nam διάφανα maxime ſplendere ſolent. Non poſſum hic intacta relinquere doctiſſima obſervata Magni Salmaſii ad Tertullianum de Pallio. *Et*, inquit, *ὀξεῖα μετάξη in recentioribus Græcorum Imperat. conſtitutionibus τὸ χρυσοβοῦλλον διὰ μετάξης ὀξείας ἀπῃώρητο. Ubi ὀξεῖα metaxa, eſt coccinea. Idem eſt λαμπρὸν, λαμπρὸν χρῶ-*

μα, de coccino dixit Plutarchus in nuptialibus præceptis. Inde λαμπρὰ ἐσθὴς coccinea apud Evangeliſtam. Latinis clara veſtis, *&* clara purpura. *Nam purpuræ maxime claræ τὸ λαμπρὸν habent, quod in cocco ineſt. Græci hodieque ignem, abſolute vocant λαμπρόν.* Meridiana luce igitur clarius eſt, coccineum colorem ignei ſplendoris fuiſſe. Differt itaque coccineus color à purpura Tyria pretioſa illa, à plebeja, & ab hyſgino. A plebeja quidem, quod, cum ſit ruber color, acutiſſimo tamen lumine ſplendeat, cum plebeja rubra quidem ſit purpura, ſed obtuſa & pœne fuſca. A Tyria, quod quidem eodem ardore fulgeat, ſed eadem nigritia & ſaturitate fraudatus. Ab hyſgino, quod eundem quidem habeat nitorem atque lumen, at non perinde ſit ſaturatus.

III. Coccineus autem ille color *cocco* tingitur, unde & nomen, eodem plane modo ac purpura & conchylium. Nam quemadmodum *conchylium* dicitur pro *conchyliata veſte*, quia conchylio tingitur, *purpura* pro *purpurea*, quia purpura piſce; ſic *coccus*, pro *coccinea*, quia cocco inficitur. Hinc Horatius lib II. Sat XVI. *cocco tinctam veſtem*, & Martialis lib. VI. Ep. ad Baſſum *cocco madidam*, habent. De hoc colore cocco tincto Plinius quoque lib. XXII. cap. II. *Iam vero infici veſtes ſcimus admirabili fuco* (aut, ſi mavis cum aliis, *ſucco*, quamvis etiam dicatur *fuco* tingere) *Atque ut ſileamus, Galatiæ, Africæ, Luſitaniæ granis, coccum* (lege *Luſitaniæ cocci granum*) *Imperatoriis dicatum paludamentis.* Eſt autem coccus fructus rotundus inſtar lentis, aut exigui piſi, qui creſcit circa fruticem illicis; aut potius excreſcentia quædam eſt, quam verus fructus: nullum enim habet florem, ut reliqui arborum fructus, nullum pediculum, nec ejuſmodi alias partes, ſed ipſis ramis arctiſſime adhæret, qua parte exiguum habet foramen. Succus autem ejus facillime

lime corrumpitur, & in vermem mutatur, qui pedibus & exiguis alis mobilis factus, aufugit & avolat, niſi morte præveniatur. Ideo ruſtici qui ejuſmodi grana colligunt, quamprimum animalcula hæc animadverterint, linteo, aut ſacco, cui indiderunt, leviter concutiunt, donec emoriantur. Hinc non tantum *coccus* κόκκος dicitur, ſed & *vermiculus* Græce σκώληξ. Gloſſæ noſtræ, inquit Salmaſius, Κόκκος *vermiculus*, & Lexicon Græc Lat. Cyrilli Κόκκος βάμμα *vermicula*, *hoc coccum*. Gloſſæ veteres *Fucus vermiculus*. Unde & *vermitinctum*. σκώληξ Γαλατικὸς pro *cocco Galatico*, & σκώληξ ὁ πορφυρος. Inde & minium noſtrum hodie *vermeil* & *vermillon*, quaſi *vermiculum*. Audiamus Plinium libro XXIV. cap. 11. ubi de *cocco*. *Eſt autem*, inquit, *genus* (cocci) *ex eo in Attica fere & Aſia naſcens, celerrime in vermiculum ſe mutans, quod ideo Scolecion vocant*. Scolecion ſcil. dicitur, à Græco σκώληξ, quod *vermem* ſignificat. Sed de hoc cocco atque vermiculis fuſius agit Pauſanias in Phocicis. Τὴν δὲ θάμνον ταύτην, Ἴωνες μὲν καὶ τὸ ἄλλο ἑλληνικὸν κόκκον, Γαλάται δὲ οἱ ὑπὲρ Φρυγίας φωνῇ τῇ ἐπιχωρίῳ σφισὶν ὀνομάζουσιν ὗς. ἔστι δὲ αὕτη μέγεθος μὲν ἡ κόκκος κατὰ τὸν ῥάμνον καλούμενον, φύλλα δὲ μελάντερα μὲν καὶ μαλακώτερα ἢ ἡ σχοῖνος. τὰ μέντοι ἄλλα ἐοικότα ἔχει τῇ σχοίνῳ. ὁ δὲ αὐτῆς καρπὸς ὅμοιος τῷ καρπῷ τῆς στρύχνου. μέγεθος ὀρόβου. γίνεται δέ τι ἐν τῷ καρπῷ τῆς κόκκου βραχὺ ζῷον. τοῦτο εἰ ἀφίκοιτο, ἐς τὸν ἀέρα πεπανθέντος τοῦ καρποῦ, πέτεται αὐτίκα, καὶ ἐοικὸς κώνωπι φαίνοιτο ἄν. νῦν δὲ πρότερον πρινὴ τὸ ζῷον κινηθῆναι συλλέγουσι τῆς κόκκου τὸν καρπὸν καὶ ἔστι τοῖς ἐρίοις ἡ βαφὴ, τὸ αἷμα τοῦ ζώου. *Fruticem hunc Iones, & reliqui Græci coccum, Galli qui ſuper Phrygiam ſunt, patria voce* hys *nominant. Creſcit ad magnitudinem Rhamni, folio nigriore & molliore quam lentiſcus, in reliquis lentiſco ſimilis ejus fructus ſolani fructui ſimilis ervi magnitudine.*

ne. Gignitur in cocci fructu puſillum animal; id ſi maturo fructu in aërem exilierit, ſtatim volucre fit, culici ſimile: Sed antequam concipiatur animal, cocci fructum legunt. Adhibetur autem ſanguis animalculi ad tingendam lanam. Hoc animal Arabes قرمز *Kermes* vocant. De quo vide Lexicon Golii. Videtur autem dici *Kermes*, quaſi *vermis.* Arabibus enim non eſt inſolens, voces Græcas & Latinas adoptare, ut alibi demonſtravimus. Poſſet etiam aliquis dubitare utrum ne primum Arabes فرمز *Fermes* ſcripſerint, uno enim apice tantum differunt apud eos F & K, ut & apud Græcos F & Γ, *digamma* & *gamma*, quæ eandem fere vim habent ac C & K. Nec inſolens eſt litterarum mutatio V in G. aut K. *Kermes* autem animal eſſe docet Sariph, *Alkermes, nomen animalis incidentis ſuper ilicem, quæ eſt ſpecies quercus mediocris.* Alcmanus, *Alkermes color Armenius, qui exprimitur è vermibus, in quorum viſceribus latet.* Alii in Abenbitare, *Alkermes eſt animal, quod in ſpinoſa planta generatur, & in arbuſto, ex quo ſulphurata fiunt ad ignem accendendum, mediæ magnitudinis inter herbam & fruticem, ramis multis ſed tenuibus. Hoc autem animal inſtar lentis eſt initio, valde parvum, ſed augere non deſinet, donec ciceris magnitudinem aſſequatur.* Hæc Arabice reperies apud Bochartum de Animalibus, parte II. lib. IV. cap. XXVII. Eſt itaque *Kermes*, ſive *Alkermes* Arabum *vermis*, unde factum eſt, ut coccineus color etiam *Carmaſinus*, Gallice *cramoiſy*, & Belgice karmeſijn diceretur: ut decipiantur ii qui Karmeſinum à coccino diſtinguant. Hodie quidem noſtri infectores diſcernunt *carmeſinum* à *Scarlatto*, ſive coccino, & intelligunt per Carmeſinum coccineum quidem colorem, qui etiam cocco tingatur, ſed obſcuriorem, & non perinde nitentem & floridum, quem-

quemadmodum eſt verum coccineum, ſive ſcarlattum, cum fiat alio temperamento & medicaminibus. Arabicum itaque *Kermes*, vel *Alkermes*, nihil aliud eſt quam coccus, aut cocci vermis. Inde etiam *confectio Alkermes*, adeo à Medicis decantata; ita dicta quod coccus illius ſit præcipum ingrediens: non autem ſericum cocco tinctum, ut alii ſuſtinent, ſed ipſe coccus adhibetur, cum pomorum ſucco, aqua roſarum, ſaccharo, ambra, ſandalo, cinnamomo, lapide Lazuli, margaritis, muſco, auro &c.

I V. Duo in cocco reperiuntur. Primum pellicula, cui ſuccus ineſt, ex quo animalculum naſcitur. Secundum ipſum animal, ſive ſuccus à cocco ſeparatum. Ex animalculi ſubſtantia, tanquam ex nucleo, aut medulla præſtantiſſimum & vegetiſſimum colorem fieri quidam tradunt. Pelliculæ autem vacuæ & vermiculis relictæ, etſi non ſint ejuſdem valoris, tamen non ſunt plane inutiles: nam ex iis quoque color non contemnendus elicitur. Dicitur autem Græcis κόκκ☉, quia eſt *granum*, hoc enim Græcis κόκκος ſignificat. Ideo Plinius *granum cocci*, & Dioſcorides κόκκον βαφικὸν *granum tinctorium*, habent. Sed & nux Indica *coccus* dicitur, & apud nos nux juglans, **kokus noot**/ ob ſimilitudinem aliquam. Naſcitur hoc granum circa fruticem ilicis, quæ eſt genus arbuſculi roburi non abſimile, ſed non ejuſdem magnitudinis. Coccum autem fert ſolummodo quamdiu non fert glandem, cum adolevit, & in arborem excrevit fert glandem, etiam gallam, ſed ceſſat coccus. Ideoque ſolent incolæ iſtorum locorum quadriennes aut adultiores ſtolones urere, ut proximo anno novelli reſurgant, qui deinde ſingulis annis aliquot ſubſequentibus, coccum ramulis inhærentem inſtar exiguorum piſorum gignunt colore primo albido, per maturitatem vero ci-

 neritio-

neritio. De eodem genere ilicis Plinius libro XVIC. VIII. *Omnes tamen has ejus dotes ilex, ſolo provocat cocco. Granum hoc, primoque ceu ſcabies fruticis* (ſic libenter lego cum Turnebo & Salmaſio) *parvi, aquifoliæ ilicis coſcylium vocant: penſionem alteram tributi pauperibus Hiſpania donat: gignitur & in Galatia, Africa, Piſidia, Cilicia.* Dioſcorides lib. IV. cap. XLVIII. Κόκκος βαφικὴ, θάμνος ἐστὶ μικρὸς, φρυγανώδης, ᾧ πρόσκεινται οἱ κόκκοι ὡς φακοὶ, οἵ τινες ἐκλεγόμενοι συντίθενται. ἀρίστη δὲ ἐστιν ἡ Γαλατικὴ καὶ ἡ Ἀρμενιακή. ἔπειτα ἡ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἡ Κιλίκιος. ἐσχάτη δὲ πασῶν ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ. & mox: γίνεται δὲ ἡ ἐν Κιλικίᾳ ἐν ταῖς δρυσὶν ὁμοίως κοχλίᾳ μικρῷ, ἣν αἱ τῇδε γυναῖκες τῷ στόματι ἀναλέγουσαι κόκκον καλοῦσιν. *Coccus Tinctorius, frutex eſt, parvus ex cremiorum genere, cui grana ceu lentes adhærent, quæ quidem exempta, decerptaque reponuntur. Optimum gignitur in Galatia, & Armenia, denique in Aſia & Cilicia; omnium poſtremum quod in Hiſpania provenit. Naſcitur porro in Cilicia in quercubus, exilis cochleæ ſimilitudine, quod illius regiones fœminæ coccum vocant, & ore legunt.* Eadem habet Serapio, c. CCCXI. ubi de Kermes. *Chermes*, inquit, *eſt arbuſtum quod adminiſtratur ad accendendum ignem, & eſt medium inter arborem & herbam, cujus rami ſunt multum ſubtiles, ſuper quos ſunt grana rotunda, ſimilia lenticulæ, quæ colliguntur, & reponuntur, & conſervantur, & conficiuntur ad tingendum.* Ita illius interpres. In ilice itaque, aut genere quercus creſcit coccus. Sunt tamen qui docent etiam creſcere in Myrtho, in ſaxifraga & pimpinella, quam alii etiam *laccam* putant. Loci in quibus provenit, ſunt *Galatia, Armenia, Cilicia* & *Hiſpania*, ut ex Dioſcoride, Plinio & Serapione audivimus. Reperitur tamen in *Gallia* quoque, & *Polonia* & alibi. Sed omnium optimus eſt Galaticus coccus, ut iidem docent, quibus accedit Plinius Secundus

dus libro xxii. *Coccum Galatiæ rubens granum circa Emeritam Luſitaniæ in maxima laude eſt*, ut ait iterum Plinius Hiſt. lib. ix cap. xli. Videatur etiam lib. xxii. cap. ii. Tertullianus de Pallio cap. iv. *latioris purpuræ ambitio & Galatici ruboris.*

V. Hoc granum, ſive hic vermis *βαφικὸς* à Galatis vocatur ὗς, ut ex Pauſania, Phocic. lib. x. loco ſupra allegato, conſtat Inde color *hyſginus*, ex purpura Tyria & cocco, de quo capite præcedenti mentionem fecimus. Sunt qui apud Pauſaniam legant ὕσγην *hyſgen*, pro ὗς *hys*, in qua ſententia etiam eſt Turnebus Adverſar. lib. xix. cap. xxv. ideo proculdubio quod Heſychius & Suidas ὕσγης meminerint. Sed an Grammatici illi non decepti ſint, jam non diſputo. Saltem ego credere non poſſum ὕσγην ſcripſiſſe Pauſaniam, ſed ὗς. Eſt itaq; ὕσγινον ſive ὕσγη vox compoſita ex ὑς, aut potius הוס pro סס. & גון, ut ſit quaſi *ſaſgon*, ut Syri ܣܣܓܘܢ *color cocci.* Nam סס *Sus* Hebræis ſignificat *Vermem* (unde fortaſſis Græcorum σὴς) & גון *colorem*; ut *Saſgon* nihil aliud ſit quam *color vermis*, *vermitinctum*, uti etiam coccinum vocatur. Nihil autem refert Græcis dici ὕσγινον, ſive ὕσγην, pro σύσγινον, aut σύσγην, cum aſpirationi non ſit inſolens σ aut ab initio aſſumere, aut abjicere, quod vel ex ſola voce *Sus* apparet Factus enim eſt ſus, porcus à Græco ὗς, aut potius Græcum ὗς ex Germanorum Sauw, quod idem ſignificat. Prius itaque *hyſginum* nihil aliud ſignificaſſe auſim adfirmare quam coccinum ſed poſtea colorem mixtum, ex cocco & Tyria purpura, ita tamen, ut quamvis purpura ad hanc infecturam adhiberetur, non minus quam coccus, *Coccinum* tamen diceretur potius quam *purpura*, quia cocco prius tingi ſolebat. Nonnunquam *cuſculinum* dicebatur, ſive *coſcylium.* Vide Plinium lib. xvi. cap. viii. In quibuſdam etiam codicibus habetur

tur *quiſquilium*. Quid autem ſit quiſquilium ſatis notum eſt. Scilicet res levis, minuta & nullius pretii, qualia ſunt *terrarum purgamenta, & quidquid ex arboribus ſurculorum, & foliorum minutim decidit*, ut habent Varro, Feſtus & Iſidorus. Ideo Græcis κοσκυλλειν eſt minutias excreſcentes præſecare, ut alibi obſervat Salmaſius. Sunt etiam κοσκυλμάτια coriorum & pellium minuta præſegmina, ut habent Heſychius, Suidas & Ariſtophani Scholiaſtes. Inde res quævis leves & nihili quiſquiliæ dicuntur. Hinc Cæcilius, notante etiam Feſto;

Quiſquilias volantes, venti ſpolia memoraſti modo.

& Nævius in Togularia:

Ac deturba te ſaxo, quiſquilia, non homo.

Coccus autem quiſquiliæ dicitur, non quidem quod res vilis fuerit, erat enim ſatis cara & pretioſa, ita etiam ut ruſtici & pauperes, in Hiſpania, quibus pecunia deficiebat, cocco tributum ſolverent, ut ait Plinius libro XVI. cap. VIII. Sed quod ſtolonibus deraſum caderet, inſtar minutiarum & quiſquiliarum. Sunt tamen qui conjectant cuſculium, ſive quiſquilias, non omnem ſubſtantiam cocci ſignificare, ſed tantum pelliculas granorum, ab animalculis deſertas, quæ, ſi conferamus cum animalculis ipſis, revera (etſi non plane ſint inutiles) ſunt tantum quiſquiliæ & res leves. Ex hoc nomine *cuſculium* videtur noſtrum *cochenille* (ita enim hodie coccum vocant Galli, & Belgæ *coccenille*) factum videtur; ſi modo non ex ipſo cocco, ut diceretur, per diminutionem *coccenille*, quaſi *coccinulum*, quia parvum granum eſt. Hoc verus coccineus color tingitur. Narrat quidem Plinius lib. XXI. cap. XXVI. in Gallia etiam hyacintho pro cocco hyſginum tingi. Sed locus ille aut corruptus eſt, & potius legendum cum aliis, *hoc ibi loco hyſginum*

ginum tingitur, non vero, *hoc ibi cocco h t.* Aut ſi *pro cocco*, id tantum intelligi debet, quod colorem aliquomodo ſimilem reddiderit coccineo, quemadmodum & *purpuram Tyriam herbis tingi* dixit. Narrat præterea Ælianus libro IV. cap. XLVI. animal. Indos puniceas veſtes tingi animalibus quibuſdam prælongis pedibus, qui canthari magnitudinem habent. Ejuſmodi fuiſſe purpuram illam quam Perſarum Rex Aureliano miſit, ut ait Vopiſcus, quod capite præcedenti notavimus, fere credidiſſem, niſi dixiſſet Vopiſcus, ſermonem eſſe. *ſandicem Indicam talem purpuram facere ſi curetur.* Sane Ælianus hunc colorem pretioſiſſimum dicit, & à Perſis expeti. Mittitur enim Perſarum Regi, inquit, καὶ τήν γε διδόες τ̃ ἐσθῆτος δοκεῖ θαυμαςὴν, καὶ ἀντικρινομένη γε τοῖς Περσῶν ἐπιχωρίοις κατὰ πολὺ καὶ ἐκπλήττει, ὡς φησὶ Κτησίας. ἐπεὶ καὶ τ̃ ἀδομένων τ̃ Σαρδιανικῶν ὀξυτέρα τί ἐςι καὶ τηλαυγέςερα. *Et eam mirantur Perſæ, & patriis ſuis veſtibus anteponunt pulchritudine & pretio, ut ait Cteſias, nam vel celebribus illis Sardianis floridior & ſplendidior eſt.* Sed de cocco plura vide, ſi placet, apud Mathiolum in Dioſcoridem, Dodoneum, Bodæum à Stapel in ſuis commentariis ad Theophraſtum de plantis, & Salmaſium in Excercitationibus Plinianis. Ut ut ſit, hoc grano ſive *cocco* verus color coccineus tingebatur apud antiquos, ut & hodie apud nos. Hic etiam eſt color ille eximius & pretioſiſſimus quem hodie *ſcarlattum*, Galice *Eſcarlatte*, Belgice ſchaerlacken/ Germanice ſcharlach, dicimus.

VI. Quoniam autem hic mentio incidit de *Scarlatto*, non poſſum non addere noſtras conjecturas, de vocis illius origine. Plurimi ſane auctores loquuntur de *Scarlatto*, ſed vix ullus tentavit fontem vocis aperire. Sunt qui putent dictum eſſe *Scarlattum* quaſi *quiſquiliatum*,

aut *cuſculiatum* à *cuſculio*, quo nomine coccum deſignari jam modo oſtendimus. Videantur Ruellius & Gelenius, &c. Sed hæc etymologia paucis arridet. Magnus Groenovius, vir dum viveret in literis primus, οἷος ὤν! mihi amiciſſimus, & cujus manes omnes boni & docti mecū in æternum venerabuntur, in doctiſſimis ſuis notis ad Plinium Secundum, non ita pridem editis, quem librum mihi dono miſit, vix tribus diebus ante lethalem illum, & funeſtiſſimum morbum, quo jam heu! κεῖται Πάτροκλος, ad libr. XXII. cap. II. derivatum omnino voluit à Galatico; ut diceretur *Carlate*, *Scarlate* & *Ecarlate* & *Carlatum*, quaſi *Galaticum*, ſcilicet *Galaticus color*, cum coccinum Galaticum præſtantiſſimum traderetur ab auctoribus, uti ſupra oſtendimus. Eſſet autem *Carlatum* pro *Galaticum*, inſerto ſolummodo R. quemadmodum dicitur *ſtirps* pro ςῖπος, *perdrix* pro *perdix*, *Londres* pro *London*, adde ego, & noſtrum hodie Novomagum, à Gallis *Nimaigre* pro *Nimegue*. Hæc & multa alia doctiſſima ibi habet, magnum litterarum decus. Non poſſumus tamen quin & noſtram conferamus ſymbolam, & quid hac de re ſentiamus, in medium proferamus, prout olim his de rebus cum eo communicavimus, cum viva voce, tum literis, ut videre eſt ex epiſtola eximii viri, huic Tractatui præfixa, quæ, puto, ultima fuit, quam politiſsimus ſtilus exaravit. Si ad Gallicum *ecarlatte* reſpiciamus, dubitari poſſet an non derivetur à voce quæ in *ate*, *atus*, aut *aticus* terminatur. Sed cæteræ nationes, ut Germani & Belgæ Scharlach & Scharlaken habent. Sic etiam ſcribendum puto, *Sarlaka*, aut *Sarlacum* potius quam *ſcarlatte* aut *ſcarlatum*, ut non dubitem quin Gallicum *Eſcarlate* ex *Scarlake* aut *Sarlaco*, deductum ſit. Solenne etenim eſt Gallis litteram E. præfigere

gere τῶ S. ut *Eſphere* pro *ſphara*. *Eſchelle* pro *ſcala*. Nec nos morari debet quod dicant *eſcarlate* & non *eſcarlake*; nam hoc factum exiſtimandum eſt more gentis, quæ non amat pronunciare literam K. & C. ſed mutant ſæpe in T. ut *clauſporte* pro *clauſiporca*, ut obſervat doctiſſimus Menagius in ſuo Etymologo, quemadmodum & Latini C. in T. ut beſtia pro *βόσκημα*, & *Lutetia* pro *Λευκετία*. Non mirum igitur ſi *eſcarlate* pro *Sarlake* dicant. Jam vero *Sarlake* noſtrum, ſic dicitur quaſi *Sarlacca*, color ruber Tyrius; ita compoſita eſt vox ex *Sar* & *lacca*. Capite præcedenti demonſtravimus *Sar* & *Sarra* Tyrum inſulam eſſe, & purpuram *Sarranam* & *Sarranum oſtrum* dici quaſi *purpuram Tyriam*. Atque ita *Sar* in noſtro Sarlake eſt *Tyrus*. Hæc ſuboluiſſe videntur *Cotovico* in ſuo itinerario Hieroſolymitano, lib. I. cap. XIX ubi ſcharlaken vel ſarlaken ab urbe hac *Sarra* (id eſt *Tyro*) dici exiſtimat. Non multo difficilius erit conjecturare quid ſit *lake*, nempe Hebræorum לקא *lacca*, quam vocem colorem rubrum inſtar coccini, immo & coccinum ipſum ſignificare, capite præcedenti quoque oſtendimus. *Scharlake* ſic erit Hebræis סרלקא *Sarlaca, Lacca Tyria*, ſive *color ruber Tyrius*. Sane ſic videtur vocari à Jarchio & aliis; vocem enim illam לקא quæ reperitur *Maſſechet Cholin* & *Peſachin*, de qua capite præcedenti, Jarchius in *Cholin* exponit per פר״קא. In *Peſachin* autem per סר״קא. Neutrum fatetur magnus Bochartus ſe intelligere. De Animal. part. II. lib. V. cap. XIV. Puto tamen nec Sphinge nec Ariſtarcho opus eſſe. Optime ſcribitur in poſteriori loco סר׳קא per ס & non per פ, & ad hunc prior locus emendandus eſt. Quid autem Jarchio ſit סר״כא פו׳ clara quidem demonſtratione non conſtat. Conjecturare aliquis poſſet an non ſcripſerit קרטא aut קרתא: dicitur enim tinctura laccæ *Kartas*, ut ſupra ex Serapione audivimus.

vinius. Sed hoc eo ſenſu apud Judæos non reperio. Veriſimilior eſſet conjectura ſi quis diceret, legendum eſſe סקרא pro סרקא. Nam סיקרא ſignificat *minium*, colorem rubrum: unde illud toties in Talmude decantatum חוט של סיקרא *filum rubrum*, aut *coccineum*, uti quidam exponunt, quo circumdatum erat altare exterius, ad diſcernendas aſperſiones ſanguinum ſacrificiorum. Quorundam enim ſanguis ſupra, aliorum infra filum iſtud ſpargendus fuit, quemadmodum id fuſius docebimus, in noſtris commentariis de Sacrificiis & Oblationibus. Sed omnium conjecturarum veriſſimam hanc eſſe puto. Per סר׳כא nihil aliud eſſe intelligendum, quam סרלקא, atque ſic eſſe ſcribendum, & emendandum locum Jarchii סר״קא, inſerta tantum littera ל. Forſan male noſtræ editiones סר״קא cum duobus apicibus (״). Fallor ſi non inſcitia alicujus librarii adpicti ſint, quaſi eſſet vox barbara, quam ejuſmodi apicibus notare ſolent, ut, extruſo ל, apices adderent. Jarchius itaque, mea quidem ſententia, ſcripſit סרלכא *Sarlaka*, non autem סר״כא aut פר״כא, ut *coccinum* intellexerit. Et ſane eo magis de noſtro Scharlaken / aut coccino intelligenda eſſe videntur loca illa Talmudis, quod in Peſachim quæſtio ſit de aqua furfure & farina fermentata, qua utuntur infectores ad tingendam laccam, quali aqua & hodie utuntur, ad tincturam coccini, ut noſtri infectores norunt. Quando igitur Jarchius in Cholin לכא explicat, per צבע עור אדום שקורין פר׳קא *Colorem rubrum corii quem vocant* פר׳קא (pro quo lege סרלקא) perinde eſt ac ſi dixiſſet: *color eſt ruber corii, quem vocant Sarlaka.* Nec eſt quod mireris *Sarlaka*, ſive coccineum colorem corio adſcribi, nam revera coria cocco tingebantur, unde calcei delicatiorum, de quo Martialis lib. 11. Ep. XXIX.

Coccina non læſum cingit aluta pedem.

Dici-

Dicitur autem coccinum *Sarlaka*, ſive color ruber Tyrius, non quod revera fuerit purpura Tyria, ſed ob ſimilitudinem, quemadmodum ſupra ex Plinio audivimus. *Galliam tranſalpinam Tyrium herbis tingere*; deinde coccinum & fere omnes colores rubros purpuram dici: & fortaſſis inde etiam, quod Tyrus non minus eximium coccinum, quam purpuram tingeret. Sed de hiſce judicium ſit penes doctos.

VII. Hæc de coccino veterum ſufficiant. Propius inquirendum erit, quid fuerit noſtrum תולעת שני *Tholaath Schani*. Ante omnia notandum eſt, has voces ſæpiſſime ſic conjunctim legi, ut Exod. xxv. & xxvi. & xxviii. & xxxv. & xxxvi. & xxxvii. & xxxix. Levit. xiv. Numer. iv. & xix. Aliquando ה׳ שני præcedit ה׳ תולעת, & legitur שני תולעת, ut Levit. xiv. Sæpe reperies unicam vocem tantum ut תולעת abſque שני, quemadmodum Eſaiæ I. xviii. & Nahum ii. iv. Aliquando שני abſque תולעת. Geneſ. xxxviii. Joſuæ ii. ii Sam. i. Eſ. i. xviii. Jerem. iv. xxx. Cant. iv. iii. Prov. xxxi. xxi. Sed quocunque ſumas modo, ſive תולעת שני, ſive שני תולעת, ſive תולעת, ſive שני, ſemper eundem ſignificat colorem. Vox תולעת in ſacra Scriptura ſæpiſſime *vermem* ſignificare, nemo ignorat qui vel prima rudimenta linguæ ſanctæ didicit. Videantur loca Exodi xvi. xx. Deut. xxv. xxxix. Eſ. xiv. ii. & lxvi. xxiv. Jonæ iv. vii. Job. xxviii. vi. Pſalm. xxii. vi. Ita dictus à verbo לוע vorare, abſorbere, quia vermes res conſumere & rodere ſolent, prout Deus minatur, Deuter. xxviii. xxxix *Vineas plantabis, & coles; ſed vinum non bibes, neque colliges, quia comedet illas* התולעת *vermis.* Ac non tantum vermem ſignificat, ſed præterea colorem, quod ex pluribus locis manifeſto conſtat. Non tantum ubi de Re veſtiaria ſacra, de Tabernaculo, aliiſque rebus

bus, quibus in ſacrificiis utebantur Sacerdotes, quæſtio eſt, ut Exod. xxv. & xxvi. xxviii. xxv. xxxviii. xxxix. Lev. xiv. Num. iv. xix. & alibi, ſed etiam ex multis aliis, ut Eſ. i. xviii. Nahum. ii. iv. *Tholaath* colorem ſignificare patet vel ex ſolo loco Eſaiæ cap. i. xviii. אם יאדימו כתולע ; *Si rubra fuerint* (peccata veſtra) *ut Tholaath.* Et ex loco Nahum cap. ii. verſ. iv. אנשי חיל מתלעים *viri fortes coccinati*, id eſt, *coccino veſtiti.* Verum eſt, ſeniores hunc locum non intelligere de *coccino*, ſed de *irriſione*. Sic enim illi ἐμπαίζοντες ἐν πυρὶ; ſed decepti ſunt proculdubio vitioſo codice, ut legerint מתלעגים, ut obſervat Capellus in ſua critica ſacra, aut potius מתעללים, ut vult doctiſſimus Bochartus. Nam utrumque *irridere, ſubſannare* ſignificat, tam עלל quam לעג, unde etiam (quod obiter notari velim) noſtrum Germ. laggen. Sed melius vulgatus *Coccinatos*, & Chald. לבישין זהוריתא *veſtiti coccino.* Eodem ſenſu Jarchius & Kimchius iſtum locum exponunt. לבושים בבגדים צבועים בתולעת שני *veſtiti veſtibus, tinctis cocco.* Et ſane ibi de colore agi apparet ex voce præcedenti מאדם *ruber.* Maxime autem quod de bellatoribus Babyloniis ſermo ſit: bellatores enim decet color ruber, ſanguineus, ut purpureus aut coccineus; quemadmodum docet Philoſtratus in Epiſtolis de Lacedæmoniis. Οἱ Λακεδαιμόνιοι φοινικοβαφεῖς ἐνδύοντο θώρακας, ἢ ἵνα ἐκπλήττωσι τοὺς πολέμους τῷ φοβερῷ τῆς χροίας, ἢ ἵνα ἀγνῶσι τὸ αἷμα τῇ κοινωνίᾳ τῆς βαφῆς. *Lacedæmonii puniceis induuntur thoracibus, ut aut hoſti timorem incuterent terribilitate coloris, aut ut ſanguinem non agnoſcerent ob ſimilitudinem coloris.* Sed idé apud alias gentes non fuit inſolens, ut apparet vel inde, quod milites, quum Chriſtum irridere vellent, tam paratam habuerint chlamydam coccineam. Sed de his vide plura apud

Cragium,

Cragium, Meurſium in Miſcell. Lacon. lib. II. cap. XIX. Bayſium de Re veſtiaria cap. III. apud Turnebum, & Gratium in hunc locum Nahum, & alios.

VIII. Colorem itaque ſignificare *Tholaath ſchani* conſtat, ſed qualem, nondum diximus. Abarbanel ad legem, *Paraſcha Thruma*, nativum hunc colorem exiſtimat, nulla arte, nulla infectura adhibita. ותולעת שני inquit, poſtquam de cæteris coloribus diſſeruiſſet, הוא משי שהוא נאה כפי תולדתו ואין לו צבע אחר: *Et tholaath Schani, eſt ſericum, ſua natura elegantiſſimum, nec habet alium colorem.* De ſerico nos ſupra. Exiſtimat igitur *Tholaath ſchanni* colorem quidem elegantem & pulchrum, ſed natura, abſque infectura. Sed craſſiſſimum errorem errat. Nam elegantia illa in ſerico, ſi ſit naturalis, non poteſt eſſe in alio colore, niſi in albo, cum omne ſericum natura album ſit. Et ſi forſan flavum à bombycibus producatur, flavedinem illam amittat neceſſe eſt, ut ſplendor inducatur, & ne hoc quidem fit ſine multo labore, quod norunt ii qui in ſerico laboranr. Color igitur *tholaat ſchani*, ſive ſerici tunc eſſet color albus. At albus color in byſſo tantum reperitur, ut capite XI. oſtendimus. Nec ulla ratio excogitari poteſt, cur non fuerit factitius color, arte tinctus, perinde ac *Thechelet* & *Argaman*. Omnes fere uno ore clamant, fuiſſe colorem, & quidem colorem rubrum. Aben Ezra ad Exod. cap. XXV. IV. הוא אדום רק איננו כצבע הארגמן ובעבור תולעת אמ׳ רבים כי הוא משי. *Rubrum eſt, ſed non ut color Argaman. Ideoque multi dicunt tholaath Schani eſſe ſericum.* Sed quis ſanæ mentis negare poſſet tholaat Schani eſſe colorem rubrum, niſi & ipſam ſacram Scripturam, quæ nobis hæc tradit, rejiciat? Exſertis verbis enim hoc docetur Eſ. cap. I, XVIII. אם יאדימו כתולעת כצמר יהיו *Si rubra fuerint*

rint (peccata veſtra) *ut tholaath, erunt* (alba) *inſtar lanæ*. Jam modo oſtendimus ex Nahum II. אנשי חיל מתלעים eſſe viros milites Babylonios veſtibus rubris, coccinatos. Rubrum igitur eſt tholaath.

IX. Non tantum colorem rubrum ſignificat, ſed *coccineum*. Aben Ezra rubrum quidem dicit, ſed qua materia tinctum non exprimit, contentus tantum dicere non eſſe *argaman* purpuram. רק איננו כצבע inquit הוא ארום הארגמן *Rubrum eſt, ſed non idem color ac argaman*. Coccinum autem ſignificare minime dubito. Primum quod conſtanter à Septuaginta dicatur κόκκινον & φοινικοῦν, & à vulgato *Coccinum*. Joſephus aliquando φοίνικα *puniceum* vocat, ut Antiq. lib. III. c. VIII. aliquando κόκκον, ut de Bello Jud. lib. VI. cap. VI. At ſive coccinum ſive phœniceum, manet idem color, cum utrumq; eundem ſignificet. Sic & Philo de Vita Moſis lib. III. Et de Congreſſu Eruditionis gratia κόκκινον. Idem proculdubio intellexit Arabs; interpretatur enim hunc colorem per قرمز *Kermes*, & adito articulo القرمز *Alkermes*. Conſtat *Alkermes* Arabibus nihil aliud eſſe quam coccinum, ideo & hodie apud omnes fere gentes in Europa *Carmeſin* & *Cramoiſy* dici. Deinde Joſephus & Philo Judæus noſtrum *tholaath ſchani*, quod κόκκινον vocant, plane eundem colorem dicunt, qualem coccineum ſupra deſcripſimus. Diximus coccinum non tantum fuiſſe rubrum, ſed igneum, ideo dici πυῤῥὸν, λαμπρὸν, ὀξεῖον, &c. Sane ad ignem referunt *tholaat ſchani*, quemadmodum *thechelet* ad aëra, *Argaman* ad mare, & *Scheſch* ad terram, ut conſtarent quatuor elementa in quatuor his coloribus. Joſephus Antiq. lib. III. cap. VIII. Καὶ, inquit, ὁ φοῖνιξ δ᾽ αὖ εἴη τεκμήριον τοῦ πυρός. *Puniceus autem color ſignum eſt ignis*. Philo, locis modo allegatis, eodem modo κόκκινον πυρὶ *coccinum*

cinum igni ſimile dicit. Et Hieronymus, *coccus igni & etheri ſimilis eſt.* Hanc ob cauſam Chaldæus צבע זהורי *colorem ſplendidum* vocat. Eſt enim זהר *ſplendere.* Quo nomine non ſemel denotatur coccinum in Talmude, & in Novo Teſtamento Syriaco, & in Arabica verſione. Sed ſola auctoritas Novi Teſtamenti huic opinioni fulciendæ ſufficit. Ubique enim per κόκκινον exprimitur, quemadmodum *thecheletper* ὑάκινθον, & *argaman* per πορφύραν Nam ubi in Veteri Teſtamento junguntur ארגמן ותולעת שני, Spiritus Sanctus in N. Teſt. habet πορφύραν καὶ κόκκινον Apocal. XVII. IV. & XVIII. XVI. Ideo & Syrus Matth. XXVII verſ. XXVIII. veſtimentum κόκκινον, & λαμπρὸν Luc. XXIII. XI. explicat per ܙܚܘܪܝܬܐ quod coccinum ſignificare non ſolum ex Chaldæo, ſed & ex Judæorum ſcriptis & Talmude, clarum eſt. Hinc Maſſechet Joma cap. IV. & alibi לשון של זהורית *lingua coccinea*: id eſt fruſtulum panni, forma linguæ, cocco tinctum, quale decimo die Tiſri hirco emiſſario capiti, mactando collo, alligabant, & ſi alba facta lingua fuerit, poſtquam hircus ad deſertum pervenerat, id ſignum erat peccata remiſſa fuiſſe populo, uti dicitur אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו *ſi peccata veſtra fuerint ſicut coccinum, ſicut nix albeſcent.* Eſ. I. De quibus vide Maſſechet Joma cap IV. & VI. cum in Miſna & Gemara, tum in Traditione Exotica. Sed de his & nos alias, ſi Deo placuerit. Teſtis autem omni exceptione major nobis erit, Paulus gentium Apoſtolus, ad Hebræos cap. IX. XIX. ubi exſertis verbis docet Moſen ſumpſiſſe κόκκινον καὶ ὑσσώπου in aſperſione. Reſpicit autem, non tantum ad locum Exodi XXIV. verſ. VI. ſed & ad Levit. XIV. XLIX. & ſeqq. ubi in Hebræo: שני תולעת ואזוב. Quis poſt hæc dubitaverit תולעת שני eſſe *coccinum*, cum ipſe Paulus ocula-

tus teſtis, non minus quam Joſephus & Philo, id affirmet? De hoc loco ad Hebræos, nos fuſius alibi. Sed ipſa vox תולעת ſufficere videtur ad probandum, hunc colorem coccineum eſſe: ſignificat enim vermem. Sed ſupra probavimus coccum nihil aliud eſſe quam vermiculum, ideo & *vermiculum* dicitur. *Tholaath* itaque nihil aliud eſt quam *vermiculum* Latinorum: ut σκώληξ & *Scolecion* Græcorum. Ideo & Syri hunc colorem ܣܣܓܘܢ *ſaſgon* ſive *hyſginum* vocarunt, ἀπὸ τοῦ סס *ſas*, *verme*, quamvis hac voce Græci poſtea mixtum quid intellexerint inter coccinum & purpuram, nempe certum aliquem colorem cocco & Tyria purpura tinctum, de quo ſupra. Certiſſimum igitur eſt תולעת nihil aliud eſſe quam coccinum.

X. Altera vox qua coccinum exprimitur, eſt שני *Schani*, quam intactam præteriri non oportet. Ut *tholaath* τῷ *Schani* aliquando jungitur, ſic *Schani* τῷ *tholaath*. Et, ut illud, aliquando præcedit & aliquando ſequitur. Sæpius etiam ſeparatim legitur, de quo ſupra. Reperitur autem non tantum שני in ſingulari, ſed & שנים in *plurali*, ut Eſaiæ cap. I. XVIII. Prov. XXXI. XXI. Sunt qui שְׁנֵי & שְׁנַיִם de *duobus* & *duplicibus* explicaverint, ac ſi legiſſent שְׁנֵי *Schens* & שְׁנַיִם *Schenaim*, *duo* & *duplicia*, quaſi deductum eſſet à radice שנה *iterare* &c. Ideo LXX. fere ſemper explicant non tantum per διανενησμένον, κεκλωσμένον, κλωστὸν, ſed & per διπλοῦν & διστὰς. Sic תולעת שני Ex. XXV. V. illis eſt κόκκινον διπλοῦν. Et Exod. XXXV. VI. κόκκινον διπλοῦν διανενησμένον Et Ex. XXVI XXXI & XXVII. XVII. Et Lev. XIV κεκλωσμένον κόκκινον. Lev. XIV. XIX. κόκκινον κλωστὸν. Eſt enim κλώθω *nere*, *torquere filum*, & κλωστὸν *netum*, *retortum*. Hinc & Belgarum **kloſſe** & **een kloſſe garen** fuſus quo recipitur netum, non tantum iis, qui lanificio dant

operam

operam, ſed & noſtris puellis, quæ laborant hodie in artificioſiſſimis illis ornamentis lineis, quæ omnem artem veteris Arachnæ ſuperant, & quas Gallice *dentelles* & Belgice kanten/ (quaſi *limbum* aut *fimbrias dentatas*) dicimus, ſatis notus, Ex. autem c. XXVIII. VIII. XIX. XXXIII. & cap. XXXVI. VIII. & XXXIX. I. II. & alibi *διανενησμένον*. Sic שני תולעת Levit. XIV. VI. *κεκλωσμένον*. In Proverbiis autem cap. XXXI. XXI. שנים exponitur per *δισσὰς χλαίνας*. Unde manifeſto apparet Seniores credidiſſe illud שש *iterationem*, & *duplicia* ſignificare. Id eſt certum aliquod genus veſtimenti, ex pluribus, minimum duobus, filis retortis contextum. Ideo non contenti per *κλωστὸν*, *κεκλωσμένον* aut *διανενησμένον* reddere, addiderunt inſuper *τὸ διπλοῦν*, ut Exodi XXXV. VI. ubi reperies *κόκκινον διπλοῦν διανενησμένον Coccinum duplum retortum*. In eodem luto Judæi Germani hodie hærere videntur, plerumque enim שני תולעת reddunt per gezwirnte ſeyde/ *ſericum retortum*. Nam תולעה illis ſæpe eſt ſericum, quia à vermibus ſcilicet netur, & שני gezwirnt *retortum*. Sed vehementer falluntur Græci, & quotquot eorum ſententiam ſequuntur, cum *Schani* nunquam duplicia, multo minus *retortum* aut *netum*, quale eſt *κλωστὸν*, *διανενησμένον* &c. Nam hoc ſacer codex exprimit, non quidem per שני, ſed per vocem משזור *Maſchzor*, à שזר *torquere* &c. Sic Ex. XXXIX. XXIV. תולעת שני משזר *tholaath Schani Maſchzor*, quod revera eſt *coccinum retortum*, ad verbum: *vermiculum cocci retortum*. De *Maſchzor* in ſequentibus plura, ubi de textura, & ornamentis per texturam.

XI. Majori difficultate laborare videtur locus Proverbiorum cap. XXXI. verſ. XXI. ubi שנים non colorem, ſed aliquod genus veſtimenti contra frigus ſignificare creditur, ideo *δισσαὶ χλαῖναι* à Græcis dicitur. In He-

bræo hæc leges. לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבש שנים Quæ verba Græci ſic reddidere. οὐ φροντίζει τῶν ἐν οἴκῳ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ὅταν που χρονίζῃ, πάντες γὰρ οἱ παρ' αὐτῇ ἐνδιδύσκονται. δισσὰς χλαίνας ἐποίησε τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς. Sed quis non videt Græcos habuiſſe codicem, qui omnino alia verba continebat, quam illi quos habemus hodie, aut eos textum admodum corrupte legiſſe? Quorſum quæſo illud ὅταν που χρονίζῃ, cum ne γρῦ quidem ejuſmodi in Hebræo legatur? Deinde vocem illam משלג *à nive* Græci omiſerunt. Conjicio itaque in codice, quo uſi ſunt Græci, ſcriptum fuiſſe, (ſaltem eos legiſſe) מִשֶּׁלָּן littera ג mutata in ן finale, ut legerint, *eo quod*, aut *ex eo quod pernoctaverit*; לון enim *pernoctare*, & in tertia perſona לן *pernoctavit*, *divertit* ſignificat, unde forte (ut & hoc obiter notem) Belgis homo lentus & percunctator **een loen.** Hinc igitur Græcorum ὅταν που χρονίζῃ. Hæc eo fine tantum animadverſa velim, ut conſtaret Græcos locum iſtum male legiſſe, ideoque integrum verſum male tranſtuliſſe, ut cuilibet Græce & Hebraice mediocriter docto facile conſtabit, ſi attenderit. Sed mirum Græcos pro משלג *à nive* legiſſe משלן eo quod pernoctaverit, & tamen שנים feciſſe δίσσας χλαίνας, *duplices chlænas*, aptiores enim fuiſſent duplices chlænæ nivi, quam illi qui pernoctat, niſi intelligatur de peregrinante, atque de eo qui ſic alicubi in itinere moratur, cui uſui etiam deſtinatam volunt pœnulam Pauli 2 Tim. IV. XIII. chlænam enim hanc (quod obiter notatum velim) Junius vertit per pœnulas, ut pœnulas cum chlænis confundat. Sane tam Græcorum χλαῖναι, quam Latinorum pœnulæ, (niſi id ipſum cum doctioribus Græcum φαινόλαι, dorica terminatione dicas) cum nivi & hyemi deſtinarentur, tum maxime peregrinantibus inſerviebant. Suidas χλαῖνα:

τὸ παχὺ, καὶ χειμερινὸν ἱμάτιον. παρὰ τὸ χλιαίνω. *Chlæna eſt craſſum & hybernum veſtimentum, à tepefacio.* Tertullianus in Apologetico: *Nam ne vel hyeme voluptas impudica ceſſaret, primi Lacedæmonii pœnulam ludis excogitarunt.* Et Spartianus in Alexandro Severo. *Pœnulis intra urbem frigoris cauſa ut ſenes uterentur permiſit, cum id veſtimenti genus ſemper itinerarium fuiſſet aut pluviæ.* Sic manifeſtum eſt χλαίνας hoc loco eſſe veſtes nivi frigori & viatoribus aptas. Sed de hiſce vide doctiſſimam diſſertationem Johannis Baptiſtæ Donii, de utraque pœnula. Quas itaque veſtes Suidas τὸ παχὺ ἱμάτιον, Pollux lib. VII. cap. XIII. διπλᾶς (diſtinguit enim inter χλαίνας ἁπλοΐδας & διπλᾶς.) Homerus χλαίνας οὔλας *chlænas villoſas*, eaſdem οἱ LXX. hoc loco χλαίνας δίσσας dicunt, quaſi שנים *duplum* ſignificaret. Septuaginta reliquos fere omnes interpretes deceperunt. Habet enim vulgatus: *veſtiti ſunt duplicibus.* Hieron. Lutherus, Calv. Junius, Belgæ, Galli, Diodati, Buxtorfius alii eodem ſenſu. Sed falluntur quicunque illud שנים de *duplicibus* intelligunt. Nam etſi de nive ibi fiat mentio, שנים tamen non eſt intelligendum de pœnulis aut de chlænis, ſive lænis, (quod idem eſt ut vult Plutarchus in Numa) ſed de coccino. Eo magis cum mox ſequerentur cæteræ veſtes ex materia pretioſiſſima, ut שש וארגמן *byſſus & purpura*, & מרבדים *Cadurca.* Senſus igitur illorum verborum eſt: *Non eſt quod uxor prudens timeat nivem & inclementiam hyemis, cum ſua diligentia prudentiaque tota domus abundare faciat coccino byſſo, purpura & Cadurcis, multo magis veſtibus quibus contra nivem & frigus munirentur domeſtici.* Quid? ſi dicamus Septuaginta reſpexiſſe ad chlænas purpureas? cum fuerint etiam χλαῖναι πορφύρεες. Homer. Odyſſ. K. utrumne etiam talis fuerit læna purpurea, de qua Virgil. Æn. lib. IV.

Tyrioque

——— *Tyrioque ardebat murice lana.*

docti viderint. *Erat enim*, interprete Servio, *toga duplex, amictus auguralis.* Et Juvenalis habet *coccinam lanam. Hyacinthinam lanam.* Ecce quocunque modo hæc verba volvas & revolvas, nihil tamen illis exterebrare poteris præter *coccinum*, cum de pretioſis veſtibus loquatur Sapiens, non de certo aliquo genere veſtimenti: non obſtante etiam explicatione allegorica Hieronymi. Optime Chaldæus, qui וזהוריתא *coccinum* retinet. Ut ut ſit, Græci aliique noſtrum שני & שנים male reddiderunt per ſuum *κλωστὸν, κεκλωσμένον, διανενησμένον, διπλοῦν* & *δισσάς*.

XII. Sed *ἑνὸς ἀτόπου δοθέντος τ᾽ ἄλλα ἕπεται. uno abſurdo dato alia ſequuntur.* Ex hoc enim Græcorum *κοκκίνου διπλοῦς*, aut ex Hebræo *Schani*, ſive *tholaat ſchani*, & *ſchani tholaat*, vulgatus, Hieronymus, & ingens interpretum acies, quibus ne quidem ipſe Buxtorfius, in Hebraicis omnium doctiſſimus, & Coccejus, noſtri ſæculi Theologorum facile Coriphæus, ſeſe ſubtrahere potuerunt (adeo verum eſt, *bonum aliquando dormitare Homerum*) Magna quidem ſocordia & ſecuritate, fecerunt *dibaphum, bis tinctum*, & *coccinum bis tinctum.* Profanum fortaſſis alicui videbitur propoſitum, tot tamque gravibus viris in os contradicere. Et cum tanta vi nos in ſuam ſententiam, tot retro ſæculis, quorundam ſilentio, aliorum etiam profeſſione receptam, rapere conentur, temeritatis erit, illis jam nunc modo reſiſtere. Audax ſane facinus! Iſta tamen libertate utimur, (quam à benigno lectore veniam petimus, & viciſſim damus) ut nulla auctoritate hominum nos vinciri facile patiamur, nec ullius niſi ſpiritus ſancti, & veritatis, quæ illius eſt filia, mancipium eſſe velimus. Cum bona igitur venia doctiſſimorum

ctiſſimorum virorum dictum à nobis ſit, eos falli quoties coccinum *dibaphum* dicunt. Niſi quis mihi prius oſtendat, ex probato & claſſico aliquo auctore, aurei aut argentei ævi, ante tempora Hieronymi, coccinum *dibaphum* unquam dictum fuiſſe, ſive à Græco, ſive à Latino, ne Attalicis quidem conditionibus adducar ut illud credam. Fateor equidem purpuram dibapham dici. Sed illud δίβαφον, quantum hactenus obſervare potui, proprium eſt ἐπιθέτων Tyriæ purpuræ. Nec ignorare poſſum, cum id ſupra à nobis jam ſit animadverſum, ex Plinio, libro IX. cap. XXXIX. jam ſub conſulatu Ciceronis purpuram *dibapham dictam fuiſſe, quæ bis tincta eſſet, veluti magnifico impendio, qualiter nunc omnes pene commodiores purpuræ tinguntur*. Sed inde probari nequit coccinum quoque dibaphum dictum fuiſſe, cum de purpura Tyria tantum loquatur Plinius, non de coccino. Et per commodiores illas purpuras non intelligit coccinum, quamvis aliquando etiam purpura dicatur, ſed genuinam purpuram Tyriam. Non adfirmat Plinius ſuo tempore coccinum, aut aliam purpuram quam Tyriam bis tingi, aut dibapham dici: ſed tantum *omnem commodiorem purpuram*, id eſt pretioſiorem Tyriam tunc temporis bis tingi, non minus quam ſub conſulatu Ciceronis, dibaphamque dici. Capite præcedenti oſtendimus purpuram Tyriam δίβαφον dici, & ex Plinio docuimus cur ita dicatur, & quomodo bis tingatur? nempe quod *lana quinis potet horis, rurſuſque mergatur carminata, donec omnem ebiberit ſaniem*. Hoc autem in ſola purpura Tyria obſervatum eſſe, non vero in coccino aliiſque coloribus, non auſim affirmare. Sed utut factum fuerit in coccino, ideo tamen non dicitur dibaphum. Alii enim colores idem nomen aſſumere deberent, cum id fortaſſis in aliis

aliis factum ſit, non minus quam in coccino, modo coccinum bis tinctum eſſet. Nec omnia quæ bis tinguntur dibapha dicebantur à veteribus, alias & color viridis, & hyginus, aliique multi ſic dici deberent. Male igitur hactenus auctores confuderunt *dibaphum* cum *coccino*, ſive *purpuram Tyriam* cum *colore coccineo*. Ceſſent igitur Lexicographi in poſterum in ſuis Lexicis, cæterique interpretes omnes, ſcribere *coccinum dibaphum*, & ſic abſq; purpuræ Tyriæ proprio epitheto, ſolo *coccino* contenti ſint.

XIII. Igitur שני *Schani* noſtrum non eſt, nec χλωϛὸν, nec κεκλωσμένον, nec διανενησμένον, nec διπλοῦν, nec δισσὸν, nec *dibaphum*. Sed omnino colorem ſignificat, & quidem rubrum, non minus quam תולעת, ſive junctum cum τῷ תולעת ſive ſolum; ſive in ſingulari, ſive plurali. Eſaiæ capite primo, commate XVIII. אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו *Si peccata veſtra fuerint ſicut Schanim*, (id eſt rubra inſtar coccini, nam de colore ארום *rubro* ibi agitur) *alba fient ſicut nix*. Idem patet ex Cant. cap. IV. III כחוט השני שפתותיך· *ut filum Schani ſunt labia tua*. Id eſt rubra ſicut coccinum. Rubentia labia inſtar purpuræ aut coccini maxime amantur in virgine, ideo purpurea dicuntur. Ovidius Amor. lib. III.

Illic purpureis condetur lingua labellis.

Ipſi etiam Græci τὸ *Schani* Gen. XXXVIII. XXVIII. XXX. Joſ. c. II. XVIII. XXI. Secundo Samuelis I. XXIV. Jerem. IV. XXX. Cant. IV. III. ubi ſolum reperitur abſque *tholaath*, & vulgatus ſemper reddunt per κόκκινον *coccinum*. Solo loco Eſaiæ cap. I. XVIII. φοινικοῦν habent, ubi tamen vulgatus *coccinum* retinet. Sed nihil refert ſive dicant φοινικοῦν, ſive κόκκινον, cum ſit idem color. Ideo Joſephus & Philo promiſcue ponunt φοινικοῦν & κόκκινον. Ex omnibus

bus quæ jam à nobis dicta ſunt, colligi poſſe puto, vocem שני non derivari à שנה *iterare*, ſed à שנן *acutus eſt*. ut שני proprium ſit nomen coccini, ita dictum ab acuto & igneo ſplendore, quemadmodum & Græcis ὀξεῖον *acutum* dicitur, ut ſupra docuimus. Et ſane obſervatu dignum eſt, Hieronymum in Epiſtola ad Fabiolam, docere coccinum Hebraice שן *ſen* vocari. Si autem hæc conjectura non arridet, quia non ſatisfit legibus Grammaticæ, nec anomalum eſſe velis, dicam ejus radicem, ut multarum vocum, à nobis ignorari. Saltem Hieronymus affirmat Hebræis coccum שן dici. Sic *tholaat* ſolum eſſet *vermis*, aut *vermiculus*; *Schani*, *acutus color*; & juncta *tholaath Schani* idem ac ſi diceres *vermiculum acutum*, quale eſt *coccinum*. Sed de his ſatis.

XIV. Porro colorem hunc coccineum fuiſſe pretioſiſſimum omnes auctores ſacri & profani clamant. *Imperatoriis enim dicatum erat paludamentis*, teſtante Plinio, lib. XXII. cap. II. Iſidorus: *Paludamentum pallium fuit Imperatorum, cocco, purpura & auro diſtinctum.* Alexander Severus *chlamyde coccina uſus eſt.* Et quum thermis cum populo uſus erat, *hoc ſolum imperatorium habuit, quod lacernam coccineam accipiebat.* Et *cocco clavata mantilia* habuit. Vide Ælium Lampridium in vita ejus. Patriciorum etiam ornamentum fuit calceus coccineus, ut patet ex Martiali.

Coccina non læſum cingit aluta pedem.

Coccinum ideo ſæpius purpuræ in textura jungi ſolebat. Docet enim Iſidorus in Orig. lib. XIX. *Trabeam eſſe ſpeciem togæ ex purpura & cocco, qua operti Romanorum Reges initio procedebant.* Et ut habet Servius ex Suetonio. *Augurale veſtimentum de purpura & cocco erat.* Immo cum ipſo auro jungebatur, & veſtibus intexebatur, Inde

& *χρυσοκόκκινον* dictum. Apparet etiam ex Martiali ad Baſſum, perinde eſſe, ſive quis cocco, ſive purpura veſtitus ſit, ut pro equite haberetur.

Non niſi vel cocco madida, vel murice tincta
Veſte nites, & te ſic dare verba putas.

Ideo Juvenalis viro magna caterva ſtipato, coccinam lænam adſcribit.

—— cave hunc quem coccina læna
Vitari jubet, & comitum longiſſimus ordo.

Tales Martialis lib. v. coccinatos vocat.

Cum ſibi redire de patruelibus fundis
Ducenta clamet coccinatus Euclides.

Idem.

Qui coccinatos non putat viros eſſe
Amethiſtiaſque mulierum vocat veſtes.

Et inter pretioſa munera ab eodem ponitur.

Coccina famoſæ donas & Ianthina mœchæ.

Ut autem coccinum pretioſiſſimum fuit, Regum & Magnatum veſtimentum, non minus quam conchylium & purpura; ita & Sacerdotum ornamentum erat. *Augurum enim* veſtimentum quoddam *erat de cocco & purpura.* Dionyſius libro VI. quèm locum capite præcedenti allegavimus, Salios habuiſſe tradit, τηβέννας non tantum *περιπορφύρους*, ſed etiam φοινικοπαρύφους. *Phœniceis*, id eſt, *coccineis trabibus diſtinctas*. Sacerdos Saturni coccum quoque geſtabat. Tertull. de Pallio cap. IV. *cum latioris purpuræ ambitio & Galatici ruboris ſuperjectio Saturnum commendat.* Galaticus rubor eſt coccus. Tandem ut nemini mirum videretur, in ſacro noſtro veſtitu tres colores hoſce junctos fuiſſe: id eſt conchylium, purpuram & coccinum, tanquam pretioſiſſimos, & non niſi magnatibus deſtinatos, non poſſum hic non addere locum

cum egregium ex Quintilliano, Inſtit. Orat. lib. I. cap. III. *Quid non adultus concupiſcet, qui in PVRPVRIS repit? Nondum prima verba exprimit, & jam COCCVM intelligit, jam CONCHYLIVM poſcit.* Ecce *purpuram* id eſt ארגמן noſtrum, *coccum* id eſt תולעת שני. Et *conchylium*, id eſt תכלת.

XV. Coronidis loco hic animadvertere velim, colorem ſacris noſtris veſtibus induci, tantum lanæ nondum netæ aut textæ. Saltem non pannis integris. Hoc clare inde patet, quod plures habeant colores. Nam ſi pannus integer tingeretur, unum tantum colorem habere poſſet, ſed cum ſint ex pluribus coloribus, albo ſcilicet præter aureum & cæruleo, purpureo & coccineo, neceſſe eſt ut ante texturam tingerentur, aut in lana aut in neto. Sed ne quidem in neto tingi ſolebat pretioſa illa purpura dibapha Tyria, ſed in lana. Cum enim quinis horis potaverat lana, aheno extrahebatur, & carminata rurſus immergebatur, donec omnem ebibiſſet ſaniem, ut ſinguli flocci ſaturi eſſent, ut ſupra ex Plinio audivimus, lib. IX. cap. XXXVIII. Idem de colore cæruleo, ſive conchylio credendum eſt. Nam exſertis verbis hoc docet Maimonides in Tractatu Zizith cap. II. Lanam ſcilicet tingi non autem veſtes ipſas, aut, ut hodie apud nos, integros pannos. Docet etiam ibi ſatis fuſe, quomodo lana non tantum tingatur, ſed qua ratione etiam tinctura ejus probetur, utrum legitima ſit? Ideo fere ſemper, & quidem omnes Hebræorum interpretes, *thechelet* noſtrum, & *argaman*, & *tholaath ſchani* dicunt צמר צבוע *lanam tinctam*, videantur Maimon. Kele Hammikdaſch. cap. VIII. & Zizith cap. II. Jarchium, Aben Ezram, Abarbanelem, alios, præſertim in caput XXV. Exodi.

Caput XVI.

מעשה ארג Opus Textoris, *Exodi* xxviii. *dicitur* מעיל *Pallium P.M. ſic & tunica cæterorum Sacerdotum*. Septuaginta, Chaldæus & Arabs *allegati*. ארג texere *in multis S. S. locis*. *Omnis ars plectendi & nectendi Textura dicitur*. Corbes, Alvearia, Naſſa, Rete, Conope um, Crates, Storeæ *&c. texi dicuntur*. Textura *quid? Hebræorum* נכלל implexum. Acu picta & acu textilis veſtis. Tela araneæ *textura dicitur*. *Ejus opus magis* plexile *aut* nexile *quam* textile. *Antiquiſſima & ſimpliciſſima texendi ratio originem habet ab aranea*. *Quædam loca Scripturæ laudata; ſic & Ariſtoteles, Ælian. Plin. Plut. &c. Variæ artes caſu, aut ab animalibus brutis inventa*. Aranea *à Græco* ἀράχνη *utrumque ab Hebr.* ארג texere. *Hinc Belgis* Rach *tela aranea*. *Aranea Germanis* ein Spinne/ *à* nendo, *ut Hebr. à texendo, quia utrumque præſtat*. Arachne *texturæ inventrix*. *Certamen* Arachnæ & Minervæ *apud Ovid. Quid ſub fabula lateat*. *Materia vetuſtiſſima texturæ* ſtramen, junci, vimina, teni & materia fluminea. Retia *ab Antiquis texebantur*. *Non eadem arte fiebant uti hodie, quod Galli* Lacer, *Germ.* breyden *dicunt*. *Varii Auctores allegati*. *Antiquiſſimorum veſtimenta ex pellibus, arborum foliis, ex membranulis tiliæ, ex juncis, ex Papyro, Viminibus & alia materia fluminea* Natte, & Matten. *Ejuſmodi opera egregia hodie apud* Indos, *immo & apud Europæos*. τίνος. Tenus, *Belg.* teenen. *Mercurius primus docuit lanam in modum reſtis trahere inſtar Philyræ*. *Lucretius de* nexili & textili. *Textile poſt uſum ferri*. *Ars metallica à* Tubalcaino. *Lanæ uſus à* Chanaano *ſive* Mercurio. *Quo ſenſu Ægyptii textilia invenerint ſecundum Plinium, ab* Iſide *à* Minerva. *Mercurius Chanaan, Patronus Mercatorum*. כנען Mercator. *Ammon* Cham. *Mercurius cur* alatus? Oſiris *Amonis filius eſt* Mitzraim *filius Chami*. *Ægyptus* Mitzraim. *Ars texendi ſubtilior in S.S. traditur*. מנור ארגים i. *Sam.* xvii. & ii. *Sam.* xxi. *Varii Interpretes*. אינשבלא Inſubula Jarchii. Ἄντιον *quid?* מסכת *Iud.* xvi. יתד הארג *ibidem quid?* πάσσαλον, een Pinne/ une Atache & cheville. *Conjectura de* יתד, concus σπάθη. ארג *Iobi* vii. *quid? Textura* מעשה אומן. *Ex ſtamine & ſubtemine fit tota textura*. *Judæis crux* שתי וערב Stamen & ſubtemen. *Stamen* στήμων, שתא; Subtegmen *male pro* ſubtemen. *Subtemen* Trama, κρόκη, ῥοδάνη, & μίτος,

Hebr.

Hebr. ערב. *στημόνιοι, πολύσημοι, ἀραιοσήμοι & μανόσημοι.* Πολύμιτον. *Belgarum* **Polemijten.** *Pannus à πλύνη, πλῦνος, πῆνος, πανί-κλιον, χρυσόπλυνοι.* שתי וערב Stamen & ſubtemen *Levit.* XIII. *Antiquitus duo genera texturæ in uſu fuere. In Europa unicum genus texturæ notum.* Sartoris *vix mentio apud Veteres ſenſu hodierno.* *Ἀκεστικὴ & ὑφαντικὴ.* Ars Sartoria *quid?* Suere *à* ſue. Sartores & Sarcinatrices *veterum.* Tailleurs, Couturiers, **Snijders/ Kleermakers.** Acus *apud Veteres quid?* Fibula *nulla ſine acu.* Sutum fibulatum, Reſutum Refibulatum. *συῤῥάπτειν differt à περόναις συνέχειν.* **Packnaelde.** *Uſus Acus.* **Stoppen/ Lappen.** *Locus Matth.* IX. *Lucæ* V. & *Marci* II. *explicatus. Veſtimentum* pannoſum. Panutia, Cento. Fulones & Sarcinatores *circa veſtimenta trita occupantur.* *Ἀκέομαι Græcis quid?* Mederi, ſarcire. Sartor & Medicus *comparantur.* *Ἀκεστικὴ apud* Ælianum *quid?* Sarcinatores & Sartores *aliquando etiam nova veſtimenta feciſſe. Tunicæ quædam ex duabus plagulis conſutæ.* *χιτῶνας τέμνειν & συντιθέναι; ὑποδήματα νεο-ῤῥαπτεῖν & σχίζειν apud Xenophontem.* *ἐπιρομάσχαλος* Caracalla & *μανδύη. Tempore Hieronymi quædam veſtimenta ex diverſis partibus conſuta fuiſſe ut Braccæ, feminalia. Et Tempore Chriſti. Maxima tamen pars veſtimentorum apud Veteres in tela, ſola textura, abſque ſutoris opera facta fuiſſe. Id quo ſenſu docuerint* Salmaſius & Caſaubonus. *Et hodie veſtes quaſdam quadratas abſolvi & in tela ſine acus opera. Balthei, colli lora,* Cravates, **Baſſen.** Voile, **Falp/** *φάλα. Omnia genera veſtium antiquos texuiſſe.* *ἐσθῆτα ὑφαίνεσθαι, χλαῖναν ὑφαίνειν,* veſtimentum detextum *apud* Ulpianum. Tunicam *texere,* Lænam *texere,* Chlamydem *texere,* Togam *texere,* Saccos *texere.* *χλαμυδουργία, χλαμυδοποιία, χλανιδοποιία, χλανιδουργία & ἐξωμιδοποιία, σπαθητὸς χλαῖνα, σπαθητὸν ἱμάτιον. σπαθᾷν idem ac ὑφαίνειν, σπαχυφάντης. Chriſti tunica ἄῤῥαφος. Johan. cap.* XIX. *Qua ratione ἄῤῥαφος dici potuerit?* Lacer, Brocher, **Breyden.** *Ars binis prælongis acubus ex uno filo veſtimenta nectendi. Utrum eadem arte tunica Chriſti facta fuerit? Illa ars Antiquis ignota. Sententia* Euthymii, Ferrarii, Salmaſii *&c. falſa. Verſio Syra & Arabica. Johan.* XIX. *Syrus* [illegible] *Arabi* مخيط *inſtrumentum quo ſuitur.* Acus *Tunica Chriſti manicata, rotunda & clauſa texta fuit. Veterum opiniones.* Caſauboni, Salmaſii, Ferrarii, Hieronymi & *aliorum errores.*

 Hieronymus

Hieronymus & Joſephus *collati, & explicati. Non eſſe impoßibile tunicam rotundam undique clauſam & manicatam texi. Hoc μοϱμολυκεῖον, quod tot viros doctos in errorem induxit, à nobis diſcuſſum. Tabula exhibens Tunicam ἄῤῥαφον totam textilem, egregie manicatam ex Xylino ſubtiliſsimo, in India textam, egregio artificio, abſque ullo acus veſtigio. Ejuſmodi fere tunica in hac urbe texta, à Rev. Smetio ſervata. Teſtimonia virorum qui has tunicas viderunt hodieque poſſident. Epiſtola* Groenhovii. *Explicatio figurarum. Duplex texendi ratio in uſu apud Veteres. Quidam ſedendo texebant tramam ad inferiora trudendo. Hic mos communior, vulgaris hodieque per totum terrarum Orbem in uſu. Quidam ſtando texebant tramam ſurſum verſus pellendo ſpatha.* Herodotus, Theophylactus, Feſtus, Iſidorus, Euangeliſtæ *explicati.* Arabs, Syrus. Chryſoſtomus. *ἄνωθεν ὑφαίνειν, ἄνω τὴν κρόκην ὠθεῖν, ἀνακρούειν, ἀνακρουστὸν ὑφαίνειν. In ejuſmodi textura ſtamen non eodem modo ad jugum textorium tendebatur ut hodie, ſed rectum ſtabat. Hinc* Stamen *à* ſtando. *Textores haſce telas ſtando texebant.* Regilla, *veſtis* Recta. Telas percurrere *apud Virg. ἱστὸν ἐποιχομένη Hom. ὄρθιον ὕφον, ἱστὸν ὄρθιον.* Veſtimenta *recta ὀρθοστάδια. Stamina illa quæ rectum ſtabant, & ſurſum verſus texebantur, jugo textorio non involvebantur, ſed ponderibus ſuſpendebantur. Ἀγνῦθες, λᾶα, & ἴτλαι. In ejuſmodi telis quæ rectum ſtabant trama* Spatha *feriebatur, non pectine. Spatha σπάθη inſtrumentum inſtar gladii. Hac ratione detexi veſtimenta rotunda & clauſa. At tum non unicum tantum ſtamen, aut unica tela, ſed duo ſtamina, aut duo tela ſimul uno radio, unoque filo detexuntur. δύο ϛίχη συμβάλλειν texendo apud Chryſoſtomum. δύο πανία ὑφαίνειν, & συνυφασμῷ uti ἀντὶ ῥαφῆς, apud Theophylactum. Hæc loca* Caſaubono *difficillima. Difficultas ablata.* Theophanes Ceromeus *de Tunica Chr. ἀῤῥάφῳ. ἔνδυμα διπλῆς σινδόνος apud Joſephum quid? Idem de Pallio Pontificis. Hujuſmodi veſtimenta texuntur non ſolum ſtando, ſed & ambulando, & quidem in orbem percurrendo. Egregius locus Artemidori. Tabula exhibens veterem texendi rationem, Telam ſc. ſive jugum textorium, in quo veſtimenta rotunda, manicata & undique clauſa detexi ſolebant. Explicatio figurarum. Hæc texendi ratio difficilior, majoreque ſumptu fiebat. Ideo in deſuetudinem apud pleraſque nationes abiiſſe videtur. Multum temporis in hiſce veſtimentis texendis inſumitur. Decem annos togam unam detexere. Triennium in veſte muliebri. Veſtis quæ ab una muliere uno menſe fieri poſſet. Opus αὐτῆμαρ apud Homerum.*

Hæc

Hæc textura ars pretioſa. In texendo induſtria. מעשה אורג. *πολυδαιδαλον ἱςὸν, ὕφασμα τ̃ σοφία. Ejuſmodi Artificio texta fuere veſtes Sacerdotum. Ethnicorum Sacerdotes quoque veſtes textiles gerebant. Plato & Cicero allegati.*

I. Moſes Exodi vigeſimo octavo c.& trigeſimo nono, ubi de ſacris veſtimentis agitur, docet ea facta fuiſſe מַעשה ארג *Opere Textoris.* Id quidem primum dicitur de מעיל *Tallio,* ſive *Tunica ſuperiori* Pontificis Maximi, cap. XXVIII. vers. XXXII. & cap. XXXIX. XXII. Sed ne quis putet *Tunicas lineas,* cum Pontificis Maximi tum cæterorum Sacerdotum, alia arte factas fuiſſe, idem quoque traditur de omnibus tunicis; cap. XXXIX. commate XXVII. Septuaginta habent Ἔργον ὑφαντόν. Chaldæus עובדי מחי. Arabs صناعة نساج *Textoris opificium.* Quæ omnia texendi vim habent. Et ſane verbum ארג *texere* ſignificare clariſſime conſtat. I Samuelis XVII. VII. & II. Sam. XXI. XIX. Prim. Chron. XII. XXXIII. & XX. V. Eſaiæ LIX. V. Jobi VII. VI. Secundo Reg. XXIII. VII. Vide & alibi.

II. Omnis tamen ars *plectendi* & *nectendi* ſæpiſſime *Textura* dicitur à veteribus. Ideo opera *nexilia* & *textilia* confunduntur, & hoc pro illo ſumitur: ſic *corbes, alvaria, Naſſa, Rete, conopeum, crates, Storea,* & id genus alia infinita quæ fiunt ex viminibus, juncis, ſtramine, tenis, & materia fluminea aliiſque rebus, dicuntur *texi.* Seneca Epiſt. XC. *Non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu.* Iſidorus Orig. libro XIX. cap. V. *Naſſa ex viminibus tanquam rete contextum.* & *Canopeum eſt rete in ſimilitudinem tentorii contextum propter muſcas & culices excludendos.* De *Alvearibus* Virgilius Georg. lib. IV.

Ipſa autem, ſeu corticibus tibi ſuta cavatis,
Seu lento fuerint alvearea vimine texta.

Nemo,

Nemo, ut puto, dicet hæc proprie texi, ſed tantummodo necti & plecti. Sed eo ipſo quod nectantur etiam texi dicuntur, cum tota textura nihil aliud ſit niſi nexus ſtaminis & ſubteminis, ſive connexio ſtaminis cum ſubtemine. Ideo Galenus in Libro ad Traſybulum. *τὸ γοῦν ὑφαίνειν ἱμάτιον, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν, ἢ κρόκας στήμοσι διαπλέκειν. Veſtimentum texere nihil aliud eſt quam ſubtemen ſtamini adnectere.* Iterum *κρόκας στήμοσι διαπλακεῖσαι ποιοῦσιν ἱμάτιον.* Hinc Vitruvius Lib. x. cap. 1. *Connexu ſtaminis ad ſubtemen tota telæ ſtructura conſtat.* Ideo Nicophon apud Pollucem Lib. VII. cap. x. *συνδῆσαι τὸν στήμονα.* quaſi dixiſſet Texturam eſſe *σύνδησιν τοῦ στήμονος πρὸς τὴν κρόκην.* Eſt itaque Textura *implexum* quid ex ſtamine & ſubtemine, unde & Hebræorum Magiſtris נמלל *implexum* optime dicitur. Sed & ob eandem cauſam iſta opera quæ acu fiunt, aut acu ornantur & *acupicta* vocantur, qualia ſunt opera Phrygionica *texta dicuntur.* Iſidorus Orig. lib. XIX. cap. XXII. *Acupicta veſtis acu textilis aut acu ornata.* quia ſcilicet plura fila inſtar ſtaminis & ſubteminis per acum connectuntur. Omnia igitur opera quæ conſtabant ex pluribus filis, quæ inſtar Staminis & ſubteminis nectebantur & plectebantur, texta dicebantur. Ideo *Tela aranea* textura dicitur, quamvis revera magis ſit *nexum* quam *textum* quid, cum animalculum illud opera ſua eodem fere modo nectat, quo corbes, vanni & id genus alia nectuntur. Fila enim quædam primum hinc inde tendit quæ percurrendo alia fila iis adnectit. *Plexile* igitur ſive *nexile* ejus opus eſt, non *textile*. Nihilominus quia fila quædam hinc inde emittit & extendit inſtar ſtaminis, iiſque deinde alia fila inſtar ſubteminis adnectit per orbem, *textile* aliquomodo dici poteſt ejus tela, & eandem ob cauſam cætera opera hominum quæ ex viminibus, juncis & ſtramine fiunt, uti alvea-

alvearea, corbes &c. *texta* dicuntur.

III. Hæc fuit antiquiſſima & ſimpliciſſima texendi ratio, quæ originem proculdubio habuit à tela araneæ, & initium dedit Texturæ proprie ita dictæ, ſcil. ſubtiliſſimæ iſti arti, quam veteres tantopere laudarunt & quam nos hodie admiramur. Sane *araneam* retia ad capiendas muſcas mira aliqua arte texere, quotidie videmus. Unde auctores ſacri texendi artem atque induſtriam ei adſcribunt Eſaiæ cap. LIX. vers. V. *Telas araneæ texunt.* De araneæ autem in texendo induſtria & labore multa egregia reperies apud cæteros auctores, imprimis apud Ariſtotelem Hiſt. Animal. lib. IX. cap. XXXIX. Ælianum Hiſt. Animal. l. I. cap. XI. & lib. VI. cap. LVIII. Plinium lib. XI. cap. XXIV. videatur Plutarchus, & alii. Igitur quemadmodum multæ artes repertæ ſunt, non quidem caſu ut *Metallica*, *piſtrina* & aliæ, aut à Sapientibus, de quibus Senecam doctiſſime differentem vide Epiſtola XC. ſed etiam à brutis animantibus, ut *Agricultura* aut *Aratio* à Porcis, *Phlebotomia* ab Equis, *Clyſteres* à Ciconiis, *Lutea ædificia* ab Arundinibus, Plutarcho Sympoſ. lib. III. Quæſt. V. Plinio lib. VII. cap. LVI. aliiſque teſtantibus, ſic & *Texendi artem* homines primum edoctos fuiſſe videntur ab aranea. Obſervatu dignũ eſt quod *aranea*, ſi originem & fontem iſtius vocis ſpectemus, ſit hebræa. Nemo, puto, negabit araneam deduci à Græco ἀράχνη: dicimus enim (ſecundum quoſdam) Latine *aranea* pro ἀράχνη ut *lana* pro λάχνη ejecta litera χ. è medio, prout & aliquando ab initio negligitur, ut *ira* pro χαρά, *Læna* pro χλαῖνα &c. At vocem ἀράχνην fieri ab Hebræo ארג *Arag* texere, ſive ארג *ereg* & ארוגה *aruga*, tela, mihi certiſſimum eſt: ut *aranea* Græcis dicta ſit à textura, quia texit, quemadmodum Germanis ein Spinne

à *nendo* quia net. Nec eſt prætereundum Belgis telam araneæ *Rach* dici, quæ proculdubio eſt vox corrupta ab Hebræo ארג *ereg*, textura. Hinc proculdubio nata eſt opinio *Arachnem* texturam inveniſſe, eamque homines docuiſſe *linum & retia*, ut ait Plinius lib. VII. cap. LVI. clarius Tertullianus de Pallio cap. III. *Vos omnem lanicii diſpenſionem, ſtructuramque telarum Minervæ maluiſtis, cum penes Arachnen diligentior officina ſit.* Hinc egregia fabula apud Ovidium, de certamine Minervæ & Arachnes de Textura certantium; quo certamine victa eſt Minerva, unde irata Arachnæ telam diſrupit eamque in puſillum animal (araneam) mutavit. Metamorph. libro VI.

——— *Doluit ſucceſſu flava virago,*
Et rupit pictas cæleſtia crimina veſtes. &c.

Poëtice hæc omnia ab Ovidio dici minime dubito. Sub fabulis tamen aliquid veri latere ſolet. Quemadmodum per Arachnen araneam intelligit Poëta, ita per Minervam, mea quidem ſententia, exprimit hominum induſtriam & conſilium, è Jovis ſcilicet cerebro natum; omnis enim ars & induſtria mortalibus à D. O. M. data eſt. Ideo fortaſſis Minerva ab Arachnè victa fingitur in texendo, quod hominis induſtria, quantacunque etiam ſolertia & ingenio opus ſuum conficiat; ad ſubtilitatem tamen & celeritatem araneæ in nendo & texendo ſimul, accedere non poſſit, prout multis in rebus natura brutorum artem hominum ſuperat.

IV. Ab araneis igitur homines texendi artem didicerunt. Sed illius opera imitati primum incepere texere tantum corbes, alvearea, ſtoreas, naſſas, canopeum, crates, & id genus alia ex ſtramine, juncis, viminibus, tenis, & materia fluminea. Tandem poſtquam lina reperta fuerant retia quoque texere agreſſi ſunt. Notandum

dum autem eſt *Retia* ab antiquis texi ſolere, nec eodem modo facta fuiſſe quemadmodum hodie; iſtam enim artem retia ex uno filo nectendi, ut hodie fieri videmus, in uſu fuiſſe apud veteres veriſimile non eſt, cum nullam illius nectendi modi (quem belgice **breyden** / Gallice *lacer* dicimus) mentionem fecerint. Et ſane de textura retium omnes auctores mentionem faciunt, cum ſacri tum profani. Eſaias capite XIX. verſu IX. loquitur de ארגים חורי *Textoribus retium*, prout hunc locum expoſuimus ſupra capite ſexto, paragrapho ſeptimo. Notandum quoque eſt à Talmudicis Retia dici אוזלא & שותא quaſi diceres *texturas*, ab אזל & שתה quorum utrumque *texere* ſignificat. Plinius libro VII. cap. LV. idem videtur innuere, ubi dicit *Linum & Retia Arachne*, ſcilicet texere invenit. Sed clarius Nemeſianus in Cynogetico.

Nec non & caſſes iidem venatibus aptos,
Atque plagas, longoque meantia retia tractu
Addiſcant raris ſemper contexere nodis.

Iſidorus Orig. lib. XIX. cap. V. *Naſſa ex viminibus tanquam rete contextum.* Pollux libro VII. cap. X. τὸ δὲ ἐνή-τριον, ἐν Δικτυεργικοῖς Αἰσχύλος, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ ἐσθῆτος, ἀλλ' οὖν εἴρηκε, Δικτύου δ' ἐνήτρια. *Tenuem texturam Æſchylus in opere retiario, non in veſtibus ponit. Retis Textura.* Sic & Pauſanias in Achaicis, ſive Libro VII. mentionem facit mulierum quæ κεκρυφάλους ὑφαίνουσι *reticula texunt*, quod intelligit de capitis veſtimenti genere, quo utebantur mulieres; ita autem dicto quod formam retis haberet, hodie in Germania & alibi ſatis notū. Texebantur igitur *retia* apud veteres, non vero ut noſtra hodie multis nodis & foraminibus ex unico tantum filo: ſed veriſimile eſt ſtamina multa in jugo juncta fuiſſe, ad talem latitudi-

hem & foraminum amplitudinem, quam ad capturam piſcium, avium aut ferarum aptam judicabant, quibus ſtaminibus ſingulis aliud filum inſtar tramæ aut ſubteminis, multis nodis adnectebant manu quidem, non autem radio, ut in textura proprie dicta fieri ſolet, ut ſi non texeretur proprie ita loquendo ratione tramæ, tamen ratione ſtaminum ad texturam prope accedebat. Hinc eſt quod Plinius libro xix. capite i. de retium ſtaminibus loqueretur. Nam poſtquam de retibus ſubtiliſſimis & firmiſſimis mentionem feciſſet, (de quibus & nos ſupra plura) mox addit: *Singula eorum* (retium) *ſtamina centeno quinquageno filo conſtant.*

V. Ut ut ſit, à rudi hac textura, ars texendi veſtes initium ſumpſit. Non quidem ex molli & ſubtili materia, lana ſcilicet lino, byſſo & ſerico, ſed ex eadem fere materia ex qua fiebant alvearea, Naſſæ, Storeæ, & id genus alia. Antiquitus enim veſtimenta fieri ſolebant non tantum ex pellibus, arborumque foliis, ſed etiam ex membranulis tenuioribus tiliæ, ex juncis, ex papyro, ex viminibus, & alia materia fluminea. Hæc enim in modū reſtis ſolebant torquere veteres, ex quibus neſcio quæ opera texebant, aut potius nectebant inſtar ſtoreæ & tegetum, quas *natte*, Belgice **matten** vocamus. Hiſce, inquam, rudi iſto ſeculo pro tegumentis & veſtibus uti ſolebant. Exſertis verbis hoc docet Herodotus libro iii. ubi de Indis. Οὗτοι μὲν δὴ τῶν Ἰνδῶν φορέουσιν ἐσθῆτά τε φλοΐνην· ἐπεὰν ἐκ τοῦ ποταμοῦ φλοῦν ἀμήσωσι καὶ κόψωσι, τὸ ἐνθεῦτεν φορμοῦ τρόπον καταπλέξαντες ὡς θώρηκα ἐνδυνέουσι. *Illi autem Indi veſtem gerunt junceam, quam materiam ex flumine metunt, & findunt, unde plectunt tegetes inſtar thoracis, quam induunt.* Meletius de natura hominis. Διασχίζονται γὰρ τὰ νεῦρα εἰς τοὺς θαλάμους, ὥσπερ ἂν τις λαβὼν πάπυρον, ταύτην

ταύτην εἰς λεπτὰ διατεμὼν καὶ διασχίζων ἀναπλέκεται πάλιν, καὶ ποιῇ χιτῶνα λεγόμενον ἀμφιβληστροειδῆ, ὅμοιον ἀμφιβλήστρῳ. ὄργανον ᾧ τοῦτο θηρεύταις ἰχθύων χρήσιμον. *Diffindunt autem nervos in thalamos, quaſi quis ſumeret papyrum, quam in tenues partes divideret & ſcinderet, & plecteret iterum, unde tunicam faceret reticulatam dictam, ſimilem reti, inſtrumento illi, quo utuntur piſcatores.* Ejuſmodi veſtes non adeo ſunt inſolentes ad hunc uſque diem apud Indos. Egregia enim opera vidimus ex materia fluminea, juncis, corticibus, foliiſque arborum, egregia arte texta aut plexa, etiam fulgenti & gratiſſimo omnis generis colore, ut cum purpura & conchylio certarent, figuris pulcherrimis ornata, inſtar operis phrygionici. Sed & ejuſmodi opera apud nos fieri quis ignorat, præcipue autem pileos, ex ſtramine, & tenis ſubtiliſſimis? Hoc autem genus veſtimenti ex tali materia, antiquiſſimum eſt poſt pelles, ut videre eſt ex Tertulliano de Pallio capite III. *Denique* (edente Salmaſio) *cum ipſis Mercurium palpati arietis mollitie delectatum, deglubaſſe oviculam, dumque pertentat, & quod facilitas materiæ ſuadebat tractu proſequente filum eliquat, & in reſtis priſtini modum quem philyræ tenus junxerat exiſſe.* Ad quem locum optime notat Salmaſius *philyræ tenus* eſſe ipſam *philyram* aut *membranam tiliæ*, inſtar laquei ſive vinculi, ex quo reſtes torqueri ſolebant. Quicquid enim in longum tendebatur, ut faſciæ & laquei, & longiores virgæ, Græcis τένος eſt; unde & minutæ & tenues de virga præciſa teſſera *Tenus* dicitur. Hinc in lege Friſonum: *tali de virga præciſa quos tenos vocant.* Hæc Salmaſius, & optime quidem: nam non tantum de virga præciſa *Tenus* vocatur apud Friſones, ſed omnes virgæ longiores ſalicum tenuium, ex quibus fiunt corbes aliaque opera Belgis **teenen** vocantur. Hinc

 nil

nil familiarius quam **een teene bene** corbis ex ſalicum virgis tenuioribus. Docet igitur Tertullianus dicto loco veteres ex philyræ tenis, id eſt, ex membranulis tiliæ in reſtis modum contortis, veſtes feciſſe. Sed Mercurium tandem inveniſſe artem lanam ita torquendi & nendi inſtar priſtini reſtis, ex qua molliores veſtes fiebant, quam ex philyris aut ex tiliæ membranulis, aut ex juncis, papyro, aliaque materia fluminea, de quibus etiam Herodotum & Miletum audivimus.

VI. Credendum tamen eſt artem lanam nendi à Mercurio inventam non ſtatim ad eandem perfectionem perductam fuiſſe, ad quam pervenerat tempore Moſis, & poſtea. Sed Tertullianus videtur docere Mercurium inveniſſe artem lanam trahendi in modum reſtis ſatis craſſi, inſtar philyræ, aut junci, ex quibus veſtes fieri ſolebant, ut inde fierent tegumenta tantum rudia & craſſa inſtar ſtoreæ, quales fortaſſis ſunt ſacci illi in quibus lana Hiſpanica nobis hodie aſportatur, quibus pauperes apud nos utuntur pro tegete & veſte. Veriſimile etiam eſt ex ipſa lana ita craſſe in reſtis modum contorta, tegumenta & veſtes potius nexa fuiſſe quam texta, quemadmodum ex tenis, viminibus, juncis & alia materia fluminea potius nectebantur quam texebantur; nondum enim ars textoria, proprie ita dicta, inventa fuit. Hæc autem veſtis *nexilis* dicitur potius quam *textilis* à Lucretio libro v.

Nexilis ante fuit veſtis, quam textile tegmen:
Textile poſt ferrum eſt: quia ferro tela paratur:
Nec ratione alia poſſunt tam levia gigni
Inſilia, ac fuſi, radii, ſcopique ſonantes.

Igitur *nexilis veſtis* antiquiſſima. Quid autem intelligat Poëta per *nexile* neſcio, niſi veſtes pelliceas, quibus antiqui

tiqui utebantur, ut eodem libro docet, & quas nodis aut ſpinis inſtar fibularum circa corpus adnectebant; deinde tegumenta quædam craſſa & rudia ex juncis, viminibus, philyris, papyro, & tandem ex lana in reſtis modum torta inſtar ſtoreæ plexis & nexis. Nec omittenda eſt ratio, quam addit Poëta, cur *nexile* fuerit ante *textile*; ſcilicet quod antiqui uſu ferri carerent:

Textile poſt ferrum eſt: quia ferro tela paratur.
Nec ratione alia poſſunt tam levia gigni
Inſilia, ac fuſi, radii, ſcopique ſonantes.

Tela enim, id eſt *jugum textorium*, cæceraque inſtrumenta quæ ars textoria requirebat, qualia ſunt *inſilia, fuſi, radii, ſcopi*, & alia fieri non poterant abſque inſtrumentis ferreis, puta *ſerra, malleo, ſecuri, terebro, dolabro*, & id genus alia. Poſt uſum ferri igitur ars textoria, ut multæ aliæ, inventa eſt.

VII. Credendum tamen non eſt, ſtatim poſt uſum ferri artem textoriam inventam fuiſſe. Minime gentium. Metallica enim, ſive uſus ferri, inventus eſt à *Tubalcaino*, uti docet Moſes Geneſeos capite IV. verſu XXII. id eſt à *Vulcano*: at uſus lanæ aliquot ſecula poſt à Chami filio *Chanaano*, ſive à *Mercurio*, ut ait Tertullianus, qui vixit poſt diluvium. Plinius libro VII. cap. LVI. docet, *Ægyptios textilia inveniſſe.* Utrum autem intelligat rudem iſtam & barbaram texturam, de qua modo egimus, an vero ſubtiliorem ex lana & lino, neſcio. Saltem de lino non videtur intelligere, cum mox addat: *linum & retia Arachne.* Inventam autem hanc artem eſſe ab Iſide tradiderunt Ægyptii, à Minerva autem crediderunt Romani & Carthaginenſes. Tertullianus de Pallio capite III. *Cedo jam de veſtro quod Ægyptii narrant, & Alexander digerit, & mater legit ea tempeſtate Oſiridis, qua*
ad

ad illum ex Libya Ammon facit ovium dives &c. mox: *Sed vos omnem lanicii diſpenſationem ſtructuramque telarum Minervæ maluiſtis, cum penes Arachnen diligentior officina ſit.* Quidam ut hæc conciliarent Iſidem aut Oſiridem docent lanificium inveniſſe, Arachnen autem texturam lini. *Arcas Calliſtus* filius veſtium texturam totumque lanificium populares docuit, teſte Pauſania in Arcadicis. Ex his omnibus mihi probari videtur: Lanificii repertorem fuiſſe *Chanaanum* filium Chami. Id demonſtrari puto ex loco Tertulliani, modo allegato, ubi id *Mercurio* adſcribit: at *Mercurium* ipſum fuiſſe *Chanaanum* vix dubito, cum Mercurius ſit ſervus Deorum & fratrum ſuorum ut Chanaanus. Quis ignorat eum fuiſſe *mercatorem*, & mercatorum patronum? Sed quis neſcit כנען *Chanaan* Hebræis *mercatorem* ſignificare? Tandem *Alatus* fingitur Mercurius, ſcilicet quia poſteri Chanaani navigationem & vela navium repererunt. Deinde *Ammon* ille de quo Tertullianus, proculdubio eſt ipſe *Cham*, Ammonis autem filius *Oſiris*, eſt ipſiſſimus *Mitzraim*, filius *Chami*, de quo Moſes Gen. cap. x. Lanificium itaque inventum eſt à *Chanaane*, ſive *Mercurio*, & ab eo *Mitzraimo* ſive *Oſiridi* traditum. Non mirum igitur texturam & lanificium Ægyptiis adſcribi, cum Oſiris ſive *Mitzraim* Ægyptium occupaverit, unde & Ægyptus Hebræis *Mitzraim* dicitur.

VIII. Ut autem inventis facile eſt aliquid addere, tractu temporis ex rudi iſta & craſſa textura, quæ magis *nexus* quam *textura* dici debuit, nata eſt Ars iſta ſubtilius texendi, quemadmodum uſus ad hunc uſque diem obtinet. Hæc autem ſubtilior textura intelligenda, quum S. Scriptura illius mentionem facit; ut opus ejus proprie *Textile* ſit non autem *Nexile*, quemadmodum

vetuſtiſſima illa tempore Chanaani ſive Mercurii, & ante illius tempora. Hoc inde ſatis clare mihi demonſtrari videtur, quod ſacra Scriptura, ubi quæſtio eſt de Textoribus & textura, ita deſcribat inſtrumenta Textoris, ut dubitari non poſſit, quin ſemper intelligatur textura ita proprie dicta. Sic 1 Sam. xvii. verſ. vii. ii Sam. xxi. xix. & alibi. Haſta Goliathi & aliorum dicitur מנור אורגים quod Junius vertit *Iugum Textorum*. Septuaginta *μεσαύντιον ὑφάντου*. Lutherus & Belgæ ein Weberß baum. Chaldæus אכסן quod proprie ſignificat jugum textorium, ſive liciatorium, lignum illud teres circa quod licium ſive ſtamen intendunt textores. Latinis *Iugum*. Ovidius Metam. *Tela jugo juncta eſt* &c. Jarchius exponit per אינשובלא id eſt *Inſubula*, quod idem eſt ac *αὐτίον*, ut videre eſt in veteri Gloſſario. Sed *αὐτίον* inſtrumentum Textoris eſſe patet ex Polluce libro vii. cap. x. Judicum capite xvi. verſ. xiv. dicit Schimſon Dalilæ ſi texas במסכת· quam vocem Jarchius iterum exponit per אנשובלא *Inſubulam*. Hæc tamen videtur differentia inter מנור & מסכת, ut prius ſit lignum cui ſtamen ſive licium involvitur, מסכת vero illud, cui involvitur tela, ſive ipſa textura. Unde optimo jure מסכת dicitur, quod proprie volumen ſignificat, & quod hac & illac volvi poteſt. Hinc Tractatus ſingulus Talmudicus, ſive ſingulus *Codex* מסכת dicitur, ad indicandum, eſſe volumen aliquod ab aliis diſtinctum. Id eo magis intelligi debet, quod mox addatur Schimſchonem expergefactum ad adventum Philiſtæorum ſecum abſtuliſſe *Maſſechet*, id eſt *volumen texturæ*, cui involvi ſolebat, ſcil. id quod detextum erat, & cui capilli ejus inſtar tramæ intexti erant. Eodem loco Judicum mentio fit יתד הארג *Paxilli texturæ*, ut habet Junius. Quid autem per *paxil-*

lum texturæ intelligendum ſit, vix ullus adfirmare poterit ex interpretibus, cum inter ſe minime conſentiant, & conjecturas pro vero ſenſu obtrudere videantur. *πάσσαλον* habent Seniores. Belgæ **een pinne**. Lutherus ein Nagel. Galli *une Atache*, Diodati *Cheville*. Quid autem per ſuum *clavum*, per Nagel / **pinne** aut *cheville* intelligant, fateor me non poſſe capere. Quid enim clavo inſigerent? Totumne jugum textorium? An *in parietem* ut habent Græci? Sed quid opus erat jugum clavo parieti inſigere, cum proculdubio ſatis fixum ſteterit? Non enim ita ſolent ſtare, ut facile moveantur loco. Deinde cur tam expreſſe additur הארג ut ſit יתד הארג *paxillus* aut *clavus texturæ*, cum quilibet clavus ad hoc ſuffeciſſet. Sed ſi & mihi conjecturare licet, ego per יתד הארג *Paxillum texturæ* intelligi puto inſtrumentum illud textorium, quo compingitur ſubtemen, quod adnexum habet pecten, cum ad diſcernenda ſtamina, tum ad imprimendam tramam. De quo Ovidius Metamorph. lib. VI.

——— *atque inter ſtamina ductum*
Percuſſo feriunt inſecti pectine dentes,

niſi intellexerit aliud inſtrumentum ad hunc uſum aptum, quo utebantur veteres, & quod *σπάθην Spatham* Græci vocarunt, à ſimilitudine gladii, cujus ictibus ſcilicet ſubtemen condenſari ſolebat apud Veteres, ut optime Pollucem exponit Gualtherus. Eſt itaque יתד הארג *concus*, ſive pecten quo trama concutitur & imprimitur, aut *Spatha* ad eundem uſum deſtinata. Quando igitur dicitur ותתקע ביתד perinde eſt ac ſi dixiſſet, *& feriebat* (ſcilicet capillos Schimſchonis) *cum pectine* aut *ſpatha*, ut firmius cum reliquo ſubtemine ſtaminibus imprimerentur & adhærerent capilli. Ideo poſtea Schimſchon ad

ad adventum Philiſtæorum, ſeſe expedire non poterat, quin abſtulit ſecum jugũ, *pecten* ſive יתד & quidquid ei adhærebat & connexum erat. Jobi capite ſeptimo commate ſexto, mentio fit de ארג quam vocem plerique Interpretes per *radium textoris* expoſuere. Et ita quidem ipſi Hebræorum Magiſtri. Et ſane cum ibi mentio fiat de re quæ velociſſime tranſit, ea autem ſumatur à Textore, cum nihil in textura ſit quod velociter tranſeat præter radium, mirum non eſt ita exponi ab Interpretibus. Alias vox iſta ארג generalis eſt, & potius ipſam texturam aut telam, quam aliquod inſtrumentum ſignificat. Sed ab omnibus interpretibus vox ארג non eodem ſenſu eſt expoſita. Plane alium, & quidem toto cælo differentem ſenſum reperies apud Seniores. *ὁ δὲ βίος μου ἐστὶν ἐλαφρότερος λαλίας* *vita mea eſt levior loquela.* Vulgata: *Dies mei velocius tranſierunt, quam à texente tela ſucciditur*, ubi quidem loquitur de *tela*, ſed *radii* non meminit. Vtut ſit, videmus ita de Textura, & de inſtrumentis textoriis loqui ſacram ſcripturam, ut dubitare non poſſimus quin ſit intelligenda ſubtilior iſta ars texendi, quæ ad hunc uſque diem obtinet, poſt tempora *Chanaani* ſivè *Mercurii.* Ideo verpulis *Textura* eſt מעשה אומן. *opus artificioſum.*

IX. Idem concludendum eſt, ſi examinemus materiam texturæ, aut potius partes ex quibus tela fieri ſolet. Supra jam oſtendimus totam Texturæ ſtructuram nihil aliud eſſe quam *connexum ſtaminis ad ſubtemen*, ut auctor eſt *Vitruvius* lib. x. cap. I. aut *σύνδεσιν τοῦ στήμονος πρὸς τὴν κρόκην*, ſecundum Galenum, ut texere ſit *κρόκας στήμοσι διαπλέκειν*. Ex duobus itaque filis conſtat Textura; ex *ſtamine* ſcilicet & *ſubtemine*, quæ decuſſatim nectuntur inſtar crucis: unde etiam *Crux* verpulis per contemptum

dicitur שתי וערב *Stamen & ſubtemen. Stamina* ſunt filamenta illa quæ telam in longum tranſcurrunt. Græcis *στήμων ἀπὸ τοῦ στῆναι*. Iſidoro lib. XIX. cap. XXVIII. *Stamen* dicitur, *quia rectum ſtat. Stare* autem dicebantur à Veteribus *ſtamina*, & quidem *rectum ſtare*, non tantum quia in jugo extendebantur, ſed præcipue quia ſurſum tenſa erant, & quaſi rectum inſtar hominis ſtabant, eodem fere modo, quo ſtare ſolent teni & vimina inſtar ſtaminis, quum eis alia vimina tanquam trama implectuntur, in conficiendis corbibus, de quibus plura poſtea. Hebræis quoque שתא dicitur, à verbo quod *ſtare* ſignificat. *Subtemen* (quod à temporibus Hieronymi male ſcribi ſolet *ſubtegmen*, ſcribendum enim eſt *Subtemen* pro *ſubteximen* à *texendo*, quemadmodum *ſemen* pro *ſerimen* à *ſerendo*.) ita dicitur quod ſtamini ſubtexatur. Alias etiam *Trama* vocatur, quia *tranſmittitur*, ut habet *Iſidorus* loco modo laudato. Græcis *κρόκη, ῥοδαίη*, & *μίτον*. Hebræis עֵרֶב *miſtura*, quod ſtamini immiſceatur. Ab utroque aliquando tota Tela denominatur. Sæpiſſime à *Stamine* dicuntur *στημόνιοι κατάστημοι* & *πολύστημοι*, id eſt, *multum habentes ſtaminis*. Hinc & *ἀραιόστημοι* & *μανόστημοι Staminis parum habentes*. Æſchylus

— *ἐν μανοστήμοις πέπλοις*.

Non raro à *ſubtemine* ut *κροκωτοὶ multum habentes ſubteminis*; & *πολύμιτον multum habens tramæ*. Hinc Belgis & fere omnibus in Europa nationibus notum eſt *Polimite*, quamvis vix ullus mercatorum, qui ea hodie conficiunt & magno lucro divendunt, vocis illius originem intelligat. Tales ſunt panni illi, ex lana caprarum, de qua nos ſupra plura cap. nono, & quos grof-grepn aut *Camelot de Hollande* Belgæ & Galli vocare ſolent, quorum ſtamina ex duobus filis tantum, aut plurimum tribus, *ſubtemina*

na autem ex quatuor aut ſex conſtant. Tales ſunt *panni*, etiam lanei, qui multo plus *ſubteminis*, quam *ſtaminis* habere ſolent, præſertim panni coactiles, unde & *panni* dicuntur à πήνη πῆνος, & Dorice πᾶνος, quod nihil aliud ſignificat quam *tramam* ſive *ſubtemen.* Hinc πανύκλιον Latinis *panucla* diminutivum *pani* (ſive panni) tramæ *involucri*, ut habet Nonnius, Hinc panni quorum trama conſtabat ex aureis filamentis, Græcis χρυσόπλωοι; Gallice *drap d'or*, & Belgice **goude laecken** dicuntur. De *ſtamine* & *ſubtemine* quoque leges Levit. cap. XIII. ubi ſatis fuſe de lepra in veſtibus. שתי וערב Græcis שתי eſt στήμων *ſtamen*, & ערב κρόκη *trama.* Apparet itaque quando in ſacra Scriptura fit mentio de veſtibus laneis aut lineis, id intelligendum ſemper eſſe de veſtibus ex lana aut lino textis, ſubtiliori iſta arte qua & hodie texi ſolent, miſcendo ſcilicet in jugo textorio tramam cum ſtamine.

X. Duo autem reperio genera texturæ in uſu fuiſſe apud Veteres, quæ ad hunc uſque diem multis in locis obtinent. In Europa vix alia nota eſt texendi ars, quam illa qua integri panni & telæ in jugo abſolvuntur; certæ alicujus longitudinis & latitudinis. Hos pannos aut has telas ita detextas, ſimplices telas aut pannos vocare poterimus. Hi pluribus veſtibus variæ formæ & ſexus conficiendis apti ſunt, cum à ſartore in plagas & fruſta diſcindi ſoleant, ut ex illis acus opera conſutis & fibulis hinc inde connexis, veſtes fierent pro modulo corporis, & pro tali forma quæ requiritur. Ex ejuſmodi telis fiunt fere omnia veſtimenta noſtra, ut tunica, toga, pallium, feminalia, thoraces, tibialia, & id genus alia. Sed utrum ejuſmodi telas detexerint antiqui, & an ejuſmodi veſtimenta ex pluribus plagulis & fruſtis confecerint, non ſi-

ne cauſa dubitari poteſt, cum vix *Sartoris* eodem ſenſu, quo apud nos ſumitur, fiat mentio apud probatos auctores. Sane ſilentio præterire non poſſum, quod jam ab aliis obſervatum, Galenum in libro ad Thraſybulum, ubi de variis veſtimentis, & de arte veſtimenta conficiendi ſatis fuſe diſſerit, ſartorum tamen noſtrorum non meminiſſe, ſed ſolam textoriam agnoſcere, ſcilicet quia veſtes plerumque ſola textura abſolvebantur in tela. Fateor equidem Senecam Epiſtola xc. mentionem facere *ſutrini inventi*. *Non multum*, inquit, *abſuit quin ſutrinum quoque inventum à ſapientibus diceret*. Hinc quidam probare conabantur aliam fuiſſe artem apud Veteres *texendi*, aliam vero *ſarciendi*. Ideoque diſtinguunt inter artes ἀκεστικὴν & ὑφαντικήν. Sed ex loco Senecæ ἀκεστικὴν, eo ſcilicet ſenſu quo apud nos ſumitur *ars ſartoria*, qua veſtimenta ex pluribus partibus acus opera conſuuntur, nemo probabit. Per *ſutrinum* enim *inventum*, Senecam intellexiſſe puto artem iſtam qua conſuuntur coria, ut fit in calceis & ejuſmodi aliis veſtimentis. Et quidem hoc ſenſu ſæpiſſime verbum *ſuere* ſumi debet apud veteres. *Suere* enim originem habet à *ſue* aut potius à *ſetis*, quæ à *ſue* deſumuntur. Ideo *Sutores* quaſi *ſetores* ſunt, quia *ſetis* utuntur, *quod inſertis filo porcorum ſetis ſuant*, ut habet Iſidorus Orig. libro xix. cap. xxxviii. De *Textura* & *Sutrina* arte etiam leges apud Ciceronem lib. ii. de Natura Deor. *Cultus dico agrorum, extructioneſque tectorum, tegumenta corporum vel texta vel ſuta*. Erant igitur tegumenta non ſolum *texta*, ſed etiam *ſuta*. At non conſtat per *tegumenta ſuta* Ciceronem intellexiſſe veſtes ex lino, lana aut ſerico. Fortaſſis reſpexit ad calceamenta, & alia tegumenta ex pellibus & corio. Sane *Caprarum* pelles conſui ſolebant, ut docet *Philo Iudæus* de victimis.

Sutorum

Sutorum igitur in calceis conficiendis, & iis qui veſtimenta & tegumenta ex pellibus & corio parant, proprium eſt ſuere. Hinc proverbium: *Ne ſutor ultra crepidas.*

XI. Deinde ſæpiſſime quidem mentio fit apud auctores de *Sartore* & *Sarcinatrice*, & de ſartoris inſtrumentis, ut de *acu* & *filo* quibus conſuunt. Sed illa plane alio ſenſu ſumi debent plerumque quam hodie apud nos ſumi ſolent. *Sartor* enim & *ſarcinatrix* raro ſignificant eos, qui veſtes concipiunt, qui telas in partes diſcindunt, & acus opera iterum jungunt, quos Gallice *Tailleurs* aut *couturiers*, Belgice **kleer-maeckers**/ dicimus. *Acus* apud Veteres eſt *fibula*, *ſutura* quoque *fibularum junctura*, & *ſuere*, *fibulis annectere*, ut *ſutum* ſit *fibulatum*, & *reſutum reſibulatum*. quo ſenſu dicitur tunica Auguſti *reſuta* (id eſt *reſibulata*, fibula ſcilicet ſoluta) quum *ad pedes decideret*, de quo vide Suetonium in vita Auguſti cap. xliv. Ita hunc locum explicat Salmaſius, cui ſeſe tamen opponunt Ferarius & Rubenius. Nec mirum fibulam acum dici, cum nulla ſit fibula ſine acu. Vide Caſaubonum ad Trebellium Pollionem de *Divo Claudio*. Deinde per acus aliquando intelligunt craſſiores illas, quibus uti & hodie ſolemus in conſuendis ſarcinis, quas Belgice **pak-naelden** dicimus. Ejuſmodi plures reperies inter ſupellectilia amiciſſimi noſtri Smetii, ſed ſubtiliores raro. Interim certiſſimum eſt fibulam non ſemper ſumi pro acu ſed rariſſime; nec *ſutum* ſemper eſſe *fibulatum*, & *reſutum reſibulatum*. Sæpiſſime enim *fibula* à *ſutura* diſtinguitur. Heſychius: συμπερονητὸν, μὴ ῥαφαῖς συνειλημμένον κατὰ τοὺς ὤμους χιτῶνα. Non enim puto neceſſe eſſe negativum μὴ hinc tolli cum Salmaſio, ſed omnino retinendum eſſe. Eodem fere ſenſu diſtinguit Ælianus Var. Hiſt. lib. 1. cap. xviii. inter συῤῥάπτειν *conſuere*. & περόναις συνέχειν, *fibulis jungere*.

jungere. Deinde acus raro fibulam ſignificat, nec ſemper craſſior acus ad conſuendas ſarcinas, id eſt, **packnaelde/** intelligitur, ſed ſubtilior iſta qua & mulieres & ſartores noſtri hodie utuntur. Has proculdubio intelligit Plautus in *Menech.* quum ait: *acum inveniſſes*. & in *Rudent. Rem acu tetigiſti*. Acus opera veteres non raro utebantur in aſſuendis *clavis*, *loris*, *fimbriis*, *paragaudis*, *patagiis*, & in veſtibus ornandis opere phrygionico, unde *Babylonis acus*. Hinc & *acu picta veſtis*, *acu textilis* aut *acu ornata*, apud Iſidorum Orig l XIX. c. XXII. Tandem Sarcinatores & ſarcinatrices acubus etiam uſi ſunt in reſarciendis & reficiendis veſtimentis tritis, quum ſcilicet partes diſruptas filo per acum jungerent, quod hodie **ſtoppen** vocant noſtræ mulierculæ: aut etiam cum fruſtum ſive aſſumentum aliquod aſſuerent, quod **lappen** dicimus. Ad quod reſpexit Chriſtus Matthæi cap. IX. verſ. XVI. Lucæ V. XXXVI. & Marci II. XXI. Καὶ οὐδεὶς (ut habet Marcus) *ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπιῤῥάπτει ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ. εἰ δὲ μή, αἴρει τὸ πλήρωμα αὐτοῦ τὸ καινὸν τοῦ παλαιοῦ, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται)*. Tale fuit tribonium illud lacerum ac detritum, de quo Lucianus in Menippo. *πολύθυρον ἅπαντι ἀνέμῳ ἀναπεπταμένον, καὶ ταῖς ἐπιπτυχαῖς τῶν ῥακίων ποικίλον. Lacerum & vento pervium, ac diverſorum pannorum aſſumentis variegatum*. Ejuſmodi veſtimentum *pannoſum* dicebatur, & *pannutia nuncupata*, ait Iſidorus, *quod ſit diverſis pannis obſita*. Hinc apud Terentium, *Annis pannis obſita*. Idem forte eſt *cento*, quia multos pannos, & quaſi centum aſſutos habet. Hinc Sarcinator centonem ſuere dicitur à Lucill. apud Nonnium: *Sarcinatorem eſſe ſummum, ſuere centonem optume*, quaſi Belgice diceres: **Een goeden Lapper zijn.** Ideo apud Plautum in Aularia *fullones* & *ſarcinatores* junguntur, quia uterque

circa

circa veſtimenta trita verſari ſolebat. *Petunt fullones, ſarcinatrices petunt.* Sic *Paulus in L. Fullo. ff. de fur. Fullo vel ſarcinator qui polienda & ſarcienda veſtimenta accepit.* Notandum imprimis etiam eſt, Græcis ἀκέομαι (quod Latini *ſarcire* dicunt) eſſe *mederi.* Sartor igitur non conficit novas veſtes, ſed vetuſtis & tritis medetur inſtar Medici. Optime in hanc rem Hippocrates de Vict. Rat. lib. I. Σκύτεες τὰ ὅλα κατὰ μέρεα διαιρέοντες. τιμνόντες δὲ καὶ κεντέοντες, τὰ σαθρὰ ὑγιέα ποιέουσιν. καὶ ἄνθρωπος δὲ τὸ αὐτὸ πάσχει. *Sutores totis in partes diviſis, ſecando & pungendo, corrupta integra reddunt. Idem etiam in homine contigit.* Et Xenophon Cyropæd. lib. I. ὥσπερ ἱματίων εἰσί τινες ἀκεσταὶ, οὕτω καὶ ἰατροὶ. *Quemadmodum ſe habent veſtium Reſarcinatores, ſic & Medici.* De hiſce vide doctiſſimum Rhodium de Acia capite x. Quid ſit ἀκεστικὴ ſive *ars ſartoria* egregie docet Ælianus de Animalibus libro VI. cap. LVII. ubi eam attribuit Araneæ quemadmodum & ὑφαντικήν. Sed ἀκεστικὴν ponit non quidem in rebus de novo factis, ſed in reparatione telæ diſruptæ. Καὶ ἀκεστικὴν δὲ παλάμαι καὶ ὅτι ἂν διαῤῥήξῃ ἐκείνων τῶν ἐπηνύου τε καὶ ἐπιμίτου σοφίας, ἄνδε ἀνακοῦνται καὶ ἀπαθὲς καὶ ὁλόκληρον αὖθις ἀποδείκνυνται. *Et ſarciendi artificii periti ſunt; nam ſi quid diſruptum fuerit ex ſtaminibus, id reſarciunt, & in integrum reſtituunt.*

XII. Ex his omnibus ſatis clare conſtat, *Sartores, ſarcinatores, ſarcinatrices* & ἀκέστρια in tritis & laceratis veſtimentis reficiendis plurimum laboraſſe, non vero in novis conficiendis, nec fuiſſe tales quales ſunt hodie noſtri Schneiders/ Kleermaeckers/ *Tailleurs* & *Cuturiers*: Saltem nomen illud illis datum fuiſſe præcipue hac de cauſa, quod lacera reficerent & reſarcirent. Non tamen nego veſtes aliquando etiam à ſarcinatoribus factas

fuiſſe novas, ex pluribus pannis diſſectis & acus opera conſutis, quemadmodum noſtra veſtimenta fiunt hodie. Egregium locum huic opinioni fulciendæ adfert Magnus Caſaubonus ex *Servio* ad Æn. lib XII. *Sarcinatores concipere dicuntur veſtimenta, cum è diverſo conjungunt & adſuunt.* vide Caſaubonum Exercit. XVI. Num. CXVII. Sed hæc apud Servium in codice meo non reperio. Quicquid ſit, ſuta fuiſſe veſtimenta quædam, in dubium revocari non debet. Tunicæ enim quæ ex duabus plagulis conſtabant, ſutæ erant. Varro libro VIII. *Si quis tunicam in uſu ita conſuit, ut altera plagula ſit anguſtis clavis, altera latis: utraque pars in ſuo genere caret analogia.* Joſephus Antiquitatum lib. III. cap. VIII. mentionem quoque facit tunicæ quæ ex duabus plagulis conſtat, & quæ in humeris ac lateribus ſuturas habet. ὁ χιτὼν οὗτος οὐκ ἐκ δυοῖν περιτμημάτων, ὥστε ῥαφὰς ἐπὶ τῶν ὤμων εἶναι καὶ τῶν παρὰ πλευράν. *Hæc tunica non conſtat è duabus plagulis, ut ſuturas habeat in humeris & lateribus.* Clarius Theophanes Cerameus Homil. in Paſſionem Domini Homil. XXVII. ubi de tunica Chriſti: τοῖς Γαλιλαίοις, inquit, σύνηθες ἦν τοὺς χιτῶνας ποιεῖν δυσὶ φαρσίοις ἄνωθεν ὦμον συνεζευγμένας ῥαφῇ. *Mos erat Galilæis tunicas ex laciniis duabus conficere in humeris ſutura commiſſis.* De hac Heſychius loco à nobis ſupra laudato. συμπερητὸν, μὴ ῥαφαῖς συνειλημμένον κατὰ τοὺς ὤμους χιτῶνα. Ælianus Var. Hiſt. lib. I. cap. XVIII. ejuſmodi tunicarum quoque meminit. De tunicis conſutis vide apud *Plautum in Amphitruone.* ubi Soſias: *Tunicis conſutis huc advenio, non dolis.* Sic & ἑτερομάσχαλος tunica erat ſervorum, ἀπὸ τοῦ τὴν ἑτέραν μασχάλην ἔχειν ἐρραμμένην. *ab altera parte habens alam aſſutam.* Ideo Xenophon de Inſt. Cyri, lib. VIII. diſtinguit inter χιτῶνας τέμνειν, *tunicas ſcindere*, & συνυφῆναι *tunicam*

nicam conſuere, ſive *componere*: quemadmodum diſtinguit inter ὑποδήματα νευῤῥαπτεῖν *calceos nervis conſuere*, & σχίζειν *ſecare*. Caracallas etiam & μανδύας ex pluribus partibus conſutas fuiſſe, docemur ab Ælio Spartiano, in vita Antonini Caracallæ. & à Xiphilino ex Dione lib. LXXVIII. Καί τινα ἰδίαν ἔνδυσιν βαρβαρικῶς πως καταχόπτων καὶ συῤῥάπτων ἐς μανδύης τρόπον, προσεξεῦρε. *Proprium etiam aliquod veſtimentum excogitavit, barbarico more ſciſſum, & conſutum inſtar panulæ.* Sane temporibus Hieronymi veſtimenta ex diverſis panni partibus conſui morem fuiſſe, clariſſime conſtat ex ejus Epiſtola ad Fabiolam, ſive de veſtibus Sacerdotum: ubi negat *braccas* ſive feminalia in tela abſolvi poſſe ſola textura; ſed ex pluribus partibus conſui debere adfirmat. Sed jam inde à temporibus Chriſti quaſdam veſtes, Sartoris arte & acus opera conſui ſolitas fuiſſe, patet ex Euangelii Hiſtoriographis ſacris; diſtinguunt enim inter ἄῤῥαφον & ῥαπτὸν, *conſutum* veſtimentum & *inconſutile*; ideo tunica Chriſti *inconſutilis* ſive ἄῤῥαφος dicitur tanquam veſtis quædam peculiaris. Sed de hac tunica nos deinceps plura.

XIII. Plurimam tamen partem veſtimentorum à veteribus ſola textura abſque acus opera, & ſine ſarcinatoris arte, facta fuiſſe, minime dubito. Optime itaque Salmaſius, ad *Ælium Lampridium in Caracallo*, ait, *pleraſque omnes veterum veſtes textura ſolum confici ſolitas ſine opera ſutoris ulla, & ut loquuntur Euangeliſtæ*: ὑφαντὰς δι' ὅλου. In eadem fuit ſententia Caſaubonus in Exercit. ad Baron. Excercit. XVI. num. CXVII. *Hodie*, inquit, *rariſſime veſtis aliqua conficitur ſine ſarcinatoris opera; olim vero parandarum veſtium alia ratio fuit: textores enim veſtes abſolvebant; neque eorum opera, ut plurimum, utebantur, quos ſermo Gallicus vocat* Couturiers, *Latini* Sartores, *aut*

 ſarci-

ſarcinatores: *quæ vocabula refectorem veteris veſtis potius denotant, quam novæ confectorem.* Doctiſſimorum Virorum tamen mens non fuit, omnium generum veſtimenta in tela abſolvi, ſola textura, abſque ſartoris & acus opera. Negat enim ibi, immo pernegat Magnus Caſaubonus tunicas manuleatas ſine ſutura fieri poſſe, ideoque manus dat Hieronymo, cum dicat feminalia Sacerdotum *non poſſe in tela fieri.* In eandem ſententiam pedibus ivit Salmaſius πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων, ad *Vopiſcum in vita Aureliani*, ubi integrum etiam locum Hieronymi ſuæ ſententiæ firmandæ allegat. *Linea*, inquit, (veſtes) *quas vulgo Camiſias vocabant, quæ corporibus adſtricta & membris aptæ fiebant, nullo modo tales in tela fieri poterant. Manicata quoque tunica, & ἄῤῥαφοι, qualis erat Domini tunica, ex inciſis partibus integrabantur, & acu ſuebantur. Exempli gratia in tunicis manicatis manicæ ex inciſis pannis adſuebantur, nec tota tunica ullo modo cum ſuis manicis in tela fieri poterat.* Apparet igitur viros doctos, quum dicunt aliam rationem fuiſſe parandarum veſtium apud veteres, atque hodie, veſteſque tunc textura ſolum confici ſolitas, ſine opera ſutoris, hoc intelligere de quibuſdam veſtibus tantum, de apertis ſcilicet, quadratis & id genus alia, non autem de rotundis, manicatis & undique clauſis, quales ſunt tunicæ, pænulæ, feminalia, & ejuſmodi aliæ. Sane hoc ſenſu & hodie quædam veſtes in tela abſolvuntur apud nos, qualia ſunt balthei, colli lora quæ *cravates* & *Daſſens* vocant Galli & Belgæ, tegumenta illa mulierum, quæ vocantur Gallice *un voile*, Germanice ein ſchleyer/ & een falp/ à Græco, ni fallor, φάλα, & ejuſmodi alia. At olim non tantum veſtes apertæ & quadratæ ſola textura, abſque acus opera abſolvebantur, ſed quælibet aliæ, cujuſcunque fuerint formæ aut

figuræ.

figuræ. Notandum primum eſt; apud veteres de qualibet veſt edici, *veſtem texi* in genere, nullo adhibito diſcrimine. Tibullus lib. II. Eleg. III.

Illa gerat veſtes tenues, quas fœmina Coa texuit.

ἐσθῆτα ὑφαίνεσθαι, & χλαῖναν ὑφαίνειν apud Pauſaniam, Athenæum, Suidam, Plutarchum, Homerum, & alios. Ulpianus, *veſtimentum, id eſt, quod detextum eſt, etſi deſectum non ſit, id eſt, ſi ſit conſummatum.* cap. XXII. de auro arg. leg. Idem etiam de ſingula veſte dicitur, eam ſcilicet *texi.* Hinc *Tunicam texere, lænam texere, chlamydem texere, togam texere,* immo & *ſaccos texere.* Pollux libro VII. cap. X. ubi de arte textorum, docet inter alia dici: χλαμυδουργίαν, & χλαμυδοποιΐαν χλανιδοποιΐα, χλανιδουργία & ἐξωμιδοποιΐαν: quaſi diceres *Textura Chlamidis, Chlænæ & Exomidis,* quod ſcilicet integræ Chlamides, Chlænæ, & Exomides in tela, ſola textura abſolvi ſolerent. Sic ὑφαντὸς χλαῖνα, & ὑφαντὸν ἱμάτιον. id eſt, *chlæna texta,* & *veſtimentum textum*: nam ὑφαθᾶν ibi eſt ὑφαίνειν, *texere.* Sed & ipſi ſacci texebantur. Unde Pollux eodem libro cap. XXXIII. Σακκιφαίτην habet: quod proculdubio ſcribendum eſt σακχυφάντης *textor ſacci.* Citat hanc vocem Pollux ex Demoſthene in Olympiodorum. Et revera in editione Baſileenſi Demoſthenes habet σακχυφάνται, quod Wolfius optime reddidit per: *qui ſaccos texunt.* Integri enim ſacci in tela ſola textura abſolvebantur. Togas texi patet ex Horatio lib. I. Ep. XIX.

Exiguæque togæ ſimulet textore Catonem.

Hinc apud Titinnium: *quæ inter decem annos nequiſti togam unam detexere.* Et tunica texebatur. Plinius lib. VIII. cap. XLVIII. *Ea prima texuit rectam tunicam.* De hac forſan Iſidorus Orig. lib. XIX. cap. XXII. *Recta dicitur veſtis, quam ſurſum verſum ſtanteſque texunt.* Hinc

 Augu-

Auguſtinus in Pſalm. xlv. de *tunica quæ texebatur* mentionem facit. Ejuſdem generis fuit quoque Tunica Chriſti. Ἦν δὲ ὁ χιτὼν, ut refert Johannes cap. xix. verſ. xxiii. & xxiv. ἄῤῥαφος, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι᾽ ὅλου. *Erat tunica illa inconſutilis, à ſummo contexta tota.*

XIV. Super explicatione horum verborum, quomodo ſcilicet tunica Chriſti fuerit ἄῤῥαφος ὑφαντὸς δι᾽ ὅλου, maxima ingenia miſerrime ſeſe hactenus torſerunt. Tam acriter depugnatum eſt de ſenſu hujus loci, ut Ombon & Tentyram adhuc ardere dicas. *Itaque*, ut optime Salmaſius ad Flavium Vopiſcum de Divo Aureliano, *nemo non hactenus deſudavit quærendo & inveſtigando quanam ratione tale detexi potuerit veſtimentum quod ſuturam non habuiſſet: non poſſe enim per artem in tela hujuſmodi veſtem fieri.* Doctiſſimus Caſaubonus in Exercitationibus Baronianis, multa præclara & docta ſuper hac re obſervavit: Tunicam ſcil. exteriorem fuiſſe manicatam ex lana, Sacerdotum tunicarum linearum inſtar. Addam & ego veriſimile eſſe ejuſdem fere materiæ & formæ fuiſſe ac מעיל *pallium* Pontificis Maximi. Erat enim veſtimen tũ rotundum & clauſum manicatumque, ideoque rectius tunica exterior dicitur. Maxima autem difficultas in eo conſiſtit, quod dicatur ἄῤῥαφος & ὑφαντὸς ἐκ τῶν ἄνωθεν δι᾽ ὅλου. *Inconſutilis & tota textilis à ſummo.* In eo enim deſudarunt viri docti ut inveſtigarent quanam ratione tale detexi potuerit veſtimentum, quod ſuturam non habuiſſet. Hodie ſi roges viros etiam non ex vulgaribus, quomodo Tunica illa *inconſutilis* facta fuerit? promptiſſime tibi reſpondebunt: id factum fuiſſe arte illa quam Galli *lacer*, *brocher*, & Belgæ breyden dicunt, qua hodie tibialia, tunicæ nocturnæ, chirothecæ & id genus infinita alia, ex uno filo binis prælongis ferris, aut acubus, ad formam veſtimenti nectuntur. In eadem ſententia

tentia fuiſſe videtur *Euthymius* quando dicit; *veluti ſunt apud nos capitis aut pedum hiemalia operimenta*, niſi *feltrum* intelligat Euthymius, quemadmodum eum exponit Caſaubonus Exercit. xvi. cui tamen adſtipulari non poſſum. Et quamvis de coactilibus loqueretur Euthymius, id etiam de operibus reticulatim uno filo textis, aut potius nexis, intelligi poſſet, cum non minus coactilia ſint, quam cætera ἐμπίλια. Fere ejuſdem operis fuiſſe tradidit doctiſſimus Ferrarius de re veſtiaria lib. iii. cap. xvi. niſi quod differat à cæteris auctoribus in eo, quod alii dicant id prælongis iſtis acubus factum fuiſſe, ut fieri ſolet hodie, cum putet id forſan factum fuiſſe ſine acu ſolis manibus, qualia nunc reticula, & muliebres calanticæ fiunt, ſurſum verſum contextum. Sed quale illud artificium fuerit, quo veteres ſurſum verſum reticulatim texuerunt ſolis manibus, fateor me neſcire. Quid ſurſum verſum texere ſit, ex veterum monumentis eruemus infra. Sed quomodo id factum fuerit ſolis manibus, non docebo, cum nemo me hoc unquam docuerit. Multo minus facta erat prælongis iſtis acubus, uti hodie: cum ars iſta reticulatim acubus nectendi (potius quam texendi dicam) apud veteres in uſu non fuerit: quandoquidem ejus nemo meminerit, ne quidem ipſe Galenus ad Thraſybulum ubi de variis artibus veſtes conficiendi diſſerit, quod optime obſervavit Caſaubonus loco modo laudato. Ὁ πάνυ Salmaſius ad Flavium Vopiſcum hæc ſatis animadvertens, plane aliam viam inſiſtit, & ab omnium fere auctorum, qui rem iſtam hactenus explicare agreſſi ſunt, opinione receſſit, ſententiamque plane novam & incredibilem tulit. Hoc enim factum acubus minime cenſet. Ita etiam textam fuiſſe tunicam illam, ut fuerit rotunda, manicata, & undique

clauſa

clauſa ſola textura, ſine acus opera, audacter negat: immo rotundis verbis pronunciat id fieri minime potuiſſe. Ideo id quod omnes auctores, quod nos *inconſutile* dicimus, illud is *conſutum acu* adfirmat. Diſtinguit igitur inter tunicas σχιστὺς & ἀῤῥάφυς. Priores ait circa latera & humeros apertas fuiſſe, ſed fibulis tantum adſtrictas. Cæteras autem ſutura acus opera clauſas circa latera abſque fibulis; ῥαφὰς & ῥαφίδας ſignificare non ſuturas, ſed fibulas; Hinc dici ἄῤῥαφον quaſi *ſine fibulis*, ſed cum ſutura. Quod igitur hactenus *inconſutile* dixerunt auctores, apud eum eſt *conſutum*. Sed acu ſutum non fibulis. At ſi Syrus ulla auctoritate apud eum valet, huic ſuæ expoſitioni non inhærebit mordicus. Sic enim ille apud Johannem ܟܘܬܝܢܗ ܕܝܢ ܐܝܬܝܗ ܗܘܬ ܕܠܐ ܚܝܛܐ ܡܢ ܠܥܠ ܙܩܝܪܬܐ ܟܠܗ *Tunica autem erat ſine ſutura, à ſummo tota texta.* Jam vero ܕܠܐ ܚܝܛܐ *eſt ſine ſutura*, quæ fieri ſolet acu & filo: חיט enim Syris *ſuere cum filo*, à חוט *filo*. non vero à fibula. hinc חיט *Sartor*. Expreſſius Arabs: القميص غير مخيط من فوق بل منسوجا كله ⁘ *Camiſia erat ſine acu à ſummo, ſed tota texta.* Non ſolum dicit *ſine ſutura*, ſed *ſine acu*, ſcilicet factam; ut conſtaret nullam omnino habuiſſe ſuturam quæ acu fieri ſolet: eſt enim مخيط inſtrumentum quo ſuitur, & proprie quidem *acus*, ſecundum *Gigæum*, ab eodem verbo, à quo Syrum & Chaldæum חוט & חיט deductum. Patet igitur ſine ſutura, ſive ἄῤῥαφον dici tunicam Chriſti, non quod fuerit *ſine fibulis*, ſed quod *non ſuta fuerit acu.* Deinde ipſa textura denotat hanc tunicam textam fuiſſe non ſutam: quorſum enim mentionem faceret Euangeliſta texturæ, ſi conſuta fuit, ut cætera veſtimenta vulgaria, & non peculiari aliquo artificio texta? Tandem ipſe modus

dus texendi videtur expreſſus, cum dicatur: ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντός. de quo loquendi modo nos plura infra habebimus. Optime igitur mentem Euangeliſtæ expoſuit Theophanes Cerameus Homil. in Paſſionem Domini XXVII. Ἄῤῥαφος δὲ ἦν ἐκ τοῦ ἄνωθεν ἐπειδὴ τοῖς μὲν Γαλιλαίοις σύνηθες ἦν τοὺς χιτῶνας ποιεῖν δυσὶ φαρσίοις ἄνωθεν κατὰ τὴν ὦμον συνεζευγμένας ῥαφῇ. τὴν δὲ χιτῶνα τοῦτον ἓν ὕφασμα δεῖ λαμβάνειν ἄῤῥαφον. *Inconſutilis porro ſuperne erat, quoniam mos Galilæis erat tunicas ex laciniis duabus in humeris ſutura commiſſis. Hanc vero tunicam oportet intelligere uno contextu fuiſſe, ideoque inconſutilem.* Sed talem tunicam fieri rotundam, manicatam & undique clauſam, ut nullam omnino ſuturam haberet, ſive fibulis facta ſive acu, ſed ſola textura clauſam & manicatam, impoſſibile crediderunt magni viri Caſaubonus, Salmaſius, Ferrarius, alii. Immo ipſe Hieronymus in Epiſtola ad Fabiolam videtur crediſſe; *feminalia* & ejuſmodi alia in tela fieri non poſſe, quod tradidiſſe docet Joſephum. מכנסים *Michneſe*, inquit, *Græce περισκελῆ, à noſtris feminalia, vel braccæ uſque ad genua pertingentes. Refert Ioſephus hæc feminalia de byſſo retorta ob fortitudinem ſolere contexi, & poſtquam inciſa fuerint, acu conſui. Non enim poſſe in tela hujuſmodi fieri.* Quonam in loco hæc dixerit Joſephus, neſcio. Sed Hieronymũ reſpexiſſe mihi videtur ad ea quæ Joſephus habet Antiquit. lib. III. c. VIII. μαναχασὴ λεγόμενον. βούλεται δὲ συνακτῆρα μὲν δηλοῦν. διάζωμα δ' ἐστὶ περὶ τὰ αἰδοῖα ῥαπτὸν ἐκ βύσσου κλωστῆς εἰργνύμενον. *Manachaſe* (legendum eſt *Michnaſe*) *uti vocatur, ſignificat conſtrictorium; eſt autem ſubligar circa verenda conſutum è byſſo retorto.* Sed quid ſibi velit per τὸ περὶ αἰδοῖα ῥαπτὸν *circa verenda conſutum*, non ſatis aſſequor. Id fortaſſe idem eſt ac *circa verenda conſtrictum*, aut *junctum* & *clauſum*, ut occulta tegerentur,

gerentur, qui verus uſus feminalium : Niſi velit ex duabus partibus fuiſſe conſuta, circa verenda & ad femina, ut noſtra. Si *acu conſutum* intelligat Joſephus, fallitur proculdubio. Ut ut ſit, nuſquam dicit Joſephus, quantum ſciam, *feminalia & ejuſmodi alia in tela fieri non poſſe*, ut loquitur Hieronymus. Interim hoc μορμολυκεῖον, quod putarint optimi Auctores, id ſola ὑφαντικῇ fieri non poſſe, eos à veritate in errorem pepulit, ut aut traderent celebrem iſtam tunicam Chriſti ἄῤῥαφον alia arte factam fuiſſe quam Textoris, aut omnino ſilentio præterirent.

XV. Sed ut orbem tandem aliquando à μορμολυκείῳ iſto liberaremus, tunicas rotundas, manicatas, & undique clauſas, ideoque feminalia, Tibialia, pallia, immo chyrothecæ, tandem omnia veſtimenta, cujuſcunque ſint formæ, ſola textoris arte abſque ſutura, abſque fibulis, aut ullo alio nexu fieri poſſe; ob oculos ponam tunicam ex byſſo, aut ſi mavis ex *Xilino* ſubtiliſſimo, ab Indis ad Hollandos delatam, egregie manicatam, rotundam & clauſam undique, ſine ſutura, ſine ullo acus veſtigio, ideoque vere ἄῤῥαφον, & ὑφαντὸν δι᾽ ὅλου. quam hactenus poſſidet optimus vir *Lambertus Gromaus*, apud Leydenſes pannorum infector celeberrimus.

Ulna Hollandica.
Tunica ἄῤῥαφος
I.
Tota Textilis
E
F
G
A.
B.
C.
H
D.
II.

Tabula I.

Prima hæc figura exhibet tunicā inconſutilem ex molli & tenui Xylino, apud Indos textam. Altera figura tunicam totam textilem quoque oſtendit, in hac civitate, in Batavorum ſcilicet Oppido textam, quam hactenus poſſidet amiciſſimus noſter Smetius, parentis venerandi cum virtutis tum cymeliorum hæres. Utramque quamplurimi, omnium ordinum viri, ante triennium mecum viderunt, & artificium admirati ſunt, tam in Gelria quam in Hollandia. Teſtes mihi erunt adhuc Illuſtres ac Nobiles Viri, Theodorus à Weldren, Imperii Neomagenſis Toparcha, van Heukelom, hujus Civitatis Conſul, & ad Ordd. Generales Deputatus. Venerandi Heydanus, Wittichius S.S. Theologiæ apud Leydenſes Profeſſores. Literatiſſimus Grævius apud Ultrajectinos Eloquentiæ Profeſſor. Romboutius apud Leydenſes Paſtor diſertiſſimus, aliique multi. Tandem Teſtimonium luculentum hujus rei mihi erunt literæ ſummi Viri Groenovii, τȣ͂ *μακαρίτȣ*, quas fere moribunda manu exaravit, & quas huic libro præfixi. Ejuſdem plane materiæ & formæ qualem prima figura exhibet, poſſidet *Holſteinius*, Mercator integerrimus apud Rotterodamenſes, & quam vidi Delph. Batav. apud egregium Virum *van der Lely*, Societatis Indiæ in eadem Civitate Graphiarium.

Secunda figura ἄῤῥαφον quidem tunicam exhibet. Sed operis rudioris, ex filo craſſiori, & non magni artificii, ſi eam cum priori conferas. Circa manicas & in infimis oris fimbrias videbis, quæ nihil aliud ſunt quam ſtaminis præſegmina, quæ manum indicant non periti Textoris.

At prima hæc figura, major ſcil. illa ex India allata, obſervatu eſt quam digniſſima & incredibilis fere artificii. Ulnam Hollandicam addidi, ut conſtaret de ejus magnitudine, ſcilicet Viro mediocris ſtaturæ veſtiendo

aptam

aptam eſſe, & fere ejuſdem formæ, cujus ſunt hodie interiores tunicæ noſtræ lineæ, quas *Camiſias* ab Arabico vocamus. Circa collum limbum habet aſſutum, plane ut noſtræ Camiſiæ ſolent. Apertura ad immittendum caput deſcendit ad literam H. forcipe eo uſque deſciſſa videtur, & utrinque oram habet aſſutam. A littera D. uſque ad extremitatem quoque σχιστὸς, in utraque parte oram aſſutam habet, ut & in ipſis extremitatibus, cum manicarum tum plagularum ſciſſarum. Præter hæc in tota tunica nullum veſtigium ſuturæ ſeſe prodit. Ut artificium clarius conſtaret litteris A. B. C. exprimere volui axillis intexta eſſe mirabili arte fruſta illa quadrata, quæ Sarcinatrices noſtræ Gallice *Gouſſons* vocant, Belgæ **Oxel-ſchropen.** Eadem arte intextæ ſunt triangulares partes in humeris E. F. G. Quamvis totum opus ſit incredibilis artificii, tamen omnem artem ſuperare videntur partes iſtæ circa manicas ſupra humeros & infra axillis. Et ſane niſi ipſe vidiſſem, dubitarem, an ἡ ὑφαντικὴ καὶ τὸ ὑφαίνειν καὶ τὰ δῶρα Εργάνης δαίμονος ad tantum miraculum ſufficerent, ut ſummi Literatoris Groenhovii verbis utar. Ceſſent tandem viri docti diſputare de textura tunicæ Chriſti. Ceſſent negare id, ulla ratione fieri poſſe ſola arte Textoris. Cum ejuſmodi non tantum plurimæ quotidie apud Indos texantur, ut ex viris fide dignis audivimus, ſed duas ejuſdem artificii viderimus, totique Orbi litterato ob oculos jam poſuerimus. Si ejuſmodi Tunica facta eſt, utique fieri poteſt; cum *ab eſſe ad poſſe valeat conſequentia*, ut cum Philoſophorum turba balbutiemus. Atque ſic terriculamentum illud, quod tot viros doctos in errorem pepulit, à nobis fugatum & diſſipatum eſt, nec unquam, ut ſpero, inpoſterum eorum animis apparebit, ut à veritate diſcedant.

 XVI. Hiſce

XVI. Hiſce ita demonſtratis, operæ pretium judico ulterius progredi, ut tandem veterem texendi rationem; quo modo ſcilicet veſtimenta illa rotunda, manicata, & undique clauſa, quales ſunt Tunicæ, feminalia, immo tibialia & ipſæ chyrothecæ detexi ſolita fuerint, doceremus, quod hactenus neminem tentaſſe ſcio, ut ut multa & quidem præclara hac de re tradiderint viri eruditi, inter quos quidam veritatem etiam quaſi per nebulas conſpexiſſe videntur, imprimis magnus Salmaſius ad *Vopiſcum de Divo Aureliano*, & alibi, eruditus Caſaubonus, Rubenius, alii. Sciendum itaque eſt duplicem modum texendi in uſu fuiſſe apud Antiquos: quidam enim texebant ſedendo & deorſum, id eſt tramam ad inferiorem partem trudendo, unamque ſimplicem telam tantum abſolvebant. Ita texiſſe puto eos qui pannos laneos, ſericos aut etiam lineos longiores detexebant, ex quibus plures veſtes tandem confici poſſent, quales ſunt panni & telæ quæ hodie apud nos detexi ſolent eodem plane modo. Hoc modo fortaſſis etiam texebantur veſtes apertæ & quadratæ. Sed alia fuit texendi ratio, quæ in deſuetudinem abiit apud nos, ſed veteribus ſatis uſitata, quamvis rarior, & majori ſumptu fieret. Hóc fiebat, quum texebant ſtando & telam percurrendo, ab uno latere ad aliud, tramam ſpatha ſurſum verſus, id eſt, ab inferioribus ad ſuperiora, detrudendo. De utroque texendi modo Herodotus lib. II. ὑφαίνουσιν οἱ μὲν ἄλλοι, ἄνω τὴν κρόκην ὠθέοντες. Αἰγύπτιοι δὲ κάτω. *Texunt autem alii, ſubtemen ſurſum pellentes; At AEgyptii deorſum.* Idem docet Theophylactus egregio loco, quem allegat Caſaubonus ad Baronium, Exercit. XVI. cap. LXXXIV. Ἄλλοι δὲ φασὶν ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ ὑφαίνουσι τοὺς ἱστοὺς οὐχ ὡς παρ' ἡμῖν, ὄντων ἄνω μὲν τῶν μίτων καὶ τοῦ στήμονος, κάτω δὲ ὑφαινομένου τοῦ

πανίου

πανίϰ. ϰαὶ ὕτως ἀναϐαίνοντες. ἀλλὰ τὐναντίον ϰάτω μὲν εἰσὶν οἱ μίτοι, ἄνω δὲ ὑφαίνεται τὸ ὕφασμα. Alii quidem dicunt quod in Talaſtina telas non texant, quemadmodum apud nos. Quando licia ſuperne ſunt, deorſum texunt telam, atque ſic aſcendunt. At vero ſi licia ſint infra, ſurſum texunt telam. Surſum verſus texebatur tunica *Regilla* teſte Feſto: *Regillis tunicis albis, & reticulis, utriſque rectis, textis ſurſum verſum à ſtantibus.* Et *Recta*, de qua Iſidorus Orig. lib. XIX. cap. XXII. *Recta dicitur veſtis, quam ſurſum verſum ſtantes texunt.* Ad hunc texendi modum reſpexiſſe puto Euangeliſtam per ſuum ἐϰ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸν. Nihil enim aliud videtur intelligere per hanc phraſin, quam quod tunica illa texta fuerit *ſurſum verſus*, ut idem eſſet ἄνωθεν ὑφαίνειν ac ἄνω τὴν ϰρόϰην ὠθεῖν. Cum enim trama ſurſum pellitur, tunc tela initium ſumit à partibus ſuperioribus, & inde paulatim ad inferiores deſcendit. Scio quidem τὸ ἄνωθεν à multis Interpretibus referri ad τὸ ἄῤῥαφον, non vero ad τὸ ὑφαντὸν; quaſi Euangeliſtæ mens fuiſſet: in ſuperioribus partibus, ſcilicet in humeris nullam ſuturam fuiſſe. Sic videtur intellexiſſe Arabs: القميص غير مخيط من فوق *Camiſia erat ſine acu* (ſine ſutura) *à ſummo*: nam illud من فوق *à ſummo* non poteſt referri ad τὸ منسوجا quod ὑφαντὸν denotat, eo quod præcedat particula disjungens بل. Ad hunc igitur modum verba Euangeliſtæ interpunctanda & interpretanda ſunt: ἄῤῥαφος, ἐϰ τῶν ἄνωθεν ὑφαντὸς δι' ὅλυ. *Erat tunica inconſutilis, ſurſum contexta tota.* Nec abludit ab hac interpretatione Syrus. Sic ille: ܡܢ ܠܥܠ ܙܩܝܪܐ ad verbum: *à ſurſum verſus texta.* לעל enim motum ad ſuperiora plurimum denotat, id eſt, ſurſum verſus trudebatur trama, & à ſuperiori ad inferiora deſcendebat tela. Quod autem in Vienneſi editione punctum reperiatur poſt ܠܥܠ quaſi refe-

referendum eſſet ad [illegible] *futuram*, nihili eſt. Poteſt enim tolli punctum. Audiatur etiam Chryſoſtomus in Johannem Homil. LXXXV. τίνες αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ χιτωνίσκου φασὶ τὸν Εὐαγγελιστὴν ἱστορεῖν. ἐπειδὴ γὰρ ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες, οὕτως ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια, δηλῶν ὁ Ἰοάννης, ὅτι τοιοῦτος ἦν ὁ χιτωνίσκος, φησὶν, ἐκ τῶν ἄνωθεν ὑφαντός. *Quidam putant ipſam Tunicæ formam à Iohanne narrari. Nam quia ſolent in Palæſtina duos pannos committentes veſtimenta texere; Iohannes ut ſignificaret talem fuiſſe hanc tunicam, ait fuiſſe deſuper contextam.* Hæc textura dicebatur à Græcis ἀνακρούειν, & ἀνακρουστὸν ὑφαίνειν. Et veſtimenta quæ ita texta erant ἀνακρουστά. Iſidorus Peluſiota Epiſtola LXXIV. lib. I. καθ' οὓς καὶ μάλιστα, τὰ τοιοῦτον φιλεῖ γίνεσθαι ἱμάτιον, τέχνῃ τινὶ, ὡς αἱ στηθοδεσμίδες, ἀνακρουστὸν ὑφαινόμενον. *Apud quos vel maxime indumentum ejuſmodi ſolet fieri, & arte quadam, ut fit in faſciis pectoralibus, ſurſum texendo.*

In hujuſmodi textura ſtamina non eodem modo extendebantur ad jugum textorium, ut quaſi jacerent, quemadmodum hodie fieri ſolet; ſed in altum extendebantur, ut, fere inſtar ſtaminum corbium & naſſarum, quas artifices noſtros hodie detexere videmus, rectum ſtarent. Hinc fortaſſis ab antiquiſſima texendi ratione *ſtamen* à *ſtando* dicitur. Ideo textores ejuſmodi telas non poſſunt ſedendo texere, ſed ſtando. Hinc *Feſtus* & *Iſidorus* locis modo allegatis: *Regilla* & *veſtis recta à ſtantibus texuntur.* Servius ad hunc verſum Æn. lib. VII.

Arguto tenues percurrens pectine telas.

Aut manu, ait, *percurrens tactu pectinis, ut videmus: aut quia apud majores ſtantes texebant, ut hodie linteones videmus. Eſt autem Homeri qui ait*: ἱστὸν ἐποιχομένην. Et ſine ad hunc locum Homeri, qui reperitur Odyſſ. lib. V. ἱστὸν ἐποιχομένην notant Grammatici ὀρθαὶ γὰρ ὕφαινον *Recta enim texunt.*

texunt. Ab hoc genere texturæ tota tela ἱςὸς dicta eſt, quia ſtabat. Heſiodus Ergων. πολυδαίδαλον ἱςὸν ὑφαίνειν. Et paulo poſt: τῇ δ' ἱςὸν ςήσαιτο γυνή. Hinc apud Heſychium ὀρθὸν ὕφος. & apud Artemidorum: ἱςὸν ὄρθιον leges. lib. iii. cap. xxxvi. Hæc veſtimenta Latinis *Recta* dicebantur: Græcis ὀρθοςάδια. Heſychius: ὀρθοςάδιοι χιτῶνες, οἱ ςατοὶ, ἀπόκομμα οὐκ ἔχοντες. *Tunicæ rectæ, quæ ſtant nec inciſuram*, aut ſuturam *habent*. Scilicet quia rectum ſtant in tela quum texuntur.

Hæc ſtamina quæ rectum ſtabant, & ſurſum verſus texebantur, non jungebantur jugo textorio ab utraque parte, ſed plurimum ponderibus ſuſpendebantur. Seneca Epiſtola xc. *Ecce Poſidonius, ut mea fert opinio, unus ex iis qui plurimum Philoſophiæ contulerunt, dum vult deſcribere primum, quemadmodum alia torquentur fila, alia ex molli ſolutoque ducantur: deinde quemadmodum tela ſuſpenſis ponderibus rectum ſtamen extendant.* Pollux lib. vii. cap. x. Ἀγνῦθες γὰρ καὶ λεῖα, οἱ λίθοι ἐξηρτημένοι τῶν ςημόνων κατὰ τὴν ἀρχαίαν ὑφαντικήν. *Agnythes* & *Laa, lapides ſunt, qui ſecundum veterem texendi rationem à ſtamine dependebant.* Hæc pondera Græcis ἴτλαι dicebantur. Heſychius: ἴτλαι οἷς τείνουσι τὰς ὤας τοῦ ὑφαινομένου. *Itlæ ſunt pondera quibus tendunt ora*, ſive quæ pendent ab extremitatibus, *telæ*. Inſerebatur ſcilicet ſtaminibus lignum teres & oblongum medium, Græcis non raro ἱςὸς, ab extremitate ſtaminum, ut ea in ordine teneret, cui ligno appendebantur pondera ad extendendum ſtamen. Ideoque quamvis alias ſtare dicerentur ejuſmodi telæ, quia revera rectum ſtare videbantur, pendebant tamen magis quam ſtarent, idcirco *pendula tela* dici videtur ab Ovidio Heroic. i.

Laſſaret viduas pendula tela manus.

In ejuſmodi autem telis quæ rectum ſtabant & ſurſum

verſus texebantur, non quidem pectine, ſed *ſpatha* feriebantur tramæ, ut in altum truderentur. *Spatha* erat inſtrumentum inſtar gladii, quoad formam, unde etiam Hiſpanis gladius *ſpada* dicitur. Cum enim ſtamen rectum ſtaret, facile fieri non poterat ut trama pectine ſurſum pelleretur; aliud igitur inſtrumentum adhibendum erat, excogitarunt itaque huic uſui *ſpatham*, ſive gladium quendam (ligneum proculdubio) qui una manu, dextra ſcilicet, facile immitti poterat medius intra ſtamina, ut eo feriretur ſubtemen. Seneca eodem loco, modo à nobis laudato, ubi mox addit: *quemadmodum ſubtemen inſertum quod duritiam utrinque comprimentis trama remolliat, ſpatha coire cogantur & jungi.* Pollux lib. VII. cap X. σπάθη, ὅθεν καὶ τὸ σπαθᾶν, καὶ τὸ σπαθητὸς χλαῖνα παρὰ Σοφοκλεῖ καὶ σπαθητοῖς ὑφάσμασι, καὶ σπαθίδα ἐκάλουν τὸ σπαθητὸν ἱμάτιον. Quæ non male à Rodolpho Gualthero in hunc modum vertuntur Latine: *Spatha, inſtrumentum, cujus ictibus ſubtemen condenſatur. unde* Σπαθᾷν *(pro texere) & Tunica* (potius chlæna) *texta, apud Sophoclem, & textis ſpatha telis; tum & ſpathida, vocarunt ſpatha contextam veſtem.* Heſychius σπαθητὸν τὸ ὀρθὸν ὕφος. σπάθη κεκρουσμένον οὐ κτενί. *Spathidum eſt textura recta, ſpatha condenſata non pectine.*

XVII. Hac ratione, ſtando ſcilicet ſurſum verſus, ſtamine extenſo ſuſpenſis ponderibus, & tramam ſpatha percutiendo texebantur tunicæ ἄρραφοι, veſtimenta rotunda clauſa undique & manicata. Sed tum non unica tela tantum, aut unicum ſtamen, detexebatur, ſed plurimum duo ſtamina jungebantur, ut uno eodemque radio, aut ſi mavis, uno eodemque tramæ filo ſimul duæ telæ, quaſi duæ plagulæ, contexerentur; unde neceſſario exſurgeret veſtimentum aliquod rotundum, quales ſunt

tunicæ

tunicæ clauſæ, feminalia, tibialia & id genus alia. Nec alia excogitari poteſt ratio, qua ejuſmodi veſtimenta inconſutilia detexi poſſent. Hoc veteres dixerunt: *duos pannos in texendo jungi.* Chryſoſtomus in Johannem Homil. LXXXV. ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες, οὕτως ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια. *In Palæſtina ſolent duos pannos committere, ſic enim texunt veſtimenta.* Theophylactus in Johannem XVIII. ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβάλλοντες, ἤτοι δύο πανία ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια αὐτὶ ῥαφῆς χρώμενοι τῷ συνυφασμῷ. *In Palæſtina duos pannos jungunt, aut duas telas, quum veſtimenta texunt, utentes pro ſutura contextu.* Ita hunc locum reddendum puto. Silentio tamen præteriri non debet, quod dicat egregius hic auctor: hæc veſtimenta fieri συνυφασμῷ *contextu*, non autem ſimplici ὑφασμῷ *textu.* Nam etſi συνυφαίνειν ſæpiſſime idem ſignificet ac ὑφαίνειν, nihilominus ejuſmodi texturæ συνυφασμὸς magis convenit quam ſimplex ὑφασμὸς: cum non ſolum *texerentur* talia veſtimenta, ſed *contexerentur*, jungendo ſcil. per texturam duas telas, inſtar duarum plagularum, eodem radio aut ſubtemine. Eruditiſſimus Caſaubonus ingenue fatetur ad hæc loca: ſe capere non poſſe, *qui poſſit illa duorum pannorum commiſſura per texturam fieri,* ideoque dubitat utrum *alii id intelligant.* At ſi cogitaſſet: non quidem duos pannos jam detextos, alia textura jungi, ſed duo tantum ſtamina ita in una tela, aut jugo textorio inter texendum jungi, unoque radio & ſubtemine contexi, ita ut ex duobus ſtaminibus una tantum tela, aut potius unum veſtimentum fieret, clauſum & rotundum, (quemadmodum id poſtea à nobis clarius ad oculum demonſtrabitur) rem impoſſibilem non judicaſſet, ceſſaſſetque mirari De iiſdem plagulis contextis Theophanes Cerameus Homil. in Paſſionem Domini

xxvii. Ἄῤῥαφ☉ δὲ ἦν ἐκ τ ἄνωθεν ἐπειδὴ τοῖς Γαλιλαίοις σύνηθες ἦν τοὺς χιτῶνας ποιεῖν δυσὶ φαρσίοις ἄνωθεν ὦμον συνεζδυμμένας ἐαφῆ, τ δὲ χιτῶνα τοῦτον ἐν ὕφασμα δεῖ λαμβάνειν ἄῤῥαφον. *Inconſutilis autem ſuperne erat, quoniam mos Galilæis erat tunicas ex laciniis duabus conficere in humeris ſutura commiſſis. Hanc vero tunicam oportet intelligere unam texturam fuiſſe inconſutilem.* Idem fortaſſis intellexit Joſephus Antiquit. lib. iii. cap. viii. ubi de tunica Sacerdotum, quam vocat ἔνδυμα διπλῆς σινδόν☉ βυσσίνης: quod Interpres vertit per *duplicatam telam*, & mea quidem ſententia non male; nihil enim intellexiſſe videtur per διπλῆν σινδόνα aliud quam *duos pannos*, aut δύο ῥάκη *duas telas commiſſas*, ut loquuntur Chryſoſtomus & Theophylactus. Et paulo poſt ubi de Pallio Pont. Max. ἔστι δ' ὁ χιτὼν οὗτ☉ οὐκ ἐκ δυοῖν περιτμημάτων ὥς τε ῥαπτὸς ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τῶν παρὰ πλευράν. φάρσ☉ δ' ἓν ἐπίμηκες ὑφασμένον. *Hæc tunica non conſtat ex duobus ſegmentis, ut ſuturas habeat in humeris ac lateribus: ſed unicum veſtimentum in longum contextum*, aut, ut non male habet Gelenius, *unica tela in longum contexta*; totum enim veſtimentum quaſi unica tela inter texendum abſolvitur.

Quum autem δύο ῥάκη ſive duæ telæ contexebantur ſimul eodem tempore, atque eodem radio, ut fieret veſtimentum rotundum, clauſum & ἄῤῥαφον, textores non ſolum ſtare tenebantur, ſed etiam ambulare, & quaſi continuo in gyrum percurrere ab una tela ad aliam. Radio enim, ſive trama per anteriorem telam tranſmiſſa, tramaque ſurſum verſus ſpatha detruſa & condenſata, textor ſtatim ad poſteriorem telam decurrere tenebatur. Quod Homerus Odyſſ. E. ἱςὸν ἐποίχεσθαι dicit.

Ἱςὸν ἐποιχομένη, χρυσείῃ κερκίδ' ὕφαινεν.

Telam percurrens aureo radio texebat.

Huc

Huc reſpexit Virgilius Æn. lib. VII.

Arguto conjunx percurrens pectine telas.

Hæc à Virgilio ex priori iſto loco Homeri deſumpta eſſe optime annotavit Servius. Idem videtur eſſe *circumtextum, quod Græce κύκλας dicitur. de quo Virgilius.*

Et circumtextum croceo velamen acantho.

Circumtextum autem dictum, quia eſt rotundum pallium. Ita ſane explicatur ab Iſidoro, Orig. lib. XIX. cap. XXIV. Sed an recte docti viderint. Inſignis ſane locus huic rei probandæ reperitur apud Artemidorum lib. III. c. XXXVI. ἱςὸς ὄρθιος κίνησιν καὶ ἀποδημίαν σημαίνει. χρὴ γὰρ περιπατεῖν τὴν ὑφαίνουσαν· ὁ δ᾽ ἕτερος ἱςὸς κατοχῆς ἐςὶ σημαντικὸς, ἐπειδὴ καθεζόμεναι ὑφαίνουσιν αἱ γυναῖκες τὸν τοιοῦτον ἱςόν. *Recta tela, motum & peregrinationem ſignificat: Oportet enim textricem ambulando texere: Altera autem tela retentionem ſignificat, cum ejuſmodi telam mulieres ſedendo texant.*

XVIII. Hactenus ſatis clare me explicaſſe puto quid veteres intellexerint per *ſurſum verſus texere*, ἄνω ὑφαίνειν, ἀνακρούειν, ἄνω τὴν κρόκην ὠθεῖν, ἄνωθεν ὑφαίνειν; quid ſit *ſtando texere*, ὀρθὸν ὑφαίνειν, ὀρθὸν ὕφος, ἱςὸς ὄρθιος, ὀρθοςάδια, *tunicæ recta*; quomodo *ſtamen ponderibus ſuſpendi* ſoleret, quid fuerint ἀγνῦθες, λεῖα, & ἴτλαι; Quid σπάθη *ſpatha*, quid σπαθᾷν, σπαθητὸς, σπαθίδα, σπαθητὸν ἱμάτιον, σπάθῃ ὑφαίνειν, & σπάθῃ κρούειν; Quomodo *duo ſtamina, duo telæ*, aut δύο ῥάκη *jungantur*, quid δύο ῥάκη συμβάλλειν *duos pannos committere*, quid χρῆσθαι τῷ συνυφασμῷ ἀντὶ ῥαφῆς? Tandem quid ſit ἱςὸν ἐποίχεσθαι, *telam percurrere*, & inter texendum *obambulare?* Atque ſic ſatis manifeſto patere puto, quomodo tunicæ ἄῤῥαφοι inconſutiles, rotundæ, & undique clauſæ detexi potuerint abſque miraculo. Sed ut hæc cuivis meridiana luce clarius conſtarent, conſtrui curavi in hac civitate telam veterem,

 ſive

ſive jugum textorium, quo veteres uſos fuiſſe puto in hujuſmodi textura. Sane non parum negotii mihi fecit hæc ſtructura, cum non quilibet textorum in hac urbe mentem meam aſſequi potuerit, qui inſtrumenta conſtrueret, talemque tunicam ἄῤῥαφον detexeret. Nihilominus multum quærendo, & fabrum & textorem reperi, qui & inſtrumenta textoria, ad veterem & raram & jam deperditam artem iſtam, mihi conſtruerent, tunicamque ejuſmodi texerent. Telam itaque, ſive jugum textorium, cum omnibus ejus inſtrumentis, de quibus jam modo mentionem fecimus, & ipſam rationem texendi hæc tabula exhibebit.

Explicatio hujus Tabulæ, & quidem primæ Figuræ.

A A A A *Tela* ſive *jugum textorium* veterum. *ἱϛὸς ὄρθιος. Tela recta. Artemidorus* lib. III. cap. XXXVI. Fortaſſis *Iugum* dictum ab Ovidio (*Tela jugo juncta eſt*) ob figuram, quæ non male jugum repræſentat. Quomodo autem jugum conſtrui ſolcret apud veteres, & quid fuerit *ſub jugum mittere*, ſatis clarè docent Cicero offic. l. III. & Livius lib. III. ut & Auctores Rei Ruſticæ.

B. Tunica rotunda & clauſa, abſque ſutura, ideoque vere *ἄῤῥαφος inconſutilis*. qualis erat tunica Chriſti. Joh. cap. XIX.

Alias *Tunica recta. Iſidorus Orig. lib.* XIX. *cap.* XXII. *ὀρθοϛάδιος*; & *ϛατὸς*, & *ὀρθὸν ὕφος. Heſychius.*

Hæc tunica ſurſum verſus eſt texta: incipit enim textura à ſupremo filo C.C. atque ſic paulatim deſcendit ad D. Græcis *ἄνω ὑφαίνειν, ἀνακρέκειν, ἄνω τὴν κρόκην ὠθεῖν. Herod. lib.* II. *Theophylactus in Iohannem. Feſtus. Chryſoſtomus in Iohann. Homil.* LXXXV. *Iſidorus Peluſiota Epiſt.* LXXIV.

lib.

lib. I. Rotunda & clauſa eſt hæc tunica à B. uſque ad I. Inde autem χιτὸς uſque ad D. & E. quales eſſe ſolent hodie tunicæ interiores virorum.

C. C. filamenta quæ quidem ſunt tramæ partes, ſed ita protracta extra tunicæ corpus, ut deinde fieri poſſint ſtamen manicarum. Tunica enim ita detexta, à jugo textorio diſſecatur, & fila C. C. quoque diſſecta in extremitatibus C. C. poſtea invertuntur & eodem modo ad jugum extenduntur & detexuntur, quemadmodum B. D. atque ſic fit tunica manicata.

D. E. Duo ſtamina, duæ telæ, Græce δύο ῥάκη. D. eſt tela ſive ſtamen anterius, E. poſterius, quæ uno eodemque filo tramæ junguntur, & ſimul detexuntur Græcis δύο ῥάκη συμβάλλειν *duos pannos committere. Chryſoſtomus* in Johannem, Homil. LXXXV. *Theophylactus Cerameus* Homil. in Paſſ. Domin. XXVII. *Ioſephus* lib. III. c. VIII. Sunt etiam *telæ pendulæ.* Ovid. Heroic. Ep. I.

F. F. Ἀγνῦθες, λεῖα & ἴτλαι, ſive *pondera* quibus ſtamina in hoc genere texturæ ſuſpendi ſolebant. *Seneca Epiſt.* XC. *Pollux lib.* VII. X. & *Heſychius.*

G. *Spatha*, σπάθη inſtrumentum cujus ictibus ſubtemen condenſari ſolebat. *Seneca Epiſt.* XC. *Pollux lib.* VII. cap. X. & *Heſychius.*

H. H. Mulier ἱστὸν ἐποιχομένη & περιπατοῦσα tunicam rotundam & clauſam detexens, dextra tenens ſpatham ad condenſandum ſubtemen, ſurſum verſus trudendo; ſiniſtra autem radium textorium. Porro *ſtando* texit non ſedendo. *Iſidorus Orig.* lib XIX. cap. XXII. *Servius Æn. lib.* VII. *Euſtathius ad Homer. Odyſſ. lib.* V. *Heſiod. Ergon. Heſychius. Artemidorus lib.* III. *cap* XXXVI.

Et *ambulando*, in orbem ſcilicet texit: radio enim ſive ſubtemine tranſmiſſo prius per telam aut ſtamina D. to-

tum

tum jugum circumire tenetur, ut eodem modo eundem radium atque ſubtemen tranſmittat per ſtamina E. quo fit ut telæ D. & E. jungantur *contextu* συνυφασμῷ, & hoc quidem eſt συνυφασμῷ χρῆσαι ἀντὶ ῥαφῆς Theophylactus in Johan. *Homerus Odyſſ.* E. *Virgil. Æn. lib.* VII. *Iſidor. Orig. lib.* XIX. *cap.* XXIV. *Artemidorus lib.* III. *cap.* XXXVI.

Cætera quæ in hoc jugo textorio conſpiciuntur eruditus lector ultro capiet, cum in hodiernis fere eadem reperiantur ad ſtructuram telæ.

Atque ſic veterem hanc texturam, ingenioſiſſimam ſane & rariſſimam artem, tot retro ſeculis deperditam, ex veterum tenebris in apricum protraximus, & bono publico, præſertim in literariæ Reipublicæ emolumentum, divulgavimus, minime inhiantes lucro, quod forſan inde corradi potuiſſet, ſi quorundam conſilium ſequi voluiſſemus, nec invidentes Artificibus, quibus hoc inventum fortaſſis aliquando erit fundus non inutilis. Hoc unicum à viris doctis pro hujus præclari inventi εὑρέτρῳ peto; ut in poſterum deſinant digladiari de tunica Chriſti ἀῤῥάφῳ: Deſinant ſuis diſputatiunculis, criticiſque conjecturis dillacerare egregium illud veſtimentum, quod ne milites quidem Romani dillacerare auſi fuerunt. Deſinant nugas pro veritate divendere: Deſinant tandem imperite negare: *ulla arte fieri poſſe, ut tunica rotunda, manicata, & undique clauſa ſola textura, abſque ſutura, abſque acus opera & abſque fibulis, abſolveretur in tela*: ne nimis temere negando, optima ingenia à veritate indaganda, & ab eximiis artibus excolendis abſterreant.

Secunda figura K. eſt ipſa tunica B. quam hoc jugo detexi curavimus rotundam, clauſam & manicatam.

XIX. Hæc texendi ratio quanto rarior & ſubtilior, tanto

3
t
r
fi
q
ii
r

d
re

ſa
e
p
tu
ſa
q
in
H
&
ni
cr
m
au
De
tu
ab
t

Pag. 361.

Tunica ἄῤῥαφος
Detexta Novomagi. CIↃ.IↃCLXXVI.

K.

tanto difficilior eſt; Ideo proculdubio in deſuetudinem abiit apud pleraſque nationes. Vix hodie ars iſta nota eſt per totum terrarum orbem, atque hanc ob cauſam à Viris doctis ignorata, unde etiam illis animus audax eo uſque, ut auſi fuerint pronuntiare, ejuſmodi veſtimenta rotunda, undique clauſa & manicata, abſque acus opera nulla ratione fieri poſſe. At ego non auſim adfirmare, artem iſtam plane deperditam fuiſſe: videtur ſiquidem ad hunc uſque diem in uſu eſſe, in Indiis Orientalibus, ut vel ex duabus iſtis tunicis ἀῤῥάφοις, quas ego vidi, & de quibus ſatis fuſe ſupra egimus, (qualem & ego poſſideo, quam ante paucos dies Amſtelodami nactus ſum, ſubtiliſſimi operis) patet. Sunt etiam qui adfirmant, ſe Indos Textores, qui ejuſmodi veſtimentis texendis & divendendis (non quidem magno pretio) vitam ſuſtentant, noviſſe, quamvis ſimul faterentur, ſe nec ipſa juga textoria, nec textores unquam vidiſſe texentes. Difficiliorem autem hanc texendi artem eſſe, vel inde patet, quod multum temporis in veſtimentis texendis inſumpſerint Veteres. Cicero in Verrem Actione VI. meminit veſtis muliebris, in qua conficienda triennium conſumptum fuerit. *Inſula eſt Melita, ſatis lato ab Sicilia mari, periculoſoque disjuncta: in qua eſt eodem nomine oppidum, quo iſte nunquam acceſſit. quod tamen iſti textrinum per triennium ad muliebrem veſtem conficiendam fuit.* Sed hoc de unica veſte tantum intelligi vix auſim adfirmare, aut oportet valde fuiſſe pretioſam. Fuit enim Verres, ut in aliis rebus, ſic & in veſtibus, luxui nimium deditus. Idem Cicero eadem Actione: *Nulla domus in Sicilia locuples fuit: ubi iſte* (Verres) *non textrinam inſtituerit. Mulier eſt Segeſtana perdives, & nobilis, Lamia nomine. per triennium iſti plena domo telarum,*

 ſtragu-

ſtragulam veſtem confecit, nihil niſi conchylio tinctam. Sic apud *Titinnium*, citante Nonnio: *Quæ inter decem annos nequiſti togam unam detexere.* In ſimpliciſſima, & minimi ſumptus veſte texenda, una mulier menſe videtur fuiſſe occupata. Quod ex Platone & Cicerone concludi poſſe videtur. Cum enim agant de rebus ſacris, & omnia quæ luxum referunt è fanis amovere conentur, inter cætera ſtatuunt, veſtimentum ſacrum ſumptuoſius eſſe non debere, quam quod ab una muliere uno menſe detexi poſſit. Plato Νόμων ιβ. ὑφὴν ἢ μὴ πλέον ἔργου γυναικὸς μιᾶς ἐμμήνου. Quod Cicero ita reddidit de Legib. lib. II. *Textile nec operoſius, quàm mulieris opus menſtruum.* Utrum autem de veſtimentis hoc intellexerint, an de alia ſupellectile ſacra, non auſim affirmare. Saltem ſi de veſte, apparet etiam ſimpliciſſimum veſtimentum operoſius fuiſſe quam ex noſtris pretioſiſſima: oportet enim magni pretii eſſe veſtimentum, in quo hodie mulier integrum menſem texendo inſumere cogatur: quot enim quæſo ulnas etiam ex ſubtiliſſimo lino non texeret una mulier ſpatio integri menſis. Deinde valde veriſimile eſt id de veſtibus intelligi apud Platonem, cum plurimum textili veſtiti fuerint Sacerdotes, quod mox clarius patebit.

Pretioſa itaque & valde ingenioſa apud Veteres fuit hæc Ars texendi. Ideo πολυδαίδαλον ἱστὸν reperies apud Heſiodum *Ergwn*, ubi ejuſmodi telam intelligi puto. Sane hæc noſtra texendi ars à Seneca Epiſt. xc. *Subtile genus* dicitur: *Textricum quoque artem à ſapientibus dixit inventam, oblitus poſtea repertum hoc ſubtilius genus in quo,*

Tela jugo juncta eſt, &c.

Hæc autem eum intelligere de texendi arte, de qua nobis

bis jam ſermo eſt, ſatis conſtat ex præcedentibus. Hinc eſt quod Nonnius veſtem Chriſti *ἄῤῥαφον* vocet *χιτῶνα θέσκελον ἀμφιέποντα τύπον ξένον. Tunicam Divinam formam habentem.* Texendi artem *Chryſoſtomus* in 1. Ep. ad Cor. Homil. xxxiv. vocat *ὑφάσματος σοφίαν.* Et à Verpulis dicitur מעשה אומן *opus artificioſum.*

XX. Hac itaque arte veſtimenta noſtra ſacra texta fuiſſe minime dubito, cum fuerint מעשׂ אורג *opus textoris.* Fateor equidem noſtra veſtimenta quæ ordinaria texendi arte detexuntur, etiam dici poſſe מעשה אורג *opus textoris*; nam quicquid texitur textoris opus eſt. Sed Moſen hoc de textura intellexiſſe, hoc modo: ut veſtes integræ Sacerdotales in telâ abſolverentur minime dubito; cum, poſtquam ſatis clare præcepiſſet de lana & lino ſive byſſo ad conficiendas veſtes ſacras, addat eas oportere eſſe מעשה אורג *opus textoris*, id eſt integras in tela textas: Non enim opus fuiſſet addere: *opus textoris.* Satis fuiſſet dixiſſe eas fieri debere ex *lana* & *byſſo*: cum ex byſſo & lana, *purpura* ſcilicet, *coccino* & *conchylio* fieri non poſſint abſque textura. Sed manifeſtius infra patebit hæc noſtra ſententia, ubi de ſingulis veſtimentis, præſertim de מעיל, ſermonem habebimus. Cæterum in hanc noſtram ſententiam adducemus teſtem, omni exceptione majorem, Joſephum Antiq. lib. III. cap. VIII. (quem locum ſupra jam adduximus) ubi de Pallio Pontificis Maximi: *ἐστὶ δ' ὁ χιτὼν οὗτος οὐκ ἐκ δυοῖν πελμημάτων, ὥστε ῥαπτὸς ἐπὶ τῶν ὤμων εἶναι καὶ τῶν παρὰ πλευραῖν. φᾶρος δ' ἐν ἐπιμήκει ὑφασμένον. Hac tunica non conſtat duabus plagulis, ut ſuturas habeat in humeris ac lateribus, eſt vero tela in longitudinem texta*: quæ omnino intelligi debent de veſte inconſutili. Eodem ſenſu illud מעשה אורג exponunt Hebræorum Magiſtri. Jarchius

enim ad locum Exodi XXVIII. verſu XXXII. habet מעשה אורג ולא במחט *Opus Textoris, non autem acu factum.* Sed imprimis audiendi ſunt Gemarici, Codice *Ioma* cap. VIII. בגדים שנורדין אותן בברייתן מכליהן ומשרדין מהן כלום מאי היא ריש לקיש אמ׳ אלו מעשה מחט מטיבי בגדי כהונה אין עושין מעשה מחט אלא מעשה אורג שנא׳ מעשה אורג אמר אביי לא נצרכה אלא לבית יד שלהם כדתניא בית יד של בגדי כהונה נארגת בפני עצמה ונדבקת עם הבגד ומגעת עד פיסת היד: *Veſtimenta quæ integra in tela texuntur, ita ut ſi tantillum ſit reſidui, quid eſt illud?* (reſiduum) *Reſih Lakiſih dicit eſſe opus acus. Sed objicitur: veſtes Sacerdotum non fiunt opere acus, ſed opere textoris; uti dicitur,* opus textoris. *Dixit Abai id non opus eſſe, niſi de manica intelligatur, quemadmodum traditur: Manica veſtium Sacerdotum ſeorſum texitur, & veſti annectitur; pertingitque uſque ad volam manus.* Ecce veſtimentum integrum texitur, aut in tela abſolvitur, exceptis tantum manicis, quæ ſeparatim texuntur, & aſſuuntur. Eodem fere de manicis repetit Maimonides Halach. Kele Hammikd. cap. VIII. ubi de tunica lacuata. ובית יד שלה נארג בפני עצמו ומחברין אותו עם גוף הכתנות בתפירה: *Et manica ejus* (tunicæ) *texitur ſeorſim, & corpori tunicæ adnectitur per acum.* Sed de manicis, utrum adſuantur, an ſimul cum tunica texantur, plura, libro ſecundo, ubi eo deventum fuerit. Ejuſmodi autem veſtimenta *ἄῤῥαφα* inconſutilia, ſola textura ſubtiliori iſta arte perfecta Ethnicorum Sacerdotes quoque geſtaſſe, non difficulter, mea quidem ſententia, probari poteſt. Textilia enim Diis grata & decora fuiſſe tradidit Plato de Legibus lib. XII. *χρώματα δὲ λευκὰ πρέποντ' ἂν θεοῖς εἴη καὶ ἄλλοθι καὶ ἐν ὑφῇ.* Quæ Cicero ita interpretatur lib. II. de Legibus. *Colores albi Diis decori*

decori ſunt, tum in cæteris tum in textili. Et eodem loco: ὑφὴν ἢ μὴ πλέον ἔργυ γυναικὸς μιᾶς ἔμμηνον, id eſt, reddente iterum Cicerone: *Textile nec operoſius, quam mulieris opus menſtruum.* Pauſanias Eliacor. poſteriori, etiam tradit Sacerdotem Soſipolis habuiſſe: ἐπὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον ἐφελκυσμένην ὕφος λευκόν. *In capite & facie velum textile album.* Ipſum Junonis peplum textile opus fuiſſe, idem docet Pauſanias eodem libro: Πεπίηται ἢ ταῖς γυναιξὶν ἐν τῇ ἀγορᾷ οἴκημα ταῖς ἑκκαίδεκα καλυμβάναις, ἔνθα τὸν πέπλον ὑφαίνυσι τῇ Ἥρᾳ. *In ipſo enim foro, fœminis, quæ ſedecim vocantur, domus eſt, in qua Iunoni peplum texunt.* Itaque, ſi non ſemper, ſaltem plurimum, textilia veſtimenta veterum habuere Sacerdotes. Sed an omnia ἄῤῥαφα perinde ac noſtrorum Sacerdotum, diſquiſitioni doctiſſimorum relinquo, nos ſaltem aliquid lucis attuliſſe veſtimentis ſacris, non timemus adfirmare.

Atque hæc de ipſa *Textura* ſufficient, nunc ad ornamenta.

CAP. XVII.

Quæ faciunt ad ornatum veſtium ſacrarum ſunt חשבץ׳ חשב׳ רקם ושש משזר *Variæ interpretationes* ꝫ חשבץ *Quid Græcorum* κοσυμβωτὸν & κόσυμβοι. *Epiſtola* 1 *Petri cap.* v. *allegata.* Tunica ſtricta. κροσσωτόν. *Error Diodati, qui habet* contrepointé. *fons erroris. Ioſephus male intellectus. Explicatus.* Vêtement broché *Pſeaume* XLV. XIV. *Vulgatus, Galli & Lutherus à Græcis decepti.* חשבץ *non eſſe fimbrias. Eſt genus ornamenti. Certæ ſcil. figuræ. Belg.* **een Rock met oogkens.** Oculi *in veſtibus quid? Orbiculi* ὀπωπαὶ, **Nopjes/ Ganſen oogen.** חשבץ *non fit arte plumaria. Error Salmaſii. Teſſellatum.* πεσσάρια, *teſſella,* κύβος. *pavimenta teſſellata.* **Italiaenſche-vloer.** *Veſtes Conſtantinopolitanorum Imperatorum teſſellatæ. Tabula Judæ Leonis & Leuſdenii de veſtitu. Scutulata veſtis. ſcutula.* pomelé, ὀπωρινόν. *Turnebus de Scutula.* rhombi, *Emplaſtrum oblon-*

gum ſcutula. virga. phalanga. σκυτάλη. *Retis macula.* ῥαβδοειδὲς σχῆμα. *Gallorum* ſagi. *Gallia inventrix ſcutulata veſtis.* πλινθίον. *Sententia Rabinorum de* תשבץ. Laculata *veſtis*. Lacunar, πλινθίον. *Differentia inter Teſſellatam & laculatam veſtem. Teſſellata veſtis unita, & æqualis, abſque profunditate.* Lacuata *profundas habet foſſas, inſtar funda annuli.* שבץ *quid? Verſio Gallica Pſalmo* XLV. XIV. *laudata.* σφαγῖδες. *Jarchii* קשט״ונש. *An* כשורש chaſſures? Ciſta. **ein kiſte.** תשבץ *Judæis* **getäſtelt.** תשבץ *ſimile ſtomacho animalium ruminantium, Medicis* reticulum. *Tabula exhibens figuras* תשבץ. *Locus* II. *Sam.* I. IX. *explicatus. Tunica Schaulis* שבץ. רתיתא tremor. σκότος, vertigo. *Veſtes* תשבץ *dura. Belgarum interpretatio laudata.* **Een maille kolder.** *Diodati* une cotte de maille. *Lorica linea apud Veteres.* חשב *varia interpretationes. Opus artificioſiſſimum.* Ingenieur, *quo ſenſu?* ποικιλτὸν, ποικίλον, ποικιλτὰς *&c.* Variatum, variare, variator. *veſtes* coloreæ, pictæ. polymitum. πολύμιτον. Babylonicum. Plumarium, φιλοβάφος. πλουμία. πλουμισαὶ, *&* ἐξεμπλωτος. Plumarium *à plumis avium. Ex freto Davis Fleſſingam advecta ejuſmodi plumata ex plumis.* רקם *varia interpretationes.* ποικίλον *iterum & veſtis* picta. חשב *ſola textura pingitur.* רקם acu pictum. *Babylonica pictura. Polymita Alexandria.* De variantibus liciis *texere.* Ouvrage de tapiſſerie. **Tapijt-werck.** *Opera* Phrygionica. βελονοποικιλία, βελονοποικιλτής. Ouvrage de broderie, **geborduurt.** חשב *majori fit artificio quam* רקם. *Figuram ab uno latere tantum repræſentat* רקם. *Jarchii* פרי״שושא *tentatum. An* פירושא **ein reütſche.** *Judæis* cingulum. *Figura cherubinorum.* חשב *ab utroque latere pictum. Quo ſenſu* רקם *ab uno latere tantum. Quales figura in veſtimentis veterum.* Litteræ *in veſtibus.* Sigilla, Nomina, flores. *florida veſtes Palma veſtibus intexta. toga triumphalis* palmata. *In veſtibus* ſtellæ, *animalia. Belluata,* ζωγραφητόν. Alexander Magnus *veſtibus intextus, &* D. Conſtantinus. *De picturis elegantiſſimis in veſtibus Ovid. Metamorphoſ. l.* VI. *Pictura quales in veſtitu ſacro? In velo tabernaculi Cherubini. Sententia Joſephi. In Balteo flores. Ioſephus & Iſidorus allegati.* כתונת פסים *Ioſephi & Thamaris. Græcis* ποικίλον. *Varia interpretationes. Arabs* قوذي من ديباج. *Ionathanis, Bereſchit Rabba & Targum Ieruſalemitano* פרגודא paragauda. *Baal Turim & Bereſchit Rabba nugæ.* פסים *Aquila* καρπωτὸς. *Aquila contra Procopium defenditur.*

deſenditur. Talaris, manicata. פס planta *pedis, &* carpus, *aut* vola manus. *Rabinorum mens.* פס *&* פִּסָּה fruſtum, *Gallice* une piece. Paragauda. πεζοφόρος. πέζαι, περιπέζια. Limbi. Inſtitæ πέζα *ab Hebrao* פס. *Inde* **Paſſements/ Paſſementen kanten/** dentelles, **Lijſten.** Broder *à* Borduren, *à* bord, *&* boort, *ora.* פסים *in numero plurali, à multis loris.* Monolores. dilores. trilores, pentelores. une robe a une dentelle, ou paſſement, *a deux à trois* paſſemens. *&c. Sacerdotum veſtimenta apud Ethnicos colorea, polymita & ποικίλα.* שש משזר *&* משזר. *variæ interpretationes.* משזר *abſque* שש *ſemel tantum Exodi* XXXIX. XXIV. *Obſervatio Maſora.* שזר torquere. משזר retortum. πολύμιτος *ob varia licia.* ἑξάμιτον, dimitum, trimitum, bilices, trilices. *Germ.* zwilich/ trilich. *Belg.* **gekeepert. pellen.** *Gall.* ſervietes. πολύμιτον de variantibus liciis textum, *& ex pluribus filis in unum tortis. Hippii tunica Neoptolemi lorica. Xilina* IV. *filorum &c. ex India.* Ferandin, bout-de ſoye. Camelot de Hollande. de ſix fils. **Ses draet.** *&c.* שש ἕξ ſex, **ſes.** שש βύσσος. שש משזר Byſſus retorta, κεκλωσμένη. fin 'lin retors. gezwirnt. שש משזר ἑξάμιτον. *Sententia Rabinorum & aliorum. Sola byſſus* שש *retorta. An etiam lana? Fimbriæ in pallio P. M. an habuerint byſſum, cum lana & auro?* Stamina *linea apud veteres.* Trama *ex lana ſerico, auro &c.* Subſerica. Aurum *in ſtamine nullum. Virgilius. Conjectura de veſtibus ſacerd. utrum ſtamina linea, an ex lana?* Baltei *ſtamen ex ſola byſſo. Sententia Ioſephi. Quid de cæteris veſtibus? Sententia Talmudis & aliorum Rabinorum, de* numero filorum *in qualibet veſte.* Plagæ *quarum ſtamina* CL. *filorum.* Amaſis *thorax* CCCLXV. *filorum. Locus Exodi* XXXIX. III. *explicatus. Hæc veſtimenta dura ſunt,* קשים. Textores *& artifices in re veſtiaria.* Sapientes corde. רוח חכם. Repleti ſpiritu ſapientiæ. *Mulieres nentes.* Bezelel *&* Oholiabus. *Præfecti veſtium.* פנחס המלבוש *in Talmude.* conclave veſtiarii *in templo. Apud Antiquos fœminæ texebant. Etiam viri. Lex de Gynæciariis.*

Cum veſtimenta ſacra pretioſiſſima eſſe debuerint & rari operis, nullum in iis negligi debuit ornamentum. Multa itaque memorantur quæ faciunt ad eorum ornatum & firmitatem: qualia ſunt חשבץ/ ששמשזר/ חשב & רקם

רקם, de quibus etiam aliquid dicere operæ pretium erit. Et primum quidem occurrit תשבץ Imprimis de *tunica* dicitur, jubet enim Deus fieri כתונת תשבץ verſu IV. cap. XXVIII. Exodi. Et verſu XXXIX. ושבצת הכתונת שש. Hanc vocem varie exponunt Seniores. Verſu IV. כתנת תשבץ reddunt χιτῶνα κοσυμβωτὸν, & verſu XXXIX. pro שבצת כתנת שש habent καὶ οἱ κόσυμβοι τ̃ χιτώνων ἐκ βύσσω. Lutherus: Ein engen rock. Vulgatus: *Tunicam ſtrictam*, Galli: *La chemiſe qui tienne ſerrée*; & verſu XXXIX. *La chemiſe ioignante au corps*. Diodati *La Tunique contrepointeé*. Junius & Tremellius *Teſſellatam* habent. Chaldæus סרמצא.

II. Ex his interpretationibus vix ullus verum & genuinum ſenſum eliciet. Quid enim Græcorum κοσυμβωτὸν & κόσυμβοι? An *tunica nodoſa*, aut *nodis ſtricta?* Sane eo ſenſu à quibuſdam exponi videtur: eſt enim κόσυμβος ſive κόρσυμβος Heſychio ἐγκόμβωμα, καὶ περίζωμα Αἰγύπτιον. Suidæ eſt ἀνάδεσμος. Apud Apoſtolum Petrum Epiſtola I. cap. V. ſignificat *ornare*, aut etiam *cingere*, veluti quum dicit τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε. *Humilitate ornati* aut *cincti eſtote*. Fortaſſis Græci exiſtimarunt tunicam iſtam κοσυμβωτὸν *ſtrictam* fuiſſe, quia balteo ſtringebatur. Et hæc interpretatio vulgatum, Lutherum & Gallos in errorem duxiſſe videtur. Sed ne ipſi quidem Græci ſibi conſtant: non enim ſemper תשבץ illis eſt κοσυμβωτὸν, ſed & κροσσωτὸν *fimbriatum*, Pſalmo XLV. XIV. Ideo & Suidas κόσυμβον exponit χιτῶνα κροσσωτὸν, *Tunicam fimbriatam*. Diodatum de hujus vocis ſignificatione non ſatis fuiſſe edoctum, manifeſto conſtat. Quid enim ſibi vult per ſuum *contrepointée*, & per *ouvrage contrepointé?* Mirabilem ſane dat explicationem hujus vocis in ſuis notis; eſſe ſcilicet veſtimentum

mentum interius corpori adhærens: *compoſé de deux pieces de fin lin contrepointés.* id eſt, *factum ex duabus telis lineis acu ornatis*. Sed vehementer errat, cum in ejuſmodi tunicis acu picti nil conſpiceretur. Sed non mirum eſt, optimum virum male expoſuiſſe τὸ תשבץ, cum ad opinionem ſuam probandam adducat Joſephum, qui ne γρῦ quidem habet de ejuſmodi opere *contrepointé.* Subolfacio tamen quid illi anſam erroris dederit. Antiquitatum lib. III. cap. VIII. Joſephus dicit: tunicam Sacerdotum fuiſſe ἔνδυμα διπλῆς σινδόνος βυσσίνης. Hinc Diodatus expiſcatus eſt proculdubio ſuum *deux pieces de fin lin*, & quidem non male: Sed ſuum *contrepointé* peſſime addidit. Reſpexiſſe enim videtur Joſephus ad genus texturæ, ut ſcil. *duæ telæ* δύο ῥάκη contextæ fuerint, de quibus nos ſatis fuſe capite præcedenti, paragrapho XVII. Quam dubio animo hanc vocem verterit Doctiſſimus Diodati, vel inde patet, qnod eam non ubique eodem modo intellexerit: nam cum hic habeat *contrepointé,* Pſalmo XLV. XIV. vertit *veſtement broché.* Quid ſibi velit per illud *brocher*, fateor me ignorare. Scio equidem Gallis *brocher* idem eſſe ac *laçer*, id eſt binis prælongis acubus reticulatim unico & continuo filo integrum aliquod veſtimentum conficere, quemadmodum fieri ſolent hodie noſtra tibialia, & veſtimenta alia nocturna. Sed ſi hæc fuit mens doctiſſimi viri, turpiter ſibi imponi paſſus eſt, cum ars iſta, ut ut hodie vulgatiſſima, plane ignoraretur apud veteres, quemadmodum id clarius demonſtravimus capite præcedenti.

III. Nec felicius Vulgatus, Galli & Lutherus *tunicam ſtrictam* reddunt, Fortaſſis decepti ſunt à Græcorũ κοσυμβωτῷ, quod ἀνάδεσμον aut etiam περίζωμα Αἰγύπτιον exponunt alii. At male: cum hic quæſtio non ſit de cingulis,

nec de nodis, nec de ulla ſtrictura, ſed de certo genere ornamenti in veſtibus, quod vel ex ſolo Pſalmo XLV. verſ. XIV. patet, ubi veſtimentum Sponſæ Chriſti dicitur משבצות זהב. Quod non poteſt reddi: *auro ſtrictum*, ſed *auro ornatum*, certis quibuſdam figuris auro intextis. Sane ipſi Seniores in illo Pſalmo id de nodis aut ſtrictura minime intelligunt, ſed de certo aliquo genere ornamenti, ideo vocem κοσυμβωτὸν ibi non uſurparunt, ſed τὸ κροσσωτὸν, aureis *fimbriis ornata*. Nequaquam tamen intelligendæ ſunt fimbriæ, ſaltem ubi de veſtibus Sacerdotum quæſtio eſt: Nullum enim ornatum habuere in fimbriis, præter P. M. pallium. Deinde Hebræis fimbriæ ſunt ציצית non autem תשבץ & משבצות. Vix aliam vocem apud Hebræos reperies ad ſignificandas fimbrias, niſi forte idem intelligant Rabini per Græcorum כרוספרין & Chaldæi אמרא.

IV. Eſt itaque noſtrum תשבץ genus aliquod ornamenti: certæ ſcilicet quædam figuræ, quæ veſti intexuntur, ſive id fiat auro, ſive alia materia. Sed quales figuræ fuerint quæritur. *Oculos* fuiſſe Belgæ crediderunt. Hinc כתנת תשבץ illis eſt een Rock met oogkens/ ſive *ocellata*. Magnus Salmaſius ad Vopiſcum in vita Carini, eodem ſenſu exponit hanc vocem תשבץ. *Hebræi*, inquit, *quoque maculas in veſtibus rotundas acu plumarii intextas, ocellos vocitare conſuerunt. hinc verbum* שבץ, *veſtem oculare, & opere plumario oculos veſtibus intexere, &* תשבץ *quod oculatum eſt, & oculis intextum.* Ejuſmodi veſtes ocellatas in uſu fuiſſe apud Veteres facile demonſtrari poteſt. Tertullianus *lib. de Pudicitia*, (quem locum etiam allegat Salmaſius) *Sed enim pleroſque interpretes parabolarum etiam exitus decipit, quem in veſtibus purpura oculandis ſæpiſſime evenire eſt.* Per *oculos* in veſti-

bus

bus veteres intellexiſſe certos aliquos orbiculos, aut figuras rotundas inſtar oculi, aut inſtar clavi capitis, plurimis ibidem probat Salmaſius, ut *ocellatæ veſtes* nihil aliud fuerint quam veſtes rotundis quibuſdam maculis aut figuris diſtinctæ. Hinc & Pantherarum maculæ *oculi, orbiculi* & *oculati circuli* dicuntur Plinio & Solino. Græcis ὀπωπαὶ, uti videre eſt apud Opianum, lib. III. Cyneg. Eſt hodie certum aliquod genus lini nocum apud Belgas, ex quo fiunt mappæ, mantilia & veſtimenta quædam interiora & nocturna, quod Belgice vocamus **noppiɛs** aut etiam **ganſen oogen**/ *oculos anſerinos.* Sed tale fuiſſe noſtrum תשבץ non auſim adfirmare, immo nego. Deinde figuras iſtas in Sacerdotum tunicis fuiſſe rotundas inſtar oculi, tam facile demonſtrari non poteſt. Sed craſſum admodum errorem erravit Salmaſius, cum dixerit שָׁבָץ *Hebræis eſſe maculas rotundas acu plumarii intextas*, ſi id intelligat de tunicis Sacerdotum, quæ textæ fuerunt ex lino tantum, nulla adhibita acu, nulla purpura aut arte plumaria. Id fortaſſe dici poſſit de ornatu ſponſæ Chriſti Pſalmo XLV. cujus veſtimenta erant משבצות זהב *auro ornata* aut *ocellata.*

V. Cæterum noſtrum תשבץ figuras habuiſſe plane rotundas inſtar oculorum, nulla auctoritate probari puto. Angulos autem varios habuiſſe nullus dubito. Propius itaque accedunt Junius & Tremellius qui habent *Tunicam Teſſellatam.* Voces iſtas *Teſſellam* & *teſſeram* Græcas eſſe & quamlibet figuram quadratam ſignificare, vel ex πισάρα ſive τισάρα ſatis conſtat. Teſſellæ itaque in veſtibus ſignificant figuras quadratas intextas. Has Salaminii κύβους dixerunt. Heſychius οἱ Σαλαμίνιοι λέγουσι κύβον, τὸ τοῦ ἱματίου σημεῖον. Cubum quadratum eſſe ſciunt illi qui ſciunt quid ſit cubus. Iſidorus Orig. lib. XIX.

Teſſellæ ſunt è quibus domicilia ſternuntur, à teſſeris nominata, id eſt quadratis lapillis per diminutionem. De ejuſmodi *teſſeris* ſive *teſſellis* in pavimentis multa & doctiſſima reperies apud Caſaubonum ad Suetonium in vita Julii Cæſaris cap. XLVI. Quid pavimentum teſſellatum ſit, neminem puto in Belgio ignorare, cum vix ulla domus reperiatur, aut ruſticorum caſa, quæ ejuſmodi pavimenta non habeat ex terra figulina aut latere. Marmorea, multiplici figura & colore ornata non ſunt rara Amſtelodami; Belgis Italiaenſche vloeren/ (à marmore ſcilicet ex Italia advecto) *pavimenta Italica.* Ejuſmodi autem figuras quadratas non raro fuiſſe in veſtimentis veterum præter auctores manifeſto probari poteſt ex nummis Imperatorum, præſertim ex Conſtantinopolitanorum, *Iuſtiniani, Fil. Germani, Theodoſii, Leonis, Theophobi, Manuelis, Commeni, Manuelis Iunioris, Othonis IV.* & aliorum. Tales quoque fuiſſe figuras in tunicis Sacerdotum multi tradiderunt, & inter Judæos Juda Leo, qui tabulas edidit de veſtitu Sacerdotum, ſed male, & quem ſecutus eſt Leuſdenus.

VI. Ejuſmodi veſtes à veteribus *ſcutulatas* vocatas fuiſſe nonnulli crediderunt. De *Scutulatis* veſtibus vide Plinium lib. VIII. cap. XLVIII. *Iſtriæ, ac Liburnica lanam pilo propiorem, quam lanæ, & ideo pexis veſtibus alienam, & quam ſola ars ſcutulato textu commendat in Luſatia.* Et paulo poſt: *Scutulis dividere. Gallia inſtituit.* Et libro XI. cap. XXIV. *Scutulatum rete* habet. Juvenalis Sat. II.

——— *Scutulata & galbina raſa.*

Prudentius

—— *Scutulis perfundere corpus.*

De iiſdem vide Cod. Theod. leg. XI. de ſcenicis. *uti ſane hiſdem ſcutulatis, & variis coloris ſericis auroque ſine gemmis,*

mis, collo brachiis, cingulo non vetamus. Quales autem fuerint illæ figuræ ſcutulæ in veſtibus, inter Doctos diſceptatur. Sunt qui notas aut figuras rotundas eſſe contendant. Inter hos agmen ducit Iſidorus Orig. lib. XII. cap. I. *Scutulatus vocatus propter orbes quos habet*, quod intelligit de equis, quos Galli *pomelés* pomelatos dicunt, à pomorum rotunda figura. Oppiano ὀπωρινὸν quaſi fructus autumnalis, qualia ſunt *poma* & ejuſmodi alia. Sic nulla eſſet differentia inter ſcutulatam veſtem & ocellatam, de qua nos ſupra. Scutulas tamen in veſtibus non fuiſſe figuras rotundas, ſed potius quadratas, optime docuit Turnebus Adverſ. lib. XXVII. cap. XXIV. Et revera *ſcutula eſt rhombus, quod latera paria habet, nec angulos rectos ſimiles ſcutulæ*, ut videre eſt ex fragmentis Cenſorini. Tales fuerunt veſtes Epheſiorum, quæ rhombos intextos habuere apud Athenæum lib. XII. περὶ ἣ τῶν ἰώνων ἰοβαφῆ καὶ πορφυρᾶ, καὶ κρόκινα ῥόμβοις ὑφαντά. Eandem figuram ſcutulæ videtur adſcribere Vitruvius lib. VII. cap. I. *Nulli gradus in ſcutulis aut trigonis aut quadratis.* Et Palladius lib. I. tit. IX. *Vel teſtaceum accipiant pavimentum, vel marmora, vel teſſeras aut ſcutulas.* Ex hoc loco etiam videtur concludi poſſe, *ſcutulas* fuiſſe *teſſellas*, & *ſcutulatas* veſtes, *Teſſellatas.* Saltem verum eſt, ſcutulas figuras eſſe quadratas, ſive angulis rectis & lateribus paribus, ſive non rectis angulis, & lateribus paribus, ut rhombi, ſive etiam rectis angulis, ſed lateribus non paribus, ut paralellogramma. Ejuſmodi enim paralellogramma Plin. etiam ſcutulam appellat lib. XVII. cap. XVI. Vocat enim emplaſtrum quod eſt longum IV. & latum III. digitos, *ſcutulam.* Nec mirum, ſi *ſcutula* à ſcuto diceretur, cum ſcuta oblonga eſſe ſolerent. Salmaſius ad Vopiſcum in vita Aureliani & Carini contendit *ſcutulas* proprie

eſſe *virgas*: ut *ſcutulata* veſtes eædem ſint, quæ *virgata*. σκυτάλη, inquit, *idem eſt quod* ῥαβδὸς; putāt enim ſcutulatas veſtes dici, non à *ſcuto*, ſed à Græco σκυτάλη, quod *phalangas* & *virgas* ſignificat, quæ ſubjiciuntur navibus ad eas in mare deducendas & impellendas, de quibus Cæſar de bello Civili lib. III. Itaque ſecundum Salmaſium ſcutulata veſtis eſt, *quæ pluribus virgis hoc eſt viis tranſverſim decuſſatimque ductis erat diſtincta, unde multa in medio quadrata notæ relinquebantur, quales in retibus, aut reticulatis operibus apparent*. Doctiſſimo tamen Rubenio lib. I. de Re veſt. cap. XXV. Salmaſii opinio non placet, eo quod non omnis veſtis virgata ſcutulata fuerit. Sed licet omnem veſtem virgatam non fuiſſe ſcutulatam, certum tamen eſt, ſcutulatam etiam virgatam dici, ob virgas quæ tranſverſim & decuſſatim veſtem percurrunt; ideoque retis maculas aut ſcutulas revera repræſentant: habent enim maculæ retium ῥαβδοειδὲς σχῆμα ſi extendatur, teſte Polluce quo reſpexiſſe mihi videtur Plinius lib. XI. cap. XXIV. ubi rete *ſcutulatum* dicit. Et Gallorum ſagos ῥαβδωτὰς vocat Diodorus Siculus, quod proculdubio intelligit de Gallorum veſte ſcutulata, *Gallia enim ſcutulis dividere inſtituit*. Teſte Plinio lib. VIII. cap. XLVIII. ſed addit Diodorus eos eſſe πλινθίοις πολυανθέσι καὶ πυκνοῖς διειλημμένους, *crebribus laterculis variis floribus depictis diſtinctos*. quod non aliter eſt intelligendum, quam quod plura ſpatia fuerint inter ſingulas virgulas; quæ ſpatia πλινθία *laterculos* vocat, ob quadratam figuram inſtar teſſellæ. Utut ſit, in hoc conveniunt viri docti, ſcutulatam veſtem quadratas habuiſſe figuras, inſtar retis macularum, aut inſtar lancis & ſcutulæ, in qua ſententia eſt & ipſe Salmaſius; ut ab opinione Turnebi non recedat, niſi quoad Etymon vocis tantum: utrum

ſcil.

ſcil. à Græcorum σκυτάλη, an vero à *Scuto*, an à *ſcutula*, aut à *lance* dicatur. Quicquid autem alii ſentiant de Etymologia vocis *ſcutula*, ego valde ſuſpicor, hanc vocem deduci à *ſcuto* potius quam ab ulla alia. Saltem in illa opinione videtur fuiſſe Chaldæus, qui maculas pardi (qui *ſcutulati* dici poſſunt non minus quam Equi illi pomelati, qui ſcutulati dicuntur ab Iſidoro. uti ſupra monuimus) שלטי *ſcuta* vocat. Ezech. XXVII. XVI. שלט enim Hebræis & Chaldæis eſt ſcutus, unde proculdubio Germanis & Belgis ein ſchildt. Tales fuiſſe figuras תשבץ in veſtibus Sacerdotum, ſcilicet inſtar plagæ retis, videntur crediſiſſe ii qui eas *teſſellatas* aut *ſcutulatas* dixerunt. Nec ab hac opinione plane alieni ſunt Hebræorum Magiſtri. *Kimchius* ad verſum XVIII. capitis III. Eſaiæ, ad hæc verba: ביום ההוא יסיר אדני את תפארת העכסים והשבישים vocem שבישים eandem judicat cum noſtro תשבץ. putat enim ſcribendum eſſe ץ pro ם quaſi שביצים pro שבישים à radice שבץ. Nam ad vocem והשבישים hæc obſervat: כמו בצ״די מן ושבצת את הכתנת שש׳ והוא כלי עשוי כמלאכת תשבץ: *Quaſi cum* צ *ſcriptum eſſet, quemadmodum & tunicam teſſellatam facies ex byſſo. Et hoc quidem eſt veſtimentum inſtar operis Taſchbetz.* Igitur שבישים & תשבץ idem eſt. At vero Jarchius eodem loco illud שבישים putat eſſe ſpeciem retis ad ornandum caput ait, מיני שבכה להכשיטי הראש והרבה יש בלשון משנ׳ שבים של שבכה: *Species retis, ad ornandum caput, reperitur in numero plurali ad indicandum fila retis.* Ideo fortaſſis שביצים & שבישים reticulatum opus cenſetur à Jarchio. quia תשבץ multos habet πλινθίυς & plagas inſtar retis.

VII. Iſidorus Orig. lib. XIX. cap. XXII. mentionem facit veſtis *laculata*. *Laculata*, inquit, *eſt quæ lacus quadratos quoſdam cum pictura habet intextos aut additos acu.*

Sal-

Salmaſius ad Vopiſcum in vita Carini, *ſcutulatum* & lacu-latum unum idemque putat. Sed ſcribendum exiſtimat *lacuata* pro *laculata*; ut *lacuata tecta*. At ſive ſcribamus *laculata* ſive *lacuata*, utrumque à lacu derivatum videtur, & utrumque habet figuram *quadratam*, aut *lacus quadratos*, ut habet Iſidorus. Et *Lacunar* à lacu dici credibile eſt, ſed lacunar etiam *πλινθίον* dicitur à Vitruvio, ut obſervat Salmaſius loco modo laudato. *πλινθίον* autem eſt *ſcutula* ut ſupra oſtendimus. Non mirum igitur ſi veſtes teſſellatæ, ſcutulatæ, & lacuatæ confundantur, quaſi una eademque eſſet. Suſpicor tamen fuiſſe aliquam differentiam inter *teſſellatam* & *lacuatam* veſtem. Per *Teſſellatam* enim veteres nihil aliud videntur intellexiſſe auctores, quam veſtes illas quę intextas habuerunt figuras quadratas inſtar teſſellarum pavimentorum: ſed ita ut figuræ illæ planæ & æquales fuerint, nulla apparente profunditate aut eminentia filamentorum in textura, prout & pavimenta teſſellata plana & æqualia eſſe ſolent. Sed *laculata*, ſive *lacuata*, ut exiſtimo, non ſolum figuras quadratas habuit, ſed tales quæ ſimul depreſſæ fuerint & profundæ, ita ut maxima inæqualitas eſſet filorum in textura, quædam enim aliis eminebant, alia infra alia deprimebantur: ita quidem ut quodlibet quadratum ſive *πλινθίον* profundius fuerit virgis & viis illis ſive *ῥαβδοῖς* quæ texturam decuſſatim tranſcurrebant. Et hoc quidem optime convenit cum lacubus aut lacunari à quo *lacuata* ſive *laculata* dicitur, ſolent enim *lacus* & *lacunaria* profunda & depreſſiora eſſe. Idem ſane de ſcutulata veſte intelligi poteſt, ſive ita dicatur à ſcuto, ſive à ſcutula, ſive à lance, ſive etiam à Græcorum *σκυτάλη*. Quis enim neſcit ſcutulas & lances eſſe cavas & profundas, inſtar lacunaris. Martialis lib. 11.

Et

Et leves ſcutulas cavaſque lances.

Si ſcutulata veſtis à σκυτάλη derivetur, idem plane dicendum erit. Cum enim σκυτάλη ſit ῥάβδος, phalangæ ſive virgæ quæ ſubjiciuntur navibus ad eas in mare deducendas, & cum ejuſmodi phalangæ neceſſario emineant ſupra terram, ita ut ſub ſe habeant aliquam profunditatem, inſtar lacunaris aut cavæ lancis, in ſcutulata veſte etiam concipi poſſunt virgæ iſtæ atque viæ ut eminentes ſupra reliquum texturæ, quæ virgæ & σκυτάλαι ſi tranſverſim currant neceſſario πλινθία & lacunaria profunda intra ſe relinquunt, inſtar tot fundarum & annulorum palarum. Et ſane quando propius examino veſtimenta Imperatorum de quibus ſupra mentionem feci, mihi videntur omnino ejuſmodi texturam repreſentare: Præſertim *Fl. Juſtiniani, Fl. Germani*, *Flavii Theophobi. Michaelis* IX. *Manuelis Iunioris*, &c. In pretioſioribus veſtimentis lacus iſti & πλινθία videntur fuiſſe ex lino, lana aut ſerico, ſed non nunquam figuris & floribus ornata, quales fuiſſe Gallorum ſagos ex Diodoro Siculo jam modo audivimus, erant enim πλινθίοις πολυαίθεσι καὶ πυκνοῖς διειλημμένοι, Virgæ autem iſtæ, ſive phalangæ ex alia erant materia. Aliquando forſan πλινθία ex auro, & phalangæ ex lana, aut ſerico, aut etiam phalangæ & virgæ ex auro & πλινθία ſive lacunaria ex auro. Et hoc fortaſſis intelligit Pſalmiſtes Pſalmo XLV. verſ. XIV. per משבצות זהב, quaſi diceres *lacunata* aut *ſcutulata auro*. Quod tamen non eſt intelligendum de omnibus veſtibus *laculatis* aut *ſcutulatis*. Fuerunt enim quæ nullum aurum, nullamque purpuram intextam habuerunt, ſed ex lino tantum, ita ut & profunditates & virgæ eminentes ſimul fuerint ex lino.

VIII. Quicquid alii cenſeant de veterum veſtibus

ſcutulatis & laculatis, Sacerdotum tunicas tales fuiſſe quales eas jam jam deſcripſimus mihi eſt perſuaſiſſimum: Habuiſſe nempe vias & virgas eminentes quæ totam tunicam transverſim & decuſſatim decurrebant, ita ut depreſſas & cavas aliquas figuras, ſive quadratas ſive *πλύγωνας*, intra ſe relinquerent, inſtar lacunaris aut fundæ annuli, quibus includuntur gemmæ & lapides pretioſi. Et ſane verbum שבץ ſignificare *fundis includere*, & משבצות *fundas*, & משבצות זהב *fundas aureas* quibus gemmæ includuntur in Pectorali, & alibi in veſtibus Pontificis Maximi nemo, qui Hebraica legit, eſt qui dubitet. Id clariſſime patet Exodi xxviii. verſ. xi. xiii. xiv. xx. xxv. & cap. xxxix. verſ. vi. xiii. xvi. Optime itaque verſio Gallica Pſalmo xlv. verſ. xiv. ubi ſponſæ Chriſti veſtimentum dicitur, משבצות זהב *ſon vetement eſt ſemé d'enchaſſures d'or*, id eſt, *veſtimentum ejus conſitum eſt fundis aureis*. Ita omnino vertendus eſt iſte locus. Nec inſolens fuit apud Græcos ejuſmodi fundas annulorum attribui veſtibus: idem enim intellexiſſe mihi videntur per *σημεῖα* ſigna illa, quæ alias *σφραγῖδες* dicebantur. Heſychius *σφραγῖδες αἱ ἐπὶ τῶν δακτυλίων καὶ τὰ τῶν ἱματίων σημεῖα*. Hæc ſane de ejuſmodi fundis in veſtibus intelligit Salmaſius ad *Vopiſcum in vita Carini*; quod tamen doctiſſimus Rubenius lib. I. de Re Veſt. cap. x. intelligit de certis quibuſdam ſignis atque notis veſtibus intextis tamquam gentis inſignibus, veluti in ſigillis. Verum quidem eſt *σφραγῖδες* intelligi poſſe de ſigillis & alicujus gentis inſignibus, nec ſemper de annulorum fundis capi debere; nam & pardalis *σφραγῖδας* attribuit Opianus Cyneg. lib. II. quibus ſcilicet intelligit eorum maculas. Inde tamen concludi non poteſt, lacunaria & profundas figuras illas inſtar funda-

rum

rum non dictas fuiſſe *σφραγῖδας* Nec aliter explicant Judæi noſtrum תשבץ in ſuis commentariis. Sic enim Jarchius ad verſum IV. capitis XXVIII. Exodi תשבץ עשוי והמשבצות הם כמין גומות העשויות inquit, משבצות לנוי׃ בחכשיטי זהב למושב קביעת אבנים טובות ומרגליות כמו שנא׳ באבני האפוד מוסבות משבצות זהב וב לע״ז קורין אותו קשטו״נש׃ *Taſchbetz eſt opus Miſchbezoth ad pulchritudinem. Et* משבצות *illæ ſunt quaſi foſſæ quæ factæ ſunt in annulis aureis quibus infiguntur lapides pretioſi & margaritæ, ut dictum eſt de lapidibus Ephodi* (Exodi XXVIII. XI.) *incluſi fundis aureis, quas barbare vocant* kaſtens. Sic vocem iſtam קשט״ונש lego & interpretor: nempe kaſtens Germanice eſt enim ein kaſten ciſta, (forte kaſten Germanorum à Latinorum *Ciſta*, aut hoc ab illo) ita ſcilicet dicta funda cui inſeruntur lapides pretioſi, quia eſt inſtar ciſtæ, tum quia in ea gemmæ ſervatur tanquam in ciſta, tum quia eſt cava & profunda inſtar ciſtæ. Hinc & ad hunc uſque diem Judæi כתנת תשבץ vocant ein gekâſtelter rock. Forte etiam ſcripſit Jarchius Gallice כשו״רש *chaſſures* & non קשט״ונש Eſt enim Gallis *chaſſure* funda aut pala annuli. Hæc poſtquam ita examinaſſem, ſtatim mihi venit in mentem certus quidam ſtomachus, qui reperitur in animalibus ruminantibus, quem, ni fallor, *reticulum* vocant Medicorum filii, ob figuras quæ retis maculis ſunt valde ſimiles, & ita quidem ut diceres totum ſtomachum annulorum fundis eſſe conſitum. Hæc jam ante aliquot annos ita menti meæ ſeſe obtulerunt, quod quemlibet facile ita concipere poſſe puto, modo ſciat quid ſit משבצות & quænam ſit ſtructura hujus ſtomachi. Sed hiſce ita à me conceptis & chartis jam mandatis, expertus ſum revera nihil dici, nihilque ſcribi, quod non ſit dictum, & ſcriptum prius, etiamſi nobis

Bbb 2 videa-

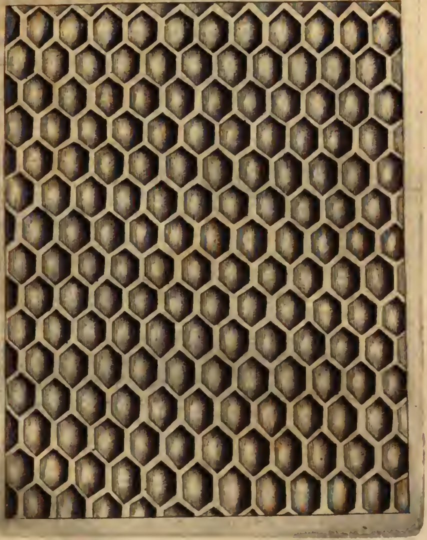
videatur res inaudita, & noviſſime à nobis excogitata. Nam ecce eadem reperies apud Maimonida Halach. Kele Hammikdaſch cap VIII. Sect. XVI. ubi משבצות in tunicis ſacris omnino comparat cum tali ſtomacho. הכותנות בין של כג״ בין של כהן הדיוט משבצה היתה שהיא בתים בתים באריגתה כמו בית הכוסות כדרך שעושין האורגין בגדים הקשים׳ *Tunica cum Sacerdotis Magni, tum cæterorum Sacerdotum, fundis conſita erat, habuit enim multas domos in ſua textura, quemadmodum ſtomachus quem reticulum dicunt, prout textores facere ſolent veſtes duras.* Quum enim dicit Maimonides שהיא בתים בתים באריגתה perinde eſt ac ſi dixiſſet: *multos habet locos* (quales ſunt annulorum fundæ) *intextos.* Et בית הכוסות ejuſmodi ſtomachum ſignificare, patet ex Codice cholin cap. III. ubi iſta vox occurrit, & quam Gloſſa ait eſſe סוף הכרס שקורי פנ״צא עשוי ככובע וקרוי בית הכוסות ו״ג *Eſt inferior pars ſtomachi, quem vocant pence, & factus eſt inſtar Galeæ, vocant autem beth haccoſſoth, &c.* hunc ſtomachum Judæi Germani vocant ein kalle haub / id eſt *operimentum ſponſæ.* De his plura reperies Codice Sucah. c. III. Ex his patet quam male hæc figuræ quæ חשבץ dicuntur exprimi ſoleant à pictoribus, & iis qui hæc minus accurate examinarunt, quam miſere ſibi imponi ſiverint; Præſertim doctiſſimus *Samuel Lee* Anglus, in ſuo Tractatu, quem conſcripſit Anglice, de Templo Salomonis, in quem nuper incidi, cum depingi curaverit Sacerdotum ſummum veſtitum tunica oculis humanis undique conſita. Ut autem lector facilius hujuſmodi Texturam in ſacris tunicis capere poſſit, ejuſmodi בית הכוסות ſive ſtomachum, quem Reticulum vocant, depictum ob oculos hic ponere operæ pretium credidi.

ב״ה קכוסות

Sive

RETICULUM id est STOMACHUS

Animalis ruminantis

IX. Ex iis quæ jam dicta ſunt manifeſto conſtat, quid ſit חשבץ & משבצות. Unicus adhuc reſtat locus II. Samuelis cap. I. verſ. IX. quem ſilentio præterire non poſſum. Legimus ibi Schaulem, populo Iſraelitico jam in fugam acto, ſibi manus inferentem, quod ſolus præſtare non poterat, ad ſe vocaſſe puerum Amalekitam, quem forte ibi vagantem vidit, eumque rogaſſe ut ſe morte afficeret, additis his verbis: כי אחזני חשבץ. vocem השבץ derivari à verbo שבץ, quemadmodum, חשבץ & משבצות nemo eſt qui dubitet. Sed varie accipitur ab interpretibus. Iudæi habent רתת & Chaldæus רתיתא quod *tremorem* ſignificat, quaſi Schaul dixiſſet: *quia me prehendit tremor.* Hanc interpretationem ſecutus videtur Lutherus, ich bin bedrengt Umbher. & Galli: *Angoiſſe m'a ſaiſy.* Rabini plerumque exponunt der Krampf/ id eſt, *Spaſmus.* Septuaginta *σκότος* tenebras habent. Ab hac interpretatione non recedit doctiſſimus Coccejus in ſuo Lexico, ubi שבץ *vertiginem* reddit. Kimchius etiam morbum ſignificare docet. שבץ, inquit, שם חולי אולי יקרה לאדם מחמת מכת חרב *Schabatz eſt nomen morbi, quo forte aliquis corripitur, ſi gladio percutiatur*, quod putat idem eſſe cum Chaldæi רתיתא. Sed quicquid dicant interpretes cum voces שבץ, חשבץ & משבצות nuſquam in S. Scriptura ſignificent *morbum, tenebras, tremorem,* aut *vertiginem,* ſed conſtanter *ornatum* in veſtibus, quales ſunt palæ & fundæ annulorum, nullam video rationem ob quam à nativa ſignificatione hic recedam, cum eodem ſenſu plane, quo alibi exponitur, hic etiam intelligi poſſit. Erat itaque tunica illa Schaulis השבץ *ſcutulata* ſive *lacuata*, ut veſtimentum elegantiſſimum, quale decebat Regem Judæorum. Atque ſic non mirum ſi dicat אחזני השבץ *tunica illa ſcutulata me retinuit*, vel *impedivit*,

divit, quo minus me potuerim transfigere gladio. Erant enim ejuſmodi veſtimenta משבצות dura; ideo בגדים קשים *veſtes duræ* vocantur à Maimonide, Halach. Kele Hammikd. cap. VIII. ſect. XVI. Tales & ipſæ lineæ tunicæ fuere, multo magis duræ erant Regum, quæ auro ſcutulatæ erant, prout & Virgilius Æneid. lib. I. *Pallam auro rigentem* dicit, quod ſcilicet *dura fuerit propter aurum, ſicut & novas veſtes videmus*, explicante *Servio*. Talis igitur tunica auro rigens & propter aurum dura, gladio reſtitit. Hoc ſenſu expoſuit *Ralbag*, ſive *Rabi Levi Ben Gerſon* הרצון בזה, inquit, לפי מה שאחשוב שהלבוש שהיה משובץ להוסיף לו חוזק באופן שלא יוכל החרב לחתכו בקלות ואמר שאול שהחנית שנפל עליו אחז לו השבץ ולזה לא היה יכול לעבור: *Senſus, ut mihi videtur, horum verborum hic eſt: veſtimentum, quo veſtitus fuit, fuiſſe ſcutulis conſitum, ad dandum ipſi robur, ne gladius tam facile penetraret, ut eum confoderet. Ideo dixit Saul, quod ſcutulata veſtis impediverit, quo minus haſta in quem ſe conjecit, penetraret. Atque hanc ob cauſam non potuit ſeipſum confodere.* Belgæ hoc non ignorarunt, ideo **een maelje kolder** verterunt, & Diodatus *la cotte de maille*. Junius & Tremellius, *chlamys ocellata*. Quod videntur intellexiſſe de certis quibuſdam annulis ferreis, inſtar ocellorum, quibus veſtimenta militum ſolent conſui, & quibus ſeſe induere ſolent milites inſtante pugna, ne tam facile ab hoſtibus confoderentur. Si tale fuit veſtimentum Saulis, ejuſmodi ſcil. annulis conſitum, quod *Maille* vocamus, tunc videtur dictum fuiſſe שבץ ob aliquam ſimilitudinem: annuli enim iſti fuerunt inſtar πλινθίων & retis macularum. qualis fortaſſis fuit lorica Neoptolemi apud Virg. Æneid. lib. III. quam dicit

Loricam conſertam hamis, auroque trilicem.

Utut

Utut ſit, tunicam Schaulis ibi intelligi per שבץ, non autem morbum, multi, & inter Hebræorum Magiſtri celeberrimi, credidiſſe, vel inde patet; quod putent id illi obveniſſe ob peccatum quod commiſit in Nobo, cum occidi juſſerit per Doeg octoginta quinq; illos Sacerdotes, qui tunicis *ſcutulatis* ſive משבצות veſtiti erant. 1 Sam. cap. xxii. xviii. Quid ſi diceremus totam lineam fuiſſe veſtem illam *Schabatz* Schaulis, ſed ad uſum belli factam: fieri enim ſolebant tunicæ & loricæ lineæ quæ in aceto decoctæ, duritie ferrum & leonum pantherarumque dentes repellerent. Talis creditur lorica Imp. Galbæ, de qua vide Caſaubonum. Et Ajacis apud Homerum Iliad. B. & illa quam Iphicrates inſtituit apud Nepotem. Eandem forſan intelligit Sil. Ital. lib. iv. *per multiplex linum.* quomodo autem multiplex dici poſſit docet Caſaubonus ad Suet. in vita Galbæ. vide etiam Ferrarium de Re veſt. part. ii. lib. ii. cap. xi. Ejuſmodi etiam ex lana fiebant, teſte Plinio lib. viii. cap. xlviii. Nec ſilentio prætereundum quod Plin. lib. xix. capite i. refert de thorace Amaſis Ægypti Regis; de quibus infra plura. Igitur כתנת תשבץ ego verterem: *Tunicam ſcutulatam,* aut *tunicam lacuatam,* aut etiam *tunicam fundis conſitam.*

X. Secunda vox qua exprimitur ornamentum in ſacro veſtitu, præcipue Pontificis Maximi eſt חשב: dicitur enim: מעשה חשב. De *Ephodo* vide Exodi xxviii. verſ. vi. & cap. xxxix. ii. iii. ועשית את האפוד זהב תכלת וארגמן תולעת שני ושש משזר מעשה חשב: *Et facies Ephod ex auro hyacinthino, purpura, cocco, & byſſo, opere choſcheb.* De *cingulo* Ephodi Exodi xxviii. viii. וחשב האפדהו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה זהב וגו׳ De *Pectorali* eodem cap. verſu xv. ועשית חשן המשפט מעשה חשב כמעשה אפוד. De utroque cum de Ephodo tum de Pectorali Exodi xxxix.

xxxix. viii. ויעש את החשן מעשה חשב כמעשה אפד זהב תכלת וגו' Sic & פרכת dicuntur חשב Exodi xxvi. i. xxxvi. & xxxvi. xxxv. Tandem & cherubimi Exodi xxxvi. viii. Græci aliquando habent ἔργον ὑφαντὸν ποικιλτοῦ ut Exodi xxviii vi. Et verſu xv. ἔργον ποικιλτοῦ nulla facta mentione τοῦ ὑφάσματος. Capite xxxix. viii. ἔργον ὑφαντὸν ποικιλίᾳ. Et verſ. iii. ejuſdem capitis ἔργον ὑφαντὸν. Et capite xxviii. verſu viii. השב אפרתו illis eſt ὕφασμα τῶν ἐπομίδων, nulla facta in illis locis mentione τοῦ ποικιλτοῦ. Sic Exodi cap. xxvi. i. ubi de velis Tabernaculi: ἐργασίᾳ ὑφαντοῦ, & verſu xxxi. ἔργον ὑφαντὸν. Eadem reperies cap. xxxvi. verſ. xxxv. Vulgatus: *variatum opere plumario, & opus polymitum*, & *operis varietas*, & *opere polymitario*. Belgæ: **het alder konſtelijckſte werck.** Lutherus: künſtlich. Galli: *Ouvrage exquis*. Diodati *ouvrage de deſſein*. Junius: *Opus artificioſiſſimum*. Chaldæus, עובר אומן Arabs صناعة حاذق *Opus acuti viri*: eſt enim حذق *intuitus eſt, acute vidit*.

XI. Ergo מעשה חשב eſſe *opus artificioſiſſimum*, vel ex ſola Etymologia probari poteſt; ſiquidem חשב eſt *meditari*, *Excogitare*, Etwas auß finden / *Inventer quelque choſe*. Hinc & Machinæ illæ quas invenit *Vzzia* Rex ii. Chron. xxvi. xv. dicuntur חשבנות מחשבת חושב quaſi diceres: *Excogitata cogitatione cogitantis*, quia erat opus ingenioſiſſime excogitatum. Hinc non male interpretes; *machina ingenioſiſſime excogitata*, aut *machina ingenioſiſſima ab artifice ingenioſiſſimo excogitata*; Galli dicerent *Des inventions tres-ingenieuſes, inventées par les plus exellens Ingenieurs*. Eſt itaque חושב fere idem quod Gallis *un Ingenieur*, ita ſcilicet dictus ab *ingenio*, rebus novis excogitandis apto, niſi quod *ingenieur* fere ſemper intelligatur, ubi de rebus bellicis quæſtio eſt.

XII. At quæritur in quonam artificium illud conſiſtat, & qua arte factum ſit? Conſiſtere autem in certis quibuſdam ſiguris & varietate colorum nemo eſt, quod ſciam, qui dubitet. Hoc imprimis ſignificant Græci per τὸ ποικιλτὸν. Eſt enim ποικίλλειν *variare*, & ποικίλον *varium*, & ποικιλία *variatio*, & ποικιλτὴς *variator*. Igitur quidquid aliquam patitur varietatem, Græcis ποικίλον dicitur. Sic τῶν ὀνομάτων ποικιλία apud Hermogenem. Et ποικίλος λόγος apud Appianum. Hinc Ælianus ποικιλίας ἱστορίας. Quin & Cantus ποικίλος, Et ποικιλωδὸς dicitur is qui cantum variare peritus eſt. Hinc & compoſita ποικιλόβουλος. ποικιλόδορος & ποικιλομήχανος. Uno verbo. ποικίλον apud Græcos tam lato ſenſu ſumitur, quam apud Latinos *varium* Sed de veſtimentis maxime intelligitur, ideo toties reperies ποικίλην ἐσθῆτα, ποικίλον περιβόλαιον & ποικίλοι χιτῶνες. Aliquando ob varios colores tantum. Sic Pavones ob varios colores in plumis ποικίλοι ὄρνες dicuntur. Eſt & avis quædam quæ ποικιλὶς dicitur ab Ariſtotele Hiſt. Animal. lib. IX. cap. I. propter varios plumarum colores; & alia animalia quæ aliqua varietate notantur, ζῶα ποικίλα. Sic & veſtimenta ob varios colores tantum ποικίλα ſæpiſſime dicuntur, ut ποικίλα ἱμάτια idem ſit quod Latinis *veſtes colorea*. aut *varia veſtis*. & ποικιλόχρωμα *varii coloris veſtes*. Vide Terentium in Eunucho, Vopiſcum in vita Aureliani, & alibi plurimis in locis. Sed veſtes non tantum variis coloribus, ſed & certis quibuſdam figuris diſtinctæ, ποικίλοι dicuntur. Et quod Latinis eſt *veſtis picta*, aut *toga picta* illis eſt ποικίλη ἐσθὴς, & ποικίλον περιβόλαιον. Maxime autem ποικίλα veſtimenta ſunt, quæ non tantum colore variatæ ſunt, ſed & pulchris quibuſdam figuris, floribus, aut animalibus & varia materia picta & ornata. Sic apud Herodianum lib.

lib. v. reperies : ἐσθῆτα χρυσῷ καὶ πορφύρα πεποικιλμένην. *veſtem auro & purpura pictam* aut *variatam*. In ſacro noſtro veſtitu, varias fuiſſe materias & colores, ſupra fuſe demonſtravimus: factæ enim erant ſacræ veſtes ex *byſſo*, *lana* & *auro*, coloribus *albo hyacinthino*, *purpureo*, *coccino* & *aureo* variatæ & ornatæ; non mirum igitur ſi ποικίλοι dicuntur.

XIII. Sed à vulgato noſtrum מעשה חשב aut Græcorum ποικιλτὸν *Opus polymitum* dicitur. Quid ſit πολύμιτον Capite præcedenti Paragrapho IX. docuimus, nempe id quod plura habet licia, qualia ſunt hodie varia genera pannorum ex ſerico & pilis caprarum, Gallis *Camelot de Hollande*, & id genus alia. Hoc ſenſu ſumitur apud Plinium lib. VIII. cap. XLVIII. *Plurimis vero liciis texere, quæ πολύμιτα appellant, Alexandria inſtituit.* Si vocis Etymologiam ſpectemus, *polymitum* nihil aliud ſignificat, quam id quod multa fila tramæ habet, eſt enim μίτος *trama, licium, filum*. Sed uſus voluit ut & multa alia ſignificaret; non tantum quod ex pluribus liciis conſtat, ſed & id quod pluribus coloribus, & grata aliqua varietate colorum atque figurarum diſtinctum & ornatum eſt. Iſidorus Origin. lib. XIX. cap. XXII. *Polymita multicoloris. Polymitus enim textus multorum colorum eſt.* Sic veteres Gloſſæ *Babylonicum* ψιλὴν πολύμιτον reddunt. Et Heſychius ποικιλτὴν τέχνην ait πολυμιτουργικὴν eſſe. Atque ſic ποικιλτὸν eſt *polymitum* & ποικιλτὴς *polymitarius*. Hoc ſenſu ſane veſtimentum Pontificis Maximi *polymitum* dici poteſt.

Deinde & *plumarium* dicitur ab eodem vulgato, quod iterum ſignificat ποικίλον: eſt enim *plumare* ποικίλλειν. In veteri Gloſſario *plumarius* πιλοβάφος, aut potius ψιλοβάφος. Et ſecundum Gloſſas βασιλικῶν: πλουμία ſunt

ποικιλτὰ ὑφάσματα. Sic & opera Babylonica, quæ proprie ποικιλτὰ ſive *picta* ſunt, de quibus Martialis. lib. i.

> *— Babylonica picta ſuperbe*
> *Texta Semiramia quæ variantur acu,*

à Publico Syro *plumata* vocantur.

> *Plumato amictus auro Babylonico.*

De eodem opere Lucanus

> *— Aut auro plumata nitet.*

Hieronymus Epiſt. cxxx. *choſcheb* etiam plumatum vocat. *In Exodo*, inquit, *cæteriſque locis, ubi deſcribuntur veſtes plumaria arte contextæ, opus cherubim, id eſt varium atque depictum eſſe deſcribitur.*

De Plumatis vide etiam vopiſcum in vita Carini: *Quid Tyrio & Sidone tenuitate perlucidas, micantes purpura, plumandi difficultate pernobiles.* Plumaria jam inde à vetuſtiſſimis temporibus nota fuerunt Romanis. Nonnius; *Plumarium (à plumando) Varro Cato de liberis educandis: Etenim nulla quæ non didicit pingere, poteſt bene judicare, quid ſit bene pictum à plumario, aut textore in pulvinaribus plagis.* Ecce *plumarium* pingitur à plumario aut à textore, eſt itaque *veſtis picta* ſive ποικίλος. Recentiores Græci Latina voce eadem vocant πλουμία & πλουμιστὰ, ut & ἐξομπλωτὰ quaſi *exemplata*, quia variis exemplis atque figuris ornata erant, de quibus vide Euſtâthium. Et clavum Græcis vocari πλουμίον, docet Salmaſius, atque probari putat ex Procopio περὶ κτισμάτων ἰουστιν. χιτὼν ἐκ μετάξης ἐγκαλλωπίσμασι χρυσοῖς πανταχόθεν ὠραϊσμένος, ἃ δὴ νενομίκασι πλουμία καλεῖν. Et illud χρυσᾶ πλουμία βασιλικὰ, ex Faſtis Græcis, ſcilicet ex *Chronico Alexandrino* vertit. Clavos aureos Regios intextos. Sic & Tunica Thamaris II. Reg. XII. à Procopio Gazæo opus πλουμαρικὸν dicitur,

tur, *χιτὼν ἀςραγαλωτὸς*, inquit, *Σύμμαχος χειριδωτός. Ἀκύλας καρπωτὸς ἀντὶ τοῦ καρποὺς ἐνυφασμένους ἔχων ὃ νῦν δὲ αὐτὸν καλοῦσι πλουμαρικόν. Tunica talaris; Symmacho manicata. Aquilæ καρπωτὸς, quia fructus habet intextos, hodie dicitur plumata.* Hoc autem genus ornamenti qualia ſunt *τὰ ποικίλα* & *πλούμια*. *Plumaria* & *plumatum* dicuntur proculdubio à plumis avium variis coloribus, quaſi eleganti arte diſtinctis. Hinc columbæ *argento & flavo auro tecta* dicuntur, Pſalmo LXVIII. XIV. Et Aquilæ (maiori ſcilicet illi, quam *χρυσαίετον* vocat Ælianus Hiſt. Animal lib. II. cap. XXXIX.) aſcribitur הרקמה (nota רקמה etiam dici *ποικιλτὸν* & *plumarium*) *opus Phrygionicum.* Idem docet Prudentius.

——*Hunc videas laſcivas prapete curſu.*
Venantem tunicas, avium quoque verſicolorum.
Indumenta novis texentem plumea pennis.

Cum itaque *ποικιλτὰς* colores & totum ornatum in plumis avium imitetur, mirum non eſt, cum *Plumarium* & ejus opus *plumatum* dici. Conſtat etiam ex ipſis avium plumis, varia & elegantiſſima opera fieri, cum ad tegumenta hominum, tum ad eorum veſtimenta. Qualia multa vidimus advecta ex Freto Davis Fleſſingam in Zelandiā, anno CIↃ IↃC LVI. quorum quædam, ni fallor, adhunc uſque diem poſſidentur à Nobiliſſimis Viris Lampſenio, La Portio & aliis. Et licet à gente Barbara facta & concinata, & pro ſpolio ſatis vili inde advecta habita fuerint, tanta nihilominus arte & colorum varietate, ſuavique ordine ac diſpoſitione luſerunt, ut etiam ſolertiſſimi Phrygionis manum ſuperare viderentur. De ejuſmodi operibus ex plumis, ideoque vere *plumatis*, plura obſervavit Fullerus in ſuis Miſcel. lib. I. cap. XX. ex Corteſio, qui de Plumatis operibus

Mexicanorum imperatoris hæc tradidit: *Ea vero ex plumis talia erant, quod nec in cera, nec in rebus ſericis, acupictis, mirabiliora fieri poſſent.* Ac rurſus alibi: *Ex plumis fabrefacta tam mirabilia habuimus, ut ſcriptis demonſtrari non poſſent; nec eorum exellentia comprehendi videatur.*

XIV. Tertia vox qua utitur Moſes ad exprimendum ornatum in veſtibus ſacris, eſt רקם, Exodi cap. xxviii. commate xxxix. ואבנט תעשה מעשה רקם *Et balteum facies opere Rokem.* vide quoque capite xxxix. xxix. In ſacro veſtitu de ſolo *balteo* dicitur quod fuerit *Rokem.* Hinc Judæi והאבנט לבדו רקם *Et balteus ſolus eſt Rokem*; Ejuſdem tamen operis fuerunt etiam *tegumenta portæ tentorii.* Exodi xxvi. xxxvi. & xxvii. xvi. & xxxviii. xviii. Sed & alia præter ſacra dicuntur רקם. Judic. v. xxx. inter optima ſpolia etiam numerantur רקמה & רקמתים. Et Ezechielis xvi. x. ואלבישך רקמה Et *veſtivi te Rikema.* videatur & verſu xiii. & verſu xviii. ubi veſtimenta & operimenta Idolorum dicuntur רקמה. Et ſponſam Chriſti legimus veſtitam לרקמות. Græci τὸ רקם iterum reddunt ἔργον ποικιλτόν. Vide Exodi xxviii. xxxix. & xxxix. xxix. Sic & xxvi. xxxvi. & alibi. Nulla igitur differentia inter חשב & רקם. vulgatus rurſum quoque *opere plumarii*, & *arte plumaria*, Exodi xxviii. xxxix. ubi de balteo, & alibi. Sed Judic. cap. v. xxx. veſtes diverſorum colorum. Et Ezech. xvi. x. *diſcoloria.* Et verſ. xviii. *multicoloria.* Et verſ. xiii. ejuſdem capitis cap. xxvii. xxiv. *polymitum* habet. & cap. xxvi. xvi. *Varia.* Galli *Ouvrage de broderie.* Diodati, *ouvrage de brodeur.* Belgæ *gebordurt.* Judic. v. xxx. **van verſcheide verwen geſtikt.** & illud רקמתים reddunt **van verſcheide verwen an beide ſyden geſtikt.** Ezech. xvi. x. xiii. xviii. & xxvi. xvi. & xxvii. xxiv. Et Pſalmo

xlv.

xlv. xv. & Exodi xxxviii. xviii. geſtickt werck. Eodem plane modo quo Lutherus, qui fere ſemper habet geſticket. Ideo *balteus* illi dicitur ein geſtückter gurtel Exodi vero cap xxvi. xxxvi. & xxvii. xvi. habet gewircket / & ſic alibi. Chaldæus ענד ציר quod nihil aliud ſignificat quam *τὸ ποικιλτὸν*; eſt enim Chaldæis ציר *Pictor, formator*, ideoque idem ac *Acupictor*, & ציור *pictura* à ציר formare. Arabs راقم صلاعة *Opus Rokem.* Itali *τὸ Rokem* retinent dicunt enim *recamata* pro *acupicto*, & *recamare* pro *acupingere*. Et Hiſpanis *Recamodura* eſt opus Phrygionicum. Ex his omnibus apparet חשב & רקם in eo conveniſſe, quod utrumque *veſtem pictam* ſignificaret, Græcis *ποικίλον*. Nam quemadmodum *τὸ ποικιλτὸν* ſignificat quicquid variatum eſt, ita & רקם apud Hebræorum magiſtros. Sic maculæ pardi Jeremiæ xiii. xxiii. dicuntur שלטי רקמתיה pro quo in Hebræo habetur חברברותיו Et ovum *figuratum* illis eſt רוקמה vel המרוקמת Cholin cap. vii. in Miſna ביצת השרץ המרוקמת טהור ניקבה כל שהו טמא: *Ovum animalis reptilis figuratum mundum eſt, ſi vero perforatum tantillum, immundum eſt.*

XV. Differunt tamen חשב & רקם in eo quod חשב *textum* credatur, nulla adhibita acu, רקם autem *acupictum* ſit. Sic in Codice Joma cap. ix. חשב מעש אורג *Choſcheb eſt opus textoris.* Et Jarchius ad verſum i. capitis xxvi. Exodi ubi de cherubimis qui dicuntur מעשה חשב hæc ad *τὸ choſcheb* adnotavit היו מצוירין כהם כאריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט *Pingunt eos* (cherubimos) *textu, non autem rekama quia hoc ſit acu.* Huc, mea quidem opinione, reſpexerunt Græci qui aliquoties habent *ἔργον ὑφαντὸν*, & *ἔργον ὑφαντὸν ποικιλτοῦ*, & *ἔργον ὑφαντὸν ποικιλίᾳ, ἐργασίᾳ ὑφαντοῦ*, quemadmodum id ſupra, paragrapho decimo, oſtendimus. Aben Ezra tamen auctoritati ſuo-

ſuorum Magiſtrorum, & ipſi Talmudi (grande peccatum in Judæo!) ſeſe opponere audet. Exodi XXXVI. v. I.
מעשה חשב אינו רוקם ולא אורג רק על דרך שעושין בגדי משי
כי הצורה שעלתה בלב היא חשבון ומחשבה ויציירנה בלוח:
Opus choſcheb non eſt opus Rokem, nec Textoris, ſed tantum factum eſt eodem modo, quo fieri ſolent veſtes ſericeæ, ubi quis talem figuram efficit in aliqua tabula, prout ipſi cogitatio venit in mentem. Textu tamen fieri, opinio eſt doctiſſimorum, & quidem ipſorum Gemaricorum. Sed opus *Rokem* acu pictum creditur, non autem textum, quod iterum docet Codex Joma dicto capite IX. רוקם מעשה מחט *Rokum eſt opus acus.* Jarchius iterum quoque Exodi XXVI. quem locum jam modo allegavimus, ait רקימה eſſe מעשה מחט *Opus acus*, ſcilicet acu pictum. Et ad verſum XXXVI. רוקם הצורות עשויות בו מעשה מחט *Rokem eſt illud cujus figuræ fiunt opere acus.* Hinc Chaldæis עבד ציור מחט *opus acu pictum.* Nec omnia veſtimenta, de quibus mentio fit apud veteres, eodem modo pingebantur. Quædam ſola textura variis figuris ornabantur, quædam autem acu. Hæ figuræ intextæ Ariſteneto Epiſt. XXVII. lib. I. αἱ ἀπὸ κερκίδος γραφαὶ, *pictura per textorem* appellantur. De iiſdem Vitruvius lib. X. cap. I. ubi dicit; *connexum ſtaminis corpora ſubtemen, non modo à tegendo tueri, ſed etiam ornatus adjicere honeſtatem.* De figuris & imaginibus quæ ſola textura fiebant, dulciſſime canentem audi Ovidium, Metamorph. lib. VI. fabula I. & II. ubi de certamine Palladis & Arachnes. Talis eſt fortaſſis veſtis καταστικτος de qua Pollux lib. VII. cap. XIII. ſiquidem χιτὼν ἐστὶν ὁ ἔχων ζῶα ἢ ἄνθη ἐνυφασμένα *Eſt tunica habens animalia & flores intextos.* Tales ſunt *tunicæ* illæ & *limbi & penulæ matronales quæ Alexandri effigiem monſtrent*, non quidem acupictam aut acu adſutam, ſed *de liciis varianti-*

riantibus, id eſt quæ texta erant. Vide Trebellium Pollionem in vita Macrini. De ejuſmodi opere ſolo textu *de variantibus liciis* picto, egregium locum ad hanc rem allegat Salmaſius, ex Homilia de Lazaro Aſterii Amaſeæ Epiſcopi : ἀλλὰ τινὰ καινὴν ὑφαντικὴν ἐξευρόντες περίεργον, ἥτις τῇ πλοκῇ τοῦ στήμονος πρὸς τὴν κρόκην τῆς γραφικῆς μιμεῖται τὴν δύναμιν καὶ πάντων ζώων τοῖς πέπλοις τὰς μορφὰς ἐνσημαίνεται τὴν αἰθινὴν καὶ μυρίοις εἰδώλοις πεποικιλμένην φιλοτεχνοῦσιν ἐσθῆτα ἑαυτοῖς τε καὶ γυναιξὶ καὶ πᾶσιν. *Aliquam autem novam texturam curioſam invenientes, quæ connexu ſtaminis & ſubteminis pingendi artem imitatur, qua omnium animalium formas pingebant, floribus mille figuris arte variabant veſtes, ſibi, uxoribus & aliis omnibus.* Ecce illa ſolo connexu ſtaminis & ſubteminis, ideoque ſola textura, fiebant. Talia fuerunt opera Babylonica quæ texta fuerunt, etſi nonnunquam acupicta etiam Babylonica dicerentur. Ita quidem dicta quia Babylonia eorum inventrix erat, teſte Plinio lib. VIII. c. XLVIII. *Diverſos colores picturæ intexere Babylon maxime celebravit, & nomen impoſuit.* Martialis,

—— *Babylonica picta ſuperbe*
Texta Semiramia quæ variantur acu.

Idem intelligit Plautus per *Babylonica periſtromata.* Illa quæ textura ſola picta erant, vera ſunt πολύμιτα: *Polymita enim pluribus liciis texta ſunt, quæ Alexandria inſtituit*, ut ex Plinio ſupra audivimus. Nam in texendis ejuſmodi operibus neceſſario utendum erat plurimis liciis. Hæc ſunt illa quæ Belgice diceremus tapijt-werck / *Gallice ouvrage de tapiſſerie*; ſolent enim hodie tapetes, plurimam ſaltem partem, texi & pectine variari, non acu. Et hoc quidem eſt מעשה חשב *Acupicta*, id eſt illa quæ acu, non textu, fiebant *opera Phrygionica* & Phrygionia di-

ci ſolent. quia Phryges eorum inventores creduntur, ut Plinius iterum docet: lib. VIII. cap. XLVIII. *Pictas veſtes jam apud Homerum fuiſſe, unde triumphales natæ. Acu facere id Phryges invenerunt, ideoque Phrygiones appellatæ ſunt.* Varro apud Nonnium: *Phrygio qui pulvinare poterat pingere Solios defigebat.* Plautus in Menechmis:

Pallam illam quam dederas dudum ad Phrygionem
ut deferas,
Ut reconcinnetur, atque ut opera addantur quæ volo.

Hæc Græcis βελονοποικίλα dici poſſent. Eſt enim βελονοποικιλτὴς *acupictor.* ὁ τῇ ῥαφίδι ὕφη ποιῶν καὶ ζωγραφῶν, *qui acu texturas facit & pingit*, ut habet Heſychius. Eadem & ῥαφιδευτὰ dicuntur, ab *acu*; eſt enim ῥαφὶς acus. Hæc Gallis *ouvrage de broderie*, Belg. geborduyrt. De utroque genere variationis & ποικιλίας, cum de Babylonico quod fit radio & pectine in tela, tum de Phrygionico quod poſt texturam acu ornatur, Tertullianus de habitu Muliebri. *Age nunc ſi ab initio rerum & Mileſii oves tonderent, & Seres arbores nerent, & Tyrii tingerent, & Phryges inſuerent, & Babylonii intexerent.*

XVI. Differunt etiam חשב & רקם eo quod חשב majori artificio fieret quam רקם, quod vel ex ſolo verbo חשב videtur concludi poſſe: ſignificat enim excogitare, & ſolertiam hominum. Hinc opus *artificioſiſſimum* à Tremellio dicitur, & à Belgis het alder koſtelijckſte werck à Chaldæo עבד אומן *opus artificis*, quaſi excellentiori ſenſu, quia omne aliud artificium ſuperare videtur, cum רקם tantum dicatur עבד ציר *opus pictoris.* Capite præcedenti jam demonſtravimus texturam omnem dici מעשה אומן ob artificium & induſtriam, ſed quia חשב rariori fit induſtria & arte, ideo חשב quaſi *excogitatum* dicitur. Certe Babylonis *acum* pectine id eſt textura vinci, ſub-

ſubtiliora ſcilicet & majori artificio facta eſſe, ea quæ ſolo textu pinguntur, quam illa quæ acu ornantur, diſcimus ex Martiali in Epigrammate, cui lemma *Cubicularia Polymita.*

Hæc tibi Memphitis tellus dat munera: victa eſt
Pectine Niliaco jam Babylonis acus.

Et ſane multo elegantiori artificio factum fuiſſe חשב מ׳ quam רקם clamant omnes Hebræorum Doctores: Hoc enim figuram ab unico latere tantum repræſentabat, illud autem ab utroque, ideoque διπρόσωπον aut ἀμφιπρόσωπον dici poteſt. Joma cap. ix. רוקם מעשה מחט לפיכך פרצוף אחד חושב מעשה אורג לפיכך שני פרצופות: *Rokem eſt opus quod fit acu, ideoque figuram unam* (id eſt ab uno latere) *tantum habet; Choſcheb autem eſt opus Textoris, ideoque duas habet figuras* : id eſt ab utroque latere depictum eſt. Jarchius ad Exodi cap. xxvi. verſ. 1. ad hæc verba מעשה חשב תעשה אתם ſic commentatur. כרובים (quæſtio enim eſt de Cherubimis) היו מצויירין בהם באריגתן ולא ברקימה שהוא מעשה מחט אלא באריגה בשני כותלים פרצוף אחד מכאן ארי מצד זה ונשר מצד זה כמו שאורגין חגורות של משי שקורין בל״עז פיו׳שישא: *Cherubimi figuras habent per texturam, non arte Phrygionum; quia hoc eſt opus acus, ſed per texturam, & quidem ab utraque parte, figuram ſcilicet ab hoc latere & figuram ab illo latere: veluti Leonem ab hac parte & Aquilam ab illa parte, ut texi ſolent cingula ſerica, quæ vocant barbare* ein peitſche. Sic expono vocem ein peitſche; puto enim Germanicam eſſe vocem, ideoque ſcribendum eſſe פיו״טשא pro פיו״שישא alias fateor me iſtam vocem non intelligere: At vero פיו״טשא, quod fit levi mutatione, Judæis ſignificat cingulum, ideo & cingulo pro loro uti ſolent in ſuis ſynagogis quando pœnitentes cædere ſimulant.

Aben Ezra eodem loco: מעשה חשב׳ אמרו חכמים כי מעשה חושב שנים פרצופים׃ ורוקם פרצוף אחד ונכון הוא על דרך הפשט׃ *Opus Choſcheb, tradunt ſapientes noſtri ab utraque parte habere figuram; ſed Rokem ab una tantum, quod quidem ex ſenſu literali elicitur.* Sic & Maimonides Halach: Kele Hammikd. cap. VIII. Sectione XV. כל מקום שנא׳ בתורה מעשה רוקם הוא שתהיינה הצורות הנעשות באריגה נראות מצד אחד פני האריגה ומעשה חושב הוא שתהיה הצורה נראית משני צדדין פנים ואחר׃ *Vbicunque in lege dicitur Opus Rokem, id intelligendum eſt, quod picturæ, quæ fiunt in tela, ab unico latere telæ tantum conſpiciantur. At opus Choſcheb, quod figuræ conſpiciantur ab utroque latere, ante & pone.* Ratio autem cur tradant noſtri recutiti opus Choſcheb ab utroque latere telæ pone & ante habuiſſe figuras, videtur ſumi à velo Tabernaculi, quòd dividit Sanctum Sanctorum à Sancto. Exodi XXVI. XXXI. dicitur enim fuiſſe חשב. Et revera quia conſpici debuit, & tam in adyto quam extra adytum gloriam & Majeſtatem Dei repræſentare oportebat, indecorum enim fuiſſet habitaculo Dei ſi ab aliqua parte rude & ſordidũ opus apparuiſſet, qualia eſſe ſolent noſtra periſtromata & tapetia, quæ ab una parte tantum picta ſunt, dum in altera parte nihil conſpicitur præter ingrata quædam filamentorum ſegmenta. Jarchius ad iſtum locum videtur ſtatuere, non tantum חשב ſed & רקם habere picturas ab utroque parte texturæ, ſed ita tamen ut hoc in utroque latere eandem repræſentet figuram: ſcil. ſi in Rokem conſpicias florem ab uno latere, aut bovem, eundem florem aut bovem, etiam conſpicias ab altero latere: at, ſi conſpicias in חשב ab hoc latere, puta leònem, ab altero conſpicies aquilam. Ita ſane ſe explicat ad verſum XXXI. כבר פירשתי שזה היא אריגה טלשתי קירות והציורין שמשני עבריה אין

דומין

רומין זה לזה *Antea jam expoſuimus eſſe telam duorum parietum. Sed illius figuræ quæ à duobus lateribus apparent, ſibi non ſunt ſimiles.* Sic ad verſum I. cap XXVI. ubi de Cherubimis, quem locum modo allegavimus, ſtatuit fuiſſe ארי מצר זה ונשר מצר זה *leonem ab hoc latere & aquilam ab altero latere.* Rokem autem eaſdem figuras habuiſſe ab utroque latere, docet ad verſum XXXVI. ejuſdem capitis inquit, רוקם הצורות עשויות בו מעשה מחט כפרצוף שלעבר זה כך פרצוף של עבר זה: *Rokem eſt cujus figuræ acu adpictæ ſunt, & qualem figuram habet ab uno latere, talem etiam habet ab altero.* Vt ut ſit, magna fuit differentia inter חשב & רקם.

XVII. In hoc autem conveniebant quod utrumque ποικίλον variis coloribus & figuris depictum & ornatum fuerit. Et ſane ejuſmodi ποικίλα, *varia, Polymita,* & *Plumata* variorum generum figuras habuiſſe, omnes auctores docent. Et quidem aliquando litteras quaſdam tantum intextas habebant. Suidas de τελβωνοφόρῳ· ὁ φορῶν στολὴν ἔχουσαν σημεῖα ὡς γραμμάτια, *Gerens ſtolam habentem ſigna ut litteræ,* ubi pro γραμμάτια quidam legunt γάμματα habentem ſigna gammæ Γ. Sed & plures aliæ litteræ intexebantur, ut obſervari poteſt in picturis veterum cœmiteriorum, quas exhibet Boſius in Roma ſubterranea, ubi ſæpe I litteram, aliquando τὸ H; ſæpe Υ, aut X, aut alias litteras laciniis palliorum intextas videmus, ut & in Muſivo Triclinii Leoniani, in pallio D. Petri τὸ ι, in aliorum palliis aliæ litteræ rubro colore ſcriptæ ſunt. Ita Boëtius lib. I. de Conſolatione de veſtibus Philoſophiæ: *Harum in extremo margine* Π, *in ſupremo vero* Θ *legebatur intextum, atque inter utraſque litteras in ſcalarum modum gradus quidam inſigniti videbantur, quibus ab inferiore elemento ad ſuperius eſſet aſcenſus.* Hæc ex Doctiſſimo Rubenio De Re Veſt. lib. I. c. X. exſcribi operæ pretium

fore puto. Hinc etiam doctiſſimus vir ſuſpicatur Græcis in uſu fuiſſe, ſigilla aut monogrammatia patriæ aut gentis ſuæ tamquam inſigne palliis intexere, ut in bello & clypeis ſuis primariam patriæ ſuæ literam præferebant, quod ex Xenophonte conſtare putat lib. IV. Hiſt. Græc. Huc etiam referri putat Heſychii σφραγῖδες, de quibus & nos ſupra. Sed & integra nomina aliquando intexebantur. Plinius lib. XXXV. cap. IX. de Zeuxi. *Opes quoque tantas acquiſivit, ut in oſtentatione earum olympiæ aureis litteris in palliorum teſſeris intextum nomen ſuum oſtentaret.* Et Vopiſcus in vita Carini: *Inſcriptum eſt adhuc in choraulæ pallio Tyrianthino, quo ille velut ſpolio nobilitatis exultat, Meſſallæ nomen & uxoris.* Plura vide apud eundem Rubenium.

Aliquando floribus pictæ erant veſtes. Ejuſmodi picturas Græci ἀνθινὰ vocabant, ut ut & purpuram aliquando ἄνθος dixerint, prout fuſe ſatis demonſtratur à conſultiſſimo & literatiſſimo viro Cupero in doctis ſuis Obſervat. lib. III. cap. VIII. Hinc fortaſſis *Aquila* τὸ רקמ Ezech. XVI. X. ἀνθινὸν reddidit, de quo plura vide ſupra cap. VIII. Sic Sacerdos Herculis apud Plutarchum in Problematicis Græcis dicitur induiſſe ςολὴν ἀνθινὴν, *ſtolam floridam.* Sic & Caligula triumphavit in ἐσθῆσιν ἀνθηραῖς *veſtibus floridis.* Dio lib. LIX. Illæ autem veſtes floridæ mulieribus erant propriæ. Artemidorus lib. II. cap. III. Γυναικὶ ἡ ποικίλη, καὶ ἀνθηρὰ ἐσθὴς συμφέρει. *Mulieri autem floridæ & variatæ veſtes conveniunt.* Et Meretrici attribuit floridas veſtes Suidas in voce ἑταῖρος. Ἑταιρῶν ἀνθινῶν. νόμος Ἀθήνησι, τὰς ἑταίρας ἄνθινα φορεῖν. *Meretricum floridarum. Lex erat Athenis, Meretrices ut haberent veſtes floridas.* Hæc cauſa fuit proculdubio, quod rideretur ille qui in Theatro, veſtibus coloriis & floridis conſpicie-

ſpiciebatur, apud Lucianum in Nigrino, cum dicerent ſpectatores: ἔαρ ἤδη, καὶ πόθεν ὁ ταῶς οὗτος, καὶ τάχω τῆς μητρός ἐστιν αὐτοῦ. *Ver eſt, & unde nobis pavo hic, & fortaſſis matris ipſius hæc eſt.* Illi autem flores crocei aliquando erant. Sic Euripides Hecub.

> *Ἐν δαιδαλέαισιν ποικίλλ',*
> *Ἀνθοκρόκοισι πήναις.*
> *In artificioſis variegans,*
> *Croceo flore decoris tapetibus.*

Sed & nonnunquam *palma* intexebatur. Unde togæ palmatæ, tam celebris veſtis, nomen. Iſidorus lib. XIX. cap. XXIV. *Toga palmata dicebatur quam merebantur ii qui reportabant de hoſtibus palmas. Ipſa vocatur toga picta, eo quod victorias cum palmis intextas haberet.* Et Feſtus: *Tunica palmata à latitudine clavorum dicebatur, quæ nunc à genere picturæ* (ſcilicet palmæ) *appellatur.* Hæc erat toga triumphalis & conſularis, quæ in nummis Auguſti conſpicitur ſatis clare: qualem etiam expreſſum reperies apud Rykium, de Capitolio, cap. XIX. Hæc antiquiſſimis temporibus erat tunica Jovis Capitolini, quam triumphantes induebant, cum triumpharent. Sed & ſtellæ aliquando depictæ erant, de quibus Appianus lib. I. Punicorum; dicit enim illam fuiſſe πορφυρᾶν, ἀστέρων χρυσῶν ἐνυφασμένων. *purpuream habentem aureas ſtellas intextas.* De ejuſmodi fortaſſis Euripides Phœniſſ.

> *Ἒ ἒ ὡς γαῦρος, ὡς φοβερὸς*
> *Εἰσιδεῖν, γίγαντι*
> *Γηγενέτᾳ προσόμοιος*
> *Ἀστερωπὸς ἐν γραφαῖσι.*
> *Heu quam ſuperbus, quam terribilis,*
> *Aſpectu, Giganti*
> *Terrigenæ ſimilis,*
> *Syderis inſtar vultu ſplendens in picta veſte.*

Et

Et Animalia, ut bellua, intexebant. Græcis ζῶα & Plauto *Belluata*; talia fuerunt præcipue opera illa Polymita Alexandrina texta, non acu picta, de quibus Plautus in Pſeudolo: *Neque Alexandrina belluata conchyliata tapetia.* Hinc Heſychius ποικιλτὸν ἱμάτιον, reddit ζωγραφητόν. De iiſdem Pollux lib. VII. cap. XIII. ὁ δὲ καταστικτος χιτών ἐστιν ὁ ἔχων ζῶα ἢ ἄνθη ἐνυφασμένα. quem locum modo laudavimus. Vide etiam quod allegavimus ſupra, paragrapho XV. ex Aſterio Amaſeæ Epiſcopo, ubi memoranter, pepli & veſtes quibus intextæ erant: *variorum animalium formæ, flores & infinita aliæ imagines.* Ammianus lib. XIV. *ut longiores fimbriæ quæ perſpicue luceant, varietate liciorum effigiatæ in ſpecies animalium multiformes.* Perſarum Rex, teſte Curtio lib. III. *pallam habuit auro diſtinctam aurei accipitres, velut roſtro inter ſe corruentes.* Tandem & viros illuſtres depictos habebant in veſtibus, quemadmodum *illæ tunicæ & limbi & penulæ matronales, quæ Alexandri Magni effigiem de liciis variantibus monſtrabant*, ut teſtatur Trebellius Pollio de Triginta Tyrannis. De ejuſmodi Auſonius ad Gratianum: *Palmatam, inquis, tibi miſi in qua D. Conſtantinus parens noſter intextus eſt.* Sed lubet Poëtam dulciſſime canentem adducere, Ovidium, Metamorphoſ. lib. VI. Fab. 1. & II. ubi ut elegantiſſimam texturam, ita & in veſtibus picturas, quæ omnem hominum captum longe ſuperant deſcribit, cum celebri iſta pugna Palladis & Arachnes, cujus jam aliquoties mentionem fecimus:

Tela jugo juncta eſt: ſtamen ſecernit arundo:
Inſeritur medium radiis ſubtemen acutis.
Quod digiti expediunt, atque inter ſtamina ductum
Percuſſo feriunt inſecti pectine dentes.
Utraque feſtinant &c.

Jam de tela Minervæ ſic canit: *Cecro-*

Cecropia Pallas ſcopulum Mavortis in arce
Pingit, & antiquam de terræ nomine litem.
Bis ſex cœleſtes medio Iove ſedibus altis
Auguſta gravitate ſedent. ſua quemque Deorum
Inſcribit facies: Iovis eſt regalis imago.
Stare Deum pelagi, longoque ferire tridente
Aſpera ſaxa facit, medioque è vulnere ſaxi
Exiluiſſe fretum, quo pignore vindicet urbem.
At ſibi dat clypeum, dat acutæ cuſpidis haſtam,
Dat galeam capiti, defenditur ægide pectus,
Percuſſamque ſua ſimulat de cuſpide terram
Edere cum baccis fœtum canentis olivæ,
Mirarique Deos: operis victoria finis.
Ut tamen exemplis intelligat æmula laudis
Quod pretium ſperet pro tam furialibus auſis,
Quattuor in partes certamina quattuor addit,
Clara colore ſuo, brevibus diſtincta ſigillis.
Threïciam Rhodopem habet angulus unus, & Æmum,
Nunc gelidos montes, mortalia corpora quondam,
Nomina ſummorum ſibi qui tribuêre Deorum.
Altera Pigmææ fatum miſerabile matris
Pars habet. hanc Iuno juſsit certamine victam
Eſſe gruem, populiſque ſuis indicere bellum.
Pinxit & Antigonem auſam contendere quondam
Cum magni conſorte Iovis, quam regia Iuno
In volucrem vertit: nec profuit Ilion illo,
Laomedonve pater, ſumptis quin candida pennis
Ipſa ſibi plaudat crepitante ciconia roſtro.
Qui ſupereſt ſolus Cynaram habet angulus orbum:
Iſque gradus templi natarum membra ſuarum
Amplectens, ſaxoque jacens lachrymare videtur.
Circuit extremas oleis pacalibus oras.

Is modus eſt, operiſque ſua facit arbore finem.
Mæonis eluſam deſignat imagine tauri
Europen: verum taurum, freta vera putares.
Ipſa videbatur terras ſpectare relictas,
Et comites clamare ſuas tactumque vereri
Aſſilientis aquæ, timidaſque recondere plantas,
Fecit & Aſterien aquila luctante teneri.
Fecit olorinis Ledam recubare ſub alis.
Addidit ut Satyri celatus imagine pulchram
Iupiter implerit gemino Nycteida fœtu.
Amphitryon fuerit, cum te Tirynthia cepit.
Aureus ut Danaën, Aſopida luſerit ignis.
Mnemoſynen paſtor, variuſque Deoïda ſerpens.
Te quoque mutatum torvo Neptune juvenco.
Virgine in Aeolia poſuit. tu viſus Enipeus.
Gignis & Aloidas: aries Biſalpida fallis.
Et te flava comas frugum mitiſſima mater
Senſit equum: te ſenſit equum crinita colubris
Mater equi volucris: ſenſit delphina Melantho.
Omnibus his faciemque ſuam, faciemque locorum
Reddidit. eſt illic agreſtis imagine Phœbus:
Vtque modo accipitris pennas, modo terga leonis
Geſſerit: ut paſtor Macareida luſerit Iſſen.
Liber ut Erigonem falſa deceperit uva.
Vt Saturnus equo geminum Chirona crearit.
Vltima pars telæ tenui circumdata limbo,
Nexilibus flores hederis habet intertextos.
Non illud Pallas, non illud carpere Livor
Poſſit opus. doluit ſucceſſu flava virago. &c.

XVIII. Ex his ſatis manifeſtum eſt, qualeſnam fuerint picturæ iſtæ in veterum texturis atque veſtibus. Sed quale genus picturarum veſtimenta ſacra habuerint, altum

altum eſt in ſacra Scriptura ſilentium. Quantum ad velum Tabernaculi כרובים *Cherubimos* intextos habuiſſe, docemur à Moſe, Exodi xxvi. verſ. xxxvi. quos Jarchius (ut jam ſupra oſtendimus) tradidit habuiſſe formas ab altera parte *Leonis*, ab altera autem *Aquilæ*. Si Joſepho fides adhibenda eſt, aliquid de picturis in velis Tabernaculi nos quoque docet lib. iii. Antiq cap. v. ὕφος ἦν πορφύρας φοινίκας σὺν ὑακίνθῳ καὶ βύσσῳ πεποιημένον πολλῶν αὐτῷ συνανθέντων καὶ ποικίλων ὁπόσα μὴ ζώων ἐξετύπωντο μορφάς. *Centextum erat ex purpura, cocco, hyacinthino & byſſo, variis floribus pictum, aliiſque ornamentis decoratum, præter animantium formas.* Hæc de velo extrinſeco. Et paulo poſt: Ὡραῖον δὲ τὸ φᾶρος ἄνθεσι παντοίοις ὅσα γῆθεν ἀνέρχεται διαπεποικιλμένον, τοῖς δὲ ἄλλοις ἅπασι ἐνυφασμένον, ἃ κόσμος εἶναι ἔμελλον, πλὴν ζώων μορφῆς. *Fuit autem hæc tela omnis generis floribus, quæ terra fert, variata, omnibuſque aliis ornamentis contexta, præter animantium formas.* De eodem velo inter Sanctum & Sancta Sanctorum loqui videtur; atque ſic Cherubimi in hoc velo videntur ſtetiſſe inter mille flores aliaſque picturas. Sed de hiſce fuſius alibi, ubi de Tabernaculo diſputabimus. Cum hæc dicantur מעשה חשב & רקם à Moſe, niſi nos fallat Joſephus, concludi licet, veſtimenta ſacra ejuſmodi picturas, flores ſcilicet aliaque ornamenta præter animalia, habuiſſe intextos, & acu adſutos. De *balteo* ſive אבנט qui etiam מעשה רקם *opus Phrygionicum* eſt, idem Joſephus Antiq. lib. iii. cap. viii. hæc tradit: Ἄνθη δ᾽ εἰς αὐτῶν ἐνύφανται φοίνικι καὶ πορφύρᾳ μετὰ ὑακίνθου καὶ βύσσου πεποικιλμένα. *Flores illi intexti erant, ex cocco, ſcilicet purpura, hyacinthino & byſſo variatus erat.* Iſidorus Orig. lib. xix. cap. xxi. *Abanem* (lege *abnet*) *cingulum ſacerdotale rotundum polymita arte ex cocco, purpura, hya-*

 thinoque

cinthinoque contextum, ita ut flores & gemmæ in eo videantur eſſe diſtincta.

XIX. Hæc quæ jam dicta ſunt de חשב & רקם opere *plumario, polymito, vario*, & ποικίλῳ ſufficerent. Quia tamen in S. Scriptura mentio fit aliarum veſtium, quam earum, quæ ſunt חשב & רקם, quæ à Græcis etiam ποικίλοι dicuntur. quales ſunt veſtes Joſephi & Thamaris Geneſ. xxxvii. & iii. & ii Samuelis xiii. xviii. lectori non ingratum fore puto, ſi & illas ſub incudem revocemus; ut, quales proprie fuerint, examinaremus. Quantum igitur ad tunicas illas, utraque dicitur כתנת פסים. Sed non eodem modo exponuntur à Græcis. Tunicam Joſephi Gen. 37.3. exponunt χιτῶνα ποικίλον Vulgatus quoq; *polymitum*. Lutherus ein bunten rock. Belgæ **een veel-verwigen rock**/ q.d *coloream*, quod varios habuerit colores. Galli *Hoqueton* (quæ vox à כתונת originem ſumpſit) *bigaré*, & *cotte bigarée*. Junius, *verſicolorem*. Diodati *jappe Rayée*, & *robe rayée*. Arabs كودية من ديباج *Tunicam ex ſerico*, aut potius *tunicam pictam*, ſive ex picturis conſtans. Et ſane ديباج *pictum* videtur ſignificare potius quam *ſericum*; cum verbum دبج ſignificet *figuris ornare* aut *pingere*. Non igitur videtur ſericum ſignificare, ſaltem in hoc loco, (quemadmodum à quibuſdam exponitur) niſi ob figuras, & picturas, quod ſerici panni plerumque picti ſint. Ideo illud كودية من ديباج Belgice diceres **een rock van gebloemde ſtoffe** / Græce χιτῶνα ποικίλον, ſive ἐκ τοῦ ποικίλου. Jonathan & Bereſchit Rabba פרגודא *paragaudam*. Clarius adhuc Targum Hieruſ. פרגיד מצויר *Paragaudam coloratam*, aut *pictam*. Nihil jam dicam de variis interpretationibus Bereſchit Rabbæ & Baal Turim, quam miſere hæc verba torqueant per Gematriam & Notariacon, ut populo nugas obtruderent

obtruderent, pro more ſolito. Nam quæcunque de tunica Joſephi dicuntur, dici etiam poſſent de Thamaris. Ex omnibus iſtis interpretationibus concludi deberet, tunicam iſtam coloream & pictam fuiſſe, non minus quam חשב & רקם. Ideo Aben Eſra כתונת מרוקמות *tunicam phrygionicam*. Non mirum igitur ſi à Græcis ποικίλος & à vulgato *polymitum* dicitur.

XX. Interim כתונת פסים non ſemper ποικίλος à Græcis redditur, ſed & καρπωτὸς, ut Thamaris tunica, II Sam cap. XIII. XVIII. Eodem modo & Aquilas. Sed Aquilas nihil aliud intellexit per ſuum καρπωτὸν quam ſeptuaginta per τὸ ποικίλον putat enim ita dictam fuiſſe ἀπὸ τοῦ καρποῦ à fructu, quod ſcilicet fructus intextos habuerit. Ita ſane explicatur à Procopio Gazæo. Χιτὼν, inquit, ἀστραγαλωτὸς. Σύμμαχος χειριδωτὸς. Ἀκύλας καρπωτὸς, ἀντὶ τοὺς καρποὺς ἐνυφασμένους, ἔχων οἱ νῦν ἣ καλοῦσιν πλουμάριον· *Tunica aſtragalotos, Symmachus Cheiridotos, Aquilas* καρπωτὸς *propter fructus, quos habet intextos, quod nunc plumarium dicitur*. Sane ſi hanc ob cauſam καρπωτὸς diceretur, optimo jure etiam ποικίλος, & *plumata* & *polymitum* vocari deberet. Sed fallitur Aquilas, ſi hæc fuit illius mens. Suſpicor tamen Procopium hæc de ſuo addidiſſe Doctior fuit Aquilas in Hebraicis, quam ut tam craſſum errorem erraret. Καρπωτὸς igitur dicitur à Septuaginta & ab Aquila, non propter intextos fructus, non, inquam, ut ſignificaretur fuiſſe polymitum, plumatum, & ποικιλτὸν, ſed quod talaris fuerit, & manicata uſque ad carpum, ſeu volam manus. Sane ita deſcribitur à Poſidonio Stoico apud Athenæum lib. XII. ἐφ᾽ ἧς χιτωνίσκον ἐνδεδυκὼς ποδήρη μέχρι καρπῶν χειρίδας ἔχοντα. Nota hanc tunicam, quam dicit habuiſſe *manicas uſque ad carpum*, vocari *talarem*. Scilicet quia καρπωτὸς & ποδήρης eſt ea-

dem, cum talaris ſemper manicas habere ſoleret, & manicatæ plurimum talares fuerint. Hinc effeminati iſti Juvenes, qui in partibus Catilinæ erant, à Cicerone II. Catil dicuntur veſtiti *manicatis & talaribus tunicis.* Hæc etiam ratio eſt, quod eadem tunica פסים Thamaris, ut à Septuag. dicitur *καρπωτὴς*, à vulgato *talaris* vertatur. Nemini, qui vel mediocriter verſatus eſt in Judæorum commentariis, mirum videbitur, tunicam פסים à Græcis, præſertim ab Aquila, qui inter Hebræos doctiſſimus fuit, verti *καρπωτὸν*, quaſi diceres *talarem & ad carpum manicatam.* Sic enim hanc tunicam explicare ſolent. Bereſchit Rabba, Paraſch. LXXXIV. שהיתה מגעת על פס היד: *quia pertingebat* (ſcilicet manicæ pertingebant) *ad carpum manus.* Et ſane non mirum, cum Hebræis פס ſignificet & volam, ſive carpum manus, & plantam pedis; ut optime & *talaris* ob plantam pedis, & *manicata* ob volam manus dici potuerit. Idem intellexiſſe videtur Baal Hatturim, cum dicat פסים per Gematriam eſſe פס יד לו, id eſt utriuſque literas facere cxc. Quod addit Bereſchit Rabba פסים dici שהיתה דקה וקלה ביותר ונטמנה בפס יד: *quia erat valde tenuis & levis, ut in vola manus abſcondi potuerit*, inter Judæorum ſuavia deliria numerandum eſt.

XXI. Sed ne diutius inhæreamus aliorum interpretamentis, multo minus Rabbinorum nugis, dicam quid & ego ſentiam de *tunica Paſſim.* Manicatam & talarem, ideoque vere *καρπωτὸν* fuiſſe, vix dubito; fuiſſe etiam tunicam pictam, opus polymitum, plumatum, & *ποικίλον*, non auſim negare; immo talem fuiſſe eo facilius inducerer ut credam, quia tunica Thamaris regium veſtimentum dicitur, aut ſaltem tale quod Regum proſapiam decebat. Sed totam conſtitiſſe ex ejuſmodi polymito,

mito, etiam non habeo quod me plane perſuaderem. Nullus igitur dubito פסים dictam fuiſſe ob præcipua ornamenta, quibus decorabatur, & quæ ſunt ipſiſſima Passim. Hæc autem fuiſſe puto, non quidem integram texturam, ſed certas quaſdam inſtitas, ſive limbos quos habuit aſſutos, quos etiam lora & paragaudas vocare ſolent veteres. Notum eſt פס & פִּסָּה Hebræis *fruſtum* eſſe aut *partem*, ut Pſalmo LXXII. XXVII. פסת בר *Particula frumenti.* Et hinc puto derivari Gallorum *piece, fruſtum*, aut *pars*. Hebræorum itaque כתנת פסים, ad verbum eſt, *Tunica fruſtorum*, Gallice *une robe de pieces*. Ita ſane habet Chaldæus כתונא דפסי, quod aliter non poteſt verti, quam *tunica particularum*. Sed quando Latini ita non amant loqui, vertere mallem: *Paragaudam* cum Targum Hieroſolymitano & Jonathane. Græci dicerent χιτῶνα πεζοφόρον, quod idem eſt ac ſi diceres *paragaudam*. Eſt enim *paragauda* veſtis, pannis & inſtitis variorum colorum & picturarum, prætexta, uti docet Salmaſius ad Vopiſcum in vita Divi Aureliani. Sic πέζαι & περιπέζια ſunt *limbi* & *inſtita*; & πεζοφόρον quod ejuſmodi limbos prætextos habet. Pollux lib. VII. cap. XIII. τὸ δὲ ζῶμα, ἔστι μὲν ἐπιτήδειον ἐνδῦναι· πέζας δὲ ἔχει ὡς Αἴσχυλος δηλοῖ πεζόφορα ζώματα ἀποκαλῶν. *Zoma eſt veſtimentum commodum. Habet autem limbos, teſte Æſchylo, qui id vocat Zoma habens limbos.* Et capite XIV. ubi de paribus veſtimentorum: αἱ δὲ περὶ τὰς ὤας παρυφαί, καλοῦνται πέζαι καὶ πεζίδες, καὶ περίπεζα, τὰ οὕτω παρυφασμένα· οἱ δὲ πεζοφόροι χιτῶνες, ἢ οἱ ποδήρεις, ἢ οἱ πέζας ἔχοντες. Ξενοφῶν ἔφη κανδύλω ὁλοπόρφυρον. *Quæ autem circa oras ſunt prætexta, peza* (limbi) *vocantur, & limbi, & limbis ornata, quæ ita prætexta ſunt. At vero tunicæ limbiferæ ſunt aut talares tunicæ, aut illæ quæ limbos habent. Xenophon Candyn totam purpuream vocat.* Eodem

dem

dem ſenſu accipitur ab Heſychio, quem vide ſi placet. Passim itaque in tunicis Joſephi & Thamaris, fuerunt *πέζαι* ſive limbi & fimbriæ circa oras tunicis adſutæ. Ideo *πέζαι* à Polluce dicto loco inter *μέρη τ͂ ἐσθητῶν* numerantur. Audacter etiam auſim adfirmare vocem illam *πέζαν* Hebræam eſſe, eandem ſcilicet, cum פסה פס & Gallorum *piece*. Et nota quæſo ſemper idem ſignificare quod Hebræorum פס & פסה. Non tantum ejuſmodi inſtitas, limbos & fimbrias in veſtimentis, ſed & *carpum* manus & *plantam* pedis. Ergo כתנת פסים eſt *χιτὼν πεζοφόρος*, quæ habet inſtitas & limbos adſutos: de qua Horatius:

Quarum ſubſuta talos tegit inſtita veſte.

Et cum *πέζαι* & פסים quoque ſignificent talos pedum & carpum manus, non mirum ſi ejuſmodi tunicæ dicantur, modo *talares*, modo *manicatæ*; eo magis ita dici poſſunt, cum ejuſmodi tunicæ talares etiam manicatæ eſſe ſolerent, & inſtitas, limboſque habere ſolitæ fuerint adſutos ad talos, ut ait Horatius, & ad carpum manus. Optime igitur Salmaſius ad Flavium Vopiſcum, in vita D. Aureliani. *Quemadmodum talares tunicæ circa extremitatem inſtitis erant prætextæ, & faſciis verſicoloribus, ſic etiam circa manum, ubi manicæ variis & picturatis limbis variegatas & fimbriatas fuiſſe minime dubium eſt. Cæſar Iulius, referente Suetonio, utebatur laticlavia tunica ad manus fimbriata. Veſtis igitur illius Hebraica notio ex diverſis pannis conſuta in Ioſepho & Thamare, tam talari tunicæ quam manicatæ convenire poteſt.* Ex his quæ jam dicta ſunt facile colligi poteſt, unde originem ſumpſerint, noſtra paſſementen/ut Germanice & Belgice dicuntur, Gallice *paſſements*. Ego minime dubito eadem eſſe ac Hebræorum Passim. Nam etſi hodie per *paſſements* certum aliquod genus tantum faſciarum & fimbriarum ex argento,

ex auro & ſerico, quibus veſtes ornare ſolemus intelligamus, commode tamen omnes *limbi, inſtitæ, fimbriæ, faſciæ, lora, paragaudæ* & id genus alia, quibus veſtes prætexi ſolent hodie, & quæ à nobis vocantur *Kanten*, Gallice *dentelles*, cum apud nos plerumq; dentata eſſe ſoleant, & Germanorum Leiſte / *Paſſements* dici poſſunt, ſi reſpicias originem vocis, nempe פסים PASSIM. Silentio non eſt prætereundum, veteres tunicas, talares & manicatas præcipue, pinxiſſe & arte plumaria ornaſſe, circa oras ad talos & ad manus. Hinc Belgarum **borduren** plumare, à **boort** quod Belgis oram veſtis ſignificat, & ab hoc Galli ſuum ſumpſerunt, *brodé*, quaſi *bordé*, à *bord* aut potius Belgarum **boort**. Nota etiam vocem hanc in numero plurali ſumi פסים non autem פס, quia plura habuit ejuſmodi lora & limbos. Tales enim plerumque eſſe ſolent veſtes ornatiores, cum apud veteres tum apud nos, ad hunc uſque diem. Hinc *monolores* tunicæ, quæ unico loro aut limbo tantum ornatæ erant, aliæ *dilores, trilores* & *pentelores*, quaſi diceres: *une robe à une dentelle ou paſſement, à deux paſſements, à trois paſſements, & à cinq paſſements.* **Met een kante / of paſſemente / met twee / met drie / of met vijf paſſementen of kanten**; de quibus vide Vopiſcum in vita D. Aureliani. כתנת פסים igitur Joſephi & Thamaris nihil aliud fuit quam *χιτὼν πεζοφόρος* limbis & loris prætexta, quam Germanice & Belgice diceres, Ein rock mitt paſſementen. Gallice, *Vne robe de paſſements.*

XXII. Quarta & ultima vox, quæ circa texturam & ornatum veſtimentorum ſacrorum explicanda nobis reſtat, eſt משור aut שש משור. Primum de Ephodo dicitur quod fuerit שש משור Exodi XXVIII. VI. & cap. XXXIX. II. Deinde de חשב אפרת cap. XXVIII. VIII. & XXXIX. V.

Tandem de חשן ſive pectorali. cap. xxviii. xv. & cap. xxxix. viii. Sed & de multis partibus Tabernaculi quoque dicitur, ut de יריעות Exodi xxvi. i. & פרכת eodem cap. verſ. xxxi. & cap xxxvi. xxxvii. Et מסך לפתח האהל: Exodi cap. xxvi. xxxvi. Et xxxviii. xvi. Et קלעים. Exodi xxvii. ix. Et xxx. viii. ix. xvi. Et החצר Exodi cap. xxvii. xviii. Semel reperitur משור abſque שש ut Exodi xxxix. xxiv. ubi de רמונים על שולי המעיל: ſacris fimbriis in pallio P. M. Obſervandum tamen eſt ibi Maſoram annotare חסר שש *Deficit* שש. Cenſet itaq; ibi quoq; legendum eſſe שש מש׳ור, ut ubiq; alibi. Et ſane fuiſſe Codices quoſdam in quibus vox שש juncta erat in iſto loco, cum משור, concludere quis poſſet ex ſeptuag. qui habent *βύσσον κεκλωσμένην*, quemadmodum τὸ שש משור ſemper exponunt. Habent tamen & *βύσσον νενησμένην* ut Exodi xxxvi. xxvi. xxxi. & cap. xxvii. xviii. Sed & hoc factum fuiſſe videtur incuria librariorum, nam in utroque loco coccinum dicitur *κόκκινον κεκλωσμένον*, cum alias *νενησμένον* diceretur. Videtur itaque byſſo adſcribi, quod coccino attribuere ſolent Græci. Vulgatus habet *byſſum retortum*. Lutherus, gezwirnt. Galli, *fin lin retors*. Belgæ **fijn getwerent linden**. Chaldæus בוץ שזיר Arabs. كتانا مفتولا Omnes iſtæ interpretationes eo redeunt, שש משור fuiſſe *byſſum retortam*. Et optimo quidem jure: שזר enim ſignificat *torquere*.

XXIII. Supra jam oſtendimus *polymita* dici, non tantum propter varietatem ornamentorum & colorum, ſed & propter plurima licia, quæ genuina eſt ſignificatio τοῦ *πολυμίτου*: eſt enim *μίτος* filamentum. Ideo Plinius: *plurimis liciis texere quæ polymita appellant*. Hinc *ἑξάμιτον*, *ſex liciorum*, & *dimita*, & *trimita*. *bilices* & *trilices*, ut & Germanis vox corrupta Zwilch & Trilch: quamvis ejuſmodi

telæ

telæ Germanis ſic videantur dici, non quidem ob fila & licia retorta, ſed propter licia variantia in jugo inter texendum, quo tela ornatior & denſior firmiorque fieret, quod Belgæ **gekepert** vocare ſolent, quales ſunt telæ lineæ illæ quas Belgæ **pellen** / Galli *ſerviettes* appellant, & panni ſerici Gallis & Belgis *duſatin*. Sic *variantibus liciis* varias picturas intexi ſolere, audivimus jam ſupra ex *Trebellio Pollione*, & ex *Ammiano*. Quamvis autem veriſimile ſit elegantiſſima noſtra polymita in veſtitu ſacro, ita texta fuiſſe de variantibus liciis, tamen non auſim adfirmare, hanc ob cauſam tantum dicta fuiſſe משזר aut שש משזר. Sed ideo quia fila ipſa duplicata & contorta fuerunt. Et ſane licia ita ſæpiſſime fuiſſe contorta, patet ex iis quæ jam jam attigimus, nempe ex *ἑξαμίτοις dimitis*, *trimitis*, *bilicibus*, & *trilicibus*. Tunicam ex triplici licio habuiſſe Hippium, legimus apud Apulejum lib. 11. florid. *Habebat tunicam interulam tenuiſſimo textu, triplici licio.* Sed & Neoptolemum habuiſſe, *Loricam conſertam hamis, auroque TRILICEM*, ſupra ex Virgilio audivimus. Ex Indiis Orientalibus nobis quotannis advehuntur telæ ex Xylino ſubtiliſſimo, ex filis retortis, quorum ſingulum tribus aut quatuor filis conſtat. Tales ſunt etiam plures panni ſerici quos *ferandin*, *bout de ſoye* vocamus, & noſtrorum Hollandorum ex pilis caprarum panni, quos *Camelot de Hollande* dicunt Galli, quorum ſtamina eſſe ſolent ex filis binis aut tribus, ſubtemina ex tribus, IV. V. etiam VI. filis in unum retortis, adeo ut, ſi ſtamen ſit duorum, ſubtemen autem quatuor filorum, id Gallis dicatur: *Camelot de ſix fils*, Belgis, **ſes dꝛaet**. Si ſubtemen VI. filorum, id eſt ſexduplum intexitur ſtamini duorum filorum, vocatur *huit fils*, **acht dꝛaet** / i.e. octo filorum, & ſic de reliquis. משזר idem omnino ſignificat,

ficat, id eſt texturam non tantum de variantibus liciis, ſed & quorum ſtamina & ſubtemina ex pluribus filis retorta erant.

XXIV. Sed quot fuerint filorum ſingula licita, tam facile definiri non poteſt. Ex voce שש quæ ſemper cum τῷ משזר juncta reperitur, videtur poſſe colligi ſextuplicia fuiſſe ſingula lina, שש enim *ſex* ſignificat, unde & Græcorum ἕξ & fere omnium populorum *ſex*. Sed quoniam eadem vox materiam quoque ſignificat, puta linum aut byſſum, ut ſupra oſtendimus capite ſexto, videtur, magis debere intelligi de materia quam de certo aliquo numero. Ideo שש משזר ſignificare videtur, non quidem *ſexduplo retortum*, ſed *byſſum retortam.* Hoc ſenſu ſane ſumitur à vulgato, Luthero, Gallis, Chaldæo, & à Græcis, ideo ſemper duas has voces copulant: *βύσσος κεκλωσμένη* בוצא שזיר *byſſus retorta, du fin lin retors,* & Lutherus gezwirnte ſeyde/ ubi Lutherus tamen errat, cum habeat *ſericum* pro *byſſo*, quemadmodum id ſupra oſtendimus. Quotuplicia autem fuerint fila illa inde non conſtat. Dicitur tantum שש משזר *byſſus retorta*, ſed quot fila in unum torta fuerint non exprimitur. Quoties illud משזר de byſſo dicitur, verpuli volunt id ſexduplum fuiſſe, id eſt ſex fila in unum fuiſſe contorta ; ut illis idem ſit ac Græcorum ἑξάμιτον Gemarici Joma c. VII. ת״ר דברים שנ׳ בהם שש חוטין כפול ששה· *Docent doctores noſtri, res de quibus dicitur,* שש, *de illis intlligendum eſt, fila ſexdupla eſſe.* Et in Codice Sevachim c. II. בגדים שנ׳ בה בר צריכין שיהו של בוץ חרשים שזורין שיהא חיטן כפול ששה׃ *Omnes veſtes de quibus dicitur BAD, neceſſe eſt ut ſint ex byſſo, novæ, retortæ ut ſint ex ſextuplici filo* Hinc Maimonides Halach. Kele Hammikel. cap. VIII. כל מקום שנאמר בחורה שש או שש משזר צריך שיהי החוט כפול ששה׳ ומקום שנא׳ בר אם היה .

היה חוט אחד לבדו כשר ומצוה מן המובחר שיהיה כפול ששה:

Vbicunque in lege reperitur שש *aut* שש משזר *neceſſe eſt ut fila ſint ſexdupla. Et ubi dicitur bad, ſi ſit unicum filum ſimplex, legitimum eſt. Sed præceptum de optimo requirit ut ſit ſexduplũ.*

XXV. In tota ſacra ſcriptura τὸ משזר nunquam dicitur, niſi de שש ſive *byſſo*, ſaltem quantum ego obſervavi, ideoque videtur ſolam *byſſum* in S. Veſtitu fuiſſe retortam, non autem lanam, quæ dicitur, תכלת ארגמן תולעת שני *hyacinthinum, purpura* & *coccinum.* Unicus tamen locus exſtat ubi משזר reperitur abſque שש, ideoque videtur hyacinthino, purpuræ & cocco quoque convenire: nempe Exodi xxxix. xxiv. ubi de ſacris fimbriis, in pallio P.M. quæ jubentur fieri ex תכלת ארגמן תולעת שני משזר *hyacinthino, purpura & cocco retorto.* Sed, quemadmodum jam modo obſervavimus, Maſora ad locum iſtum adnotavit, ibi deficere שש, ita ut ſecundum Maſoram, & ipſæ fimbriæ factæ fuerint, non tantum ex hyacinthino, purpura & cocco, ſed & byſſo, de qua proculdubio illud משזר *retortum* intelligi debet. Sed de his fuſius, ubi ad מעיל deventum fuerit. Et ſane ſi de veſtibus ſacris & earum textura judicamus ex veterum arte, qua polymita & ποικίλα texi ſolebant, ego facile inducerer ut crederem, nulla fila ſexdupla fuiſſe præter byſſina; lanea non ita, niſi quod aurum fortaſſis filis laneis immixtum fuerit. Et cum hæc veſtimenta fuerint שעטנז *duplicis materiæ*, ex lana & lino, videntur ſtamina eorum ex byſſo ſexduplum contorta, ſubtemen autem ex lana & auro, conſtitiſſe, quamvis Judæorum Magiſtri nullam agnoſcant differentiam inter ſtamen & ſubtemen ratione contorſionis filorum, omnia enim eodem modo retorta fuiſſe, & ſtamina & ſubtemina docent, ut mox oſtendemus. Sane ſtamina linea fuiſſe, quando linum

 miſce-

miſcebatur cum lana, ſerico, aut goſſypio, varii auctores monent. Pollux lib. vii. cap. xvii. ubi de goſſypio, docet ex eo ſubtemen fieri ſolere, ſed ſtamen eſſe lineum, *ἀφιοῦ*, inquit, *κρόκη γίγνεται, τὸ δὲ στήμονα, ὑφὶ στέσιν αὐτῷ λινοῦν.* Talia fuiſſe ſubſerica, tempore primorum Imperatorum, quorum ſtamina fuerunt linea, ſubtemen autem ſericum, ſupra obſervavimus. In veſtibus quibus aurum intextum fuit, aurum in ſubtemine tantum reperiebatur, non in ſtamine, ſiquidem aurum eſt durum & rigidum, quod cum ſtamine, quod tenax & molle eſſe debet, quo facilius moveretur inter texendum, convenire non poteſt. Ideo Virgilius Æn. lib. iii. ſoli ſubtemini aurum adſcribit.

Fert picturatas auri ſubtemine veſtis.

Ad quem locum Servius optime annotavit *aurum in trama reperiri, in ſtamine non poſſe.* Suſpicor itaque veſtes Sacerdotum quoque habuiſſe ſtamina ex byſſo ſenis filis retorta, ſubtemen autem ex lana & auro, ex quibus variantibus liciis inter texendum, ut & acu, variæ figuræ adpingebantur. Balteum ſtamen habuiſſe lineum, tramam autem laneam docet Joſephus Antiq. lib. iii. cap. viii. *αὕτη δ' εἰς αὐτὴν ἐνύφανται φοίνικι καὶ πορφύρᾳ καὶ ὑακίνθῳ, καὶ βύσσῳ πεποικιλμένα. στήμων δ' ἐστὶ μόνη βύσσος.* Igitur variatus fuit quidem balteus laneis filis, coccineis ſcil. purpureis, & hyacinthinis, ex quibus per acum elegantiſſimi flores adpingebantur, ſed ſtamini byſſino ſenis filis duplicato. Utrum idem non intelligat de omnibus veſtibus, quæ ex lana & lino conſtabant, quales erant Ephod, & pectorale, valde dubito, eo magis cum id tam expreſſis verbis addat, tunc cum primum veſtimentum ex lana & byſſo deſcribit, *ſtamen autem byſſus tantum eſt.*

XXVI. Nihilominus ſi Hebræorum Magiſtris fides adhi-

adhibenda eſt, non tantum byſſus retorta fuit, ſed & cætera filamenta omnia lanea, *hyacinthina, purpurea & coccinea.* Tradunt enim שש ſignificare *ſexduplum*, משזר *octo*, in pallio fuiſſe duodecim fila duplicata, in pectorali & Ephodo viginti octo. Sed ut eorum mentem clarius intelligamus, illos ipſos audiamus. Joma cap. VII. ח"ר
דברים שנ׳ בהם שש חוטן כפול ששה משזר שמנה מעיל שנים
עשר פרכת עשרים ארבעה חשן ואפוד עשרים ושמנה כפול
ששה מנא לן דאמר קרא ויעשו את הכתונת שש ואת מצנפת
שש ואת פארי המגבעות שש ואת מכנסי הבד שש משזר חמשה
קראי כהיבי חד לגופיה דכיתנא ניהוו וחד שיתא חוטן כפול
ששה וחד שיהיו שזורין וחד לשאר בגרים שלא נאמר בהן
משזר שמנה מנא לן דכתיב Et paulo poſt ·שש וחד לעכב וגו׳
ועשו על שולי המעיל רימוני תכלת וארגמן ותולעת שני משזר
ויליף משזר מפרוכת מה להלן כ"ד אף כאן כ"ד דהוה כל חד
וחד הטני ונילף מחושן ואפוד מה להלן כ"ח אף כאן כ"ח דנין
דבר שלא נאמר בו זהב מדבר שלא נאמר בו זהב לאפוקי חושן
ואפוד שנא׳ בהן זהב אדרבה דנין בגד מבגד לאפוקי פרוכ׳
דאוהל הוא אלא דנין מאבנט ודנין בגד ודבר שלא נאמר בו
זהב מבגד ודבר שלא נא׳ בו זהב ואין דנין דבר שאין בו זהב
מדבר שיש בו זהב רב סרי אמר העשנו כתיב תעשנו לזה ולא
לאחר רב אשי אמר ועשית כתיב שיהו כל עשיות שוות וחיכי
נעביד תלתא דעשרה הוו להו תלתין נעביד תרי דתשעה תשעה
וחד דעשרה אמר קרא ועשית שיהיו כל עשיות שוות מעיל שנים
עשר מנא לן דכתיב ועשית את מעיל האפוד כליל הכלת ויליף
הכלת תכלת מפרוכת מה להלן ששה אף כאן שש׳ ונילף משוליו
ורימוניו מה להלן שמונה אף כאן שמונה דנין כלי מכלי ואין
דנין כלי מתכשיט בלי אדרבה דנין גופו ואין דנין גופו מעלמא
היינו דאמרינן לשאר בגדים שלא נא׳ בהן שש פרכת עשרין
וארבעה

וארבעה דשיתא שיתא לא זינא ולא דיינא חושן ואפוד עשרין ושמונה מנא לן דכתיב ועשית חושן משפט מעשה חושב כמעשה אפד תעשנו זהב תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר ארבעה דשיתא שיתא עשרין וארבעה זהב ארבעה הא עשרין ותמניא ואיסא זהב נמי ששה אמר רב אחא בר יעקב אמר קרא וקצץ פתילין פתיל פתילים הרי כאן ד׳ רב אסי אמר אמר קרא לעשות בתוך התכלת ובתוך הארגמן היכי נעביד נעביד ארבעה דתרי תרי הוו להו תמניא נעביד תרי דתרי תרי גתרי וחד וחד ועשית שיהיו כל עשיות שוות : *Docent Doctores noſtri: in rebus de quibus dicitur* שש, *oportet ut fila ſena retorta reperiantur*: משזר *octona*: *Pallium filo duodeno conſtat*: *velum viginti quatuor. Pectorale & Ephod viginti octo. Vnde autem diſcimus ſena fila fuiſſe retorta? Quia Scriptura dicit*: (Geneſ. xxviii.) & facient tunicam שש, & tiaram שש, & ornamenta pileorum שש, feminalia linea שש משזר. *Quinque loca in Scriptura reperiuntur. unus propter veſtimentum ipſum, quod deberet eſſe ex lino: unus ut eſſent fila ſena; Vnus ut eſſent retorta. Vnus propter cætera veſtimenta, de quibus* שש *non exprimitur; & unus ad impediendum* (ſcilicet ad indicandum, aliter fieri non poſſe ſine piaculo.) *Vnde diſcimus octona retorta? Ex eo quod ſcriptum eſt*, Geneſ. xxxix. & facient fimbrias pallii malogranata ex hyacinthino, purpura, & coccino retorto. *Quomodo fuerit retortum docemur ex velo. Sed quid ibi obſervamus? viginti quatuor ſcil. conſtitiſſe filis, igitur & hic viginti quatuor reperiri debent, quia quodlibet filum* (quælibet, ſpecies filorum, hyacinthinum purpureum, & coccinum) *octo filis conſtabat. Sed diſcamus ex pectorali & Ephod. Quid? ſi ibi reperiuntur viginti octo fila, totidem itaque & hic reperiri deberent. Oportet judicari de re in qua non eſt aurum ex alia re qua non continet aurum, ut excipe-*

rentur

rentur Pectorale & Ephod quæ conſtant ex auro. Multo magis judicandum eſt de veſtimento ex alio veſtimento, ad excipiendum velum Tentorii. Sed judicandum eſt ex balteo, ex veſte & ex re de qua non dicitur aurum, ſecundum aliam veſtem & rem de qua etiam non dicitur aurum. Non autem judicamus de re in qua non eſt aurum, ſecundum rem in qua eſt aurum. Doctor Mare dicit legimus: facies illud; *At* facies illud, *de hoc quidem ſcriptum eſt, non de alio. Doctor Aſche dicit ſcriptum eſt.*: Et facies, *ut omnia opera ſimilia eſſent ſibi. Sed quomodo faciemus? Sumamus ter decem, habebis triginta. Sumamus bis novem & ſemel decem. Scriptura dicit :* & facies, *ut omnia opera eſſent ſimilia. Pallium duodeno filo conſtitiſſe, unde probatur? Quia ſcriptum eſt :* & facies Pallium Ephodi totum hyacinthinum. *Diſcimus hyacinthinum ex hyacinthino veli. Sed quid ibi reperies? Dicam ibi ſex fuiſſe, ideo & hic ſex fuiſſe. Igitur id diſcemus ex fimbriis & malogranatis. Quid ibi erat? Octo,* (ſcil. fila) *etiam hic ſunt octo. Judicamus veſtes ex veſte, non autem veſtes ex ornamentis veſtium. Multo magis judicamus rem ipſam,* (i. e. in qua eſt ornamentum) *non autem rem aliquam in genere. Et hoc eſt quod diximus de reliquis rebus, in quibus nulla reperitur byſſus. Quantum ad vela, quod conſtiterint viginti quatuor filis, quater ſcilicet ſenis, nemo eſt qui dubitet. Sed unde probabimus Pectorale & Ephodum viginti octo conſtitiſſe? Quia ſcriptum eſt*: & facies pectorale judicii, opus pectoralis facies ut opus Ephodi, ex auro, hyacinthino, & purpura, & coccino, & byſſo retorta. *Quater ſena facient viginti quatuor, & quatuor fila aurea, facient viginti octo. Sed dicam ego: ſunt etiam ſex fila aurea. Ad hac reſpondet Doctor Acha, filius Iacobi: Scriptura dicit*: (Exodi XXXIX.) Et ſcindes filamenta, *filum ex filis binis; ecce erunt quatuor fila aurea. Doctor Aſſe dicit: Scriptura*

dicit: erunt inter hyacinthinum, & inter purpuram. *Quomodo hoc fiet? Sumamus quatuor fila quæ ex binis conſtant, habebimus octo fila. Sumamus duo, quæ binis conſtant, & duo quæ unico tantum conſtant. Sed legimus,* facies, *ut omnia opera ſibi eſſent ſimilia.* Codice Sevachim capite II. בגדים שנא׳ בהם בד צריכין שיהו של בוץ חדשים שזורין שיהא חוטן ששה: *Veſtimenta quæ dicuntur BAD, debent eſſe byſſina, & nova, retorta ſenis filis.* Ex his cæteri Hebræorum Magiſtri deſumpſerunt ea quæ tradiderunt de ſacro veſtitu, imprimis Maimonides Halacha kele Hammikd. cap. VIII. כל מקום שנא׳ בהורה שש או שש משזר צריך שיהיה החוט כפול ששה ומקום שנא׳ בד אם היה חוט אחד לבדו כשר׳ ומצוה מן המובחר שיהיה כפול ששה׳ ומקום שנא׳ בו משזר בלבד צריך שיהיה חוטן שמונה: *Vbicunque dicitur in lege* שש *aut* שש משזר *neceſſe eſt ut fila ſint retorta ſexdupla. Vbi autem dicitur BAD, legitimum eſt ſi unico filo tantum conſtet. Sed præceptum de Optimo requirit ut ſit ex filo ſexduplo; Et ubi dicitur* משזר *tantum, neceſſe eſt ut ſit ex octo filis retortis.* Et capite IX. מעיל *pallium* docet factum ex filis duodecim duplicatis. המעיל כולו תכלת וחוטיו כפולין שנים עשר׳ *Pallium totum eſt hyacinthinum, & fila ejus retorta ſunt ex duodecim filis.* Et paulo poſt ubi de fimbriis in pallio: מביא תכלת וארגמן ותולעת שני: כל מין משלשתן שזור שמונה לפי שנא׳ בשוליו משזר נמצאו חוטי השולים כ״ח׳ *ſumit hyacinthinum, purpuram & coccinum, omnes tres illas ſpecies retortas octonis filis, quia dicitur de fimbriis* משזר, *ſic reperiuntur in fimbriis viginti octo fila.* Et mox Halac. V. clarius docet qua ratione jungantur fila aurea, hyacinthina, purpurea & coccinea, ut fierent viginti octo fila. לוקח חוט אחד זהב טהור ונותנו עם ששה חוטין של תכלת וכופל השבעה חוטין כאחת׳ וכן הוא עושה

חוט

חוט זהב עם ששה של ארגמן׳ וחוט אחד עם ששה של תולעת שני׳ וחוט עם ששה של פשתים׳ נמצאו ארבע חוטי זהב׳ ונמצאו כל החוטים שמנה ועשרים שנא׳ וירקעו את פחי הזהב וגומר לעשות בתוך תכלת ובתוך הארגמן ובתוך תולעת שני ובתוך השש מלמד שחוט זהב כפול בתוכן: *Sumunt filum aureum unum ex auro puro, & jungunt illud cum ſex filis hyacinthinis, & torquent ſeptem in unum. Sic etiam miſcent filum aureum cum ſex purpureis, & unum cum ſex coccineis, & unum cum ſex filis lineis: ita reperiuntur quatuor fila aurea; atque ſic reperiuntur in totum viginti octo; prout dicitur* (Exod. xxxix. verſ. iii.) Et extenderunt bracteas auri, & inſerebant inter hyacinthinum & inter purpuram, inter coccinum & inter byſſinum. Unde docemur filum auri fuiſſe inter ea. Sed nemo clarius quam Jarchius ad cap. xxviii. verſ. viii. חמשת מינים הללו שזורין בכל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסים דקים פתילים מהם וטווין אותו חוט של זהב עם שש חוטין של זהב עם שש חוטין של ארגמן וכן בתולעת שני וכן בשש שכל המינין חוטן כפול ששה וחוט זהב עם כל אחד ואחד ואחר כך שוזר את כלם כאחד נמצא חוטן כפול עשרים ושמנה: *Quinque iſtæ ſpecies*, (hyacinthinum, purpura, coccinum, byſſinum & aurum) *ſingulæ torquentur ſeorſum in filum unum. Extendunt enim bracteas aureas, inſtar laminæ tenuis, & ſcindunt ex iis fila quædam, nentque filum auri cum ſex filis hyacinthini, & filum auri cum ſex filis purpuræ, & ſic agunt cum coccino, cum byſſo, ut ſingula ſpecies conſtaret ex ſex filis, filumque auri miſcent cum ſingula ſpecie, deinde torquent omnia iſta fila in unum, atque ſic reperiuntur viginti octo fila in unum torta.* Hæc autem omnia probat ex Talmude & S. Scriptura. Sic enim mox addit: וכן מפורש במסכת יומא ולמד מן המקרא הזה וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים

 לעשות

לעשות את פתילו הזהב בתוך התכלת ובתוך הארגמן וגו׳:
Atque ſic exponitur in Codice Ioma, doceturque ex hoc loco Scripturæ: Et extendent laminas auri, & ſcindent fila ut miſcerent illa cum filis hyacinthinis, & cum filis purpuræ, &c.

XXVII. Ex his itaque docemur, fila in veſtibus ſacris non tantum retorta fuiſſe, ſed etiam ex multis filis fuiſſe retorta: & ſimul diſcimus quot fila adhibita fuerint in quolibet genere veſtimentorum. Sed utrum Magiſtrorum noſtrorum argumenta procedant, docti viderint. Nobis ſufficiat illa indicaſſe. Hoc ſaltem dicere auſim, illud argumentum quo probare conantur τὸ משזר octono filo retortum ſignificare in מעיל *pallio*, Exodi xxxix. verſ. xxiv. eſſe plane ſtramineum, cum fortaſſis ibi plures ſpecies fuerint quam illi putant, ſcilicet non tantum purpura, coccinum & hyacinthinum, ſed & byſſus: ſiquidem Maſora ad locum iſtum animadvertit (uti ſupra docuimus) חסר שש id eſt, *Scheſch deficit*, quod eo magis veriſimile eſt, cum Septuaginta, vocem *βύσσον* non omiſerint. Sane ſi veſtimentorum illorum quædam conſtabant ex viginti quatuor, aut viginti octo filis in unum tortis, cum in ſtamine tum in ſubtemine, non poſſum comprehendere quomodo רקם & חשב id eſt polymitum, plumarium & variis floribus variatum opus, fieri potuerit: cum in *ποικίλοις* operibus eadem fila, & iidem colores, non ubiq; adhiberi poſſint, id enim nec per texturam nec per acum fieri poteſt, alias per totã telã ubiq; eoſdẽ colores figuraſq; conſpiceres. De variantibus itaq; liciis id fieri poteſt, ut colores varient, & diverſas figuras componant, cũ ſcilicet nunc albus color adhibetur, nunc hyacinthinus, nunc purpureus, mox coccineus, tandem aureus. Quicquid igitur tradiderint Magiſtri de xxiv.

aut

aut xxviii. filis, id omne inter Rabinorum ſuavia deliramenta numerandum videtur. Nec eſt quod id probent ex c. xxxix. Exodi v. iii. ubi aurum jubetur inſeri inter hyacinthinum, inter purpuram, inter coccinum & inter byſſum; hoc enim non ſignificat, ut illi tradunt, omnes iſtas ſpecies ita debere jungi & in unum torqueri; ſed tantum quod aurum adhibitum fuerit non minus quam cæteræ ſpecies, unumquodque ſuo loco & tempore, juſta quadam concinnitate & ordine, prout ars plumaria id requirebat, in texendis aut ſuendis figuris ad veſtium ornatum, alias neſcio an ullas figuras habere potuerint abſque miraculo. Deinde ſi filamenta ita erant duplicata & retorta, ut ſingula ſtamina & ſubtemina viginti octo filis conſtiterint, oportet ſane ut veſtimenta illa admodum dura & craſſa fuerint, & forſan craſſitiei palmæ, inſtar veli Tabernaculi, ut magiſtri docent, quam traditionem ſuo loco, ubi de Templo agemus, examinabimus: aut dicendum erit, fila iſta ſubtiliſſima fuiſſe, & mira tenuitate neta. Fateor tamen illud tam mirandum non eſſe, ſi reſpiciamus ad ſubtiliſſima opera iſta, de quibus Plinius lib. xix. cap. i. ubi plagas memorat, quarum ſingula ſtamina centeno quinquageno filo conſtabant; & quod magis mireris, thoracem Amaſis, cujus ſingula fila, tot conſtabant filis, quot numerantur in anno dies. Ipſum Plinium audiamus: *Sed Cumanæ plagæ concidunt apros, & hæ caſſeſve ferri aciem vincunt. Vidimuſque jam tantæ tenuitatis, ut annulum hominis cum epidromis tranſirent, uno portante multitudinem qua ſaltus cingerentur. Nec id maxime mirum, ſed ſingula earum ſtamina centeno quinquageno filo conſtare, ſicut paulo ante Iulio Lupo, qui in præfectura Ægypti obiit. Mirentur hoc, ignorantes in Ægyptii quondam Regis quem Amâſin vocant, thorace in*

Rhodiorum Inſula oſtendi in Templo Minervæ CCCLXV. *filis ſingulæ fila conſtare.*

XXVIII. Utrum autem hanc ob cauſam, an ob aliam rationem, veſtimenta ſacra *dura* dicta fuerint à Talmudicis neſcio. Hoc ſaltem ſcio, illorum eſſe traditionem veſtes ſacras eſſe קשים id eſt *duras*. Cum enim vetitum fuerit omnibus Judæis, non tantum Iſraëlitis, id eſt Laicis, & Levitis, ſed & ipſis Sacerdotibus, veſtes שעטנז duplicis materiæ gerere, permiſſum tamen erat Sacerdotibus iis uti in Templo, etiam tunc cum Miniſterio non vacabant, eo uſque etiam ut iis noctu incubarent, uti traditur Codice Tamid. cap. III. & alibi. Quærunt itaque quæ cauſa fuerit quod Sacerdotes veſtibus mixtæ materiæ uterentur in templo, (etiam extra miniſterium) cum tam ſevere prohibitum fuerit lege Dei, illud fieri extra Templum, etiam ipſis Sacerdotibus? Reſpondent Magiſtri noſtri, ut hanc difficultatem auferrent, id Sacerdotibus permiſſum eſſe, quoad veſtes ſacras, quia בגדי כהונה קשין הן *veſtes Sacerdotum duræ ſunt.* ideoque illa non reputari inter כלאים veſtes duplicis materiæ. Vide Cod. Ioma cap. VII. Gloſſa autem addit, veſtes iſtas duras non debere pro veſtibus mixtæ materiæ haberi, quia iis Sacerdotes non calefiunt. קשין הם ואינן מחממין לפיכך אין בהן משום כלאים: *Sunt duræ, nec in iis calefiunt, ideo non peccant in illis, ob duplicem materiam:* Eadem fere repetuntur in Toſephoth ad Codicem Schab. cap. VI. Hoc autem de Pontificis Maximi veſtibus dici mirum non eſt, ſi cogitemus eas non tantum contextas fuiſſe ex tot filis in unum retortis, uti tradunt Hebræorum Magiſtri, & de qua re ſatis fuſe diſputavimus, ſed etiam quod auro & gemmis rigerent. Talem credo fuiſſe pallàm illam, quam Virgilius I. Æneidos

dos *gemmis auroque rigentem* dicit. Hanc enim Servius ad locum iſtum *duram* vocat, quaſi dixiſſet קשה *Turam*, inquit, *propter aurum ſicut & novas veſtes videmus.* Idem fortaſſis fuit *Tatagium.* Sic enim vocabatur, ſecundum quoſdam, à *πατάσσω cum ſtrepitu palpito*, aut potius à *παταγέω ſtrepo, fragorem edo*, quod ejuſmodi veſtimenta auro dura fuerint, ut ſtrepitum ederent inter ambulandum. Ejuſmodi veſtes, Belgice diceremus: **Stijf van gout.** Valde etiam dubito an non tales fuerint tunicæ illæ quas Græci vocabant *σταδίȣς* & *στατȣ̀ς ſtantes*, ideo ſcilicet quod rigore & duritie ultro ſtarent, (niſi aliter exponas cum Salmaſio in notis Ad Pallium Tertulliani) unde fortaſſis Germanorum Stadtlich: eſt enim illis veſtis pretioſa ein ſtadtlich Kleyt / ſtatlich proculdubio à *στατῷ* aut à *ſtando.* Memini etiam me alicubi legiſſe veſtes Sacerdotum eſſe עומרים *ſtantes.* Hoc tamen de veſtibus Pontificis Maximi tantum, non debet dici: Sed & de veſtitu cæterorum Sacerdotum. Omnes enim veſtes, præſertim lacuatæ קשים dicuntur à Maimonide. Halach. Kele Hammikd. cap. VIII. הכותנות בין של כהן ג׳ בין של כהן הדיוט משבצת היתה שהיא בתים בתים באריגתה כמו בית הכוסות כדרך שעושין האורגין בבגדים הקשים: *Tunica, ſive ſummi Pont. ſive minorum Sacerdotum, lacuatæ erant, id eſt multas habuerunt cavitates intextas, inſtar certi cujuſdam ſtomachi, quemadmodum textores facere ſolent in veſtibus duris.*

XXIX. Hæc de textura veterum, & de ornamentis per texturam in ſacro veſtitu dixiſſe ſufficiat. Reſtat, antequam huic capiti finem imponamus, ut & de ipſis veſtium ſacrarum Textoribus, aliiſque auctoribus, aliquid dicamus. In veſtibus conficiendis itaque duo præcipue requiruntur. Primum ut materia præparetur, cum lanæ

lanæ & lina nentur. Deinde ut fila connexione ſtaminum & ſubteminum, arte Textoris telam conficiant in jugo. His addi poſſent ea quæ ornatum ſpectant, ut lanarum infectura, ars aurum ducendi, pretioſos lapides ordinandi & inſerendi, ut & tota ποικιλτική. De lanis tingendis in ſacra ſcriptura altum eſt ſilentium: ut minime dubitem, quin infectæ fuerint ab iiſdem à quibus texta ſunt veſtimenta ipſa. Ante omnia oportuit lanam & linum neri. Hoc præſtitum fuiſſe à mulieribus, traditur à Moſe Exodi xxxv. xxv. וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ויביאו מטוה את התכלת ואת הארגמן את תולעת השני ואת השש *Omnis fœmina ſapiens corde manibus ſuis nevit, & attulit quod neverat, ſcilicet hyacinthinum, & purpuram, coccinum & byſſum.* Illæ ipſæ etiam neverunt lanam ad conſtructionem tabernaculi verſu xxvi. Optime quidem hic verti ſolet חכמת לב ת׳ *mulieres induſtriæ*: illud enim חכמת לב *ſapientia cordis* nihil aliud ſignificat, quam induſtriam in rebus raris artificioſis conficiendis neceſſariam. Eſt autem hic receptus modus lòquendi apud Hebræos, qui viros peritos, ſapientes & induſtrios חכמי לב *ſapientes corde* vocare ſolent. Et hoc quidem ſecundum vulgi opinionem apud veteres, qui לב *cor* ſedem mentis & animæ, in qua omnis ſapientia & induſtria ſita eſt, crediderunt. Nec mirum artem iſtam lanam & linum nendi attribui mulieribus, cum revera opus mulierum, potius quam virorum, fuerit: quod vel ex ſolo Juſtino ſatis conſtat lib. I. ubi Sardanapalum, *virum muliere corruptiorem*, docet fuiſſe inter ſcortorum greges purpuram colo nentem, penſaque inter virgines partientem.

XXX. Textura autem, cum toto opere Tabernaculi, ejuſque vaſis, iterum attribuitur viris induſtriis, quos

quos Deus O. M. ſuis donis, quæ hiſce rebus neceſſaria erant, donavit. De his Moſes Exodi XXVIII. verſ. III. ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי: *Et tu dices omnibus viris ſapientibus corde, quos replevi ſpiritu ſapientiæ ut faciant veſtes Aharonis* (id eſt Aharoni) *quibus conſecraretur & Sacerdotio mihi fungeretur.* De חכמי לב nihil dicam, cum ea jam modo explicaverimus. Notandum ſolummodo eſt: Hic addi : אשר מלאתי רוח חכמה *quos replevi ſpiritu ſapientiæ*: quod perinde eſt ac ſi dixiſſet: *quos ſingulari induſtria atque arte donavi.* Significat enim ſæpiſſime רוח *Spiritus*, in ſacra Scriptura donum Dei, artem & induſtriam in rebus arduis & ingenioſis. Putida eſt interpretatio *Bahalis Hatturim* ad hunc locum; qui contendit: verba חכמי לב אשר ſignificare בגימטריא idem quod יראה *timor*, cum utrumque faciat DCXI. ideoque חכמי לב אשר ſignificare: quos מלאתי יראת יהוה *replevi timore Dei*, prout dicitur ראשית חכמה יראת יהוה *Initium ſapientiæ eſt timor Domini.* רוח חכמה *Spiritus ſapientiæ* ſæpius quidem ſignificat ſapientiam illam, quæ in negotio Religionis requiritur, aut etiam in rebus politicis, quo ſenſu Chriſtus dicitur habere רוח חכמה Eſ. XI. II. Nec non ſcientiam ſublimiorem in rebus Philoſophicis, eorum qui naturam rerum perſcrutantur. Sed & artes Mechanicæ חכמה appellantur, ut ars lignaria & cæteræ: ut חכם *ſapiens* ſit *peritus in ſua arte, peritus artifex.* Ideo Ἀρχιτέκτων à Paulo I Cor. III. X. dicitur σοφὸς, ideſt חכם. Idem de ארוגה ſive ὑφαντικὴ aut arte Textoria dici debet. Ideo Judæis eſt מעשה אומן, & Græcis opus πολυδαίδαλον. Sed quouſque artes mechanicæ à multis dictæ fuerint *Sapientia*, videre eſt apud Senecam Epiſtola XCI. Quando itaque dicit auctores veſtimen-

torum ſacrorum fuiſſe חכמי לב intelligit eos fuiſſe viros induſtrios, in hac arte peritos. Sed quum addit אשר מלאתיו רוח חכמה : quos replevi ſpiritu ſapientiæ, hoc indicat, ut mihi videtur, homines iſtos, quamvis alias hac arte edocti atque celebres fuerint, tamen hæc eorum dona Deum auxiſſe, eoſque repleviſſe induſtria quadam extraordinaria, & miraculoſa, ad præſentem uſum, in rebus ſacris præcipue, neceſſaria. Igitur quamvis induſtrii & periti fuerint in ſua arte, videntur tamen majori induſtria atque ſapientia opus habuiſſe, ut opera tam inſignia, in veſtitu ſacro, ut & in tota ſtructura Tabernaculi, efficerent, quam peritiam ſapientiamque Deus ipſis benigniſſime largitus eſt. Homo itaque non habet quod glorietur coram Deo, cum Deus eo non indigeat, imo cum homo omnia accepta habeat à Deo, *Patre luminum, & auctore omnis doni perfecti.* Jacob. cap. I. verſ. XVII. Cum itaque Hebræorum Magiſtri quærant, unde tanta ars, tam elegantia opera conficiendi, artificibus iſtis Judæis, qui dura ſervitute in Ægypto ad lutum & latera coacti fuerunt, magis quam ad opera rerum pretioſarum in purpura, hyacinthino, coccino, byſſo, auro & gemmis: facile reſponderi poteſt, Deum aliquos ex Hebræis in medio flagrantiſſimarum perſecutionum, duriſſimæque ſervitutis conſervaſſe, qui in ſubtilioribus artibus inſtruerentur; fierinamque potuit, ut, Deo moderatore, quidam inter Hebræos latuerint, qui in artibus liberalibus, uti vocari ſolent, cum in Philoſophicis tum in Mechanicis, inſtructi eſſent (quemadmodum & ipſe Moſes in omni arte Ægyptiorum edoctus fuit, teſte Stephano Act. VII.) quibus, poſtea, ubi opus erat, artem & induſtriam per miraculum auxit.

XXXI. Quinam autem fuerint *Sapientes* illi *corde*

&

& *repleti Spiritu Dei*, cap. XXVIII. Exodi, ubi de ſacro veſtitu tam luculenter agitur, non quidem expreſſis verbis dicitur: colligi tamen poteſt ex capite XXXI. ab initio uſque ad verſum XII. fuiſſe *Bezelelem*, filium Uri, filii Churis è tribu Jehudæ, & *Oholiabum* filium Achiſamachi ex tribu Danis. Sic enim Deus ibi loquitur: ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה׃ ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה׃ לחשב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת׃ ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכה׃ ואני הנה נתתי אתו את אהליאב בן אחיסמך למטה דן ובלב כל חכם לב נתתי חכמה ועשו את כל אשר צויתך׃ את אהל מועד וגו׳ *Ecce vocavi nomine Bezelelem filium Vri, filii Churi, ex tribu Iehudæ, & implevi eum Spiritu Dei, ſapientia & intelligentia, & induſtria in omni opere, ut excogitaret res ingenioſas, ad operandum in auro, in argento, & in ære, & in opere gemmario, inſculpendo & inſerendo, & in artificio lignario, ad operandum in omni opere. Et ecce dedi ei Oholiabum filium Achiſamachi, ex tribu Danis, dedique omni animo ſapienti corde, ſapientiam, ut facerent quæcunque tibi præcepi. Tentorium conventus*, &c. Sed iiſdem opus in re veſtiaria Sacra quoque mandatum fuit; ideo verſu x. addit: ואת בגדי השרד ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן ואת בגדי בניו לכהן׃ *Et veſtes miniſterii, & veſtes ſacras Aharonis Sacerdotis, & veſtes filiorum ejus ad fungendum Sacerdotio.* Quod attinet opus Tentorii, de eo alibi, ubi de Tabernaculo & de Templo agemus. Sufficit ex hoc loco demonſtraſſe Bezelelem cum Oholiabo fuiſſe auctores veſtitus ſacri. Non quod propria manu ipſi omnia confecerint, (id enim fieri non potuiſſet) ſed quod fuerint præfecti operis; aliàs ex hoc ipſo loco, non minus quam

ex aliis ſatis clare conſtat, eos ſub ſe habuiſſe multos artifices, qui ejuſmodi opera conficerent: ideo poſtquam de Bezelele & Oholiabo verba feciſſet, ſtatim addidit ובלב כל חכם לב נתתי חכמה *Et omni animo ſapienti corde, dedi* (id eſt auxi) *ſapientiam* ſive *induſtriam*. Fuerunt igitur duo illi viri *Bezelel* & *Oholiabus* hujus operis præfecti ac moderatores. Atque hi fuerunt primi auctores tempore Moſis rei veſtiariæ ſacræ.

XXXII. Cum tantus fuerit numerus Sacerdotum, qui in ſacris operabantur, & ſacris veſtibus indigebant, proculdubio quotidie aliquot conterebantur veſtes, quæ poſtea lacerabantur & lucernis in Sanctuario deſtinabantur, quemadmodum id infra demonſtrabitur. Opus itaque erat poſt tempora Moſis ejuſmodi artificibus, qui novas conficerent. Hoc autem ita factum fuiſſe exſertis verbis nos docent Talmudici Codice Schekalim cap. v. ubi inter quindecim Præfectos Templi numeratur etiam פינחס על המלביש *Pinchas ſuper veſtitum.* Quod Gloſſa ſic exponit: פינחס המלביש היה מלביש חכהנים בגדיהם והוה מתעסק בהצנעתן ובעשייתן: *Pinchas veſtiarius, erat is qui Sacerdotes veſtiebat veſtimentis ſuis, & qui curam habuit ut deponerentur, & conficerentur*, (ſcil. novæ, in locum tritarum) *veſtes*. Eo reſpexit, mea opinione, Codex Middoth cap. I. ubi Doctores mentionem faciunt cellæ cujuſdam in porta Nicanoris, quæ dicitur: לשכת פנחס המלביש *Conclave Pinchaſii veſtiarii.* Bartenora quidem locum iſtum exponit de eo tantum, qui Sacerdotes tempore miniſterii veſtiebat, deinde eos exuebat, & qui veſtes reponebat & cuſtodiebat. Sed Maimonides id omnino intelligit de eo qui conficiendis veſtibus præfectus erat. Halachot Kele Hammikd. cap. VII. ſectione ultima זה הממונה על מעשה בגדי כהנים

עוסק

עוסק בהבנת בגדי כהנים הדיוטים ובגדי כהן גדול ובאריגתן ומתחת ידו נעשה הכל ולשכה היה לו במקדש: *Hic eſt Præfectus ſuper opus veſtium Sacerdotum, qui occupatus eſt in conficiendis veſtibus Sacerdotum, tum Minorum, cum Sacerdotis Magni, & in earum textura: illius autem cura omnia fiunt, habet etiam ſuum conclave in Templo.*

XXXIII. Fœminæ itaque neverunt byſſum & lanam, hyacinthinum ſcilicet, coccinum & purpuram: ſed veſtes ipſæ textæ & variegatæ fuerunt à viris ſapientibus atque induſtriis, quorum ſolertiam atque induſtriam D. O. M. donis ſuis auxit. Omnia autem facta fuerunt curantibus Belzelele & Oholiabo. Fœminas lina & lanas neviſſe apud veteres, ut fieri ſolet apud nos ad hunc uſque diem, ſupra jam attigimus. Sed eaſdem quoque texuiſſe, etiam moris erat, ut totam veſtem perficerent nendo & texendo. Capite præcedenti ex Homero Odyſſ. E. jam oſtendimus Nympham ἱςὸν ἐποιχομένην *telam percurrentem*, quod Virgilius Æn. lib. VII. conjugi etiam attribuit.

Arguto conjunx percurrens pectine telam.

Artemidorus lib. III. cap. XXXVI. de textura verba faciens, eam mulieribus proprie attribuit, nulla facta mentione de viris. Καθεζόμεναι ὑφαίνουσιν αἱ γυναῖκες τὸν τοιοῦτον ἱςόν: *Ejuſmodi telam mulieres ſedendo texunt.* Heſiodus Oper.

Τῇ δ' ἱςὸν ςήσαιτο γυνή.

Hac telam ordiatur mulier.

Platonem & Ciceronem de mulieribus texentibus ſæpiſſime loqui, patet ex iis quæ capite præcedenti ex eorum libris de legibus allegavimus. Venus filio ſuo Priapo dicitur texuiſſe veſtem; teſte Caſſiodoro lib. VI. cap. XXI. Textura Penelopes imprimis celebris eſt apud Homerum.

merum. Capite præcedenti fuſe diſputavimus ex Ovidio, de certamine, ob texturam inter Minervam & Arachnen; Alexander Magnus veſte indutus fuit, quæ erat, *ſororum non tantum donum ſed & opus*, ut habet Curtius libro v. Suetonius in vita Auguſti cap. LXXIII. teſtatur: Auguſtum *veſte domeſtica non alia uſum fuiſſe, quam ab uxore & ſorore & filia neptibuſque confecta*, quod à Carolo Magno etiam obſervatum eſt, ſi *Eginhardo* fides adhibenda eſt. Principes itaque fœminæ Deæque texuerunt. Non omittendus eſt locus Tibulli, qui de fœmina Coa texente mentionem facit:

Illa gerat veſtes tenues quas fœmina Coa
Texuit.

Adeo verum eſt mulieres texuiſſe apud veteres: ut Herodotus lib. II. cap. XXXV. doceat, apud Ægyptios, quorum pleraque inſtituta plane erant contraria, & toto cœlo à cæteris nationibus diverſa, morem fuiſſe, negotiari *ἀγοράζειν καὶ καπηλεύειν*, *Viros* autem *κατ᾽ οἴκους ὑφαίνειν*, *intra domos texere.* Quaſi dixiſſet: *alibi fœmina texunt, apud Ægyptios viri.* Apud Hebræos texuiſſe, Sacra Scriptura manifeſto docet. Nihil jam dicam de fœminis ædicula texentibus, quæ memorantur II Reg. XXIII. VII. Prov. XXXI. ſummopere laudatur uxor diligens, quæ veſtimentorum mariti totiuſque familiæ curam habet, & quæ ipſa עשתה סדין *veſtimenta pretioſa facit.* Celebris eſt locus I Samuelis cap. II. XVIII. ubi legimus Annam filio ſuo Samueli feciſſe מעיל קטון *palliolum.* quod non aliter intelligo, quam eam ipſam palliolum iſtud filio ſuo texuiſſe propria manu. Antiqua traditio eſt, tunicam Chriſti inconſutilem textam fuiſſe ab ejus matre Beata Virgine Maria. Idem docetur Codice Joma cap. III. ubi tradunt Gemarici, licitum eſſe Sacerdoti veſtem

ſtem induere & unius miniſterium in ea obire, ſi mater ei veſtem fecerit. Et ſimul exempla allegantur, de *Sacerdotibus*, *Iſmaële*, & *Eliezere*, quibus matres veſtes fecerunt. Sed de his plura ſuo loco. Morem iſtum, quod fœminæ texerent, viguiſſe ad tempora Chryſoſtomi uſque patet ex ejus Homilia xxxiv. prioris ad Corinthios, ubi ſæculo ſuo convitium dicit, quod propter mulierum mollitiem, hoc inſtitutum à fœminis tranſiret ad mares. Quis neſcit ad hunc uſque diem ubique locorum reperiri mulieres quæ texunt lineas telas, maxime autem in Cœnobiis. Non tamen ſolæ fœminæ texebant apud veteres, ſed & ipſi viri. Audivimus jam modo ex Herodoto, apud *AEgyptios viros texere.* Hippias, ut erat homo *multiſcius*, uti loquitur Apulejus Florid lib. II. *tunicam interulam, tenuiſſimo textu, triplici licio, purpura duplici, ipſe ſibi ſolus domi texuit.* Temporibus B. Chryſoſtomi artem texendi à mulierculis ad viros jam fuiſſe derivatam, ex ipſo Chryſoſtomo jam modo audivimus. Id ipſum in uſu fuiſſe tempore Conſtantini, conſtat ex Codice lib. xi. tit. viii. *De Murilegulis & Gynæciariis. Gynæciarii* ſunt viri textores, & non fœminæ. Non poſſum quin hic obſervem, textores *Gynæciarios*, & textrinum, ſive officinam textorum, *Gynæcium* dici, ἀπὸ τῆ γυναικὸς *à muliere*, ideo ſcilicet quod apud Antiquos ejuſmodi munera mulieribus magis quam viris demandata fuerint. Sed dubitare neutiquam poſſum, viros texuiſſe jam ante tempora Julii Cæſaris; cum ipſe Plautus mentionem faciat de *Textoribus, limbolariis & arcularius*. Vide Aul. Sc. v. act. III. Et Cicero pro Plancio: *Si* (mancipium) *pro fabro aut textore emimus*. Vide etiam Juvenalem, Satyra ix. & alios. Sacerdotales noſtræ veſtes non à fœminis, ſed à viris contextas fuiſſe colligi poteſt,

poteſt, ex iis quæ jam diximus. Fuerunt itaque primi textrinorum Procuratores (liceat ita loqui cum Theodoſio & Valentiniano Imperatoribus, Cod. l. xi. tit. xi.) *Belzelel* & *Oholiabus*. Deinde ſub Templo ſecundo, in ipſo Templo, ſcilicet ad dextrum portæ Nicanoris, ſuum habuerunt Gynæcium ſive Textrinum, ubi veſtes ſacræ, cum velis aliiſque texturis ad Sacerdotinm neceſſariis, detexebantur: cujus Textrinæ Præfectus, aut Procurator celeberrimus fuit quidam *Pinchaſus*. Hoc tamen non eſt ita intelligendum, quaſi Sacerdoti non fuerit integrum miniſterium obire in alia veſte, quam quæ in Templi Textrina detexta fuit. Nihil refert in quo loco, & à quibus hominibus confecta fuerit, modo materia formaque, & figuris ad legem Dei facta fuerit. Ita legimus Maſſechet Joma cap. III. (quem locum modo allegavimus) matres filiis ſuis Sacerdotibus Iſmaëli & Eleezeri tunicas pretioſiſſimas feciſſe, quibus miniſterio functi erant magno die piaculari decimo Tiſri. Hæc tamen conditio requirebatur, ut ejuſmodi veſtimenta prius traderentur toti cœtui, atque ut ſic à cœtu Sacerdotibus darentur. Veſtes enim ſacræ, ut omnia vaſa & ſacra ſupellex, publicis ſumptibus fieri debebant, non autem privatis. Sed ſi quis privatus aliquid dare volebat in uſum publicum ſacrum, permiſſum erat id recipi, eoque in ſacris uti, hac tamen lege, ut toti cœtui primum fuerit traditum, à quo ad Sacerdotes deferretur, & miniſterio conſecraretur. Sed de hiſce poſtea, ubi de pretio & ſumptibus veſtium ſacrarum: quod fiet libro ſecundo, poſtquam de ſingulis veſtibus ſeorſum egerimus.

FINIS LIBRI PRIMI.

INDEX RERUM
LIBRI PRIMI.

A.

Abel an habuerit veſtes Sacerdotales. pag. 14
Abrodata Rex. Ejus tunica hyacinthina pretioſa. 363
Acus. 335. Major ad conſuendas ſarcinas. *ibid.* Apud veteres eſt fibula. *ibid.* Sed raro. 336. *Acus* ſubtilior. *ibid.* Ejus uſus apud veteres. *ibid.*
Acupicta texta dicuntur. 320. 390
Acupictor. 389
Adamus primus Sacerdos. 16. 85. Bovem obtulit. 86. An *hircum*. 86. Ex mandato Dei ſacrificavit. 85. Primæ ejus veſtes quales. 14. 15. An habuerit veſtes ſacerdotales. 14. Habuit veſtes ex pellibus villoſis. 82. Ejus veſtium *virtus*. 87. *Odor gratus*. *ibid* An ejus veſtes pelliceæ Sacerdotales? 100. Poſt peccatum ſacrificavit. 16. Creatus in monte Moria. 50. Ibi ſtruxit aram *ibid.*
Ædificia lutea ab hirundinibus inventi. 321
Ægyptiorum ſacerdotes veſtiti. 12. 13
Ægyptum texturam inveniſſe. 327. Ob mercaturam lini eſt celebris. 144. Lini & Equorum ferax. 180. Inacceſſa facta equitatui. 181. Dicitur Hebræis *Mitzraim*. 328. Cum Hollandia comparari poſſe. 181
Æneas læna amictus. 213
Agricultura & aratio à porcis inventa. 321
Aharon Pontifex Max. 34. Ejus filii Pontifices. *ibid.*
Albi Dii, & albæ victimæ. 238
Alba veſtes. 334. 335. &c.
Albæ veſtes in Eccleſia Rom. 238. unc *Aube*. 238
Alba opera. 130
Albus color. 234. Diis gratus. 23-
Alba veſtes ſacrificantibus in ſomniis fauſta ſignificant. 237
Alexander Severus 313. Veſtem holoſericam nunquam habuit. 263. Ejus lex veſtiaria. 224
Allegoria. 50
Alkermes. 287. 292. Ejus confectio. 293
Almanac, *Alambyx*, *Alchymiſta* an voces Arabicæ? 173
Alvearia olim texebantur. 319
Amaſis Ægypti Rex. Ejus *Thorax*. 384. 419.
America multas alit aves. 77
Amethiſtinus color. 265. 266
Amiantus lapis *Aſbeſtinus*. 135
Aminaarum vitium genera. 123
Ammon, Chamus. 216
Amorgus inſula. 276. 277
Anagogia. 50
Anemona flos purpureus. 270. 278
Angeli an confecerint Adami veſtes. 83
Animalia veſtibus intexta. 398. &c.
Apices apud Hebræos vocibus adſcribuntur. 300
Apoſtoli prædicant Euangelium. 52. quo habitu. *ibid.*
Aqua farina. 279
Arabes nudi ſacrificant. 11. Voces Græcas adoptant. 173. 292. Eorum ſapientes & ſacerdotes lana veſtiuntur. 215. Sæpe intelliguntur per Arabas Judæi qui inter eos habitant. 173.
Arachnes & *Minervæ* certamen. 322
Aranea texit & nectit. 320. Unde dicta. 321. Eſt inventrix texturæ. *ibid.* & 322.

322. texit & reficit retia ſua. 337
Arbores lanigeræ. 123
Arcas Caliſtus texturam populares docuit. 328. Arcadum religio. 7
Arcularii. 429
Argaman unde dictum. 276. ſignificat colorem. *ibid.* & 177. 280. 281. 304
Argema. 277. 278
Argemon. 278
Argentum veſtibus ſacris nullum intextum. 226. Quo tempore ejus uſus in re veſtiaria. *ibid.*
Arietes teguntur ad conſervandam lanam. 207
Ars artem trahit. 177
Artes Mechanicæ vocantur ſapientia. 423
Artes repertæ caſu, aut à brutis animantibus. 321
Artificioſiſſimum opus eſt *choſcheb.* 385
Asbeſtinum linum. 128. 135
Athenienſes veſtibus albis ſacra faciunt. 236
Athenæ. An lanificium ibi inventum. 216
Attalus an docuerit veſtibus aurum intexere. 227. *Attalici.* *ibid.*
Augurale veſtimentum. 276
Auguſti jocus de purpura. 269
Aurigo. 243
Aurum in veſtibus ſacris. 219. Ejus color. 243. 244. *Auri* varia genera in Talmude. 219. *Aurum Meſukak*, & *aurum Tob.* 220. Ex *Ophir.* 221. Ex *auro* ſolido veſtes. *ibid.* Ex quo genere *auri* veſtes ſacræ fiant. 221. *Aurum* laneis veſtibus tantum intextum, non lineis. *ibid.* *Auri* abuſus in veſtibus & in ædificiis, 223. *Aureæ* veſtes. 224. 225. &c. Regum ornatus. 224. *Aurum* veſtibus intexere quis invenerit. 227. Quomodo in filamenta deductum antiquitus. 228. Et hodie. *ibid.* *Aurum textile.* *ibid.* Auri uſus magnus in rebus ſacris. 226. In Templo Jeruſal. *ibid.* Ejus color. 241 viride. *ibid.* Fulvum, & Rufum. *ibid.*
Auri plus perit quam argenti. 224
Auri plus in rerum natura quam Argenti eſſe. 226
Auro ornatum *Taſchbetz.* 370
Azur. 254

B.

BAal-Peoris ſacra. 8. Dicitur *Bel-Phegor.* *ibid.* De eo lepida fabula. 8. 9. Ejus ſacra turpiſſima. 9. 10. Eſt *Priapus* & *Saturnus.* *ibid.*
Babylonica opera. 386. *Picta textura & acu.* 391. *Periſtromata.* *ibid.*
Babylonis acus vincitur pectine textoris. 393
Bacchus. Νεβρώδης & Νεβρωδόπεπλος. 68. 93. Pelle hinnuli veſtitus. 9. 93. A Judæis dicitur adorari. 99. Ejus cultus. 46. An Judæi ipſi ſacrificent. 67
Bacchantes ſindone Veſtiti. 147
Balteus Sacerdotum. 30. Eſt duplicis materiæ. 110. 235. Pontificis Max. die Expiationis eſt lineus. 138. *Balteus.* 121. Sacerdotum eſt operis *Rokem.* 388. &c. Ejus ſtamina & ſubtemina. 412
Baum-wol, Xylinum. 123
Belgarum ædes teſſellata habent pavimenta. 372
Belluata veſtimenta. ſive *Belluæ* veſtibus intexta. 398. &c.
Beltz à pelle. 82
Bellica ornamenta tincta. 338
Bengala abundat goſſypio. 150
Benus pro *bonus.* 98
Beſtia à βόσκημα. 299
Bezelelus veſtes ſacras fecit. 424. &c.
Bilices. 408
Bis tincta non omnia ſunt dibapha. 312

Blatta.

Blatta. 270
Blutum pro *ablutum.* unde *bleu,blau.* 257. *Blau. donker blau.* 255. 266. *Bleu-mourant.* 255
Bombyces ſericæ. 165. Earum nidi quomodo redordiantur. 127
Bombacina. 126. an differant à ſerico. *ibid.*
Bombace, Bombaggio. 125
Bombaſijn Belgice à *Bombyce.* *ibid.*
Bos. Qualem Adamus obtulerit. 86
Bracha conſuuntur. 339. Quomodo texantur. 407
Brachmanes diſcalceati ſacra faciunt. 65. Eorum veſtes lineæ. 135. Et ex lapide Amiante, & Sindone. 147
Brocards panni aurei, ab aureis bracteolis ſic dicti. 222
Brocher. Vide *lacer* & *breiden.* Veſtement *broché.* 369
Breiden, Gallice *lacer, brocher,* ars veteribus ignota. 323.342.343.369.
Britanorum Religio. 11
Broderie & *Ouvrage de broderie.* 388. 397. 407
Βροντῶος Jupiter. 10
Borduren. 386. *Broder* quaſi *border,* à Belgarum *Boort* ora. 407
Buccinum. 256
Byſſus. 23. ſubtiliſſima. 25. *Byſſus* & purpura junguntur. 118. Utrum ſit lana? 127. An *goſſypium,* aut ſericum? 128. Eſſe linum pretioſum. 128. *Byſſus* celeberrima eſt Eliaca. 128. Scritur ut canabus. 129. Ex ea texuntur veſtes & reticula. *ibid.* *Byſſus* Judaica. 128. Eſt linum Indicum. *ibid.* pretioſiſſimum linum. 131. *Byſſinas* veſtes geſtandi jus qui habuerint. 182
Byſſina verba. 131

C.

C. H. K. permutantur. 131
C. mutatur in T. 299
Cain an habuerit veſtes Sacerdotales. 14
Calaſaris genus veſtis ſacerd. 213
Calcei veſtes viliſſimi. 57. *Lunati.ibid.* ſignum Senatoriæ dignitatis. *ibid.* *Calcei* conſuuntur. 335.336. 337. &c.
Calceos exuere ſignum humilitatis. 60. Afferre, ſolvere &c. vile miniſterium. 58. *Calceorum* corrigiam ſolvere. *ibid.*
Calcei Sacerdot. Ægypt. papyracei. 62. Phœnicum linei. *ibid.* Athenienſium albi. 137
Calcei coccinei 280. Patriciorum. 313. Gemmati Imperatorum. 230
Calcei exuebantur die jejunii. 60. In mortuorum luctu. 61. A Moſe extrahuntur. 50. A Joſua & Sacerdotibus. 54
Calceatus Larenſium Pontifex. 63. Sacerdotes Athenienſes & Alexandrini. 63
Calceis quidam Sacerdotes carent. 63
Calceos non habent Sacerd. Hebræorum. 47. Prohibiti ſunt. 51
Calcei Empedoclis Philoſophi. 46. Ruſticorum apud Hiſpanos. 48
Calcei Moſis ſtraminei. 48. Ex ſpina Chriſti. *ibid.*
Cameli. Eorum magna copia in Judæa. 195. Eorum lana. 80. In uſu apud Judæos tempore Chriſti. 195. Molliſſima in Caſpia. 198
Camelot de Hollande, genus panni Hollandici. 156. 332. 385. 409. Fiunt ex lana caprina. 204
Camiſia. Alba, ſigillata, holoſerica & chryſoclava. 223
Canabus inter ſpecies *piſchtim,* id eſt lini. 132. dicitur à ſimilitudine cannæ. 133
Caneſas, chanvre. 132
Cancamus. 279
Candidati. 238

Candys quid? 405
Candelabra ſeptem. 33
Cantus dicitur *varius*. 384
Capra. In Oriente quales. 204. 205. Earum lana pretioſa & mollis. 202. 203. *Capros* Barbari ſuis terris non ſinunt exire niſi caſtratos. 205 Optimæ capræ in inſula Scyro. 201
Capra & lana caprina. 198. 199. 200. 201. &c. Inde non fit *thechelet*. 206. Veſtes Sacerdotales. *ibid.* Inde fiunt aulæa tabernaculi. 200. Smirna hodie adfertur. 203. Mollis. 200
Caprarum pilorum uſus. 200. Craſſa lana caprarum. 202. dicitur *Merhazi* pro *Amerhazi*. *ibid.*
Capras nere quid? 203
Capra ex hirco & ove. 199
Caprea Geitenſtein, prope Ultrajectum. 205
Caracalla conſuuntur ex pluribus partibus. 339
Carmeſinus color. 277. 278. Unde fiat? *ibid.* & 292. Hodie á coccino diſtinguitur. 292. Gallis dicitur *cramoiſin*, Germanis Carmeſin. 269. 292. 304
Caro. carne viri delectantur. 184
Carmenta ſacello pellem inferi nefas. 99
Carminare lanam. 103
Cea vide *coa*.
Cento. 336
Cereris ſacra in veſtibus albis. 236
Chamus. *Ammon*. 216
Chemiſe qui tienne ſerrée. 368. contrepointée &c. an *chetunet Taſchbetz*. *ibid.*
Chermes pro Kermes. 294
Chanaanus Chami filius lanificii repertor. 328. eſt *Mercurius*. *ibid.*
Cheirotheca. An Sacerdotes iis utantur. 43
Cherubimi quid? 401. fiunt *Maaſe choſcheb*. 385. 389. 393. Quales habeant figuras. 393
Chriſtus per *hircum* repreſentatur. 86. dicitur *Agnus* Dei. 86. Albis veſtibus induitur. 238
Cidaris. 121
Ciclades quantum debant habere auri. 225
Cilicia veterum Chriſtianorum. 198. 200. In Cilicia inſula capræ tondentur. 200
Cinctus areus. 65
Cirri fœminarum ex pilis caprarum. 202
Ciſta. hinc Germanorum Kiſte. 379
Clavis in veſte Græcis vocatur plumion. 386
Clauſporte pro *Clauſiporca*. 299
Cleopatra. 230
Clyſteres cyconia invenit. 321
Co, & *Coa* inſula ubi. Patria Hypocratis. 127. 176. Differt á *Cea*. *Coa* veſtis utrum de lana, an de Serico dicatur? 177 Ibi lanificium claruit. *ibid.*
Co & *Coa* inſula differunt á *Cea*. 127.
Co inſula, an hoc nomine nota tempore Salomonis, 178. An tempore Latoi. *ibid.*
Coccinum. 171. purpura dicitur. 267. 314. Inſtar roſæ micat. 268. *Coccinea* dicuntur purpurea. 288. In *coccino* igneus fulgor. 289. *Coccinum* dicitur *dibaphum*, ſed male. 287. Differt à purpura plebeja, Tyria & Hyſgino. 290. *Cocco* tingitur. 290. Cocco tincta veſtis. 290. *Coccini* calcei. 280
Cocci cultura. 293. Ejus locus natalis. 294. Quomodo dictum Judæis. 300. Dicitur *Vermiculus acutus*. 313
Coccus. 269. Inde *Lacca*. 280. Qualis fructus *coccus*? 290. *Coccinus Tyrius*. 301. *Coccinum* peſſime dicitur *dibaphum*, & *bis tinctum*. 310. 311. *Coccinum duplum retortum*. 307. *Coccinum* cur dicatur *Schani*. 313.

&

& *Sen. ibid.* Eſt color pretioſiſſimus. 313. Eo uſus eſt Alexander Severus. 313. Sacerdotibus & Auguribus ornamento eſt. 314. Et Salomoni. *ibid.*
Coccinum dicitur *Galaticus color.* 291. 314.
Coccinati milites. 302. 304
Cochenille. 296
Cæruleum, *caſium* quaſi *cœlium.* 252. Quomodo tingatur? 257. vide *Hyacinthinum*
Colores quid? 119. *Colores* veterum nobis ſæpe ignoti. 232. *Colores* in ſacro veſtitu. 234. 235. &c. Quot in ſacro veſtitu 240. Quo referantur. 253. *Colores Miſti.* 275. *Color Regius.* *ibid.*
Columna Trajani Romæ. 11
Conchylia. Inde fit color pretioſus. 251. 252. 253. &c. *Conchyliata veſtis.* 251. 257. *Conchylium* diſtinguitur à purpura. 257. Eorum genera. *ibid.* pretia. 262. Quomodo tingatur. 271. Conchylium. *ibid.*
Conopeum texebatur. 319
Conſpicilla. 70
Contrepointé. 368. 369
Cor ſedes mentis creditur. 422
Corbes texebantur. 319
Corum. 201
Corium & *Cortex* idem, 81. rubrum. 280. an à *Caro.* 81. Coccino tingitur. 300. *Coria* conſuuntur. 334
Coſculium & cuſculium. 295. 296
Cotinus frutex. 257
Coton. Belgice **Catoen.** 124
Cotoneum malum. 124. Ab Arabibus in Hiſpaniam delatum. *ibid.*
Cothurni. 67
Crappe. color ruber. Ejus ferax Zelandia. 269
Crates texuntur. 319
Cravates. Colli lora. 340
Crepida. 67. *Crepidatus* Domitianus. 62. Crepidæ propriæ Sacerdotibus Dial. & Flavial. *ibid.*
Crepitus ventris in cultu Baalis Pchoris. 10
Crepos quid? 10
Cretati. 238
Crinale. 168. Crinale aurum. *ibid.*
Crux in textura. 331. quomodo dicatur à Judæis. 332
Cynocephali populi. 149

D.

Daſſen. Colli lora. 340
David veſtibus tectus quo ſenſu. Cur in iis non potuerit calefieri. 106
Dentelles. 307. 407
Deſertum apud Judæos quid. 196. Ibi prædicavit Johannes. 196
Dialis Sacerdos. 283. 284
Dibaphum. vide Purpura. Pro Auguratu. 284. Male de coccino dicitur. 310. 311. 312
Dii Deæque albis veſtibus amicti. 238
Diogenes Cynicus. 207. Ejus acre dictum in Megarenſes. 212
Diſcalceati Judæi quando. 62
Diſcoloria. 388
Draet, *filum.* **Een draet. acht draet/** genus panni Hollandici. 409
Drap d'or. pannus aureus. 333
Druidæ Gallorum albas habent veſtes. 336
Dolabrum. poſt uſum ferri. 327
Dominica in Albis. 238
Domitianus. 284
Dormire ab Hebræorum *Radam.* 98
Dormire in Templo ſolent Sacerdotes & Levitæ. 98
Duos pannos, duas telas jungere per texturam. 356. &c.
Duplicata tela. 356
Duplicatio. 307. *Duplicia*, & veſtes duplices. 309

E.

Elias propheta. Ejus veſtis. 91
Eliezer Pont. Pont. 152
Elychnia pro Sabbatho unde fieri debeant. 187
Emplaſtra non debent reperiri intra carnem & veſtem Sacerdotis. 43
Epheſiorum veſtes habent rhombos intextos. 373
Ephodum eſt *Schaatnez*, duplicis materiæ. 110. 111. Eſt *Maaſe choſcheb.* 384
Equi. Flavi in Dania. 172. *Pomelé*, *pomelati equi.* 373. *Equi* Salomonis. 179. *Equi multi* in Ægypto. 180. & Thebis. *ibid.* *Equum conſcendere* quis docuerit? 180. *Equos habendi jus* apud Hebræos. 182. *Equorum pretium* certum ſtatui nequit. *ibid.*
Eruca damnificæ beſtiæ. 126
Eſcarlatte. 265
Eva non erat Sacerdos. 16. 90. Ejus veſtes non erant Sacerdotales. *ibid.*
Expiatio Magna. Dies Expiationis dictus *Iom Hakkipurim.* 154. Illo die Pontifex Max. in veſtitu faſtum deponit. 154. Non intrat adyta cum veſtibus aureis. 154. In Albis veſtibus miniſtrat. *ibid.* Reliqua omnia tunc ſplendida. *ibid.* Ex aureo labro lavat manus & pedes. *ibid.* Vaſa aurea tunc pretioſiora quam reliquis diebus. 155. Illo die Sindon byſſina tendebatur in templo. 157. 235. Pontif. Max. lino veſtitus albo. 234.

F.

F. & K. apud Arabas uno apice tantum differunt. 291. F. Mutatur in V. Apud Græcos F & γ quomodo differant. 292
Faly. Een Faly genus veſtimenti noſtrarum mulierum à φάλα. 340
Faſcia in veſtibus. 407
Fel, *vel*, *à pelle.* 62
Feminalia, *Bracha.* 121. Hieronymus male credidit non poſſe texi. 339. 345. 346
Ferandin, genus panni ſerici. 409
Feu. couleur de Feu. 266
Feuille morte, color. 243
Fibula. Eſt *acus.* 335. A *ſutura* nonnunquam diſtinguitur. *ibid.* Nulla ſine acu. *ibid.*
Fibulatum & refibulatum. *ibid.*
Fides, *fido*, *fœdus.* 84. *Fidei ſacra.* 43. Ejus flamen. 237
Fileſel, genus fili ſerici. 186
Filum. *ſix fils*, huict fils, genus panni Hollandici. 409
Fimbria in veſtibus quomodo Hebræis dicantur. 370. In veſtibus ſacris nullæ. *ibid.* Quæ in veſtibus. 407
Flachs German. Vlas Belgic. *Filace* Gall. *linum.* 133. 143. Fijn flas. 175
Flaviales. 283
Flamen. Dialis habet album galerum. 237
Flamines Fidei manus velant albo panno. 237. *Flaminibus* lana peculiaris, 215. *Flamines* dicuntur quaſi *Filamines.* 215. Quomodo tegant caput. *ibid.*
Flaminica, apud Romanos, ſi tunicam laneam lino conſutam habuit piaculum commiſit. 116
Flos. Flores hyacinthini. 252. Ex Ajacis ſanguine creſcunt. 253
Flos lanæ caprinæ. 200
Floribus pictæ veſtes. 396 401
Florida veſtes propriæ mulieribus. Et quidem meretricibus. 396
Flores intexti velis tabernaculi. 401
Fœdus unde dictum. 84. Fœdera ſancire. *ibid.* Sancitur fœdus cum ſignis notabilibus. 83. In ſanciendis fœderibus victimæ adhibentur. 84.

Quid

Quid ſignificet. 84. In fœderibus comminatio. 84
Folia ficulnea. 77. umbroſiſſima. 78. Inde veſtes. *ibid.*
Foliis ſeſe tegit Vlyſſes. 77
Fratres Arvales. Eorum Sacerdos ſpiceam habet coronam. 237. Et albam infulam. *ibid.*
Fullones. Veſtes dealbant & lavant. 238. Junguntur cum *ſarcinatoribus.* 336
Fulvus color quomodo mixtus. 241
Frontalia. 70
Funes. Quibus ligatus Simſon. 129
Fructus veſtibus intexti. 403
Fuſi. Poſt uſum ferri. 327
Funda annulorum formas habent figuræ in tunica Sacerdot. 378

G.

G. *Littera* permutatur. vide K.
Galericulus. vulgo une *Perruque.* 201. Ex pilis caprarum. *ibid.*
Galerus Albus Flaminis Dialis. 237
Caligula Sericatus. 163
Gallia quomodo purpuras tingat. 271
Gallorum procerum veſtes aureæ. 224
Garlaticum pro *Galaticum* & *Eſcarlaticum, Eſcarlate.* 298
Geiten ſtein. Villa prope Vltrajectum. Sic dicta ob capras Orientales. 205
Gemma in veſtitu ſacro. 229. 230. 231. Cælatæ in Calceis. 230. Leges contra veſtes gemmatas. 231
Gemma Hyacinthus. 250. &c.
Gemma Hamatites. 271
Gematria ſpecies Cabalæ Judæorum. 402
Generoſa. 130. 170
Germani tecti agninis pellibus. 95
Germanica toga pro Græcanica. 284
Geta pelliti. 95
Geyß. ab Hebræorum *Es.* 199
Goliati haſta comparatur cum inſtrumento textoris. 329
Goſſampini. Frutices qui *goſſypium* ferunt. 123
Goſſypium. Parum habet firmitatis. 129. Eſt *Xylinum.* 142. Differt à lino. 149. ubi naſcatur? 142. Ejus eſt abundans *Bengala.* 150. Ex *Goſſypio* veſtes Sacerdot. apud Gentiles. 235. Cum lino an poſſit miſceri. 105
Gouſſon fruſtulum tunicæ Gallis ſic dictum. 349. tunicæ mirifica arte intexitur. *ibid.*
Goude laecken. pannus aureus. 333
Grex liniger Sacerdotes. 134
Gris de lin. color. 266
Grof Grein. Genus panni ex lana caprina, apud Belgas. 332
Gynacium, Gynaciarii. De iis lata lex. 429

H.

H. littera mutatur in G. K. 132. 133
Halm/ pro *culmus.* 133
Hauf/ Henep à *Canabo,* & Hebr. Kanbos. 133
Hauds, pro *cutis.* 133. Haut. Huydt. 96
Haruſpex varicoſus. 45
Hemels Bleau. 246. 254
Hechelen *Carminare* lina. 103
Heliogabali calcei gemmati. 230
Hemo pro *Homo,* ut *benus* pro *bonus.* 98
Hercules pelle Leonis veſtitus. 93. Ejus Sacerdos *laticlavia* veſtitus. 215. Ejus amica. 273. Ejus canis inventor purpuræ. 273
Herculis Lindii ſacra cum diris imprecationibus. 8
Heroës priſci pellibus veſtiti. 93
Heroïna pellibus veſtitæ. *ibid.*
Hes, Hex, Kat/ Catti/ Heſſen idem. 133
Himmel blauw. 254
Hippias ſibi veſtem texuit. 429
Hircus Chriſtum ſignificat. 86

Hircum ab alis. 87

Hollandi optimos pannos conficiunt ex lana Hiſpanica. 165

Hollandia cum Ægypto comparanda. 185

Holoſerica veſtis. 163. Ejuſmodi veſtem nunquam habuit Alexander Severus. *ibid.*

Hoqueton tunicula à *chetunet.* 402

Hunni & *Hungari* pelliti. 95

Hyacinthus gemma. vide Gemma.

Hyacinthus flos. vide flos.

Hyacinthus color qualis. 246 &c. 261. Quomodo tingatur. *ibid.* & 257. 261. Eſt color nigricans inſtar atramenti. 255. Auſter. 256. Aëris naturam refert. *ibid.* Non omne eſt *thecheles. ibid.* ſolo ſanguine conchylii tingitur. 256. Quomodo hodie tingatur. *ibid.* Non niſi lana eo tingitur. 214

Hyena. Ejus pellis contra vulnera. 96

Hyſginus color. 275. 281. 295. Augurale veſtimentum. 276

I.

I*Acinthe la belle.* 250

Iacobi veſtes, vide Veſtes.

Ichtyophagi. 77

Ignis & *fulmina* in fœdere. 83

Imperatorum Paludamenta alba. 238

Ingenieur. Choſcheb. 385

Incubare Deo. Æſculapio &c. 97

Incubare pellibus. 98. An Moſi ritus iſte notus. *ibid.* Cur Moſi attribuatur. *ibid.*

Inconſutile apud Johannem non ſignificat *ſine fibulis.* 344

India unde dicta. 150. ferax *lini.* 149. & *Xylini.* 150. *Indica lina* præſtantiſſima. *ibid. Indicum linum byſſus. ibid.*

India quidquid ultra mare mediterraneum, & *Æthiopia.* 150. *Ioppe* urbs, & *Arabia India.* 151

Indi Nigri. 150

Indicus color, harundinum ſpuma. 256

Indumentum. 167

Inſilia. 227

Inſubula inſtrumentum textoris. 329

Inſula Cos. Κῶ. 165. 176

Inſita in veſtibus. 407

Iohannes Baptiſtes Ejus veſtes. 91. Conveniebant regioni montanæ. 196. Quæ de eo dicuntur communis vitæ ratio tulit. 196

Ionathan Haſmonæus Pont. 38

Ioſephi aliorumque ſcripta corrupta. 235

Ioſephi fil. Jac. tunica paſſim. 402. &c.

Iſis inventrix lanificii. 216. 327. 328

Iſmaël f. Paphi Pont. Max. 152

Italiaenſche vloer / Pavimentum Italicum. 372

Iteratio. 307

Iugum textorum. 329. Depicta in tabula. 358. Ejus explicatio. *ibid.*

Iupiter βροντῶς & πορδῶς. 10

K.

K. mutatur in C. G. H. & T. 232. 233. 258. 299.

Kammen/ *Carminare.* 103

Kanten. 307. 407

Kalle. Kallehaube. operimentum ſponſæ dicitur ſtomachus animalis ruminantis. 380

Karmeſijn. 269 277

Kartas. 299

Kaſten à *Ciſta.* Funda annuli. 379. Gekaſtelter rock. Tunica *Taſchbetz.* 379

Kerperen. Gekeepert ſtoffe. 409

Kermes, coccinum. 294

Keermaecker. 335. 337

Klinkant. 278

Kloſſe/ een Kloſſe Caeren/ à κλωθω. 306

Kolnis noot. 293

Kolder. Maalje Kolder. 383

Kre

Koninghs Couleur. 266
Korciſchitarum Religio, apud Arab. 11
Krampt. *Spaſmus. Haſchabetz.* 382
Kunſtich. Het alder konſtenſtiſte werck. 385

L.

L. littera veſtibus intexitur. 395
Labia rubentia. 312
Lacca color ruber. unde 279. 280. Tyria. 279
Lacer, brenden/ *brocher.* veteribus ars ignota. 335. 342. 343
Lacuata. 375 376. *Lacunar. ibid. Lacuata tecta. ibid.*
Laculatum. veſtis *laculata taſchbetz.* 375. 376.
Lana à *lana* quaſi *lanea.* 214. vide χλαῖνα. *Coccina lana. ibid.* & 310. Hyacinthina. *ibid.* Texitur. 341. Veſtis Cæſaris & Imperatoris. 214. Æneæ & Sacerdotum 213. *Læna* quid? 310
Laecken. Goude Laecken. panni aurei. 333
Lætitia virorum & mulierum. 184
Lagena. 202
Lana. Vulgatiſſima materia veſtium. 102. Inde veſtes Sacerd. 161. Pretio non cedit ſerico. *ibid.*
Lana & *linum* pro veſtibus ipſis. 102
Lanam cum lino in veſtibus miſceri vetitum. 102
Lana vitis. Goſſypium. 123. *Marina pinnicum.* 187
Lana camelorum. 80. 92. Non facit *Schaatnez.* Cum lino miſceri poteſt. 105. In uſu tempore Chriſti. 195. Inde veſt. s Joh. Baptiſtæ. *ibid.* In Inſula Caſpia molliſſima. 197. Inde veſtes delicatiorum. *ibid.* Et Sacerdotum *ibid.* & Arabum. *ibid.* Non valde molli in Judæa. 198. Ex ea fiunt veſtes viles & Cilicia. *ibid.*
Lana. Adhibetur ad veſtes ſacr. 193. Inde veſtes Regum Servii Tullii. *ibid.* Late ſumitur pro goſſypio & ſerico. 194. Varia *lanarum* genera. 184. Agnorum. *ibid.* Quouſque cum lino miſceri queat. 194. *Lana* Mileſia molliſſima. 197. Caprina in veſtibus ſacris nullum habet uſum. 206. An *lana* arietum non fœminarum? *ibid.* In ovibus pura conſervatur. 207. Ovilla ſola prohibetur ne miſceatur cum lino. *ibid.* Sola penicula mentis indiget *ibid.* In veſtitu ſacro eſt optima. *ibid.* *Lanarum genera* molliſſima. *ibid.* *Vigonica, Perſica, Hiſpanica.* 207. 208. *Mileſia.* 208. Judæis notiſsima. 209. Dicta ab urbe *Mileto. ibid.* Omnis *lana* mollisſima & pretioſa Mileſia dicitur. 210. *Hiſpanica lana* mollisſima. Inde panni Leydenſes optimi. 208. *Appula, Gallica, Tarentina, Belgica, Damaſcena.* Lanæ Altinates. *ibid.* Judaica *lana* molliſſima. 210. *Lana* fuſca & rubra nigræ tincturæ inepta. 212. Alba adhibetur in veſt. ſacris. *ibid.* Ejus fit mentio in S. Scriptura. *ibid.* Lanæ uſus in ſacris. 213. *Lana* veſtiti Sacerdotes Ethnicorum. *ibid.* Lana nulla in veſtibus Sacerdotum Iſidis. 212. *Lana* Flaminibus peculiaris. 215. Arabum ſapientes lana veſtiti. *ibid.*
Lanam nendi artem invenit Mercurius. 226. 227. 328
Lanificium in Inſula Coa claruit. 177. In uſu tempore Moſis 216. Attribuitur Ægyptiis, Iſidi & Oſiridi. *ibid.*
Lana veſtium ſacr. tingitur, non panni detexti. 315
Lana Caprina miſceri poteſt cum lino. 105. Inde veſtes. 199. Hodie magna copia Smirna nobis advehitur. 202

(b) *Lap-*

Lapper. 335. Lappen. 336
Laticlavia tunica. 215
Latous quando vixerit. 178
Lectus ex pellibus. 95
Leeder/ Germ. Letter/corium. 81
Lepra. Quænam veſtes ea poſsint infici. 199
L'Eſpaulo Mercator celebris Amſtelodamenſis. 204
Lex Rhodia. 164. De Murilegiis & Gynæciariis. 429
Lex veſtiaria. 102. Alex. Severi. 224
Lepſte/Inſtitæ veſtium. 407
Licia. De *Variantibus liciis* pingere. 391. *Multa licia*. 408. Ex quot liciis fuerint veſtes ſacræ. 411. 412. Judæorum de his deliria. 418. 419
Ligamenta intra carnem & veſtem Sacerdotis vetita. 43
Limbi in veſtibus. 404. 405. 406. 407
Limbolarii. 429
Linum. vide lana.
Linum ubi naſcatur. 143. Quomodo flaveſcat. 171. Candor ejus damnoſus in retibus. *ibid.* *Linum* firmum. 129. Ex eo fiunt retia. *ibid.* Et funes quibus ligabatur Simſon. 129. *Linum* tenax. 130. *Lini* ſemen. 132. In culmum creſcit, & ſtipulas habet. *ibid.* *Linum* pectinatum. 174. *Linum Ægyptiacum*. 140. Merx Ægypti celeberrima. 143. Indicum. 145. Eſt præſtantiſsimum. 150. 151. India olim *lini* ferax. 149. Hodie non multum ex India affertur. *ibid.* *Linum* & Goſſypium in India differunt. *Lina Harlemenſia* pretioſa. 153
Linea veſtis. vide veſtis. *Linea veſtis* Herculis. 135. Joſephi. *ibid.*
Lineas veſtes purpura aut auro ornare dementia. 223
Liniger grex ſacerdotes. 134
Lini inventor an Pythagoras. 135. *Linum* in uſu ante tempora Moſis. *ibid.*
Lini texturam quis invenerit. 328
Lini Ægyptiaci pretium certum. 182
Linyphones, lini textores. 143
Lintea Sindon. 146
Littera varia veſtibus intextæ. 395
Locuſta cibus vulgaris apud Judæos. 195. An preces faciendæ propter locuſtas. *ibid.*
Londres pro *Londes* & *London*. 298
Loen. Een Loen homo deſes. ab Hebræo *Loun*, cunctari 308
Lora in veſtibus. 407. *Monolores, dilores, trilores, pentolores*. 407
Lorica decet virum fortem. 164. Neoptolemi *lorica*. 383. 409. Galbæ & Ajacis. 384
Lorica linea in aceto decoctæ. 284. Ex lana etiam fiebant. 384
Luctus in pellibus. 93
Lupercalia. 4 cum ſacris Baalis Pehoris conveniunt. 40
Lutetia pro *Leuketia*. 299

M.

M*Achina* quomodo Hebræis dictæ. 385
Mactari in navi vetitum. 11
Mactatio apud Judæos fit cum precatione. *ibid.*
Magra rubrica Synopica. 278
Maille. *Cotte de Maille*. Een maille kolder. 383
Malleus. 327
Manibus tectis ſacra fiebant. 43
Manica tunicis attexuntur, non aſſuuntur. 364
Manor inſtrumentum textoris. 329
Mare. Ejus color. 252. *Viride marinum*. Vide viride. Mare mortuum. 26. Salſum. 250. Maria terræ ſanctæ ſeptem. 260
Margarita Cleopatræ. 230
Margian. 278
Marmor repræſentans nudos popas & ſacrificantes. 11

Ma-

Maroquin du Levant. 280
Maſſechet. Significat inſtrumentum textoris, & Codicem Talmudis. 329
Matten Belgice ſtoreæ. 324
Medici Sacerdotum. 45
Megarenſes tegunt oves. 211
Mel agreſte pauperum cibus. 196
Mercaton & *Melicoton.* 124
Mercatorum ſocietas. 180
Mercurius. Invenit artem lanam nendi. 326. 327. Eſt chanaanæus 328. *Mercator*, ſervus Deorum. *ibid.* Alatus. *ibid.* Tradidit lanificium Mitzraimo, ſive Oſiridi. *ibid.*
Merhazi, pro *Amerhazi* lana caprina. 202
Meſcha rude panni genus. 202. Inde fiunt tentoria & ſacci apud Arabas. *ibid.*
Metallica ars quomodo inventa. 321. 327
Midianitæ. Eorum Religio. 7
Mikveh quid? 181
Miniſtri Principum albas habent veſtes. 238
Mileſia lana optima. 210. &c.
Milites Lacedæmonii & Babylonii coccinati. 302. 304
Minerva ab Arachne in texendo victa. 322
Minium Græcis quid? 171. 300
Mitum, dimita, trimita, ἄμιτος. 408
Mitzraim Chami filius. 216. 228. dicitur *Oſiris.* 328. Ægyptum occupavit. *ibid.*
Mixtura in veſtibus. Vide veſtes. in agris prohibita. 108. In ſatis & animalibus. *ibid.* In veſtibus quo ſenſu Judæis permiſſa. *ibid.*
Moabitæ. 7
Mombas Rex. 156
Monachi artem ſericum conficiendi ex India attulerunt. 164
Monolores. 407
Mons Moria ſanctus. 49
Moſes in omnibus artibus Ægyptiorum edoctus. 424
Muliebris luxus die Paſchatis. 183. 184
Murex. 256. *Murices* ubi capiantur ad tingendum. 259. Vivi capiuntur. 260. ſtatim debent contundi. *ibid.* *Sacer Murex.* 282. *Tyrius murex.* 289. *Murice rubere.* 272. Lex de *Murilegis.* 429
Muſtela. 96

N.

Naelde *acus.* **Een Palmaelde.** 335. 336
Nagel. 330
Naiier. 266. 275
Natte ſtorea. 324
Nautæ Hebræis dicuntur *Melachim* à ſalſugine maris. 259
Nectere eſt *texere.* 319. 320
Nere. Fœminæ nent. 427. &c. Nendi artem inveniſſe Mercurium. 326. *Lanam & linum* veſtium ſacrarum quis *neverit?* 421
Netum. 307
Nexile. 323. &c. fuit ante *textile.* 327
Niger color. 247
Nimaigre, pro *Nimegue.* 298
Nimbrodo veſtes Adami eripuit Eſavus. 87
Noppies, **Ganſen oogen** / genus panni lineiocellati. 371
Notariacon. Species Cabalæ. 402
Nudi Dii. 12
Nudi naſcimur. 2
Nudi Laniones. 11. & *Popæ.* 10. & *Sacerdotes.* 4. 11
Nudi Britanni ſacra faciunt. 11
Nudus Concionator Antonius. 6
Nudipedalia. 61
Nummi varii. 10. 11. 372

O.

Ocellata veſtis. 370. 371. Ganſen oogen/ een rock met ooghens/ 370. 371
Oculi attribuuntur veſtibus ſacris, ſed male. 370
Oholiabus cum *Bezelele* ſacras veſtes confecit. 424. &c.
Ophir. Aurum Ophir. 221
Opus acuti viri. 385
Ordire. 185
Ornamenta mulierum ridicula ex pilis caprarum. 202
Oſiris inventor lanificii. 216
Oſſen bleet. 266. 270
Oves teguntur ad conſervandam lanam. 207. 211. &c. Variæ & punctatæ. 212
Ouvrage de deſſein. 385. *Exquis. ibid.*
Oxelſchoopen, Gallice *gouſſons*. vide *gouſſon*.

P.

P. mutatur in F. & V.
Pagoda Indorum templa. 66
Palla auro rigens. 224. 227. 383
Pallas ægide tecta. 93. γλαυκῶπις dicitur. 248. Ejus certamen cum Arachne de textura. 390. 391. 399. &c.
Pallium Pontif. Max. 342
Pallium Sinhar ex qua lana. 210. 227
Paludamentum ex auro textili. 225
Palma veſtibus intexitur. 397
Pamphila Latoi filia invenit artem ſericum conficiendi. 165
Panni optimi conficiuntur in Hollandia. 165
Pannus à πήνη. 185. 186. & Dorice πᾶνος. 333
Panni purpura Tyria infecti. 146
Pannutia, veſtis *pannoſa*. 336
Pannucla. 333
Pannos duos committere per texturam, quomoda à veteribus factum. 355.
Panni duo. 356
Panthea uxor Regis Abradatæ. 263
Pantherarum maculæ oculi dicti. 371
Pantuſla inter calceos non numerantur. 51
Papyrus. Inde veſtes veterum. 216
Paragauda. 402. 405. 407
Parabola de Epulone. 164
Paſchatis die luxus mulierum erat linum. 183. Beſt Paeſch pronck. 183
Paſſemens, Paſſementen. Inſtitæ & limbi in veſtibus. Sic dicuntur à *Paſſim* & *Piſſa* Hebræorum & Græcorum Pezæ. 406
Paſſim tunica Joſephi & Thamaris quid? 404. 405
Patriarcha quibus veſtibus ſacrificent. 86
Pavones variæ aves. 383. Eorum colli color. 257
Paxilli textura. Inſtrumentum textoris. 225
Pectorale Schaatnez duplicis materiæ. 110. 111. *Manſe choſcheb*. 384. &c.
Pedes lavat Abrahamus. 56. Lothus Angelis. *ibid.*
Pedibus nudis ſacra fiunt. 44. Sacerdotes nudis pedibus templum intrant. 47
Pede nudo Sabbatha obſervare Judæos quo ſenſu? 60
Pedibus nudis Virgines Veſtales. 64. Matronæ Romanæ. *ibid.* Auguſtales. *ibid.* Dianæ Sacerdotes & mulierculæ apud Cimbros. *ibid.* Triumphales. 65. Brachmanes Indorum & Turcæ. *ibid.*
Peye genus panni apud Belgas, quaſi *pili*. 198
Pelagium. 268
Pelles primæ veſtes. 15. 68. *Pelle hinnuli* Pontifex Maximus apud Judæos.

dæos veſtitus male dicitur à Plutarcho. 67
Pellis. 80. Victimarum ſacerdoti cedit. 55. Suuntur acu. 334
Pellibus tectum Tabernaculum & vaſa ſacra. 99. *Pellis* in ſacris. 97. In *pelle dormire* vates. *ibid.*
Pelles pretioſiſſimæ hodie ex Moſcovia advehuntur. 95. Auro ornatæ. 224. *Pelle hyenæ* indutus vulnerari nequit. 96. *Pelliti* qui. 95. 96. 97. 99. *Pelliſſon*, *pelletier*. 82. *Peltz*, *vellus*, *vel*, *fel* &c. vide ſuis locis.
Peluſium urbs Ægypti. 141. 142. 143. Unde dictum. 143. & 148. *Monumentum Ægypti. ibid.* *Pelluſiacum linum.* 148
Penelopes textura. 427
Peniculamenta Judæorum hodie non ſunt cœrulea. 262
Periſtromata aurea. 224
Perones. 58
Perſarum ſacra impura. 8. Eorum veſtes aureæ. 224. Eorum Reges habent veſtes gemmatas. 230
Peruque. 201. unde ſic dicta. *ibid.*
Perdrix dicunt Galli pro perdix. 298
Peza veſtium lora, inſtitæ, & limbi. 405
Phecaſia. 58. 63. Athenienſium Sacerdotes habent *Phecaſia alba.* 137
Phalanges ſunt virgæ in veſtibus. 374. 377
Philo Iudæus. Ejus ſcripta non pervenerunt ad nos integra. Nos ſæpe fallunt. 233
Phlebotomia ab equis reperta. 310
Phrygionica opera texta dicuntur. 320. Et acupicta. 391. 392. Phryges iſtius artis inventores. 392
Phylira tenus quid? 325
Pictura in veſtibus, & pictæ veſtes. 389. 390. &c.
Piece Gallis fruſtum à *Peza* Græc. & hoc ab Hebr. *piſſa*. 405. 406
Pilei.. *Caſtogei*. *Holocaſtorei*, *Subcaſtorei*. *Caſtor entier*, *demy Caſtor*. 208. Pileus Larenſii Pontif. ex pelle ovilla. 99
Pingere veſtes quis invenerit? 391. Varie pinguntur veſtes. 392. 393 &c. Pingebantur aliquando ſola textura. 391
Pinna. Lana marina. 106
Pinne. Inſtrumentum textoris ſic dictum. 330
Pinchaſus. Præfectus templi ſuper veſtes. 426
Piſcium oſſa. Inde fiunt naves & ædes. 77
Piſtrina ars quomodo inventa. 321
Plagæ tenuiſſimæ. 130. Gumanæ ex lino. *ibid.*
Plectere pro *texere*. 319. 320
Pluma lana. 200. *Plumata*, *plumarium*, *plumare*, *plumarius*. 385. 403. Veſtes à *plumis* avium dictæ. 387. Ex *plumis* avium veſtes pulcherrimæ ex freto Davis Fleſſingam allatæ. 387 *Plumarium* opus. 385. *Plumaria* ars. 388. *Plumata* quales habeant figuras. 395
Pœnula. Ejus uſus. 308. 309
Polymitarium opus. 385. 388. Quales figuras habuerit. 395
Polymitum. 167. 169. 385. 403. 411. Quis invenerit. 391. Inde Belgice Dommitten / genus panni ex pluribus filis. 332
Ponceau. Color accedit ad veterem purpuram. 270
Pontifices initiantur unctione & veſtibus ſacris. 36. 37. 38. Eorum habitus, vide veſtes.
Pontifex Max. Judæorum. Ejus veſtitus ſecundum Plutarchum. 67. 99. Decimo die Tiſri totus lineus. 138. Ejus veſtes ex byſſo pretioſiſſima. 134. 135. 139. Obviam it Alexandro Magno. 69
Popæ nudi ſacrificant. 10

Porphyrion avis. 267
Praadamita. 80
Pratexta. 283
Primogeniti ante Moſen an habuerint veſtes ſacerdotales. 16
Propheta. Eorum habitus. 91
Pſychi pro *pſyche*. 173
Pulvis idololatricus non eſt inferendus terræ ſanctæ. 56
Puniceus color quomodo tingatur apud Judæos. 297
Purpura an byſſus. 118. Purpura ſacra. 214. *Purpura* non niſi lana tingitur. 214. *Purpura* veſtes Veſtalium. *ibid.*
Purpura quomodo tingatur in Gallia. 252. Tyria. 146. 281. ponitur inter res pretioſiſſimas. 282. Adhibetur ad veſtitum Pontificum. 283. *Purpureus* amictus quid? *ibid. Purpura* dicta *à puritate*, ſive *pura* luce. 289. Clara purpura. 29. *Commodior purpura*. 311. *Purpura dibapha*, quia bis tincta. *ibid.*
Purpura. 265. &c. *Indica*. 266. Variæ purpuræ. *ibid.* Ejus tria genera. 268. *Plebeja*. 269. An violacea? 271. An ea veſtiti fuerint Sacerdotes? 284. *Tyria purpura* dibapha. 268. *Laconica. ibid. Purpura* omnis rubra. 267. *Purpurea mors. ibid. Purpura* genuinus color. 269. Antiqua collata cum moderna. *ibid.* Eſt inſtar ſanguinis concreti. 270. Quibus floribus comparari debeat. *ibid.* Quomodo tingatur. 271. 272. Incomparabilis in templo Jovis Capitolini. 271. *Purpura* varia epitheta. 272. 273. *Sarrana* 273. Ejus Inventor Hercules. 273. 274. Pluries tincta. 274. Cur dicatur *bis tincta*? *ibid.* Genuina *purpura Tyria*. 280. *Purpura* mare ſignificat 281. *Purpura* privatis interdicitur. 283
Pythagora veſtis linea. 134

Q.

Quiſquilia. 296. Sic dicitur *eccus*. quare? *ibid.*

R.

R. littera aliquando vocibus inſeritur, ut *ſtirps* pro *ἄρπος*. &c.
Radii textorii. 327. 331
Ramſes urbs Ægypti. 144
Ranunculi flores accedunt ad purpuram veterem. 270
Rach/ Belgice tela araneæ, ab Hebræo *Arag. texere*. 322
Recamadura ab Hebr. *Rokem*. 389
Recta tunica ſtando & ambulando texitur. 351
Regilla ſurſum verſum texitur. 351
Retia fiunt ex lino. 129. 130 Et quidem ex optimo lino. 131. 174. 175. Non fiunt ex goſſypio. 130. Olim texebantur. 319. 323. *Retium textores. ibid. Retium ſtamina*. 324
Reticulum. Stomachus animalis ruminantis repræſentat figuras in tunica Sacerdotum, quæ *Taſchbetz* dicitur. 379. Tabella in qua depingitur. 381
Retortum filum retortum. 410
Rhenonum pelles. 95
Rica. 214. Eſt lanea. 215. Veſtis purpurea. 284
Rikema, *Recamare*, *Recamata* vide in *Rokem*.
Rock/tunica. Ein engen rock. 368. Ein bunten rock. 402. Rock mit paſſementen. 407. Robe avec paſſement. *ibid.*
Rokem opus Phrygionicum. 388. *Balteus* ſolus eſt operis *Rokem*. Et Tegumenta portæ tentorii. *ibid.*
Rokem & *Choſcheb* quomodo differant. 389

Ro-

Roſinroth. 287
Ruber color igneus. 244
Rubigo. 243
Ruſticus lepide deceptus ab infectoribus Delphenſibus. 248
Ruſtici ſenes apud Græcos pelliti. 95

S.

S. mutatur in T & Z. 273. Aſſumit ante ſe E. 299
Sabbathi honor eſt gulæ & luxui indulgere. 60
Sacci quibus advehitur lana Hiſpanica craſſiſſimæ texturæ. 326
Sacerdos. Primus Adam. 16. 85. *Sacerdotes* veterum plerumque Philoſophi & Aſtrologi. 215. *Sacerdotes* Ethnicorum aureas veſtes habebant. 225. Et Gemmatas. 231. Et albas ex goſſypio. 235. *Sacerdotes Ægyptiorum* linigeri. 134. *Sacerdotes* dibapho veſtiti. 214. *Sacerdotes nudi.* vide *nudi. veſtiti.* vide *veſtes & ſacci.*
Sacerdotes Hebræorum non eſſe pellitos. 99
Sacerdotum minorum veſtes ſunt lineæ & albæ. 234. Eorum balteus habet lanam & eſt coloratus. 235
Sacerdotes inter ſacrificandum habere phylacteria. 70. Eorum ſupplicatio. 69
Sacerdotes fœmina apud Judæos nullæ. 90. Apud Germanos albas habent veſtes. 237
Sacerdotes. vide *Pontifex.*
Saccis utrum Sacerdotes veſtiti. 68
Sacrificantes apud Athenienſes, à ſcurris quomodo dicti ob colorem veſtium. 236
Sagi Gallorum [illegible]. 374
Sanctio, & *ſanctum* à *ſanguine.* 84
Sanguis avis an debeat tegi apud Judæos. 279
Sanguine fit *lacca.* 280
Sandyx. Indica purpureus color. 271. 297
Salomon. Magnum quæſtum fecit ex equis Ægyptiis. 181. Contrahit cum Pharaone. *ibid.*
Sara Abrahami uxor. De ea lepida fabula Judæorum. 189. Ejus ſtupenda pulchritudo. *ibid.*
Sar, *Sara*, & *Sarra* Tyrus. 273. 299
Sarranum oſtrum. 273. 299
Sarlaka, *Sarlacum* pro *Scarlatum.* 298. 299. *Sarlacca. ibid.* Eſt *coccinum.* 300. Hinc
Scharlaken color coccinus. 265. 270. à *Scharlatto.* 269. 287. 297. 300. *De l'Eſcarlate* Gallice. 270. 297. Vocis origo. *ibid.* & 298. Scharlach Germanice. 297
Sartores qui veſtes de novo concipiunt & conficiunt, quales hodie vocamus Schneyder/*couturiers*, apud veteres vix noti. 334. 335
Sartores apud veteres non erant ii qui novas veſtes conficiunt, ſed laceras reficiunt. 337. Nonnunquam tamen veſtes faciunt. 337. 338
Saſgon color. Vide *Hyſginus.*
Satin à ſindone. 146. a *Seta.* 147. an à *Syndone.* 148. Pannus ſericus. 409
Saturnus adoratur ab Arabibus Amonitis & Moabitis. 9. Ejus ſacra. 10
Saulus Rex quare ſeſe non potuerit interimere. 384
Schabatz quid? 384
Schani coccinum. 307. 312. Cur ita dictum. 313. quaſi acutus color. *ibid.*
Scharlaken. Vide Sarlaken.
Scheſch. 304. 409. &c.
Schneider / qui novas veſtes concipit & conſuit. 337
Schorten. 79
Scolecion. 306. vide σκώληξ.
Scopi. 327
Scortum meretrix Belgice een del. 82

Scripta

Scripta veterum non ſunt integra & nos ſæpe fallunt. 233
Scutula & Scutulata veſtis. 372. Rete, *ibid.* Scutula in veſtibus quid? 373. &c. Emplaſtrum ſcutula dicitur. 373. à ſcuto. 374
Scyrus Inſula. 201
Securis poſt uſum ferri. 327
Semen pro *ſerimen*. 332. *Semenpiſchtim*, i. e. lini. 131
Senatores Romani pelliti. 94
Sericum. 120. *textura vermium*. 330. 334. 335. *Retortum*. 307. dicitur pro byſſo, ſed male. 410
Sericum Arabice. 402. *Serium* an poſſit cum lino aut lana miſceri? 105. Ejus nulla fit mentio in ſummo luxu veſtium. 183. Non eſt *sholaas Sekani*. 303. Natura album eſt. *ibid.*
Sericum. 146. 147. 160. 161 In veſtibus ſacris nullum habet uſum. 161. Nec in Tabernaculo. 167. Non ſuperat pretio lanam. 161. 167. Quomodo innotuerit apud Romanos. 164. Non decet fortem virum. *ibid.* Libra *Serici* libra auri. 163. 164. Eſt auro pretioſius. 189. Unde ad Romanos delatum. 164. Ejus cultura. *ibid.* Ars *Sericum* conficiendi. *ibid.* Ejus origo. 165. Aſſyriacum *Sericum* diſtinguitur à ſerico inſulæ Co. 166. Serica hodie a Gallis & Anglis conficiuntur. *ibid.* Magna copia ex India & Perſia ad Hollandos affertur. *ibid.* Ejus nulla fit mentio in V. Teſtam. 166. 182. Tempore Ezechielis ignotum. 169
Sericum. 172. 173. &c. Quomodo vecetur ab Indis? 172. *Sericum* vox peregrina, non Hebræa. *ibid.* Ornamentum fœminarum. 162. & 184. Rarum apud Judæos tempore Christi. 184. Quomodo vocetur à Rabinis. *ibid.* Hodie Græcis dicitur σηρικόν. 186. Judæis innotuiſſe poſt imperium Græcorum. *ibid.* Ab omni ævo Judæis notum fuiſſe fabula. 189. Ex ſerico fiunt veſtes Regiæ. 187. Et Ahaſſueri. *ibid.* An notum ſub templo primo? 188 An tempore Abrahami? *ibid.* Tempore Moſis Judæis ignotum. 122. Olim pretioſiſſimum 162. Viris interdicitur ſerico. 163. Imperatoribus negatum. *ibid.* Apud Romanos ſerica veſte primus uſus eſt Heliogabalus. 163.
Serica vela. 163
Sericatus Empedocles. 162. & Caligula 163
Subſerica veſtis. 163
Sericum Galli *Soye*, Germanis Seyde à *Seta*. 167. Gezwirnte ſeyde. Seydener Schetter. 167. 307
Servius Tullius Rex. Ejus veſtes laneæ. 193
Servorum oppigneratio. 58
Serviettes. 409
Serra poſt uſum ferri. 327
Sejonchides docuit equum conſcendere. 160
Sindon. Optimum linum Peluſiacum. 148. *Sindones* Mileſiç. 210
Sindon unde dicta? 148. *Sindone* veſtiri. 147. Nota luxus *ibid.* Philoſophos non decet. Attribuitur Bacchantibus. 147. Et Brachmanibus. *ibid.* *Sindon* pro veſte. 145. Lintea *Sindon*. 146. *Sindon* aliquando veſtis ex vili materia. 146. Chitonis. *ibid.* An idem quod *Satin ibid.* *Syndon* goſſypium. 147. Ægyptiaca. *ibid* Sumitur pro velo. 157. Ex byſſo. *ibid.* *Sindon* byſſina. 159
Smaragdus gemma viridis. 242
Soye ſericum *bout de Soye*. 409
Spaſmus, *vertigo*, der krampf. *Haſchabetz*. 382
Spina coronæ Chriſti. 48
Sputere. Chriſtus conſputus. 55
Spatha. inſtrumentum veterum textorum.

torum. 330. 353. 354
Stare ſup ta re aliqua in Templo nefas. 44. *Stare* texendo. 332. 352. 353.
Stamen ex byſſo, & trama ex lana. 412
Stamen. 331. Sic dictum *quia rectum ſtat*. 332. 352. 353. &c. Ex variis filis ſtamen. 411
Statlich/ ſtatlich ſleyt à ſtando. 421
Stella veſtibus intexuntur. 397
Stomachus animalis ruminantis repræſentat figuras in tunica taſchbetz. 379
Storea olim texebantur. 319
Stoppen reficere veſtimenta. 336
Stute. Ein ſtute. Multitudo equorum. 179
Subtilia. 167
Subtegmen male pro *ſubtemen*. 30. In *ſtamine* & *ſubtemine* fila ordine diſponuntur. 185. *Subtemen*. 331. 332. pro ſubteximen. *ibid.*
Suere à *ſetis*, aut à *ſue*. 334. *Suere* & *reſarcire* Medicorum eſt. *ibid.*
Sutores calceos conficiunt. 335
Sutrinum inventum. 334
Sutum, *reſutum*, *refibulatum*. 335
Supellex dicitur à pelle. 96
Superſtitio contra erucas. 62
Symbola Pythagorica. 226
Syricum, color. 171
Syrma, *Syrmatina*. 225
Syrius color. 281. 282
Syrtes, *Syrias* & *Seyrus*. 201

T.

T. mutatur in K. 258. in S. & Z. 273
Tabernaculum ex pellibus. 95. pellibus tectum. 99. Ejus materia. 101
Tabrobana. 221. 242
Tailleurs, *couturiers*. 335. vide *Sartores*.
Talaris tunica ſolet habere manicas. 404
Tapetes, *tapiſſerie*, Tapijt werck. 391
Taſchbetz, quales fuerint figuræ. An oculi? 370. Veræ figuræ. 375. 378. 379
Tebenna. Veſtes quales. 383
Tectum ex pellibus. 95
Teenen Belgice, τὸ teneus. 325. Een teene benne. 326
Tela. 319. &c. araneæ. 320
Tela pendula apud veteres quid? 353
Tela quæ rectum ſtat. 353. Quomodo detexi ſoleat. 354. Telam percurrere & obambulare apud veteres quid? 357
Tela veterum ſtructura, in tabula ænea. 358
Templum ſecundum Jeruſalemit. quibus rebus caruerit. 36
Templum conſpuere peccatum. 55. 56. Ei nullus pulvis inferri debuit. *ibid.*
Templi honor. 50. Eſt domus Sacerdotum. 51. In *templo* ſedit Chriſtus quo ſenſu. 52. *Templum* intrare cum baculo, marſupio &c. aut brevioris viæ cauſa, nefas. 52. 53. Et cum calceis. 55. 56
Terebra poſt uſum ferri. 327
Terra Iſraëlis ſancta. 49. Ei non eſt inferendus pulvis idololatricus. 56
Teſſella in tunicis. 371. &c. differunt à πλινθίοις. 377
Texere quid? 185. 319. 331. &c. *Textura* quid? 319. 329. Quæ res antiquitus texebantur. 319. 322. 328. 329. *Textura* genera duo antiquitus. 333. 350. *Texere veſtem*, tunicam, lænam, chlamydem, togam, ſaccos. Et *textura* chlamydis, chlænæ, exomidis & chlæna texta, veſtimentum textum dicebant veteres, quia per ſolam texturam abſolvebantur. 341. *Texebatur* tunica. *ibid.*
Texere ſurſum verſum, & *deorſum* quid? 343. 350. 351. &c.
Textores ſtando & ambulando texunt. 351. 352. &c. 356. *Textores* retium.

130. Saccorum. 34. *Textrices*, ſive fœminæ maxime texunt. 427. &c. Et aliquando viri. 429. *Textorum* procuratores. 430
Textura ſola plerumque abſolvebantur veſtes apud veteres, abſque ſutura acus. 334. 339. 346. Hodie quædam veſtes texuntur. 430
Textrina templi. 340
per *Texturam duos pannos committere*, & *ἀπὸ τέχνης textura pro ſutura* quid? 355
Textilia Diis grata. 237. 364. *Textili* veſtiti ſunt Sacerdotes. 362. Texuntur veſtes ſacræ. 319. &c.
Texendi ars ab aranea inventa. vide *aranea*. *Textura* veterum difficilis. Ideo in deſuetudinem abiit. 360. 361. Eſt adhuc in uſu apud Indos, ſed raro. 361. Multum temporis requirit. *ibid.* Triennio tunica una texitur. Toga decem annis. 361. 362. Simpliciſſima veſtis menſe uno. *ibid.* Hodie uno menſe multæ veſtes. *ibid.* & 365. *Textura* veterum eſt divum opus. 363. Opus artificioſum. *ibid.* Ejus mentio fit apud Moſen. 363
Texendi ars quando inventa. 327. 328
Textura veterum impoſſibilis credita ab Hieronymo, Salmaſio, Caſaubono & reliquis viris doctiſſimis, tandem à nobis explicatur, & auctores illuſtrantur. 350. &c. In tabula ænea elegantiſſima depingitur. 358
Texta tunica rotunda manicata, undique clauſa, tabula ænea exhibetur. 347. Altera detexta in ædibus noſtris. 358
Theba equorum abundantes. 180
Thechelet. vide hyacinthinus. 282
Thechelet, *Argaman* & *tholaat Schani*, id eſt *hyacinthus*, *purpura* & *coccus* omnium colorum pretioſiſſimi. Jungi ſolent in S. Scriptura, & à profanis auctoribus. 315
Tholaat Schani. Non eſt ſericum. 303. Eſſe coccinum. 287. 288. &c. 303
Thorax Amaſis. 384
Tikve quid? 181
Tilia membranulæ. 325
Tinctura veſtium ſacr. Ejus nulla mentio. 422
Tintinnabula aurea in veſte Regis Perſarum. 225
Tiſcha beaf dies. 60
Tiſri Menſis. Decimo Tiſri dies expiationis. Illo die Pontif. Max. Iudæor. totus albus. 114 137. Convivium dat peractis ſacris. 45
Toga inter decem annos detexi nequit. 362. *Toga* purpurea aureis ſtellis. 224. *Toga* palmata. 397
Totaphoth quid. 70
Trabea quid? 313
Tropologia. 50
Trama à tranſmittendo. 332. Trama ex aureis filis quid Græcis? 333. *Trama* antiquis ערב. 186
Trilices, German. trilch. 408
Triumphales, veſtes aureas gerunt. 225
Tubalcainus eſt Vulcanus. 327. Inventor artis metallicæ. *ibid.*
Tunica Hippii ex trilici lino. 409
Tunica Chriſti inconſutilis. 339. &c. De ea opiniones virorum doctorum. 342. 343. *Tunicæ* inconſutiles tres depictæ variis tabulis æneis. 346. 358. Nos duas poſſidemus, quarum altera in India, altera in noſtris ædibus detexta eſt. 361. De tunica inconſutili manicata rotunda & undique clauſa doctorum ſententiæ. 345. 354. 355. &c.
Tunica. 121. Ejus forma. 79. 3-2. Aurea. 225. *Tunica ſtricta*. 368. *Teſſellata*. *ibid.* *Nodoſa*, *fimbriata*, *contrepointée*, *Teſſelata*. *Taſchbetz*. &c. 368. 369. 371. *Tunica* Joſephi. 402. &c. Thamaris. 404
Turca diſcalceati. 65

Tyrus Inſula. 373
Tyr ab Hebr. *Zur.* 273. 299

V.

V. mutatur in G. & K. 292
Vacca rufa. Quibus veſtibus comburatur. 235. 238
Varia. 388. *Variatum* opus. 385. *Variare, & varium* apud Latinos quid? 384. De veſtibus dicitur. *ibid.*
Vates mulierculæ canæ apud Cimbros. 64. Nudis pedibus incedunt. *ibid.*
Vela Tabernaculà craſſa. 419. cujus operis? 385
Vellus, Germanic. Ein Fel. Belgic. een Vel. à *Vellendo*. 82. & Vlies. *ibid.*
Vellera Serum. 126. *Velleris* pulli veſtis. 239
Venatores pelliti. 96
Verba byſſina. 131
Verres luxui deditus. Multa habuit textrina. 361
Vermis an ab Arab. *Kermes* 292. *Vermitinctum.* 295. *Vermiculum, vermillion* & *vermeil* Gal. 291
Verſicolores. 402
Veſtis vox generalis. Significat quodlibet tegumentum. 106. Quid apud Romanos? 107
Veſtes antiquitus unde. Earum materia. 77. &c. 324. *Veſtes* ex materia fluminea, juncis, corticibus, ſtramine, foliis arborum. 325. Veſtis *nexilis & textilis.* 326. *Pellicea.* 91. Ex pellibus villoſis. 82. Victimarum. 83. Adami pelliceæ unde? an ab Angelis confectæ. 83
Veſtium origo à Deo, non à Pelaſgo, Mercurio, Minerva aut Arachne. 15. 16
Veſtis teſtimonium peccati. 3. Eſavi quales? 82. 84. Veſtes ex plumis. 77. Ex auro ſolido. 221
Veſtes primæ Adami ex foliis arborum. 77. ex pellibus. 78. Cur Adamo datæ poſt peccatum. 85. Sunt gratiæ Dei ſymbolum. 85. Adami veſtes an ſacerdotales? *ibid.* An iiſdem ſacra fecerint Noachus, Abrahamus &c. 86
Veſtes lineas auro aut purpura ornare dementia. 223. *Veſtes* gemmatæ. 230. Pictæ. 389. *Veſtes* Chriſto ſtratæ. 106. Sternuntur *veſtes* Jehu. 107
Veſtis omne quod tres digitos longum & tot latum eſt. 42
Veſtes Regiæ ex ſerico. 187. Veſtes *Paragina* & *Paradina.* 188. *Veſtis clara* coccinea. 290
Veſtes ex lino & lana mixtæ vetitæ. 102. 108. 109. Sacerdotibus Hebræor. permiſſæ. 109. 113. Abſque veſtibus duplicis materiæ nunquam ſacra faciunt, præter decimum diem Tiſri. 114. 115 420
Veſtes multæ mixtæ inter Judæos prohibitæ non ex lege Dei, ſed ne ſint offenſæ infirmis. 105
Veſtes ſacræ texuntur 319. &c. Floribus ornantur. 401. Earum materia. 118. Linum, lana & aurum. 119. 183. Ex lino Ægyptiaco fiunt. 144. & Indico. *ibid.* Non ex Xylino. 152
Veſtium Sacerdotum origo. 13 14. Veſtium ſacrarum defectus piaculum. 38. 39. Præter numerum veſtire, illicitum. *ibid.*
ſine *Veſtibus ſacrificare*, piaculum. 12. 35
Veſtes ſacerdotum ex eadem materia ex qua tabernaculum. 101
Veſtium ſacrarum numerus. 15. 25. 31. 33. Genera. 17. 18. *Veſtes Sacerdotum* totius ordinis. 29. *Veſtes ſacræ* duræ. 420. *Veſtes albæ.* 236. 237. &c. *Nigræ.* 239
Veſtes Pontif. Max. 29. &c. Non poterant geri ab aliis ſacerdotibus. 30. *Veſtes* ejus *aureæ.* 20. &c. 25. 160.

Albæ. 20. 22. 23. &c. Matutinæ & Veſpertinæ. 24. 26. 27. Pretioſiſſimæ. 27. 141. 151. 153
Veſtes lineæ Ethnicorum. 134. Maxime ſacrificulorum. *ibid.*
Veſtis Pythagoræ linea. *ibid.*
Veſtis villoſa falſorum Prophetarum. 97
Victima nigræ. 239
Villa pro Vinea. 123
Vino & carne lætantur viri. 184. Vinum *Chelbon* totius Syriæ optimum. 208. Geſelierter Weyn. 208
Vinum coctum ad libamina illegitimum. 208
Violet. 266
Virgata veſtes, quid? 374
Virgines Veſtales nudis incedunt pedibus. 64. Earum veſtes albæ. 236
Viridis color quomodo tingatur. 243. 248. *Viride marinum.* 252
Vites Amineæ. 123
Vltramarinum. 252. 254
Vlyſſis veſtes ex foliis.
Vulcanus inventor Metalli. 327
Viſui facilius credimus quam auditui. 233
Wahre. 179
Weſtphalia veſtes & pannos habet craſſiores, Belg. Pepe/ quaſi *pili.*

X.

Xylinum à ligno arbore dictum. 123. 124. 142
Xylinum. 120. 122. 144. Ex Xylino Ægyptiorum Sacerdotes habent veſtes. 122. Ejus ferax Ægyptus. Et Judæa. *ibid.* Hebræis dicitur *Lana vitis.* 125. Indicum & Ægypriacum earum. 152. Indicum multorum liciorum. 409

Z.

Zambalotti. 166. 197
Zona pellicea. 92
Zur, Tyrus. 273
Zwilch / trilch / Germ. telæ *bilices* & Trilices. 408
Zwirnen / gezwirnt retortum. 103. 306. Gezwirnte ſeyde. 410

INDEX

INDEX

Vocum Hebræarum & aliarum linguarum Orientalium,

Quæ in primo libro citantur, explicantur, aut illuſtrantur.

א

א & ע permutantur. 104
אהוי litteræ permutantur. 175
אבנט *Balteus*. מעשה רקם 388
ארום *Rubrum.* 312
אולטרימרין *Vltramarinum.* 254
אומן *Artifex.* מעשה אומן. 331. 423
אוזלא & אזל 323
אזוב 305
אטון מצרים *funiculi Ægyptiaci.* 144
אולים צמר *Arietes lanati.* 206
القرمز *Alkermes* Arab. *Coccinum.* 284. 304
אלשרק *Alſerak* Arab. *Sericum.* 170
אסרא *Fimbria ſacræ.* 370
אינשובלא & אנשובלא *Inſubula*, inſtrumentum textoris 329
אסיפת סוסים *Collectio equorum* 179
אפר *Ephodum.* 33
افحلا *Aphelia.* 178
אצטולא בבלי *Stola Babylonica.* 254
ארג *Texero.* 276. 281. 319. 320. 322. 331. אורג *Textor.* 319. אורגים חורי *Textores retium.* 131. 323. עם אורגים *populus textorum.* & אם אורגים *Mater textorum.* 277
ארוגה *Textura.* 321
ارجوان *Argavan.* 278
ارجوانا *Argavana.* purpura. 265
ארגנא 265. 278. 281
ארגמן *Purpura.* 160. 161. 184. 185. 265. &c. 276. 277. 278. 280. 281. 282. 304
ארם *Syria.* 281
ארמנין *color Syrius.* purpura Tyria. 282
אשף Ind: σαφ'ς. 215
اسمانجون *Color cæleſtis*, hyacinthinus. 282
اسمانجون Idem. 254

ב

בגד *veſtis* quid? 106
בגדי זהב *veſtes aureæ.* 18. 26. 160. 218

בגדי לבן *Veſtes albæ.* 25. 135. 234
בגדי כהן הדיוט *Veſtes Sacerdotum minorum.* 29
בגדי מלכות *Veſtes Regiæ.* 187
בד *Bad, linum.* 23. 24. 25. 124. 132. 133. 139. 140. 141. 152. 156
בדד quomodo lino conveniat. 140
בד & שש idem. *Byſſum* ſignificat utrumque. 131
בוץ & בוצא *byſſus.* 118. 127. 133. 138. 141
בוץ שזיר *Byſſus* retorta. 408
בוצא וארגמן junguntur. 184
ܒܝܬ ܐܒܝ *Domus patris mei.* 52
ביצא השרץ *Ovum* reptilis animalis. 389
בית הכוסות *Stomachus* animalis ruminantis. 380
بل *particula* disjungens. 351
בנכצי *Bombacinum.* 125
בר *Bar* pro בד *bad. linum,* byſſus. 121. 410
בריך. inde פריך *peruch,* & *peruque, Galericulus.* 201
ברוד *Punctatum.* 212
ברק بَرِقَ *ſplenduit, fulſit.* 289
בשר & מבשל. 208

ג

גבא *Colligere,* unde Gallis Gabelle. 179
גון *Color.* 281. 282. 295
גישקרא *Stupa ſerici.* 186
גימטריא ſpecies Cabalæ. 73
גלולים *Dii ſtercorei.* 10
ܓܡܠܐ & גמל Camelus. 195

ד

ديباج & ديج *Sericum,* & pictum. 402
ܕܠܐ ܡܚܛܐ *ſine acu.* 344

ה

הודו pro הונדו *hondo, India.* vel הינדו *Hindo.* 148
הנדווין *Indicum.* 149. 150
הודו & ארץ הודו *India.* 150
הום pro סם *vermis.* 295
حلق *Acute vidit.* 384

ז

זהב *Aurum.* 118
זהב אופיר *Aurum Ophir.* זהב טהור *Aurum purum.* זהב טהוקק 219
זהב סגור *Aurum clauſum.* & סופז 220
זהב ירוק *Aurum viride.* 242
זהב טוב & ושחוט / פרוים 220. 221. 222
זהר & זהוריתא & זהורי. 289. 305. 310

זימן

זומן *Aqua farina.* 279
ܙܘܗܪܝܬܐ *Splendor.* Coccinum. 289. 305
זכרון 148
صناعة حاذق & صناعة *Opus acuti viri.* 385
זרע פשתה *Semen lini.* 143

ח

חגרה *Cinctura.* 79
חוט *filum.* 344
חוט של סקרא *filum coccineum.* 300
חורי & הרר 130. 170
חיט *suere.* Hinc Syrus ܚܝܛܐ & חיט *Sartor.* 344 352
חכמי לב & חכם 423
חלזון 255. 258. *Conchylium.*
חמר מבשל *Vinum coctum.* 208
חציצה *Separatio.* 7
חצר 408
מעשה חשב 112. 384. 385. חשב *opus artificiosissimum.* 112. 384. 385. &c. 391. 393. 394. 401
חשב אפרתו 385 407
חשב מעשה אורג 389
חשב & רקם *quomodo differant.* 389. 392. 393. 394
חשן *Pectorale.* 33. 408

ט

טוה *Nere.* 103
ܛܘܢ pro ܛܘܝ 104
טוטפות *Phylacteria* 70
טכס τάσσω *Ordinare.* 185
טלוא *Punctatum.* 212
טף פרווים *Tabrobana.* 221

י

יומא *Dies Expiationum.* 28
יותר בגדים 41
ים המלח *Mare salsum.* 260
ים של סדום *Mare Sodomi.* 260
יריעות *Vela templi.* 408
יהד הארג *Instrumentum textoru.* 329. 330

כ

כביר *Galericulus.* 201
כבר *ibid.*
כבונה & כבינה *ligatum.* 211
כהן גרול 102
כהנא רבא 18
כהן משיח 36
כהן הדיוט 102
כוש & ארץ כוש *Arabia.* 150
כלאים 30. 102. 103. 420
כלאים differt à שעטנז 104
כלב & כליב *Canis & Tinctor.* 270
כלך *pinna, lana marina.* 106. 185. 187. 188
כנען 328
כפר 84
כר 201
כרובים *Cherubimi.* 401
כרוספדין χεράπεδα *fimbria sacræ.* 370
כריתא Rabinis quid? 79
כרת ברית *ferire fœdus.* 84
כשורש *chassures* funda, annuli. 379

כתונה χιτὼν, *Tunica*. 78. & כתונת 34
כתנת פסים & כתונת דפסא 402.403.405
כתונת מרוקמות 403
כתונת עור *Tunica pellicea*. 80
כתונת תשבץ *Tunica teſſellata*. 379.384
כתנא pro פשתים linum. 133
כתנא רומיתא *Linum Romanum*. *ibid.*
كتن & كتان goſſypium. 127. 138. 408. & الكتن idem. 124.125
כתנא & כתן linum. 127

ל

לב *cor.* ſedes mentis creditur. 422. & חכמי לב *ibid.*
לבא pro לכא & לקא. 279. 280 299.
לבושי צבועין veſtes coloratæ. 169
לבישן דזהריתא veſtes ſplendidæ, coccineæ. 302
לבן *Album*. 212
לון pernoctare, hinc Belgis een Loen. homo iners. & לן 308
לוע *Vorare*, abſorbere. 301
לשון של זהורא *Lingua coccinea*. 302
לעץ hinc Germanis lachen. *ibid.*
لعلع 351

מ

מאדם 302
מגביתא Tributum. 179
מדו בד & מדו tunica linea. 120. 148
מדבר *Deſertum* quid Judæis. 196
מובחר *Optimum*. בן המובחר 206
מוך *Medulla*. 125
מונבז *Monbaz Rex*. 156
מחט *Acus*. מעשה מחט quid? 390
مخيط *Acus*. 344
מטכסא *μέταξα. ſericum*. 184. 185.186.187
מיא דחיורי *Aqua farinæ*. 279
מילת & מלט *Mileſia lana*. 209. 210
מילת כבינא *lana ligata*.
מכנסי בד brachæ lineæ. 120. 139
מכנסים brachæ. 34
מלה מורכבת vox compoſita. 276
מלנקוליא & מלקוניא melancholia. 173
מלחים Nautæ. 259
מנור & מנור ארגים Inſtrumentum textoris. 329
من فوق *Ex ſuperne*. 351
منسوخا *Textum*. *ibid.*
מסכת *Volumen*. 229
מסרק *Pecten* quo linum pectitur. 174
מעיל Pallium. 33.160.219.342. 418
מעוז מצרים Munimentum Ægypti. 148

מעשה אומן Opus artificis. 363
מעשה אורג opus textoris. 319. 363
מעש מחט opus acus. 390
מקוא & מקוה collectio. 175. 177. dictum quaſi מן קוה 178
מקות pro מקו Ex Coo. 179
מקוה מים ibid.
מקוה pro מגביתא 179. 180
מצוה לא דוחה מצוה mandatum non deſtruit mandatum. 74
מצוה פוטר מן המצוה mandatum à mandato liberat. ibid.
מצנפת Tiara. 34
مرجوان Margian rubrica. 278
משבצות fundæ. 379. 380. 382. 383. 384
משבצות זהב 370. 371. 377. 378
משזר Retortum. 140. 307. 308. 407. 411. 418
משי An ſericum. 166. 167. 168. 169. 170. 185
ܡܣܟܢ μέσχος. 92
משלג pro משלן 308
משש palpavit. 167
מתלעגים & מתעללים 302

נ

נורא uter, lagena. 201. 203
נוז Texere. 103
ניצא של עזים lana caprina. 200. 202
נסלל implexum. 320
נקוד Punctatum. 212

ס

סדין & סדינים Sindon. 145. 146. 147. 148
סדין דמילתא Sindon Mileſia.
סדין של בוץ Sindon ex byſſo.
סדין / סדינא & 147. 148. 210
סין Lutum. 142. 148
סיריקין An ſericum. 184. 186
סס ois. 295. 306
[illegible] Hyſginus. 282. 295. 306
סיקרא & סרקא & סקרא 300
סרכא quid? 279
סורק & סרוק & סרק 170. 171. 174
סריקין an ſericum. 172
ܫܝܪܝܐ שיריא an ſericum. 172. 185
סרכ"א pro סרלכא & סרלקא 299. 300

ע

ע & א permutantur. 104
ע & G & C permutantur. 81. 199
עבד אומן 392
עבד ציור 390. 392
עובדי מחי 319
עומדים ſtantes. 421
עור pellis. Inde Corium. 80. & 81 cortex.
עזה & עזים Capræ. hinc geyß. 161. 194. 199. 202. 203

עירובים *Mixta.* 103
עלל *irridere.* 302
עמר עזה *Lana caprina.* 202
עמורת 199
עקור *punctatum.* 212
ערב 332. 333
ערה Nudare. 80
ערסן דמלחיו *ſtrata Mileſia.* 210

פ

פולויל vox corrupta pro *fila-ſel.* 186
פיושישא pro פייטשא peütſche. 393
פנסה tunicula. 80. 132
פס *vola manus* &c. 404. 405
פסת πίζα hinc *une piece.* 405. 406. ſignificat & *paſſemens. ibid.*
פסים Gallice *paſſement.* כתונת פסים Tunica Joſephi. 402. 404 407
פרגוד & פרגיד מצויר para-gauda picta. 402
פרגינן Parnagium ſericum. 188
פרנדא idem. *ibid.*
פרכת 385. 408
פרקא corrupte pro לבא 280.
פשתה & פשתים & פשתן *li-num.* 104. 129. 131. 139. 143
פשתים שריקות quid? 171

צ

צ littera mutatur in S. T. & Z.
صباغ القرمز *Color Alker-mes.* 287
צבע זחורי *Color coccineus.* 287
צבע אדם *Color ruber.* 171
צור *Tyrus.* 273
صوفي & صوف σοφός. 215
צחר *Album.* 212
צידון 148
ציור *Pictura.* 389. עבד ציור O-pus pictoris. 390. & ציר *Pi-ctor.* 389. 392
ציץ Corona S. Pont. 33
ציצית *peniculamenta.* 72. 108. בן ציצית הכסת quis. 73. 370
צמר *Lana.* 106. 198
צמר גפן *Lana vitis, goſſypium.* 123 125
צמר גמלים *Lana Camelorum.* 194
צמר עזים *Lana caprina.* 194. 199
צמר לבן *Lana alba.* 212
צמר צבוע *Lana tincta.* 119. 192
צקלון *gluma.* 148

ק

ק C. H. & K. permutantur. 232. 233
קו & קוין & קויאיו 177
קוין דעכוביתא *fila aranearum.* 177
קוחין κόκκος. 171
קוטון Cotton. *goſſypium.* 127
קלעים 408
קנבוס hinc κάναβος. 132
קרמז *Carmeſinum.* 277. 278
قرمز Kermes. Carmeſinum, coc-

coccinum. 282. 292. 304. hinc forte *Fermis* & *Vermu.* 292
קרתא & קררתא *Kartas*, tinctura laccæ. 299
קסטינס ciſta. funda annuli. 379
קשים & קשה dicitur de veſtibus. 385. 420. 421
قطن *goſſypium.* 125

ר

ראשון 144
רדם *dormire.* Hinc δέρμα. 98
רוח & רוח חכמה 423
רוטא *Ruta* herba. 79
رقم *Rokem.* 389
רוקם idem. 390
ריקמה 389
רמסס פלוסא *Peluſium.* 144
רמץ & מרמצא *Acupictum.* 368
רפא *Rapa.* 79
רקם & מעשה רקם *opus Phrygionicum* 112. 390. 401. רקם בצמר *lana pictum.* 112. 388. רקמה & רקמתים & הרקמה המרוקמתה. 385. 388. לרקמה אלבישך רקמה. 389. 388
רתת & דתיתא pro תשבץ quid? 382

ש

שאט Arabice شوط & ساط *Sats.* *Miſcere.* pro שעט 104
שבץ hinc תשבץ & כתונת תשבץ *Spaſmus* & tunica teſſellata. 382. 368. 370
שבץ fundis includere. 378
שביסים & שביצים idem quod תשבץ 375
שבת שבתון 60
שוואה Soye. 166
שוע *Levigare.* 103
שותא *Rete.* 323
שזר *Retortum.* 307
שחוט *ſpecies auri.* 222
שטוטא vox Germanica. 179
שירא & שיראה & שירוים &c. ſericum. 184. 185
שלג Nix. 308. pro שלג ibid.
שלט & שלטו ſcuta. hinc Germ. ein ſchildt. 375. 389
שלטי רקמתיה *Scuta picta.* 389
שמן & שמן הקדש & שמן המשוח 36
שן *Sen.* coccinum. 313
שנה 306. 313
שני & שנים & שָׁנִי & שְׁנִים & שְׁנִים & שֵׁנִי 120. 306. 307. 309. 310. 313
שנן *Acutus.* 313
שעטנז 30. 103. 104. 193. 198. 199. 205. 411. 420. Quomodo differat à כלאים 104. Quid ſit. 110
שער 200. 203. שער עזים pili caprarum. 199. 200
שרק 170
שריקות 130. 170. 172. 173. 174. 175
שרוק & סורק 171. 172. 174

שש *Scheſch.* Inde ἕξ, *ſex*, Belg. ſes. 410
שש *byſſus.* 23. 24. 118. 120. 124. 127. 132. 133. 139. 140. 160. 161. 181. 184. 196. 281
שש וארגמן junguntur. 118 184. 281. 309
שש משזר 139. 407
שתא *texere.* 332. & שתי וערב ſtamen & ſubtemen 332. 333

ת

תולעת 301. 302. 306. 312
תולעת שני *Coccinum.* 160. 287. &c. 301. 303. 304. 307
[illegible] *Tunica.* 402
תורה 73
תיבות hinc κίβωτος. 258
תכלת 160. 192. 206. 219. 246. 247. 255. 258. 261. A viride diſtinguitur. 249
תקוה pro מקוה 178
[illegible] Lana. 197
תריג 72
תרשיש 251
תשבץ 369. &c. 275. 378. 379. 380.
בתונת תשבץ

INDEX

I N D E X

vocum Græcarum.

A.

Αγνῦθες pondera quibus tendebantur ſtamina. 353
Ακέομαι ſarcire, mederi. 337
Ακεστικὴ ars ſutrina. 334. 337
Ακέστρια. 337
Αλιπόρφυρον. 251
Αλουργές. 251. & ἁλουργὴ ἐσθής. 251
Αμόργη. 277. 278
Ανάδεσμον. 369
Ανακρούειν, & ἀνακρουστόν. 352. 357
Ἄνθος. 396
Ανθινόν. 167. 169. 396. στολὴ ἀνθινός. 396
Αντίον. Inſtrumentum textoris. 329
Ἄνω ὑφαίνειν, ἀνακρούειν, ἄνω τὴν κρόκην ὠθεῖν, & ἄνωθεν ὑφαίνειν. Surſum verſum texere. 357
Απηλιώτη. 179
Αραιόστημοι. ſtaminis parum habens. 332
Αράχνη ab Hebr. *Arag.* hinc *Aranea*, & Belg. rach. 321
Αργεμώνη *Argema* herba. 277
Ἄρραφος Tunica Chriſti. 339. 340. 341 342. 344
Αρχιτέκτων dicitur *ſapiens*. 423
Ασάλευτα. 70
Ασφαγωλωτὸς χιτών. 387. 403
Αφηλιώτης & Απηλιώτης. 179

B.

Βάμβαξ & βαμβάτξι. 125
Βαμβύκιον ὕφασμα. 168
Βαπλὸν pro ἁπλόν. 167
Βελονοποικίλα & βελονοποικιλτής. 392
Βόσκημα. Hinc Beſtia. 299
Βρεθομάρτη. 64
Βύθος idem quod βυσσός. 128
Βυσσὸς & βύσσος differunt. 127. 281
Βύσσος byſſus. 118. 138. 147. βύσσος κεκλωσμένη. 408. 410

Γ.

Γ. littera veſtibus intexitur. 395
Γάμματα. *ibid.*
Γλαυκῶπις *Epitheton Palladis.* 248
Γραμμάτα. 395
Γραφή. γραφαὶ ἀπὸ κερκίδος. 390

Δ.

Δέρμα *pellis*, an ab Hebr. *Radam.* dormire. 98
Διάσωνος. 287
Διάζωμα. 121
Διανενησμένον. 306. 307. 312
Διαπλέκειν κρόκας στήμοσι. 332
Διάφανον. 287. 289
Δίβαφος. 212. δίβαφα Epitheton proprium purpuræ Tyrię. Non dicitur de coccino. 311
Διπλῆς σινδόνος ἔνδυμα. quid Joſepho. 356
Διπλοῦν. 306. 307. 312. & Διπλοῦν διανενησμένον. 307
Διστάς. 306. διστὰς χλαίνας. 307. 308. 309
Δυο ῥάχη. *Dua tela.* 356
Δυσείσβαλος. 148

E.

Εκεῖ quid? 178
Εμπαίζοντες ἐν πυρί. 302

Ἔνδυμα διπλῆς σινδόνος βυσσίνης Joſepho quid? 369
Ἐξάμιτον. 408. 409
Ἐξιμπλωτά. 386
Ἐξωμιδοποιία. 341
Ἐπίχειραξ. 356
Ἔργον ὑφαντὸν & ἐργασία ὑφάντου. 385
Ἔρημος. 196
Ἔριον. 123
Ἐριόφορον. 123. 150
Ἐσθής. 106
Ἐχιστρωμένος. 279
Ἐπιρομαχαλος. 338

Z.

Ζεραφιστὰ à ζεραφοιστά. 134
Ζεραφοῖς, pro Zerapiſta. 133
Ζωγραφητὸν, Animalia depicta in veſtibus. 398

H.

H Littera veſtibus intexitur. 395

Θ.

Θ Littera veſtibus intexitur. 395
Θ & Λ permutantur. 96
Θικνὶ, & ἐν θικνί. 178
Θύσκιλος ἀμφιύποντα τύπος ξύλον. 363
Θρόμβος αἵματος. 270
Θάργακις πύελοι. 289

I.

Ἰερεὺς ἰδιώτης. 18
Ἱμάτιον σημεῖον. 371. πορφυροῦν. 288
Ἱμάτια. 149
Ἵππος χλωρός. 172
Ἱστὸς jugum textoris unde dictum. 353
Ἱστὸς ὄρθιος. 353. πολυδαίδαλος. ibid.
Ἱστὸν ἐποίχεσθαι & ἱστὸν ἐποιχόμενον. veteres texebant. 352. 356. 427
Ἵτλαι. pondera quibus ſtamina tendebantur. 353

K.

Κάγκαμον. 279
Καθαρός. 236
Καλασίρις. 213
Κάναβις. 132
Καρπωτὸς χιτών. 387. 403. 404. &c.
Καρχήρος & πορφύρα. 269
Κασσιτημόνιοι. 332
Κατάπλοος. 398
Κάχλη ab Hebr. Thichla. 258
Κεκλωσμένον. 306. 307. 312. 408
Κεκρύφαλος. 129
Κιβωτὸς ab Hebr. theba. 258
Κλώθω. 306. & κλωστὸν. hine Belgice Een Kloſſe. 306. 307. 312
Κογχύλιον, κόχλη, & κόχλος. 258
Κόθορνοι. 46
Κόκκινον & κόκκινοι διπλοῦν. 287. 291. 293. 304. 306. 408. κόκκος βαφικά. 293. 294. κόκκινον φοινικοῦν. 304. 312
Κόκκον. 171
Κόσσυμβος, κροσσυμβωτός. 368. 369. 370
Κυί. 178
Κρήπιδες. 73
Κρίον. 207
Κρόκη. 332. 313
Κροσσωτός.. 368
Κύβος. 371
Κύκλας 357
Κῶ. Inſula. 127. 165. 176. 177. 178

Λ.

Λάχνη. Lana. 321
Λαμπρόν. 236. 289. 304. 305
Λαῖαι. Pondera quibus ſtamina tendebantur. 353
Λευκίτια hinc Lutetia. 299
Λευκός. 236

Λίνον. 138
Λίνον λεπτὸν. 174
Λίνον σχιστὸν. ibid.
Λινογάλαμιν. 133
Λυρίκιον. 121

M

Μαχάκασι, pro μάχεσι. 345
Μανδύας 339
Μανδύας. 121. 148
Μανότησμοι. 332
Μελαγχολία, Quomodo dicatur Arab. 173
Μέρη τῶν ἱππῶν. 406
Μεσαῖτον ὕφαντον. 329
Μίσκος. 92
Μίταξα, quaſi μεταπτῶσα & μεταξύ, & πίσσω, πίξις. 185. 186. 289
Μηδικὴ veſtis. 93
Μικροφιλόπημον. 236
Μίτος & μίτοι. 332. 385. 408

N.

Ναζάρεθ urbs. 98
Νικελδίτολος. 68. 93
Νιβρώδης Bacchus. 68. 93
Νεηστρῶον κόκκινον. 408
Νυρεμβέργαιον ὑποδήματα. 339

Ξ.

Ξύλινον à ξύλῳ lignum. 123

O.

Οθόνη. 133. 143. 147. 149. & Οθόνια. 147
Ολολυγμοί. 236
Ολοπόρφυρον. 250
Οξεῖα μίταξα. 289
Οξέον. 313
Οπωπαί. 371
Οπωρινόν. Macula in equis. 373
Ορθὸν ὕφος. 353
Ορθὸν ὑφαίνειν, ὀρθὸν ὕφος, ὄρθιος ἱστὸς, & ὀρθοστάδια. 357
Ο'ρθιον ἱστόν. 353
Ορθοστάδια, ὀρθοστάδιοι χιτῶνες. ibid.

Π.

Πῆνος. Pannus. 333
Παυκλαιον. ibid.
Πάσσαλον 330
Πατάσσω, & παταγεῖν. 421. hinc Patagium.
Παχὺ ἱμάτιον. 309
Πέζαι. 405. 406 πεζόφορον. 405. 406. 407. & πεζιτίζειν. 405
Πείθω. fido. 84
Περίζωμα αἰγύπτιον. 362
Περιπόρφυρος. 314
Περίστημα. 283
Περιτικλῆ. 345
Πηλύσιον, ἀπὸ τῦ πηλῦ. 143
Πήνη, & πῆνος. 185. 333
Πηνίκη. 201
Πιννικόν. Pinna, lana marina. 106. 185
Πλινθία. Laterculi quadrati. 374. 375. 376. 377
Πλυμία, πλυμιστὸ. 385. & πλυμίον.
Πλυμμαρικόν. 386
Ποικίλα ἱμάτια 349. 384. ποικιλτόν. 384. 385. 388. 389. ποικιλία. 384. 385. 403
Ποικίλλειν. 384. ποικίλον. ibid.
ποικιλτὴς & ποικιλτὸς, varij ator. 384. 385. 387
Ποικίλη ἐσθὴς, ποικίλον πέπλόλαιον, ποικιλοχιτῶνες. 484
Ποικίλος λόγος. 384
Ποικιλία ἱστορία. ibid.
Ποικίλα ζῶα. 384. ποικίλοι ὄρεις, ποι-

ποικιλίς. 384
Ποικιλωδὸς, ποικιλόσκολος, ποικιλόδερος, ποικιλομήχανος. ibid.
Ποικιλτοῦ ἔργον ὑφαντόν. 389
Ποικιλόχρωμα. 384
Πολυδαίδαλος ἱστός. 362. 423
Πολύμιτον. Hinc Belgarum Polemij=ten. 168. 332. 385. 391. 408. πολυμιτοεργική. 385
Πολύσημοι, πολύσημα δισμά. 130. 332
Πόρφυρα. 280. 281. 305
Πόρφυρα ἱερή. 214. πορφυροῦν, 250. πόρφυρα καὶ βύσσος. 184. πορφύρα καλχηκόρος. 269. πορφυροβαφή. 283. πορφύριος. 270. πορφυροβάπτης. 261
Πρόβατα. 207
Πρόσωπον, διπρόσωπον & ἀμφιπρόσωπον. Tela ab utraque parte picta, 393
Ποικιλοβάφος. 385
Πυρινόν. 304
Πυῤῥός. *Byrrus* veſtis. 244

P.

Ῥάβδος *virga*. 374. Ῥαβδωτὸς & ῥαβδοειδὴς σχῆμα. 374. 377
Ῥάκη. δύο ῥάκη συμβάλλειν quid? 369
Ῥάπτειν. 339. Ῥαπτὸν & ἄῤῥαφον. 339. Ῥαπτὸν περὶ αἰδοῖα quid? 345
Ῥαφαὶ & ῥαφίδες. pro *fibulis*. 344. Ῥαφὶς & ῥαφιδευτά. 392
Ῥῆγος. 278
Ῥοδάνη. 332

Σ.

Σακκιφάντης corrupte pro σακχυφάντης. *Sacci textor*. 341
Σάργανα & σάργανον. 295
Σημεῖα. ſigna in veſtibus. 378
Σηρικόν. 172. 185. 186
Σῆρες *indinol.* 185. σῆρες οἱ σκώληκες. *ibid.*
Σής. 295
Σινδὼν, & σινδὼν βυσσίνη. 145. 146. 147. 148
Σκέπος. 382
Σκυτάλη *ſcutula*. 374. 375. 376. 377
Σκώληξ γαλατίας. 291. σκώληξ. 306. σκώληκες. 185. σκώληξ ὁ πόρφυρος. 291
Σπαθᾷν. *texere*. 341. 354. 357
Σπάθη. 330. σπάθῃ ὑφαίνειν. σπάθῃ κρέκειν. *Spatha texere*. 357. σπαθητὸς, σπαθᾶν, σπαθητὸν ἱμάτιον. 341. 357. σπαθητὸς χλαῖνα. 341. σπαθητὸν τὸ ὄρθον ὕφος. 354
Στήμων ſtamen. 332, 333. τὸν στήμονα στωδήσαι. 320. στημόνιον. 332
Στολή. *ſtola*. 113. 114. στολὴ βαβυλωνική. 210
Συμπορπητόν. 335
Συνταθῆναι χιτῶνας. 338
Συνυφαίνειν. 355. συνυφασμὸς quid? συνυφασμοῦ χάριν ἀντὶ ῥαφῆς. 355
Συρματικόν. 226
Συῤῥάπτειν. 335
Σφραγῖδες. *Veſtium ſigna*. 378. 396. & *Maculæ pardalorum*. 378
Σχίζειν. 339. χιτὼν *tunica*. 344

T.

Ταλασιουργία. 251
Τάσσω, τάξις. 185
Τίνος. hinc Belgice Teenen. 325
Τέσσαρα, τέτταρα, teſſellæ. 371
Τεχνοποικιλτή. 385
Τηβέννη. 314
Τρίχαπτον. 167. 169
Τρίχες. 168

Υ.

Υ Littera veſtibus intexitur. 395
Υ'άκινθος. 246.250.305
Υ'ποκόμμα. ſutura. 353
Υ's quid? 291.295
Υ'σγίνη, ὕσγη & ὕσγινον. 295
Υ'σσωπον. 305
Υ'φαίνειν. 341. ὑφαίνειν κεκρυφάλους. 323. ὑφαίνειν χλαῖναν. 341. ὑφαίνειν ὄρθιον. 352
Υ'φαίνειν ἄνωθεν. 351. Et ἄνω ὑφαίνειν. 357
Υ'φαντική. 334.337.423
Υ'φαντὸς δι' ὅλου. Tunica Chriſti. 339. 351. ὕφαντος ἐκ τῶν ἄνωθεν. 345. ἔργον. 385.389
Υ'φαντὸν. ἔργον ὑφαντὸν ποικιλτοῦ. 389
Υ'φάσματα τῆς ἐπωμίδων. 385
Υ'φάσματος σοφία. 363
Υ'φασμός. 355

Φ.

Φάλω. Hinc Belgice Een falie / & Gal. un voile. 340
Φοίνικα & φοίνιξ. 304
Φοινικοπάρυφος. 314
Φοινικοῦν. 277.278.304.312
Φαινόλαι 308

X.

X Littera veſtibus intexitur. 395
Χαάνας & χάνας. & χάνα ῥάβδωτα. 18
Χαρά. ira. 321
Χιθών. 133
Χειριδωτὸς χιτών. 387
Χιτών. 78. χιτὼν ποικίλος. 402. χιτὼν πεζόφορος. 405. 406. 407. χιτῶνες τίμιοι. 338
Χλαῖνα. 214.307.308.309.321. χλαῖναι πορφύρεις. 309
Χλαμὺς βασιλικός. 227. χλαμὺς κοκκίνη. 8
Χλαμιδουργία. 341
Χλαμυδοποιία. ibid.
Χλανιδουργία. ibid.
Χλιδῆς βαρβάρου ἔργον. 163
Χροΐζειν. 308
Χρυσηΐτον. Aquila. 387
Χρυσόπαστον. 100
Χρυσόπτεροι. 333
Χρυσοκόκκινον. 314
Χρῶμα, λαμπρὸν χρῶμα. 289

Ψ.

Ψιλὴ πολύμιτος. 385
Ψιλοβάφος. ibid.
Ψυχή. 173

Ω.

Ὠθεῖν. 357. Ἄνω τὴν κρόκην ὠθεῖν. ibid.

ERRATA

Quæ in primo Libro occurrunt.

Pag 9. linea 16. סכנסים lege מכנסים

p.13. l. 8. Med. l. Oed.

p.19. l. 20. læmina, l. lamina.

p.27. l. 15. erogabatur, l. irrogabatur.

p.54. l. 19. anguſtiori. l. auguſtiori.

p.56. l. 8. ethica. l. ethnica.

p.59. l. 7. והליך l הוליך

p.61. l. 24. induebant, l exuebant.

p. 64. l. 21. calceatis. l. diſcalceatis.

p. 66. l. 2. Templo, l. Templa.

p. 70. l. 22 Caſpſe, l. Caſpe.

p.72. l. 3. דו l יד

p.72. l. 22. ברות l ברית

p. 80. l. 13. ungulæ, l. unguas.

ibid. margaritæ, l. margaritas.

p. 85. l. ult. הראשוך l. הראשון

p.89. l. 19. Jndæos, l. Judæos.

p. 90. l. 11. ſaarificiis, l. ſacrificiis.

p. 96. l. 26. hidræ, l. hyænæ.

p.100. l. 20. Talmadicorum, l. Talmudicorum.

p. 101. l. 27. hyaciathinum, l. hyacinthinum.

ibid. l. 30. Pontificũs, l. Pontificũ.

pag. 103. l. 4. Aben Extra, l. Aben Ezra.

ibid. l. 7. diceret, l. dicerent.

p.104. l. 29. linam, l. linum.

p. 110. l. 4. Sactuario, l. Sanctuario.

p.111. l. 15. purgura, l. purpura.

p.112. l. 19. לכרו l. לברו

ibid. l. 23. רקסבצמר l. רקם בצמר

p. 116. l. 29. calor, l. color.

p 117. l. 30. Diſcoridis, l. Dioſcoridis.

p. 120. l. ult. vocem enim, l. rationem.

p. 121. l. 1. tionem, l. rationem.

ibid. l. 13. διάνωμα, l. διάζωμα.

p.125. l. 2. וקרא l. יקרא

ibid. l. 5. גבן l. גפן

p. 128. l. 29. cebris, l. cerebris.

p. 133. l. 16. veſtis, l. veſtes.

p.136. l. 13. opta, l. apta.

ibid. l. 38. Athiopia, l. Æthiopia.

p. 141. l. 6. volebr, l. volebat.

p. 142. l. 6 lineo, l. lino.

p. 144. l. 8. operis, l. opere.

p. 151. l. 21. ופשת l. ופשתן

p. 153. l. 15. & ex, l. en ex.

p. 173. l. 18. Amanac, l. Almanac.

p. 176. l. 20 Dyoniſio, l. Iſaaco.

p. 183. l. 16. byſſus, l. byſſo.

p. 189. l. 6 מרין l. אמרין

p. 190. l. 16. intelligendum, l. intelligendæ.

pag. 195. l. 7. [illegible] l. [illegible]

p. 197. l. 29. quæ, l. quas.

p. 199. l. 20. רב l. רב

ibid. l. 26. a, l. ab.

p. 201. l. 2. ſacci iſti. l. ſaccos iſtos.

ibid. l. 4. lana craſſior, l. lanam craſſiorem.

ibid. l. 31. mulierculas, l. mulierculæ.

p. 215. l. 12. togam laticlaviam & prætextam, l. tunicam laticlaviam & togam prætextam.

p. 121. l. 25. פרפוים l. פרווים

p. 229. l. 25. qua, l. quibus.

p. 229. l. 25, capite, l. libro.

p. 232. l. 26. ſacris tum profanis auctoribus, l. ſacros tum profanos auctores.

p. 255. l. 3. moriens, l. morientem.

ibid, l. 24. exſatura, l. exſaturata.

p. 260. l. 11. Verpulæ, l. Verpuli.

p. 284. l. 19. copio, l. capio.

p.287.

p. 287. l. 22. color, l. colorum.
p. 295. l. 32. culſculinum, l. cuſculium.
p. 296. l. ult. legendum, l. legendus.
p. 297. l. 5. Indos, l. apud Indos.
p. 298. l. 17. Adde, l. Addo.
ibid. l. 18. Gallis, l. Gallis dici.
pag. 307. l. 5. Ex, l. Eſt.
ibid. l. 21. duplicia, l. duplicia ſignificet.
ibid. lin. 24. & 25. משזור Maſchzor, l. משזר Moſchzar.
ibid. l. 27. Maſchzor, l. Moſchzar.
p. 308. l. 6. quam illi, l. quam continent illi.
p. 309. l. 13. *χαίνας*, l. *χλαίνας*.
p. 313. l. 7. autem, l. tamen.
p. 313. l. 12. coccinatus, l. coccinatos.
p. 315. l. 7. animadvertere, l. animadverti.
p. 318. l. 24. duo, l. duæ.
p. 319. l. 22. alvaria, l. alvearia.
ibid. l. 26. xc, l. xci.
p. 320. l. 19. flaminis, l. ſtaminis.
p. 321. l. 18. xc, l. xci.
p. 323. l. 23. *ἐνήτρια*, l. *διήτρια*.
ibid. l. 29. notu, l. noto.
p. 328. l. 24. Ægyptium, l. Ægyptum.
p. 334. l. 9. xc, l. xci.
p. 337. l. 29. cuturiers, l. couturiers.
p. 342. l. 21. manicatumque, l. at non manicatum.
p. 346. l. 14. chyrothecæ, l. chyrothecas.
p. 249. l. 29. balbutiemus, l. balbutiamus.
p. 358. l. 10. Textorium, l. Textorum.
p. 359. l. 15. Theophylactus, l. Theophanes.
p. 362. l. 27. xc, l. xci.
p. 363. l. 17. addere, l. addi.
p. 364. l. 13. id, l. eo.
p. 380. l. 21. hæc, l. hæ.
ibid. l. 27. Sacerdotum, l. Sacerdotem.
p. 384. l. 4. ficiam, l. ſciam.
p. 391. l. 31. Acupicta, adde autem.
p. 395. l. 19. litteræ, l. litteras.
p. 402. l. 18. Jappe, l. Juppe.
p. 410. l. 4. licita, l. licia.
ibid. l. 31. Hammikel, l. Hammikd.
pag. 420. l. 9. gerere, l. ne gererent.

BIBLIOTECA NAZIONALE UNIVERSITARIA TORINO

e 58350